

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

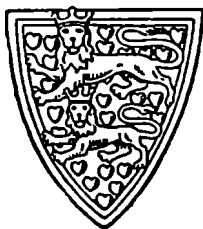
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**VALG MELLEM
TYSK OG DANSK**

AKSEL LASSEN

VALG MELLEM TYSK OG DANSK

Hundrede års folkevilje i Sønderjylland

SKRIFTER, UDGIVNE AF
HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

Nr. 45

ÅBENRÅ 1976

**TRYKT MED STØTTE FRA
CARLSBERGFONDET OG DANSK KULTURSAMFUND**

ISBN 87-7016-089-9

TH. LAURSENS BOGTRYKKERI A-S - TØNDER

Forord

Det foreliggende arbejde bedes opfattet som en samfundsinteresseret amatørs forsøg på nøgternt at trænge ind i en del problemer vedrørende den nationale udvikling i Sønderjylland – problemer, der ikke fandtes tilstrækkeligt belyst i hidtil offentliggjort litteratur.

For tilskyndelse og aktiv interesse under arbejdet skylder jeg professor, dr. phil. Troels Fink, Åbenrå, en stor tak. For gennemgang af de »alfabetiske lister« og dele af det tyske folketællingsmateriale fra 1885 takker jeg henholdsvis kustode Autzen Jørgensen, Åbenrå, og Arne Rosendahl Lassen, ligesom jeg gerne vil takke cand. mag. Lars Henningsen, Åbenrå, og min kone for værdifuld bistand ved korrekturen.

Det Berlingske Hus har vist mig den venlighed, til dels med løn, at bevilge et par orlovsperioder under arbejde med manuskriptet. For dem bringer jeg Huset, chefredaktionen og kolleger min tak. For en økonomisk håndsrækning under orlov takker jeg desuden Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd og de kræfter, der gav basis for et udbytterigt ophold ved Studiefabrikken på Dansk Centralbibliotek i Flensborg.

For hjælpsomhed er jeg ledelse og personale på de i kildeoversigten nævnte arkiver og adskillige biblioteker, herunder især Folketingets Bibliotek og Dansk Centralbibliotek i Flensborg, taknemmelig, ligesom jeg med tak må nævne den gæstfrihed, jeg har mødt i flere hjem i Flensborg og Åbenrå under ophold dér.

Endelig vil jeg takke Historisk Samfund for Sønderjylland, der har påtaget sig at udgive bogen, og de fondsbestyrelser, der så beredvilligt har ydet tilskud til udgivelsen.

Manuskriptet er blevet til over en periode af ti år med stærkt skiftende mulighed for koncentration og kildeudnyttelse, og til stadighed har »nyt« materiale ført til ændring af dispositionerne, hvorved den tilsigtede systematik kun delvis er opnået. Men forhåbentlig er det lykkedes at få så meget af et hele ud af det, at resultatet kan være en del historisk og politisk interesserende – og især lokalhistorikere – til nogen nytte. Kun en brøkdel af det indsamlede materiale har fundet plads i bogen, men forhåbentlig nok til at give et indtryk af de særlige, dramatiske forhold omkring valgene i Sønderjylland inden for et århundrede.

De mange beregninger er blevet til uden anvendelse af moderne talbehandling, og i håb om, at den gammeldags arbejdsmetode ikke har givet årsag til væsentlige fejl må forordet derfor slutte med et S. E. & O.

Aksel Lassen

Indholdsfortegnelse

Formål og grundlag	11
Historiens 550-årige spor s. 1 – Nye tal fra arkiverne s. 13 – Sønderjysk presses betydning s. 14.	
Det nationale styrkeforhold	16
Når den ene part er passiv s. 17 – Valg belyst på flere måder s. 18.	
Tanken om Sønderjyllands deling	21
Amtsrådsvalg 1866 i Haderslev amt, den første styrkeprøve s. 23 – Afstemningsløftets ærlighed betvivles s. 24 – Hans Andersen Krüger s. 25 – Amtmand Kier s. 27 – Parat til at vente, endda længe s. 30 – Dansk glæde over tysk turné s. 31 – Nicolaj Ahlmann s. 32 – To slags tysksindede s. 33 – Uventet dansk kandidat s. 34 – Den langstrakte 4. kreds s. 34.	
Sindelagsgrænsen trækkes i 1867	36
Lang vej til valgstederne s. 36 – Valgtryk og stemmekøb s. 37 – Dansk agtpågivenhed s. 41 – Spænding vendt til glæde s. 43 – En forsmag på afstemningen s. 45.	
Grænsen klart trukket	47
Svingende valgdeltagelse s. 49 – Skellet fra Flensborg fjord til Vesterhavet s. 52 – En streg gennem Før s. 54 – Upassende sympatier s. 56 – Fire anti-preussiske rigsdagsmænd valgt s. 58 – Skål for kong Wilhelm s. 60 – Strammere kurs s. 61.	
Valgkredsene omlægges	63
Danske egne tages fra 2. kreds ved nyt valg s. 63 – Slesvig-holstenere falder fra s. 64 – Tabt dansk mandat, men urokket sindelagsgrænse s. 67.	
Halvfjerdsernes tilbagegang	71
Kontrol med sindelaget s. 73 – Ingen interesse for omvalg s. 75 – Relativ forbedring, reel tilbagegang s. 77 – Indvandring sydfra s. 79 – Tysk fremgang fra 1877 s. 81 – Flensborg vokser s. 83 – Skuffelsens tid for danskheden s. 85.	
Bunden nået i stemmetallene	87
Flere vælgere passive s. 87 – Omvalgssejren i 1881 i Flensborg-Åbenrå s. 90 – Socialdemokrater og danske s. 92 – Jens Jessen s. 95 – Vesteregnet s. 97 – Vejret og optanterne s. 98 – Uden dansk kandidat s. 99 – Tysk fremgang s. 101 – Udviklingen i Flensborg s. 103 – Danskhedens mest sårbare punkt: optanterne s. 105.	
Provokation vækker modstand	106
Livlige vælgermøder i 4. kreds s. 107 – Stærk tilbagegang i Flensborg s. 109	

- Danskhedens reserver s. 111 – Tyskhedens reelle styrke s. 113 – Erstatning for tabt arbejdskraft s. 116 – Sessionsprotokollerne om udvandringen s. 117.	
Midt i »den tyske tid«	120
Danskheden, en levende bevægelse s. 120 – Tysksindede lette at »beregne« s. 121 – Den hele masse af tyskeri fra før 1864 s. 122.	
Viljefast danskhed 1890–1912	125
Indbyrdes strid blandt de danske og dog sammenhold s. 126 – Sofavælgere s. 127 – Mystiske vælgere s. 128 – Stigende valgdeltagelse s. 131 – Forskellig udvikling i by og på land s. 133 – Udviklingen kun gunstig i Haderslev amt s. 136 – Løgumkloster-egnen og enklavesognene s. 137.	
Vælgermassen i søgelyset 1902	139
Halvdelen af de tyske stemmer fra egnsfremmede og »embedsmænd« s. 141 –Valgets resultat »under andre forhold« s. 142 – Socialdemokraters nationale sindelag s. 144.	
Fremgang 1907–12	146
Ingen undskyldning for sofavælgere s. 147 – Stolt dag i danskhedens historie s. 149 – Stemmeprocenten og de danske stemmer s. 150 – Ny aktivitet s. 153.	
Tysk »prøvevalg« 1919	157
Dansk passivitet ved nationalforsamlingsvalget i 1919 s. 157 – Tysk tab 1912–19 s. 161 – Stemmeafgivningen en tysk bekendelse s. 164 – Danske forhåbninger til socialdemokraterne i Flensborg s. 165.	
Den 10. februar 1920	166
Tilrejsendes stemmer søges udskilt s. 167 – Hver tredje tysk stemme udefra, kun hver femte dansk s. 170 – »Ingen ret til at bestemme over vort land« s. 170 – De tilrejsendes fordeling s. 175 – Syv-otte tusind tyske stemmer tabt s. 178.	
»Stemmeretsberøvede«	180
Flere danske uden stemmeret i 1919 end tyske i 1920 s. 181 – Kombination af to valg s. 183 – Voldsomt fald i de tyske stemmetal langs Kongeåen s. 187 – Stillingen i den nordlige del af Flensborg amt s. 187.	
Den 14. marts 1920	193
Tiedje-bæltet	196
Witswort-lærerens sønnesøn som tysk sagkyndig s. 196 – Neumünster-erklæringen contra Åbenrå-resolutionen s. 197 – Tiedje-Liniens »moralske værdi« s. 198 – Selvmodsigende argument mod stemmeretsundtagelsen s. 202 – Tønder, det ømme punkt s. 204 – Hjemmetyskheden bort som dug for so-len? s. 204.	
Udviklingen fra 1867 til 1919–20	206
Uden stemmeret s. 208 – Tyskhedens fremmarch s. 209 – Mere bevidst danskhed i 1919–20 end i 1864 s. 209.	
Det første folketingsvalg	215
Fordeling efter fødested ved genforeningen s. 215 – Et fund for socialdemokraterne s. 216 – Manglende national disciplin s. 217 – Advarsel mod troen på hurtig opslugning af mindretallet s. 218 – Hvis valgretsaldere i 1919–20 havde været 25 i stedet for 20 år s. 220.	

Tyske stemmetal 1920–39	221
Reduktion af vælger- og stemmetal med fem årganges stemmer s. 221 – Tysk tilbagegang i byerne, fremgang på landet s. 222 – Overdrevne forventninger s. 226 – Tyvernes økonomiske skuffelser s. 227 – På vej mod det andet tyske folketingsmandat s. 228 – Selvstyrepartiet og Slesvigsk Parti s. 229 – Kun tilsyneladende store svingninger s. 230 – Trofasthed mod fædres sindelag s. 232.	
Udveksling over Kongeåen	233
Flytninger mellem naboamter s. 234 – Indfødt og indført tyskhed s. 234 – Frem mod »den anden afstemning« s. 235 – Moderne tysk propaganda s. 236 – Stemmetal og elevtal s. 238.	
Folketingsvalget 1943	241
Slesvigsk Partis vælgere passive s. 241 – 1920-grænsen bekræftet s. 243 – Overgang til danske partier i 1945 s. 244.	
Udviklingens sidste fase	246
Valgdeltagelsen mindskes igen s. 247 – Tyskheden i vækst s. 248 – Ny tilbagegang, folketingsmandatet atter tabt s. 250 – Amtsrådet udvides s. 251 – Udviklingen i forskellige sognetyper s. 255 – Tilbagegang i tyske højborger s. 256 – Retsoppgøret en styrkelse for mindretallet s. 259.	
Kommunale valg som styrkemål	260
Skattebetaling og kommunal valgret s. 260 – Sammenligning mellem byråds- og folketingsvalg 1929 s. 261 – Incitament til tysk valgdeltagelse s. 262.	
Udviklingen i storkommunerne	264
Hundrede års udvikling i storkommunernes områder s. 264 – Højer og Møgeltønder, naboer med vidt forskellig udvikling s. 270 – Christiansfeld s. 274, Vojens s. 275, Rødning s. 227, Gram s. 278, Skærbæk s. 279, Nr. Rangstrup s. 282, Haderslev s. 284, Nordborg s. 286, Augustenborg s. 288, Sydals s. 290, Sønderborg s. 290, Sundeved s. 291, Broager s. 293, Åbenrå s. 295, Rødekro s. 296, Lundtoft s. 297, Gråsten s. 298, Bov s. 299, Bredebro og Højer s. 300, Tønder s. 301, Løgumkloster s. 306, Tinglev s. 307 – Enkeltpersoners indflydelse s. 311 – Stænderdeputeret Stenholdt s. 312 – Det usandsynlige og dog ventede flertal s. 313.	
Sammenfatning	314
Kilder	323
Tabeller	331
Bilag	437
Noter	543

DIAGRAMMER

Fig. I.	Forholdet mellem vælger- og stemmetal 1920–39	18–19
– II.	Det nationale styrkeforhold den 12. februar 1867 ..	48
– III.	Det nationale styrkeforhold 1885–90 i Nordslesvig ..	114
– IV.	Det nationale styrkeforhold i 1902	143

- V.	Bosiddendes og tilrejsendes stemmeafgivning i Nordslesvig den 10. februar 1920	169
- VI.	Befolkningens fordeling i 1919–20, inklusive danske uden stemmeret i 1919 og tyske uden stemmeret 1920	182
- VII.	Det nationale styrkeforhold i 1919–20 i de fire amter nord for 1920-grænsen	187
- VIII.	Det nationale styrkeforhold i 1867, 1885–90 og 1919–20 i de fire amter under ét	207
- IX.	Det nationale styrkeforhold i 1867, 1885–90 og 1919–20 på landet	208
- X.	Det nationale styrkeforhold i 1867, 1885–90 og 1919–20 i købstæder og flækker	209
- XI.	Det nationale styrkeforhold på Løgumkloster-egnen 1867, 1885–90 og 1919–20	212
- XII.	Det nationale styrkeforhold i enklavesognene 1867, 1885–90 og 1919–20	213
- XIIIa-b.	Udviklingen i vælger- og stemmetal 1867–1968 i Nordslesvig som helhed, dog uden Bov	268–69
- XIV.	Udviklingen i Møgeltønder sogn 1867–1968	272
- XV.	Udviklingen i Højer flække og landsogn 1867–1968	273
- XVI.	Udviklingen i enklavesognene 1867–1968	301
- XVII.	Udviklingen på Løgumkloster-egnen 1867–1968	308

KORT

Kort A.	Tysk vælgerandel i afstemningsdistrikterne den 12. februar 1867	50
- B.	Enklavesognene og Løgumkloster-egnen	53
- C.	Værnepligtiges udvandring fra Haderslev amt, årgangene 1847–63	119
- D.	Tysk stemmeandel blandt de bosiddende vælgere den 10. februar 1920	171
- E.	Tiedje-bæltet med distrikter med tysk flertal	199
- F.	Det gamle Haderslev amt og de nuværende storkommuner i området	275
- G.	Sønderborg amt og storkommunerne	284
- H.	Tønder og Åbenrå amter med de nye storkommuner	294
- J.	Storkommunerne med den tyske vælgerandel i 1867, 1919–20, 1939 og 1974	320

Formål og grundlag

I »Vælgere på Vandring« sandsynliggjordes det, at forskydninger i styrkeforholdet mellem forskellige politiske partigrupperinger i perioden 1947-64 i landets hoveddele og politiske »højborge« først og fremmest skyldtes indenlandske vandringer. Ønsket om at søge yderligere klarhed over forbindelsen mellem stemmeforskydninger og vælgervandringer førte til, at blikket vendtes mod Sønderjylland, hvis befolkningsmæssige forhold var kommet til at interessere stærkt under arbejde med »Skæbneåret 1659« og den påfølgende konsekvensundersøgelse af udviklingen som helhed i »Fald og Fremgang – Træk af Befolkningsudviklingen i Danmark 1645-1960«.

I genforeningstidens »1. zone«, det nuværende Sønderjyllands amt + Hviding, Roager og Spandet, men ÷ Taps, Vejstrup og Hejls sogne, havde man oplevet et århundrede med kraftigt udtalte vandringer og de deraf flydende vælger- og stemmemæssige forskydninger. Problemet om vandringernes betydning var her forenklet ved, at man i modsætningsforholdet dansk-tysk ikke blot i den tyske tid med valg i enkeltmandskredse, men også i den danske tid med forholdstalsvalg og et broget partiudbud reelt kunne tale om et topartisystem.

Interessen for sønderjyske forhold var yderligere inspireret af opvækst i 1864-grænsens umiddelbare nærhed i tiden omkring genforeningen i 1920 og af en episode under arbejdet sammen med højskolelærer, cand. theol. Richard Andersen med en radioudsendelse i 1959 om enklaveområderne mellem Ribe og Tønder, da forstander Hans Lund, tidligere Rødding, pludseligt stoppede optagevognen mellem Visby og Abild og udbrød: Her ser De resultatet af dronning Margrethes værk, da hun lagde Møgeltønder og Trøjborg under Ribe bispestol – på festdage flages her overalt med Dannebrog mod vest, mens der kun er få flagstænger mod øst, og på valg-dage kan man endnu – mere end 550 år efter – aflæse virkningerne af hendes indsats på Slesvigsk Partis stemmetal, forsvindende lille vest herfor, men gennem mange år foruroligende stort mod øst ind over Abild til Højst og Ravsted (Kort B, s. 53).

Man vil i denne bog om hundrede års valg i Sønderjylland finde denne forskel mellem enklavesognene og ni sogne på Løgumkloster-egnen

(»politiske højborge« med modsat fortegn) fulgt fra valg til valg (i 1960 henholdsvis 3,4 og 22,5 procent tyske vælgere), og man vil finde spor af andre ældgamle grænser i det folkelige og politiske liv op til vore dage. Det gælder grænsen mellem Ribe stift og Slesvig stift f.eks. mellem Ager-skov sogn i det gamle Tørninglen, der lå under biskoppen i Ribe, og de tilgrænsende sogne, Nr. Løgum, Bedsted, Hellevad og Egvad, i det gamle Slesvig stift. Det gælder endvidere den gamle grænse mellem sogne med dansk og tysk kirke- og skolesprog, hovedsagelig langs den nuværende dansk-tyske grænse. Men det gælder også grænsen mellem kongerigsk og slesvigsk administration uden for dansk sprogområde – på Før. Tilsvarende grænser mellem mere eller mindre fremtrædende tysk sindelag i en sønderjysk talende befolkning kan iagttages mellem landsbyer inden for ét og samme sogn, men det ville have ført for vidt at komme ind på blot tilnærmelsesvis alle de synsvinkler, hvorunder det nationale modsætningsforhold er blevet til og har udviklet sig. Det har været nødvendigt at begrænse fremstillingen til en beskrivelse af udviklingen i vælger- og stemmetal i relation til den faktiske (netto)af- og tilgang af befolkningsgrupper *mod* nord og syd og *fra* syd og nord, herunder både virkelige vandringer og de »uægte«, der er præget af fysisk tilstedeværelse, men politisk »fravær« af danske undersåtter, født dels i Sønderjylland (optanter) og dels i moderlandet nord for Kongeåen. Disse tusinder af personer, der ikke var tyske statsborgere, bevirkede på forskellig måde, at danskheden gennem hele »den tyske tid« folkeligt var væsentligt stærkere, end forholdet mellem danske og tyske stemmer viste. Ved folkeafstemningen i 1920 blev misforholdet mellem stemmetal og national styrke delvis vendt om, idet et antal tyske statsborgere, der ikke havde haft ophold i landsdelen i tyve år eller mere, blev afskåret fra at stemme med om det fremtidige tilhørsforhold, mens personer, der ikke var tyske statsborgere, men havde opholdt sig i landsdelen fra før århundredskiftet, fik en stemmeret, de ikke tidligere havde haft.

Til fremstilling af udviklingen har det været nødvendigt at indhente kendskab ikke blot til antallet af afgivne stemmer, men også til antallet af vælgere. Det voldte for tiden fra folketingsvalget i september 1920 ingen vanskeligheder, da de stemmeberettigedes (vælgernes) antal er opgivet i Statistisk Departements (nu Danmarks Statistiks) beretninger for samtlige valg. Men hverken aviser eller officielle kilder lagde i tiden før 1920 væsentlig vægt på en sammenligning mellem antallet af vælgere og antallet af afgivne stemmer på henholdsvis danske og tyske kandidater, skønt der netop fra allerførste færd fra begge sider blev presset stærkt på for at få flest mulige sympatisører til valgurnerne, og skønt man i det øjemed drev ihærdige studier i fremlagte valglisten.

Ved gennemgang af landrådsarkiverne for Haderslev, Sønderborg, Åbenrå og Tønder kredse (amter) i Landsarkivet i Åbenrå og af valgmateriale i Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv på Gottorp m.m. er det lykkedes at fremskaffe supplerende og korrigerende tal til tidligere offentliggjort materiale i Håndbog i det nordslesvigske Spørgsmåls Historie og Håndbog i det slesvigske Spørgsmåls Historie 1900-37. Specielt har antallet af stemmeberettigede vælgere kunnet fastslås sogne- eller endog landsbyvis for samtlige valg til den tyske rigsdag fra 1874 med delvis undtagelse af tallene for Haderslev amt i 1874, 1877, 1902, 1903 og 1912 og for Sønderborg amt i 1874. Om antallet af vælgere er dog også for de fleste af disse år egnsvis en del bevaret. Overordentlig beklageligt er det, at de originale valgprotokoller og andet materiale fra Haderslev amt med oplysninger om vælger- og stemmetal fra samtlige valgdistrikter i det vigtige år 1912 er gået tabt, tilintetgjort efter at være stærkt beskadiget af vand i en fugtig kælder. En del materiale vedrørende Flensborg og Tønder amter er fundet i arkiverne på Gottorp.

Rettelser – og fejl i grundmaterialet

Væsentligst må det vel være, at der er fremdraget ikke tidligere offentliggjort materiale fra egnen omkring Tønder, og at gale, beregnede tal fra Løgumkloster-egnen og enklavesognene fra 1881 og 1884 har kunnet rettes. Det skal nævnes, at det danske stemmetal for Rømø i 1881 ikke, som beregnet, var 170, men 103 og for Døstrup-Mjolden ikke 171, men 148. I 1884 har et beregnet dansk stemmetal for Rømø på 106 måttet rettes til 61. Mindre væsentligt er det, at det danske stemmetal i Haderslev amt i 1877 er 80 for lavt, og at det danske stemmetal i samme amt i 1881 har måttet forhøjes med 17 og i 1898 nedsættes med 21. Tilsvarende har det danske stemmetal i Sønderborg amt måttet rettes fra 3.055 til 3.015 i 1886 og fra 3.783 til 3.773 i 1893.

Også i det officielle talmateriale, som det foreligger i arkiverne, har der nu og da kunnet konstateres sammentællingsfejl, således viser en revision af vælgertallet i 1881 i Haderslev amt, at der ikke har været 9.290, men 9.370 stemmeberettigede vælgere. Fejlen er begået på opgørelsens side IX, hvor summen ikke skulle være 1.058, men 1.138. I 1890 er der en fejl i det tyske stemmetal på 10 på opgørelsens side VI og videre. Tallet er 10 for højt.

Til korrektheden af enkelte talangivelser, således navnlig af vælgertal fra 1871 og 1874, kan der næres mistanke, men forhåbentlig i alt væsentligt skulle det være lykkedes at nå frem til de rigtige tal ved kritisk gennemgang af arkivernes vælger- og stemmetal.

Den danske presses betydning

Dette materiale er grundstammen i undersøgelsen. Yderligere tal er fundet i Vælgerforeningens og Anders Lebecks arkiver i Landsarkivet i Åbenrå, i H. V. Clausens og M. Mackeprangs privatarkiver i Rigsarkivet og her tillige i et omfattende arkiv over danske statsborgere (optanter) fra den tyske folketælling 1. december 1885. Endelig er der fundet supplerende materiale i Stadtarchiv i Flensburg og Haderslev Byarkiv.

Talrige memoirer, biografier, pjecer, kampskrifter og historiske fremstillinger af udviklingen i mindre områder og i hele Sønderjylland fra omkring 1830 til vore dage har frembudt materiale til belysning af udviklingen, men der er lagt en ganske særlig vægt på, hvad der har kunnet hentes i tidens aviser, fordi de, formentlig bedre end memoirer og officielle dokumenter, kan belyse, hvad mennesker i Sønderjylland i almindelighed tænkte og følte og var informeret om i givne situationer. Dette gælder navnlig de første tiår, hvorom erindringsbøgerne er få.

Det har under arbejdet med at efterforske råstoffet gang på gang vist sig, at de sønderjyske, danske blade og – specielt i tiden omkring 1867 – korrespondenterne til den »kongerigske« presse har været særdeles velinformeret om befolkningens nationale indstilling, og hvad der rørte sig i læserkredsen. Det er til fulde blevet bekræftet, hvad redaktør Peter Eliassen skrev i Provins-Journalistforeningens jubilæumsskrift, Dansk Dagspresse 1900-25, at »det var ikke den lettere journalistik, der dyrkedes ved den sønderjyske presse. Det var de lange, nøjagtige referater og de saglige artikler«.

Et vidnesbyrd om den dansk-sønderjyske presses betydning og anseelse skal yderligere anføres efter den tyske teolog Johannes Tiedjes Die Zustände in Nordschleswig, en artikelserie, der – underskrevet En Nordslesviger – fremkom i tidsskriftet Die christliche Welt nr. 25, 26 og 30 i 1909, og som senere – udvidet – udsendtes i tysk særtryk og (ved Valdemar Ammundsen) i dansk oversættelse. Heri hedder det efter omtalen af andet dansk kulturarbejde i Nordslesvig: »og dog har vi endnu ikke omtalt den største bærende kraft i dansk kultur, nemlig pressen. I resultat står alt foreningsarbejde langt tilbage for, hvad den udfører... Trods alt foreningsarbejde er det i virkeligheden den, der bevarer det danske folkesprog«.

Tiedje fandt nok ensidighed og »tendentiøs nedværdigelse« i den dansk-sønderjyske presse, men indrømmer, trods mangel på forståelse for aggressiviteten i de danske blade, at pressens »politiske ensidigheder og tendentiøse forbindelser næppe nogensinde går så vidt, at de mister ethvert holdepunkt i virkeligheden«. I tidens polemiske form var dette ikke nogen ringe anerkendelse.

Det er også værd at erindre, at dansksindede redaktører uafsladeligt var underkastet den tyske presses, anklagemyndighedens og domstolenes kritik, og at bøde- og fængselsstraffe for polemiske udfald ingenlunde blot betragtedes som hædersbevisninger. De virkede hæmmende på arbejde og økonomi og i visse tilfælde helbredsnedbrydende, så risikoen for en dom har utvivlsomt bevirket, at der er udvist den største agtpågivenhed med viderebringelsen af stof vedrørende de nationalpolitiske forhold.

Denne presse bør ikke negligeres som formidler af de synspunkter, der i udlændighedstiden var fremherskende inden for det dansksindede flertal blandt Nordslesvigs vælgere.

Det havde været ønskeligt, om der kunne være gravet dybere i forhistorien – hjemmetyskhedens tilblivelse som et konservativt element, der satte traditionen i den statsretlige forbindelse med Holsten, med hensyn til kirke-, skole- ja, endog et fremmed retssprog og erhvervsmæssige interesser over slægtsforbindelser nordpå og den tilknytning i national henseende, landsdelens danske dialekt og den ældgamle forbindelse med det danske monarki måtte betyde. Synspunkterne her synes i jævne betragtninger at komme ganske klart til udtryk i pseudonymet En Slesviger's kampskrift Afstemningen i Slesvigs nordlige Distrikter i forlængelse af taler, holdt af stænderdeputeret Thies Hansen Stenholdt fra Ravsted i den slesvigske stænderforsamling 1836-40. Det er synspunkter, som ikke kan afvises som irrelevante i dag. På dem bygger den tilbageværende egentlige hjemmetyskhed, den, der har rod i forholdene før 1864 og ikke i indvandringen fra sydligere egne i tiden mellem 1864 og 1920 eller i den overbevisningens kraft, som udstrålede fra selve magtbesiddelsen i disse 56 år.

Det havde været ønskeligt, om der kunne være givet en mere jævnt glidende fremstilling af hele udviklingen, men stofmængden tog magten. Den tilsigtede systematiske behandling lykkedes ikke efter ønske. Men forhåbentlig vil teksten give læseren et indtryk af mangesidetheden af de problemer, der har foreligget, og talmaterialet kan muligvis gøre nytte til flere formål, som det nu foreligger med vælger- og stemmetal ved næsten samtlige tyske rigsdags- og danske folketingsvalg fra 1867 til 1968 fordelt

1. på de enkelte *købstæder og sognekommuner*,
2. på de gamle *amter* (kredse) fra tiden før 1864, som de ajourførtes ved omlægninger i de første år efter indlemmelsen i Preussen, og
3. på de *storkommuner*, der i forbindelse med en valglovsreform i 1970 afløste de gamle købstæder og sognekommuner.

Det nationale styrkeforhold

Hundrede års dyst mellem dansk og tysk sindelag

Ved folketingsvalget den 4. december 1973 opgav det tyske mindretal i Nordslesvig kampen for direkte repræsentation i Folketinget. Over hundrede års styrkeprøve ved tyske rigsdags- og danske folketingsvalg må dermed antages at være sluttet, og det giver rimelig anledning til at kaste et blik tilbage over udviklingen fra valget den 12. februar 1867, da den første store manifestation af befolkningens sindelag fandt sted, til 1968, da man sidst gjorde valgresultatet op på grundlag af den gamle sogneinddeling.

Udviklingen er faldet i klart afgrænsede afsnit under påvirkning af skiftende politiske og befolkningsmæssige forhold, der her fortrinsvis skal søges belyst ved udviklingen i vælger- og stemmetal – ikke i stemmetal alene.

Grundpillerne i udviklingsforløbet udgør resultaterne af valget den 12. februar 1867 til den grundlovgivende nordtyske rigsdag, nationalforsamlingsvalget den 19. januar 1919, folkeafstemningen den 10. februar 1920 om genforeningen med Danmark, folketingsvalget den 3. april 1939 og folketingsvalget den 23. januar 1968. Men på vejen mellem disse grundpiller bliver det nødvendigt at stoppe op ved visse åbenbare ændringer i udviklingslinien.

Den første periode kommer til at omfatte tiden fra 1867 til 1884, da antallet af stemmeberettigede (=vælgere) i de fire nordslesvigske kredse (amter) under ét faldt med omkring 9.500 fra ca. 34.500 i 1867 til nær 25.000 i 1884, et forhold, der satte dybe spor i de danske stemmetal. (Tabel P.1)

Den anden periode omfatter tiden op til 1912, da antallet af vælgere igen steg for i 1912 at nå omtrent samme størrelse som i 1867, men sådan at stemmefremgangen fordeltes omtrent lige mellem danske og tyske.

Den tredje periode omfatter tiden lige efter den første verdenskrigs ophør og genforeningsrøret med det omsving, der i 1919-20 syntes at kunne iagttages i det nationale styrkeforhold.

Den fjerde periode går fra folketingsvalget i 1920 til det folketingsvalg i 1939, der som regel benævnes »den anden afstemning«, et tidsrum, der

prægedes dels af tilvænnning til de indrepolitiske forhold i Danmark og dels af tredivernes fornyede styrkeprøve mellem dansk og tysk.

Den femte periode omfatter tiden under besættelsen og ved dens ophør i 1945.

Den sjette periode begynder i 1947 med det tyske mindretals stabilisering efter beslutningen om igen at søge repræsentation i Folketinget og går frem til valget i 1968 med et blik ind over den nyeste udvikling.

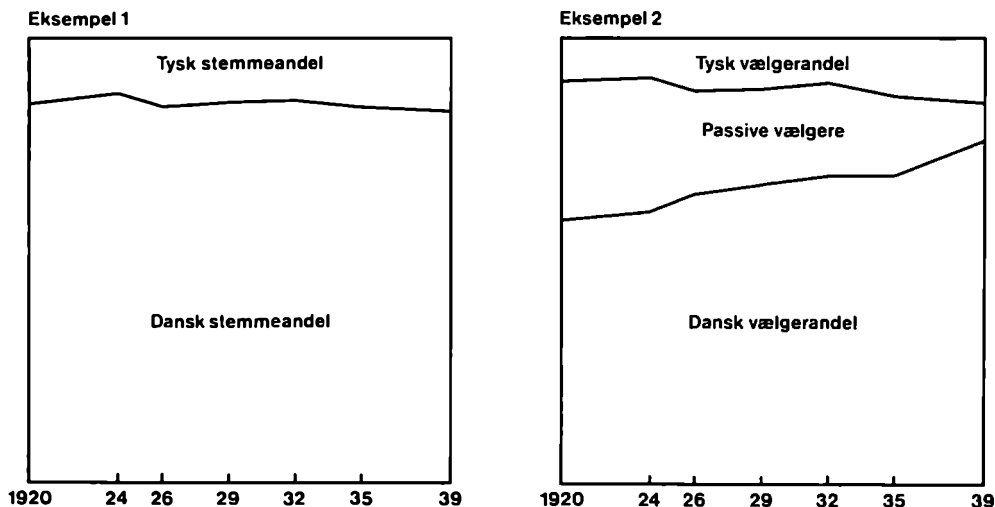
Når den ene part er passiv

Hvert valg kan betragtes for sig og styrkeforholdet måles i antallet af afgivne henholdsvis danske og tyske stemmer. Men skal flere på hinanden følgende valg med stigende eller faldende stemmeafgivning fra den ene eller fra begge sider sammenlignes, må ikke blot antallet af stemmende, men også antallet af passive vælgere (sofavælgere) tages i betragtning. Hovedreglen vil da i den følgende gennemgang være, at danske og tyske stemmer og antallet af passive beregnes og betragtes som procentdele af det samlede vælgertal ved hvert enkelt valg. På den måde hjælpes man til at tegne et billede af styrkeforholdet også på tidspunkter, hvor den ene part i den nationale kamp af en eller anden grund foretrækker at forholde sig passiv, og hvor den anden part således vil stå med 100 procent af de afgivne stemmer.

Betydningen af at måle styrkeforholdet i procentdele af det samlede vælgertal kan belyses med valgene i 1939 og 1943 som eksempel. Den danske andel af stemmerne steg fra 84,1 procent i 1939 til 100 procent i 1943, da det tyske mindretals ledelse havde besluttet, at partiet ikke skulle søge nogen styrkeprøve med danskheden. De danske stemmers andel af det samlede antal vælgere ved de to valg steg derimod kun fra 77,3 til 78,9 procent, mens antallet af passive vælgere steg fra 8,1 til 21,1 procent, altså med 13 procent. Og over for denne 13 procents stigning står altså den kendsgerning, at de tyske vælgers 14,6 procents andel af det samlede vælgertal i 1939 forsvandt ud af billedet i 1943. Da den danske stemmeafgivning såvel i 1939 som i 1943 var præget af en målbevidst vilje, er det rimeligt at slutte, at der fra 1939 til 1943 ikke skete nogen afgørende ændring i det tyske mindretals talmæssige styrke, uanset at mindretallet forholdt sig passivt.

Vil man endelig danne sig et billede af befolkningsudviklingens – dvs. stigende eller faldende vælgertals – indflydelse på parternes fremgang eller tilbagegang i stemmetal, står den vej åben at beregne vælgertal, danske og tyske stemmers og passive vælgers procentdel af stemmerne ved en række valg med udgangspunkt i vælgerens antal ved ét bestemt valg, en af udviklingens grundpiller.

Udviklingen i vælger- og stemmetal 1920-39 i hele Sønderjylland

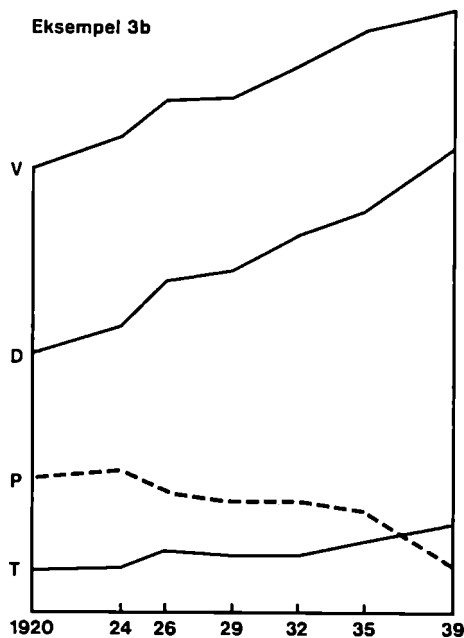
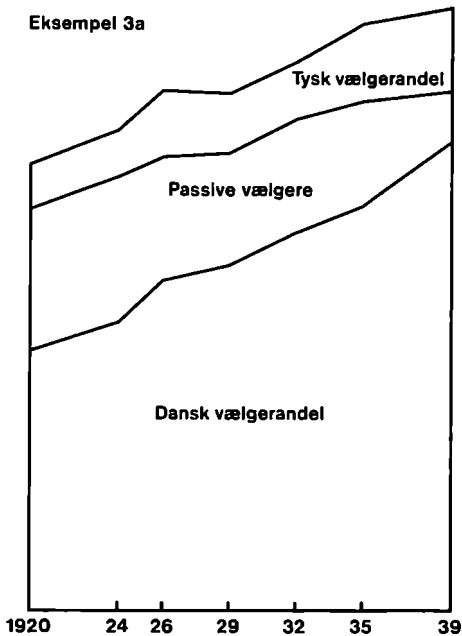
Figur 1

Eksempel 1 viser forholdet mellem danske og tyske stemmer ved de enkelte valg fra september 1920 til 1939. Eksempel 2 viser forholdet mellem danske, tyske og passive vælgere ved de enkelte folketingsvalg i perioden 1920-39.

Samme valg belyst på tre måder

Til illustration af de tre fremgangsmåders betydning gennemgås i den følgende opstilling forholdet mellem danske (eller egentlig ikke-tyske) og tyske stemmer ved hvert folketingsvalg i 1920-39 i procent af samlet antal afgivne stemmer (Eks. 1), i procent af samlet antal vælgere (Eks. 2) og i procent af antallet af stemmeberettigede vælgere ved folketingsvalget i september 1920 i hele den sønderjyske amtskreds (Eks. 3)

	Eksempel 1		Eksempel 2			Eksempel 3			
	Danske stemm.	Tyske stemm.	Danske	Tyske	Passive	Vælgere	Danske	Tyske	Passive
1920	85,6	14,4	59,2	9,9	30,9	100,0	59,2	9,9	30,9
1924	86,5	13,5	60,9	9,5	29,6	107,1	65,2	10,2	31,7
1926	84,4	15,6	64,7	11,5	23,4	115,4	74,6	13,8	27,0
1929	85,7	14,3	67,0	11,2	21,8	115,5	77,4	12,9	25,2
1932	86,7	13,3	69,2	10,6	20,2	123,2	85,3	13,0	24,9
1935	84,5	15,5	69,5	12,7	17,8	130,9	91,0	16,7	23,2
1939	84,1	15,9	77,3	14,6	8,1	135,8	105,0	19,9	10,9

Eksempel 3a viser udviklingen i antallet af danske, tyske og passive i relation til antallet af vælgere i september 1920. Eksempel 3b viser væksten i danske (D) og tyske (T) stemmer og tilbagegangen i de passive vælgeres antal (P) i relation til de stemmeberettigedes (V) tal i september 1920.

Eksempel 1 tyder på, at styrkeforholdet mellem danske (eller altså i det mindste ikke-tyske) stemmer og tyske i forhold til det samlede antal afgivne stemmer ved hvert valg nærmest var uforanderligt, og for perioden som helhed ses en lille tilbagegang i danske og en tilsvarende fremgang i tyske stemmer. Billedet er, som eksempel 2, hvor procenterne er beregnet af det samlede vælgerantal ved hvert enkelt valg, viser, ikke korrekt.

Eksempel 2 viser for det første, at procenten af passive vælgere i hele perioden har været uafbrudt dalende, altså, at valgdeltagelsen er steget fra valg til valg. Det viser for det andet, at den danske andel af vælgerne har været uafbrudt stigende perioden igennem, mens tilgangen af tyske vælgerandele har været stigende i perioden som helhed, uden at stigningen dog har kunnet måle sig med fremgangen i den danske vælgerandel, idet den danske andel fra 1920 til 1939 er steget med 18,1 fra 59,2 til 77,3 procent, mens den tyske kun er steget med 4,7 fra 9,9 til 14,6 procent.

Endelig viser eksempel 3, at de ikke-tyske partier har haft det fulde udbytte af væksten i vælgerantallet, når perioden ansues som en helhed.

Antallet af vælgere er vokset med 35,8 procent fra 1920 til 1939, og antallet af danske stemmer med 45,8 fra 59,2 til 105 procent af vælgertallet ved folketingsvalget i september 1920. Det tyske stemmetal er praktisk taget fordoblet, idet det lige er sat op med 10 fra 9,9 i 1920 til i 1939 de 19,9 procent af det antal vælgere, der fandtes i 1920. Det er fristende at antage, at hele fremgangen i det tyske stemmetal fra 1920 til 1939 er sket ved en mobilisering af tysksindede vælgere, der ved de første folketingsvalg antagelig forholdt sig passive i den nationale kamp, og at der overhovedet ikke er sket nogen overgang af stemmer fra dansk til tysk. Så meget kan man dog ikke uddrage af tallene. Men de giver vished for, at en væsentlig del af den danske fremgang i stemmer beror på stigningen i antallet af vælgere.

I figur I, 1–3a–b gives en grafisk fremstilling af, hvad de tre eksempler fortæller.

Tanken om Sønderjyllands deling

Det utænkelige bliver naturligt

Den historiske udvikling af tanken om Sønderjyllands deling efter befolkningens sprog eller nationale sindelag skal ikke søges belyst nærmere her. Tanken blev først levende i den nordslesvigske befolkning efter freden i Wien i 1864 og afståelsen af hele Slesvig til Preussen og Østrig i fællesskab.

Delingstanken var dog mere privat ventileret af Uwe Jens Lornsen i 1832 og af Th. Olshausen i 1839, da advokat Wilhelm Beseler i 1842 i den slesvigske stænderforsamling stillede et forslag om at overføre Haderslev amt til kongeriget og de kongelige dele af de frisiske øer til hertugdømmet. I martsdagene 1848 skal tanken om en deling af Slesvig efter sognevis afstemning være nævnt under samtaler i København mellem blandt andre Olshausen og Orla Lehmann, men da kunne Lehmann ikke »tilbageholde nogle ironiserende ytringer«. I fortsættelse heraf lovede den provisoriske regering i Kiel den 31. marts i sin proklamation til det danske folk, at Nordslesvig selv måtte afgive en fri erklæring om, hvorvidt det ville indlemmes i den danske stat eller følge »det tyske fædreland«. Medlem af den provisoriske regering, grev Reventlow, Preetz, gav ved den tid også udtryk for, at en linje syd om Ærø og Als, men nord om Flensborg og Tønder kunne danne grænseskel. Men disse følere blev taget af bordet.

Under fredsforhandlingerne i London og Frankfurt frarådede den provisoriske regering enhver deling. Fra tysk side mente man, at befolkningen mindre var delt efter geografiske linier end efter stænder (tyske gård ejere og danske daglejere), så en deling ville være ensbetydende med en forvisningsdom over mange tyske familier. Man kunne heller ikke opgive »de overvejende tyske byer og ypperlige havne« Abenrå og Flensborg. Og fra dansk side hævdedes det i London, at befolkningen ville foretrække indlemmelse enten i Danmark eller i Preussen, da en deling i Mellemslesvig ville overskære både kommuner og familier. Rusland og England talte omsonst for en deling. Selv udpræget danske nordslesvigere ville hellere til Tyskland med et helt Slesvig end til kongeriget med et delt.

Hans Egede Schacks flyveskrift »Slesvigs Deling«, der kom sidst i maj

1849 gjorde ikke indtryk. Han ville have grænsen fastsat så nøje som muligt efter sprogrænsen, og hans tanke var, at »vi herved i virkeligheden får alt, hvad der kan gavne os af Slesvig, og bliver fri for alt, hvad der kan være os til fordærvelse«. Fik vi hele Slesvig, ville vi miste det hele. Madvig har givet udtryk for, at i den grundlovgivende forsamling var foruden Schack kun Andræ og Madvig selv tilhængere af Slesvigs deling.

Delingstanken i London og Wien 1864

Med freden i 1850 trådte delingstanken foreløbig helt i baggrunden. Det var Ejder-politikkenes tid til 1864, og blandt det, statsminister D. G. Monrad da ved krigens begyndelse – den 27. januar 1864 – nævnte, at regeringen *ikke* kunne gå med til, var Slesvigs deling. Alligevel kom delingstanken til at spille en rolle under den London-konference, der afholdtes under våbenstilstanden i april-juni 1864.

England foreslog her sidst i maj Slesvig delt ved linjen Sli-Dannevirke. Det blev afvist af Preussen og Østrig, der i stedet fremsatte en tanke om at foretage delingen ved en linje fra Abenrå til Tønder, og de tyske forhandlere nævnte endda muligheden af en linje fra Bov til Højer, men nord om Tønder. Fra dansk side ønskede A. F. Krieger Flensborg sikret for Danmark. Men nu overraskede Bismarcks repræsentant på konferencen med et forslag om foranstaltning af en vejledende folkeafstemning, i hele Slesvig eller eventuelt mindre områder. Den danske delegation afviste forslaget. Den sendte det end ikke til overvejelse i København. Et nyt engelsk forslag om at lade en venskabelig magt fastsætte en grænse mellem linierne Ekernefærde-Frederiksstad og Abenrå-Tønder antoges kun med væsentlige forbehold af Preussen og Østrig og forkastedes af den danske regering. Dermed var konferencen sprængt.

På fredskonferencen i Wien senere på året fejedes et forsigtigt dansk ønske om hensyntagen til befolkningens nationalitet til side. Der blev kun tale om at yde erstatning af hertugdømmets jord for de kongerigske enklaver. Men fra dansk side var man nu kommet ind på tanken om en deling på grundlag af nationalitetsforholdene, og man satte både fra dansk og sønderjysk side en vis lid til Frankrig, hvor Napoleon III havde vist sympati for nationalitetstanken.

Sønderjysk henvendelse til den franske kejser

I februar 1865 indsamledes der – hovedsagelig i Flensborg og omegn – omkring fire tusind underskrifter på en henvendelse til den franske kejser om at hjælpe befolkningen til en ny afgørelse. Man begyndte endda så småt at arbejde med henblik på en kommende afstemning. Krigen mellem Østrig og Preussen styrkede yderligere håbet, og under et ophold i Hader-

slev skrev J. N. Madvig den 1. august 1866 til Krieger, at »alt her sværmede« for en afstemning – »man er så forberedt herpå, at man sognevis har optaget lister over hver gårdmand og husmand efter hans politiske sindelag og her spørges ved politisk sindelag kun om dansk eller tysk, det sidste i de to nuancer«.

Den 23. august 1866 kom freden i Prag med dens artikel V, og allerede den 29. august kunne 47 mand med den hidtil ret ukendte godsejer Nicolaj Ahlmann fra Werthemine på Als som ordfører drage til Berlin med en adresse, hvori man anmodede om, at befolkningen måtte få lejlighed til at ytre sig »og at bestemme sin skæbne i et sådant omfang, at alt, hvad der utvivlsomt nærer ønsket om at komme tilbage til Danmark, bliver adspurgt«. Noget svar på henvendelsen fik man ikke, men 17.000 underskrifter indsamledes i Nordslesvig med tilslutning til de 47's henvendelse. Til gengæld dannedes den såkaldte Rødekre-forening (Foreningen mod Slesvigs Deling), der skaffede 6.000 underskrifter på en indsigelse mod delingstanken.

Den første styrkeprøve – amtsrådsvalg

Befolkningen var nu præpareret, og man fik i Haderslev amt i efterårsmånederne 1866 den første prøve på styrken af befolkningens danske sindelag, da der afholdtes valg til amtsrådet eller kreds dagen, som det nu hed. Til dette valg var der ikke lige og almindelig valgret. Kun personer, der var pligtige til at betale en temmelig stor skat kunne stemme, og valget afholdtes herredsvis og på forskelligt tidspunkt.

Det første valg fandt sted i Gram herred, hvor de danske kandidater H. A. Krüger, fhv. skoleforstander H. M. Petersen og gæstgiver S. Juhl, Mølby, hver fik over tre hundrede stemmer, mens tysksindede kandidater måtte nøjes med ti-tyve stemmer. Så afholdtes der først i november valg i Frøs herred (egnen omkring Rødding). Her valgtes den danske kandidat, Niels Gram i Gjelstoft, med 225 stemmer, mens Jens Nicolai Thaysen fra Langetved måtte nøjes med fem tyske stemmer. Endnu sløjere så det ud for tyskheden i Kalvslund, Hviding og Nr. Rangstrup herreder, hvor det end ikke var lykkedes at finde nogen tysk kandidat. I Kalvslund herred valgtes Peter Møller, Hjerting, i Hviding herred N. J. Bjerrum fra Skærbæk og i Nr. Rangstrup Thomas Højer i Agerskov, alle klart dansksindede mænd, hed det i en korrespondance til Fædrelandet.

Til Haderslev herred kom turen først den 20. december. Også her blev de tyske kandidater kasseret. Der var tre af dem: Jacob Brun fra Vamdrup, Jens Madsen fra Mastrup og Jep Eriksen fra Kvistrup. De fik 60-65 stemmer, mens tre danske kandidater valgtes med fire-fem gange så man-

ge stemmer. Hans Jørgen Jensen fra Bæk fik ligesom Andreas Juhl fra Kjelstrup 278 stemmer, og J. P. Friis fra Ejlsbøl opnåede 266 stemmer.

Dansk sprog, men tysk af sind

Fædrelandets korrespondent i Haderslev bemærker til resultatet fra dette herred, at de fleste af de tyske stemmer kom fra Vilstrup sogn, som rummede flertallet af herredets tysksindede elementer – og vel at mærke, tilføjes det, »tysk *sindede*, for disse tyskeres sprog er dansk. De allerfleste kan hverken tale eller forstå tysk«. Men selv i Vilstrup blev der dansk flertal, skønt »sognefogeden havde gjort sit bedste for at hindre, at danskerne skulle få majoriteten«, idet han havde undladt at sende bud til en del af de danske vælgere. Følgen var blevet, at mange af dem ikke kom til valghandlingen.

Det sidste af valgene i Haderslev amt fandt sted lige før jul, den 22. december 1866, i den del af Tyrstrup herred, der i 1864 var kommet syd for grænsen. Her valgtes kammerråd C. Juhl, Hjerndrup, med 177 stemmer og Peter Skau, Bukshave, med 173 stemmer, mens den tyske modkandidat, der nåede højst, fik fem stemmer.

Der blev altså i hele Haderslev amt kun valgt dansksindede medlemmer af rådet. »Befolkningen har . . . lagt stærk vægt på kandidaternes politiske sindelag«, hed det i Fædrelandets omtale.

Men den egentlige styrkeprøve forestod. Man havde håbet, at den skulle komme som et engangsopgør om Slesvigs deling i en dansk og en tysk del i overensstemmelse med befolkningens ønske. Men der kom så mange ejendommelige bestemmelser, der kunne bidrage til at rokke ved troen på, at det var ærlig ment, når der i artikel V i fredsbestemmelserne fra Prag var kommet til at stå, »at befolkningen i de nordlige distrikter af Slesvig skulle afstås til Danmark, når de ved fri afstemning tilkendegiver ønsket om at blive forenet med Danmark«.

Afstemningsløftets ærlighed betvivles

Der vedtoges nu sidst i 1866 i det preussiske deputeretkammer forslag om hele Slesvigs indlemmelse i Preussen. Der kom forlydender, som siden bekræftedes, om, at befolkningen i hele Slesvig skulle deltage i valget den 12. februar 1867 til den nordtyske grundlovgivende rigsdag. Og det besluttedes at udskrive rekrutter til den preussiske hær og at begynde militærudskrivningen i Hviding og Rangstrup herreder allerede den 11. januar.

Det var klart, at den preussiske regering ikke foreløbig agtede at opfylde løftet i artikel V, konstateredes det i *The Times*, og ved indlemmelsen spurgte Fædrelandet: Er der nogen mening i først at indlemme og så

at udstøde, først at lade den preussiske ørn anbringe på alle offentlige bygninger i det Nordslesvig, som man véd efter afstemningen vil komme til Danmark – for så kort tid efter at tage den bort igen. Hvor barnlig vor hovmodige og indbildske nabo end stundom teer sig, så ville det dog være urimeligt at tiltro ham den hensigt at udføre en narrestreg.

I anledning af udskrivningerne til militærtjenesten spurgte Fædrelandet videre: Hvad mening er der i at tage rekrutter til den preussiske hær, som man ved, man straks kommer til at give tilbage, at oplære folk i våbenbrug, som man kan antage at få til fjender, at ophidse en i forvejen opbidset og misstemt befolkning ved enten at tvinge dens ungdom mod dens vilje eller jage den i landflygtighed, når alt dette var ganske unødvendigt og om kort tid måtte forandres?

Valg i stedet for afstemning

Man havde håbet på en afstemning om det fremtidige nationale tilhørsforhold, men fik i stedet valg til et parlament, man ikke følte noget for. Skulle man demonstrere sin mangel på interesse eller benytte lejligheden til at opstille og vælge mænd, der i rigsdagen kunne tale danskernes sag? Man kunne jo gøre valget til en art prøveafstemning om det nationale sindelag.

Man begyndte at spekulere over mulighederne i de valgkredse, hvis omfang bekendtgjordes først i januar, og det stod hurtigt klart, at valget af en dansk kandidat ville være sikkert i 1. kreds, der skulle omfatte Haderslev og Åbenrå amter samt det endnu eksisterende Løgumkloster amt og Slogs herred af Tønder amt. Derimod herskede der tvivl om muligheden af at få en dansk kandidat valgt i 2. kreds, der foruden Als, Sundevad og Flensborg skulle omfatte hele Flensborg amt og en bid af Gottorp amt. Sikker var det, at danske stemmer i den nordlige del af Tønder amt med enklavesognene i 4. valgkreds ikke kunne opveje den helt dominerende tyskhed i den sydlige del af Tønder amt samt Husum og Bredsted amter og Ejdersted. Og 3. kreds, der med byen Slesvig som centrum omfattede hele den sydøstlige del af det gamle hertugdømme, ansås på forhånd som helt uden interesse, set fra et dansk synspunkt.

»Folkehelten« Krüger opstilles

Fra tirsdag den 15. januar 1867 skulle valglister være fremlagt, og den dag kunne den ene af de to på det tidspunkt udkommende danske aviser i Sønderjylland, Vestslesvigsk Tidende, der havde trykkested i Møgeltønder, meddele, at »en del nordslesvigske vælgere er på et møde blevet enige om at opstille Hans Krüger i Bevtoft og proprietær N. Ahlmann som kandidater til det tyske parlament, henholdsvis i 1. og 2. kreds«. Også de

tysksindede var nu i 1. kreds klar til at tage kampen op. Søndag den 13. januar havde de ved et møde i Rødekro opstillet amtmand O. D. H. Kier i Haderslev.

Hans Andersen Krüger var 50 år gammel. I en alder af 25 år havde han overtaget fædrenejendommen, Bevtoft kro med tilhørende landbrug, møller og brænderi, og 30 år gammel var han valgt som stænderdeputeret for første slesvigske valgkreds i Haderslev amt. Stor anerkendelse i danske kredse vandt han, da han under det fælles stændermøde i Rendsborg i marts 1848 skarpt protesterede mod beslutningen om at indlemme Slesvig i det tyske forbund, for, sagde han, langt over halvdelen af Slesvigs indbyggere er danske og dansksindede og vil ikke i det tyske forbund, men i stedet knyttes fastere til kongeriget Danmark. Efter denne begivenhed, hvor han havde vist sit mod i en fjendtlig forsamling i en fjendtligsindet by, hvis pøbel trængte ind i salen og fyldte huset til trængsel, betragtedes Krüger som noget nær en dansk folkehelt. Mellem krigerne stod han i stænderforsamlingen i Flensborg ved Laurids Skaus side, ligesom han blev valgt til medlem af rigsrådets folketing, hvor han fik gennemført adskillige anlægsarbejder til fordel for sin hjemegn i videre forstand.

Hvorfor ikke Junggreen i stedet for Krüger?

Krüger var således et godt navn, men han havde ikke gjort sig synderlig bemærket i årene efter krigen, og da han ikke var alt for godt bevandret i det tyske, var han ikke den selvskrevne kandidat til valget den 12. februar 1867. I en korrespondance om ham fra Haderslev til Fædrelandet hed det, at hans »fortjenester er af ældre dato, hvorimod han næsten ingen nytte har gjort vor sag fra krigens begyndelse til nu, hvorfor vi også har været noget gnævne på ham, men desuagtet er han efter vor mening den, som bør vælges i det nordligste distrikt, for at vise Preussen, at vi endnu kendes ved dem, der i den slesvigske stændersal repræsenterede os overfor den schleswig-holsteinsk-augustenburgske majoritet, og for at vise, at vi står over for Preussen, som vi stod overfor hint statsopløsende parti«.

Krügers nærmeste konkurrent var tobaksfabrikant J. P. Junggreen, Åbenrå, en ny mand på den politiske arena, kendt for en række bramfri avisartikler. Om ham skrev Fædrelandets korrespondent i Haderslev: »Mange har ment, at vi burde samle stemmerne om hr. Junggreen, der har gjort sig fordelagtigt bekendt i videre kredse ved sine prægtige artikler i Freia, hvilke vi skænker vor fulde anerkendelse, ja, vi tilstår endog, at både hr. Junggreen og flere gode og trofaste danske sønderjyder i flere henseender kunne tage det op med hr. Krüger, men med alt det tror vi også, at stemmerne fra øst og vest lettest kan samles om ham«.

Fra Krüger selv hører man kun lidt under den påfølgende »valgkamp«.

Han holder ingen møder og udsteder ingen valgopråb, blot bringer Freia flere gange hen mod valgdagen på forsidenes første spalte for oven med fede typer en kort meddelelse fra Krüger om, at han er villig til at modtage valget. Der skal, hedder det til forklaring, være ytret tvivl om, at han ville.

Krügers tysksindede modkandidat var ikke så tilbageholdende.

Amtmand Kier – Krügers modkandidat

Amtmand Otto Detlev Harald Kier var født 1823 i Haderslev som søn af advokat Otto Kier, senere herredsfoged i Gram herred. Laurids Skau karakteriserede i 1841 herredsfoged Kier som »den embedsmand, der nærmede sig det danske allermest«, som »en almenagtet mand« og »den redeligste advokat, der fandtes i Haderslev, dengang han var i denne stand«. Laurids Skau spørger, om det ikke var galt at angribe ham, som Koch gjorde i Dannevirke: »Havde det ikke været bedre at bejle til denne mands venskab og derved vundet en kraftig støtte for fremtiden«? Der kan i Laurids Skaus karakteristik af forholdet mellem Koch og den ældre Kier, der selv var født i amtet, ligge en antydning af, at det i almindelighed dårlige forhold mellem befolkning og embedsmænd bidrog til, at også familien Kier havnede på den slesvig-holstenske side. I 1848 blev Otto Kier af oprørerne gjort til borgmester i Haderslev, mens sønnen, der havde studeret retsvæsen i Heidelberg og Kiel, i de bevægede martsdage sammen med andre studenter over Rendsborg drog til Flensborg, hvor kammeraterne udpegede ham til at stå i spidsen for de frivillige studenter som deres kaptajn. Han var med i slaget ved Bov, og Ths. Otto Achelis giver ham det skudsmål, at »hans forhold i den korte periode, hvor han var kaldet til at føre korpset, viser ham som betænksom, tapper, rolig og som værende i besiddelse af evnen til at tage sine underordnede på den rigtige måde«.

Kappen på begge skuldre

Faderen kunne efter 1850 ikke vende tilbage til sit embede som herredsfoged og blev naturligvis afsat som borgmester. Om sønnens forhold efter treårskrigen skriver en korrespondent til Dagbladet i København meget hånligt: »Vor helt viste allerede dengang hin mærkværdige elasticitet i moraliteten, som har forbavset vor tid. Han drog som bodfærdig synder til København, sagde angerfuld »pater peccavi«, forlod mig min synd, jeg skal aldrig gøre det mere«. Man troede ham vel sagtens lige så vel som så mange andre, betragtede ham som en forført stakkel og gjorde ham til koginspektør i Frederik den Syvendes kog i Ditmarsken. I denne stilling har han sagtens næppe været en større landsforræder end så mange af

hans kolleger i Holsten. Nogen fremtrædende rolle har han i det mindste ikke spillet«. Achelis nævner, at Kier som koginspektør havde fået medaljen for druknedes redning for udvist konduite under en stranding.

I Dagbladet skildres, hvordan Kier straks efter Frederik den Syvendes død aflagde hyldningseden til kong Christian den Niende, men »næppe var tronprætendenten – hertugen af Augustenborg – draget ind i Holsten, før Kier aflagde masken og svor til prætendenten.« Den hertugelige regering udså ham så til amtmand i Haderslev, da man mente, at han som indfødt haderslever lettest kunne tumle de fæle nordslesvigere. Han var nu, hedder det videre, et par år en ivrig partigænger for prætendenten, forstod dog, efterhånden som dennes aktier sank, behændigt at bære kappen på begge skuldre, men først da prætendentens sag uigenkaldelig var tabt, akslede han kappen helt over på den ene skulder, og fra den tid har han været en særdeles ivrig og nidkær preusser.

Amtmanden på valgturé i sit amt

Nu drog amtmanden sit amt rundt for at proklamere indlemmelsen i Preussen, og herunder meddelte han også, hvad han selv både som amtmand og som rigsdagskandidat mente om forholdene nu og i fremtiden.

Turneen begyndte i Agerskov fredag den 25. januar, fortsatte i Arnum og Brøns om lørdagen og i Skærbæk om søndagen. De sidste dage af januar holdt han endelig møder i Øsby, Vilstrup og Hoptrup. De fleste steder lod han ved sognefogedernes hjælp indkalde til møde i skolerne.

I Agerskov var folk spændt på, hvad amtmanden ville. Vi vidste rigtig nok, hed det i et brev til Freia i Åbenrå, at han ville stille sig til det nordtyske parlament imod Krüger, men dersom det var den sag, han ville tale med os om, fandt vi det lidt underligt, at han ikke havde meldt det, og at han dertil ville benytte skolen, der jo var en offentlig bygning, mens det, at han stiller sig, er en aldeles privat sag.

Møderne var velbesøgte. I Agerskov var der mødt omtrent hundrede sognemænd – så stort et sognemøde havde der ikke været siden 1848, men det var heller ikke hverdagskost at have en øvrighedsperson og da især en amtmand som taler.

Alle steder begyndte amtmanden med en redegørelse for den politik, han stod for. Det udførligste referat foreligger fra mødet hos kromand I. Beck i Arnum, dagen efter mødet i Agerskov. Ifølge Freia henvendte amtmanden da ordet til de indbudte på »omtrent følgende måde«:

– Jeg rejser i disse dage blandt befolkningen i amtet for at stille mig som valgkandidat til det tyske parlament. Da jeg er nordslesviger af fødsel, og mine forældre ikke har været sønden for Flensborg, og jeg selv har tilbragt det meste af min tid i Nordslesvig samt nu i 2½ år har været amt-

mand her, ligesom jeg også har samme nationalitet som I, skal jeg, hvis I vil give mig eders stemme, tale eders sag og værne om eders nationalitet og sprog så godt jeg formår. Vi kan leve så godt her i Nordslesvig. Vi kan beholde vort sprog og vore love under den preussiske regering. Her er vel blevet sagt, at da jeg ville stille mig for den ekscentriske forening i Rødekro, kunne jeg ikke til tilfredshed repræsentere den dansksindede befolkning, men jeg er ingen ekscentrisk tysker.

Bønderne vender sig mod amtmanden

Det er også blevet mig sagt, at man her håbede på afstemningen, fortsatte Kier, men den kommer vist aldrig. I det mindste vil det vare en del år. Afstemningen er jo nemlig en sag mellem kejseren af Østrig og kongen af Preussen. Når derfor kejseren af Østrig indrømmer, at »det kan du godt tøve med eller helt lade være«, da kan jo ingen sige noget derimod. Jeg tror ikke, det bliver til noget.

Ved mødet i Agerskov advarede amtmanden efter Fædrelandets referat, der kom fra Møgeltønder, hvor Vestslesvigsk Tidende havde til huse, endelig mod at vælge »en skarp, udpræget dansk mand«. Derved ville man kaste en brandfakkel ind i det nordtyske parlament og muligt fremkalde en blodig krig, hvilket amtmanden ville betragte som den største ulykke.

Overalt fulgtes Kiers tale af en kortere eller længere debat, og undertiden blev den afbrudt af tilråb fra forsamlingen, således i Brøns, hvor en stemme fra forsamlingen ifølge Vestslesvigsk Tidende spurgte, hvad hr. amtmanden forstod ved danskhedens sag. Og så »udviklede Kier dette nærmere: danskhedens sag var det danske sprog, den danske ejendommelighed«.

Replikkerne fra deltagerne synes gennemgående at have været koncise. I Agerskov sagde Bunde Refslund den ældre ifølge Freia »kort og godt på sine egne, og som han troede, de allerfleste af de tilstedeværendes vegne, at vi her i kredsen havde en gammel, prøvet talsmand, Hans Krüger fra Bevtoft, som vi kunne og ville betro vor sag til og give vore stemmer«.

På mødet i Brøns, hvortil sognemændene i Brøns, Rejsby og Hviding var indkaldt, førte Matthias Petersen fra Haved ordet. Vi er, sagde han, danske mænd – og vel at mærke *danske* mænd – vi har et dansk sprog, dansk tankegang og fremfor alt et dansk hjerte. – Derfor kunne man ikke stemme på amtmanden, men på en mand, som véd, hvad der rører sig i befolkningen, og som har mod og evne til at udtale dette på de højere og højeste steder, den højt fortjente og vel bekendte mand Hans Andersen Krüger i Bevtoft.

Parat til at vente på genforening – endda længe

I Skærbæk tog amtsrådsmedlem Bjerrum ordet for at udtrykke sin undren over, at en mand, der blev støttet af Røde-kro-foreningen, ville søge valg i 1. slesvigske kreds, hvor vælgerne betragtede paragraf 5 som et livsspørgsmål, mens Røde-kro-foreningen ønskede dens kuldcastelse.

På mødet i Arnum for beboerne i Spandet og Højrup sogne imødegik Søren Knudsen, Midtgård i Spandet, amtmandens pessimistiske udtalelser om afstemningsudsigterne: Når De udtalte, at De nok vidste, at Prag-freden havde vakt håb om en afstemning, da skal jeg dertil kun bemærke, at vort håb om på en eller anden måde atter at blive forenet med moderlandet Danmark har vi danske slesvigere næret længe før Prag-freden. Men denne freds paragraf 5 har unægtelig styrket dette håb i højeste grad og gjort det umuligt for os at slippe det.

Til amtmandens udtalelser om, at man godt under Preussen kunne bevare sprog og nationalitet bemærkede Søren Knudsen: Jeg tror tværtimod, at vort sprog og vor nationalitet kun kan blive fuldkommen betrygget, når vi atter forenes med vort gamle fædreland. I tillid til, at dette vort håb dog en gang vil gå i opfyldelse, vil vi vente selv en længere række af år, hvis det skulle være vor lod!

Sammenkomsterne forløb over alt »roligt og ordentligt«, men de fleste steder gik mødet i opløsning, når en eller flere danske havde haft ordet. Efter at Bunde Refslund således havde talt i Agerskov, ville amtmanden igen tage ordet, men en mand i forsamlingen erklærede, at nu havde man hørt nok. De fleste rejste sig så og gik, og kun nogle nysgerrige og femseks tysksindede blev tilbage i salen. Resten gik i kroen og drak Krügers skål med et nifoldigt hurra, hedder det. I Skærbæk sluttede amtsrådsmedlem Bjerrum sin tale med at spørge forsamlingen, om den var enig med ham. Det blev bekræftet med ja-råb og begejstrede leveråb for Krüger, og da amtmanden igen ville tage ordet, brød Bjerrum ind med ordene: Spar Deres tale, hr. amtmand, for nu går vi! Derpå brød hele forsamlingen »med undtagelse af tre-fire individer« op og forlod mødet.

Regering med slige embedsmænd kan ikke være bedre

Fra dansk side var man ikke utilfreds med amtmandens møderække. Dagbladet sammenlignede i forbindelse med mødet i Brøns den tale, »Matthias Petersen holdt med overbevisningens varme og kraft«, med amtmandens »usikre og usammenhængende ytringer«, og Fædrelandet skrev om »mandens naivitet eller dumhed, eller hvad det nu er«.

Man beskæftigede sig specielt med den tvivl, Kier havde givet udtryk for med hensyn til paragraf 5. Det ville, havde amtmanden ifølge referatet fra Agerskov sagt, når vi fik den preussiske konges proklamation at se,

blive os klart, at derom (altså om en afstemning) kunne der ikke godt længere være tale. Herom hed det i Fædrelandet, at udtalelserne har interesse derved, at de overhovedet er fremkommet offentligt fra den preussiske regerings øverste embedsmand i Nordslesvig. En betragtningsmåde af den nylig undertegnede fredstraktat, som den hr. Kier har fremsat, skrev bladet, har man jo mere end én gang tillagt den preussiske regering, og man kan ikke undres over, at befolkningen her på stedet oprøres over, at sådanne grundsætninger udtales af en mand, der burde kunne ses op til med agtelse. Man tror ikke, at den regering, der holder slige embedsmænd, kan være stort bedre selv.

Møderne indbragte, blev der sagt, ikke amtmanden andet end hyldninger for modkandidaten.

Amtmanden en anbefaling for den danske kandidat

Dagbladets korrespondent i Haderslev skrev sammenfattende om Kiers virksomhed: Det er måske en fejl, at vi i tillid til vor overlegne styrke har forsmået at agitere offentligt for Krüger, men nu behøves det ikke længe. Amtmanden har gjort arbejdet for os, og det langt bedre end vi selv kunne have gjort. Også Dagbladets korrespondent i Vestslesvig anstillede sine betragtninger over amtmandens betydning for den danske sag: Vi kan ikke noksom takke ham for en sådan rundrejse; thi han har derved ligefrem gået sin modkandidats ærinde. En del af befolkningen her i Nordslesvig er endnu ikke tilstrækkeligt politisk udviklet for til fulde at indse den store betydning, et sådant valg har for den, adskillige kunne have forsømt at afgive deres stemme, men det er nu forebygget. Enhver vil nu være rede til at lægge sin lod i vægtskålen. Den jævne mand herovre . . . ser, at en intelligent befolkning, ud af hvis midte forholdene allerede har skabt veltalende ordførere, er en magt, som både amtmændene og preusserne respekterer!

Efter sit sidste møde i Haderslev herred udsendte amtmand Kier en proklamation, hvori han gentog, hvad han havde sagt på møderne. Junggreen betegnede den dagen før valget som udtryk for et standpunkt, der ikke er begrundet i forholdene, som de virkelig er: »Når han lover at ville værne om danskheden og den nationale ejendommelighed her i Nordslesvig, men samtidig dermed søger at berøve folket håbet om gennem den ved fredstraktatens artikel V i udsigt stillede afstemning atter at vorde forenet med dets stammebrødre, da er der i disse udtalelser en indre modsigelse, som føles også af den, der ikke ad logisk vej kan gøre sig den klar. Man kan ikke virke for opretholdelsen af danskheden og den nationale ejendommelighed her i Nordslesvig uden tillige at virke for den tan-

ke og det ønske, der rører sig i nordslesvigernes hjerter om at vorde forenede med et folk, der netop har den samme danskhed og den samme ejendommelighed. De to ting hører sammen som årsag og virkning og har hos alle Europas nationer, hvor den nationale følelse er kommet til bevidsthed, vist sig at være uadskillelige. Det er denne indre modsigelse . . . der er årsag til, at hans rundrejse og hans cirkulære ikke vil have den tilsigtede virkning. En ligefrem, ærlig udtalelse af, at han ville gøre alt, hvad der stod i hans magt for Nordslesvigs materielle interesser, men at folket måtte opgive tanken om at hævde sin nationalitet og sine ejendommeligheder, samt, hvis han i sin egenskab af kongens højeste embedsmand i Haderslev amt var bemyndiget dertil, en åben erklæring om, at Pragfredens paragraf 5 ikke ville komme til udførelse, ville måske have kunnet tilføre ham nogle stemmer, men som han har udtalt sig, har han kun bevirket, at Hans Andersen Krüger af Bevtoft vil blive valgt med mange flere stemmer, end ellers ville have været tilfældet«.

Nicolaj Ahlmann – kandidaten i 2. kreds

I 2. valgkreds opstilledes som nævnt godsejer Nicolaj Ahlmann, Werthemine på Als, som dansk kandidat. Han var af gammel alsisk slægt, født i 1809 som søn af en skibskaptajn i Sønderborg, uddannet ved landbrug, en tid forpagter på Lolland og godsejer i Skåne, hvorpå han købte Werthemine. Efter nu at have bortforpagtet gården levede han stille i Augustenborg. Øens befolkning så i ham en mand med et trofast dansk sindelag, et stærkt genforeningshåb, en betydelig intelligens og det nødvendige kendskab til tysk sprog. Ham kunne man bruge, da de 47 blev sendt til Berlin for at takke kong Wilhelm for paragraf 5 – som bekendt uden at få foretræde. Nu kunne han igen bruges. Sendelsen til Berlin havde henledt alles opmærksomhed på ham.

Lige så lidt som Krüger kom Ahlmann frem i rampelyset under valgkampen. Freia bragte blot den 24. januar følgende indsendte berigtigelse, hvori hans navn nævnes: »Da Flensb. Nordd. Zeit. bringer den efterretning, at det danske parti i den 2. slesvigske valgkreds agter at stemme på en hr. Hans Ahlmann til det nordtyske parlament, berigtiges dette derhen, at de danskes kandidat er hr. N. Ahlmann på Augustenborg, ejer af Werthemine, den samme som var ordfører for de 47 delegerede i Berlin«.

Det havde altså ikke voldt de dansksindede større kvaler at finde kandidater til den sikre 1. og den ikke håbløse 2. valgkreds, og tyskerne havde gjort sig klart, at det gjaldt om ikke at sprede stemmerne i 1. kreds. Men i 2. kreds viste det sig håbløst at forene de indbyrdes meget uenige dels preussisk og dels augustenborgsk sindede gemytter.

To slags tysksindede i 2. kreds

Det preussisk sindede parti kom først med en kandidat i 2. kreds. Man ville opstille en kollega til Kier, den 55-årige, i Sydslesvig fødte amtmand Chr. Matthiesen, der fra 1865 virkede som amtmand for Sønderborg og Nordborg amter. Han havde før 1851 været herredsfoged i Gottorp amt, men efter deltagelse i oprøret havde han i mellemkrigstiden opholdt sig i Pommern, hvor han nogle år var borgmester i Wolgast. Han talte i Sønderborg ved kundgørelsen af indlemmelsespatentet, og da sagde han ifølge Vestslesvigsk Tidende – på linie med Kier – blandt andet: Denne landsdels ejendommelighed og sprog vil sikkert blive skånet; jeg taler i min kongelige herres ånd ved at forsikre, at det sprog, der danner folkesproget her, vil forblive ukrænket!

Sidst i januar indkaldtes i Flensborg til et møde for at styrke amtmandens kandidatur. Her opfordrede direktør Lübker til, at man stemte på amtmand Matthiesen, der var en mand af tysk sindelag, parlamentarisk erfaring og prøvet dygtighed. Man måtte samle stemmerne om een mand, for, som det hed i Flensburger Nordd. Zeitung, at undgå »den utilgivelige skændsel«, at man ikke fik valgt en tysker. Man måtte ikke lade den skændsel overgå kredsen, at den skulle repræsenteres af en »Fremdling«.

Bogbinder Eggert og forhenværende borgmester Jürgen Bremer erklærede sig derimod på mødet imod at opstille en embedsmand, fordi embedsmænd ikke kunne have den fornødne uafhængighed i forhold til regeringen. Gymnasielærer, dr. Wallich, kaldet »der Sod Redner«, da han i 1864 ved Sodbrønden på Søndertorv havde proklameret hertugen som landsherre, anbefalede amtmanden, mens borgmester Bong-Schmidt fandt det bedre at stemme på en borger, en bonde, en kunstner eller en lærd end på en amtmand.

Skændsel, om danskerne sejrede

Den åbenbare uenighed vakte opmærksomhed, og Hamburger Nachrichten pegede formanende på den fare og skændsel, det rummede for de tyske, om de i 2. valgkreds bukkede under for danskernes forenede anstrengelser.

Trods advarslerne blev den tidligere regeringsråd, dr. Werner Kraus udpeget som slesvig-holstenernes kandidat, og på et møde i Colosseum den 4. februar anbefalede han af Jürgen Bremer som en indfødt flensborger, der med modermælken havde indsuget den slesvig-holstenske lære, som han nu hverken kunne eller ville svigte.

Det skiftede nu med talere, der anbefalede enten »en ægte slesvigholstener« eller »en ægte tysk mand«. Mødet havde samlet to-tre tusind mennesker og betragtedes som et kæmpemøde, et af de største, man havde set

i Flensborg. Det sluttede med, at Bremer manede både til samling om »en ægte tysk mand« og til at stemme efter hver enkelt overbevisning, hvorpå han hilstes med tilråbene: Jo, det skal vi nok!

Uventet en dansk kandidat i 3. kreds

Valget i 3. kreds forekom ikke de danske interessant. Her kæmpede augustenborgeren grev Baudissin-Friedrichshof mod godsejer Schmidt-Vindebye, der støttede den preussiske annektion. En dansk kandidat dukkede først op i sidste øjeblik. Søndag den 11. februar berettede en korrespondent i Slesvig til Flensburger Norddeutsche Zeitung: »Endelig har vi her i 3. valgkreds fået en ny kandidat, som bestemt ingen hidtil havde tænkt på. Fra pålidelig kilde erfarer vi, at der i Hütten amt og den nærmeste omegn af Slesvig af forskellige rejsende agenter virkes for den tidligere senator, hr. skorstensfejermester Peschcke, og det forsikres os, at der er sikret ham flere stemmer, end man skulle tro. Regeringspartiet kan glæde sig over, at en del stemmer, der ellers ville være faldet på Baudissin-Friedrichshof, derved neutraliseres. For øvrigt skulle vislet ikke undres over, om danske aviser efter valget vil råbe ud til alverden, at der endnu bor danske mænd selv ved Sli-linjen, sådan som det kan bevises af det for hr. Peschcke afgivne antal stemmer«.

Senator eller rådmand Fritz Chr. Samuel Peschcke var født i Sønderborg i 1808 og beklædte i mellemkrigsårene en post som rådmand i Slesvig by – indtil de danske tropper i 1864 trak sig tilbage.

Peschckes far var som ung kommet til Sønderborg, vistnok fra Polen. I Sønderborg blev han gift med en sønderjysk pige og beklædte embedet som skorstensfejermester. To sønner fulgte ham i faget, den ene i Sønderborg. Den anden havde, fortæller grosserer A. Peschcke Køedt, en dattersøn af den indvandrede, i 20 års alderen under overhængende fare for sit liv reddet fem børn ud af en brændende bygning. Ham var det, der fik stillingen som skorstensfejermester i Slesvig. Peschcke Køedt mindedes denne onkel som en varmhjertet mand, der også uden for de danske kredse i Slesvig stod respekt om.

Den langstrakte og uensartede 4. kreds

I 4. valgkreds, der strakte sig langs vestkysten fra Ballum i nord til Ejdersted i syd, havde de danske tænkt på at opstille tidligere stænderdeputeret, rådmand Diemer i Tønder, men da det antoges, at man kunne samle flere stemmer syd for Tønder ved at opstille en mand syd fra, og de danske stemmer i enklavesognene under alle omstændigheder var sikre, besluttedes det, som det hed i Vestslesvigsk Tidende for den 31. januar, af en talrig forsamling i Visby kro enstemmigt at opstille gårdejer Detlef Det-

lefsen (1810-78) fra Læksgårde i Karlum sogn, Kær herred, som dansk kandidat.

Detlefsen var en anset og respekteret mand, fremragende bonde, sandemand, sognefoged, medlem af herredsråd og digebestyrrelse – og fader til to sønner, der var gået til Danmark for at undgå preussisk soldatertjeneste.

Fra tysk side stillede tre kandidater. De preussiske sympatisører mødte med selveste advokat Wilhelm Beseler fra Slesvig, der havde været medlem af den provisoriske regering i Kiel i 1848, en tid præsident for stænderforsamlingen osv. I hans venners valgopråb, offentliggjort lørdag den 9. februar 1867 i Husumer Wochenblatt, hed det: Vi er i Preussen for bestandig forbundet med Tyskland!

Den slesvig-holstenske og dermed augustenborgske kandidat var statsråd Francke, en tidligere embedsmand i slesvig-holstensk kancelli, der i 1848 rejste til Kiel. Han fordrede »den uhørte uret, der er forøvet mod Slesvig-Holsten og dets retmæssige fyrste« gjort god.

Endelig opstilledes tidligere medlem af Rigsrådet, amtmand Thomsen, Oldenswort, der blandt andet havde ivrige fortalere i Højer.

Sindelagsgrænsen trækkes

Under mere demokratisk valglov end den danske

Det valgreglement, der skulle følges ved valgene til Det nordtyske Forbunds grundlovgivende forsamling, var udstedt den 15. oktober 1866. Det var mere demokratisk end den danske valglov.

Valglisten skulle udfærdiges i to eksemplarer og det ene eksemplar fremlægges til gennemsyn i mindst otte dage før valget. Enhver bosiddende mand, der var fyldt 25 år, kunne deltage i valget, medmindre han stod under formynderskab, hans formue var under konkursbehandling, han fik fattigunderstøttelse af det offentlige, eller han ved retsdyldig dom havde mistet den fulde brug af sine borgerlige rettigheder. Tjenestefolk havde valget, hvilket ikke var tilfældet i Danmark.

Hver landsby og flække (Ortschaft) skulle i reglen danne et valgdistrikt, dog kunne landsbyer, hvor der ikke i tilstrækkeligt omfang fandtes egnede personer til at danne en valgbestyrelse, lægges sammen med tilgrænsende landsbyer, mens store områder (Ortschaften) kunne deles i flere valgdistrikter. Intet valgdistrikt burde dog efter seneste folketælling være beboet af mere end 3.500 sjæle.

For lang vej til valgstederne

Der skulle kun være et afstemningssted i hvert valgdistrikt, og sammenlægningen af landsbyer og hele sogne til vidtstrakte valgdistrikter gav anledning til stor utilfredshed specielt i Haderslev amt. Adskillige steder havde de fjernest boende vælgere i hvert fald $1\frac{1}{4}$ mil (en halv snes kilometer) til nærmeste valgsted, således skulle alle i Hviding, Rejsby, Roager, Spandet og Vodder sogne stemme i degneboligen i Roager. Selvom eksempelvis de fjernestboende vælgere i Tinglev havde en lignende afstand til valgstedet, var det åbenbart, at sammenlægningsbestemmelsen fortrinsvis ramte de mest udpræget danske egne i Haderslev amt, hvor kun nogle få kunne tysk, så de var »egnet« til at sidde i en valgbestyrelse.

I en korrespondance fra Haderslev til Fædrelandet klagedes der over, at man i Haderslev amt havde gjort maksimalgrænsen for valgdistrikternes størrelse (de tre tusind sjæle) til reglen, »for at vælgerne kan få så langt til valgstedet som vel muligt«. Man så for sig steder, hvor valgstedet (skolen) lå langt fra byerne, og hvor »vælgerne selvfølgelig skal stå under

åben himmel måske i regn og slud efter at have rejst ofte over to mil til valgstedet«. Og da nu endog hver ubemidlet mand som ikke ligefrem var på fattigvæsenet, havde valget, var der mange, som ikke havde råd til at rejse til vogns, så »denne inddeling er da åbenbart truffet for at så få som muligt skal møde«.

I enklaveområdet var der gennemgående ikke de store afstande mellem valgstederne, men fra Emmerlev, Hjerpsted og Skast klagedes over »et af de modbydeligste chikanerier ved fastsættelsen af valgstedet, idet det ikke var henlagt til distriktets naturlige centrum, nemlig Emmerlev Høj Kro, men til en udkant, byen Hjerpsted, til hvilken der fra de øvrige dele af distriktet fører meget slette, om vinteren næsten ufremkommelige veje«.

Bekendtgørelsen om valgdistrikter og valglokaler kom først til almindelig kundskab gennem bladene den 5. februar. Men så snart man fra dansk side var blevet klar over forholdet, begyndte kritikken.

Der klages i Åbenrå og Kiel

Der blev afsendt en snes mand fra Haderslev amt for hos valgkommissæren for 1. valgkreds, amtmand Levetzau i Åbenrå, at besvære sig over valgdistriktinddelingen. Ved deputationens ankomst til Åbenrå onsdag den 6. februar var amtmanden taget til præstevalg i Løjt. De fleste deputationens medlemmer måtte så tage hjem, men P. Skau, Bukshave, forpagter Randlev, Bevtøft, og Søren Hansen Schmidt, Spandetgård, blev i Åbenrå for at tale med amtmanden, når han vendte hjem fra Løjt. Det skete hen på aftenen. Deputationen fik også lejlighed til at fremsætte sine synspunkter, men amtmanden mente, ifølge Fædrelandets korrespondent, at »de befrygtninger, de udtalte nok skulle vise sig ubegrundede«. Man måtte danne valgdistrikterne, som det var sket, »for at finde passende folk til funktionerne ved valget, og nu var det for sildigt at forandre de en gang tagne bestemmelser«. Amtmanden nægtede at modtage en skriftlig redegørelse for forholdene, og fra deputationens side blev der derefter givet udtryk for, at han måtte bære ansvaret for følgerne »af den påankede inddeling og formering af valgdistrikterne i Haderslev amt«.

De tre mænd gav imidlertid ikke op. De rejste videre til Kiel for at klage til overpræsident Scheel-Plessen. En samtale med ham varede halvanden time, men han »svarede kun med et skuldertræk og med forsikringen om, at ordningen var ganske tilfældig«.

Valgtryk og stemmekøb?

Før valget klagedes der også over valgtryk og bestikkelsesforsøg. Der blev, hed det i Fædrelandet, rundt om på landet budt otte mark eller en preussisk daler for en stemme på Kier – og »i byerne sagtens mere«.

Beskyldningerne for valgtryk grundede sig på, at der udsendtes stemmesedler med amtmand Kiers navn til koncessionsindehavere, håndværkere, næringsdrivende og herunder kromænd og til lærere med en forsikring om henholdsvis, at det var i modtagerens »interesse som koncessionshaver« eller »gavnligt for hans stilling som folkeskolelærer«, om han stemte på Kier.

Henvendelsen til skolelærerne faldt i to dele. Fra provst Prah i Haderslev udsendtes amtmand Kiers tidligere omtalte valgmanifest med påtegningen »til behagelig efterretning og efterlevelse«, og en på tysk affattet henvendelse fra valgkomiteen, undertegnet af Joh. Jacobsen, Hundewadt, F. A. Jensen, Bode, senator Raben, senator Hoffgaard, Hausvogt Jensen, Herm. Davidsen og T. Keppler, havde følgende ordlyd:

»Hr. skolelærer N. N.
i . . .

Undertegnede valgkomité beder Dem afgive Deres stemme for amtmand Kier i Haderslev og at virke i dette valgs interesse i Deres kreds, hvilket selvfølgelig kun kan være gavnligt (förderlich) for Deres stilling som folkeskolelærer og Dem selv behageligt. Vedlagt sender vi Dem – og til fordeling mellem vælgere – nogle stemmesedler.

Abenrå, den 8. febr. 1867.
Valgkomitéen.«

Henvendelsen til de koncessionerede, hvoraf der var mange (ca. 10 procent af vælgerne), fulgte dagen efter.

Freia mente ikke, »det underfundige kneb« fik »de forønskede frugter. Efter erholdt oplysning lo eller bandede vedkommende over den gemene streg, og hørte han til de ængstelige, så lod han lave sig en ny stemmeseddel af samme størrelse og samme foldning som den Kier'ske, men med Krügers navn på«.

Modtagerne havde iøvrigt måttet betale portoen, hvilket gav anledning til nogen polemik mellem Freia og Apenrader Nachrichten.

Det tyske blad erklærede, at det ikke blot var lovligt, men også en pligt at virke for landets vel efter den retmæssige regerings mening: At det ligger i de koncessioneredes og folkeskolelærernes såvel som enhver god borgers interesse at virke for, at den demoraliserende agitation af det parti, der opægger befolkningen imod den retmæssige regering, omsider får en ende, er dog vel klart! Nogen tvang kunne der ikke være tale om, da afstemningen var hemmelig, og »at brevenes modtager har måttet betale portoen har intet at betyde. Et godt råd bliver ikke for dyrt ved brevpor-

to«. Over for det argument spurgte Freia, om forfatteren til Apenrader Nachrichtens forsvar for valgkomiteens »uriasbreve« mon »ville have glædet sig ved portoudgiften for et brev, hvori der gaves ham det råd at stemme på Hans Andersen Krüger«!

Letkendelige stemmesedler

På og efter valgdagen skulle det hist og her vise sig, at der var noget om påstanden om, at der blev gjort forsøg på ved bestikkelse at skaffe amtmand Kier flere stemmer. I hvilket omfang forsøgene gav resultat kan naturligvis ikke opgøres, men der foreligger flere tilfælde, hvor man kunne konstatere forgæves forsøg. Dagbladets korrespondent i Åbenrå kunne således berette, at »en i byen under navnet Store Mads velkendt arbejdsmand« havde modtaget 24 skilling for at afgive en tysk stemmeseddel, men »da Store Mads nu, så længe han kunne huske, havde været dansk, ja, i sin tid endog dansk artillerist, så drog hans hjerte ham uvilkårligt over i den danske lejr, og trods de modtagne 24 skilling fattede han den beslutning at afgive sin stemme til fordel for Krüger. Da han derfor trådte frem til valgurnen, fremtog han den tyske seddel og meddelte kommissionen, at han havde modtaget 24 skilling kurant for at aflevere den, men da bestikkelse jo var forbudt, ville han ikke efterkomme denne anmodning, men derimod aflevere en anden seddel. Og dermed overrakte han kommissionens medlemmer, der just ikke betragtede ham med de ømme blikke, den danske seddel, som derpå blev lagt i valgurnen«.

I Freia fortæller en meddeler om »en lille scene ved et valgdistrikt på landet«: En bekendt tysk bonde stod på valgstedet med sin tjenestekarl ved siden. »Karlen, som jeg vidste var dansk, så med en ynkelig og halvt hemmelig mine på en stemmeseddel, han havde i hånden, men den var også forsynet med det bekendte Kier'ske knæk! Just som karlen blev trykket frem, trængte en dansk bonde, som han før havde tjent hos, sig frem til ham. Karlen rakte forsigtigt sin hånd ud imod bonden, en stemmeseddel blev lagt i hånden, ligeledes med et knæk à la Kier – men på den stod Krügers navn«!

Freia bragte også efter valget et indlæg, som »inderste Hans Petersen fra Kværsmark har forlangt indrykket«. Han fortæller heri, at snedkermeister Jørgen Jepsen fra Ladegårdsskov den 11. februar havde indfundet sig i huset på Kværsmark. Men da Hans Petersen ikke var hjemme, afleverede han til konen en seddel, lydende på Amtmann Kier in Hadersleben« og 3 mark, »som bemeldte overbringer tillod sig at ytre, at undertegnede skulle have for at vælge amtmanden«. Ved at efterse sedlen, hedder det derefter temmelig ironisk i indlægget i Freia, fandt jeg den ikke i overensstemmelse med mine hidtil havde anskuelser og benyttede den derfor ikke

. . . jeg vil derfor heller ikke have de vedlagte 3 mark, hvorfor jeg herved opfordrer bemeldte Jørgen Jepsen til ufortøvet at afhente hos mig i mit hus de dengang af ham bragte 3 mark!

Dagbladet berettede om et tilfælde fra 2. valgkreds, hvor en vælger, der skulle afgive sin stemme i Nykro syd for Flensborg, havde fået en daler og en stemmeseddel med amtmand Matthiesens navn, »men da han nu kom og skulle afgive sin stemme, lagde han daleren med seddelen på bordet og sagde: »Daleren afleverer denne stemmeseddel, men her er min stemme«. Naturligvis, tilføjes det i Dagbladet, lød den på Ahlmann.

Reglerne for stemmeafgivning

Valghandlingen skulle begynde kl. 10 formiddag og slutte kl. 6 eftermiddag. En valgforstander skulle lede valget, og blandt vælgerne udpegedes tre-seks bisiddere til en valgbestyrelse. Valgbestyrelsen skulle tage plads ved et bord, der stod frit til alle sider. På bordet skulle opstilles »en til-dækket beholder (valgurne)« til nedlægning af stemmesedlerne. Før afstemningens begyndelse skulle valgbestyrelsen overbevise sig om, at denne urne var tom. Kopi af valglov og valgreglement skulle findes i lokalet.

Stemmesedlerne skulle være af hvidt papir og måtte ikke være forsynet med ydre kendetegn. En stemmeseddel skulle *uden* for valglokalet være forsynet med navn på den kandidat, vælgeren ville give sin stemme.

På intet tidspunkt af valghandlingen måtte færre end tre medlemmer af valgbestyrelsen være til stede, og valgforstanderen og en udpeget protokolfører måtte på intet tidspunkt under valghandlingen samtidig forlade stedet. Forlod en af dem lokalet, måtte han erstattes af et andet medlem af valgbestyrelsen.

Under valghandlingen måtte der ikke i valglokalet foregå diskussioner, holdes taler eller træffes beslutninger bortset naturligvis fra, hvad valghandlingen nødvendigjorde af diskussion i valgbestyrelsen.

Kun personer, der var opført på valglisten, måtte stemme. Den vælger, der vil afgive sin stemme, hed det, skal træde frem for bordet, hvor valgbestyrelsen sidder, nævne sit navn og opgive sin bopæl. Så snart protokolføreren har fundet vælgerens navn i valglisten, overgiver vælgeren sin stemmeseddel til valgforstanderen eller hans stedfortræder, og han lægger den uåbnet i den urne, der står på bordet. Stemmesedlen må være sammenfoldet, så det påskrevne navn er dækket. Stemmesedler, der ikke er rigtigt sammenfoldet, som ikke er af hvidt papir, eller som er forsynet med ydre kendetegn, må valgforstanderen afvise. I særdeleshed må det påses, at der ikke afgives mere end én stemmeseddel. Protokolføreren sætter mærke ved navnet på hver vælger, som har afgivet sin stemme.

Klokken 6 erklæres afstemningen for sluttet, og stemmesedlerne bliver taget af urnen og optalt, før de er åbnet. Svarer antallet af stemmesedler så ikke til antallet af vælgere, der efter den afkrydsede protokol har afgivet deres stemme, skal det føres til protokols. Så følger stemmesedlernes åbning. En bisidder folder hver stemmeseddel helt ud og overgiver den til valgforstanderen, som efter at have læst den højt giver den videre til en anden bisidder, som opbevarer den, til valghandlingen er sluttet. Protokolføreren optager alle kandidaters navne i protokollen og afmærker ved siden af hver stemme, der tilfalder ham, idet han tæller stemmerne højt. En anden bisidder fører en modliste, der ligesom valglisten ved slutningen af valghandlingen underskrives af valgbestyrelsen og vedlægges protokollen.

Ugyldige, præciseres det, er stemmesedler, 1) der ikke er af hvidt papir, 2) som ikke indeholder noget navn eller et læseligt navn, hvoraf den valgte ikke utvivlsomt kan identificeres, 3) hvorpå der står mere end et navn eller navnet på en ikke valgbar person, eller stemmesedler, 4) der indeholder en protest eller et forbehold. Tvivlsomme stemmesedler forsynes med fortløbende numre og hæftes til protokollen, hvori grunden til ugyldighedserklæringen angives.

Dansk agtpågivenhed før og på valgdagen

Forberedt på afstemning, som man i vidt omfang var blandt de dansksindede, havde man vel de fleste steder gennemgået valglisten, og det var konstateret, at en stor del vælgere slet ikke var optaget på listerne, »fordi de var født i kongeriget«, deriblandt – siges det i Fædrelandet – også mænd der i 30 år har boet i Slesvig, og som derfor i henhold til fredstraktatens ordlyd skulle være blevet tyske statsborgere og stemmeberettigede ved valget til den nordtyske rigsdag. Mistanken om, at man fra tysk side ville ty til fiduser for at opnå det bedst mulige resultat, var vakt gennem den slags konstateringer og ved udpegningen af medlemmer til valgbestyrelserne.

I Fædrelandet hedder det fra Haderslev, at »naturligvis var valgbestyrelsen over alt sammensat af tyske embedsmænd og tysksindede borgere, ja, end ikke til bisiddere havde man valgt nogen dansksindet mand«.

På valgdagen var agtpågivenheden fra dansk side stor.

De officielle forberedelser til valghandlingen viser til fulde, hvad man kunne have ventet sig af vore autoriteter, dersom vi ikke havde set dem på fingrene, hed det i Dagbladet fra Haderslev. I byens fire valgkredse bestod alle fire valgkomiteer af byens værste tyskere – ikke en eneste dansksindet mand var taget med. Denne udfordring til os besvarede vi ganske simpelt ved at danne private valgkomiteer, der var til stede i umiddelbar nærhed af valgbordet fra først til sidst for at påse, at ingen ulovlig-

heder blev begået. Man overbeviste sig endda om, at de rette navne blev læst op af sedlerne! Men man undrede sig også over, at der i valglisterne var opført »en mængde personer«, ingen kendte noget til.

Valget foregik i Haderslev »i den største orden og med prisværdig hurtighed«. En time over middag var næsten alle stemmesedler afgivet. Kun enkelte efternølere indfandt sig i løbet af eftermiddagen.

Vælgere holdt uden for valglokalet

Om valgdagens forløb i et valgdistrikt på landet foreligger der en udførlig skildring i Freia fra Hans Chr. Festersen, Felsted Mark. Den er dateret Pugholm og skrevet om aftenen på selve valgdagen fra valgstedet for vælgere fra Kværs og Felsted sogne under det adelige gods Ladegård.

Vi indfandt os på valgstedet om formiddagen, hedder det, og . . . den første vælger spurgte, om urnen var tom. Han måtte lade sig nøje med valgforstanderens svar: Det har vi efterset! Ingen af vælgerne erfarede i virkeligheden, om det var tilfældet. Tillige bemærkede vælgerne, at det var urigtigt, at valgforstanderen havde taget tre tysksindede bisiddere, og de to af dem, Hinrich og Daniel fra Felsted, var endda svogre. Desuden har befolkningen ingen tiltro til dem. Alligevel gik valghandlingen sin uforstyrrede gang. Udelukket fra valghandlingen sang vælgerne imidlertid flere yndlingssange til tidsfordriv, men dog til liden opbyggelse for valgbestyrelsen, som sad inden for lukkede døre i valglokalet.

Da klokken blev 6, hedder det videre i referatet, bad flere vælgere, som var gamle, agtværdige mænd, selve valgforstanderen, hr. Ohlsen, som tilfældigvis kom ud af lokalet om at måtte overvære valgforhandlingen og høre valgresultatet, men de fik »gnädigen Abschlag«, idet valgforstanderen sagde, at det senere ville blive bekendtgjort i bladene. En af de dansksindede vælgere, som hidtil havde opholdt sig i valglokalet og forholdt sig ganske rolig, blev bortvist, før åbningen af stemmesedlerne og optællingen fandt sted. Men havde der ikke før været røre blandt vælgerne, så blev der det nu. Nogle ville storme døren og var næppe til at holde tilbage af de besindige. Tilfældigvis kom værten selv, bankede lidt på døren, åbnede samme og gik ind og meldte valgforstanderen, at hans kusk var kommet med vognen. Han modtog til svar:

- Her må ingen komme ind. Jeg gør Dem ansvarlig derfor!
- Må der ingen komme ind, spurgte værten, så kan De jo gøre her, hvad De vil!
- Hvad vil det sige, spurgte valgforstanderen.
- Det vil sige, svarede værten, at der gives ingen her i lokalet af vor kulør!

Efter at værten havde sagt det, måtte han også forføje sig bort. Nogen tid derefter åbnede valgforstanderen døren, og protokolføreren forelæste til vælgerne store forundring protokollen. Om det nu skete af frygt eller af pligtfølelse, ved vi ikke!

Stærk tilstrømning til valgstederne

Freia går skarpt i rette med sådanne forsøg på at holde vælgerne ude fra valglokalet. Bladet fastslår, at det udtrykkeligt i valglovens paragraf 11 hedder, at »valghandlingen er offentlig«. Det påpeges videre, at valgformanden *højt* skal oplæse navnene på stemmesedlerne, og at stemmerne skal optælles *højt*. Og så hedder det videre: Ligesom det af det her anførte uomtvisteligt fremgår, at de afgivne stemmers optælling og oplæsning samt den lydelige anførelse af, hvor mange stemmer enhver kandidat har fået, hører med til valghandlingen, der skal være offentlig, lige så lidt findes i loven med et eneste bogstav anført, at vælgerne kl. 6 om aftenen skal rømme valglokalet. Vælgerne har tværtimod lovlig ret til at blive og se og høre alt indtil slutningen af valghandlingen.

Man havde som omtalt fra dansk side frygtet, at vælgerne på grund af de store afstande til nogle af valglokalerne ville udeblive i større tal, og at tiden ikke ville slå til i de store afstemningsdistrikter. Tiden viste sig imidlertid fuldtud tilstrækkelig, erkendes det i Fædrelandet dagen efter valget, og fra de udstrakte distrikter i Hviding herred meldes, at her blev »gårdmændene simpelthen enige om at køre enhver, som ikke selv har heste og vogn, til valgstedet«. Det gik her, som amtmand Matthiesen havde forudsagt, at deltagelsen og interessen for valgene mellem dem (danskerne) var af den art, at »alt, hvad der ikke kunne gå, ville blive kørt til valgurnerne, selv blinde oldinge ville ikke blive hjemme«.

Valgdagens spænding vendt til glæde

Efter en bevæget dag ventede man overalt med spænding på resultatet – først det lokale og siden fra valgkredsene. Dagbladets korrespondent i Haderslev var, da han sendte sin skildring af dagens forløb, i feststemning. Byen havde dagen igennem frembudt et livligt billede. Menneskemasser bølgede frem og tilbage, dog uden at den ringeste uorden indtraf. De danske gik glade og fornøjet omkring, sikre på sejren. Tyskerne var derimod forbitrede og nedslåede. Deres ledere må dog endnu lige til det sidste øjeblik have troet på muligheden af et godt udfald . . .; thi alle foranstaltninger var truffet til, at der i tilfælde af Kiers sejr skulle have været bragt ham et fakkeltog. Faklerne var parate i Borgerforeningen og musikken bestilt til at spille »Ach, du lieber Augustin« for at håne de danske.

Fra Åbenrå skrev bladets derværende korrespondent, at han havde oplevet en af sit livs mest bevægede dage.

– Jeg tror aldrig, jeg har været i en sådan spænding – og endelig så glad, som jeg var, da jeg hørte resultatet og så, at vi dog havde sejret, sejret trods modpartiets anstrengelser og trods de mindre hæderlige midler, der hos de mindrebemidlede anvendtes for at få dem til at stemme på amtmand Kier.

Om optællingen af stemmerne fortælles videre fra Åbenrå: Modpartiets stemmesedler var kun halvt så store som de danskes, og det var derfor let for begge parter at kontrollere hinanden, men vi fik i hast lavet en del sedler med Hans Krügers navn af samme størrelse som tyskerne og lagt sammen på samme måde. Derved narrede vi dem, idet de ved at se de mange sedler af deres størrelse og form troede sig stærkere, end de var. Deres overraskelse var derfor meget stor, da de så, at også Krügers navn stod på den slags sedler, som de havde benyttet . . . Et øjeblik syntes det, som om modpartiet skulle sejre over os, og jeg glemmer aldrig de hovevende blikke, hvormed man betragtede os, men vi holdt os, og hovedudfaldet viste dog, at »dansken har sejer vundet« . . . Jeg har aldrig set dem så forknytte, som da de hørte, at de var bukket under. I alt var der 516 stemmer for Krüger og 471 for Kier. I Kolstrup fik Krüger 91 og Kier 43 stemmer. Dette var resultatet for byens vedkommende, og det må i betragtning af forholdene og de anstrengelser, tyskerne gjorde for at sætte deres kandidater igennem, anses for særdeles heldigt.

Resultatet forringet af embedsmænd og tilflyttere

Fædrelandets korrespondent uddyber årsagerne til glæden: Det er et udfald . . ., vi næppe havde turdet gøre os håb om, thi vel ved vi, at Åbenrå er dansksindet – mere end mange måske tror – men det tryk, vi lever under, de midler, vore modstandere har til rådighed, og som de har benyttet i den mest udstrakte målestok, kunne vel bringe os til at tvivle om, at vi ville gå af med sejren. Siden krigen er flere dansksindede folk draget bort, og mange tyske er flyttet hertil. Embedsmændene, skolelærerne og de fleste bestillingsmænd er tysksindede, og de førstnævnte har i fuldeste mål benyttet deres magt og deres indflydelse på en masse småborgere for at få dem til at stemme på amtmand Kier. I aftes og i dag under valget er de hensynsløseste trusler og bestikkelser blevet forsøgt for at skræmme folk fra at stemme på Krüger og få dem til at vælge Kier. Vel mødte vælgerne talrigt, men over hundrede stemmer er dog ikke blevet afgivet, og disse – tør jeg nok sige – tilhørte næsten udelukkende danske folk. Imidlertid, alt har været forgæves, og der hersker en mageløs glæde blandt den dansksindede befolkning.

Også fra Flensborg kunne Fædrelandet bringe en sejrbulletin – og forsikringer om, at »det danske partis sejr her har en langt større betydning, end man ved første øjekast skulle synes. Ahlmann fik vel kun lidt over absolut majoritet over de tysksindede kandidater tilsammen, men den preussisksindede kandidat, Matthiesen, har kun fået henvend en sjettedel af stemmerne, og denne sjettedel består vel væsentligt af embedsmænd og deres undergivne samt indvandrede håndværkssvende og lignende«. Med andre ord, hedder det videre, er det preussisksindede parti i Flensborg nu tydeligt og klart for alverden kun et – næsten forsvindende – mindretal. Skulle det, hvad flensborgerne vedbliver at nære det mest levende håb om, komme til en afstemning om at vedblive at høre under Preussen eller vende tilbage til Danmark, ville udfaldet uden tvivl blive, at tre fjerdedele, måske endnu flere, ville stemme for Danmark . . . Når valget kun står mellem Preussen og Danmark, hedder det rundt om: Langt hellere dansk end preussisk.

En forsmag på afstemningen

Fra Flensborg peges med jubel på danskhedens sejr i det nærmeste opland, navnlig i Hanved, hvor pastor Simonsen havde udfoldet en voldsom agitation for den augustenborgske kandidat bl.a. med en bombastisk proklamation, der på selve valgdagen var slået op foran valgstedet: Mænd i Hanved! Tillad ikke, at jert fædreland rives i stykker som pjalter og bliver til laser, som naboerne kan samle op for med dem at dække deres nøgenhed!

Det er ellers mest købstæderne og sejrjubelen i dem, korrespondenterne beskæftiger sig med, men det hedder dog fra Åbenrå: Udfaldet trindt om i landdistrikterne faldt glimrende ud for os . . . Det er en lille forsmag på afstemningen, der vil gå endnu heldigere, da man ved, den ikke vil kende til den angst, der denne gang holdt mange svage tilbage.

Freia bringer i fortsættelse af sin skildring af valg handlingen på godset Ladegård i Kværs sogn et stemningsbillede fra bekendtgørelsen af resultatet: Vælgerne fulgte oplæsningen (af valgprotokollen) med spændt opmærksomhed, indtil det hed, at »af 241 stemmer har Hans Andersen Krüger af Bevtoft fået 180 stemmer og amtmand Kier fra Haderslev 61 stemmer. Derpå lød et tordnende hurra i stuen. Yderst opbragt herover kastede valgforstanderen lyset og lysesdagen på gulvet, så gnisterne fløj omkring mellem mængden, og råbte: Den Gud forb . . . mig! Så greb han protokolføreren i armen og trak ham med sig ind i valglokalet og slog døren i«.

Efter at valgforstanderen på denne besynderlige måde havde sluttet den forelæste protokol, hedder det videre, drak vælgerne Krügers skål under

stærke hurraråb og bortfjernede sig. Vælgerne fra Kværs og Felsted skiltes ad på vejen uden for valgstedet under rungende hurraer for Krüger fra Bevtoft. På hjemvejen gaves der dog enkelte misfornøjede, der aldeles ikke kunne begribe, hvorledes der kunne være 61 tysksindede på Ladegårds gods, og de skændte derfor over de tyske bestikkelsespenge og den hemmelige valghandling.

Grænsen klart trukket

Dansk sejr i de to valgkredse

De officielle stemmetal siger, at der i hele Sønderjylland den 12. februar 1867 blev afgivet 27.488 danske og 39.563 tyske stemmer. Hertil kommer dog de danske stemmer i 3. kreds, der ikke er med i de officielle tal, og som i samtidens presse opgives med tal, der svinger fra 111 til 166. Medtages imidlertid de danske stemmer, der (mindst) er faldet på skorstensfejer Peschcke i 3. kreds, som danske, fordelte stemmerne sig således på de fire kredse:

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>
1. kreds	15.023	3.702
2. -	9.927	9.610
3. -	111	14.691
4. -	2.538	11.560
Hele landsdelen	27.599	39.563

Antallet af stemmeberettigede vælgere var i 1. kreds 23.123, i 2. kreds 23.723 og i 4. kreds 21.437, mens antallet ikke kendes i 3. kreds. Det har formentlig ligget på et par og tyve tusind, og derefter har vælgerne i de fire kredse og landsdelen som helhed procentvis fordelt sig således mellem danske, tyske og passive:

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1. kreds	65,0	16,0	19,0
2. -	41,8	40,5	17,7
3. -	ca. 0,5	65,2	34,3
4. -	11,8	53,9	34,3
Hele landsdelen	ca. 30,6	43,8	25,6

Mens resultaterne fra 1., 3. og 4. kreds ikke kunne forbavse nogen, måtte resultatet i 2. kreds virke som en glædelig overraskelse for mere pessimistiske danske. Umiddelbart kan det forekomme mærkeligt, at der var så meget større passivitet i de to sydlige kredse end i de to nordlige.

Det bliver imidlertid nødvendigt at gå mere i enkeltheder med tallene, og der skal her med henblik på de enkelte afstemningsdistrikter henvises til tabel A, 1-6.

Det nationale styrkeforhold i de fire nordslesvigske amter 12. februar 1867

Haderslev amt

D 71,1	P 16,8	T 12,1
-----------	-----------	-----------

Sønderborg amt

D 75,7	P 12,7	T 11,6
-----------	-----------	-----------

Åbenrå amt

D 61,3	P 17,9	T 20,8
-----------	-----------	-----------

Tønder amt

D 52,7	P 25,7	T 21,6
-----------	-----------	-----------

Figur II

Det nationale styrkeforhold ved rigsdagsvalget den 12. februar 1867 i hvert af de tre rent nordslesvigske amter og den del af Tønder amt, der ligger nord for 1920-grænsen. D = danske stemmer, P = passive vælgere, T = tyske stemmer.

Kun dagblade som kilde til stemmetallene

Håndbog i det nordslesvigske Spørgsmåls Historie bringer resultaterne af valget den 12. februar 1867 for 1. og 2. kreds og for den nordlige del af 4. kreds. For hele 1. og en del af 2. kreds er det så heldigt, at også antallet af indskrevne vælgere – dvs. stemmeberettigede – er bevaret. Kilden til disse oplysninger er tidens aviser. Valgresultatet fra 1. valgkreds med vælgernes antal synes hentet fra dagbladet Freia i Åbenrå. Oplysningerne om de stemmeberettigedes antal i Sønderborg amt, Sundeved og Als, må derimod være hentet fra Dagbladet i København. At Freia er kilden til

håndbogens oplysninger om vælger- og stemmetal fra 1. kreds synes at fremgå af, at antallet af vælgere i Freia ikke opgives for to afstemningsdistrikter, nemlig Hjerting og Lintrup samt de afståede dele af Kalvslund sogn ved Ribe og Stoltelund gods i Tinglev sogn. Her er i håndbogen indsat beregnede tal som cirka-angivelser, og der er ingen grund til at antage, at man har ramt meget ved siden af. Formentlig har dog vælgertallet fra Stoltelund gods ligget noget højere end ca. 80, men i den store sammenhæng spiller 10-20 vælgere mere eller mindre ingen rolle.

Hvorfra de pågældende aviser har vælger- og stemmetallene er ikke klart. De originale opgørelser fra myndighederne synes bortkommet for 1.-3. valgkreds' vedkommende, men de er bevaret fra 4. kreds i fuld udstrækning. Herfra har samtidens aviser kun bragt stemmetal og ikke tal på samtlige stemmeberettigede – tal, der på væsentlige punkter kan supplere vor viden om de nationale forhold i 1867 og udviklingen i tiden derefter.

Stærkt svingende valgdeltagelse

Af stemmeprocenterne kan man hente bekræftelse på den formodning, at afstanden fra bopæl til valglokale, som man fra første færd pegede på fra dansk side, kom til at spille en rolle. Stemmeafgivningen nåede i hele det nuværende Nordslesvig (med undtagelse af Bov kommune) kun 82,2 procent, men den nåede langt højere i en række mindre, stærkt koncentrerede afstemningsdistrikter. Rekordens blev sat i enklavesognet Randerup med 95,3 procent. Derefter fulgte Sottrup på Sundeved med 95,0 og Mjolden i enklaveområdet med 94,6 procent. Over 90 procent stemmeafgivning havde iøvrigt Døstrup og Oksbøl (93,0), Asserballe-Notmark (92,4), Nybøl-Ullerup (92,0), Kegnæs (92,0), Højst (91,8), Varnæs (91,7), Christiansfeld (90,9) og Svenstrup (90,6).

Højst danner her en ejendommelig undtagelse fra en regel om, at den største stemmeafgivning kan konstateres i udkantområderne. Reglen for det område, Højst hører til – Slogs herred, syd for Løgumkloster – er ellers, at stemmeprocenten efter nordslesvigske forhold iøvrigt har ligget overordentlig lavt. Den lå i Burkal på 58,0, i Løgumkloster amt på 63,0, i Ravsted på 70,2, i Tinglev på 72,2, i Løgumkloster på 75,0 og i Bylderup på 81,0.

Til denne gruppe af lave stemmeprocenter i Slogs herred og Løgumkloster amt slutter sig tilgrænsende og nærliggende sogne som Ubjerg med 66,0, Abild og Tønder landsogn med 66,4, Tønder købstad med 70,4, Holbøl-Rinkenæs med 75,3, Højer med 75,8 og Bedsted-Hellevad-Egvad med 78,5 procent, alt i alt et sammenhængende område med dansk sprog,

Kort A

Afstemmingsdistrikterne ved rigsdagsvalget den 12. februar 1867 med angivelse af den procentdel af samtlige vælgere, der stemte på tyske kandidater.

men slesvigsk administration – et område under krydstryk i kampen om sindelaget.

Samtidig med at man i disse distrikter træffer den største usikkerhed i Nordslesvig, finder man gennemgående også her – og i købstæderne – den største aktive tyskthed. Den 12. februar 1867 stemte af vælgere i Tønder købstad de 58,6 procent på tyske og augustenburgske kandidater, og derefter fulgte Højer med 54,4, Christiansfeld med 42,0, Ravsted med 41,0, Ubjerg med 40,8, Abenrå med 40,3, Løgumkloster med 39,8, Haderslev med 33,6, Bylderup med 32,1, Tinglev med 27,8, Sønderborg med 27,2, Højst med 26,7, Augustenborg med 25,8, Rise-Hjørdkær med 25,2, Høstrup med 24,8, Abenrå landsogn med 23,3, Adsbøl-Gråsten med 22,7, det adelige gods Ladegård med 22,4 og Burkal med 19,1 procent af vælgere aktivt på preussisk eller slesvig-holstensk side.

Danskhedens styrke sognevis fordelt

Af vælgerne stod i de forskellige afstemningsdistrikter følgende procent-andele aktivt på dansk side:

Med over 90 procent danske vælgere:

Randerup 95,3, Mjolden 94,6, Døstrup 91,5 og Sottrup 90,4 procent.

Med 80-90 procent danske vælgere:

Asserbølle-Notmark 88,4, Nybøl-Ullerup 88,1, Visby 87,6, Oksbøl 86,8, Skovbølgård 86,5, Egen-Notmark 86,1, Gram 85,8, Varnæs 85,3, Ballum 85,1, Kegnæs 84,8, Rejsby-Hviding m.v. 84,8, Hørup-Tandslet 84,3, Hjerting-Lintrup 83,7, Lysabild 83,0, Stepping, Frørup m.v. 81,7, Møgeltønder 81,5 og Dybbøl 80,7 procent.

Med 70-80 procent danske vælgere:

Emmerlev m.v. 79,8, Aller, Tyrstrup m.v. 79,1, Brede 79,0, Ulkebøl 78,5, Skodborg-Skrave 78,2, Åstrup-Vonsbæk 77,8, Agerskov m.v. 77,2, Bevtoft, Toftlund m.v. 75,9, Rødding-Hygom m.v. 75,7, Skærbæk-Brøns 74,9, Øsby-Halk 74,1, Broager 73,6, Daler 73,1, Hammelev m.v. 73,1, Jels-Oksenvad m.v. 72,4, Svenstrup 72,1, Skrydstrup m.v. 71,5, Moltrup og Bjerning m.v. 71,1 procent.

Med 60-70 procent danske vælgere:

Øster Løgum 69,8, Grøngrøft 69,6, Nordborg 69,0, Havnbjerg 68,9, Hoptrup-Vedsted m.v. 68,6, Ensted-Felsted 68,3, Søgård og Årtoft 66,5, Bedsted, Hellevad og Egvad 66,4, Ladegård (Kværs) 66,2, Højt 65,1, Løjt 63,4, Bjolderup-Uge 63,2, Holbøl-Rinkenæs 61,7 og Rise-Hjordkær 60,5.

Med 50-60 procent danske vælgere:

Rømhø 59,2, Adsbøl-Gråsten 53,7, Sønderborg købstad 52,4, Abild og Tønder landsogn 51,4 og Hostrup 50,9 procent.

Med under 50 procent danske vælgere, men dog med dansk flertal:

Christiansfeld 48,9, Åbenrå landsogn 48,6, Bylderup 48,2, Haderslev 47,8, Løgumkloster amt 45,1, Tinglev 44,4, Åbenrå købstad 44,2 og Burkal 38,9 procent.

Med tysk flertal og følgende procentdele danske vælgere:

Ravsted 29,2, Ubjerg 25,2, Højer flække 21,4 og Tønder købstad 11,8 procent.

Det må altså bemærkes, at selv af de afstemningsdistrikter, der havde de laveste danske vælgerandele nord for 1920-grænsen, havde kun Tønder, Højer, Ubjerg, Ravsted og Løgumkloster flere tyske end danske stemmer ved valget den 12. februar 1867, og for Ravsteds vedkommende ændredes forholdet ved valget den 31. august samme år.

Se i øvrigt tabel A, 1-6 med vælger- og stemmetal og procentdele af danske og tyske stemmer og passive vælgere.

Tvivlrådighed på midtlandet

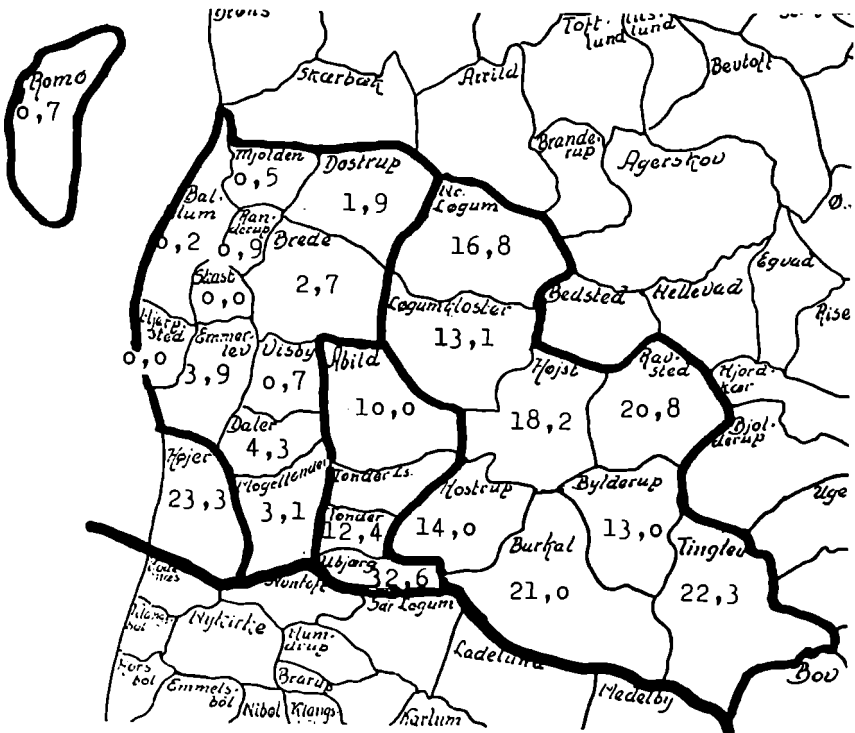
En forklaring på det lave stemmetal i Løgumkloster amt kunne være amtets store udstrækning, så meget mere som der ikke blot i Slogs og Sdr. Rangstrup herreder, men både i enklaverne og i sognene i Haderslev amts vestlige del var mennesker, som hørte under Løgumkloster amt. Her hersker en oplagt uklarehed. Det siges i Vestslesvigsk Tidende før valget, at »i de såkaldte blandede sogne vælger sognets samtlige indvånere uden hensyn til jurisdiktionen med undtagelse af de til 1. valgkreds hørende Løgumkloster tjenere«, og efter valget hedder det i Ribe Stiftstidende, at af 86 vælgere, der udeblev fra valgstedet i Kirkeby (Hviding, Roager, Spandet, Rejsby og Vodder sogne) var »17 dog henhørende under Løgumkloster birkefogderi«. De har formentlig på grund af afstanden til valgstedet ikke afgivet nogen stemme. Men uanset de forhold, der tjener til at bringe stemmeprocenten i Løgumkloster amt ned på et særligt lavt niveau, er det rimeligt at tro, at stemmeafgivningen også blandt den lokale befolkning under Løgumkloster amt har været lav – ligesom i Hostrup, Ravsted, Burkal og Tinglev valgdistrikter i Slogs herred. Den senere udvikling bestyrker en sådan antagelse.

Det er også her, spørgsmålet om Ravsteds sagnomspundne tyske flertal ved februarvalget i 1867 kommer ind. En stor del af overvejende dansksindede dele af Ravsted sogn (Korup) hørte under Løgumkloster amt og deltog således ikke i stemmeafgivningen i Ravsted afstemningsdistrikt.

Endnu et specielt forhold skal omtales. En sammenligning mellem sofa-vælgernes tal i Skodborg og Skrave sogne og de omliggende valgdistrikter og en sammenligning mellem udviklingen i det nordlige Haderslev amt fra 1867 til 1881 tyder på, at vælgertallet for Skodborg og Skrave sogne i 1867 er opgivet (antagelig hundrede) for højt i Freia og håndbogen. Der ville efter dette tal have været 28,2 procent passive vælgere i Skodborg og Skrave i 1867 mod kun 12,0 procent i Gram, 16,5 procent i Rødding m.v. og 17,3 procent i Jels m.v. Ved at regne med 541 i stedet for 641 vælgere i Skodborg-Skrave nedsættes sofa-vælgerprocenten til 15,1 og en senere udvikling bliver lettere forklarlig. Også forholdet mellem indbygger- og vælgertal – henholdsvis 27,6 og 23,3 pct. mod 22,1 i 1. Kreds og 23,7 pct. i 2. Kreds – tyder på, at 641 er et for højt tal.

Klart skel fra Flensborg fjord til Vesterhavet

Hvad samtiden først og fremmest hæftede sig ved var, at valgresultatet havde trukket en linie tværs over landet mellem et Nordslesvig med dansk flertal i så at sige hvert eneste sogn og et Sydslesvig med tysk flertal i de allerfleste sogne. Et par afstemningsdistrikter frembød en kontrast til det

Kort B

Enklavesognene i vest er delvis adskilt fra de elleve sogne, der betegnes Løgumkloster-egnen, Døstrup og Brede sogne i enklaveområdet grænser dog umiddelbart op til Nr. Løgum og Løgumkloster landsogn. Det er den tyske procentdel af vælgerne i 1968, der er angivet på kortet. Tallet 10 over Tønder angiver et fællestal for Tønder landsogn og Abild.

omgivende land, men linien tværs over landet fra Flensborg fjord til Vesterhavet var klar nok.

De sydligste sogne med dansk flertal var da Adelby, Flensborg, Hanved, Tinglev, Burkal, Hostrup, Tønder landsogn, Abild, Møgeltønder, Daler og Emmerlev, og de nordligste sogne med tysk flertal var de hertil grænsende sogne Munkbrarup, Husby, Hyrup, Lille Solt, Oversø, Vandrup, St. Vi, Valsbøl, Medelby, Ladelund, Sdr. Løgum, Ubjerg, Tønder købstad, Aventoft og Højer med landsogn.

Nord for denne linie var der tysk flertal i Løgumkloster flække og i afstemningsdistriktet Ravsted, der ikke omfattede hele Ravsted sogn. Syd for linien var der flertal af danske stemmer, men ikke af samtlige vælgere i Karlum sogn og i St. Laurentius sogn, den vestlige ende af Før.

Overgangen mellem dansk og tysk kunne være brat, og årsagen hertil må kalde på opmærksomheden, når spørgsmålet om sindelagets begrundelse efterforskes. En meget brat overgang findes, når man fra det valgdistrikt, der omfattede Emmerlev, Hjerpsted og Skast sogne, går til Højer med landsogn. Fra et valgdistrikt, hvor mindre end én procent af vælgerne stemte tysk, kommer man, uden at sproget ændrer sig, lige ind i et valgdistrikt, hvor over halvdelen af vælgerne stemte tysk, idet 52,5 procent stemte på en af de tre tyske kandidater.

Andre steder kan overgangen være glidende, som når man fra Burkal med 19,1 via Ladelund med 30,2 kommer til Læk med 60 procent af vælgerne som aktive støtter for tysksindede kandidater. Passerer man fra Holbøl via Bov til Valsbøl er overgangen endda mere jævn. Man kommer fra Holbøl med 13,6 via Bov med 20,3 til Valsbøl med 24,9 procent vælgere aktive på tysk side, men så kommer springet til Store Vi, hvor henved tre fjerdedele af samtlige vælgere stemte på tyske kandidater.

I de nævnte tilfælde har man færdedes fra nord til syd, men tilsvarende overgange kan findes under en vandring fra vest mod øst og fra øst mod vest. Man kan f.eks. gå fra Visby, hvor der ikke blev afgivet en eneste tysk stemme, ind i Abild sogn, hvor 14,9 procent af vælgerne stemte på de tyske kandidater og videre ind i Hostrup sogn med 24,2 og Bylderup med 32,2 procent af vælgerne som støtter for preussiske og slesvig-holstenske synspunkter. Men fortsætter man nu mod øst, aftager tyskhedens styrke igen til 18,4 procent i Bjolderup-Uge, og den reduceres yderligere til 6,4 procent af vælgerkorpset i Varnæs-Bovrup.

Skellet gennem Før fra nord til syd

Alle disse eksempler er fra dansk sprogområde, men et tilsvarende eksempel kan hentes fra tysk-frisisk område. På Før stemte kun 1,7 procent af vælgerne tysk i den vestlige ende af øen (St. Laurentius sogn), men 20,5 procent stemte på tyske kandidater midt på øen (i St. Johannes sogn) og hele 62,6 procent i det østlige St. Nicolai sogn.

Om stemmeafgivningen på Før hedder det i en tysk korrespondance fra Vyk: »Vesterland-førerne, såvel St. Laurentii sogn som det halve St. Johannes sogn, den tidligere danske enklave, blev nogle dage før valget af deres ligesindede nordfra opfordret til at stemme for Detlefsen og efterkom til vor største beklagelse, som valget viste, denne opfordring. Alligevel ville de ikke have sejret i St. Johannes, hvis ikke stemmerne for de tyske kandidater havde været delt«.

For danskheden på Før og i det hele taget syd for Tønder virkede især Johs. Moldt fra Nordborg.

Vælgerne på Før fordelte sig procentvis således:

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
St. Laurentius sogn	40,8	1,7	57,5
St. Johannes sogn	16,5	20,5	63,0
St. Nicolai sogn	1,0	62,6	36,4

Folkesproget er det samme overalt på Før, skole- og kirkesproget var det også, men administrationen var forskellig. St. Laurentius sogn var helt og St. Johannes sogn delvis kongerigsk enklave. St. Johannes sogn var altså delt mellem kongeriget og hertugdømmet, og her var passiviteten, dvs. usikkerheden, størst, da valget skulle træffes mellem dansk og tysk. Den var størst i det administrativt og kirkeligt delte St. Johannes sogn. Den var næststørst, hvor man trods sprogforskellen altid havde hørt under kongerigsk administration og biskoppen i Ribe, nemlig i St. Laurentius. Og den var mindst i St. Nicolai Sogn, hvorfra alle forbindelseslinier gik til Slesvig – og hvor der tillige var mest overensstemmelse mellem administration og sprog. Men som valgets resultat forelå i blot afgivne stemmer måtte det stå fast, at befolkningen på Før havde vist loyalitet over for fortiden – henholdsvis som kongerigske og som slesvigske friserere.

Enklavesognene og resten af 4. kreds

Den usikkerhed, der gjorde sig gældende på Før, og som for øen som helhed havde givet til resultatet, at godt 55 procent af de stemmeberettigede ikke afgav deres stemme, kunne tænkes at stå i forbindelse med øens søfart og fiskeri. Herpå kunne også en meget ringe valgdeltagelse på Sild og Amrum tyde, og udelukket er det ikke, at der har været en sådan forbindelse mellem erhverv og passivitet. Men en passivitet af næsten samme størrelsesorden træffer man i sogne lige syd for den nuværende dansk-tyske grænse, Medelby, Ladelund, Karlum og Brarup, hvor alt i alt næppe halvdelen af vælgerne stemte. Her kan modsætninger mellem dansk folkesprog, slesvigsk administration og tysk kirke- og skolesprog, måske forklare usikkerheden. Stemmeafgivningen har været noget bedre i de vestlige grænsesogne, Aventoft, Sdr. Løgum, Klægsbøl og Læk, men lå dog også her som helhed under middel.

Betragter man 4. kreds' sogne gruppevis, var valgdeltagelsen 85,3 procent i enklavesognene og omkring 70 i Tønder købstad og de omgivende sogne, Abild, Ubjerg og Højer med landsogn, under ét. I sognene syd for den nuværende grænse, hvor man overhovedet havde danske stemmer, nåede stemmeafgivningen kun 58,7 procent, mens procenten i den del af 4. kreds, hvor der ikke registreredes danske stemmer, lå på 64,7. Der

var altså en udpræget forskel i stemmeafgivningen i enklavesognene og resten af 4. valgkreds.

Upassende sympatier på Maesholm

Desværre findes vælgertallet ikke bevaret sognevis for Flensborg amts vedkommende, og de sammenligningstal, der findes i »Afstemningen i Slesvig« (i 1867 udgivet i København), og i håndbogen fra 1901 – folketallet – giver for ringe grundlag for beregninger, bl.a. fordi tallene er fra folketællingen i 1860, og sognenes struktur kan have ændret sig i løbet af de syv år, navnlig omkring Flensborg. Det står imidlertid fast, at der var dansk flertal i Flensborg by, Duborg-Fiskergård, Adelby-Rylskov, Hanved og Bov og betragtelige danske mindretal i Valsbøl, Oversø og Munkbrarup, mens kun ca. hver ottende vælger stemte dansk, så snart man bevægede sig ud i området Lyksborg, Solt, Grumtofte, Kværn, Nykirke, Husby og Hyrup samt Stenbjerg-Eskris. Og i Store Vi og Gelting ebbede de danske stemmer helt ud.

Det er dog værd at hæfte sig ved valget i Hasselberg kro, hvor vælgerne under det adelige gods Ø, Hasselbjerg og Maesholm helt ude ved Sliens munding skulle stemme. Her var en dansk igangsætter, og Flensburger Norddeutsche Zeitung kan om valget her fortælle, at der var i alt 258 vælgere, hvoraf 112 hørte til Maesholm. Om stemmeafgivningen beretter bladet, at der deltog 168 vælgere, hvoraf et halvt hundrede kom fra Maesholm. Kraus fik 130, Matthiesen 20 og Nic. Ahlmann 18 stemmer. Og så filosoferes der over, hvor de danske stemmer kan være kommet fra. Det antages, at størsteparten under godset Ø stemte på Kraus, og man anser sig derfor berettiget til at tro, at de fleste af Ahlmanns stemmer er kommet fra Maesholm, en antagelse, avisen mener bestyrket af, at den der bosiddende tidligere lods Jensen rygtevis har modtaget 36 stk. stemmesedler med navnet Ahlmann – »og det må altså være lykkedes den nævnte Jensen at få afsat halvdelen«.

Her tilføjes det belærende, at »det er en bekendt sag, at flertallet af maesholmerne har danske sympatier, men det er ikke særlig formålstjenligt på et tidspunkt, hvor de omgås med planer om at henvende sig til regeringen om at få erstatning for den skade, der tilføjedes deres skibe under stormen i forrige måned«.

Når maesholmernes relative danskhed skal sættes ind i en sammenhæng må det nævnes, at de dele af østkysten, der har haft en livlig søværts forbindelse med det øvrige Danmark og navnlig med Fyn og de fynske småøer vel har huset østkystområdernes mest bevidste danskhed. Og bortset fra den fra dronning Margrethes tid eksisterende forbindelse mellem enklaverne og Ribe stift og amt har der utvivlsomt også i kraft af stude- og

hestehandelen eksisteret livlige forbindelser mellem den sønderjyske vestkystbefolkning og den vestjyske bondebefolkning. Disse forhold har utvivlsomt bidraget til at fastholde danskheden i øst og vest, mens midtlandets forbindelser til den kongerigske, danske omverden har været mere begrænsede.

De danske sympatier i sydvest

Om den skarpe grænse mellem dansk og tysk ude mod vest i den langstrakte 4. valgkreds, der gik fra enklavernes nordgrænse til Ejdersted imod syd, hedder det i Dagbladet, at »de danskes kandidat har selvfølgelig måttet erklære at stå på afstemningsartiklens standpunkt, men dermed stod han som modstander af alle vælgere i den del af kredsen, som ligger syd for en sandsynlig afstemningslinie: *af de tysksindede* naturligvis, fordi de i al fald ikke ønsker genforening af en del af Slesvig med den danske stat, *af de dansksindede*, fordi den danske kandidats program stred imod deres ønske om genforening med Danmark.

Et overraskende træk i billedet skal her noteres. Danskhedens sydligste forpost på vestkysten blev Witswort sogn i Ejdersted, hvor af 267 indskrevne vælgere de 27 stemte på Detlefsen, mens dog 183 stemte på de tyske kandidater. Man finder i samtidens aviser m.v. ingen forklaring på dette; men et forhold tyder på, at sognets førstelærer og organist, Claus Friedrich Tiedje, har stået bag denne isolerede tilkendegivelse til fordel for Danmark. Denne mand havde vist danske sympatier ved at sende en søn, Detlef Peter Wilhelm Theodor Tiedje, i Ribe Katedralskole, hvor han blev student i 1860.

Tilfældet Witswort tyder først og fremmest på, at der fandtes uforløste danske sympatier i det sydlige Slesvig ved valgene i 1867.

Fra tysk side har man villet afvise enhver tale om »Dänentum« i Ejdersted som absurd. Ved valget den 12. februar 1867 faldt der på hele halvøen kun én dansk stemme (i Vollerwik) foruden de 27 i Witswort, og den blev ikke afgivet på Detlefsen, men på Ahlmann, Werthemine. Denne ene stemme anerkender Volquard Pauls i et skrift med titlen »Dänentum in Eiderstedt«? (Kiel 1936) som virkelig dansk. »Men at samtlige danske stemmer i Ejdersted (iøvrigt) er faldet i Witswort sogn, viser dog ret tydeligt, at det her drejer sig om en tildragelse, hvis årsag i dag naturligvis ikke mere kan fastslås, men som efter alt at dømme ikke har noget med danskhed at gøre, men formentlig kan føres tilbage til rent lokale forhold. Netop den enestående tilsynekomst peger ganske entydigt i denne retning«.

Denne slutning er utvivlsomt forkert. Omend selvstændighedstrangen i forhold til Danmark har været dominerende i Ejdersted, har der, som

stemmerne på Peschcke i 3. kreds også viser, kunnet trives danske sympatier i Sydslesvig, hvor de fik næring gennem personligheder, der ville og turde gå mod strømmen, og de kom til udtryk, hvor man overhovedet blev klar over, at der var opstillet en dansk kandidat.

Tyske stemmer langs Kongeåen

Man var fra tysk side ivrig efter at konstatere, hvorfra de danske stemmer i de sydlige egne stammede, og fra dansk side vistest der en tilsvarende iver for at fastslå, hvor fremmed tyske stemmer virkede sine steder i Nordslesvig.

I Ballum sogn var ingen i tvivl om, hvorfra sognets enlige stemme på Beseler kom. Det var den lokale toldembedsmands. Han stemte som de fleste embedsmænd på regeringskandidaten. På valgstedet i Kirkeby i Roager, hvor man stemte fra Rejsby, Hviding, Roager, Spandet og Vodder sogne, var det heller ikke svært at konstatere, at af 18 stemmer, der faldt på amtmand Kier, stammede »mindst halvdelen« fra folk, der hørte under grænsegendarmeriet. I Gram gjorde man op, at af de 18 stemmer, der var faldet på de adelige godser Gram og Nybøls område, var de tre kommet fra toldvæsnet i Gjelsbro, én fra en gendarm og tre fra familien Brix i Gramby. Man havde konstateret, at Brix senior formelig »gik omkring og tilbød penge«, og i danske kredse sukkede man: Var vi endda fri for den skurk! Hvem de sidste elleve var, kunne man hurtigt slutte sig til.

Heller ikke var det så svært at finde ud af, hvor en stor del af Kiers stemmer i Oksenvad afstemningsdistrikt stammede fra. Som Fædrelandet pegede på den 22. februar kunne »en enkelt stor gård med en tysksindet eller virkelig tysk ejer hæve antallet af tyske stemmer betydeligt, idet ejeren kunne møde op med en hel række tjenestekarle og arbejdsmænd, der var »afhængige« af ham. Således mødte F. Deichmann, der havde overtaget Vojensgård i 1864, frem til valget med så mange, at man ikke tog i betænkning at hævde, at han repræsenterede tredive tyske stemmer.

Alle fire rigsdagsmænd anti-preussiske

I Oksenvad konstateredes at ti gendarmere i distriktet i hvert fald udgjorde en væsentlig del af de 37 stemmer, Kier fik fra Skodborg og Skrave.

Fra tysk side var man alt andet end tilfreds med valgresultatet. Som Flensburger Norddeutsche Zeitung bebrejdede maesholmerne deres danske stemmer, vendte bladet sig også til de slesvigske vælgere i almindelighed: Valget af to dansksindede er ikke nogen glædelig kendsgerning – een kunne vi have affundet os med, men to danner næsten kimen til et dansk modstykke til den polske fraktion. Årsagen til den danske sejr og de store

augustenborgske stemmetal så bladet i, at »den nuværende generation af slesvigholstenere er blevet så vant til at leve i opposition, at den ikke kan finde sig i en tilstand, der fordrer glad og virksom deltagelse i statens anliggender«.

Fra Hamborg truer Altonaer Mercur ifølge Dagbladet: En provins, der ved valget af separatistisk sindede mænd i alle valgkredse (de to danskere og to augustenborgske) tilkendegiver sin uvilje imod forbindelsen med Preussen, kan dog ikke vente andet end en stadig anvendelse af erobringsretten med dens konsekvenser!

Der har utvivlsomt været mennesker, som lod sig gå på af sådanne trusler, ligesom der kan være enkelte, der op mod valget lod sig påvirke, når et tysk blad med navnet »Nordschleswigske Tidende« i Haderslev fortalte, at de, der uden at være fyldt 32 år deltog i valget, dermed påtog sig forpligtelsen til at regnes med til den preussiske krigsreserve. I den slags tilfælde sagde man dog i danske kredse, at modstanderne var for velkendte, til at deres ord kunne øve indflydelse!

Fra tysk side var man ikke utilbøjelig til at beskyldte danskerne for at have øvet bestikkelse og valgtryk eller ligefrem svindel for at opnå det gode valgresultat, men klagerne drukkede eller gik ud over velmenende tyske myndigheder, som når det hævdedes, at en medvirkende årsag til Ahlmanns sejr var, at flere landsbyer – som Ravnkær, Dollerødskov og Dollerødmark m.v. under godset Dollerød i Gottorp amt – helt var blevet glemt, da valglisterne udarbejdedes.

Der kunne være gode grunde til at følge Hamburger Nachrichtens råd: Lad os hellere kaste et slør over valgenes historie, der kun har kompromitteret os og beredt regeringen en forlegenhed.

Afståelse den naturlige følge af valgresultatet

Fra dansk side lagde man ikke skjul på sin glæde over valgets resultat: – den ret uventet, men så klart optrukne grænse mellem dansk og tysk. I et svar til pseudonymet En Slesviger skrev det nyvalgte medlem af den nordtyske rigsdag, godsejer N. Ahlmann, at det jo havde vist sig, at befolkningen på landet til syd for Flensborg er af dansk nationalitet, og at der iblandt den kun lever 14 procent tyskere eller tysksindede. Det måtte vel derfor indrømmes, at landbefolkningen ikke kunne regnes for blandet, men måtte betragtes som dansk, og når de 45 procent tyskere i byerne indbefatter de for en stor del i den sidste tid indvandrede embedsmænd og bestillingsmænd, måtte det vel erkendes, at også byerne under normale forhold ville vise sig at have en meget overvejende dansk majoritet. Valget viste, at Nordslesvigs befolkning var afgjort dansk, og »En Slesviger« gik uden om sandheden, når han forudsatte, at man var og helst ville væ-

re slesvigere og hverken tyske eller danske. Der havde ganske vist været en tid, da mange slesvigere ikke var udpræget danske, men den sidste tids begivenheder havde lært dem, at de måtte vælge mellem de to nationaliteter, og valget havde været dem let.

At Preussen ikke – som »En Slesviger« hævdede – skulle have til hensigt at afstå blomstrende byer var det ørkesløst at tale om. Er majoriteten i disse byer dansk, som den tilvisse er, siger Ahlmann, vil afståelsen være en ligefrem følge af afstemningen. Ligeså unyttigt var det for En Slesviger at søge at fortolke paragraf 5 for den preussiske regering. Den har næppe indviet ham i sine planer, og paragraf 5 vil ikke være opfyldt, hvis ikke alle de distrikter, hvis beboere ønsker det, kommer tilbage til Danmark.

En skål for kongen af Preussen

Sejren i 1. valgkreds havde for danskerne været en selvfølge, mens det betragtedes som en storlået manifestation, at det var lykkedes at få Ahlmann valgt i 2. valgkreds med et flertal af stemmer i samtlige afstemningsdistrikter lige til Flensborg og de tilgrænsende sogne mod syd.

Begivenheden skulle fejres, og søndag den 17. februar ankom »en deputation af de mest ansete flensborgske borgere for at hilse på parlamentsmedlem hr. Ahlmann på Augustenborg«. Man samledes til middag på hotel Alssund. Foruden Ahlmann var Krüger indbudt. Der var repræsentanter fra Haderslev og Åbenrå og fra Angel. Og fra hvert valgdistrikt på Als og Sundeved havde der indfundet sig indtil 10 personer.

Mødet overværedes af en tysk gendarm, men han må, som det hedder i referatet, »i det mindste have modtaget det indtryk, at danske folk ikke lod sig skræmme, thi den ene skåltale lød efter den anden – så danske som de næppe engang høres i kongeriget – og danske fædrelandssange blev hele aftenen afsunget«.

Advokat, senere redaktør J. C. Pingel talte for Ahlmann, som man tidligere kun havde kendt som en varm patriot med en retskaffen, åben og djærv karakter. Nu var han fra privatlivet pludselig kommet ud i det politiske livs malstrøm. Som ordfører for de 47 i Berlin havde han udtalt den danske befolknings ønske om en genforening med Danmark til syd for Flensborg, og de sytten tusinds tillidserklæring viste, at han havde talt i hele den danske befolknings navn. Var der endnu nogen tvivl derom, så var den blevet løst ved valget. Indtil syd for Flensborg havde han haft langt overvejende majoritet, og man måtte derfor sige, at befolkningen i disse valgdistrikter ved en fri afstemning havde tilkendegivet ønsket om en genforening med Danmark, hvorved artikel V var blevet opfyldt.

Ahlmann takkede Pingel for talen og mindede om, hvad man skyldte kongen af Preussen for Prag-fredens artikel V! Det var en formastelse at tvivle om, at den ville blive opfyldt, og den var til dels begyndt at opfyldes ved den afstemning, der havde fundet sted til det nordtyske parlament. Majoriteten ville blive endnu større, hvis der skulle stemmes om en genforening med Danmark, og hvor tyskerne havde vundet sejr ved valget, ville den mange steder blive erstattet af en dansk sejr. Nu kunne verden se, hvor vidt den danske nationalitet gik. Ahlmann ønskede derfor i fuld fortrøstning til, at hin artikel ville blive fuldstændig opfyldt, at udbringe en skål for kongen af Preussen.

Denne skål modtages med stor jubel, hedder det i det referat, som her gengives efter Hejmdal i Ribe, et blad, der redigeredes af den senere socialistfører, sønderjyden Poul Geleff.

Strammere kurs på vej

Fra tysk side tillagde man ikke valget og dets udfald i 2. valgkreds samme betydning som Ahlmann og den dansksindede befolkning. I en korrespondance til Eiderstedter Wochenblatt hed det, at af politisk betydning, navnlig for en forestående afstemning i Nordslesvig, er udfaldet af valget i 2. kreds i hvert fald ikke, da de af den omfattede steder ikke i den forbindelse kommer på tale, og også i 1. kreds har der dog stadig væk vist sig en så talrig tysk minoritet, at resultatet vel kan kaldes nogenlunde tilfredsstillende.

Den ejendommeligste argumentation blev nu anvendt fra hjemmetysk side i Nordslesvig for at overbevise de preussiske myndigheder om, at valget havde overflødiggjort den lovede folkeafstemning. Således bragte Nordschleswigske Tidende i Haderslev en artikel fra Norddeutsche Zeitung, skrevet af »en Nordschleswiger«, hvori det hed: »Hvad endelig det nordschleswigske afstemningsspørgsmål som sådan angår, da er vi bestemt af den mening, at samme ved valgene til det nordtyske forbund og til Preussens fordel allerede er afgjort, idet enhver, som deltog i bemeldte valg, derved faktisk har vist, at han vil tilhøre det nordtyske forbund og altså tillige Preussen som dets overhoved. At foretage en gentagen afstemning ville være en lige så unødvendig som latterlig komedie, ikke at tale om, at det nordschleswigske spørgsmål dog omsider er trådt i et stadium, hvor Preussen ikke kan tilstede en afstemning uden at ydmyge sig selv. Den allernærmeste fremtid turde forskaffe alle dem, som i denne sag ukaldet søger at udøve et direkte eller indirekte tryk på Preussen, en overraskelse mere til dem, de i den sidste tid allerede har oplevet«.

Bladet trøstede sig forøvrigt med, at den preussiske regerings hele holdning viste, at »Preussen tilstrækkelig er sig bevidst, hvilket klenodie det

besidder i det rige Nordschleswig, og at det ikke i fjerneste måde tænker på således uden videre at lade sig borteskamotere også blot den aller-mindste del deraf«. Iøvrigt anbefalede et »strammere system« mod »de i landet frodigt voksende fjendtlige, ude fra indbragte elementer«.

Den strammere kurs var på vej. Samme dag kunne Nordschleswigsk Tidende meddele, at »ved edsafleggelsen for Hviding og Nr. Rangstrup herreder i Toftlund den 14. d.m. aflagde følgende præster ikke eden (til den preussiske konge): Randbøl i Bevtoft, Boesen i Agerskov, Jørgensen i Vodder, Hansen i Rejsby, Werliin i Hviding, Ussing i Roager, Hjort i Spandet og Gjessing i Højrup. Også en række skolelærere, sognefogeder og sandemænd, som havde nægtet at aflægge eden, nævnes. Og videre hedder det: »Med i dag begynder også hersteds udvisningen af de unge mennesker, som for at unddrage sig militærpligten her i landet, har ladet sig optage i danske ruller«.

Valgkredsene omlægges

Danskhedens muligheder i 2. kreds forringes

Der var fra dansk side fra første færd stolthed over resultatet af valget, men efterhånden kom man til den opfattelse, at det kunne være blevet endnu bedre. Det måtte, som en korrespondent skrev til Dagbladet fra Flensborg, tages i betragtning:

1. at Ahlmann, der er pluraliteten af vælgerne ubekendt, ene og alene blev valgt, fordi han var ordfører for de 47, der for et par måneder siden gik til Berlin for på den nordslesvigske befolknings vegne at anmode den preussiske regering om den hurtigst mulige opfyldelse af bestemmelsen i pragerfredens paragraf 5 (om afstemningen i Nordslesvig).

2. at det danske parti (i 2. valgkreds) ikke har haft et blad til sin rådighed eller har holdt et eneste offentligt vælgermøde, lige så lidt som dets kandidat har udstedt noget valgprogram, hvorimod

3. der i ganske overordentlig grad er agiteret både for Kraus og navnlig for Matthiesen såvel ved vælgermøder som ved trykte, på gaderne opslåede og i husene og på gaderne omdelte opråb og formaninger til vælgerne og ved reklamer i de tyske aviser; fremdeles

4. at de preussisksindede embedsmænd på alle måder har benyttet deres magt og indflydelse til fordel for Matthiesen, og endelig

5. at både valgkredsene var inddelt og valgstederne fastsat så ufordelagtigt som muligt for de danske vælgere.

På den baggrund, forsikres det, må det være klart for alverden, at den store majoritet af befolkningen lige indtil syd for Flensborg er dansk, og at denne majoritet har benyttet valghandlingen til at give hele verden et tydeligt bevis på sit danske sindelag og sit ønske om at komme tilbage til Danmark.

Danske egne tages fra 2. kreds

Valget den 12. februar 1867 havde givet de dansksindede sønderjyder to af landsdelens fire deputerede, og de to andre var som tilhængere af hertugen af Augustenborg, hans arvekrav og et selvstændigt Slesvig-Holsten også imod den nye tingenes tilstand i hertugdømmerne. Det var et ret uheldigt resultat for Preussens omdømme i udlandet. Men efter vedtagel-

sen af den nordtyske forfatning, skulle der igen holdes valg. Der skulle nu vælges medlemmer til det nordtyske forbunds permanente rigsdag, og ved den lejlighed kunne der selvfølgelig rettes på resultatet af valget til den grundlovgivende rigsdag, hvor de to danske kandidater var valgt på mindre end halvdelen af de afgivne stemmer. Man kunne til det nye valg den 31. august 1867 foretage en omlægning af valgkredsene i overensstemmelse med de gjorte erfaringer. Og sådan gik det til, at Als og Sundeved blev flyttet fra 2. til 1. valgkreds, Åbenrå amt fra 1. kreds til 2., og Rønmø, Løgumkloster amt og Slogs herred fra 1. til 4. kreds.

Ved den ordning af valgkredsene og ved at samle sig om én mand kunne tyskerne den 12. februar have sikret sig mandatet i 2. kreds, og Krüger ville være blevet eneste repræsentant i parlamentet for de danske interesser. Den nye inddeling ville i februar have givet 15.744 danske og 2.576 tyske stemmer i 1. kreds. Her ville danskheden være styrket. Men i 2. kreds ville der være blevet et betydeligt tysk flertal, idet der overfor 10.045 tyske stemmer kun ville have stået 7.898 danske. Der kunne endda klippes en frynse af gottorpske områder fra 2. kreds i syd, uden at det ville hasardere foretagendet. Og det betød jo heller ikke noget, at danskhedens stemmetal i 4. kreds ville være steget til 3.851, når det tyske stemmetal samtidig var vokset til 12.251. Ved omlægningen af valgkredsene kunne man fra tysk side hindre, at de danske kom i flertal i tre af de fire kredse, og ved kun at opstille én tysk kandidat i 2. kreds kunne man sikre sig hans valg. Således gik det til, at Werner Kraus blev eneste tyske kandidat i 2. kreds, mens godsejer Reeder til Bølsbøl i Læk sogn som ny kandidat kom til alene at repræsentere de tyske interesser i 4. kreds, som Kier både i første og anden omgang var ene om den, set fra et tysk synspunkt, helt håbløse 1. kreds. I 3. kreds kunne man uden risiko lade tre tyske kandidater kæmpe med hverandre og den danske skorstensfejermeister Peschcke.

Femten tusind slesvig-holstenere falder fra

Resultatet af valget den 31. august 1867 blev følgende stemmefordeling:

	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>
1. kreds	13.965	1.939
2. –	7.618	8.573
3. –	265	5.745
4. –	3.760	8.407
Hele landsdelen	25.598	24.664

Det danske stemmetal var, som man havde ventet, dalet noget som følge af udvandringen fra specielt Nordslesvig, men det drejede sig kun om alt i alt to tusind stemmer, medens de tyske stemmetal var faldet med hen ved femten tusind. Hvorfra en fejl på ti i det danske stemmetal stammer har ikke kunnet konstateres, men nu var der dansk flertal i Slesvig som helhed, og alligevel fik de tysksindede denne gang tre af de fire mandater i parlamentet. Slesvig-holstenerne var i vidt omfang blevet hjemme den 31. august.

Efter den nye kredsinddeling tegnede en sammenligning mellem resultaterne af de to valg sig således:

	<i>Danske stemmer</i>		<i>Tyske stemmer</i>	
	<i>Februar</i>	<i>August</i>	<i>Februar</i>	<i>August</i>
1. kreds	15.744	13.965	2.576	1.939
2. –	7.898	7.618	10.045	8.573
3. –	111	265	14.691	5.745
4. –	3.851	3.760	12.251	8.407
I alt	27.599	25.598	39.563	24.664

Procentvis var der tale om følgende udsving i stemmetallene fra februar til august:

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>
1. kreds	÷ 11,3	÷ 24,7
2. –	÷ 3,5	÷ 14,7
3. –	+ 138,7	÷ 60,9
4. –	÷ 2,4	÷ 31,4
I alt	÷ 7,3	÷ 37,7
<i>Nordslesvig amtsvis:</i>		
Haderslev amt	÷ 20,6	÷ 20,2
Sønderborg amt	÷ 4,3	÷ 36,6
Åbenrå amt	+ 1,6	÷ 5,5
Tønder amt	÷ 11,2	÷ 28,4
I alt	÷ 11,3	÷ 21,4

Man kan kun gisne om årsagen til, at det danske og det tyske stemmetal procentvis daledede omtrent lige meget i Haderslev amt, og den ekstra stærke tilbagegang i de tyske stemmetal i Sønderborg amt synes ikke umiddelbart at bekræfte forestillingen om, at det var augustenborgsk sindede slesvig-holstenerne, der holdt sig tilbage i august, eftersom kun 108 af de tyske stemmer i første omgang var faldet på den slesvig-holstenske sindede dr. Kraus – og over otte hundrede på den preussisk sindede lokale amtmand Matthiesen. I august faldt der kun 578 stemmer i Sønderborg amt

på den nye, fælles kandidat, amtmand Kier fra Haderslev. Her er det snarest lokale forhold, der har spillet ind.

Uden omlægning af valgkredsene ville resultatet – som stemmerne faldt – i 1. kreds være blevet 13.254 danske og 3.228 tyske stemmer og i 2. kreds 9.577 danske og 9.314 tyske stemmer – altså igen en dansk sejr i begge kredse.

Oprindeligt havde både Krüger og Ahlmann frarådet, at danskerne deltog i augustvalget, da resultatet som følge af udvandringerne som helhed måtte blive ringere end i februar, og Ahlmann ikke kunne vælges igen. Men ved et møde i Haderslev den 9. august viste der sig stemning for at opstille også til dette valg, fordi passivitet kunne tolkes som udtryk for selvpogivelse, og man iøvrigt håbede på at udligne tabet ved udvandringen ved at organisere valgagitationen bedre end i februar.

Færre vælgere – usikkerhed om stemmeprocenten

Man har anslået tilbagegangen i vælgertallet fra februar til august som følge af udvandringerne til omkring fem procent, men det virkelige tal kendes kun fra enkelte områder. I Sønderborg amt var der en tilbagegang fra 6.956 til ca. 6.681 i landdistrikterne. Det giver lige fire procent. I Haderslev amt og enklaverne var tilbagegangen nok større, men i Åbenrå amt, Tønder amts østlige dele og Flensborg amt mindre.

I det nordvestlige hjørne af Haderslev amt – Hviding, Rejsby, Vodder, Roager og Spandet sogne – var antallet af stemmeberettigede faldet med 23 fra 679 i februar til 656 i august, altså med 3,4 procent. Her faldt antallet af danske stemmer fra 576 til 518, mens de tyske stemmers tal steg fra 17 til 21. Det er sandsynligt, at nogle af de flygtede endnu har stået på valgstederne, hvorved en lavere stemmeprocent lader sig forklare. Alene fra Rejsby sogn skal 14 dansksindede vælgere være »gået til Danmark«. De tilbageværende forsikres at have været lige så ivrige efter at stemme anden gang som første, skønt man nu stod midt i høstravlheden. Fra valghandlingens begyndelse til dens ende, hed det den 3. september i et brev til Fædrelandet, strømmede folk til for derefter at skynde sig hjem igen til deres dont, »thi det var en travl dag, og det var et skønt syn at se gammel og ung, før og krøbling med det samme glade sind gå til samme gerning. Det var tydeligt, at de havde en tillidsfuld forvisning om, at deres sag er lige så god, som den er dem kær, og at lyset dog til sidst vinder sejr«.

De enkelte tyskere, der kom – hedder det videre – fulgte gendarmerne i hælene og gik bort med dem. Disse skulkede også snart bort, thi trods deres indsigelser blev der uafbrudt ved at lyde danske sange, og Krügers skål blev tømt med jublende begejstring!

Stærke udsving i stemmeafgivningen

Korrespondenter har efterforsket, hvorfra de tyske stemmer i Hviding m. v. kom. Af de 21 var fire nye, nemlig to præster og to teglstrygere. Der til kom af gengangere fra valget i februar: seks gendarmer, tre toldkontrollører, tre bomkarle og en vejbetjent. Af egentlige hjemmetyskere var der kun to – »et par foragtelige karle« – de øvrige er sønderfra!

Ved valget i Rødning skole den 31. august fordelte vælgertal og fremmøde sig således:

	<i>Vælgere</i>	<i>Stemmer</i>
Hygum sogn	241	205
Rødning sogn	178	133
Ø. Lindet sogn	173	131
Under Gram gods	12	7
Under Årup	3	2
I alt	607	478

Her var antallet af vælgere dalet med 72 sammenlignet med februar, da der var indskrevet 679. Det giver en tilbagegang på 10,6 procent. Der mødte 478 vælgere, hvoraf 434 stemte på Krüger og 44 på Kier. Stemmeprocenten var 78,7 og af vælgerne stemte 71,5 procent på Krüger og 7,2 på Kier mod i februar 75,7 procent på Krüger og 7,8 procent på Kier. Kun 16,5 procent var da passive mod nu 21,3.

Ser man på andre lokale afstemningsresultater, holdt købstæderne Flensborg, Sønderborg, Åbenrå og Haderslev deres danske flertal, der blev dansk flertal i Løgumkloster og Ravsted (efter omlægning af afstemningsdistrikterne), og der blev et flertal af danske stemmer i Ladelund og Medelby syd for Burkal og Tinglev. Til gengæld gik Detlefsens flertal i hans hjemsovn Karlum tabt. I Ladelund steg hans stemmetal fra 40 til 49 (af 232 vælgere), mens det tyske stemmetal faldt fra 70 til 11. I Medelby voksede Detlefsens stemmetal fra 73 til 99, men det tyske stemmetal steg samtidig fra 83 til 85. Med 184 afgivne stemmer havde dog stadig kun halvdelen af de 369 vælgere deltaget i afstemningen.

Sindelagsgrænsen urokket

I den sydlige del af 4. kreds faldt der en del flere danske stemmer den 31. august end den 12. februar. Eiderstedter u. Stapelholmer Wochenblatt gjorde op, at der var faldet følgende stemmetal på henholdsvis Detlefsen og Reeder:

Husum by og amt	143 på Detlefsen og 2.678 på Reeder
Ejdersted	81 på Detlefsen og 1.723 på Reeder
Nordstrand	3 på Detlefsen og 129 på Reeder

Det danske stemmetal i Witswort var sat op fra 27 til 32, mens det tyske var faldet fra 183 til 170. Men iøvrigt rokkede ingen af tallene fra Sydslesvig ved den i februar konstaterede sindelagsgrænse, og Reeder var valgt i 4. kreds.

Fra 3. kreds opgaves at være faldet 265 stemmer på den danske kandidat Peschcke, men det har ikke været muligt at konstatere deres placering. Intet arkiv synes at rumme oversigter over stemmernes fordeling, og bortset fra enkelte spredte tal i lokale blade bragte kun Flensburger Norddeutsche Zeitung en liste over »Resultater fra enkelte større og mere kendte distrikter såvel som sådanne, hvorfra resultatet tør registreres som en kuriositet«.

Deraf fremgår, at der den 31. august bl.a. var afgivet følgende stemmer på Peschcke og de tyske partier:

	<i>Peschcke</i>	<i>Tyske</i>
Slesvig	67	1.024
Ekernførde	8	234
Brodersby	6	43
Nybøl	5	103
Fartorp	17	31
Jagel	23	30
Kosel	1	24
Frederiksort	36	0

Disse steder er der altså ialt afgivet 163 danske stemmer. Hvor de resterende 102 kom fra, fremgår ikke af datidens aviser, men Eiderstedter u. Stapelholmer Wochenblatt opgiver det danske stemmetal i Jagel til 51 og de tyske stemmetal til i alt 39. Andre steder opgives Peschckes stemmetal i Slesvig by til kun 46. Men sikkert er det, at de danske stemmetal har været meget små, at enkelte nærmest virkede demonstrative, og at stemmeafgivningen i det hele taget, når man sammenligner med tallene fra februar, virker noget forvirrende. I Ekernførde stemte således den 31. august næppe en fjerdedel af de stemmeberettigede.

Alligevel tysk flertal i Løgumkloster

I Flensborg gav man fra dansk side udtryk for tilfredshed med valgresultatet i by og omegn, men man hævdede, at det måtte tages i betragtning, at der er anvendt åbenlys bestikkelse og trusler fra tysk side, og at der er kommet »en uhyre mængde af fremmede« hertil i det sidste par år, for »enhver, der er født inden for det nordtyske forbunds område har jo nu ret til at stemme, selv om han ikke har opholdt sig i to måneder her i

landet. Og mens byen var opfyldt af fremmede, »savner vi en mængde, der forhåbentligt kun midlertidigt har måttet forlade deres by og drage til kongeriget for ikke at presses til preussisk krigstjeneste osv. Og dernæst savner vi netop på denne årstid en mængde søfolk, der naturligvis, her som overalt, er vore trofaste venner«.

I Flensborg var det danske stemmetal dalet med 75 fra 1.836 til 1.761, og det tyske var steget med 61 fra 1.648 til 1.709, men der var stadig dansk flertal. I de øvrige byer nord for »afstemningslinien« var augusttallene (med februartallene i parentes) følgende:

	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>
Haderslev	776 (918)	533 (645)
Åbenrå	523 (606)	478 (514)
Sønderborg	489 (510)	161 (265)
Tønder	68 (78)	338 (389)

Stillingen i Løgumkloster gav anledning til nogen debat. Det officielle resultat blev bekendtgjort således, at der var faldet 181 stemmer på Detlefsen og kun 158 på Reeder. Der var altså dansk flertal i august, hvor Krüger i februar kun havde fået 122 stemmer mod Kiers 138. Apenrader Nachrichten har imidlertid ret i, at tallene fra februar kun omfattede flækken, mens flækken og landsognet var slået sammen i augusttallene. Stemmedelingen mellem flække og landsogn var i august følgende:

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>
Løgumkloster flække	112	143
Løgumkloster landsogn	69	15
I alt	181	158

Der var 442 vælgere i flække og landsogn tilsammen og deraf omkring 100 i landsognet, så med en lille nedgang i vælgertallet fra februar til august, må det være nogenlunde rigtigt at sætte vælgertallet i flækken til 342 i august. Der har i forhold til februar i flækken været en tilbagegang i det danske stemmetal på ti og en fremgang i det tyske på fem. I februar var landsognet indregnet i amtets store vælger- og stemmetal, der også omfattede Nr. Løgum sogn, dele af de nærmestliggende sogne, og en del vælgere både i enklavesognene og i den vestlige del af Haderslev amt.

Apenrader Nachrichten jublede ved sin opdagelse af det tyske flertal i flækken: Altså har vi igen holdt stillingen.

Skillelinien, der holdt

Desværre findes valglisterne fra 1867 ikke mere, så det er ikke muligt at kontrollere, om man fra dansk side havde ret i påstande om, at »masser af soldater« ved augustvalget – i modsætning til februar-valget – var optaget på valglisterne, endda »uden opgivelse af deres alder, hvad der synes ligefrem ulovligt, og hvorimod der også er nedlagt protest«.

Det svirrede med gensidige beskyldninger også ved dette valg. På de danske beskyldninger mod tyskere for valgtryk og bestikkelse kunne Husumer Wochenblatt fra Haderslev svare, at »en herværende håndværker, der sidder i meget trængende omstændigheder, sammen med en stemmeseddel for Krüger, Bevtoft, fik tilsendt to preussiske Thaler. Manden var dog så »ehrenhaft« ufortøvet at tilbagesende judaspengene sammen med stemmesedlen.

Der er ingen tvivl om, at de aktive på begge sider ved begge rigsdagsvalg i 1867 har anstrengt sig til det yderste for at få den nationale skillelinie trukket så klart op som muligt, og den blev trukket så tydeligt, at den i 1920 kun var ændret derved, at en stort set ensidig sydfra kommende tilvækst af egnsfremmede havde forvandlet Flensborg fra en by med dansk flertal til en overvejende tysk by.

Året 1867 skulle bringe endnu et valg, valget af repræsentanter til den preussiske landdag. Landdagsvalgene skal imidlertid ikke berøres i denne gennemgang af folkeviljen, som den gennem hundrede år er kommet til udtryk ved rigsdags- og folketingsvalg i Sønderjylland. Ved landdagsvalgene var der tale om en klassedeling af vælgerne efter skattebetaling. Stående forskydninger i vælgertal inden for de enkelte afstemningsdistrikter førte til hyppige flytninger af grænsen mellem distrikterne, og først og sidst var afstemningerne offentlige, så myndighederne kunne følge hver enkelt vælgers stemmeafgivning, og der kunne udøves pres mod såkaldt »afhængige« vælgere.

Halvfjerdsernes tilbagegang

Udvandring mod nord, indvandring sydfra

Næste rigsdagsvalg fulgte den 3. marts 1871. Nu var man forberedt på tilbagegang fra dansk side. Man vidste, at tusinder var udvandret fra Nordslesvig til »det gamle land«, og man vidste, at det danske stemmetal derfor ville gå tilbage, så den 29. juni 1870 havde man i Åbenrå besluttet at oprette en »Dansk Folke- og Valgforening for Nordslesvig«. Den havde tre programpunkter:

1. Foreningens formål er fuldbyrdelsen af artikel V i Pragfreden af 23. august 1866.
2. Dette mål vil foreningen søge opnået ved alle de lovlige midler, der står til dens rådighed.
3. Navnlig vil foreningen virke hen til, at den nordslesvigske befolknings sande stemning ved enhver lejlighed får et så fyldigt udtryk som muligt, især ved forefaldende rigsdags- og landdagsvalg.

Forud for valget i 1871 besluttedes det – i forvisning om, at der alene kunne vælges en dansk rigsdagsmand i 1. kreds – at genopstille Hans Andersen Krüger i 1. kreds, men samtidig at lade ham blive samlingsmærke for de dansksindede også i 2. og 4. kreds. Derfor udsendtes, som eneste synlige resultat af foreningens virke, af kredsformændene kammerråd A. C. Schmidt, Kollund, gårdejer Chr. Nielsen, Vejbæk, samt boghandler Gustav Johannsen og købmand A. G. Freudenreich, Flensborg, den 16. februar 1871 et valgopråb, hvori det henvendt specielt til vælgerne i 2. kreds hed, at »det at samle alle danske stemmer i Nordslesvig om én mand klarest og bedst vil kunne vise regeringen, vise hele Tyskland, ja, hele Europa, hvorledes de sande forhold er her i landet, at det nemlig er det, at hele Nordslesvigs befolkning på en lille brøkdæl nær holder urokkelig fast ved håbet om, at den ret, der er hjemlet ved Pragfreden endelig en gang vil komme til udførelse, retten til ved fri afstemning at give til kende, om den ønsker at vende tilbage til sit moderland, Danmark, eller den ønsker at blive ved Preussen, som den for øjeblikket lyder under«.

Man pegede på nødvendigheden af, at enhver dansksindet afgav sin stemme, idet han derved ville give udtryk for sit ønske om, at landet måt-

te blive genforenet med Danmark. Man henviste til, at Preussen, nu da Europas forhold efter den tysk-franske krig utvivlsomt ville undergå store omdannelser, ikke ville lade den forpligtelse, det havde påtaget sig med hensyn til Nordslesvig, henstå uafgjort »og derved udsætte sig for den stadige beskyldning for ikke at hylde indgåede forpligtelser«. Under disse forhold kunne det forestående valg få en væsentlig indflydelse på afgørelsen af, hvor den fremtidige grænselinie skulle være mellem Tyskland og Danmark – hovedsagen var derfor ikke, om Nordslesvig havde »en eller to eller endog tre« repræsentanter i rigsdagen, men »at vise, hvor den naturlige grænse mellem tysk og dansk folkevillie« fandtes.

Ønsket om en fast og naturlig grænse

Folkevilljens gennemførelse ved fastsættelse af grænsen mellem nationerne var nu for alvor blevet et programpunkt for danskheden i Nordslesvig til og med Flensborg. Man opfordrede vælgerne til ved deltagelse i valget »at virke for et mål, hvis opnåelse frem for noget som helst andet vil være skikket til at fremkalde varig fred og varigt, godt, nabovenskabeligt forhold mellem Tyskland på den ene side og Danmark, ja, hele Norden på den anden side. Med andre ord: vi råder Dem kun til at virke for noget, der i lige så høj grad er i vort lands tysksindede beboeres, som i dets dansksindede beboeres sande interesse, dette nemlig, at få en fast og naturlig grænse mellem dansk og tysk. Men der gives i vore dage ingen sand og naturlig grænse mellem folkene uden dér, hvor viljerne skilles«!

Opråbet sluttede med at give udtryk for forvisning om, at det overvejende flertal af Flensborgs befolkning også denne gang ville ønske genforening med Danmark.

I de danske blade opfordredes til deltagelse i rigsdagsvalget. Således sluttede Dannevirke i Haderslev en kommentar: »Vi har det dyrebareste, menneskelivet giver, at stemme for. Stemmerne tælles, vejes, tælles og vejes så grant og nøje som måske ingen sinde før eller siden. Vi møder ved valgurnen«.

Men forholdene var ikke gunstige for danskheden. Udvandring og option satte som ventet sine spor, og som Dannevirke efter valget skrev fra Sønderborg: »Grunden til den mangelfulde deltagelse må . . . søges i, at vi danske på grund af krigen og den deraf følgende beleiringstilstand – thi den hersker endnu stadig her – aldeles mangler et organ, der kan belyse vor sag på den rette måde, og som kan imødegå vrængbilleder af den virkelige tilstand . . . Dertil kom de mange vanskeligheder ved at få møder sammenkaldt, fordi man manglede en venligsindet presse«. Dybbøl-Posten kunne ikke udkomme.

Hertil kom klager over valglisterne.

Tre tusinde danske, femten hundrede tyske stemmer tabt

Trods alt, hvad der kunne være at klage over, fandt Dannevirkes korrespondent i Sønderborg dog, at de danske havde vundet en sejr, da 270 havde stemt på Krüger og kun 212 på hans modkandidat ved dette valg, general Manteuffel – men kun 482 af de 893 indskrevne vælgere var mødt frem.

Nægtes kunne det jo ikke, at antallet af danske stemmer i Sønderborg fra februar-valget i 1867 til valget i 1871 var dalet fra 510 til 270, at det tilsvarende tal i Haderslev var gået tilbage fra 918 til 638, og at det også var gået tilbage i Flensborg, Åbenrå og Tønder. Og for landsognenes vedkommende viser en opgørelse følgende resultater af valgene i 1867 og 1871:

	<u>Danske stemmer</u>		<u>Tyske stemmer</u>	
	<u>1867</u>	<u>1871</u>	<u>1867</u>	<u>1871</u>
Haderslev østeramt	4.691	3.875	657	435
Haderslev vesteramt	4.068	3.454	303	173
Åbenrå amt	3.399	2.613	867	711
Flensborg amt	2.077	1.480	5.665	4.907
Løgumkloster-egnen	1.021	866	680	450
Enklavesognene	1.941	1.616	56	45
I alt	17.198	13.904	8.228	6.721

Overalt var der tilbagegang både i de danske og i de tyske stemmetal – også i resten af Tønder amt, hvorfra de nøjagtige tal dog ikke foreligger for 1871. Det bevarede officielle materiale er i det hele taget sparsomt.

Fra Haderslev amt gav Dannevirke den 5.-7. marts nogle oplysninger om, hvorfra man på egnen skønnede, de tyske stemmer i en række af amtets landsogne stammede.

Nøje kontrol med sindelaget i sognene

Haderslev amt var nu delt i 130 mindre valgdistrikter, kommuner, hvor man selvsagt havde et bedre overblik over de nationale tilhørsforhold end i de hidtidige atten kæmpedistrikter. Det var så let i Fjelstrup, for der havde af 79 stemmeberettigede vælgere de 76 stemt, og der var kun danske stemmesedler i urnen. Af de tre, der stod opført på valglisten, uden at de havde afgivet deres stemmer, var én afgang ved døden, en anden rejst til Danmark, og en tredje udeblevet. I Knud var alle 41 mødt, og kun én stemte tysk. I Styding var to udeblevet, mens de resterende 56 stemte på Krüger. I Hammelev var der 78 danske stemmer, og man konstaterede, at de tretten tyske stemmer, der blev afgivet, stammede fra præsten, stationsforvalteren og elleve arbejdere på Christiansdal papirfa-

brik, der nu ejedes af et hamburgsk aktieselskab. I Harreby-Fæsted stemte en toldopsynsmand tysk og 76 vælgere stemte dansk. I Knorborg-Kalvs-lund (Hygum sogn) var der fire grænseopsynsmænd, der alle stemte tysk, mens der blev afgivet 40 danske stemmer. I Dover-Foldingbro var det formodentlig fire toldembedsmænd i Foldingbro, der havde stemt tysk, mens 58 stemte dansk. I Tiset-Endrupskov måtte de fem tyske stemmer søges i kredsen af toldkontrollører og gendarmer, men iøvrigt var der her faldet 128 danske stemmer. I Øster Lindet var der 62 danske stemmer, mens præsten, hans broder og en gendarm ialt tre, stemte tysk. I Gram havde to gendarmer stemt tysk, 71 stemte på Krüger. I Arnum var det en tømrersvend fra Sachsen, der havde afgivet den enlige stemme på general Manteuffel, mens 79 havde stemt på Krüger. I Åbøl var af 49 vælgere de 47 mødt, og alle stemte dansk. I Fjersted i Roager sogn mødte af 28 vælgere de 27, og 24 stemte på Krüger, mens en toldbetjent og to gendarmer stemte på den tyske kandidat. I Galsted var to vælgere udeblevet, de fremmødte 39 stemte på Krüger. I Havervad i Brøns sogn mødte alle 33 vælgere og stemte dansk. I Rangstrup mødte 70 vælgere, og alle stemte dansk. Borte blev én, der var meget syg, og en, der var rejst fra sognet kort efter listens optagelse. Af 98 vælgere i Rejsby mødte de 93 for at stemme på Krüger, mens præsten, en gendarm og en vejmand stemte tysk. Og i Spandet mødte 77 af 80 vælgere, alle for at stemme dansk.

Tallene blev endevendt. Dannevirke gjorde op, at Krüger i Haderslev amt havde fået alle stemmerne i 38 afstemningsdistrikter, 99 procent i syv, 98 procent i ti, 97 procent i ti, 96 procent i seks og 95 procent i seks. I femten distrikter havde han fået 90-94, i tyve 80-89, i tolv 70-79 og kun i seks under 70 procent. Fra Høgelund i Vedsted sogn frabad man sig i Dannevirke aldeles at have nogen ære for de 16 tyske stemmer, der var faldet i Høgelund-Ustrup distrikt, »da Høgelund by ellers let kunne komme i et rygte, som den ikke fortjener«.

Embedsmændenes contra de hjemmehørende stemmer

Som det fremgår af opgørelserne fra en række sogne nær grænsen, var det adskillige steder kun embeds- og bestillingsmænd, der afgav tyske stemmer. Men i byerne spillede disse offentligt ansatte en betydelig rolle. Flensborg Avis gør for Flensborgs vedkommende opmærksom på, at »der vistnok har deltaget over tre hundrede »embedsmænd« i valget, så at selve byens borgere på ny har vist, at deres flertal er dansksindet«. Man kunne med andre ord ikke tage stemmetallene – 1.354 danske og 1.442 tyske som udtryk for de »rigtige« flensborgeres stilling i den nationale strid.

Da også de tyske stemmetal i 1. og 2. valgkreds var gået stærkt tilbage, kunne det konstateres, at danskheden som helhed med hensyn til afgivne

stemmer ligefrem havde styrket stillingen. Om forholdene i Vestslesvig skrev således Vestslesvigsk Tidende: »Betænker man halvfjerde års preussisk tryk og agitation til fordel for tyskerne, og de tusinder af danske, som har måttet gå til Danmark, så vil man i procenttallets tiltagen i Vestslesvig fra 75 til 77 have et klart bevis, for at danskheden er i tiltagen«.

I 4. valgkreds fik penningmester Petersen fra Garding 3.247 stemmer. Han havde dermed et forspring for Krüger, der opnåede 3.155 stemmer, men han havde ikke absolut flertal, da en tredje kandidat, professor Forchhammer fra Kiel, fik 2.608 stemmer og socialdemokraten Bräuer, der sagdes at være bud på Skræddersvendens Herberg i Hamborg og i Altona at have sejret over dr. Schleiden med stor majoritet (det var 3.875 stemmer mod 3.872) opnåede 154 stemmer. Derfor skulle der holdes omvalg mellem ham og Krüger.

Ingen dansk interesse for chancer ved omvalg

Dannevirke skrev i den anledning, at »ved omvalget er der ikke mindste håb om at sætte Krügers valg igennem, idet næppe femteparten af befolkningen i 4. valgkreds er dansksindet. Det forekom derfor bladet, at der var tilstrækkelig anledning for de danske vælgere til at tage under overvejelse, om det overhovedet er umagen værd at tage del i omvalget den 20. marts. Vestslesvigsk Tidende fremsatte den samme anskuelse, for »det er ikke vor egen styrke, men vore modstanderes adspjaltelse, der har forårsaget, at der skal finde et »snævrere« (engere) valg sted« . . . og »vi ville ved at deltage i dette snævre valg i virkeligheden ikke opnå andet end at ansøre tyskerne til de yderste anstrengelser. Men om vi endog kunne sætte vor kandidat igennem, . . . så ville han dog i et hvert fald ikke repræsentere majoriteten i 4. valgkreds«. Derfor var det at forudse, »at der ingen dansk stemme vil blive afgivet mandag den 20. marts. Danskerne havde opnået, hvad de ville, nemlig den 3. marts at vise, »hvor grænsen mellem dansk og tysk ligger«, og hvor stærk den er i sin kamp for sin nationalitet«.

Stemmetallene var ifølge Vestslesvigsk Tidende og Dannevirke:

	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>
1. kreds		
Hans Andersen Krüger	12.593	
General Manteuffel		1.677
2. kreds		
Hans Andersen Krüger	5.786	
Kredsretsdommer Christensen		7.447

	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>
3. kreds		
Fhv. rådmand Peschcke	29	
Grev Baudissin		3.767
Købmand Reincke, Altona		2.282
4. kreds		
Hans Andersen Krüger	3.155	
Penningmester Petersen, Garding		3.247
Professor Forchhammer, Kiel		2.608
Bräuer, Hamborg		154
I alt	21.563	21.182

Der var altså dansk flertal i hele Slesvig ligesom ved august-valget i 1867, men med en endnu lavere stemmeprocent.

Kan man stole på de officielle vælgertal, har der i 1. kreds været 20.253 stemmeberettigede vælgere, i 2. kreds 19.812 og 4. kreds 22.953, hvilket vil sige, at stemmerne procentvis har været således fordelt:

	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1. kreds	62,2	8,3	29,5
2. kreds	29,2	37,6	33,2
4. kreds	13,7	25,5	60,8
Alle fire kredse ca.	26,0	25,5	48,5

Mange passive eller galt vælgertal i 1871?

Når der ytres tvivl om, at vælgertallene er korrekt angivet, skyldes det navnlig, at tallet fra 1. kreds vil betyde, at der i Haderslev og Sønderborg amter skulle have været 6.170 passive vælgere, mens der ved februar-valget i 1867 kun var 3.310 og ved valgene i 1874 og 1878 henholdsvis 3.755 og 3.764. Da der iøvrigt tales om livlig valgdeltagelse undtagen i købstæderne, kunne man tænke sig, at en del udvandrede stadig var opført på valglisterne, men da valglisten mangler, har problemet ikke kunnet belyses.

Det skal endnu nævnes, at der ifølge Vestslesvigsk Tidende kun faldt otte danske stemmer i alt i Husum og Bredsted amter samt landskabet Ejdersted og byen Frederiksstad, mens der blev afgivet ca. 4.500 tyske stemmer. Bladet gør op, at der nord for en linie fra Kappel til Dagebøl var afgivet 64 procent danske og 36 procent tyske stemmer.

Fra Før berettes i Fædrelandet, at »blandt den dansksindede befolkning var interessen for valget ikke så ringe«, men man var først sent klar over,

at Krüger var foreslået. Han fik imidlertid i Oldsum (mod vest) 90 stemmer (mod to til Petersen og 9 stemmer til en anden tysker). I Niblum og Øvenum (midt på øen) fik Krüger 23 stemmer og tyske kandidater 37, mens der blev afgivet 17 tyske stemmer i Vyk og ingen danske. Vi har altså, skriver korrespondenten, et overordentlig stort flertal af 113 samlede mod 65 splittede (tyske) stemmer, og de tysksindede ærgrer sig«. Men stemmeprocenten var næppe 20.

Fra egnene syd for 1920-grænsen oplyses det nu i Vestslesvigsk Tidende den 22. marts 1871, at der i Tønning i første omgang var faldet 8 stemmer på Krüger, men ved omvalget fik Krüger 10 stemmer. Den 24. marts oplyses yderligere, at Krüger ved omvalget på Før havde fået 149 stemmer i Oldsum og 31 i Niblum mod henholdsvis 6 og 56 stemmer til penningmester Petersen. I Keitum fik Krüger 13 og Petersen 118 stemmer. Man har åbenbart ikke på øerne været klar over, at Krüger slet ikke stillede op ved omvalget. Disse stemmetal gav ikke anledning til kommentarer. Derimod bemærkede Flensborg Avis den 7. marts med åbenbar fornøjelse, at der nu var dansk flertal i Løgumkloster: »Den 3. marts fik den tyske kandidat til rigsdagen ikkun halvdelen af det stemmetal, der var afgivet for den tyske kandidat i 1867, mens Krüger fik omtrent lige så mange stemmer som dengang«. I forhold til august-valget i 1867 var Krügers stemmetal i flækken Løgumkloster dalet fra 112 til 111, mens det tyske stemmetal var gået ned fra 143 til 69 – og det danske flertal af stemmer holdt sig nu til og med 1881.

Tilbagegang i stemmetal 1874, men relativ forbedring!

Da valget den 3. marts 1871 blev afholdt, var håbet bristet om at få bistand fra Frankrig til indfrielse af løftet i Prag-fredens artikel V. Valgresultatet var sikkert præget deraf. Navnlig i byerne så det ud, som om mange dansksindede var grebet af modløshed. Det satte præg på valgdeltagelsen. Men en stor trøst var det naturligvis, at også de tyske stemmetal som helhed, og næsten overalt, havde vist tilbagegang siden 1867. Den kilde til dansk glæde skulle holde sig ved endnu et valg. Da valget i 1874 var afholdt, var der i Haderslev, Sønderborg, Åbenrå og Tønder amter afgivet 17.305 danske og 3.854 tyske stemmer. Det var ganske vist rundt regnet små seks tusind færre danske og kun femten hundrede færre tyske stemmer end i februar 1867. Men danskheden var – kunne det med nogen ret hævdes – relativt blevet styrket! Af de afgivne stemmer rådede de dansksindede nu over 81,8 procent mod 81,3 procent i februar 1867 og tyskerne tilsvarende kun over 18,2 procent mod 18,7.

Men over for de virkelige stemmetal skulle dette forklares og forsvares.

I Haderslev by gjorde tyskerne således et betydeligt fremstød i 1874 sammenlignet med 1871, idet deres stemmetal voksede fra 452 til 591, mens det danske stemmetal faldt fra 638 til 612. Og Nordschleswigske Tidende hoverede, mens Dannevirke forklarede, at tyskerne trods alt kun havde fået 90 procent af de 645 stemmer, de mønstrede i februar 1867. Den danske tilbagegang fra 918 til 612 stemmer måtte forklares, og herom hed det: »At den danske vælgerkorporation er aftagen i årenes løb har sin ganske naturlige årsag i den omstændighed, at den aldeles ingen tilgang har haft, idet alle de unge mennesker, som i denne periode har opnået vælgeralderen, enten er udvandret eller har valgt dansk undersåtsforhold og opholder sig her som danske undersåtter, og det sidste har ligeledes været tilfældet med en mængde mænd, som tidligere har haft valget . . . Det skal derfor villigt indrømmes, at det danske parti ved valg, hvortil der kræves preussisk undersåtsforhold, ikke er i stand til at stille samme styrke på benene som for syv eller tre år siden. Men af denne omstændighed kan man ingenlunde slutte, at det danske element er aftaget, her i byen. Antallet af danske undersåtter . . . er så stort, at det mere end opvejer nedgangen i det danske partis stemmer. Måtte de danske undersåtter stemme med, ville det danske parti let nå op over stemmetallet i februar 1867«.

Flere danske i 1. kreds i 1874 end i 1867?

Bladet indrømmede, at dette var et tankeeksperiment, men det var berettiget, når man ville tale om stemningen i Haderslev. De danske undersåtter kunne ikke gøre sig gældende ved valgene, »men enfin – de er her dog og bidrager til at give byen dens danske karakter«.

Nogle dage senere vendte Dannevirke tilbage til spørgsmålet om de danske undersåtters antal, denne gang med henblik på hele Haderslev amt. For at opveje folketabet ved udvandringerne i henhold til fredsbestemmelserne, har en betydelig indvandring været nødvendig, og den overvejende del af de nye folk er kommet fra Danmark, for »dersom en større indvandring sydfra havde fundet sted, måtte det tyske stemmetal nu have været større end i 1867«. Men ud over de fra kongeriget indvandrede »findes der her en mængde tidligere preussiske undersåtter, som har valgt dansk undersåtsforhold efter Wien-fredens artikel XIX og nu bor her som danske undersåtter. De har ingen valget«.

Uden at have haft adgang til officielle kilder, fremhæver Dannevirke, har man opgjort antallet af disse optanter til 1.834 i Haderslev kreds og 648 i Sønderborg kreds eller i alt i 1. valgkreds 2.482. Lægges dette tal til de 11.931 danske stemmer, der blev afgivet ved valget den 10. januar

1874, kommer man op på 14.413, og lægger man hertil yderligere antallet af danske undersåtter, der er indvandret fra kongeriget, ville man nå langt over de 15.744 stemmer, der den 12. februar 1867 blev afgivet på danske kandidater i de to kredse (amter).

Over for disse danske tal stod så en nedgang i det tyske stemmetal fra 2.576 i 1867 til 1.970 i 1874.

Forholdet var, ville Dannevirke hævde, stadig det samme mellem nationaliteterne: fire danske til en tysker, når man tager hele befolkningen nord for linien syd om Adelby, Hanved, Medelby, Ladelund, Burkal, Hostrup, Abild, Møgeltønder, Daler og Emmerlev, »og dette må endda ingenlunde forstås således, at den ene femtedel af denne befolkning er tysk, tyskfødt eller tysktalende. Den langt overvejende del af dem er danskfødte og dansktalende slesvigere, såkaldte hjemmetyskere«.

Vågent øje med indvandringen sydfra

Dybbøl-Posten i Sønderborg havde et lidt andet syn på den tyske indvandring end Dannevirke, der ikke øjnede nogen fare på det punkt. Hvis den nuværende tilstand skal vare længe ved, skrev Dybbøl-Posten, så må vi danske forberede os på ved alle lovlige midler at sætte en stopper for al tysk indvandring hertil. Simpel nødværge byder os at afholde os fra samleven med sådanne, der vil have næring af en dansk befolkning, men kun benytter deres ophold til at underminere vor danske nationalitet og overstemme os ved valgene. Efter den nugældende valglov kan jo enhver tysker, om han har boet her i nok så kort tid, stemme ved rigsdagsvalgene, og derfor må befolkningen have et vågent øje hermed.

I Flensborg by var man godt tilfreds med valget i 1874. Flensborg Avis havde den 1. januar fået Gustav Johannsen som redaktør, og han lagde ikke skjul på det, der var at glæde sig over. Den 10. januar 1874 havde efter hans udsagn indskrevet sig selv som en af Flensborgs mindedege. Krüger havde jo fået flere stemmer end nogen af de øvrige kandidater i Flensborg by. På ham havde 1.400 vælgere stemt, mens hans nærmeste tyske modkandidat, professor Hinschius kun havde fået 1.027 stemmer, en anden tysk kandidat 379 stemmer og socialdemokraten Winter 659 stemmer. Bladet overså på mærkelig måde, at Krüger havde haft en tilbagegang siden 1871 på 178 stemmer, og at de ikke-danske partier nu mønstrede 2.065 stemmer mod de 1.592, der i 1871 i byen var afgivet på Krügers dengang eneste modkandidat, kredsdommer Christensen.

Omvalgsmulighed i to kredse i 1874

Det samlede resultat af valgene i 1., 2. og 4. valgkreds blev efter officiel opgørelse sammenlignet med resultatet i 1871:

	<u>Danske stemmer</u>		<u>Tyske stemmer</u>		<u>Sociald.</u>
	<u>1871</u>	<u>1874</u>	<u>1871</u>	<u>1874</u>	<u>1874</u>
1. kreds	12.408	11.931	1.675	1.976	18
2. –	5.784	5.264	7.538	7.172	1.216
4. –	3.155	2.661	5.855	7.065	865
I alt	21.347	19.856	15.068	16.213	2.099

Efter håndbogen fordelte stemmerne sig således på amterne i Nordslesvig:

	<u>Danske stemmer</u>		<u>Tyske stemmer</u>		<u>Sociald.</u>
	<u>1871</u>	<u>1874</u>	<u>1871</u>	<u>1874</u>	<u>1874</u>
Haderslev amt	8.042	7.356	1.113	1.463	18
Sønderborg amt	4.558	4.577	562	513	
Åbenrå amt	2.855	2.817	1.068	1.070	66
Tønder amt	ca. 2.800	2.557	1.000	808	
I alt	ca. 18.255	17.305	3.743	3.854	84

Der var ved 1874-valget og Krügers opstilling som dansk samlingsmærke i de tre nord- og vestslesvigske kredse sket det ejendommelige, at Krüger i 1. kreds var valgt, og at han i 2. og 4. kreds kunne komme på omvalg mod den af de tyske kandidater, der havde fået flest stemmer. Men som tilfældet var i 4. kreds i 1871, ønskede man i 1874 fra dansk side ikke at deltage i omvalgene. Motiveringen var den samme: meningen med dansk deltagelse i valg, hvor der var et samlet tysk flertal, var alene inden for et bestemt afgrænset område at konstatere den uforandrede danske overvægt over den samlede tyskhed – så »efter at det danske parti en gang har vist sin styrke, trækker det sig tilbage i ro og orden og overlader valpladsen til det næststærkeste«, skrev Dannevirke.

Det skal i forbindelse med valget i 1874 nævnes, at som man fra dansk side i 1867 og gang på gang siden forud for og efter et valg søgte at vurdere den nationalpolitiske styrke i befolkningen, tog magistraten i Haderslev forud for valget den 10. januar 1874 et grundigt skøn over situationen i købstaden (Haderslev Byarkiv. Acta des Magistrats in Hadersleben betreffend Listen zur Reichstagswahl 1873, Abth. III Seite 1) i en slags nationalt register, hvoraf det fremgår, at af byens vælgere i alt 659 blev betragtet som danske, 603 som tyske og 201 som tvivlsomme i national henseende. Opgørelsen er dateret den 20. december 1873. Rigsdagsvalget den 10. januar 1874 bragte med vistnok 1.463 vælgere 612 danske og 591 tyske stemmer, mens altså 260 forholdt sig passive.

Udateret, men også fra 1870'erne, foreligger en anden opgørelse, der anslår antallet af dansksindede i byen til 712 og af tysksindede til 652, ialt 1.364. På en liste er endda opført numre på de personer, der formodes at stemme tysk og dansk, eller som må betegnes som tvivlsomme (zweifelhaft).

Selv i den største af de fire købstæder, der i 1920 kom tilbage til Danmark, har det været svært at bevare valghemmeligheden – for naboer som for myndigheder.

Fremgang for tyskheden fra 1877

Der skulle komme endnu to valg i 70'erne. Begge viste tilbagegang i de danske stemmetal og – navnlig i Sønderborg amt – en afgjort fremgang for de tysksindede.

Allerede efter valget den 10. januar 1877 skrev Dybbøl-Posten, at stigningen i det tyske stemmetal fra 513 til 931 i Sønderborg amt »lå ikke i andet, end at det tyske parti dengang viste lunkenhed i at møde ved valgurnen«. I februar 1867 havde det jo vist sig, at der kunne mobiliseres 916, så det var »for intet at regne, at der nu efter 10 års forløb, i hvilke nådens sol uophørlig har skinnet over partiets hoveder, kan opvises en tilgang af 15«.

Man var fra dansk side ved at holde op med at veje procenter af de afgivne stemmer mod hinanden. Væksten til tysk fordel i styrkeforholdet var uomtvistelig. Nu var det de hundreder af optanter uden stemmeret ved hjemegnens valg, Dybbøl-Posten henviste til, ligesom Dannevirke havde gjort det i 1874.

Det ville have været nærliggende at sammenligne 70'ernes valg med februar-valget i 1867 og at tage udviklingen i vælgertallet i betragtning, men det simple regnestykke, der her kunne opstilles, blev ikke gjort af samtiden. Man så nok stemmetallenes, men ikke vælgertallets værdi i argumentationen.

Et blik tilbage over hele perioden 1867-78 viser en afgørende forskel på perioden 1867-74 og perioden 1874-78 i alle fire amter. Vælger- og stemmetallene var ved de tre valg følgende:

<i>Haderslev amt</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	13.700	9.741	1.660	2.299
1874	11.095	7.356	1.463	2.276
1878	9.828	6.116	1.488	2.224
<i>Sønderborg amt</i>				
1867	7.930	6.003	916	1.011
1874	6.567	4.575	513	1.479
1878	6.481	3.875	1.066	1.540

<i>Åbenrå amt</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	6.408	3.915	1.338	1.155
1874	5.680	2.817	1.070	1.793
1878	5.546	2.169	1.107	2.270
<i>Tønder amt</i>				
1867	6.202	3.249	1.378	1.575
1874	5.548	2.558	823	2.167
1878	5.218	1.742	1.047	2.429
<i>Alle fire amter</i>				
1867	34.240	22.908	5.292	6.040
1874	28.890	17.306	3.869	7.715
1878	27.073	13.902	4.708	8.463

I 1867-74 var der i alle fire amter tilbagegang såvel i vælgertallet som i antallet af danske og tyske stemmer, og i Haderslev amt var der tillige en lille tilbagegang i antallet af passive vælgere, mens et betydeligt større antal vælgere end i 1867 i de tre sydlige amter forholdt sig passive. Amtsvis forekom følgende forskydninger:

<i>1867-74</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev amt	÷ 2.605	÷ 2.385	÷ 197	÷ 23
Sønderborg amt	÷ 1.363	÷ 1.428	÷ 403	+ 468
Åbenrå amt	÷ 728	÷ 1.098	÷ 268	+ 638
Tønder amt	÷ 654	÷ 691	÷ 555	+ 592
Alle fire amter	÷ 5.350	÷ 5.602	÷ 1.423	+ 1.672

Udviklingen fortæller klart om forbindelsen mellem tilbagegang i vælgertallet og det danske stemmetal, men også i nogen grad om en begyndende modløshed hos danskerne undtagen i Haderslev amt, hvor antallet af passive vælgere er svagt dalende. Bemærkelsesværdig set fra et dansk synspunkt var naturligvis den tyske tilbagegang, der vel måtte fortolkes som hjemmetysk skuffelse, og den mulighed står jo endda åben, at tilbagegangen ville have synet endnu større, om der ikke var sket nogen indvandring fra syd. Denne tilvandring synes at gøre sig markant gældende i den følgende periode op til 1878. I denne fire års periode forekom amtsvis følgende udsving:

<i>1874-78</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev amt	÷ 1.267	÷ 1.240	+ 25	÷ 52
Sønderborg amt	÷ 86	÷ 700	+ 553	+ 61
Åbenrå amt	÷ 134	÷ 648	+ 37	+ 477
Tønder amt	÷ 330	÷ 816	+ 224	+ 262
Alle fire amter	÷ 1.817	÷ 3.404	+ 839	+ 748

Der synes stadig at være en nøje sammenhæng mellem tilbagegangen i vælgertallet og det danske stemmetal i Haderslev amt, mens den danske tilbagegang i de øvrige amter er langt stærkere end tilbagegangen i vælgertal. Navnlig den stærke fremgang i det tyske stemmetal i Sønderborg amt lader da også formode, at en dansk udvandring delvis er opvejet af tilgang fra tyske egne, og at stigningen i det tyske stemmetal derfor i væsentlig grad beror på tilgangen af egnsfremmede vælgere. Sætte udvandringerne i direkte relation til nedgangen i det danske stemmetal kan man ikke. Modløsheden har også sin andel af skylden for den danske tilbagegang. I den henseende er tallene fra enklavesognene og sognene på Løgumkloster-egnen i Tønder amt ganske talende. Her har der kunnet noteres følgende udvikling:

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Løgumkloster-egnen ÷	121	÷ 417	+ 84	+ 212
Enklavesognene ÷	156	÷ 273	+ 21	+ 96

Jo svagere danskheden i forvejen stod, des stærkere var tilbagegangen.

På denne baggrund kan det ikke undre, at der i Flensborg var en tilbagegang i det danske stemmetal på 1.678 stemmer fra 3.912 i februar 1867 til 2.234 i 1878 trods en fremgang i vælgertallet på 1.019 fra 14.165 til 15.184. Flensborg amt mistede som Nordslesvig danske stemmer ved udrejse og option, og så godt som hele tilvandringen til byen Flensborg kom sydfra. I vælgerkorpset kunne den mere end erstatte det dalende danske stemmetal. I 1864 havde Flensborg haft 20.300 indb. og i 1867 lige ved 22.000, men i 1875 var tallet oppe på 26.500, og inden udgangen af 70'erne havde det passeret 30.000, så Flensborg by havde i løbet af de første femten år under tysk styre haft en fremgang i indbyggertallet på 50 procent. Over for en sådan invasion kunne danskheden selvsagt ikke holde stand. Og håbløsheden bredte sig her som i andre egne, hvor et valgs egentlige resultat på forhånd var givet: at man hverken ved det almindelige valg eller ved bundet omvalg mellem to kandidater kunne gøre sig håb om at sende egen repræsentant til rigsdagen i Berlin.

Gustav Johannsen som vælgermødetaler

Atter i 1877 kunne der i 2. kreds være blevet omvalg mellem Krüger og en tysk kandidat, professor Hinschius fra Berlin, idet Krüger ved hovedvalget fik 4.531 stemmer, mens Hinschius nok med sine 5.531 stemmer havde fået flere stemmer end den danske kandidat, men ikke det absolutte flertal, da også 2.338 stemmer på landråd Krupka og 954 stemmer på socialdemokraten Brückmann skulle tages i betragtning.

Krüger deltog som sædvanlig ikke stærkt i valgkampen, men i Flensborg havde danskheden en dygtig talsmand i Gustav Johannsen, hvis artikler og taler vandt respekt både i danske og i ikke alt for udpræget tyske kredse. Af referaterne fornemmer man hans vælgermødeform.

Flensborg Avis refererer fra et møde i Flensborg den 8. januar 1877 Gustav Johannsens gennemgang af, hvad Krüger og hans modkandidater står for:

»Professoren fra Berlin du'r ikke til at repræsentere os. Han kender ikke forholdene hos os, og han kender ikke Dem, mine herrer, . . . thi han har jo den store og afgørende fejl, at han er tysker. Landråd Krupka er vistnok en meget dygtig preussisk embedsmand, og det, at han er indehaver af en høj dansk orden, kan jo kun hæve ham i vor agtelse . . . Alligevel kan landråden ikke være vor repræsentant, thi også landråden er en tysker . . . Og den tredie kandidat, socialdemokraten Brückmann, er vistnok en meget pæn, måske en brav arbejder, ligesom så mange iblandt os er brave arbejdere. Nu siger socialdemokraterne imidlertid, at der ikke længere eksisterer nationalitetsforskel, men denne talrige forsamling beviser jo netop, at forskellen mellem nationerne fortsat eksisterer, thi alle vi, som er kommet her i aften, henregner os på det bestemteste til den danske nation og vil først og fremmest være danske, men Brückmann er, til trods for, at han er socialdemokrat, en tysker. Heller ikke han kan være vor repræsentant . . . H. A. Krüger derimod er en mand af vort eget folk, han er dansker . . ., og med kraft og dygtighed har han i Tysklands hovedstad forkyndt, at vi nordslesvigere »er danske, vil være danske og forlanger at behandles som sådanne efter folkerettens love«.

Efter valget, hvor Krüger jo var genvalgt i 1. valgkreds og stod til omvalg i 2. kreds, takkede han sine vælgere i Åbenrå og Flensborg amter, men tilføjede, at »da regeringen efter det første valg i 1867 ved en beregnet omlægning af valgkredsene har umuliggjort to danske kandidaters valg, vil deltagelsen i omvalget i 2. kreds for de danske vælgeres vedkommende ikke kunne føre til noget resultat eller have nogen betydning, og (derfor) finder jeg det naturligt, at man har besluttet at holde sig fra omvalget«.

De danske havde i Åbenrå, Flensborg og Tønder amter opfyldt »den uafviselige pligt til at benytte også denne lejlighed til at vise verden, at det danske hjerte endnu lever i os, så kraftigt som nogensinde«, sådan som det hed i et opråb før valget til de danske i Tønder amt.

Frygt for socialdemokraterne både fra dansk og tysk side

Under socialistloven kunne socialdemokraterne ikke deltage i det hurtigt efterfølgende valg i 1878. Tyskerne i Flensborg var bange for, at social-

demokraterne, der havde haft 1.216 stemmer i 2. valgkreds i 1874, skulle kaste deres stemmer på den danske kandidat. Fra dansk side havde man hidtil ikke vist socialdemokraterne større sympati. Således skrev Dybbøl-Posten efter valget i 1. kreds i 1877, at man havde haft den tilfredsstillende sammen med de tyske modstandere, at socialisternes lærdomme ikke havde kunnet »slå rod hos os«. Man så i socialdemokraterne en fare for den danske bevægelses enhed, og det hed videre i Dybbøl-Posten: »Voldsomt har socialdemokraterne agiteret. Fagre ord er blevet talt og lokkende løfter givet. I tusinder af eksemplarer er »Socialdemokraten« af 14. december, hvori »stormesteren« Louis Pio søger at forlede den dansk-nordslesvigske arbejder til at fornægte sit gamle fædreland og sin nationalitet, strøet rundt i landet, stemmesedler er uddelt på mulige og umulige steder, alenlange plakater opslået på gadehjørnerne osv., men den herværende tyske som danske arbejders sunde sans har vidst at modstå alle forlokkelser . . .«

Under et møde sidst i juli 1878 i Sønderborg vendte Krüger sig nu lidt blidere imod socialismen, idet han blandt andet sagde, at »man har været i forlegenhed med, hvorledes man skulle afvende socialismens overskrivelser. Det bedste råd, jeg ved, er, at statsregeringen måtte finde sig foranlediget til at hidføre tilstande, der gjorde det tyske hjem hyggeligt og behageligt for folket. Jeg vil henvise til Nordslesvig, hvor en anden faktor modvirker socialdemokratiet og endnu formår at overvinde enhver socialdemokratisk interesse, og det er fædrelandskærligheden«. Det sidste ord var åbenbart den tilstedeværende politimester for meget. Han rejste sig pludseligt, fratog Krüger ordet og bød forsamlingen rømme salen – øjeblikkeligt!

En skuffelsernes tid for danskheden

Det danske stemmetal kan i Flensborg by – men ellers ikke – være lidt påvirket af, at socialdemokraterne var hindret i at opstille egen kandidat. Det steg i byen med 261 stemmer fra 1.233 til 1.494, men de borgerlige tyske partiers stemmetal steg med 247 stemmer fra 1.594 til 1.841. Det danske stemmetal skulle imidlertid vise sig at kunne komme højere også med socialdemokratisk valgdeltagelse.

Før valget i 1878 var Tyskland og Østrig enedes om at ophæve Prag-fredens artikel V. Meddelelsen herom kom først i februar 1879 og har altså ikke kunnet påvirke valgresultatet i 1878. Men 70'erne havde i det hele taget været en skuffelsernes tid for de danske, Folke- og Valgforeningen døde hen, danske aviser var i store vanskeligheder og måtte til dels give op, og stemmetallene forskubbedes stadig i dansk disfavør.

Troen på, at man snart igen ville blive danske havde gjort en del dansksindede sløve og uvirksomme, men det skulle ikke gå, som redaktør H. R. Hiort-Lorenzen i anledning af rygter om ophævelsen af artikel V i 1875 havde skrevet til det danske udenrigsministeriums mægtige mand, direktør P. Vedel, at »kasseres artikel V, vil vi få et knæk, som aldrig forvindes . . . Der vil lyde et »Sauve qui peut« over hele Nordslesvig . . ., og udvandringerne til kongeriget vil tiltage efter en fortvivlende målestok. Jeg siger ikke for meget, når jeg påstår, at vi om ti år ikke vil være i stand til at sende en Krüger til den tyske rigsdag. Omvende sig vil ingen gøre, men danskheden vil dø bort, den vil tabe sin ytringskraft år for år«.

Firserne skulle bringe nye toner.

Bunden nået i stemmetallene

For en tid igen to danske rigsdagsmænd

Ved hovedvalget i 1881 faldt vælgertallet yderligere i Haderslev, Sønderborg og Åbenrå amter med 1.206 – og det danske stemmetal med 1.207! I Tønder kreds nord faldt vælgertallet med 307 og det danske stemmetal med 255.

Sammenlignet med februarvalget i 1867 blev resultatet af det almindelige valg i 1881 følgende:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
Haderslev amt 1867	13,700	9.741	1.660	2.299
Haderslev amt 1881	9.290	5.501	1.583	2.206
Udvikling 1867–81	÷ 4.410	÷ 4.240	÷ 77	÷ 93
Sønderborg amt 1867	7.930	6.003	916	1.011
Sønderborg amt 1881	6.180	3.623	950	1.607
Udvikling 1867–81	÷ 1.750	÷ 2.380	+ 34	+ 596
Åbenrå amt 1867	6.408	3.915	1.338	1.155
Åbenrå amt 1881	5.179	1.829	947	2.403
Udvikling 1867–81	÷ 1.229	÷ 2.086	÷ 391	+ 1.248
Tønder amt 1867	6.479	3.413	1.397	1.669
Tønder amt 1881	4.911	1.487	938	2.486
Udvikling 1867–81	÷ 1.568	÷ 1.926	÷ 459	+ 817
Hele området 1867	34.517	23.072	5.311	6.134
Hele området 1881	25.560	12.440	4.418	8.702
Udvikling 1867–81	÷ 8.957	÷ 10.632	÷ 893	+ 2.568

Som helhed var afgang i danske stemmer altså større end vælgertabet ved udvandringerne nordpå ÷ tilvandring sydfra. Nogen påviselig overgang af danske til den tyske lejr var der ikke tale om. Tværtimod var de tyske stemmetal stadig mindre end i februar 1867 undtagen i Sønderborg amt, hvor der var en minimal fremgang, antagelig fordi indvandringen hertil sydfra har været størst.

Flere gamle og passive vælgere

Det er bemærkelsesværdigt, at der ikke i Haderslev amt – som i de øvrige tre områder – var nogen tilvækst af passive vælgere. Set i forhold til vælgertallet steg dog de passive vælgeres andel. De 2.299 vælgere, der ikke kom til valgstederne i 1867, udgjorde kun 16,8 procent af de stemmeberettigede, mens det lavere tal i 1881 – 2.206 vælgere – repræsenterede 23,8 procent af det formindskede vælgerkorps. Forklaringen behøver ikke at være, at forholdsvis flere vælgere i 1881 var ugidelige. Det danske stemmetal var i Haderslev amt ikke faldet så meget som antallet af vælgere, og tilbagegangen i det tyske stemmetal var beskeden. Der kan i de passives rækker have ligget en tysk reserve af nationalt indifferente, »blakkede«, ubeslutsomme skjult. Men forklaringen på det relativt stigende antal »sofavælgere« kan også ligge i noget andet. Valgdeltagelsen aftager, når alderdommens skrøbeligheder melder sig, og da der som følge af udvandringerne kun var en yderst beskeden tilvækst af unge vælgere, kan forklaringen på det absolut konstante, men relativt stigende antal passive vælgere i den nordlige del af 1. valgkreds delvis eller helt ligge i aldersforskydningen inden for vælgerkorpsets dansksindede del.

Det lader sig næppe efterforske, hvor stor en del af vælgerne over f.eks. 70 år, der på grund af svigtende helbred måtte afstå fra at stemme ved valgene, men deres antal må have været stigende, og de gamles relative andel af vælgertallet måtte yderligere stige år for år som følge af de unges mænds udvandring. Hvor stor forskel der har været på aldersfordelingen blandt vælgerne i 1867 og 1881 lader sig ikke bestemt sige. End ikke forholdet mellem antal af mænd over og under 70 år kendes for 1881. Derimod kan der foretages en sammenligning mellem det samlede antal vælgere og antallet af mænd over 70 år i årene 1867 og 1890. Udviklingen i de tre af Nordslesvigs amter fremgår af følgende tal:

<i>Absolutte tal</i>	<i>Vælgere i 1867</i>	<i>Mænd over 70 år</i>	<i>Vælgere i 1890</i>	<i>Mænd over 70 år</i>
Haderslev amt	13.700	886	9.129	1.302
Sønderborg amt	7.930	617	6.023	840
Åbenrå amt	6.508	446	5.283	626
<i>Procenttal</i>				
Haderslev amt		6,5		14,3
Sønderborg amt		7,8		13,9
Åbenrå amt		6,9		11,8

Mens antallet af vælgere i de tre amter i løbet af 23 år var faldet fra 28.138 til 20.435, var antallet af mænd over 70 år (vælgere og ikke-vælgere) steget fra 1.949 til 2.768, hvilket vil sige fra 6,9 til 13,5 procent af

vælgertallet. Antagelig har procenten af mænd over 70 år i 1881 ligget på 10-11, og da faldet i vælgerens tal fortrinsvis berørte den danske stemmeafgivning, har også stigningen i procenten af gamle og immobile vælgere fortrinsvis ramt danskheden. Der har været meget få gamle blandt de tilvandrede fra tyske kredse.

Tilbagegangens fordeling egnsvis

Den i forhold til tilbagegangen i vælgertal absolut største afgang af danske stemmer skete i Åbenrå amt, hvor man efter valgkredsoplægningen i 1867 gang på gang havde fået indprentet, at den tyske valggeomtri gjorde alle bestræbelser for at erobre et rigsdagsmandat omsonst, og hvor man derfor også hidtil havde afvist de muligheder, der bød sig i forbindelse med omvalg. Så havde de overvejende danske dele af Tønder amt klarer sig bedre. Vel var nedgangen i de danske stemmetal stor, men den svarede ret nøje til vælgerafgangen. I forhold hertil var tilbagegangen i de danske stemmetal overraskende stor i Sønderborg amt.

I Tønder amt syd for 1920-grænsen var det danske stemmetal reduceret fra 120 i 1867 til otte i 1881, og endnu sydligere i 4. valgkreds blev der i 1881 kun afgivet en enkelt dansk stemme – i Husum by. På Føer og Amrum var de danske stemmer midlertidig helt forsvundet.

I Flensborg by var det danske stemmetal gået ned fra 1.989 i februar 1867 til 1.328 i 1881 og i amtets landdistrikter som helhed fra 1.730 til 640. Det borgerlige tyske stemmetal i Flensborg var trods byens stærke vækst faldet fra 1.756 til 1.602, men socialdemokraterne kunne mønstre 333 stemmer ved hovedvalget i 1881. I amtets landdistrikter var det tyske stemmetal faldet fra 5.297 til 4.414. De samlede stemmetal var altså

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Socdem.</i>
1867	3.719	7.053	
1881	1.968	6.016	333

Man havde utvivlsomt haft en fornemmelse af, at den taktik, der var drevet fra dansk side med Krüger som eneste danske kandidat og med at afstå fra den chance, omvalgene bød, ikke var den bedste. Det kunne befordre sløvheden, at vælgerne blot skulle møde for at demonstrere og ikke havde noget at slås for. Nu var Krüger død, og man havde valgt den linje at opstille forskellig dansk kandidat i de tre valgkredse, hvori nordslesvigske amter indgik som led. I 1. valgkreds havde man endda som et led i striden mellem edsafleggere og edsnægttere fået to danske kandidater. Det gav sig ikke udslag i nogen forøget valgdeltagelse og kan formentlig endda have bidraget til en fortsat tilbagegang på dansk side.

Gustav Johannsens sejr i 2. kreds

Men nu skete der endelig noget i 2. valgkreds, hvor Krüger i 1871, 1874 og 1877 havde afstået fra at deltage i omvalg. Valgkredsens selvskrevne danske kandidat var efter Krügers død i 1881 den frodige og humørfyldte udgiver og redaktør af Flensborg Avis Gustav Johannsen. Han opnåede ved valget i Åbenrå og Flensborg amter under ét 3.797 stemmer. Det var kredsens højeste stemmetal, men langt fra absolut flertal, da den national-liberale amtsdommer Francke fra Berlin havde fået 3.666 stemmer, den frikonservative landretsråd Nissen 3.243 stemmer og socialdemokraten, redaktør Hasenclever 353.

Der skulle være omvalg mellem de to kandidater med de højeste stemmetal, Gustav Johannsen og Francke, og valgdagen blev fastsat til den 11. november. Resultatet i hele 2. valgkreds blev efter en hård valgkamp 6.408 stemmer til Gustav Johannsen (heraf 4.308 i Flensborg amt) og 5.576 stemmer til Francke (heraf 4.681 i Flensborg amt).

Gustav Johannsens stemmetal var altså sat i vejret med 2.611. Hvor var de kommet fra? Man har peget på Flensborgs socialistiske arbejdere og konservative bønder og håndværkere i Angel, og udelukkes kan det selvsagt ikke, at Gustav Johannsen har fået en del stemmer, som i første omgang var faldet på Nissen eller Hasenclever. Men i Åbenrå amt blev i første omgang på landet afgivet 464 stemmer på Nissen og 153 på Francke, ialt 617 tyske stemmer, og i anden omgang 599 stemmer på Francke alene – et minus på 18. Tyskerne kunne have stemt lidt svagere eller lidt stærkere i anden omgang end i første i de enkelte sogne, som det helt naturligt er tilfældet ved valg og omvalg, men stort set forenedes de to tyske grupper i kampen mod den danske kandidat. Trods den ringe tyske tilbagegang steg det danske stemmetal imidlertid i hvert eneste sogn i Åbenrå amt med undtagelse af Bedsted, og det blev ved den anden afstemning sat op med 359 i Åbenrå amts landsogne. Tallene frembyder ikke noget tegn på overgang fra tysk til dansk stemmeafgivning. Mens den tyske andel af vælgerne kun dalede med 0,5 fra 15,2 til 14,7 procent af hele vælgerkorpset, steg den danske andel med 8,8 fra 39,4 til 48,2 procent. De passives andel af vælgerkorpset reduceredes derved fra 45,4 til 37,1 procent.

I købstaden Åbenrå med landdistriktet Kolstrup kunne det tænkes, at en dansk fremgang på 22 stemmer stod i forbindelse med et tysk stemmetab på 34, men ved den kendsgerning, at omvalgchancen havde styrket kamplysten hos dansksindede vælgere i landsognene, rokker den mulighed ikke.

Lånte stemmer eller genvakt kampmod?

På baggrund af stemmeafgivningen i Åbenrå amt, kan det med rimelighed antages, at der også i Flensborg amts landsogne er vakt en slumrende danskhed til live. Francke fik ganske vist ikke så mange stemmer, som han og Nissen havde haft tilsammen i første omgang, men den danske stemmefremgang fra 640 til 1.683 stemmer er fordelt mellem de enkelte lokaliteter på en måde, der tyder på nært slægtskab med de 1.730 stemmer, der blev afgivet i Flensborg amts landsogne i februar 1867. Det må i denne forbindelse erindres, at udvandring og option aldrig havde spillet den samme rolle for de dansksindede på de sydligere strøg som i Haderslev og Sønderborg amter og enklaverne. En vækst i det danske stemmetal i Bov sogn fra 137 i første til 232 i anden valgømgang må være forklarlig på baggrund af et dansk stemmetal i 1867 på 342. En vækst fra 77 til 292 stemmer i Adelby, Hyrup m.v. fra det første til det andet valg i 1881 kan også ses i relation til de 391 danske stemmer, der blev afgivet ved februarvalget 1867 og de 455 stemmer, der faldt på Ahlmann i august 1867. Tilsvarende kan nævnes en række andre tal fra de fire valg:

	<i>Febr. 1867</i>	<i>Aug. 1867</i>	<i>Okt. 1881</i>	<i>Nov. 1881</i>
Hanved	364	356	207	328
Valsbøl	33	19	9	29
Oversø m.v.	105	100	42	114
St. o. L. Solt	66	64	12	65
Munkbrarup	109	129	48	170
Grumtofte m.v.	88	84	19	91
Kværn	22	17	2	36
Nykirke	36	36	10	20
Esgrus	89	94	23	91

Tyske blade var fulde af bebrejdelser mod de tyske vælgere, der havde afholdt sig fra at stemme, men navnlig mod konservative, der antoges at have stemt på den danske kandidat. At Flensborg og Åbenrå havde valgt en dansker, var et budskab, der ville flyve som en løbeild over det ganske land og vidt over dets grænser og vække bitre følelser, mente Kieler Zeitung.

Flensborg Avis bemærkede blot: At vi tier til alt dette, vil man kunne forstå, når man betænker, at redaktøren af dette blad personlig er interesseret i sagen.

Socialdemokraterne og Gustav Johannsen

Den 20. november bragte Flensborg Avis en kommentar til valget i 2. valgkreds fra J. P. Junggreen, der i 1. valgkreds var bukket under for

Hans Lassen. Han så Gustav Johannsen som manden, der havde rådet bod på den hidtidige mangel på kontakt mellem de danske vælgere og den danske kandidat, og han roste vælgerne i 2. kreds for deres sammenhold. Det havde bevirket, at alle, der overhovedet ville stemme, i første omgang stemte på Gustav Johannsen, og da der blev omvalg, og der viste sig et håb om at få hans valg sat igennem, kom også mange af dem med, der ved de sidste valg havde holdt sig tilbage, »fordi det dog ikke nyttede«.

Junggreen mente iøvrigt, at der kunne være både danske folk blandt socialisterne og skuffede fra den slesvigholstenske bevægelse, der i anden omgang havde støttet Gustav Johannsen. Men Kieler Zeitung, der berettede, at den socialdemokratiske ledelse havde udstedt en parole om ved omvalget at stemme på Gustav Johannsen, modtog en berigtigelse fra Heinrich Mahlke i Flensborg. Parolen gik efter hans udsagn ud på, at socialdemokraterne skulle afholde sig fra at stemme, »da hverken Francke eller Johannsen har vakt vor sympati – følgelig kan der kun delvis være stemt på Johannsen fra socialdemokratisk side«.

Til valgresultatet i Flensborg amt er iøvrigt at bemærke, at vælgerne ved hovedvalg og omvalg procentvis fordelte sig således:

	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Social- demokrater</i>	<i>Passive vælgere</i>
Hovedvalg	13,1	40,0	2,3	44,6
Omvalg	28,6	31,1	–	40,3

Det var åbenbart, at Gustav Johannsen havde fået stemmer fra tidligere passive vælgere. Stemmeafgivningen var altså også – særlig i anden omgang fra tysk side – meget ringe. Til sammenligning kan tjene, at stemmeprocenten i 1. valgkreds ved hovedvalget i 1881 lå omkring 75, så kun ca. 25 procent af vælgerne dér havde forholdt sig passive.

Omvalget i 1. kreds

I 1. valgkreds havde gårdejer Hans Lassen, Lysabild, fået 5.260 stemmer, fabrikant Junggreen 3.864 og den tyske amtsdommer Bachmann, Haderslev, 2.515 stemmer, så der skulle være omvalg mellem de to danske kandidater. Imidlertid havde Junggreen anmodet om, at man ved omvalget ville give alle stemmer til Hans Lassen, idet han henviste til, at »der aldrig har været noget uvenskab mellem H. Lassen og mig, om end vore anskuelser om et enkelt punkt som bekendt er meget forskellige. Vor gode sag bør stå højt over alle personlige hensyn, og det var sørgeligt, om den eneste rigsdagsmand, Nordslesvig kan sende til Berlin, skulle komme der, kun valgt af halvdelen af den danske befolkning i hans valgkreds«.

Junggreen kunne ikke på det tidspunkt – begyndelsen af november – forudse, at danskheden ville få to repræsentanter i den tyske rigsdag i perioden 1881-84.

Ved omvalget i 1. valgkreds fik Hans Lassen 8.004 stemmer og 56 havde ikke villet undlade at stemme på Junggreen, men mange dansksindede vælgere deltog ikke i omvalget.

I 4. valgkreds konstaterede Flensborg Avis, at »den danske kandidat (godsejer H. A. Knudsen, Trøjborg) opnåede et meget anseeligt stemmetal«. Knudsen gjorde selv i en tak til sine vælgere op, at »valget har jo for os kun betydning som en tilkendegivelse af, at vi i national henseende vedblivende er danske. På dette program og kun på det har man stemt på mig, og for den anerkendelse, som ligger heri, bringer jeg mine vælgere min tak«.

Vælgertallet reduceret med en tredjedel

Først i 1880'erne ebber nedgangen i vælgertallet ud, og i løbet af dette tiår sker der en vækst i de tyske stemmetal, hvorved man kommer ind i en ny udvikling. Der kan derfor i forbindelse med valgene i 1881 være grund til at se nærmere på udviklingen i de forskellige dele af Nordslesvig.

For at kunne sammenligne udviklingen i områder af ulige størrelse er nedenfor foretaget en omregning af vælger- og stemmetal med basis i hver amts vælgertal i februar 1867. Dette tal sættes til 100,0, og man vil da eksempelvis for alle fire amter under ét finde, at vælgertallet i 1867 udgjorde 100,0, det danske stemmetal 66,8 procent heraf, det tyske stemmetal 15,4 procent og de passive vælgers tal 17,8. I 1881 var så vælgertallet reduceret til 73,9, det danske stemmetal til 36,2 og det tyske stemmetal til 13,0 procent af vælgertallet i 1867, mens de passive vælgers andel var vokset til 24,7 procent af vælgertallet i 1867.

Man kan herefter foretage følgende opstilling:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1867	100,0	66,8	15,4	17,8
1881	73,9	36,2	13,0	24,7
Forskel	÷ 26,1	÷ 30,6	÷ 2,4	+ 6,9

Såvel det danske som det tyske stemmetal er faldet, og forklaringen kan dels ligge i formindskelsen af vælgertallet og dels i den øgede passivitet (mindre stemmeafgivning i det hele taget).

Udviklingen havde i hvert amt formet sig således:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
Haderslev amt 1867	100,0	71,1	12,1	16,8
Haderslev amt 1881	67,8	40,1	11,6	16,1
Forskel	÷ 32,2	÷ 31,0	÷ 0,5	÷ 0,7
Sønderborg amt 1867	100,0	75,7	11,6	12,7
Sønderborg amt 1881	77,9	45,7	12,0	20,2
Forskel	÷ 22,1	÷ 30,0	+ 0,4	+ 7,5
Åbenrå amt 1867	100,0	61,1	20,9	18,0
Åbenrå amt 1881	80,8	34,5	14,0	32,3
Forskel	÷ 19,2	÷ 26,6	÷ 6,9	+ 14,3
Tønder amt 1867	100,0	52,7	21,6	25,7
Tønder amt 1881	75,8	23,0	14,5	38,3
Forskel	÷ 24,2	÷ 29,7	÷ 7,1	+ 12,6

Angående udviklingen i mindre områder i landdistrikterne henvises til tabel B, 1-14. Skønt der er nogen usikkerhed om antallet af vælgere i 1867 i Skodborg og Lintrup, kan der ikke være tvivl om, at grænsesognene ved Kongeåen, Skodborg, Skrave, Lintrup og Hjerting, har lidt det forholdsvis største vælgertab. Meget nær halvdelen af de fire sognes vælgere i februar 1867 er (netto) gledet ud af billedet inden valget i 1881. Derefter følger andre grænseegne i Haderslev amt samt Sundeved og Als og enklaveområderne i vest. Det mindste nettotab havde Åbenråegnen lidt.

Hvor stemmerne blot skulle tælles

Overalt i Haderslev amt kan konstateres en overraskende overensstemmelse i størrelsesordenen for så vidt angår områdernes vælgertab og tabet af danske stemmer i løbet af de fjorten år. Derimod er det danske stemmetab væsentligt større end tilbagegangen i vælgertal på Als og Sundeved, i Åbenrå amt og på Løgumkloster-egnen. Fremgang i det tyske stemmetal kan kun konstateres nogle få steder som på Rødding-egnen (B, 6), hvor det tyske islæt i 1867 var så yderst ringe, og hvortil mange nye folk kom sydfra.

Viljen til at stemme dansk holdt sig kraftigst i Haderslev amt, hvor tilbagegangen i det danske stemmetal næsten slavisk følger tilbagegangen i vælgernes antal i områderne ved Tyrstrup, Øsby, Vilstrup, Stepping, Rødding og Hviding. Derimod er vandringerne efter nettotallene at dømme ikke alene om at have ansvaret for tilbagegangen i de danske stemmetal på Als og Sundeved. Måske har det her og syd for Haderslev amts sydgrænse i det hele taget gjort sig gældende, at kontakten over 1864-græn-

sen var mindre levende, men for Åbenrå og Tønder amters vedkommende kan det yderligere have spillet en væsentlig rolle, at udsigten til selvstændig repræsentation i den tyske rigsdag helt var afskrevet, efter at man fra dansk side 70'erne igennem havde afstået fra at deltage i de omvalg, loven åbnede mulighed for. Stemmerne skulle – bare! – tælles.

Valget i 1884 – Jens Jessen melder sig

Atter i 1884 kappedes Hans Lassen og Junggreen ved hovedvalget den 28. oktober om de dansksindede vælgeres gunst i 1. kreds, men denne gang var det Junggreen, der gik af med sejren. Han opnåede 4.287 stemmer, mens Hans Lassen måtte nøjes med 4.088, og amtsdommer Bachmann mønstrede 2.765 stemmer. I modsætning til de danske kandidater under ét kunne Bachmann notere en lille fremgang i sit stemmetal. Men der skulle altså omvalg til, og denne gang var det blandt Hans Lassens vælgere, man holdt sig tilbage, så Junggreen i 1. valgkreds kunne vælges med 6.891 stemmer.

Men hvordan ville det gå Gustav Johannsen ved valget i 2. kreds? Flensborg Avis havde nu i Jens Jessen fået en redaktør med sans både for det journalistiske og det politiske. Han kastede i en række artikler blikket ud over hele Sønderjylland og gennemgik chancerne for fremgang i 1. såvel som 2. og 4. valgkreds.

I 1. valgkreds opfordrede han alle til at deltage i omvalget og da kun at stemme på den af de danske kandidater, der fik flertallet i første omgang, for »når vi trykkes fra alle sider, når vi er omringet af modstandere, der kun lurer på en lejlighed til at falde over os, til åndelig at trælbinde os, at lægge os i tunge lænker, når vi trues af folkelig ødelæggelse og død, så er det ikke tid til at fortabe os i små personlige spørgsmål, så gælder det om at beholde åbent blik for, at vor hellige sag står over alt, at det er vor pligt lige over for modstanderne at vise, at vi, når det kommer til en afgørelse, er enige danske mænd«.

For 2. valgkreds' vedkommende gjorde Jessen før valget op, at »den store tilvækst der (i anden omgang i 1881) faldt på Gustav Johannsen, kan uden vanskelighed forklares. Det danske stemmetal i 2. kreds var taget af år for år. Når vælgerne ikke havde noget håb om at sætte deres kandidat igennem, bliver de let sløve . . . Mange steder, således især i Angel, hvor en del af den jævne befolkning efter 1864 aldrig havde deltaget i politiske valg, blev folk opmærksomme på, at det denne gang ikke var frugtesløst at stemme på vor kandidat. Valgbestyrelsens medlemmer så flere vælgere, som de aldrig havde set ved valgbordet før. Det gælder nu om, at vælgerne indser, at de må være lige så nidkære ved at virke for valget på tirsdag«.

Men håbet brast. Ganske vist var det danske stemmetal i Flensborg det højeste siden 1867 næsteften det ved omvalget i 1881, men, hed det i Flensborg Avis, »den preussiske kandidat er valgt, og de bestræbelser, der er gjort fra vor side, har ikke ført til målet. Som følge heraf har stemningen i disse dage været meget trykket. Man havde gjort sig for store forhåbninger . . .«

Flensborg Avis vidste imidlertid at trøste sine læsere. Man havde haft den største tilvækst ved noget primærvalg siden 1867, og i den nordlige del af valgkredsen (Åbenrå amt) havde man gjort sin pligt, men Angel havde afgjort valget, sandsynligvis nærmest fordi modstanderne »aldeles ubegrundet« – havde sværetet Gustav Johannsen som en ukirkelig mand.

Hvor de tyske kandidater fik deres stemmer fra

Heller ikke i Flensborg havde Johannsen dog kunnet holde stemmetallet fra omvalget i 1881. Han tabte 800 af 2.428 stemmer og var nede på 1.628, mens hans hovedmodstander, landretsråd Gottburgsen, havde fået 1.631 stemmer i byen.

Kun 26,8 procent af vælgerne havde imidlertid stemt på den preussiske kandidat. Og hvem var så denne fjerdedel af vælgerne i Flensborg? Jessen gjorde op distrikt for distrikt, hvor mange embeds- og bestillingsmænd, der fandtes, som så at sige var forpligtet til at stemme på embedspartiets kandidat. Det drejede sig alt i alt om 650. Således var der i 4. distrikt, hvor 202 havde stemt på Gustav Johannsen og kun 127 på Gottburgsen, opført 72 embeds- og bestillingsmænd på valglisterne. Deraf kunne man se, at kun et yderst ringe antal af distriktets uafhængige borgere havde stemt på den tyske kandidat. Alt i alt mente Flensborg Avis, at halvdelen af Gottburgsens stemmer var kommet fra embedsstanden og personer, der var afhængige af den. Hertil kom så, at mens mange yngre, indfødte flensborgere har mistet deres stemmeret, fordi de efter 1864 har aftjent deres værnepligt i Danmark, så har »enhver berliner, østpreusser, sakser, thüringer osv., der kommer hertil, øjeblikkelig ret til at stemme ved rigsdagsvalgene«! Og det drejede sig efter Jessens mening om lavt regnet 12-13 procent af vælgerne.

Uforsigtigt fjøede han til: »Efter at prøjseriet nu har haft tyve år til at slå rod og vokse i Flensborg, og efter al den voldsomme agitation, der i de sidste dage før valget blev udfoldet fra tysk side, kan man ikke sige, at udfaldet er skikket til at indgyde os bekymringer for fremtiden«.

Med sine betragtninger om optanter, embedsmænd og indvandrede tyskere havde Jessen rørt ved et problem, der også angik de andre nordslesvigske byer og flere tyske centre, der var under opbygning i sognebyer som Rødding og Toftlund.

Jens Jessen og Vesteregnet

Med vestslesvigeren Jens Jessen som leder måtte Flensborg Avis selvsagt også beskæftige sig mere med vesteregnet, end man før havde gjort. Han tog 4. valgkreds' problemer op fra begyndelsen. Der var i 1867 ikke gjort noget for at skaffe danske stemmer i 3. valgkreds og den sydlige del af 4. valgkreds. Og så var det iøvrigt gået i Tønder-Husum valgkreds, som det ville gå, hvor en valgkamp bestandig er frugtesløs, når det gælder om at sætte en bestemt kandidats valg igennem: »Folk taber modet, bliver mere og mere ligegyldige. Udfaldet bliver ringere og ringere. Der mærkes intet til nogen ledelse, der spores ingen bevægelse, ingen valgforberedelser. Er folk danske, kan de gå hen og stemme dansk, hvis de ellers kan få fat i nogle stemmesedler eller vil skrive dem selv«.

Jessen var overbevist om, at valgmoder i de vestlige egne ville være blevet stærkt besøgt. Men det har der ikke været tale om. På et eller to små rådslagningsmøder nær har der i alle 17 år siden det første valg til den nordtyske rigsdag, ikke været afholdt et eneste politisk møde, fastslog han. Og han fortsatte: »Kryger, der dog præsenterede sig for sine vælgere i Abenrå, Sønderborg og Flensborg, har ikke en eneste gang været samlet med de danske vælgere i Tønder kreds, skønt disse i en lang årrække vedblivende gav ham deres stemmer. Det er næppe nok, at der kommer danske stemmesedler omkring før valgene. Til den sydlige del af kredsen kom der i al fald ingen. Selv i den nordlige del af valgkredsen findes der flere døde pletter, hvor befolkningen savner førere, og hvor de danske blade ikke har tilstrækkelig udbredelse til på en virksom måde at kunne påvirke stemningen«.

Jessen henviser til, at de tyske blade »med tydelig hån« har gjort opmærksom på, at der ved sidste rigsdagsvalg kun blev afgivet 1.513 danske stemmer i 4. valgkreds. Til sammenligning peger han på, at der i februar 1867 »nord for afstemningsgrænsen mellem tysk og dansk« blev afgivet 3.298 danske stemmer imod 788 tyske. Endnu i 1874 fik Krüger i denne del af valgkredsen 2.520 stemmer imod 428 tyske. »Den forfærdelige nedgang har gjort folk så klejnmodige, at der endog mellem mand og mand har lydt røster for, at de danske vælgere denne gang burde afholde sig fra at deltage i valget, hvoraf følgen ville blive, at den danske befolkning blev vænnet af med at gå til valg, og vi således tabte resten«.

Hvorfor, spurgte Jessen – og man mærker gennem spørgsmålet hans lidenskab – hvorfor skal den næsten udelukkende dansktalende Tønder kreds gå bag af dansen? Der er al grund for de danske på vestkysten til at opmande sig.

Der nævnes eksempler på det danske stemmetals tilbagegang i en række sogne, og Jessen udfordrer atter med et spørgsmål: Hvis det ikke var

så sørgeligt, ville det så ikke være latterligt at tænke sig, at der i de to dansktalende byer (Tønder og Højer) kun skulle gives 16 og 5 danske vælgere?

Vejret og valget – hensyn til optanterne

Da valget var overstået fortsatte Flensborg Avis sin gennemgang af forhold i Tønder amt. Bladet havde en undskyldning for et nyt fald i stemmetallene nu i 1884. »Der var sandsynligvis mødt flere, hvis det ikke havde været et så forrygende vejr«. Navnlig ældre vælgere var forhindret i at gå til valg. I Bredebro var man sikker på, at valgudfaldet – 114 stemmer for Knudsen, 20 for Francke og en for Richter – ikke svarede til »den virkelige folkestemning«. Af 244 stemmeberettigede udeblev 109, som sikkert alle ville have stemt dansk »eftersom de 21 afgivne stemmer (for de tyske kandidater) repræsenterede den hele faste stok af virkelige eller formentlige tyskere, som findes her i sognet«. Og når så dertil kom, at mange af sognets beboere ikke kunne stemme, fordi de var danske undersåtter, så udgør altså stadig de tysksindede »et forsvindende mindretal i Brede sogn«!

Vejret og frygten for udvisning af danske undersåtter rundt om på landet var troværdige undskyldninger, der gik igen fra sogn til sogn.

Hvad det sidste angår, så var den tyske kurs over for optanter og andre danske undersåtter blevet skærpet i løbet af 1883, navnlig for så vidt angik den ungdom, der var født i 1863 og i 1883 fyldte tyve år. Disse unge kunne nu vente udvisning, hvis de ikke søgte preussisk statsborgerskab og påtog sig tysk militærtjeneste.

Uvejret på valgdagen var også en realitet. I Ballum mødte 138 vælgere, der alle som en stemte på Knudsen fra Trøjborg, men »der var sandsynligvis mødt flere, hvis det ikke havde været et så forrygende vejr«. Der var højvande, en del får druknede, og stormen var så stærk, at det gik ud over tagene, så man kunne forstå, at navnlig en del ældre vælgere var forhindret i at gå til valg!

I Visby-Daler valgdistrikt var afstemningsstedet flyttet fra Daler til Visby. Man mente på forhånd, at det var sket for at gøre det besværligere for beboerne netop i Daler at deltage i valget. Og mens beboerne i Visby, hvor Knudsen boede, stemte på nær tre eller fire, så »var en del af beboerne i Daler sogn udeblevet, til dels på grund af den lange vej og det slette vejr, til dels på grund af ængstelse for at skade pårørende danske undersåtter«. Resultatet blev, at mens 284 i 1867, 176 i 1878 og 145 i 1881 havde stemt dansk, blev der i 1884 kun afgivet 126 stemmer på Knudsen i det distrikt, hvor han selv boede.

Kritik af mangelfulde valgforberedelser

Flensborg Avis pegede før og efter valget i 1884 på forhold, der kunne bidrage til at forringe valgresultatet for danskheden i Sønderjylland: Mange dansksindede sønderjyder havde dansk undersåtsforhold og derfor ikke valgret. Indbyrdes strid svækkede lysten til deltagelse i valg. Folk blev »klejnmodige«, når de aldrig fik deres kandidat valgt. De blev sløve, når der ingen valgmøder holdtes og der ikke sørgedes for stemmesedler – specielt i de sydlige egne, og hvor man ingen deciderede førere havde. Dertil kom altså det hensyn, man fandt det nødvendigt at vise familiens eller afstemningsdistriktets danske undersåtter, hvor der truedes med udvisning. På den anden side styrkedes de tyske stemmetal af embedsstanden og tilflyttere af enhver art fra syd og valgtryk mod afhængige.

At fornyelse af håbet kunne styrke den danske stemmeafgivning sås i 1884 klart i Åbenrå amts landsogne, hvor stemmetallet i 1884 holdt sig næsten på højde med det fra omvalget i 1881. Her begyndte den bedring, der siden skulle vise sig også i andre nordslesvigske egne.

Men en anden belæring kunne valgene i 1884 også give. Der blev ved omvalg i 4. valgkreds, da man ikke havde nogen dansk kandidat at stemme på, konstateret en betydelig fremgang i de tyske stemmetal. Ved hovedvalget var der i enklavesognene afgivet 81 tyske stemmer. Antallet steg ved omvalget til 96. Og i de ni sogne omkring Løgumkloster og i Slogs herred, Tønder amts østlige del, steg det tyske stemmetal fra 428 til 589. Det kan af valglisterne konstateres, at denne fremgang i hvert fald ikke i særlig grad skyldtes overgang fra dansk til tysk stemmeafgivning, men at den fortrinsvis beroede på, at vælgere, der ikke havde stemt ved hovedvalget, nu indfandt sig på valgstederne.

Uden dansk kandidat – opgang i tysk stemmetal

I Ravsted sogn hvor der overhovedet ikke blev afgivet danske stemmer i 1884, steg således det tyske stemmetal fra 47 ved hovedvalget til 61 ved omvalget. Fem, der havde stemt ved hovedvalget, stemte ikke ved omvalget, men 19, der ikke havde stemt ved hovedvalget, kom med ved omvalget, hvorved det tyske stemmetal altså gik op med 14. Da der slet ingen danske stemmer var faldet ved hovedvalget, og der ingen dansk kandidat var ved omvalget, var chancen for at øve tryk på eventuelle »afhængige« vælgere stor. Men endnu større har den naturligvis været, hvor der i første omgang overhovedet ikke blev afgivet nogen tysk stemme. Det viser sig da også, at de to tyske stemmer, der ved omvalget blev afgivet i Ballum sogn, stammede fra »afhængige«, nemlig skolelærerne Mads Lauridsen i Vesterende og B. Ferdinand i Nørrehus.

I Brede sogn steg antallet af tyske stemmer med fem. En vælger, der havde stemt tysk i første omgang, må være udeblevet, for der var ved omvalget seks nye vælgere: to tjenestekarle fra Storde, en parcellist fra Borg, en husmand fra Harres, en væver i Brede samt en sadelmager og en gartner fra Bredebro.

Det tyske stemmetal steg næsten overalt ved omvalget. Skønt den nationale tilskyndelse syntes forsvundet, blev stemmeafgivningen fra tysk side afgørende forstærket. I det mest tyskprægede, sydvestlige, hjørne af det senere igen danske Tønder amt blev det tyske stemmetal sat op fra 597 til 723.

Fra tysk side havde man ved dette valg gjort en erfaring, der kunne bruges ved det næste valg – 1887. Og den blev udnyttet. Man kunne mere systematisk end hidtil sætte vælgere i bevægelse.

I 1884 havde antallet af vælgere i alle fire nordslesvigske amter nået bunden. Men det havde det danske stemmetal ikke. Dets fald fortsatte ved valgene i 1886 og 1887, og samtidig oversteg det tyske stemmetal for første gang niveauet fra februar-valget i 1867.

Nye danske tab i 1886.

I sommeren 1886 døde den danske rigsdagsmand, fabrikant J. P. Junggreen, og den 15. oktober afholdtes der suppleringsvalg i 1. valgkreds, hvor man enedes om at opstille den tidligere rigsdagsmand for 2. valgkreds, nu generalagent, Gustav Johannsen i Haderslev og Sønderborg amter som kandidat til posten som Nordslesvigs repræsentant i den tyske rigsdag.

Valget i 1886 bragte endnu en gang danskheden et betydeligt tab. I Haderslev amt faldt det danske stemmetal fra 5.027 i 1884 til 4.795 i 1886 og i Sønderborg amt fra 3.623 til 3.015, mens det tyske stemmetal gik op fra 1.761 til 1.942 i Haderslev amt og fra 1.004 til 1.025 i Sønderborg amt.

Også i 2. valgkreds var der suppleringsvalg, stemmetal og styrkeforhold blev i Åbenrå amt ikke væsentligt ændret i forhold til 1884, men i Flensborg by og amt gik det rivende tilbage. Håbet blandt de danske, der f.s.v. her havde holdt bedre stand end i nogen anden by, var bristet, og det er uomtvisteligt, at socialdemokraterne begyndte at gøre indhug i de danske arbejderes rækker. I Flensborg by faldt det danske stemmetal fra 1.628 til 1.024. Seks hundrede stemmer var med et slag gået tabt siden 1884 og fjorten hundrede i forhold til omvalget i 1881. Til gengæld var det socialdemokratiske stemmetal fra hovedvalget i 1881 til 1886 steget med 1.393 stemmer. Tallene kunne tyde på en almindelig og direkte overflytning af mere eller mindre bevidst danske til socialdemokraterne. Det er dog en

urimelig tanke. Man må erindre, at antallet af vælgere i byen var steget med over tusind til hen ved syv tusind i 1886.

I forhold til den socialdemokratiske fremgang fra 806 i 1884 til 1.726 i 1886 var den tyskborgerlige fremgang i Flensborg by fra 1.632 til 1.883 stemmer beskednen.

Dansk nedgang standset, fortsat tysk fremgang

Sammenlignet med tallene fra byerne Haderslev, Sønderborg og Åbenrå havde udviklingen i det danske stemmetal i Flensborg været følgende:

	<i>Flensborg</i>	<i>Haderslev</i>	<i>Sønderborg</i>	<i>Åbenrå</i>
1867	1.836	918	510	606
1878	1.494	469	292	320
1881,1	1.328	378	290	226
1881,2	2.428			248
1884	1.628	345	274	234
1886	1.024	309	216	225

Selv med den store nedgang i 1886 havde det danske stemmetal holdt sig forholdsvis bedre i Flensborg end i de øvrige købstæder. Men det må også tages i betragtning, at antallet af vælgere fra 1867 til 1886 i Haderslev var dalet med 565, i Sønderborg med 99 og i Åbenrå med 141, mens Flensborgs vælgertal var steget med mindst to tusind, som til dels må være kommet fra det danske opland. Antallet af vælgere, der blev hjemme på valgdagen, var forholdsvis meget stort i Sønderborg og Åbenrå.

I 4. valgkreds og dermed i Tønder amt var der ikke valg i 1886.

I 1887 kom den næste styrkeprøve, men da var humøret blandt de dansksindede i Tønder amt så langt nede, at man afstod fra at deltage i valget. Der er altså kun mulighed for at følge udviklingen i Haderslev, Sønderborg, Åbenrå og Flensborg amter. Her blev det for så vidt et opmuntrende valg, som det danske stemmetal, sammenlignet med 1886, steg i alle tre nordslesvigske amter. Stemmerne fordelte sig således:

	<i>1884</i>	<i>1886</i>	<i>1887</i>
Haderslev amt	5.037	4.795	5.156
Sønderborg amt	3.348	3.015	3.355
Åbenrå amt	2.132	2.166	2.257
I alt	10.517	9.976	10.768

Samtidig var imidlertid også det tyske stemmetal steget, og her tages 1881 med i sammenligningen:

	1881	1884	1886	1887
Haderslev amt	1.583	1.761	1.942	2.264
Sønderborg amt	950	1.004	1.025	1.232
Åbenrå amt	947	1.129	1.168	1.397
I alt	3.480	3.894	4.135	4.893

I løbet af de tre år fra 1884 til 1887 havde tyskerne forøget deres stemmetal i de tre amter med lige ved tusind eller over en fjerdedel, mens de danske stemmetal kun havde vist en lille fremgang på 250 sammenlignet med 1884. Sammenlignede man danske stemmetal med tyske, som man med sindsro havde kunnet gøre det fra dansk side, så længe både danske og tyske stemmetal gik tilbage i forhold til 1867, var stillingen nu væsentligt forringet.

Kandidatens »sikkerhed« svækker interesse

I de fire amter nord for 1920-grænsen stod i 1867 81,3 procent danske over for 18,7 procent tyske stemmer. I 1874 var der trods tabet af femseks tusind dansksindede vælgere sket en »forbedring« til 81,8:18,2, men i 1881 var forholdet 73,7:26,3, i 1884 stod det 70,1-29,9 og nu 1887 var forholdet 62,0:38,0.

Hertil bidrog i væsentlig grad Tønder amt, hvor der for anden gang ikke stemtes fra dansk side, og hvor tyskerne igen satte deres stemmetal i vejret, denne gang med 292 til 1.699.

Når man i Tønder amt havde besluttet ikke at opstille nogen dansk kandidat i 1887, var den officielle motivering, at valget kunne betragtes som en slags omvalg, begrundet som det var i den tyske rigsdags opløsning før valgperiodens udløb. Undskyldningen var vel dårlig, men udadtil billigede Jens Jessen den som rigtig, »såfremt man blot næste gang tager sig ordentlig sammen og skaber en valgbevægelse over alle de danske egne«, og stiller et stort dansk mindretal på benene.

Iøvrigt var man nu gået tilbage til traditionen fra Krügers tid i 70'erne, da der opstilledes fælles dansk kandidat i alle valgkredse bortset naturligvis fra 3. Jessen var ikke så glad for det. Det ville efter hans meningsvække iveren i 2. valgkreds, fordi Gustav Johannsens valg i 1. valgkreds var sikkert og en stemme på ham i 2. kreds uden indflydelse på valgets udfald.

Socialdemokratisk fremmarch i Flensborg

Valget i 2. valgkreds gik, som tallene viste, ganske godt i Åbenrå amt. Men i Flensborg var udviklingen ikke til at standse. I Flensborg by gik det danske stemmetal tilbage fra 1.024 til 797, mens det borgerlige, tyske stemmetal steg fra 1.883 til 2.202 og det socialdemokratiske fra 1.726 til 1.917. Vælgertallet var i løbet af tre år steget med et tusinde hovedsageligt fra syd kommende vælgere. Af vælgerne havde nu kun 11,3 procent stemt dansk mod 41,6 i 1867. De tysk-borgerlige stemmers andel af vælgerkorpset var samtidig dalet fra 37,4 til 31,2 procent, men socialdemokraterne, der var ukendte i 1867, havde i 1887 fået tilslutning fra 27,2 procent af byens vælgere. Passive var 30,2 procent af vælgerne mod 21 procent i 1867.

Udviklingen i Tønder amt kunne bedømmes under to synsvinkler, eftersom man så på resultatet fra enklavesognene eller fra de ni sogne i amtets østlige del. I forhold til omvalget i 1884 gik det tyske stemmetal i 1887 i enklavesognene kun frem med 30 fra 96 til 126. Det var til at overse. Den tyske andel af områdets knap 1.600 vælgere steg kun fra 8,0 til 10,8 procent. Værre var det i de østlige sogne. Her havde den tyske andel af de omkring 1.900 vælgere ved hovedvalget i 1884 ligget på 22,4 procent. Procenten steg ved omvalget til 30,8, og nu i 1887 var den 37,2. Det rene danske flertal nord for 1920-grænsen i Tønder amt var dermed tabt for resten af »den tyske tid«. Tabel P, 2 d.

Foreløbig hånede Jens Jessen i Flensborg Avis sine hjemmetyske landsmænd for, at den overvejende del af dem havde stemt på den konservative amtsdommer Eduard Francke fra Berlin: »Den store hob af hjemmetyske vælgere (der oprindeligt var slesvig-holstenere, men så deres skude slået sønder mod jern- og blodspolitikkens skær), har i dag ikke mere forstand på tysk politik end en ko på en søndag. Men som en slags surrogat for den politiske overbevisning, der er bygget på forståelse, har denne store hob ladet sig nøje med en koghed beundring for alt, hvad der er tysk. Dog denne følelse er ikke tilreflekteret. Den er tom, hul i ryggen som en elverpige. Den er ikke vokset frem af en skønsom vurdering af, hvad der er smukt og godt i Tyskland. Den er en sværmerisk forgudelse, en blind begejstring, der imidlertid er des mere intensiv, netop fordi den er blind«.

Videre hed det: »Det er i denne dam, hr. Francke har fisket, og agitatorerne ved på en prik, hvad der skal til for at få bid. Når en god hjemmetysker hører navne som Bismarck, Moltke eller vel endog kejser Wilhelm nævne, så farer han sammen som en troende katolik, der får øje på et helgenbillede ved landevejen, og en gysen af hellig ærefrygt går igennem hans syndige krop. Disse navnes blotte nævnelse virker som hed vin på ham, stiger ham til hovedet, så han kommer i en art hypnotisk til-

stand, hvor han muligvis ville svare, at månen er en grøn ost, hvis man fortalte ham, at Bismarck havde sagt det, Moltke troede det og kejser Wilhelm ønskede det. I den slags vande er det let at fiske, og her fanger hr. Francke sin majoritet af stemmer med navnene på Tysklands store mænd som madding. Men jo længere man kommer syd på, des vanskeligere har han ved at få bid. I Husum og Ejdersted beundrer man ikke udelukkende det tyske væsen mere. Man kritiserer også . . .«

De tyske pletter langs Kongeåen

Igen går Jens Jessen i Flensborg Avis stemmetallene kritisk igennem for at hæfte sig ved embeds- og bestillingsmændenes betydning.

Det vil, skriver han, for alle uindviede være et særsyn, at alle sogne ved (1864-)grænsen synes at være mindre danske eller mere tyske end sogne sydpå. Han nævner Frørup, Stepping, Sommersted, Oksenvad og Skodborg og peger specielt på Sommersted sogn, hvor 62 af 177 vælgere i 1887 stemte tysk, idet han nævner årsagerne til denne tyskhed: For det første er der meget hjemmetyskeri, der har støtte i Refsøgård, som er i tyske hænder. Dernæst er der jernbanestation med post- og toldkontor, og forøvrigt hidhører de tyske stemmer i de nævnte sogne især fra de tyske toldbetjente og grænsegendarmer. Når man ser, at denne grænsevagt ved valgene kan påtrykke de nævnte sogne et halvtysk præg, skriver han, så får man en forestilling om, hvilken indflydelse den tyske embeds- og bestillingsmandsklasse udøver hele Nordslesvig over.

Allerede på selve valgdagen (21. marts 1887) havde Flensborg Avis været inde på denne tyskhed i de nordlige egne: »Man gør sig vanskeligt noget begreb om, hvilken indflydelse denne hærskares mangfoldighed af statens lydige tjenere har på udfaldet af de politiske valg . . . Der gives i Nordslesvig mange valgdistrikter, hvor hen imod 100 procent af vælgerne stemmer dansk. Lige i nærheden af sådanne distrikter ligger enkelte andre, hvor der er et stort tysk mindretal eller endog et flertal, således i Vojens, Toftlund (kommunerne, ikke sogne) og andre steder. Hvoraf kommer det?« Jessen peger også ved denne lejlighed på jernbane-, told- og postbetjente og i Toftlund (med 30 danske og 63 tyske stemmer) på en koloni af »almindelige« embeds- og bestillingsmænd.

Men kunne disse tyskere styrke det tyske stemmetal, så var der et andet forhold, der svækkede det danske. Der er, understregede Jens Jessen, i Nordslesvig valgdistrikter, hvor omtrent halvdelen af beboerne er danske undersåtter. Vel at mærke er det folk, som er født og bårn på stedet, tilhørende gamle sønderjyske slægter. Men de har benyttet sig af den dem i Wien-traktaten af 1864 hjemlede ret til at aftjene deres værnepligt i kongeriget, hvorved de har mistet deres valgret . . . De forløbne tyskere (prøj-

sere, der er kommet hertil i skarevis i den sidste snes år) har fuld valget. Intet under, at valgresultaterne kan give det udseende af, at fremmedherredømmet har skaffet sig ikke så få tilhængere iblandt os!

Danskhedens »mest sårlige punkt«

Nu var protestpolitikken dage for alvor talt. Nu var det ikke mere spørgsmålet om at unddrage sig pligter, besættelsesmagten ville lægge på de dansksindede sønderjyder og ikke mere et spørgsmål om at skaffe sig dansk undersåtsforhold eller at unddrage sig edsaflæggelse i landdagen. Nu var de danske undersåtter efter en udbredt opfattelse, som Jens Jensen delte og gav udtryk for, »vor achilleshæl, vort mest sårlige punkt«. Ikke blot kunne optanterne ikke stemme og dermed bidrage til at understrege Nordslesvigs overlegne danskhed, men »kunne de stemme, ville visse af vore modstandere ikke få rast eller ro, før de enten fik dem til at stemme tysk eller skaffede dem en udvisningsordre«. Allerede det, at slægtninge til danske undersåtter havde stemmeret, havde ført til, at »ikke så få dansksindede slægtninge af danske undersåtter har ladet sig skræmme til at blive hjemme fra valget, ja, til dels endog til at stemme på den tyske kandidat«.

Man var nået til et afgørende vendepunkt i den sønderjyske danskheds historie. Valget i 1887 dannede slutstenen på den første periode under tysk styre. Valget i 1890 skulle blive udgangspunkt for en ny udvikling. Men i første omgang gjaldt det at vække de sovende, styrke den danske vilje, aktivere vælgerne og eventuelt forvandle danske undersåtter i Sønderjylland til ligeberettigede statsborgere i det land, hvor kampen skulle føres for sønderjydernes ret til hjemstavn og sprog.

Provokation vækker modstand

Danskheden organiseres i Vælgerforeningen

Efter valget i 1887 havde tyske myndigheder efter dansk opfattelse handlet yderst provokerende. Særlig forbitrelse vakte det, at der ved juletid i 1888 blev givet meddelelse om, at tysk skulle være enerådende undervisningssprog lige til Kongeåen fra 1. april 1889. Kun skulle undervisningen i religion fire timer ugentlig gives på dansk, og der var ikke i den forbindelse tale om nogen undervisning i dansk sprog, blot en indrømmelse til den tankegang, at det set fra et kirkeligt synspunkt var af betydning, at børnene fik en religionsundervisning, de kunne forstå, og at man derfor var bedst tjent med, at den blev givet på deres modersmål.

Slesvigs biskop, generalsuperintendent Kaftan, og adskillige andre betydende mænd i den tyske lejr anså denne forordning for at være taktisk forkert, da den var alt for udfordrende: Den var didaktisk forkert, kirkeligt uheldig og politisk et så stort fejlgreb, at man måtte være glad, om det i løbet af tyve år kunne gøres godt igen.

Det var en udfordring, de danske kunne forstå, og der kom flere til. Der var noget at tage fat på for Vælgerforeningen for Nordslesvig, en ny organisation, der den 10. juli 1888 blev stiftet ved et møde i Vojens med den unge H. P. Hanssen som sekretær – og allerede efter to måneders forløb med 440 tillidsmænd spredt over hele den del af Sønderjylland, hvor man kunne få kontakt med dansksindede mænd. Nu skulle der arbejdes, og alle kræfter blev sat ind, da valg til den tyske rigsdag var udskrevet til afholdelse den 20. februar 1890, bl.a. blev der arrangeret vælgermøder på steder, hvor man ikke havde haft lejlighed til at høre en dansk kandidat ved tidligere valg.

Gustav Johannsen på Vesteregnet

Gustav Johannsen var opstillet i såvel 1. og 2. som 4. valgkreds, og de første dage under valgkampen talte han ude i Tønder amt blandt andet i Visby, Løgumkloster og Bylderup. Gustav Johannsen talte inciterende og i begejstrede vendinger, ofte afbrudt af tilkendegivelser fra forsamlingen. Ingen måtte svigte den 20. februar: Alle, der har køretøj, må køre hen for den mands dør, som intet har! (Bravo!). Valgdagen må blive en festdag, en jubeldag!

Johannsen mindede om, at det var 23 år siden sønderjyderne første gang havde valgt repræsentanter til en tysk rigsdag, og han appellerede til dem, der kunne huske det røre, valget den 12. februar 1867 havde vakt. Man gik til valg med en følelse af, at det var en afgørelse om tysk og dansk, man stod foran, som var det den i Prag-fredens paragraf 5 lovede afstemning, der var i færd med at fuldbyrdes, og der gik en løftende stemning, en befriende luftning over landet. Når man nu kastede et blik tilbage over de 23 år, der var gået, var der ikke meget lysteligt ved det. I 1867 blev der endnu undervist i skolerne i det sprog, man talte i hjemmene. Nu var det anderledes. Var den forandring god? (Nej!). For 23 år siden kunne man skrive til sin øvrighed i omgangssproget. Nu forlangtes alt på tysk. Synes man om det? (Nej!). For 23 år siden talte dommerne endnu dansk til os i vore retssale. Nu bliver vi dømt i et sprog, vi ikke forstår. Synes man, det er godt? (Nej!) Og alle disse bestemmelser tages af regeringen, rigsdagen og landdagen. Derfor må vi benytte enhver lejlighed til at protestere. Derfor må vi den 20. februar stemme på en mand, om hvem vi ved, at han vil protestere imod slige foranstaltninger. (Bravo!) Den, der bliver hjemme fra valget, tier og samtykker.

Livlige vælgermøder

Vælgermødestemningen fornemmes af referaterne i Flensborg Avis først fra Visby og senere fra Bylderup. Midt inde i den »truede trekant«, som man dengang talte om, kom Gustav Johannsen også ind på aktuel tysk og preussisk politik; den lange militærtjeneste, de direkte og navnlig de højaktuelle indirekte skatter: Når arbejdsmanden om morgenen drikker sin kaffe, har han betalt skat både af kaffen og af sukkeret, han bruger. Kunne slige forandringer fra før begejstre nordslesvigerne? (Nej!)

Og så kom turen til det kulturelle: Nu hører man jo nok folk sige, at vi må huske på den fordel og velsignelse, det er at høre til et stort og mægtigt rige i stedet for som tidligere til det lille Danmark. Ja, jeg må tilstå, at jeg aldrig ret har kunnet få syn for den storhed! (Nej!) Det har De vel heller ikke? (Nej! Nej!) Vi nordslesvigerere har i det hele taget aldrig rigtigt kunnet med det store. Vi holdt mest af at blive ved jorden, det tjente os bedst. Vi kender jo nok sangen Jeg er en simpel Bondemand, så jævn og ligefrem. Tidligere sagde man gårdmand, så blev det Hofbesitzer, selv om det var nok så lille et hof, ja, måske kun til en ko (Latter). Den slags storhed tillagde vi ingen betydning. Og så var der velsignelsen med det tyske sprog, verdenssproget, som man kaldte det. Man kan nok spørge, hvad det har skadet os tidligere ikke at kunne dette store sprog. Var vi fattigere for det? Havde vi ingen adgang til læsning før? (Jo!).

Det var ikke til at forstå, at folk kunne forelske sig i tysk kultur og svigte det danske. Af den tyske statistik over skolekundskaber fremgik, at flere kunne læse og skrive i Slesvig og Holsten end ved Rhinen, i Hessen, Nassau, Brandenburg, Posen og Østpreussen. Som De ser, fortsatte Gustav Johannsen sin ofte af bifald afbrudte tale, er vi de klogeste alligevel! (Munterhed. Bravo!) Vi står altså ikke så lavt i kultur, som modstanderne gerne vil give os skin af, så vor glæde over at blive delagtige i den kultur kan heller ikke være stor.

Nu kom han ind på statsudgifternes stigning – i løbet af seks år fra 610 til 1.071 millioner mark: Og alt det har Deres rigsdagsmand, Francke, været med til at bevilge. Han har aldrig holdt sig tilbage. Jo, han er en flot mand! Han forstår nok at give penge ud! (Munterhed) Af disse tal ser De, hvordan rigsdagen har rådet over Deres pengepung. Deres stemme den 20. februar vil være en protest!

Terrorismen skal brydes

Antallet af danske stemmer havde den allerstørste betydning, fremhævede Gustav Johannsen. Det gjaldt om at vidne at de 200.000 nordslesvigere var en del af en anden nation, ligesom Krüger og Ahlmann havde vidnet i 1867. Særlig i 4. valgkreds, hvor man ikke stemte sidst, måtte man være vågne denne gang og holde hærskue. Lad os vise modstanderne, at vi ikke har forandret signal. Vi har kun et: Vi er danske, vi vil vedblive at være danske, og vi vil behandles som danske efter folkerettens forskrifter! I en kulturstat som Tyskland måtte man kunne få sin ret, så folk kunne frejdigt gå til valg. Ingen har ret til at fortrædige nogen, hverken landråder eller kommuneformændere. Den, der er bange, lægger sig selv i lænker. Den er en stakkel, som dør af angst! (Bravo!) Frem, bondemand, frem, og vis, at du er af Holger Danskes æt og ikke vil forsynde dig mod arven fra dine fædre, sluttede Gustav Johannsen.

Og så talte den nye vælgerforenings sekretær, den unge H. P. Hanssen, Nørremølle, om vælgerforeningens opgave, nødvendigheden af at slutte sig sammen for med virkning at kunne modstå det tyske tryk. Der var i Nordslesvig over hundrede dansktalende sogne. Hvis de sluttede sig sammen i fælles modstand, ville tyskerne ikke kunne bryde den, men kunne de få lov til at tage sognene et for et, så ville det lykkes for dem. Vælgerforeningen ville stå de svage bi, oplyse folk om deres rettigheder og bryde den terrorisme, der fandt sted mange steder. Det var næsten utroligt, hvad der blev budt de dansksindede. Et tysk blad i Haderslev havde søgt at få regeringen til at udvise en mand fra hver kommune for at straffe danskerne på deres sindelag, og Tondernsche Zeitung havde i en arti-

kel, som H. P. Hanssen læste op, foreslået hver reservist, der stemte på en dansk kandidat, indkaldt til mønstring, så tit det var nødvendigt for at gøre ham tysk. Det var jo uønsket, at sligt kunne foreslås, og at der gaves folk, som kunne tro regeringen i stand til at øve en sådan uret. Men man burde træde fast op mod al påvirkning, hvadenten den kom fra embedsmænd eller private, og ville man ikke selv klage, skulle man blot melde sagen til vælgerforeningen!

Tilbagegangslinjen brudt

Valgdagen kom og gav i de fire nordlige amter under ét fremgang for de danske og en lille tilbagegang i tyske stemmer. Sammenlignet med 1887-valget faldt stemmerne i 1890 således i fire amter nord for 1920-grænsen:

	<i>Danske stemmer</i>		<i>Tyske stemmer</i>		<i>Passive vælgere</i>	
	<i>1887</i>	<i>1890</i>	<i>1887</i>	<i>1890</i>	<i>1887</i>	<i>1890</i>
Haderslev amt	5.155	5.294	2.263	2.130	1.713	1.705
Sønderborg amt	3.355	3.413	1.232	1.070	1.463	1.540
Åbenrå amt	2.256	2.110	1.397	1.572	1.674	1.601
Tønder amt	–	1.700	1.699	1.677	3.122	1.379
I alt	10.788	12.517	6.591	6.449	7.972	6.225
I alt (÷ Tønder amt)	10.788	10.817	4.892	4.772	4.850	4.846

Fremgangen var ikke så stor som forskellen på de samlede danske stemmetal i 1887 og 1890 viste. Havde Tønder amts danske deltaget i valget i 1887 ville der også være faldet danske stemmer her – efter udviklingen i de øvrige amter at dømme omtrent det samme antal som ved hovedvalget i 1884, ca. 1.300. Den virkelige fremgang i danske stemmer var altså ikke 1.729, men kun tre-fire hundrede, hovedsagelig som resultat af kampagnen i Tønder amt. Sammenholdt med, at den tyske fremgang tilsyneladende var bragt til ophør, var der dog noget at glæde sig over, selvom dansk tilbagegang og en tysk fremgang i Åbenrå amt gjorde skår i glæden.

Stærk tilbagegang i Flensborg by og amt

Det har utvivlsomt i denne forbindelse igen spillet en rolle, at Åbenrå amt var så nær knyttet til Flensborg amt gennem den fælles 2. valgkreds. I Flensborg by og amt havde tyskerne nu helt fået overtaget. Det danske stemmetal var i amtet ikke det halve af, hvad det havde været i 1884. Trods stigning i vælgertallet var der stærk tilbagegang i de danske stemmetal, og blandt andet på grund af vælgertallets stigning var der en endnu stærkere fremgang i de tyske og socialdemokratiske stemmer. Udviklingen havde formet sig således:

	1884	1887	1890
Flensborg by			
Danske stemmer	1.628	797	590
Tysk borgerlige	1.632	2.202	2.449
Socialdemokrater	806	1.917	2.543
Passive vælgere	2.010	2.132	1.610
Vælgere i alt	6.076	7.048	7.192
Flensborg amt iøvrigt			
Danske stemmer	1.066	797	541
Tysk borgerlige	3.869	5.253	5.176
Socialdemokrater	108	751	1.112
Passive vælgere	4.134	2.512	2.544
Vælgere i alt	9.177	9.313	9.273
Flensborg by og amt			
Danske stemmer	2.694	1.594	1.131
Tysk borgerlige	5.501	7.455	7.625
Socialdemokrater	914	2.668	3.655
Passive vælgere	6.144	4.644	4.054
Vælgere i alt	15.253	16.361	16.465

To ting har styrket stemmeafgivningen på socialdemokratiske og tysk-borgerlige kandidater. Der har fra 1884 til 1890 været en fremgang i antallet af vælgere på netto 1.212, og det må her tages i betragtning, at tilvandringer, der hovedsagelig kom sydfra, har været mere omfattende, end dette tal viser, fordi der ved dødsfald og utvivlsomt også ved udvandring var tab på dansk side. Dertil er de socialdemokratiske og tysk-borgerlige stemmetal blevet styrket ved en aftagende passivitet på 2.090 i by og amt i løbet af de seks år fra 1884 til 1890. Det danske stemmetal, der i 1867 havde andraget 27,6 procent af den samlede vælgermasse i hele området, og som ved omvalget i 1881 havde ligget på 27,9 procent, var via 17,7 procent i 1884 dalet til 9,7 procent i 1887 og nu 6,9 procent af det samlede vælgertal i by og amt i 1890. Over for det stod en samlet tysk og socialdemokratisk stemmeafgivning på 42,1 i 1884, på 61,9 i 1887 og på 68,5 procent af vælgertallet i 1890.

Dette øgede tyske tryk fra den sydlige del af 2. valgkreds måtte medføre, at dansksindede vælgere i den nordlige del (Åbenrå amt) følte sig i en håbløs situation. Kun i det omfang, man her som i Tønder amt så værdien af den rene protest-stemmeafgivning, kunne der blive fremgang i det danske stemmetal.

Situationen analyseres omkring 1890

Men nu var der foruden H. P. Hanssen og andre af den unge generation i selve Sønderjylland en del unge akademikere i København, der havde fået øje for betydningen af systematisk arbejde med problemerne i Sønderjylland, heriblandt navnlig historikerne H. V. Clausen og Gustav Johannsens svigersøn, Johan Ottosen. Den sidstnævnte gjorde hurtigt situationen i 1890 til genstand for en behandling i sin pjece om »Valgene i Nordslesvig Februar 1890«. H. V. Clausen fulgte efter, navnlig i 1894 med skriftet »Nordslesvig 1863-93. Den nationale stilling på landet«. Det hvilede på et imponerende grundmateriale, som Clausen havde indsamlet i tiden fra 1888 til 1893.

Johan Ottosens afhandling om valgene i 1890 byggede på umiddelbare iagttagelser af officielle tal vedrørende valgene. Han gjorde op, at der over for et dansk tab på 10.000 stemmer i perioden 1867-90 stod en tysk fremgang på knap 1.000, og han fastslog, at den danske tilbagegang måtte bero på udvandringerne og mange sønderjyders valg af dansk undersåtsforhold i henhold til Wien-freden, mens der ikke fandtes tegn på overgang fra dansk til tysk. I de senere år var tilbagegangen erstattet af nogen dansk fremgang. Udvandringerne var hørt op. Men nogen stor fremgang skulle man efter Ottosens opfattelse ikke vente i de kommende år, »når der jo for hver ny årgang unge, der kommer til, dør et tilsvarende antal af de gamle«. Og så tilføjer han: Noget helt andet ville det være, om de politisk umyndige fik valgret, med andre ord om de »danske undersåtter« fik fri adgang til at blive preussiske statsborgere. Man gør sig, skrev Ottosen videre, i reglen ingen forestilling om, hvor stor en del af den nordslesvigske befolkning der er stillet på den måde . . ., men H. P. Hanssen, Nørremølle, har vist, at i de sundevedske sogne er over 26 procent af de bosatte mænd danske undersåtter . . . enkelte steder er endog 40 procent af de bosatte mænd på den måde måske berøvet alle politiske rettigheder. Og dette tab rammer næsten udelukkende det danske parti. Og vil man for eksempel have et virkeligt skøn over det danske sindelags styrke i Haderslev amt, må man til de 5.300 danske stemmer, der blev afgivet ved valget, lægge 2 700 optanter i valgretsalderen, hvorved danskheden i Haderslev amt får en styrke af otte tusind mand. Men dertil kommer »et ubestemmeligt tal af dem, der holder sig tilbage eller nødtvungent følger tyskerne. Man kan altså uden overdrivelse sige, at tallet på den danske befolkning i Haderslev amt i dette øjeblik (1890) når stærkt op mod, hvad det var for 23 år siden« (9.741).

Formodning eller dokumentation

Johan Ottosen bemærkede, at han ikke kendte nogen opgørelse af, hvor mange danske undersåtter i valgretsaldere, der fandtes i hele Nordslesvig, men han ville skønne, at der var seks tusind. Og mens således det danske stemmetal kunne sættes væsentligt i vejret, hvis alle dansksindede over 25 år fik valgret, taltes ved valgene samtlige tysksindede med, bortset fra dem, der af tvingende grunde var forhindret i at møde på valgstedet.

Det skal være usagt, om Johan Ottosen har været helt uden kendskab til et materiale, der ved denne tid af tyske myndigheder var stillet til rådighed for det danske udenrigsministerium i anledning af forhandlinger om optanternes forhold og eventuelle naturalisation som tyske statsborgere. Men der ligger i Rigsarkivet et omfattende materiale med kartotekskort over hver eneste dansk undersåt i Sønderjylland og Holsten i året 1885 med angivelse af fødested, køn, alder og opholdssted m.v., så det er muligt at konstatere, hvor mange mandlige danske undersåtter over 25 år der opholdt sig i hvert sogn, og hvor mange af dem der var født i kongeriget eller på slesvigsk grund. (Se tabel C, 1-5c.) Der er her sogn for sogn, amt for amt og efter opdeling i visse karakteristiske områder opstillet en oversigt over antallet af danske undersåtter over 25 år, født i Danmark og i Sønderjylland til sammenligning med antallet af vælgere (dvs. tyske statsborgere) og antallet af afgivne danske og tyske stemmer ved valget i 1890.

Når sammenstillingen er foretaget mellem danske undersåtter i 1885 og vælgere i 1890, skyldes det, at valgene i 1884-87 ikke er egnede til sammenligning for alle amters vedkommende, og da det kan antages, at antallet af danske undersåtter for landsdelen som helhed har været nogenlunde uændret 1880'erne igennem, skulle materialet give et rimeligt nøjagtigt billede af tilstanden omkring 1885-90.

Den danske reserve – tusinder af danske undersåtter

Det samlede antal vælgere lå omkring 25.000 ved valgene fra 1881 til 1890 i de fire nordlige amter tilsammen, nemlig omkring 9.000 i Haderslev amt, 6.000 i Sønderborg amt, 5.250 i Åbenrå amt og 4.750 i Tønder amts nu danske del. Det danske stemmetal derimod var i 1884-87 nede i en bølgedal, og steg i 1890 noget. Det skete imidlertid ikke på bekostning af tyskheden, hvis stemmetal i 1890 lå nær det hidtidige højdepunkt. Stigningen i det danske stemmetal fra midten af 80'erne til 1890 beroede på en øget aktivitet hos de dansksindede, der dog til trods herfor utvivlsomt endnu havde reserver i de passives rækker, i 1890 specielt i Åbenrå amt. Da endelig antallet af danske undersåtter, både indfødte og tilvandrede nordfra, efter alt at dømme har holdt sig nogenlunde konstant

i 1885–90, skulle en sammenligning mellem antallet af danske undersåtter over 25 år i Sønderjylland og vælger- og stemmetal fra 1890 give det bedst mulige grundlag for bedømmelse af danskhedens virkelige omfang i perioden 1885-90.

Man kommer da til det resultat, at der til ca. 25.200 vælgere skal lægges 6.800 danske undersåtter, så det fulde antal af mænd over 25 år i de fire amter har været mindst 32.000. Af de stemmeberettigede stemte ved rigsdagsvalget i 1890 de 12.517 dansk og 6.549 tysk, mens 6.225 forholdt sig passive. Af dansk sindelag var imidlertid – må man formode – foruden de 12.517, der stemte dansk, de 4.155 sønderjysk fødte optanter eller optantbørn over 25 år, der befandt sig i landsdelen, og 2.645 mænd over 25 år, der var født i kongeriget og indvandret før eller efter 1864 som »erstatning« for en del af den arbejdskraft, der fra Sønderjylland af politiske eller erhvervmæssige grunde var taget til »det gamle land«. Lægger man disse 6.800 danske undersåtter dels til antallet af vælgere og dels, i kraft af deres ved undersåtsforholdet konstaterede danskhed, til det danske stemmetal, kommer man til det resultat, at der i de fire amter sidst i 80'erne befandt sig mindst ca. 32.000 mænd over 25 år og deraf i hvert fald $12.517 + 6.800 = 19.317$ af dansk sindelag. Det vil igen sige, at styrkeforholdet mellem dansk og tysk og passive, hvoraf en større del måtte være dansksindede end tysksindede, som ofte hævdede fra dansk side, også virkelig var væsentlig mere i dansk favør, end stemmetallene viste.

Tyskheden ikke en tredjedel, kun en femtedel

Danskhedens og tyskhedens styrke i de fire amter kunne da vurderes på forskellig måde:

	<i>Vælgere</i>			<i>Danske uden valget</i>
	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	
1) i procent af afgivne stemmer	65,9	34,1		
2) i procent af stemmeberettigede	49,6	25,6	24,8	
3) i procent af mænd over 25 år	39,1	20,2	19,5	21,2

Og her er det så under 3), danskhedens fulde styrke kommer til udtryk, når de 21,2 procent uden valget lægges til de 39,1 procent, der har stemt dansk. Der kommer da til at stå 60,3 procent danske over for 20,2 procent tysksindede. Styrkeforholdet bliver altså ikke som knap to til én, men som tre til én. Danskheden i Sønderjylland var langt mere udbredt i befolkningen, end stemmetallene gav indtryk af. Men dertil kommer, at en

Det nationale styrkeforhold i de fire nordslesvigske amter 1885-90

Haderslev amt

Du	D	P	T
28,9	41,3	13,2	16,6

Sønderborg amt

Du	D	P	T
18,1	46,4	20,9	14,6

Åbenrå amt

Du	D	P	T
13,7	34,5	26,1	25,7

Tønder amt

Du	D	P	T
16,4	30,0	24,0	29,6

Figur III

Det nationale styrkeforhold i hvert af de fire amter – Haderslev, Sønderborg, Åbenrå og Tønder-nord – beregnet på grundlag af 1885-folketællingens danske undersåtter (Du) og antallet af afgivne danske og tyske stemmer samt passive vælgere ved rigsdagsvalget i 1890.

væsentlig del af de passive under gunstigere forhold kunne tænkes at stemme dansk, navnlig i 2. og 4. valgkreds, og at embeds- og bestillingsmænd og andre indvandrede sydfra, blot de satte foden på sønderjysk grund, havde valgt i landsdelen. Ser man på de tyske stemmetal, udgjorde de vel en trediedel af de afgivne stemmer, men kun en fjerdedel af de stemmeberettigede og ikke stort mere end en femtedel af alle mænd over 25 år.

Fordelingen på de fire amter af vælgere, danske og tyske stemmer, pas-

sive vælgere og danske undersåtter uden stemmeret var i 1890 omtrent følgende:

	<i>Mænd over 25 år</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Danske undersåtter</i>	<i>Danske i alt</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
<i>Absolutte tal</i>						
Haderslev amt	12.831	5.294	3.702	8.996	2.130	1.705
Sønderborg amt	7.352	3.413	1.329	4.742	1.070	1.540
Åbenrå amt	6.122	2.110	839	2.949	1.572	1.601
Tønder amt	5.686	1.700	930	2.630	1.677	1.379
I alt	31.991	12.517	6.800	19.317	6.449	6.225
<i>Procental</i>						
Haderslev amt		41,3	28,9	70,2	16,6	13,2
Sønderborg amt		46,4	18,1	64,5	14,6	20,9
Åbenrå amt		34,5	13,7	48,7	25,7	26,1
Tønder amt		30,0	16,4	46,4	29,6	24,0
I alt		39,1	21,2	60,3	20,2	19,5

Af den mandlige befolkning over 25 år har altså i Haderslev amt 28,9 procent været danske undersåtter. Islættet af danske undersåtter var stærkest mod nord, hvor rækken af grænsesogne fra Hviding til Fjelstrup havde 38,2 procent, mens en sognerække mod syd langs grænsen til Tønder og Åbenrå amter fra Skærbæk til Vilstrup kun havde 24,1 procent danske undersåtter. Imellem det nordre og det søndre bælte lå i Haderslev amt en zone, hvor 27,8 procent af mændene over 25 år var danske. Derefter fulgte enklavesognene i Tønder amt med 27,1 procent, Sundeved med lidt over og Als og Broager med lidt under 20 procent, sognene på Løgumklosteregnet med 11,4 procent og til sidst nogle sogne ved Tønder og langs Flensborg fjord med kun 7-8 procent danske undersåtter.

Danskhedens geografiske fordeling

Fordelingen var altså tydeligt geografisk bestemt, og antallet af danske undersåtter svarede ret godt til afgangens af vælgere i perioden 1867-81, men mens navnlig de nordlige egne af Haderslev amt og enklavesognene igennem antallet af danske undersåtter rent praktisk har »fået« en ganske pæn »erstatning« for vælgertabet, er de ni sogne på Løgumklosteregnet særdeles udpræget blevet »forfordelt«. Enklavesognene tabte 1867-81 743 vælgere, men der findes i dem i 1890 i alt 570 danske undersåtter over 25 år, hvoraf 427 er født i Sønderjylland, mens 143 er født i »det gamle land«. Men de ni sogne på Løgumklosteregnet havde til »erstatning« for et vælgertab på 736 i årene 1867-81 i 1890 kun 243 mandlige danske undersåtter over 25 år at henvise til (164 født i Sønderjylland og

79 fra »det gamle land«). Det betød ikke noget stemmemæssigt handicap i sig selv, men det har utvivlsomt betydet noget for stemningen og udviklingen på egnen, at der var så få danske undersåtter. Der har heller ikke været den samme danske baggrund for en afstemning som den i 1920, da alle med mindst tyve års ophold i landsdelen fik stemmeret uanset statsborgerforhold.

Tabellerne C, 1-5 giver en oversigt over fordelingen af stemmer og vælgere ved valget i 1890, over fordelingen af danske undersåtter, født i Sønderjylland og det »gamle land«, og over antallet af mænd over 25 år i alt, bortset fra de forholdsvis få tyske statsborgere, der ikke har haft valget, og de meget få af andre nationaliteter, der kan have opholdt sig i landsdelen i 1880'erne.

På tabel C,1 er opført de faktiske tal af mandlige danske undersåtter over 25 år i 1885 fordelt efter fødested samt antallet af vælgere i 1890 og deres fordeling på danske, tyske og passive inden for en række geografiske områder, hvor eksempelvis Haderslev amt er delt i de nævnte tre bælter på tværs fra Vesterhavet til Lillebælt. Den samme inddeling er benyttet i tabellerne C, 2-4. På C,2 er antallet af danske og tyske stemmer i hvert område procentvis fordelt i forhold til det samlede antal afgivne, gyldige stemmer. På tabel C,3 er stemmefordelingen beregnet i forhold til det samlede antal vælgere, så også valgdeltagelsen kommer til udtryk gennem den større eller mindre procentdel af passive vælgere. I tabel C,4 er samtlige mænd over 25 år (danske undersåtter og vælgere) i de samme områder procentvis fordelt i de foran omtalte kategorier. Og endelig findes i tabel C,5a-c en oversigt over fordelingen på så vidt muligt hvert sogn i de fire nordslesvigske amter inden for det nuværende danske statsområde.

Erstatning for tabt arbejdskraft

Her skal gives en oversigt over fordelingen af mænd over 25 år og danske undersåtter i grupper af landsogne i forskellige dele af Sønderjylland i 1885, sammenholdt med den tilbagegang i antallet af stemmeberettigede, der prægede perioden fra 1867 til 1880-90:

	Mænd over 25 år	Danske undersåtter 1885			Tilbage- gang i vælgertal 1867–81
		Født i Sdrjyl.	Født i Danm.	Samlet antal	
Eggen ved Tyrstrup	1.726	286	282	568	571
Øsby og Halk	689	130	60	190	239
Eggen v. Vilstrup	869	127	117	244	413
Eggen v. Stepping	2.448	413	332	745	852
Eggen v. Skodborg	801	156	168	324	466
Eggen v. Rødding	1.309	270	155	425	512
Eggen v. Hviding	1.134	204	161	365	322
Eggen v. Toftlund	1.650	269	142	411	342
Als	3.863	526	240	766	1.274
Sundeved	1.105	200	39	239	391
Åbenrå amts landsogne	4.856	520	240	760	1.088
Løgumklosteregnet	2.135	164	79	243	736
Enklavesognene	2.099	427	143	570	743

Det vil ved en gennemgang af tabel C,1 og C,4 bemærkes, at Haderslev by har haft et temmelig betydeligt islæt af danske undersåtter over 25 år, og at der her og i andre købstæder og flækker er tale om ret mange, der er født uden for landsdelen. I forhold til 41,9 procent, der har stemt tysk, bliver der i Haderslev 23,4 procent danske stemmer og dertil 18,8 procent af mændene over 25 år, som har dansk undersåtsforhold – altså, når embeds- og bestillingsmænd tages ud af billedet, et betydeligt dansk flertal. I de øvrige købstæder var de danske undersåtter få.

Sessionsprotokollerne om udvandringen

Kan antallet af kongerigsk fødte danske undersåtter, der i 1885 opholdt sig f.eks. i Haderslev amts landsogne, synes ret stort – 1.461 af 11.087 eller 13,2 procent af det samlede antal af danske og tyske statsborgere over 25 år – viser en gennemgang af de såkaldte alfabetiske lister (sessionsprotokoller) fra 1867 til først i firserne, at antallet af sønderjysk fødte udvandrere til Danmark og oversøiske lande (først og fremmest USA) var langt større. Selv interesseret i problemet har arkivbetjent Autzen Jørgensen velvilligst foretaget en gennemgang af materialet til denne undersøgelse. Det drejer sig om sessioner omfattende i alt 9.107 unge mænd, der i Haderslev amts landkommuner skulle være mødt i årene 1867-82. Heraf var kun 4.859 eller 53,4 procent mødt, mens i alt 4.248 eller 46,6 procent på det tidspunkt, de skulle være mødt til session, var udvandret – de 3.550 til Danmark og 698 til oversøiske bestemmelsessteder. Af de mødte må endda en del antages senere at være udvandret, og i

et betydeligt antal tilfælde er forældrene til de mødepligtige udvandret sammen med den sessionspligtige søn og eventuelle andre børn.

Materialet giver ikke noget sikkert tal på de udvandrede, men det viser, at de kongerigsk fødte danske undersåtter, der opholdt sig i Sønderjylland i firserne, langt fra har kunnet opveje antallet af sønderjysk fødte mænd, der var udvandret, før de ved 25 års alderen kunne have gjort sig gældende som vælgere. Betydningen af en sådan udvandring af mænd, der kunne have haft valgret senest i 1890, fremgår af, at antallet af stemmeberettigede i Haderslev amts landsogne faldt med godt 4.000 fra 1867 til 1890 og antallet af danske stemmer med knap 4.000. Disse tal er naturligvis ikke et resultat af udvandringen alene, men et produkt af dødsfald, udvandring og option på den ene side og tilkomsten af unge vælgere på den anden side.

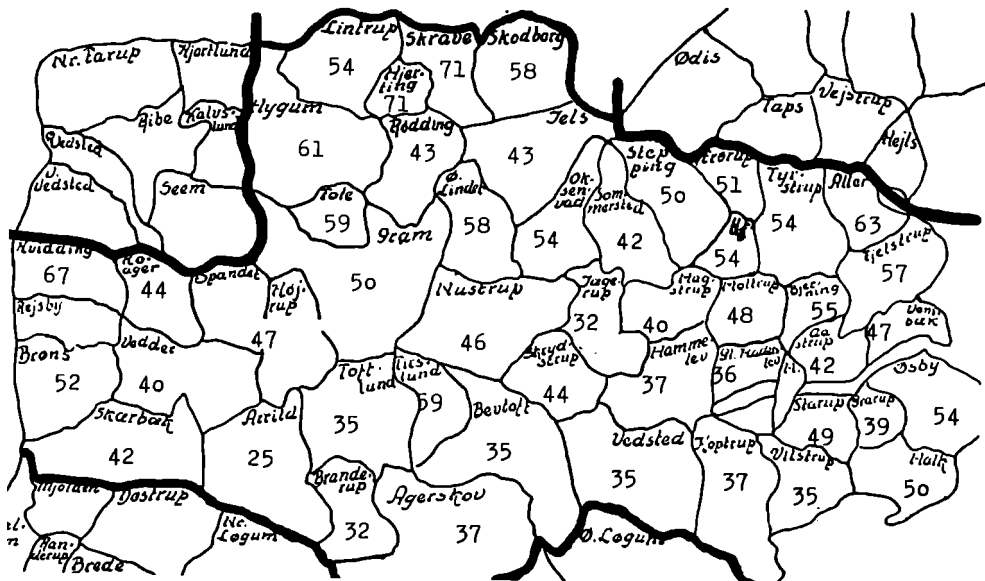
Fordelingen på sogne af de sessionspligtige, mødte og udvandrede af femten årgange (født 1847-58 og 1860-62 – årgang 1859 mangler) fremgår af tabel C,6, hvoraf det også ses, at udvandringen i forhold til antallet af mødepligtige var stærkest i de nordlige grænsesogne og mindst i de sogne, der grænsede til Åbenrå amt.

Stærkest udvandring nærmest grænsen

I de nordlige sogne var som helhed adskilligt over halvdelen af de mødepligtige på mødetidspunktet udvandret. I Skrave og Hjerting nåede procenten helt op på 71. I sognene langs grænsen til Åbenrå amt var derimod godt de to trediedele mødt. I intet sogn med undtagelse af Christiansfeld kunne antallet af tilvandrede danske undersåtter nord fra stå mål med antallet af unge sønderjyder, der var udvandret til Danmark eller oversøiske lande, og hele bestanden af mandlige danskfødte undersåtter over 25 år i Nordslesvig i 1885 – i alt ca. 2.645 – kunne end ikke tilnærmelsesvis måle sig med antallet af udvandrede fra 1867 til 1882 alene i Haderslev amt – 4.685 unge mænd foruden fædre, der var udvandret sammen med hele deres familie.

Det skal tilføjes, at i Haderslev by befandt der sig i 1885 vel 216 mænd over 25 år, som var født i »det gamle land« og havde bevaret deres danske undersåtsforhold. Til gengæld var fra Haderslev indtil 1882 i alt 437 unge mænd, der skulle være mødt til session, udvandret, de 334 til Danmark og 103 til oversøiske lande.

Lader man blikket gå til Flensborg amt, spillede de danske undersåtter talmæssigt en helt ubetydelig rolle undtagen i Bov og Hanved sogne og i selve Flensborg. I Flensborg by var der i 1885 kun 185 mandlige danske undersåtter over 25 år, hvoraf 49 var født i Sønderjylland, i Bov var der 47 og i Hanved 29, hvoraf henholdsvis 38 og 18 var sønderjysk fødte. Så

Kort C

De alfabetiske lister (sessionsprotokollernes) oplysninger viser, hvor stor en del af de i 1847–63 i Haderslev amt fødte, der på sessionstidspunktet var udvandret til Danmark eller oversøiske bestemmelsessteder.

følger Adelby med 18 (7 født i Sønderjylland), Munkbrarup med 11 (4), Oversø med 10 (5), Siversted med 5(4) og Kværn med 4(2). Dertil kommer enkelte sønderjysk fødte i Store og Lille Solt, i Hørup, Husby og Sørup og disse og andre steder nogle få, der er indvandret nord fra. Går man videre mod syd, finder man af indfødte sønderjyder med dansk undersåtsforhold i 3. valgkreds kun medlemmer af familien Lassen i Strukstrup.

Endelig skal det nævnes, at der har været omkring 12 sønderjysk fødte og 45 kongerigske danske undersåtter i Tønder amt syd for den nuværende grænse. De sønderjysk fødte fordelte sig med 2 på Sild og 3 på Før samt en enkelt i hver af sognene Klægsbøl, Ladelund, Medelby, Nibøl, Rodenæs, Klangsbøl og Brarup. Når de samlede tal ikke angives helt præcist, er det, fordi der nu og da kan være tvivl om navn på opholds- eller fødested, således angives en dansk undersåt i Oldsum på Før at være født i Wysby, Dänemark, hvor der formentlig er tale om Visby i enklaveområdet, og det lader ane, at en del, der blot angives at være født i Danmark uden nærmere stedsbetegnelse, kan stamme fra enklavesogne. Af de danskfødte opholdt halvdelen sig på vesterhavsoerne Sild, Før og Amrum. Længere syd på i 4. valgkreds træffer man kun kongerigsk fødte danske undersåtter.

Midt i »den tyske tid«

H. V. Clausens imponerende arbejde

I 1890 befinder vi os praktisk taget midt i den del af »den tyske tid«, hvor styrkeforholdet mellem dansk og tysk sindelag i Sønderjylland delvis har kunnet måles ved hjælp af vælgertallene og stemmetal afgivet af mænd med tysk statsborgerskab. Der var forløbet 23 år siden det februarvalg i 1867, som mange sønderjyder havde opfattet som den afgørende styrkeprøve mellem dansk og tysk forud for opfyldelsen af Prag-fredens artikel V. Og der skulle endnu gå 22 år, inden det sidste valg til det tyske kejserriges rigsdag blev afholdt.

Alt for lyst tegnede situationen sig ikke. Skulle man på grundlag af den udvikling, der havde fundet sted fra 1881 til 1890, lave en prognose for den følgende tid, kunne man ved blot at forlænge linierne for de danske og de tyske stemmetals bevægelse komme til det resultat, at de to parter stemmetal i de fire nordlige amter ville stå lige omkring 1915. I Tønder amt tangerede de tyske stemmetal allerede nu de danske, og i Åbenrå amt kunne det tyske flertal måske sikres inden århundredskiftet. I Haderslev og Sønderborg amter ville der ganske vist medgå et godt stykke af det 20. århundrede, inden de danske havde mistet deres flertal. Men målet var altså dog i sigte, kunne man fristes til at tænke fra tysk side.

Danskheden – en levende bevægelse

Der var imidlertid sket noget betydningsfuldt, da vælgerforeningen stiftedes i 1888. Gennem den og andet foreningsinitiativ og ved H. V. Clausens undersøgelser i årene 1888-93 gjorde betydelige kredse i Nordslesvig sig klart, hvem modstanderne var, og hvorfor de selv ville være danske. Sprogforeningens arbejde, der var begyndt først i 80'erne, havde sat sine spor og fik nu, da skolens egentlige danskundervisning afskaffedes, uvurderlig betydning. Snart skulle det ene danske initiativ efter det andet vise, at Sønderjyllands danskhed var en levende bevægelse, hvor offensiven havde afløst den defensive linie, der var fremherskende i 70'erne og en stor del af 80'erne. Man var indstillet på, at kampen mellem dansk og tysk i landsdelen kunne blive langvarig og sej. Men man var fast besluttet på at holde ud. Og hertil hjalp det lune, hvormed befolkningen hilste

de tyske bestræbelser for at vanskeliggøre dansk indsats. Det var, som H. V. Clausen skrev, ikke længere »blot bedrøvelighed« dernede.

H. V. Clausen ville samle »tal og bestemte angivelser for de forhold, man hidtil kun har kendt på det løse skøn«. Det havde slået ham, at bedømmelsen af udviklingen siden 1864 syntes at afhænge af, om man talte med en pessimist eller en sangviniker. Men nu tog han fat, hvor man kunne tælle og måle. På landet talte han gårde, idet han som kriterium for, hvad en gård var, fastslog, at der skulle være mindst to heste, og så fandt han da (stort set) inden for »afstemningslinien« fra 1867 i alt 5.946 gårde, hvoraf 4.629 var på danske hænder (77,9 procent) og 1.018 på tyske (17,1 procent), mens ejerne af 299 gårde henregnedes til de »blakkede« (5 procent). Han fandt også ud af, at der havde været 106 flere gårde (1,8 procent) på dansksindedes hænder før 1864, men at tyskerne kun havde vundet 63 gårde (1,1 procent). De blakkede gårdejerers antal var øget med 43 (0,7 procent).

Det var et imponerende arbejde, H. V. Clausen gjorde alene på dette område, men han drog i 1890 fra sted til sted for at indsamle oplysninger om mange andre forhold. Den statistiske værdi af dette første forsøg på at få klarhed over så at sige alle mulige forhold, der berørte den nationale stilling, kan delvis diskuteres, for spørgsmålene, som de fremtræder på et fjortensidet skema, var ofte kun antydede og besvaredes efter lokale medhjælperes skøn. Mere konkrete resultater kom der på grundlag af de indhøstede erfaringer ud af en undersøgelse i forbindelse med rigsdagsvalget i 1893, suppleret med oplysninger om personforhold i 1890.

De tysksindede »lette at beregne«

Rigsdagsvalget i 1893 styrkede danskhedens stilling i de fire nordslesvigske amter som helhed, men bragte dog igen et tilbageslag i Tønder amt.

Stillingen blev i 1893, sammenlignet med 1890, følgende:

	<i>Danske stemmer</i>		<i>Tyske stemmer</i>		<i>Passive vælgere</i>	
	<i>1890</i>	<i>1893</i>	<i>1890</i>	<i>1893</i>	<i>1890</i>	<i>1893</i>
Haderslev amt	5.294	5.814	2.130	2.094	1.705	1.882
Sønderborg amt	3.413	3.773	1.070	1.033	1.540	1.674
Åbenrå amt	2.110	2.255	1.572	1.597	1.601	1.708
Tønder amt	1.700	1.564	1.677	1.715	1.379	1.553
I alt	12.517	13.406	6.449	6.439	6.225	6.817

I det undersøgte område blev der uden for de fire købstæder og flækkerne Højer og Løgumkloster afgivet 4.169 tyske stemmer. Idet H. V. Clausen nu afskar et hjørne ved Tønder, byerne og nogle mere bymæssigt præ-

gede områder, koncentrerede han sine undersøgelser om i 1893 at udfinde, hvorfra 3.754 tyske stemmer kom – og han mente derefter at »turde udgive (sin) oversigt for pålidelig«. Kun for enkelte sogne måtte han nøjes med et skøn, for »ganske vist er afstemningen hemmelig, men da det ikke kan forbydes folk at kontrollere, hvem der møder ved valgstedet, og de folk, der virkelig er tysksindede, er lette at beregne, er det ikke vanskeligt at få rede på forholdet«, hedder det. Clausen kom da til det resultat, at af de 3.754 tyske stemmer var 1.336 afgivet af embeds- og bestillingsmænd, de 1.200 af gårdmænd, hvoraf 160 var indvandret syd fra, og de 743 af »småfolk«, hvoraf 274 indvandrede. De sidste 475, mente han, skulle være tyske stemmer, der er afgivet under tryk, altså af folk, der egentlig var dansksindede, men som af hensyn til egen eller bekendtes velfærd fandt det bedst at stemme tysk.

Embeds- og bestillingsmændene spillede altså en virkelig stor rolle for den tyske stemmeafgivning på landet, og H. V. Clausen gør op, at i afstemningsdistrikter som Gl. Haderslev, Sommersted, Vojens, Rødding, Gram, Toftlund, Hviding, Skærbæk, Bredebro, Rødebro og Broager by har embedsmændene spillet den altdominerende rolle for størrelsen af det tyske stemmetal. Der faldt i 1893 i de nævnte distrikter tilsammen 561 tyske stemmer, og heraf blev de 353, altså lige ved 63 procent, afgivet af embeds- og bestillingsmænd og yderligere 61 stemmer eller 11 procent af indvandrede gårdmænd, husmænd, håndværkere eller »småfolk« af anden art. Tilbage blev altså, at der i disse afstemningsdistrikter kun var 147 eller 26 procent, godt og vel en fjerdedel, af de tyske stemmer, der var afgivet af indfødte – frivilligt eller »under tryk«.

På landet som helhed var den procentvise fordeling af de tyske stemmer, at 35,2 var afgivet af embeds- og bestillingsmænd og 11,6 procent af indvandrede gårdmænd, håndværkere m.v. Altså var ikke stort over halvdelen af de tyske stemmer i landdistrikterne afgivet af den uafhængige indfødte befolkning, nemlig 53,2 procent.

Den »hele masse af tyskeri« fra før 1864

Men hvordan var så den hjemlige del af tyskheden opstået? Det var et spørgsmål, det lå H. V. Clausen stærkt på sinde at få besvaret. Hans spørgeskemaer er fyldt med personlige karakteristikker af hjemmetyske gårdmænd. Han nævner eksempler fra fire sogne, og det kan med det kendskab, der nu kan erhverves til grundmaterialet i Rigsarkivet, konstateres, at eksempel A stammer fra Ullerup sogn på Sundeved, B fra Bjerning nord for Haderslev, C fra Branderup i Nr. Rangstrup herred og D fra Havnbjerg på Als. De synes ret tilfældigt valgt.

Sammenfattende forklarer Clausen, at blandt gårdmændene fandtes »den hele masse af tyskeri« allerede før erobringen i 1864, og »størstedelen af de nulevende tysksindede har enten allerede haft deres nationale sympatier før dette skilleår eller har fået dem i arv fra fædre, der har nemmet dem inden preusservældet kom«. Clausen mener at kunne spore en del hjemmetyskhed tilbage til den personlige påvirkning, hertugen af Augustenborg selv øvede – »en underlig mand med stor evne til både at vinde og frastøde«. Særlig indflydelse skal hertugen have haft i Ravsted, Uge og Nr. Løgum gennem bønder, han traf på sine jagtture, og i Lysabild og Holbøl gennem forpagtere på Kegnæsgård og Kelstrup. Også andre store jordbesiddere øvede indflydelse.

Betydning for tyskheden har også påvirkning fra præsterne haft. I Tørninglen i nordvest, i enklavesognene i vest og på Als var de uddannet i København, men til resten af landet var de før 1850 kommet fra Kiels universitet med et slesvig-holstensk syn på tingene og uden at have erhvervet sig kendskab til dansk kultur. Clausen nævner Nr. Løgum, Ravsted, Vilstrup, Holbøl og Rinkenæs som eksempler på steder, hvor hjemmetyskheden er blevet befordret ved præsters hjælp.

H. V. Clausen nævner ikke den almindelige menneskelige konservatisme, traditionen og handelsforbindelserne sydpå som årsager til hjemmetyskhed, skønt der her må ligge væsentlige, i hvert fald medvirkende, årsager til den stilling, mange af de oprindelig slesvig-holstensksindede på landet indtog.

Nationale »omvendelser« efter 1864

Men hvor mange er så blevet tyske efter 1864? Før den tid kendte man folk, der skiftede fra danske til slesvigholstenske sympatier efter forholdene, loyale mod den herskende myndighed, og H. V. Clausen fastslår, at man kunne have ventet, at f.eks. ophævelsen af paragraf 5 »i manges øjne måtte slå det nuværende statsforhold« fast. Man kunne være tilbøjelige til at opgive alt håb. Men Clausen vil hævde, at der i den landbefolkning, han har fået kendskab til (altså på hen ved seks tusind gårde), over hele landsdelen i løbet af 30 år kun har fundet omkring fyrrer sindelagsomslag sted – 21 i det første tiår, hvor en del som soldater under den tysk-franske krig følte Tysklands storhed og så sig selv som medvirkende i verdenshistorien, 15 i det andet tiår med ophævelsen af artikel V og 8 i det tredje tiår. Over for disse omslag i tysk retning står endda nogle svingninger fra tysk til dansk.

Hvad forholdet mellem dansk og tysk sprog angår, har Clausen i sit materiale fra landsognene kun konstateret 88 familier med tysk hussprog (1^{1/2} procent), og deraf var fire dansksindede. De 88 familier fordelte sig

med 27 i Haderslev amt, 22 i Sønderborg amt (deraf 16 på Broager), 28 i Abenrå amt (deraf 22 i sognene ved Flensborg fjord, Rinckenæs og Holbøl) og 11 i Tønder amt nord for 1867-»afstemningsgrænsen«. Til de 88 tysktalende familier kommer 27 familier (1/2 procent), hvor man taler tysk med børnene for at lette dem skolearbejdet, og hvor man øvrigt er tysksindede. Men mange sønderjyder kom til kort med det tyske sprog. Om de tysksindede berettes til Clausen, at mange slet ikke kan tysk. En del kan dog noget soldatertysk eller studeprangertysk, men næsten alle har dansk hjemmesprog. Endnu har børn fra danske hjem ikke fået noget væsentligt ud af tyskundervisningen i skolerne. Derimod gives der adskillige eksempler på, at indvandrede tyskeres børn hurtigt har lært sig dansk ved omgang med jævnaldrende danske børn!

Ud fra sine erfaringer med materialeindsamlingen ser H. V. Clausen muligheden af et dansk gennembrud også i »egne, som for øjeblikket er sløve«. I 1893 ville »ganske sikkert hvert eneste landsogn i Nordslesvig, selv de, der nu står dårligst, give et stort dansk flertal ved en endelig afstemning, og det samme ville gælde hver en af byerne og flækkerne undtagen Tønder og Augustenborg«.

Det jubler ud af indberetningerne. Selv fra Slogs herred syd for Løgumkloster i Tønder amt, hedder det særdeles overraskende om Ravsted: Når den endelige afstemning sker, vil alle møde, og sognet vil da give et stort dansk flertal!

Viljefast danskhed 1890-1912

Men udviklingen ikke alt for gunstig

Der foreligger fra tiden efter 1890 så megen litteratur om de danske sønderjyders bitre, men dog lunefyldte kamp for deres ret i hjemstavnen, til dens sprog, til forbindelsen med dansk og nordisk kultur og mod enhver undertrykkelse af denne ret, at der ikke skal gås i enkeltheder her. Det er kun tanken at fastholde linjen – eller linjerne – i det billede, der i resten af den »tyske tid« tegner sig gennem valgresultaterne.

Det var, ved aktiviteten omkring valgene i 1890 og 1893 og ved H. V. Clausens undersøgelser og H. P. Hanssens systematiske arbejde i Vælgerforeningen, blevet klart, at der – foreløbig: altid – kunne vælges en dansk rigsdagsmand i 1. valgkreds (Haderslev og Sønderborg amter). Flensborg ansås det nu almindeligvis for nødvendigt at afskrive, og Tønder og Højer var for så vidt afskrevet, som de danske stemmetal lige fra 1867 havde været minimale. De blev i 1901 end ikke nævnt i Håndbog i det nordslesvigske Spørgsmåls Historie. Men i resten af Nordslesvig inklusive de nordligste valgdistrikter i Flensborg amt gjaldt det om, så tit lejlighed bød sig ved rigsdags-, landdags-, kredsdays- og kommunale valg, at slå fast, at danskheden var så stærk og levende som altid, ja, at den tiltog i inderlighed.

Danske foreninger skød frem med det formål at styrke kendskabet til dansk sprog og litteratur og dansk folkeånd i det hele taget. Sprogforeningen fulgtes af Skoleforeningen, der sendte unge fra dansksindede hjem på efterskoler og højskoler i Danmark. Der oprettedes foredragsforeninger, og der byggedes forsamlingshuse. Den folkelige grundtvigianisme fandt sangbund i vide kredse. Der oprettedes danske landboforeninger. Der organiseredes i det stille en kamp mod tyske nybyggerforeninger, der skulle erhverve dansk jord til tysksindede, hvor sønnerne af danske gårdmænd var udvandret, og hvor det ældre slægtled nu ikke mere orkede at drive ejendommen. Også andelsbevægelsen slog igennem. Der var liv over alt, og sønderjyderne lod sig ikke kue af forfølgelser og chikanerier, selv om de, som i Køller-perioden omkring århundredskiftet, fik en nok så alvorlig karakter. Tværtimod. Pressen Europa over stod rede til at fortælle om overgrebene, en dansksindet rigsdagsmand kunne tale de forurettede sag i den tyske rigsdag, to landdagsmænd øvede indflydelse i

den preussiske landdag, og overalt vakte overgrebene dels harme og dels i vide kredse den for overgrebsmændene endnu frygteligere munterhed.

Indbyrdes strid og dog sammenhold

Man kunne til tider få indtryk af, at de danske førere i landsdelen var optaget af for mange og for smålige indbyrdes stridigheder, af nid og misundelse, af stædig doktrinisme. Men ved valgene handlede der stort set efter Junggreens parole forud for omvalget i 1881: Vor gode sag bør stå højt over alle personlige hensyn! Den danske rigsdagsmand skulle sendes til Berlin ved valg efter valg med det størst mulige antal stemmer bag sig. Og det gjaldt, hvadenten det var Gustav Johannsen, Jens Jessen eller H. P. Hanssen. Der kunne være dem, der blev sure og holdt sig hjemme fra et valg eller to, men stort set stod de danske skulder ved skulder, når der kaldtes til rigsdagsvalg. Og der blev gjort et stort arbejde de fleste steder for at få flest muligt til at stemme.

Der skal blot nævnes et par eksempler. Ingeborg Refslund Thomsen fortalte en gang om farversvend Haugaard i Åbenrå, at »hver gang, der var valg, klaprede Haugaard ubarmhjertigt af sted med vælgerne. Han gik altid i træsko. En gang kom han slæbende med en mand, der så så syg ud, at tyskerne ved valgbordet sagde: Nej, Haugaard, nu må du hellere gå ud og grave dem op på kirkegården!«

Kendt af alle var også hjulmand Hans Jepsen i Skærbæk, der, som det hed sig, »dagligt tilså danskheden« i Skærbæk. Han huskes vel endnu og skal mindes som ejeren af den rød-hvide ladeport, der ved lokale myndigheders foranstaltning blev malet sort. Han tilså dagligt danskheden i Skærbæk, men ingensinde grundigere end på en valgdag, og han virkede mest ved sit lune. Han nærmest tvang de danske til at gå til valgurnen med godt humør, som da tyskerne i 1907 havde opslået plakater med paragraf 5's dødsdom. Natten efter at de var hængt op, blev de erstattet med følgende meddelelse: »Visse modstandere udtaler bevidste løgne, men det er sandhed, at H. J. Jepsens ajlepumper er de bedste«. Den slags satte liv i vælgerne.

Men det var ikke alle steder, humøret stod lige højt på en valgdag. »Småfolk« frygtede overgreb og gengældelse. Efter valget i Brøns-Havervad i 1902 indberettedes det til Vælgerforeningen, at der ikke fandtes hjemmetyskere i sognet, men at fire danske ikke var mødt: kommuneforstanderen, postmesteren og en forhenværende præst samt en skrædder, som var »gået uden sogns af frygt for at miste hans alderdomsunderstøttelse«.

Frygt af den art gjorde sig gældende mange steder. Fra Vester Sottrup meldtes i 1907 til Flensborg Avis, at det er »harmeligt at se, at så mange holder sig borte fra at stemme, denne gang 49, fordi de mener at skulle

tage hensyn til deres invaliderenter og den slags ting. En mand var så forsigtig hele dagen at holde døren låst, så ingen kunne få ham i tale«.

Hver mand til stemmeurnerne

Der krævedes mand og mand imellem gode grunde til at holde sig hjemme på valgdagene, men sygdom kunne til tider blive manges herre. En mængde ældre mennesker, hed det i 1907, var syge af influenza og andre forkølelssygdomme, folk, som vi ellers kunne have været sikre på. I Blans valgdistrikt meldte man helt konkret om otte danske vælgere, der ikke kunne deltage i valget, fordi de var syge. Om en vælger, der i 1902 ikke mødte til valg i Københoved, hed det undskyldende, at han »døde dagen efter valget«. Men en adventist var ikke til at få med til valget, fordi det fandt sted på en lørdag.

Der førtes fra dansk side kontrol både med, at de dansksindede mødte frem, om de da overhovedet kunne, og med at alt gik rigtigt til under valghandlingen. Man havde i 1867 gjort erfaringer, som aldrig blev glemt. Hundrede og et var imidlertid ude, da de danske vælgere, der skulle overvåge valghandlingen i Nustrup i 1907, flyttede et lille bord med tilhørende bæk ind i valglokalet. Om de øjeblikkeligt ville flytte bordet ud igen, spurgte valgforstanderen. Men ingen gjorde mine til at flytte det. Hvem der ville påtage sig ansvaret, spurgte valgforstanderen. Det vil jeg gerne, svarede gårdejer Hybschmann (man mærke sig det danske y) fra Favsbjerg, for her i salen må vi vel også være. Så blev gendarmen tilkaldt, men efter en samtale mellem ham og Hybschmann i enrum blev bordet stående. Senere viste kontrollen sig også meget nødvendig, hed det i Flensborg Avis.

Sofavælgere – de religiøse og de sløve og feje

Så nøje blev der overalt ført kontrol med, hvem der mødte til valget, at Vælgerforeningen i 1902 kunne lave en statistik, der viste, at mindst 817 måske tusind dansksindede vælgere i 1. valgkreds var udeblevet, fordi de var for »sløve«, og 620–800, fordi de var for feje eller følte sig tvunget til at blive hjemme, 91 var udeblevet af religiøse grunde, og 286 var, hvad man kunne kalde lovligt forhindret. Man havde altså rede på, at foruden 1.200 danske undersætter uden stemmeret op imod 2.300 dansksindede vælgere ikke deltog i valget – og på grundene til at de blev væk. Man var også på det rene med, at 486 tysksindede ikke havde givet møde. Det er tilgiveligt, at man på den måde blot kunne fastslå, at der var et sted mellem 2.300 og 2.800 passive vælgere, når antallet af passive på grundlag af det officielle valgmateriale kan opgøres til 2.546 personer.

Fra tysk side var man ikke mindre ivrig end danskerne for at få sympatisører frem. Allerede ved august-valget i 1867 hævdedes det fra Åbenrå i en meddelelse til Dagbladet, at »på de i landsognet liggende teglværker arbejder mellem 40 og 50 Lippe-Detmoldere, og de afgav alle deres stemmer på tysk side«. Om det er rigtigt, kan ikke konstateres, da valglisten mangler. Derimod er det sikkert, at de mange mere eller mindre faste arbejdere på teglværkerne langs nordsiden af Flensborg fjord og specielt på Broagerland satte præg på valgresultatet i dette område. Men en begivenhed af denne art vakte særlig opsigt i 1898. Fra tysk side forventedes der efter valget over, at danskerne nu havde tabt flertallet i Skærbæk kommune (dvs. afstemningsdistriktet, ikke hele sognet). Der var afgivet 87 danske og 97 tyske stemmer samt 4 socialdemokratiske, mens 58 var blevet hjemme på valgdagen.

Mystiske vælgere i Skærbæk 1898

Hertil fremkom i Flensborg Avis to dage efter valget den kommentar, at den sidste dag, valglisten var fremlagt (den 25. maj), fandtes der opført 236 vælgere, men på valgdagen stod der 248. De sidste 12 var opført i dagene omkring den 6. og 7. juni. Ved denne tid kom der netop så mange »rejsende« her til byen. De var antaget af den tyske bank, som underholdt dem, og der blev givet dem noget let arbejde med at oprense vejgrøfter, fylde sand på osv. Dagen efter valget forlod de igen Skærbæk. Hvorhen rejsen gik, vides ikke! I korrespondancen til Flensborg Avis understreges, at man ikke ved, om de »tilrejsende« virkelig havde valgt, da »ingen kunne blive klog på de fremmedes navne«, og ingen kunne kontrollere, om de havde deres borgerlige rettigheder, men naturligvis måtte det antages, at de personer, der havde indforskrevet dem og fået dem optaget på valglisten, havde handlet i god tro.

Dermed var Skærbæk-sagen dog ikke ude af verden. »Hejmdal« i Åbenrå tog den op i en artikel, der giver indtryk af den lidenskab, hvormed valgkampen foregik og forberedelser blev truffet. I beretningen til Hejmdal fra Skærbæk hed det:

»Lad os ruste os til den kamp, som den nationale modstander i ophidset lidenskab påtvinger os«, stod der i det tyske valgopråb. De var godt rustet. Valgagitationen blev forberedt og sat i system for tre uger siden i bankens lokale ved et møde, hvor præsten omgivet af »ehrenwehrt« håndlangere udstedte sine anvisninger i al stilhed.

Der gives i Skærbæk kun 27 faste tyske stemmer, der stammer fra den forholdsvis store stab af embeds- og bestillingsmænd. Ved direkte og indirekte påvirkning håbede tyskerne imidlertid at få stemmetallet bragt op til 127. Hver af præstens håndgangne mænd fik et bestemt antal væl-

gere, han skulle formå til at afgive en tysk stemmeseddel. Præstens noksom bekendte bank med alle dens midler viste sig at være det vigtigste led i valgoperationerne.

Kontrollen med valglisterne

Valglisten blev rettidigt afskrevet (fra dansk side), og, lige før den blev sluttet, på ny eftersat af en dansksindet mand. Der blev ved denne lejlighed protesteret mod fem ukendte vælgeres stemmeret, da de ikke var bosat i kommunen. Der indløb imidlertid det svar fra landråden, at vedkommende var indmeldt i kommunen og derfor nok skulle give møde ved valget.

Dertil kom aldeles fremmede individer, som uden vælgernes kontrol opførtes på listen, efter at valglisten var afsluttet. Hvorfra disse folk stammer, er der ingen andre end de indviede, der kan give oplysning om. At de ikke har noget blivende sted i Skærbæk er en kendsgerning. De var i de sidste dage før valget indkvarteret rundt om i byen og lignede mest en vis slags vandrende svende, der så tit besøger folk her på egnen og i reglen nærer sig ved at vandre. En del havde man nok fået arbejde til ved det nye teglværk ved Frifelt, der rigtignok ligger uden for kommunen, adskillige blev sysselsat ved lejlighedsarbejde her i byen, således så man dagen før valget fire af dem sysselsat med at aflæsse en vognfuld sand. Dyre stemmer har det i hvert fald været. Desuden var der også senere blevet opført to tyske svende på listen – i alt altså 19 stemmer, efter at listen var afsluttet.

Det vakte en del opsigt blandt folk, da disse lurvet klædte skikkelser med deres barbariske navne og alt andet end intelligente ansigtstræk mødte op i valglokalet straks om morgenen. Om aftenen traf man dem rundt i byens gader arm i arm, flasken var fyldt og tømtes ugenert og uden glas på hjørner osv. . . .

Den endrægtige tyske storms hele magt

Næsten hele dagen igennem så man gendarmen stå på vagt i valglokalets korridor. Præsten med sin stab stod en tid lang uden for og antastede folk, der kom for at afgive deres stemmer. Præsten uddelte selv valgsedler. Den største part af tyskerne gav møde om formiddagen. Valgforstander var bankens kasserer, bisiddere var et par tyske gårdmænd og håndværkere. Bankens vogn hentede gamle og svagelige folk, berettes der.

Kl. 1 var de trofaste igen samlet til møde i bankens lokale. Ved denne lejlighed blev det sandsynligvis fastslået, hvad der endnu manglede, thi

nogen tid efter sås præstens mænd atter i fuld funktion for at skynde på de sendrægtige. Det var nok den »endrægtige tyske storms hele magt«, som det så pænt hedder i det tyske valgopråb, der blev udfoldet.

En tysker havde fast sæde ved valgurnen, han skrev op, hvem der ikke var kommet, bankens skriver for frem og tilbage med ordrer. Stormen brød løs, en mand på ridehjul sås suse gennem byen for at få folk til at stemme. Der kom bud til folk i mark og mose. Den almindelige mening var ellers den, at disse vælgere helst ville være blevet hjemme, især efter deres udtalelser før valget at dømme.

En mand med det gode danske navn Mads Juhl var i mosen og slet ikke i vælgerhumør. Der fortælles, at der var bud efter ham tre eller fire gange. Men først da politibetjent Schmidt havde talt et alvorsord med ham, var Mads Juhl at formå til at følge med op til valglokalet. »Langsomt, men sikkert og i klippefast tillid, skridt for skridt«, som der står i valgopråbet, førte politibetjenten den omtalte vælger hen gennem byen.

Tyskerne fester, dansk tilfredshed

I modsætning til det store flertal af tyske vælgere kom den jævne dansk-sindede mand støt og selvbevidst og afgav sin stemme, hedder det videre.

Klokken seks var der samlet et stort antal mennesker i og uden for lokalet for at høre udfaldet. Valgforstanderen talte første gang en dansk stemme for lidt og måtte derfor tælle igen. Da resultatet var kommet, udbrød valgforstanderen: Die Leute haben sich gut bewährt! Og tyskerne istemte et skingrende demonstrativt hurra. Der fortælles, at valgforstanderen ved de danske sedler på en spagfærdig måde sagde: Gustav, Gustav . . . etc. Derimod lød det altid højt og tydeligt: Hofbesitzer Henning-sen!

Fra Vesterhavet steg en mørk sky op over landet ved 6–7 tiden, men oppe på præstegårdens tårn sås en mand sysselsat og et øjeblik efter vajede som signal »det store fædrelands stolt flagrende banner«, for at bruge opråbets udtryk, fra tårnet. Banken og væveskolen fulgte eksemplet, og tyskerne holdt gilde . . .

Det tilføjes, at også i den danske befolkning var der almindelig glæde over udfaldet, man havde jo ikke haft bud efter folk fra »det store fædrelænd«.

Med andre ord: det tyske flertal var skabt ved egnsfremmede stemmer, et dansk flertal i den hjemmehørende befolkning var endnu en gang konstateret i Skærbæk. Men det tyske flertal i valgprotokollen i 1898 var en kendsgerning og blev det igen i 1902 – hvorefter der skete store omvæltninger i Skærbæk i forbindelse med præstens fallit. Et dansk flertal var derefter sikret i perioden 1903–12.

Under sådanne forhold var det givet, at alle, der ville, og de fleste, der kunne tage stilling i den nationalpolitiske strid, kom til valgurnerne valg efter valg.

Stigende valgdeltagelse efter 1903

Ved valgene 1890–1903 svingede stemmeprocenten fra 76,1 til 77,6 procent, altså kun med halvanden procent, men i 1907 steg den til 81,5 og i 1912 til 84,3 i de fire amter under ét, men da var også en ny faktor, som spillede en ikke helt ringe rolle, inde i billedet.

Socialdemokraterne erobrede sig en plads som nationalt indifferente. Spørgsmålet var, hvor de fik deres stemmer fra. Fik de dem fra dansk side, kunne det med enkeltmandskredse blive en fare, fik de dem fra tysk side, betød det mere en uklarhed i billedet end en reel fare for danskheden. Snarest var der vel så tale om en fordel i hvert fald uden for 1. kreds, eftersom socialdemokraterne i den tyske rigsdag havde vist sig mere forstående over for de nationale mindretal, end de regerende normalt havde været.

I de fire amters område nord for 1920-grænsen udviklede stemmeafgivningen sig således fra 1890 til 1912 ved de valg, der afholdtes samtidig i de tre valgkredse, amterne var fordelt på:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Social- demokr.</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>Socdem. + pass.</i>
1890	25.191	12.517	6.449	420	5.805	6.225
1893	26.662	13.406	6.439	539	6.278	6.817
1898	28.793	14.446	7.039	687	6.621	9.308
1903	30.670	14.062	8.452	1.510	6.646	8.156
1907	31.418	14.552	9.527	1.481	5.858	7.339
1912	33.913	16.447	10.068	2.015	5.383	7.398

Antallet af stemmeberettigede var nu stigende fra valg til valg. Hertil bidrog hen mod århundredskiftet den almindelige fremgang i folketallet. En væsentlig faktor var dog også, at der blev givet flere hidtil ikke stemmeberettigede danske sønderjyder valgret, idet de erhvervede sig tysk indfødsret. Det drejer sig hovedsagelig om optanter og optantbørn. Først i 1890'erne naturaliseredes således i en periode med blidere kurs over for danskheden omkring 1.500 optanter og optantbørn, og efter den fanatisk skræppe kurs mod de danske med valgetsberøvelse, udvisninger og pression omkring århundredskiftet (Köller-perioden) blev der igen i 1907 naturaliseret 408 optanter og 3.253 optantbørn, der for en stor del gik aktivt ind i det danske arbejde. En væsentligere faktor for vælgertilvæksten var imidlertid tilgangen af nye vælgere syd fra, ikke for-

trinsvis til lejligheden indforskrevne, som i Skærbæk i 1898, men embeds- og bestillingsmænd med ophold i landsdelen en årrække, og landmænd, erhvervsdrivende og arbejdere, der ventede – og for en stor del også fik – varig beskæftigelse i Sønderjylland.

Nye vælgere sætter stemmetallet op – tilstrømning sydfra

Den danske stemmefremgang var størst i 1893 og 1912 efter de store naturaliseringsfremstød, der lod en større del af landsdelens virkelige danskhed komme til orde ved valgene. Når bortses herfra synes det ikke at være mere end lige til, at de dansksindede holdt stemmetallet oppe. En del kan være gået til socialdemokraterne, navnlig i de »udsatte« egne. Med hensyn til de tyske stemmetal kan det med føje antages, at hovedparten både af den tysk-borgerlige fremgang, der for hele perioden netto androg godt 3.600, og den socialdemokratiske, der kom på knap 1.600, skyldtes indvandring sydfra. Folketallet i de fire amter nord for 1920-grænsen steg i 1895–1910 med knap 23.000 fra 141.200 til 164.100.

Den tyske og socialdemokratiske fremgang androg ialt ca. 5.200 stemmer, mens den danske tilvækst knap nåede 3.900 stemmer, når perioden ses under ét.

Så man kun på landsdelen som helhed og kun på de danske og de tysk-borgerlige stemmer, var det danske forspring øget med nogle få hundrede, og i procent af de afgivne danske og tysk-borgerlige stemmer var danskheden kun gået tilbage fra 66,0 til 62,0. Det var lidt i forhold til en tilbagegang fra 81,3 i 1867 til 66,0 i 1890.

Men tallene kan igen ses under flere synsvinkler. Beregnet i procenter af det samlede antal vælgere ved hvert enkelt valg giver valgtallene følgende billede.

	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Social- demokr.</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>Socdem. + pass.</i>
1890	49,7	25,6	1,7	23,0	24,7
1893	50,3	24,2	2,0	23,5	25,5
1898	50,2	24,4	2,4	23,0	25,4
1903	45,8	27,6	4,9	21,7	26,6
1907	46,3	30,3	4,7	18,7	23,4
1912	48,5	29,7	5,9	15,9	21,8

Det kunne se ud, som om 1890'ernes fremgang for socialdemokraterne var sket på de tysk borgerliges bekostning, men fra 1898 til 1912 er der som helhed fremgang for både tysk-borgerlige og socialdemokrater.

Dansk fremgang, men større tysk

Beregnet i procent af vælgertallet i 1890 tager udviklingen sig således ud:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stem.</i>	<i>Tyske stem.</i>	<i>Social- demokr.</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>Socdem. + pass.</i>
1890	100,0	49,7	25,6	1,7	23,0	24,7
1893	105,6	53,2	25,6	2,1	24,9	27,0
1898	114,3	57,3	27,9	2,7	26,3	29,0
1903	121,7	55,8	33,6	6,0	26,4	32,4
1907	124,7	57,8	37,8	5,9	23,3	29,1
1912	134,6	65,3	40,0	8,0	21,4	29,4

Af en fremgang på 34,4 procent i vælgertallet i løbet af 22 år har danskheden fået 15,6 ($65,3 \div 49,7$) – ikke halvdelen, men, når stemmeprocenten tages i betragtning, dog en væsentlig del. De tysk-borgerlige har »kun« taget 14,4 procent, men hertil må i hvert fald lægges en væsentlig del af den 6,3 procents tilvækst, socialdemokraterne har haft.

En del af de tre parters samlede fremgang på 36,3 procent af vælgertallet i 1890 er hentet i rubrikken »passive vælgere« (sofavælgere), som det også fremgik af den forrige opstilling. Det må herefter være klart, at de tysksindede og de nationalt uvirksomme i denne periode vandt terræn.

Det var i særdeleshed tilfældet i byerne. Her udviklede stemmetallene i Haderslev, Sønderborg, Åbenrå, Tønder, Løgumkloster og Højer sig under ét således, sammenlignet med vælgertallet:

<i>Absolute tal</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Social- demokr.</i>	<i>Passive vælgere</i>
1890	4.693	1.006	2.364	145	1.178
1893	4.830	1.138	2.170	236	1.286
1898	5.016	1.148	2.482	314	1.070
1903	5.489	1.227	2.534	569	1.159
1907	6.022	1.195	2.882	727	1.218
1912	7.339	1.615	3.645	1.097	982

Procenttal

1890	100,0	21,4	50,4	3,1	25,1
1893	102,9	24,2	46,2	5,0	27,5
1898	106,9	24,5	52,9	6,7	22,8
1903	117,0	26,1	54,0	12,1	24,8
1907	128,3	25,5	61,4	15,5	25,9
1912	156,4	34,4	77,7	23,4	20,9

Af en samlet fremgang i vælgertal og aktivitetsniveauet på 56,4 procent falder således i byerne kun de 13,0 procent på danske kandidater, mens den tysk-borgerlige fremgang repræsenterer 27,3 procent og den social-

demokratiske 20,3 procent af vælgertallet i 1890. Stemmeprocenten er steget fra 74,9 til 86,6 procent.

Har man fra dansk side glædet sig over en fremgang i stemmetallet på godt 600, må det indrømmes, at denne fremgang kun var fiktiv, idet de tysk-borgerlige er gået frem med næsten 1.300 stemmer og socialdemokraterne med over 900. Byernes skæbne var ved at fuldbyrdes i kraft af den store tilvandring syd fra. Hvor meget disse vandringer betød sås endnu i 1921, skønt mange af embedsstanden da igen var flyttet syd på.

Situationen gunstigere på land end i by

På landet var udviklingen danskheden langt mere gunstig trods koloniseringsbestrebelse, hvorunder mange fra syd blev trukket til landsdelen ved oprettelse og overtagelse af landbrug og arbejdspladser til fordel for tyske tilflyttere og ved anlæg af amtsbaner og oprettelse af administrative stillinger i egnscentre.

På landet formede udviklingen sig således i faktiske stemmetal og procenter af vælgertallet fra 1890, de 20.548, i de fire amters nordslesvigske del under ét:

<i>Absolutte tal</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Socialde- mokrater</i>	<i>Passive vælgere</i>
1890	20.548	11.520	4.571	362	5.485
1893	21.832	12.268	4.171	302	5.091
1898	23.670	13.252	4.571	362	5.485
1903	25.198	12.835	5.923	941	5.499
1907	25.346	13.357	6.445	754	4.590
1912	26.574	14.832	6.435	919	4.388
<i>Procenttal</i>					
1890	100,0	56,1	20,2	1,4	22,3
1893	106,2	59,7	20,3	1,5	24,7
1898	115,2	64,5	22,2	1,8	26,7
1903	122,6	62,5	28,8	4,6	26,7
1907	123,4	65,0	31,4	3,7	22,3
1912	129,3	72,2	31,3	4,5	21,3

Den største tyske fremgang i landdistrikterne fandt sted omkring århundredskiftet samtidig med en betydelig tilvækst i vælgerkorpset som følge – antagelig navnlig – af amtsbanernes anlæg, der var koncentreret om perioden 1898–1904, et tidsrum, da de danske stemmetal slet ikke kunne holde trit med vælgertallets vækst, mens både tysk-borgerlige og socialdemokrater vandt terræn. Hovedparten af den danske fremgang i periodens samlede forløb synes at bero på den generalmobilisering af mod-

standsvilje, der fandt sted i 1907–12. I 1912 kom også de mange optanter og optantbørn, der naturaliseredes omkring 1907, ind i billedet.

Udviklingen amtsvis og på udvalgte egne

I amterne (by og land) formede udviklingen sig målt i procent af udgangs-vælgertallet:

<i>Haderslev amt</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Socialde- mokrater</i>	<i>Passive vælgere</i>
1890	100,0	58,0	23,3	0,4	18,3
1893	107,2	63,7	23,0	0,6	20,0
1898	118,7	68,0	26,9	2,3	21,5
1903	130,0	70,5	33,6	3,6	22,3
1907	130,3	72,3	35,8	3,6	32,2
1912	143,9	82,2	36,1	5,0	20,6

Sønderborg amt

1890	100,0	56,7	17,8	1,9	23,7
1893	107,6	62,6	15,5	1,9	27,6
1898	115,5	70,0	20,8	2,1	22,6
1903	120,3	63,7	29,9	6,3	20,3
1907	129,6	63,2	31,5	7,5	27,4
1912	137,1	70,3	31,7	10,8	24,4

Åbenrå amt

1890	100,0	39,9	29,8	4,4	25,9
1893	105,2	42,7	30,2	4,8	27,5
1898	112,9	45,1	33,3	4,7	29,9
1903	119,8	41,8	33,2	10,8	34,1
1907	122,1	45,6	40,2	10,4	25,9
1912	132,4	52,5	42,4	12,5	25,0

Tønder amt (nord)

1890	100,0	35,7	35,3	0,8	28,2
1893	101,6	32,9	36,1	2,4	30,3
1898	105,4	34,5	32,9	1,7	36,2
1903	110,3	33,2	38,6	4,7	33,7
1907	109,8	36,5	47,0	3,1	23,1
1912	116,1	40,6	55,3	5,1	15,1

Enklavesognene

1890	100,0	67,7	10,7	0,0	21,6
1893	100,7	66,3	12,3	0,3	21,8
1898	112,6	73,5	15,4	0,3	23,4
1903	114,9	73,8	19,7	3,3	18,1
1907	108,9	73,6	19,4	1,4	14,5
1912	111,4	76,8	20,0	3,8	10,6

<i>Løgumkloster-egnen</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Sociald.</i>	<i>Passive</i>
1890	100,0	29,0	37,2	0,1	33,8
1893	101,3	23,3	37,2	0,6	40,2
1898	102,7	19,2	35,4	1,5	46,6
1903	106,0	19,1	39,8	2,4	44,7
1907	105,4	25,4	52,3	1,6	26,1
1912	112,6	30,1	61,9	2,2	19,4

Flensborg amt

1890	100,0	6,9	46,3	22,2	24,6
1893	103,5	5,6	48,7	23,2	26,0
1898	114,6	5,9	54,3	22,9	31,5
1903	128,0	4,7	55,1	34,9	33,3
1907	133,3	5,0	75,0	34,5	18,8
1912	144,9	4,8	73,7	44,4	22,0

Udviklingen kun gunstig i Haderslev amt

Facit af 22 års udvikling blev således, idet fremgang og tilbagegang måles i forskellen på hvert områdes begyndelses- og sluttal i amterne (by og land) følgende stigninger:

<i>Udvikling i 1890–1912 i</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Socialde- mokrater</i>	<i>Passive vælgere</i>
Haderslev amt	43,9	24,2	12,8	4,6	2,3
Sønderborg amt	37,1	13,6	13,9	8,9	0,5
Åbenrå amt	32,4	12,6	12,6	8,1	÷0,9
Tønder amt	16,1	4,9	20,0	4,3	÷13,1
Enklavesognene	11,4	9,1	9,3	3,8	÷11,0
Løgumklosteregnen	12,6	1,1	24,7	2,1	÷14,4
Flensborg amt	44,9	÷ 2,1	27,4	22,2	÷ 2,6

Kun i Haderslev amt var udviklingen ikke udpræget ugunstig, når by og land ansuedes under ét. Men i Tønder amt var der virkelig fare på færde, og ikke helt med urette kunne man fra tysk side betragte slaget som vundet på Løgumkloster-egnen.

Endnu i 1898 satte Claus H. Friis, Nybo i Løgumkloster landsogn, sin lid til den del af befolkningen i det truede område, som ikke mødte frem ved valgurnerne. Stemmeafgivningen, skrev han, er absolut ikke nogen målestok for befolkningens sindelag og allermindst i Slogs herred, hvor trykket, fordi der er flere tyskere, er større end andetsteds. Arbejderne, der for det meste er danske, er jo afhængige af de offentlige kasser . . . eller af deres arbejdsgivere, de tyske gårdejere. Bønderne bliver også ofte hjemme af hensyn til deres tyske nabo. Desuden har indremissionen vun-

det megen indgang herude, navnlig i Bedsted, Ravsted, Burkal, Abild m. fl. sogne, og tilhængerne er mest danske folk, der altså ikke stemmer.

Danske, men uden nationalfølelse

Tyskerne har, fortælles der videre, ved en kraftig agitation omtrent fået hver eneste mand ud. Med hensyn til de danske hedder det, at der overalt her er enkelte dygtige, energiske mænd, men de går ofte på i blinde, hvorved de støder mange og stundom skader mere, end de gavner. En del rolige og støtte folk er man sikre på som danske, men for ikke at vække had hos deres tyske naboer, holder de sig uden for al agitation. Den største del er imidlertid folk, der ikke har egentlig nationalfølelse, som er uden forståelse for kampen, og som derfor helst holder sig uden for det hele. Men, hedder det forhåbningsfuldt, dem regner jeg også for danske, fordi deres sprog, sæder, skikke og interesser er danske. Dem gælder det at få tag i.

Friis beklager i øvrigt, at egnen har været stedbarn i flere henseender, der er ikke virket meget forud for de senere valg, og til fællesture er forholdsvist få blevet indbudt, »skønt vi har det hårdest behov«, Sprogforeningens bogsamling i Løgumkloster er i uorden, og uddelingen af bog-gaver er helt standset, »skønt det er noget af det vigtigste her at sørge for en god dansk læsning. Den kan udbredes i alle hjem, hvorimod det kun er de modigste, der kommer til møderne«.

I denne egn skulle der altså mod til at bekende sig som dansk. Det skulle der ikke i enklavesognene. Der var forholdene nærmest modsat, og tysk fremgang på dansk bekostning kan på lang sigt ikke påvises ved hjælp af stemmetallene.

Det ser i begge områder ud, som om tyskheden har hentet sin fremgang fra kredse, der oprindeligt stod helt ligegyldige over for den nationale bekendelsestrang, og som simpelthen affandt sig med forholdene, som de udviklede sig – og som de syntes at ville vedblive at være. Intet af områderne havde nogen stor befolkningsfremgang i perioden 1890–1912, og ser man på hele den tyske tid under ét, kendetegnedes den i enklavesognene af en betydelig tilbagegang i egnene langs Vadehavet, mens der var nogen fremgang i sognene på midtlandet set under ét.

Løgumkloster-egnen og enklavesognene

De tolv enklavesognes indbyggertal faldt fra 11.335 i 1860 til 9.208 i 1910 og yderligere til 9.047 i 1919 og 8.783 i 1921, mens de ni sogne på Løgumkloster-egnen gik frem fra 10.267 i 1860 til 10.493 i 1910, 10.726 i 1919 og 10.792 i 1921, efter at også de den første menneskealder under tysk styre havde haft en absolut nedgangsperiode.

Vælgernes antal dalede i tidsrummet 1867–81 i enklavesognene med 736 og i de ni sogne mod øst med 743, hvorved et betydningsfuldt dansk element blev hele den nordlige del af Tønder amt berøvet. Det ramte netop her meget hårdt. Enklavesognene fik dog en arbejdskrafterstøtning i form af optanter og andre danske undersåtter, idet der i 1885 opholdt sig 570 danske undersåtter i disse sogne, mens der kun taltes 243 på Løgumklosteregnet. Det er derfor givet, at der har fundet en større tilvandring sted syd fra til sognene på højderyggen. Men det gælder kun, når alle ni sogne ses under ét, at der 1860–1910 fandt en tilvækst sted i denne del af landet. I sognene Nr. Løgum, Løgumkloster landsogn, Burkal, Bylderup og Hostrup dalede indbyggertallet 1860–1910 fra 6.571 til 5.934, mens det i Tinglev, Løgumkloster og Ravsted steg fra 3.696 til 4.559, og den store part af tilvæksten faldt på Tinglev, der blev stationsby med krydsningsstation allerede i 1867. Dette ene sogn voksede fra 1.301 indbyggere i 1860 til 1.894 i 1910 og 1.995 i 1919 ved en betydelig tilvandring syd fra. Vælgertallet var 307 i 1890 og 396 i 1912, og mens det danske stemmetal i 1912 som i 1890 var 63, voksede det tyske stemmetal fra 129 til 250.

Vælgermassen i søgelyset 1902

Tyskhedens fordeling og sofavælgerne

Et rigsdagsvalg, der dog ikke omfattede hele det nordslesvigske område, fortjener særlig opmærksomhed – valget i 1. valgkreds i 1902, da Gustav Johannsen var død, og Jens Jessen fra Flensborg Avis var opstillet som hans efterfølger. Det bragte en beskedent stemmefremgang for danskheden i Haderslev amt, men en tilbagegang i Sønderborg amt på ca. 300, og det gav tyskerne en fremgang på 5–600 stemmer sammenlignet med valget i 1898. Det var i Köller-perioden, og en af danskhedens hæftigste modstandere, pastor Chr. Johs. Jacobsen fra Skærbæk, var opstillet som Jessens modkandidat. Han havde indtil videre forstået at opmuntre sine tysksindede landsmænd, men en del af succesen i Sønderborg amt må tilskrives den tilvækst i befolkningen, der befordredes ved tilvandring sydfra.

Når dette valg skal omtales specielt, skyldes det ikke så meget valgets resultat som den omstændighed, at Vælgerforeningen – måske efter tilskyndelse fra H. V. Clausen – gjorde forholdene omkring valget til genstand for en undersøgelse, der skulle skaffe klarhed over, dels hvor de tyske stemmer kom fra, og dels hvor de passive hørte hjemme.

Nis Nissen, Nordborg, der havde efterfulgt H. P. Hanssen som Vælgerforeningens sekretær, udsendte et spørgeskema til tillidsmændene, ledsaget af følgende skrivelse:

»Da det ved sidste valg har vist sig at være af stor betydning, særlig med henblik på næste valg, at vi er orienterede over stemmetallets sammensætning, vælgernes antal og de grunde, der har bidraget til enten at holde folk borte fra valget eller til at de har afgivet deres stemme på modstandernes kandidater, anmodes De herved høfligst om så hurtigt som det er muligt, at udfylde foranstående skema og tilbagesende det til Den nordslesvigske Vælgerforenings sekretær, gårdejer Nis Nissen i Nordborg«.

Spørgeliste til Vælgerforeningens tillidsmænd

Spørgsmålene var formuleret således:

- A.
 - 1. Hvor mange vælgere var der på valglisten?
 - 2. Hvor mange hidtilværende preussiske undersåtter blev slettet som danske undersåtter?
 - 3. Hvor mange danske undersåtter over 25 år, som under andre forhold ville have været vælgere, er der i valgdistriktet?
- B. Af dem, der må antages at have stemt tysk:
 - 1. Hvor mange embeds- og bestillingsmænd har stemt?
 - 2. Hvor mange frivillige tyske stemmer desuden
 - a. fra bosiddende indvandrere?
 - b. fra bosiddende hjemmetyskere?
 - c. fra tyende?
 - d. fra folk, der er tilflyttet lige før valget?
 - 3. Hvor mange tvungne stemmer
 - a. fra de bosiddende?
 - b. fra tyende?
- C. Af dem, der blev hjemme:
 - 1. Hvor mange danske var
 - a. forhindrede?
 - b. tvungne eller skræmmede ved økonomisk tryk?
 - c. af frygt for at få slægtninge udvist?
 - d. af sløvhed?
 - 2. Hvor mange tyske blev hjemme?
 - 3. Hvor mange missionsfolk blev hjemme?
 - a. danske?
 - b. tyske?
- D. Af de socialdemokratiske stemmer:
 - 1. Hvor mange danske?
 - 2. Hvor mange tyske?

En del af spørgsmålene er uklart formuleret. Der kunne blive tale om overlapninger, når årsagerne til de danske vælgers udebliven skulle rubriceres. Og spørgsmålenes fuldkomne besvarelse krævede en umådelig agtpågivenhed på valgdagen og en indgående viden om hver enkelt vælgers nationale sindelag og mere eller mindre personlige undskyldninger for at stemme tysk eller blive borte fra valgstedet. Ingen kunne vente, at tillidsmændene skulle give indiskutable svar på alle de stillede spørgsmål. Men kneb det stærkt at få materialet ind i Sønderborg amt, lykkedes det

forbavsende godt i Haderslev amt at skabe harmoni mellem besvarelser og valgresultat.

Kun halvdelen af de tyske stemmer fra bosiddende

Resultatet blev i første omgang opgjort således for Haderslev bys og hele amtets vedkommende:

	<i>Haderslev by</i>	<i>Haderslev amt</i>
Vælgertal	1.722	10.664
Danske stemmer	462	6.224
Socialistiske stemmer	139	240
Tyske stemmer	811	3.005
Samlet stemmeafgivning	1.412	9.469
Passive danske	246	1.137
Passive tyske	60	293
Passive i alt	306	1.430
Danske uden stemmeret	?	751
<i>Tyske stemmer fra:</i>		
Embedsmænd	260	960
Indvandrede bosiddende	200	568
Indfødte bosiddende	289	909
Tyende	30	217
Frivillige i alt	779	2.654
<i>Tvungne:</i>		
Bosiddende	?	mindst 122
Tyende	?	mindst 55
Tyske stemmer i alt		2.831

Efter dette havde man fået rubriceret alle de afgivne tyske stemmer med undtagelse af knap to hundrede, idet der officielt noteredes at være afgivet 3.005 stemmer på den tyske kandidat. Helt så strålende, som det kunne se ud til, er dette resultat ikke. Går man opgivelserne igennem sognevis, viser det sig, at der adskillige steder er overlapninger, således at summen af rubrikkerne embedsmænd, indvandrede og indfødte bosiddende (tvungne og frivillige) samt tyende (tvungne og frivillige) indeholder større tal end det faktiske antal afgivne stemmer, og modsat er der steder, hvor man mere eller mindre har givet op over for rubriceringen.

Også selve antallet af vælgere måtte justeres – og er til dels blevet det under en senere opgørelse. Der var 11.388 vælgere i amtet som helhed, men enkelte lokale vælgertal er omtrentlige, og det originale materiale er ufuldstændigt.

Valgets resultat »under andre forhold«

Det samlede resultat skulle imidlertid for landsognenes vedkommende – når huller i materialet udfyldes – blive, at der til 5.776 danske stemmer skal lægges mindst 976 dansksindede, som af den ene eller den anden grund ikke havde stemt, og mindst 898, som ikke kunne stemme, fordi de stod opført som danske undersåtter eller virkelig var det. Det giver i alt 7.650 dansksindede. Til de 2.184 tyske stemmer skal så lægges 251 tysksindede, der ikke stemte ved valget, så tallet på tysksindede stiger til 2.435. Forhøjer man nu antallet af vælgere med de nævnte 898 ikke-tyske personer, skulle antallet af vælgere egentlig have været 10.564 og en sammenligning mellem det faktiske resultat og det – »under andre forhold« – mulige resultat tager sig da således ud:

<i>Haderslev amt (land)</i>	<i>Faktisk resultat</i>	<i>Muligt resultat</i>
Danske stemmer	5.776	7.650
Tyske stemmer	2.184	2.435
Socialdemokrater	90	
Passive	1.616	479
I alt	9.666	10.564

Dermed ville den danske vælgerandel være blevet 72,4 i stedet for 59,8 og den tyske 23,0 i stedet for 22,6, og der ville kun være blevet 4,6 procent passive mod faktisk 17,6. Fra dansk side havde man altså en betydelig reserve at trække på til kommende valg – især hvis det lykkedes at få en større del af de danske undersåtter naturaliseret. Og så må det endda tages i betragtning, at antallet af danske undersåtter nogle steder slet ikke er opgivet, og at det utvivlsomt mange steder er sat for lavt, fordi man kun har medregnet de bosiddende inden for denne danske gruppe. Den virkelige danskhed i Haderslev amts landdistrikter lå snarere på 75 end på 60 procent af den mandlige befolkning over 25 år.

Men hvordan forholdt det sig med de tyske stemmer? Fra dansk side havde man vanskeligt ved ved at acceptere tyske embeds- og bestillingsmænd og syd fra tilvandrede bosiddende og tjenestefolk som berettigede til at tale med om landsdelens fremtid, hvis det en gang skulle komme til en endelig styrkeprøve mellem dansk og tysk. Og fra disse grupper kunne man nu regne med, at mindst 1.100 af de knap 2.200 tyske stemmer uden for Haderslev by var afgivet, så den samlede hjemmetykshed ikke har andraget 15 procent af mændene over 25 år. Det skulle ved afstemningen den 10. februar 1920 vise sig, at de tanker, man i 1902 må have gjort sig, uden at de kom direkte til udtryk i beregninger, stadig var i rimelig overensstemmelse med de faktiske forhold.

Tal fra de enkelte sogne i Haderslev amt findes i tabel D, 1–2. Bekla-

Vælgerforeningens undersøgelse af stillingen i Haderslev amts landsogne 1902

Vælgernes fordeling

D	P	T
59,8	17,6	22,6

Fordelingen af mænd over 25 år

Du	D	Dp	P	Tp	T	
8,5	54,7	9,2	4,5	2,4	20,7	23,1

Figur IV

Vælgerforeningens undersøgelse af stemmernes fordeling i Haderslev amts landsogne ved rigsdagsvalget i 1902 (øverst) og af vælgeres og danske undersåtters fordeling (nederst). Fra venstre: Danske uden stemmeret (Du), danske stemmer (D), passive dansksindede (Dp), passive, hvis nationale sindelag ikke er bestemt (P), passive tysksindede (Tp) og tyske stemmer (T).

geligvis mangler oplysninger om forholdene i Vojens, Jels kommune i Jels sogn og Højrup-Spandet afstemningsdistrikt.

»For pålidelighed garanteres«

Materialet fra Sønderborg amt er mere spinkelt end det fra Haderslev amt, og der foreligger specielt ikke noget forsøg på at udrede forholdene i Sønderborg by, men tilsvarende beregninger som for Haderslev amts landdistrikter leder til følgende sammenligning af det faktiske resultat og de muligheder, der ville have budt sig ved fuld mobilisering af sympatisører på begge sider af det nationale skel og ved naturalisering af danske undersåtter:

	Faktisk resultat	Muligt resultat
Danske stemmer	3.636	4.790
Tyske stemmer	1.100	1.359
Socialdemokrater	159	
Passive	1.279	426
Vælgere i alt	6.174	6.575

Den hypotetiske mulighed af at sætte sympatisører på begge sider i sving og at lade de danske undersåtter, der befandt sig i området, indgå i val-

get, ville sætte den danske vælgerandel op fra 58,9 til 72,0 og den tyske fra 17,8 til 20,7, mens der ikke ville blive 23,3 procent passive (inklusive socialdemokrater), men kun 6,4. Resultatet skulle i 1920 blive endnu bedre. Angående sognetal se tabel D, 3–4.

Trods fejl og mangler ved denne undersøgelse af den nationale situation i 1. valgkreds ved rigsdagsvalget i 1902, da redaktør Jessen kæmpede for det danske mandat mod pastor Jacobsen fra Skærbæk, fortyskningsarbejdets anfører i nord, giver resultatet et imponerende indtryk af den seje energi, der prægede Vælgerforeningens og dens tillidsmænds indsats.

For pålidelighed garanteres, står der på indberetningen fra Skærbæk sogn, hvor den hjemmetyske præsts og de tyske myndigheders altid vågne modstander, hjulmager Hans Jepsen Jepsen, stod med ansvaret for, at Vælgerforeningens ledelse fik korrekt besked. Og de forholdsvis få steder, hvorfra indberetningerne blev nødtørftige eller mindre end det, hører virkelig for en del til de vanskelige. Det er forståeligt, at man ikke kunne klare opgaven i Sønderborg og Vojens, hvor fremmedelementet kom til at spille en så stor rolle netop i disse år, og man kan ikke undre sig over, at tillidsmændene i Haderslev gav op over for spørgsmålet om antallet af danske uden stemmeret og problemet med en deling af de tyskstemmende i grupperne frivillige og tvungne, ligesom det overalt kunne være vanskeligt at konstatere og rubricere, om dansksindede mænd holdt sig hjemme på valgdagen – med sygdom eller bortrejse som grund, fordi de følte sig tvunget dertil af økonomiske grunde, som følge af slægtskab med danske undersåtter, der kunne ventes udvist eller berøvet borgerlige rettigheder, eller simpelthen fordi de var »sløve«.

Dansk- og tysksindede socialdemokrater

Det kan undre, at man enkelte steder ikke var klar over, hvordan man skulle forholde sig med skemaets spørgsmål om tilstedeværelsen af danske undersåtter og personer, der tidligere havde haft valgret, men under Köller-regimet var blevet ofre for »optantmageri«. Spørgsmålet om de danske undersåtter havde også voldt vanskeligheder i 1890, da H. V. Clausen satte den første store undersøgelse i gang. Svarene vedrørende spørgsmålet om, hvor mange danske undersåtter der var i sognene, var dengang meget ofte ikke besvaret og når der sammenlignes med de oplysninger, man kan uddrage af den tyske 1885-folketælling, var de besvarelser, der indkom, ufuldkomne. Det er uklart, om man regnede alle med, hvis det ikke udtrykkeligt hed, at man kun havde de bosiddende med på skemaet, men som regel lå tallene langt under dem, man finder ved hjælp af den officielle tælling, og det samme kan tænkes at have været tilfældet

i 1902. Det er rimeligt at antage, at man kun har taget sønderjysk fødte med i skemaets talangivelser. Udtrykket »under andre forhold« trængte i 1902 til en nærmere forklaring.

Man fandt imidlertid frem til, at der i Haderslev og Sønderborg amter var mindst 170 mænd, der var slettet af valglisterne, skønt de tidligere havde stemt ved valgene.

Desuden fandt man, at der var omtrent lige mange dansk- og tysksindede, der stemte socialdemokratisk på landet i Sønderborg amt, men at der på det nærmeste var dobbelt så mange tysksindede som dansksindede der havde stemt socialdemokratisk i Haderslev amt. Også her kan konstateres en nærmest forbløffende overensstemmelse mellem anslagens tal og det samlede socialdemokratiske stemmetal. Man har i Haderslev amt konstateret, at 79 dansksindede og 147 tysksindede stemte socialdemokratisk, og man har således registreret det nationale tilhørsforhold hos 226 hvor i 1902 229 stemte socialdemokratisk. Også her gælder det, at materialet fra Sønderborg amt var mindre godt. Det nationale tilhørsforhold er her kun registreret for 64 af 350 socialdemokratiske vælgere uden for Sønderborg by.

Endelig skal det nævnes, at man belært af forholdene omkring teglværkerne ved Flensborg fjord og de mange fremmede arbejdere, der deltog i valget i Skærbæk i 1898, i 1902 i Haderslev amt har noteret sig 29 tilfælde, hvor nytillflyttede gjorde sig gældende på valgdagen, deraf de 15 i Skærbæk, resten spredt over en række sogne.

Fremgang 1907-12

Vælgerforeningen understreger valghemmeligheden

Styrkeforholdet mellem dansk og tysk skulle endnu i 1903, 1907 og 1912 registreres ved rigsdagsvalg i alle amterne og i 1906 desuden i 1. valgkreds, da H. P. Hanssen ved Jessens død trådte i hans sted som danskhedens repræsentant i den tyske rigsdag. De indbyrdes stridigheder om den rette politik og taktik, der satte præg på valgforberedelserne både ved landdags- og rigsdagsvalg, skal ikke søges belyst her. Stemmetallene var forbavsende upåvirket af dem. På valgdagen stod de danske sammen om at sende deres mand til Berlin med et betragteligt antal stemmer bag sig.

Vælgertallet var i Haderslev amt på det nærmeste uforandret ved valgene 1902–07, og målt i procent af vælgertallet ved hvert valg var udviklingen følgende:

	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1902	54,8	26,3	18,9
1903	54,3	25,8	19,9
1906	54,6	27,2	18,2
1907	55,2	27,4	17,4

Resultatet af fem års intense anstrengelser var altså en dansk fremgang på 0,4 og en tysk på 1,1 procent af det samlede antal vælgere ved hvert enkelt valg. Kampviljen var øget på begge sider, kunne man uden klar motivering fristes til at sige.

I Sønderborg amt var der større udslag at iagttage. Her faldt den danske vælgerandel, og de tyske og socialdemokratiske andele tog til nogenlunde i samklang med den vælgertilvækst, der var et resultat af den fortykningssigtende »egnsudvikling«, der var sat ind især ved Alssund. Faldet i det danske stemmetal var ganske vist minimalt, men stigningen i det tyske stemmetal skabte en anden fordeling af stemmeandelene, som det ses af følgende tal:

	<i>Faktiske stemmetal</i>			<i>Procentvis fordeling</i>		
	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1902	3.834	1.534	1.867	53,0	21,2	25,8
1903	3.839	1.803	1.605	53,0	24,9	22,1
1906	3.764	1.920	2.035	48,8	24,9	26,3
1907	3.808	1.896	2.101	48,8	24,3	26,9

En stigning i vælgertallet på hen ved 500 fra 1903 til 1906 kom navnlig de nationalt passive socialdemokrater til gode, mens de tysk-borgerlige akkurat har bevaret en stemmefremgang de fik i kraft af befolkningsfremgangen i 1898–1902 og en generalmobilisering af de da vundne kræfter ved valget i 1903.

Åbenrå og Tønder amter havde kun valg i 1903 og 1907. Begge steder var valget i 1907 præget af en tiltagende kampvilje på begge fløje. Den danske vælgerandel gik i Åbenrå amt frem med 2,4 og i Tønder amt med 3,2 procent af den samlede vælgermasse, men den tyske andel steg henholdsvis med 5,2 og 7,8 procent af vælgerkorpset. Trods alle danske anstrengelser arbejdede tiden og myndighederne stærkere for fortyskningen, end selv den offervillige dansk-sønderjyske stædighed kunne hamle op med.

Ingen undskyldning for sofavælgere

Den ulige kamp blev ført med stor energi, godt humør og en enestående kulturel indsats fra dansk side. Mange danske har derfor sikkert næret den overbevisning, at danskheden i Nordslesvig var uovervindelig. Derfor har det også i »det gamle land« kunnet overraske at høre fremtrædende sønderjyder efter 1920 hævde, at »genforeningen kom i sidste øjeblik«.

Det er ikke nok her over for at pege på rigsdagsvalget i 1912. Det gav ganske vist danskheden i de fire nordlige amter en fremgang på 1.895 stemmer til 16.447 og tyskheden kun en fremgang på 541 stemmer til 10.068, men det må erindres, at en del hidtidige danske statsborgere, 3–4.000 optanter og statsløse optantbørn kort efter rigsdagsvalget i 1907 var blevet naturaliseret. De havde valget i 1912, og de satte deres præg på valget, samtidig med at der i det hele taget blev udfoldet store anstrengelser for at få flest mulige danske frem til valgurnerne. Der blev i 1912 holdt 82 vælgermøder med 17–18.000 tilhørere mod henholdsvis 35 møder og 9–10.000 tilhørere i 1907. Stemmeprocenten blev da også den højeste siden 1867.

Valgkomiteen i Åbenrå udsendte nogle dage før valget følgende henvendelse til dansksindede vælgere:

»Enhver god dansk mand bør i disse dage se sig om og tænke efter, om han kender ængstelige, vaklende eller sløve meningsfæller, vælgere, som han kan frygte for, at de vil unddrage sig deres pligt og blive borte på valgdagen. Hvis det er tilfældet, bør han gå personlig til dem, indskærpe dem valgets betydning og indtrængende opfordre dem til at afgive deres stemme.

Ingen undskyldning gælder. Valgfriheden er absolut.

Straffelovens paragraf 107 bestemmer, at den, der med vold eller trusler om en strafbar handling hindrer en tysk borger i at vælge frit, skal straffes med mindst seks måneders fængsel, og straffelovens paragraf 109 bestemmer, at den, der køber eller sælger en valgstemme, skal straffes med fængsel fra en måned til to år. Ingen kan derfor på fredag den 12. januar undskyldte sig for, at han bliver hjemme, fordi han frygter dit eller dat. Så meget mindre, som valget er hemmeligt, og ingen har ret til at spørge om, hvem man vil vælge, eller hvem man har valgt«.

Der opfordredes til at drage omsorg for at få gamle og svagelige ført til valgstedet, og der sluttedes med denne formaning: Ikke en eneste dansk stemme, som kan vindes, må tabes!

Der var da også næsten overalt fremgang i de danske stemmetal undtagen i Flensborg amt. Men den tyske fremgang i stemmer var igen større end den danske både i Tønder by og amtet.

Højt humør i den danske lejr

Mange havde vist sig frygtløse ved valget. I Hviding havde fire naturaliserede optantsønner stemt, hed det i aviserne. Fra Brøns meldtes, at 114 af 120 vælgere havde stemt, to var syge, og egentlig var der kun to, som burde være kommet, men trods overtalelsesforsøg ikke kunne formås til det. Som modsætning til disse to fremhævedes, at den 92¹/₂ år gamle Peter Hansen Lund fra Normsted trods vinterens kulde ikke svigtede – den gamle kørte for første gang i sit liv i bil! Særlig grund til jubel var der i det næste sogn på vestkysten – den nu fallerede pastor Jacobsens Skærbæk: Så godt som alle danske vælgere gjorde deres pligt, og der blev afgivet 29 flere danske stemmer end i 1907, mens den tyske hovedkandidats stemmetal gik ned fra 91 til 70. Til gengæld faldt der otte stemmer på den tyske »fredskandidat«, pastor Schmidt, Vodder, og otte stemmer mere end sidst på socialdemokraterne, tyskerne delte sig, men socialdemokratiske stemmer var også en torn i øjet på den danske ledelse.

Fra enklaveområdet meldte Ballum tilbagegang i det danske stemmetal. Men forklaringen er lige til. Der var på grund af tilbagegang i folketallet færre end sidst på valglisten (netto kun 5), og når stemmetabet alligevel kun var tolv, skyldtes det, at alle missionsfolk og de fleste bornholmere (dvs. medlemmer af Luthersk Missionsforening) denne gang havde stemt. De var ellers ikke meget for at blande sig i den nationale strid. Deres opgave, fandt de, lå i at frelse sjæle. Ligegyldigt om de var danske eller tyske, så var de dog først og fremmest mennesker, og mellem »Guds børn« skulle der ikke være noget nationalt skel.

Danskerne var i humør på valgdagen. Så højt var det i Højebro i Sdr. Sejerslev i Emmerlev sogn, at en dansker smilende tilbød en tysksindet

mand en dansk stemmeseddel. Men tyskeren var ikke oplagt til spøg. Han tildelte den danske et voldsomt slag i hovedet – og så var voldsmanden endda forligsmand, sagde man.

I Abild gik danskerne frem med 11, tyskerne kun med 8 stemmer, men de fleste af de 35 vælgere, der ikke stemte, var danske, og det måtte så meget mere beklages, at de var blevet hjemme, som missionsfolkene nu også her mødte godt.

I Jejsing i Hostrup sogn havde fortyskningsmændene sendt en mand rundt med en stemmeseddel på Schifferer – den ene af de tyske kandidater i 4. valgkreds – og 5 Groschen i kontanter. Landdagsmand Schifferer blev der talt meget om. Han var Den tyske Forenings førstemand i Tønder amt, lovede dige på Rønmø, forhøjelser af pensionerne og hjælp til at forebygge eller mindske de kalamiteter, der ville opstå for Højer, når færgestedet blev nedlagt til fordel for en banedæmning fra Klangsøl til Sild.

Stolt dag i danskhedens historie

Flensborg Avis glædede sig frem for noget over de større danske stemmetal i Tønder by og amt: Intet er mere fornøjeligt end fremgang på nogle steder i Tønder og Åbenrå amter, hvor danskheden for en halv snes år siden gjaldt for dødsdømt!

Forsamlingshusene havde gjort deres nytte, og distrikter, hvor danskerne i 1907 var gået stærkt frem, fordi missionsvennerne da tog del i valgene, nåede endnu lidt videre. Bjolderup havde alene 30 stemmers fremgang, Rinkenæs og Kværns havde stået sig fortrinligt. Det så godt ud langs Flensborg fjords nordside, skønt Gråsten havde svigtet. Lidt tilvækst havde der også været i de nordlige udkanter af Flensborg amt. Ellers gød Flensborg amt igen »en malurtdråbe i bægeret«. Men i Åbenrå amt var stillingen »grundforbedret«.

I Sønderborg amt gik det frem næsten overalt, og i Egersund havde man gode undskyldninger at fremføre, da det viste sig, at der var en tilbagegang i det danske stemmetal: to fiskere og to skippere var på havet, to var syge og to lige afgået ved døden. Var der steder, hvor man ikke kunne give den slags forklaringer på en tilbagegang eller stilstand i stemmetal, fik de forsømmelige læst og påskrevet i avisen: Det at vi kun lige holdt stillingen i Bylderup beror på, at »nogle af de mænd, vi mente burde komme af sig selv, svigtede os. De blev borte af hensyn til Per og Poul. Men fra nu af véd vi jo så, hvad vi må regne dem for, og vi skal vide at rette os efter det!«

Selv om tyskerne og socialdemokraterne gik endnu mere frem i byerne, var der fra dansk side tilfredshed med den fremgang, der kunne no-

teres i Tønder og Åbenrå såvel som Sønderborg og Haderslev, og trods de nære skuffelser konstaterede Flensborg Avis sammenfattende: Den 12. januar 1912 har været en stolt dag i den sønderjyske danskheds historie. Befolkningen vil beholde sin hånd på ploven og med arbejdsmod og fremtidshåb styre videre fremover!

Samme problemer i 1912 som i 1867

Problemerne, der gav anledning til omtale i aviserne, var de samme som 45 år før og ved alle valg siden. Mistænksomheden lurede, og beskyldninger for stemmekøb rejstes. Men sammenholdet dæmpede frygten. Man så et par eksempler i Fole sogn helt oppe mod nord. Da stemmerne var talt op, spurgte en vælger ved navn Niels Nielsen valgforstanderen, om det var tilladt at byde en vælger penge for at stemme i en bestemt retning. Svaret var nej, og så fulgte et kort replikskifte:

Niels Nielsen: Da har Lund (valgforstanderen) budt arbejder P. R. Frederiksen penge for at stemme tysk!

Valgforstanderen (noget forvirret): Nej, det er løgn. Det var kun til fortæring.

Frederiksen: Nej, du sagde: Du får en godtgørelse, når du stemmer tysk!

På den udtalelse ville Frederiksen aflægge ed.

I Fole snakkede man også om den lokale præst, der skulle have truet en lithauer ved navn Szameitat med opsigelse af et lån på 1.000 mark, som kredssparekassen i Haderslev havde i hans ejendom. Truslen var fremsat over for Szameitats kone. Hun hævdede, at præsten havde sagt: »Szameitat må gøre sin pligt. Jeg har fra kredssparekassen fået meddelelse om, at hvis ikke han gør det, vil pengene blive opsagt«!

Sådan kunne eksempel efter eksempel fremdrages på den viljestyrke, og det kampmod, hvormed sønderjyder gik til valg i 1912.

Så man kun på de nationale stemmer, var danskheden gået frem fra 60,4 til 62,0 procent og tyskerne tilsvarende tilbage i de fire nordlige amter til den nuværende dansk-tyske grænse, men den socialdemokratiske stemmeafgivning distraherede, og forholdene var forskellige fra amt til amt og fra land til by.

Stemmeprocenten og de danske stemmer

Flensborg Avis konstaterede, at »en så stor tilgang har vi ikke oplevet i hele vor udlændighedstid fra 1864. I åringer gik det danske stemmetal stærkt tilbage på grund af udvandringen. Først fra 1890 steg det igen med et større spring i 1898 på grund af, at en del optanter naturaliseredes . . . Men end ikke glædesåret 1898 kan måle sig med det sidste valg. Den-

gang sættes det danske stemmetal 1.000 i vejret (i forhold til 1893), i år ikke så lidt mere«.

Ganske nøgternt gør bladet op, at man nu i 1912 på forhånd havde regnet med en tilvækst af 150 stemmer fra naturaliserede optanter, 350 stemmer fra optantbørn og 500 som andel i befolkningstilvæksten, i alt 1.000 stemmer, så den øvrige fremgang var »netto fortjeneste«. Det blev i de fire amter 900 stemmer.

Der fandt en generalmobilisering sted, og stemmeprocentens stigning fra 81 til 84 procent kom hovedsagelig danskheden – og som helhed ikke de tysk-borgerlige partier – til gode, selvom det tyske stemmetal var vokset med 500 og det socialdemokratiske med 500. Socialdemokraterne følte nu nogle steder som »farlige medbejlere«.

Tysk fremgang i byerne – tilbagegang på landet

Hvordan lå det så faktisk i by og på land?

Vender man sig først til byerne, må det erkendes, at der fra dansk side ikke var stor grund til glæde. Det var nok lykkedes at få flere danske stemmer frem, men også de to tysk-borgerlige kandidater, fortyskningsmanden, amtsdommer, dr. J. H. Hahn, Sønderborg, og fortaleren for en blidere behandling af danskerne, pastor Johs. Schmidt, Vodder, og socialdemokraten, redaktør Niendorf fra Bremen, havde altså fremgang at notere. En sammenligning af stemmetallene i Haderslev, Sønderborg, Åbenrå, Tønder, Højer og Løgumkloster under ét tager sig således ud:

<i>Byer</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Socialde- mokrater</i>	<i>Passive vælgere</i>
1907	6.022	1.195	2.882	727	1.218
1912	7.480	1.615	3.645	1.095	1.125
Forskel	+ 1.458	+ 420	+ 763	+ 368	÷ 93

Procentfordeling

1907	100,0	19,8	47,9	12,1	20,2
1912	100,0	21,6	48,7	14,6	15,1
Forskel		+ 1,8	+ 0,8	+ 2,5	÷ 5,1

I procent af vælgertal 1907

1907	100,0	19,8	47,9	12,1	20,2
1912	124,2	26,8	60,5	18,2	18,7
Forskel	+ 24,2	+ 7,0	+ 12,6	+ 6,1	÷ 1,5

I landdistrikterne, inclusive de mange nye stationsbyer, er billedet, der tegner sig af udviklingen 1907–12 langt gunstigere:

<i>Landsogne</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Socialde- mokrater</i>	<i>Passive vælgere</i>
1907	25.346	13.357	6.645	754	4.590
1912	26.428	14.832	6.432	921	4.243
Forskel	+ 1.082	+ 1.475	÷ 213	+ 167	÷ 347

Procentfordeling

1907	100,0	52,7	26,2	3,0	18,1
1912	100,0	56,1	24,3	3,5	16,1
Forskel		+ 3,4	÷ 1,9	+ 0,5	÷ 2,0

I procent af vælgertal 1907

1907	100,0	52,7	26,2	3,0	18,1
1912	104,3	58,5	25,4	3,6	16,8
Forskel	+ 4,3	+ 5,8	÷ 0,8	+ 0,6	÷ 1,3

Vælgertilvæksten er både i by og på land præget af naturaliseringen af optanter og optantbørn, men i byerne desuden i overensstemmelse med hele den forudgående udvikling af tilgangen syd fra. Derfor er det, at det tyske stemmetal i byerne er steget. Årsagen til den tyske tilbagegang på landet kan delvis søges i en beskeden overgang til socialdemokraterne, men kan også tænkes at stå i forbindelse med en vis usikkerhed i den hjemmetyske – måske også den tilvandrede – befolkning vedrørende for- tyskningsbestræbelsernes metode. Man var for så vidt ikke uenige om målet, men den kreds, der ved valget samlede sig om den alternative tysk-borgerlige kandidat, pastor Johs. Schmidt, vendte sig mod tvangspolitikken og var af den opfattelse, at tyskheden i landsdelen lettere kunne sejre i en friere kulturel kappestrid med danskerne. Tvangspolitikken bidrog efter opfattelsen i denne kreds, der som modvægt til Den tyske Forening samlede sig i Fredsforeningen, blot til at opildne danskerne til modstand.

Pastor Schmidt fik et yderst beskedent antal stemmer, ialt 220, fordelt med 186 på Haderslev amt og 34 på Sønderborg amt, mod dr. Hahns 4.983 stemmer, men den omtalte usikkerhed har kunnet få andre tysk-sindede til at holde sig passive på valgdagen. I så fald har den danske »vækkelseskampagne« givet et endnu bedre resultat, end det umiddelbart fremgår af faldet i »sofavælgerne«s antal. Men under alle omstændigheder har de naturaliserede optanter og optantbørn bidraget væsentligt til fremgangen i det danske stemmetal både i by og på land.

Ny aktivitet, ikke nationale omvendelser

I de enkelte amters landdistrikter havde stemmetallene i 1907 og 1912 fordelt sig således og givet følgende udsving:

1907	Haderslev	Sønderborg	Abenrå	Tønder
Danske stemmer	6.097	3.576	2.075	1.609
Tyske stemmer	2.449	1.375	1.467	1.357
Sociald. stemmer	180	251	280	43
Passive vælgere	1.477	1.201	1.143	816
Vælgere i alt	10.203	6.403	4.965	3.825

1912

Danske stemmer	6.730	3.941	2.398	1.763
Tyske stemmer	2.153	1.247	1.459	1.573
Sociald. stemmer	123	350	358	90
Passive vælgere	1.489	1.072	1.111	571
Vælgere i alt	10.495	6.610	5.326	3.997

Udsving

Danske stemmer	+ 633	+ 365	+ 323	+ 154
Tyske stemmer	÷ 296	÷ 128	÷ 8	+ 216
Sociald. stemmer	÷ 57	+ 99	+ 78	+ 47
Passive vælgere	+ 12	÷ 129	÷ 32	÷ 245
Vælgere i alt	+ 292	+ 207	+ 361	+ 172

At der i 1912 var tale om at drage nye danske kræfter ind i billedet, fremgår af selve tallene. Nogle få eksempler skal nævnes: I Vojens faldt det tyske stemmetal ganske vist fra 109 til 102, men det danske steg fra 119 til 159, og i Vilstrup sogn gik det tyske stemmetal ned fra 97 til 95, men det danske steg fra 52 til 81. Der er klart ikke tale om nogen netto-overføring af stemmer fra den ene nationale gruppe til den anden. I Vojens var der i øvrigt færre vælgere i 1907, end der blev afgivet stemmer i 1912, og på Vilstrup sogns tre afstemningsdistrikter fordelte stemmerne sig således:

	<i>Danske stemmer</i>		<i>Tyske stemmer</i>	
	1907	1912	1907	1912
Kelstrup	26	31	25	29
Nr. Vilstrup	14	25	15	12
Sdr. Vilstrup	12	25	57	54
I alt	52	81	97	95

Søger man videre, finder man i Haderslev amt blandt andet følgende tal:

	<i>Danske stemmer</i>		<i>Tyske stemmer</i>	
	<i>1907</i>	<i>1912</i>	<i>1907</i>	<i>1912</i>
Øsby sogn	212	256	65	54
Skodborg sogn	152	190	57	47
Rødding kommune	124	144	84	102
Ø. Lindet sogn	164	196	27	25
Gramby kommune	184	208	45	48
Fole sogn	53	80	14	14
Toftlund kommune	65	104	104	101
Hviding sogn	80	92	36	35
Skærbæk kommune	124	153	91	78
I alt	1.158	1.423	523	504

Regner man Vojens og Vilstrup med, er der i de afstemningsdistrikter (til dels hele sogne), der her er nævnt, tale om en dansk stemmefremgang på 334 fra 1.329 til 1.663 og et tysk tab på kun 28 ved en nedgang fra 729 stemmer til 701. Der er en 25 procents stigning i de danske stemmetal i disse distrikter og et tysk tab på – kun 3–4 procent.

Desværre kan man ikke konstatere stigningen i vælgertallet i disse eller andre distrikter i Haderslev amt, idet hele valgmaterialiet fra Haderslev amt i forbindelse med rigsdagsvalget i 1912 er gået tabt – ødelagt af fugtighed. Men der er i Haderslev amt som helhed og andetsteds en udpræget harmoni mellem stigningen i vælgertallet og væksten i de danske stemmetal. I Åbenrå amts landsogne steg således vælgertallet med 361 og det danske stemmetal med 323 (89 procent heraf), mens det tyske stemmetal kun faldt med 8.

Stillestående egne – ingen dansk fremgang

Hvor vælgertallet kun er vokset lidt eller slet ikke, er der også kun ringe fremgang i det danske stemmetal. Nogle eksempler kan tages fra Tønder amt:

	<i>Vælgere i alt</i>		<i>Danske stemmer</i>		<i>Tyske stemmer</i>	
	<i>1907</i>	<i>1912</i>	<i>1907</i>	<i>1912</i>	<i>1907</i>	<i>1912</i>
Løgumkloster	288	280	78	85	155	169
Nr. Løgum	201	216	53	59	106	119
Hostrup	200	199	71	67	90	102
Bylderup	192	201	68	68	72	86
Brede	274	278	170	174	70	75
Ballum	199	194	160	148	21	16
Rømpø	156	144	58	60	49	60
I alt	1.510	1.512	658	661	563	627

Vil man i almindelighed sætte væksten i de danske stemmetal i forbindelse med stigningen i vælgerens antal, hvad der er god grund til – og hvis man ligeledes regner med de naturaliserede som overvejende danskstemmede, hvad der også er grund til, må man antage, at antallet af nye vælgere ved naturalisation i disse egne kun lige har kunnet holde det danske stemmetal oppe, mens tilvandring syd fra har fyldt hullerne i en generation med fødselsunderskud og bidraget til en fremgang i det tyske stemmetal.

Men for Nordslesvig som helhed gjaldt, at de danske vælgere – nye som gamle – havde vist sig deres ansvar bevidst.

Ved denne lejlighed lå Als og Sundeved med den relativt største fremgang. Hvor meget af den, der er »nettofortjeneste«, kan ikke afgøres i øjeblikket, skrev Flensborg Avis om tallene fra Sønderborg amt, hvor det danske stemmetal næsten præcis fulgte med vælgertallet op. Der var 429 flere danske stemmer i 1912, end der havde været i 1907, men der var også 454 flere med stemmeret, så sammenhængen med naturaliseringerne synes også her åbenbar.

Klart afgrænsede perioder

Tager man et overblik over hele perioden 1867–1912 med et ophold ved f.eks. året 1884, da vælgertallet nåede sit laveste niveau, har man til illustration af udviklingen følgende vælger- og stemmetal under ét for Haderslev, Sønderborg, Åbenrå og Tønder amt nord for 1920-grænsen (de danske dele af det gamle Flensborg amt stadig ikke medregnet):

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Socialde- mokrater</i>	<i>Passive vælgere</i>
1867	34.517	23.072	5.311	–	6.134
1884	24.882	11.752	5.000	–	8.130
1912	33.913	16.447	10.068	2.015	5.383

Ændring:

1867–84	÷ 9.635	÷ 11.320	÷ 311	–	+ 1.996
1884–1912	+ 9.031	+ 4.695	+ 5.068	+ 2.015	÷ 2.747

Der er tale om to helt klart afgrænsede perioder. Den danske tilbagegang i stemmetal de første 17 år kan forklares med udvandring og option og aftagende interesse for valgenes udfald, specielt i Tønder amt, hvor man fra dansk side slet ikke med en stemme på den danske kandidat kunne gøre sig håb om at indvirke på slutresultatet. En mindre tilbagegang i det tyske stemmetal trods en vis indvandring fra syd må tages som udtryk for en også her svigtende interesse for valgene og kan som

nævnt muligvis betyde, at en del pr. tradition slesvig-holstensk indstillede nordslesvigere har følt sig skuffet over udviklingen. I hvert fald er antallet af passive vælgere steget trods formindskelsen af vælgernes samlede antal.

Fremover med arbejdsmod

Den tyske fremgang i den sidste periodes 28 år har uomtvisteligt for størstedelen sin årsag i den betydelige indvandring syd fra. Dens fulde omfang og indflydelse på vælgerkorpsets sammensætning kendes ikke og kan ikke udredes af valglisterne, men af syd fra komne mænd, kvinder og børn af alle aldersgrupper boede der endnu i 1921 16.615 i de fire amter – efter at mange var rejst syd for den nye grænse. Det var 10 procent af den daværende befolkning, og der er god grund til at tro, at praktisk taget hele den tilvækst, der fandt sted i det tyske stemmetal fra 1884 til 1912, netto skyldes tilvandringen syd fra og et mindre fødselsoverskud hos den hjemmetyske »folkegruppe«. Derimod havde den danske fremgang 1884–1912 på netto 4.695 stemmer ikke noget med fødselsoverskud at gøre. Folketallet var trods vandringerne fra tysk område som følge af udvandringerne omkring 1870 dalende til hen mod århundredskiftet, og senere fødselsoverskud har ikke før den første verdenskrig kunnet give tilvækst af vælgere, dvs. mænd over 25 år. Den danske stemmefremgang 1884–1912 skyldes hovedsagelig mobilisering af danske stemmereserver og naturaliseringer navnlig i 1892 og 1907.

Med rigsdagsvalget i 1912, det ikke mindre fremgangsrige landdagsvalg i 1913 og den første verdenskrigs udbrud i 1914 stod de danske i Sønderjylland ved afslutningen af en epoke uden at have tabt målet af syne.

Synten tusind danske mænd har vidnet om, at de med ukuet mod kræver den ret, prøjserne har trampet under fod, skrev Flensborg Avis. Og bladet fjøede til: Den befolkning, hvis ryggrad de er, vil ikke hengive sig til hvile på sine laurbær eller til sejrsfester. Den vil beholde sin hånd på ploven og med arbejdsmod og fremtidshåb styre videre fremover!

Tysk prøvevalg 1919

Tysk mobilisering ved nationalforsamlingsvalget

Under den første verdenskrig var der ikke tale om demokratiske valg. Ingen kunne, før den var udbrudt, ane, at der kun 7–8 år efter rigsdagsvalget i 1912 skulle byde sig en lejlighed til i realiteten at sætte Prag-fredens artikel V i kraft med et halvt århundredes forsinkelse. Mange dansksindede sønderjyder havde ganske givet i deres stille sind håbet på og bedt til, at dagen ville komme, da landsdelens befolkning ved en fri afstemning fik ret til at bestemme det fremtidige tilhørsforhold.

Ingen troede vel mere på, at »den tyske ørn« frivilligt ville give slip på noget, den én gang havde slået sin klo i, for nu at mindes en tale af kejser Wilhelms broder, prins Heinrich, holdt i Sønderborg i 1912. For store dele af Sønderjyllands befolkning var sagen ikke den, at man uafbrudt stirrede ud i fremtiden efter et håbets græsstrå at klynge sig til. Sønderjyderne følte, de førte en retskamp. Det var den mest elementære meneskeret, kampen stod om, retten til at leve i overensstemmelse med sit eget væsen. Staten troede, at den gennem skolen og hele sit mægtige apparat, ved trusler og belønninger kunne vinde hjerterne for sig, men det mislykkedes; derfor den frejdige tone blandt de danske, den fortrøstningsfulde tillid til fremtiden, som har fået sit smukkeste og markanteste udtryk i H. P. Hanssens store tale på årsmødet i Haderslev i 1914 . . . : »Vi er en ældgammel, men endnu sund og livskraftig folkestamme. Vi har mere end tusindårig odelsret her . . . Og som vor kamp imod stormfloden sydfra går langt tilbage i tiden, således vil den også strække sig langt ind i fremtiden, thi vi har liv til sag og kraft til kamp. Vi har varme og begejstring. Vi har tro på vor folkestammes fremtid«.

Dansk passivitet – uvedkommende tysk valg

Fire år og nogle måneder efter, at H. P. Hanssen havde udtalt disse ord, kom det tyske sammenbrud og med det udsigten til en folkeafstemning på grundlag af præsident Wilsons tanker om folkenes selvbestemmelsesret og den tyske udenrigsminister, dr. Solfs løfte i november 1918 om, at også det nordslesvigske spørgsmål skulle løses i overensstemmelse med Wilsons fredsprogram.

Der meldte sig hurtigt en mulighed for at konstatere styrkeforholdet

mellem dansk og tysk under de nye forhold, hvor Tyskland ikke mere stod som den uendeligt stærke modpart. Der blev til 19. januar 1919 udskrevet valg til en ny grundlovgivende rigsdag, nationalforsamlingen i Weimar. Valgretsaldere var nedsat fra 25 til 20 år, og kvinder havde fået valgret, men stadig havde kun tyske statsborgere ret til at stemme, og fra dansk side ønskede man ikke at deltage i valget.

Den 30. december 1918 udsendte vælgerforeningens bestyrelse og tilsynsråd en henvendelse til dansksindede sønderjyder, hvori det hed: »Skønt vi endnu er tyske statsborgere, og som sådanne fuldt berettigede til at deltage i valgene til den tyske nationalforsamling, betragter vi det dog under disse forhold som urigtigt at øve indflydelse på det tyske folks indre anliggender«.

Danske blade advarede. Således hed det i Flensborg Avis: »Tyskerne vil tage enhver stemme, der afgives, til indtægt, De vil påstå, at så mange tyskere, som der er afgivet stemmer, findes der i hvert valgdistrikt, og når vi danske offentligt erklærer, at vi ikke vil deltage i valget, har de en vis ret dertil. Men det bør ikke ske, at danske folk er med til at øge antallet af afgivne stemmer . . . Enhver, der ønsker, at landet skal genforenes med vort gamle fædreland, bør vise dette ved ikke at deltage i valget!

Så få stemmesedler i urnen som muligt, lød altså den enkle danske parole. På linje hermed proklamerede Den tyske Forening, at »enhver stemme skal kunne tælle som en tysk stemme«. Man så i valget en generalprøve på, hvordan det ville komme til at gå ved folkeafstemningen og opfordrede indtrængende de tysksindede til at møde frem ved valgurnerne.

To danske forbehold

Hejmdal i Åbenrå kvitterede for den tyske erklæring, idet bladet dog garderede sig mod, at valgets udfald skulle blive taget som et vidnesbyrd om tyskhedens styrke, for »mange socialdemokrater, som den 19. ds. følger deres partiparole og går til valg, vil ved en senere afstemning selvfølgelig stemme for Nordslesvigs genforening med Danmark«. Dagen efter føjedes endnu et forbehold til. En del kirkeligt interesserede vælgere, især fra Indre Mission, ville nok stemme ved nationalforsamlingsvalget »for at vise deres stilling til de partier, der har villet fjerne religionsundervisningen i skolerne«. Hertil bemærkede Hejmdal, at der fra dansk side »ikke lægges hindringer i vejen for, at danske folk, for hvem det er en samvittighedssag, udøver deres stemmeret, lige så lidt som vi finder anledning til at forkætre socialdemokrater, der – skønt afgjort dansksindede – føler sig forpligtet til at støtte deres tyske partifæller ved valgene«!

Det danske standpunkt var officielt kommet til udtryk derved, at der ikke opstilledes nogen dansk kandidat. Men kontrol med, hvem der stemte eller ikke stemte, ville ikke blive ført, og heller ikke på anden vis ville der blive gjort noget for at få folk til at afholde sig fra at deltage i valget. »Det må blive de danske socialdemokraters sag og de danske folks sag, der af religiøse grunde vil deltage i valget, at klarlægge over for offentligheden, at disse stemmer ikke, således som Den tyske Forening åbent har gjort, kan tages til indtægt som stemmer imod en afståelse«, føjede Hejmdal til.

Trods Hejmdals forbehold blev resultatet af nationalforsamlingsvalget siden taget til indtægt fra tysk side for en nordligere grænselinie end den nuværende dansk-tyske. Vælgerforeningens bestyrelse og tilsynsråd havde jo opfordret den danske befolkning til ikke at deltage i valget, og, skrev dr. Karl Alnor, »parolen fulgtes overalt, hvad valgtallene klart viste«.

Stemmeafgivning og national pligtfølelse

Stort set er det sikkert rigtigt, at parolen blev fulgt. Både dansk- og tysksindede vælgere var ved valgene fra 1902 til 1913 blevet vænnet til at betragte stemmeafgivning som en pligt og havde præsteret en valgdeltagelse, der kunne stå mål med de bedste i verden i tiden før den første verdenskrig – 80–85 procent. Spørgsmålet, der stilledes dem nu, var endda mere enkelt og afgørende, end de var vant til.

At blive hjemme som de danske var naturligvis det letteste, men efter alt at dømme mødte tysksindede vælgere ved denne lejlighed gennemgående fuldtalligt op, så vidt sygdom, fravær eller andre tvingende grunde ikke holdt dem tilbage. Der anes endda en mulighed for, at tallene så rigeligt angiver, hvor mange der var, fordi der kan have været nogle (sikkert få) kirkeligt interesserede vælgere og et (sandsynligvis lille) antal socialdemokrater af dansk sindelag, der har lagt deres lod i vægtskålen til fordel for tyske meningsfæller. Men så meget sikrere skulle det være, at hver en virkelig tysksindet, der på nogen måde har kunnet komme til en valgurne, har afgivet sin stemme, så de tysksindede, der fandtes i landsdelen, ved denne lejlighed er blevet talt med en lignende grundighed, som de dansksindede ved folkeafstemningen i 1920. I 1919 havde alle i landsdelen tilstedeværende af tysk sindelag adgang til at stemme. I 1920 udelukkedes bosiddende dansksindede (med tysksindede) fra stemmerne, for så vidt de ikke havde haft ophold i landsdelen fra før 1. januar 1900. Det gav i 1920 de dansksindede et handicap, de tysksindede ikke var belastet med i 1919. Undtagelser fra hovedreglen om, at alle mobile tyske stemte rundt om i sognene, skal dog senere omtales.

Karl Alnor om tysk ligestilling

Det er kun muligt i den lokale presse fra 1919 at finde enkelte tal fra nationalforsamlingsvalget. Karl Alnor giver udtryk for, at han godt forstår, at den danske presse behandlede valget med udsøgt ligestilling, når hele situationen tages i betragtning, men da han i øvrigt finder resultatet ganske tilfredsstillende, set fra et tysk synspunkt, nemlig som en gendrivelse af argumentationen for det danske ønske om en bloc afstemning, spørger han med forundring, hvorfor der ikke efter valget fra tysk side blev gjort noget forsøg på at oplyse verden om det tilfredsstillende i, at så mange havde stemt tysk, når den nedslående virkning af det danske krav om en bloc afstemning tages i betragtning, og når man tænker på hele Tysklands øjeblikkelige situation: den tabte krig, krigsskyldanklagene, den uformindskede hungersnød og den tiltagende kommunistiske uro. Og her overfor et af krigen uberørt Danmark, som havde varer, penge og levnedsmidler i overflod og havde tjent milliarder på krigen. Men den tyske presse adskilte sig ikke meget fra modstanderpressen i henseende til bevidst tilbageholdenhed. Kun de samlede resultater blev bragt fra de nordslesvigske amter. Bortset fra den lokale amtsby bragtes ingen enkeltresultater. Det er ene og alene, siger Karl Alnor, den tyske sagkyndige Johannes Tiedjes fortjeneste, at de samlede enkeltresultater i løbet af foråret 1919 i det mindste blev samlet for Åbenrå amt, Tøndernord og Flensborg-nord og fastholdt til begrundelse af de tyske modfordringer i Paris.

Her har i det følgende for Tønder amts vedkommende alene måttet bygges på Tiedjes tal, de øvrige kommune- og sognetal har kunnet hentes i arkiverne i Åbenrå og på Gottorp.

Problematisk talangivelse

Tallene fra Tønder amt har voldt en del besvær, idet der er trykfejl og sammentællingsfejl i Tiedjes skematiske opstillinger, ligesom kommune- og sognegrænserne mellem Tinglev og Bov og mellem Løgumkloster landsogn og Højst har voldt vanskeligheder. Dertil kommer, at antallet af tyske stemmer i Højst hos Tiedje må være for lavt angivet i Note-bilaget. Et stemmetal, der skulle have stået ud for 0. Højst, synes at være faldet ud. Skulle det have været 110, bliver det samlede antal socialdemokratiske og andre tyske stemmer i Højst sogn 200, hvilket med 424 vælgere giver en tysk stemmeprocent på 47,2 procent. Det svarer godt til 45,2 procent i Ravsted og 47,8 procent i Hostrup, de to nationalt set nærmest »beslægtede« nabokommuner. Havde der virkelig kun været 90 tyske stemmer i Højst sogn, som bilaget angiver, ville procenten af (tyske) stemmer have ligget helt nede på 21,2.

Hertil kommer yderligere, at antallet af tyske stemmer normalt lå højere ved nationalforsamlingsvalget end ved afstemningen det følgende år, og endelig vil den nævnte forhøjelse bevirke, at der for hele amtet kommer overensstemmelse mellem Tiedjes tal og det antal tyske stemmer, dr. Karl Alnor har anført for hele Tønder amt – nemlig 6.249. Derimod ses det ikke, hvor fejlen skulle ligge i Tiedjes vælgertal for hele amtet, hvis Alnor skulle have ret i, at der var 14.108 vælgere. Tiedjes samlede tal for Tiedje-bæltet og de nord for liggende egne af Tønder amt er af ham selv i Den tyske Note opgivet til $8.593 + 5.693 = 14.286$, men en sammentælling af kommune-tallene giver kun 14.004, og der ses ingen anledning til at kassere dette tal til fordel for de af Alnor opgivne 14.108.

Tysk tab fra 1912 til 1919

Med hensyn til det samlede antal socialdemokratiske og andre tyske stemmer, har Tiedje tallet 5.333 i Tiedje-bæltet og 1.111 nord for Tiedje-linien, altså i alt 6.444 tyske stemmer, men sammentælling af hans kommune-tal giver kun 6.139, og her må det, som der foran er redegjort for være rigtigt at forhøje tallet fra Højst og for hele området med 110 tyske stemmer til – for hele amtet i 1. zone – de af Alnor angivne 6.249, hvoraf 1.272 siges at være marxistiske og 4.977 borgerlige. Idet der i øvrigt bygges på grundmaterialet i arkiverne fra de øvrige amter, og der ikke skelnes mellem marxistiske og borgerlige, men mellem socialdemokratiske og andre tyske stemmer, kan der foretages følgende opstilling af udfaldet af valget til den tyske nationalforsamling den 19. januar 1919, sammenlignet med resultatet af rigsdagsvalget i 1912:

<i>Amt, land og by</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Socialdemokrater</i>	<i>Andre tyske stemmer</i>	<i>I alt tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
<i>Haderslev</i>					
1912	13.136	458	3.294	3.752	
1919	29.746	2.588	4.730	7.318	22.428
<i>Sønderborg</i>					
1912	8.254	654	1.912	2.566	
1919	19.966	1.720	3.026	4.746	15.220
<i>Åbenrå</i>					
1912	6.996	663	2.242	2.905	
1919	16.517	1.615	3.844	5.459	11.058
<i>Tønder-nord</i>					
1912	5.522	243	2.629	2.872	
1919	14.004	1.272	4.977	6.249	7.755

<i>De fire amter, land og by</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Socialde- mokrater</i>	<i>Andre tyske stemmer</i>	<i>I alt tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1912	33.908	2.018	10.077	12.095	
1919	80.233	7.195	16.577	23.772	56.461

I 1912 udgjorde de socialdemokratiske og tysk-borgerlige stemmer tilsammen 35,7 procent af det samlede vælgertal i de fire amter nord for 1920-grænsen – i Haderslev amt 28,6, i Sønderborg amt 31,1, i Åbenrå amt 41,5 og i Tønder amt 52,0 procent.

Tysk flertal tabt på Løgumkloster-egnen

Skulle den tyske andel af det samlede vælgerkorps i 1919 have været den samme som i 1912, burde der være afgivet 28.852 socialdemokratiske og andre tyske stemmer, men slutresultatet blev 23.772. Det må dog her erindres, at kan der have været dansksindede, der stemte socialdemokratisk eller – ud fra en kirkelig anskuelse – tysk-borgerligt i 1919, så er det ganske klart, at der relativt var endnu flere dansksindede, der stemte socialdemokratisk ved rigsdagsvalget i 1912. Tabet for den samlede tysk-hed var altså næppe så stor, som forskellen mellem de 28.853 og 23.772 altså 5.081, angiver. Nedenfor angives de stemmetal, der amtsvis skulle være opnået, om status quo sammenlignet med valgene i 1912 skulle være opretholdt, til sammenligning med det faktisk afgivne antal socialdemokratiske og andre tyske stemmer i 1919:

<i>Amt</i>	<i>Stillingen som 1912</i>	<i>Stemmer i 1919</i>	<i>Tilbagegang i 1919-tal</i>
Haderslev	8.507	7.318	1.189
Sønderborg	6.209	4.746	1.463
Åbenrå	6.855	5.459	1.396
Tønder-nord	7.282	6.249	1.043
I alt fire amter	28.853	23.772	5.081

Retter man igen blikket mod det klart delte Tønder amt, voksede i de ni sogne på Løgumkloster-egnen antallet af vælgere fra 2.130 i 1912 til 5.171 i 1919, hvilket burde have medført en opgang i det tyske stemmetal fra 1.213 til 2.945, men tyske og socialdemokratiske kandidater nåede tilsammen kun op på 2.330 stemmer. Der var tabt terræn, svarende til 615 af 5.171 vælgere i 1919, og det tyske flertal var tabt.

I enklavesognene steg vælgertallet fra 1.704 til 4.167, hvilket burde have ført til en samlet tysk og socialdemokratisk fremgang fra 364 til

890 stemmer, men der blev kun afgivet 486 stemmer i alt – svarende til et tab på 404.

Stadig danske uden stemmeret

Til forklaring af det set i forhold til det samlede vælgertal i og for sig ret beskedne omsving i stemmeafgivningen, som også kom til udtryk ved folkeafstemningen i 1920, forklarede en af Løgumkloster-egnens dansk-sindede mænd, H. P. Johannsen, Rens, Andreas Bach, der kom til Burkal sogn lige før genforeningen, at de fleste på egnen »desværre længe forud for verdenskrigen havde affundet sig med det håbløse i at stemme på en dansk kandidat, som de alligevel ikke kunne få valgt . . . stadig flere havde givet op . . . De havde peget på det håbløse i at stemme på en dansk kandidat blot for at tilkendegive deres danske sindelag, og H. P. Johannsen havde i sit inderste givet dem ret«. Men udadtil havde han holdt håbet og troen ved lige.

For Løgumkloster-egnen som helhed betød nationalforsamlingsvalgets resultat, at der ikke som i 1912 var 56,9 procent tysksindede og socialdemokratiske (nationalt ligeglade) vælgere, men kun 43,9 procent. I enklavesognene var tyskhedens aktive andel af vælgerkorpset reduceret fra 21,4 til 11,7 procent. Og inden den endelige afstemning kom, skulle danskheden styrkes ved, at de sidste optanter, optantbørn og andre danske undersåtter med mindst 20 års ophold i landsdelen fik stemmeret.

I Haderslev amt var den tyske og socialdemokratiske andel af vælgerne i forhold til 1912 reduceret fra 28,6 til 24,6, i Sønderborg amt fra 31,0 til 23,8. I Åbenrå amt fra 41,6 til 33,0 og i Tønder amt som helhed fra 52,0 til 44,6 procent. I hele den del af Nordslesvig, der blev til 1. zone, faldt den tyske vælgerandel fra ca. 35,7 til 30,1 procent af vælgerkorpset.

De tyske stemmers fordeling på land og by

Fordelingen af de afgivne (stort set tyske) stemmer var i by og på land følgende:

<i>Byer og flækker</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Afgivne stemmer</i>	<i>Procentdel stemmende</i>
Haderslev	7.620	3.325	43,6
Sønderborg	5.198	2.894	55,7
Åbenrå	4.460	2.632	59,0
Tønder, Løgumkloster og Højer	4.305	3.283	76,3
I alt	21.583	12.134	56,2

<i>Landdistrikter</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Afgivne stemmer</i>	<i>Procentdel stemmende</i>
Haderslev amt	22.126	3.993	18,0
Sønderborg amt	14.768	1.852	12,5
Åbenrå amt	12.057	2.827	23,4
Tønder amt	9.699	2.966	30,6
I alt	58.650	11.638	19,8

Der kunne ved en gennemgang af enkeltheder være adskilligt at glæde sig over fra dansk side. Kun i nogle sogne i Tønder amt var der faldet så mange tyske stemmer, at der, hvis man ikke anstrengte sig fra dansk side, kunne frygtes at blive tysk flertal. Sønderborg amt havde klarer sig fint, Åbenrå amt pænt, og i Haderslev amt var der udsigt til, at selv Haderslev by og ret stærkt tysk påvirkede kommuner som Vojens, Sommersted, Rødding, Toftlund og Skærbæk ville give et solidt dansk flertal.

Fra dansk side bekymrede man sig altså ikke meget om nationalforsamlingsvalget, men tog del i kommunalvalg og kredsvalg, hvorfra tallene dog ikke i samme grad som fra nationalforsamlingsvalget egner sig til sammenligning, det være sig bagud som forud.

Stemmeafgivning – en tysk bekendelse

Fra tysk side var der megen utilfredshed med resultatet af nationalforsamlingsvalget. *Sonderburger Zeitung* konstaterede straks, at stemmeafgivningen i Sønderborg var dalet fra 80 til 56 procent. Noget bedre fandt man, det stod til i Augustenborg, Nordborg, Broager og enkelte andre afstemningsdistrikter. Men de fleste landsognes stemmetal var faldet stærkt siden 1912, når det større vælgertal toges i betragtning. Efter bladets mening opfordrede det ligefrem til medlidenhed, at vælgerne f.eks. i Dyntved-Egen havde ladet valgbestyrelsen vente forgæves i elleve timer! Danskepartiet har, som kendere af forholdene kunne vide, ved deres stemmeunddragelse bevirket, at det hemmelige valg blev forvandlet til et offentligt, i hvilket enhver der deltog kunne kontrolleres og stemples som tysker, skrev det tyske blad.

Apenrader Tageblatt havde forudset den lave stemmeprocent og konstaterede, at knap en trediedel af vælgerne i Åbenrå amt – 5.459 af 16.517 – havde gjort deres pligt »over for fædrelandet«. Ganske vist havde 60 procent stemt i Åbenrå by, men ude på landet havde valgdeltagelsen været meget ringe . . . , hvilket væsentligt skyldtes, at »danskerne tro mod deres føreres parole overhovedet ikke har stemt«. Men også de tyske vælgere havde været lunkne, mente bladet – »hvad skal man f.eks. sige til, at der i et så stort valgdistrikt som Varnæs kun blev afgivet

siger og skriver 7 stemmer? Vi vil ikke fremdrage de grunde, de tyske vælgere har givet, men vi vil ret indtrængende betone, at vi ikke forstår, hvordan tyske kan lade deres fædreland i stikken i dets højeste nød«.

Danske forhåbninger til socialdemokraterne i Flensborg

Ved kommunalbestyrelsesvalg og kredsvalg, henholdsvis den 2. marts og den 4. maj var tallene også lovende for danskheden, men til sammenligning med rigsdagsvalg og folkeafstemning egner de sig som nævnt ikke.

Noget fuldgyldigt udtryk for danskhedens talmæssige styrke i Sønderjylland kunne heller ikke nationalforsamlingsvalget være. Foruden de danske, der stod på valglisterne sammen med andre tyske statsborgere, befandt der sig endnu mange dansksindede uden stemmeret i landsdelen.

I Flensborg blev af 38.785 vælgere afgivet 15.146 tyskborgerlige og 18.337 socialdemokratiske stemmer, i alt 33.483 stemmer. Af samtlige vælgere havde 86,4 procent stemt på et af de tyske partier. Kun 5.302 vælgere var blevet borte fra valglokalerne. Skulle de danske stemmer ved en folkeafstemning hentes inden for disse 13,6 procent af vælgerkorpset, var der ikke meget håb om en dansk fremtid for Flensborg. Men de danske i Flensborg satte deres lid til socialdemokraterne, og Flensborg Avis garderede sig mod forhastede slutninger om, at Flensborgs skæbne var afgjort, med den antagelse, at »i Nordslesvig er stemmetallene en tysk tilkendegivelse, i Flensborg ikke«!

Den 10. februar 1920

En fjerdedel af de stemmeberettigede kom ude fra – ved en fejltagelse

Efter de mange og lange forhandlinger, drøftelser og stridigheder i Nord- og Mellemslesvig, i Danmark og i Paris kom endelig den 10. februar 1920 første del af den afstemning, sønderjyderne havde håbet på i over et halvt århundrede.

Der var dels efter langvarige drøftelser og dels ved et spil af tilfældighedcr givet stemmeret til 1. mænd og kvinder, der var født og bosat i zonen, 2. personer, der var født uden for zonen, men havde haft bopæl her siden 1. januar 1900, 3. personer, der var født i zonen, men nu havde bopæl uden for, samt 4. personer, der var født uden for zonen, men havde haft bopæl her, indtil de var blevet udvist af tyske myndigheder. Valgretsaldern var som ved nationalforsamlingsvalget 20 år. Vælgerne fordelte sig således på amterne:

<i>Absolutte tal</i>	<i>Født og bosat i 1. zone</i>	<i>Bosat siden før 1900</i>	<i>Født i, men bosat udenfor</i>	<i>Udvist af zonen</i>	<i>I alt med stemmeret i 1. zone</i>
Haderslev amt	28.781	2.965	13.527	144	45.417
Sønderborg amt	18.269	1.178	4.765	52	24.264
Åbenrå amt	15.436	1.005	4.522	44	21.007
Tønder amt	13.497	779	4.746	14	19.065
Af Flensborg amt	1.071	74	293	0	1.438
I alt	77.054	6.001	27.853	254	111.191

Procenttal

Haderslev amt	63,4	6,5	29,8	0,3	
Sønderborg amt	75,3	4,9	19,6	0,2	
Åbenrå amt	73,5	4,8	21,5	0,2	
Tønder amt	70,9	4,1	24,9	0,1	
Af Flensborg amt	74,5	5,1	20,4	0,0	
I alt	69,4	5,4	25,0	0,2	

Det vil alt i alt sige, at en fjerdedel af de stemmeberettigede, der skulle træffe afgørelsen om landsdelens skæbne var bosat uden for afstemningsområdet. Her lå en væsentlig kilde til strid. Og en anden lå i det forhold, at mennesker, der havde nået valgretsaldern, men først havde taget ophold i landsdelen efter 1. januar 1900 ikke fik adgang til at stemme.

Problematikken om de tilrejsende

Oprindeligt havde Vælgerforeningen foreslået, at stemmeretten blev givet til alle mænd og kvinder, der var fyldt tyve år, som var født og havde hjemme i Nordslesvig, som havde boet i Nordslesvig i mindst ti år, eller som var født i landsdelen, men udvist af de hidtidige magthavere. Man havde altså ikke krævet tyve, men kun ti års ophold i landsdelen for at andetsteds fødte kunne deltage i afstemningen, og man havde slet ikke ønsket, at der skulle gives stemmeret til personer, der blot var født i landsdelen, men nu boede andetsteds. Kravet om 20 års ophold i landsdelen i stedet for ti kom med på foranledning af redaktør Ernst Christiansen, Flensborg, som et kompromis under forhandlingerne om, hvorvidt valgretsaldere burde være 20 eller 25 år. Fra dansk side i Flensborg var man interesseret i at udelukke de efter århundredskiftet indvandrede fra at blive medbestemmende. Det har været mere gådefuldt, hvordan man fik bestemmelsen om, at alene det at være født i landsdelen skulle give ret til at deltage i afstemningen. Der kom i det udkast til fredstraktaten i Versailles, man overrakte parterne den 7. maj 1919, til at stå, at »stemmeret har alle mænd og kvinder, som ved fredstraktatens ikrafttræden er fyldt tyve år, er født i afstemningsområdet *eller* har haft bopæl der siden 1. januar 1900 eller er blevet udvist af de tyske myndigheder«. Et »og« var blevet til et »eller«. Tanken havde været, at fødsel og bopæl og ikke fødsel alene skulle give stemmeret.

Dette lille »eller« skulle vise sig at betyde en væsentlig fordel for tyskerne. Selvom der kom flere tilrejsende nord fra end syd fra – henholdsvis 16.638 og 11.069 – forrykkedes forholdet mellem danske og tyske stemmer ved denne bestemmelse til tysk fordel, fordi så mange tyske embedsmænd en kortere årrække i deres ungdom havde været ansat i Nordslesvig, netop i en periode af deres liv, hvor frugtbarheden var stor.

Tilrejsendes stemmer søges udskilt

Resultatet af afstemningen den 10. februar 1920 blev, at af de 111.191 personer, der havde stemmeret, deltog 101.632 i afstemningen, men 872 stemmesedler var blanke eller ugyldige, og der var derefter afgivet 75.431 danske og 25.329 tyske stemmer. Af de gyldige stemmer blev således 74,9 procent afgivet til fordel for Danmark, mens 25,1 procent ønskede forbindelsen med Tyskland opretholdt. Omsætter man stemmetallene til procentandele af det samlede antal stemmeberettigede, havde 67,8 procent stemt for Danmark og 22,8 procent for Tyskland, mens 0,8 procent af stemmesedlerne var erklæret for ugyldige. Kun 8,6 procent af de stemmeberettigede var blevet forhindret i at afgive deres stemmer.

Med den indstilling, man fra dansk side havde til tilrejsendes adgang til stemmeafgivning, er det forståeligt, at man har søgt at finde frem til, hvordan ja- og nej-stemmer fordelte sig på bosiddende og tilrejsende. For købstæders og flækkers vedkommende var problemet løst ved at de hjemmehørende og de tilrejsende afgav deres stemmer i hver sin urne og i følge en oversigt, udgivet af Det midlertidige Ministerium for sønderjyske Anliggender var fordelingen følgende:

	<i>Stemmer i alt</i>		<i>Tilrejsende</i>		<i>Bosiddende</i>	
	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>
Haderslev	5.209	3.275	1.203	961	4.006	2.314
Christiansfeld	247	124	30	50	217	74
Sønderborg	2.029	2.601	349	919	1.680	1.682
Augustenborg	256	236	36	97	220	139
Nordborg	520	327	143	137	377	190
Åbenrå	2.224	2.725	445	899	1.779	1.826
Gråsten	561	407	129	197	432	210
Tønder	761	2.504	165	850	596	1.654
Højer	219	581	42	164	177	417
Løgumkloster	542	516	110	170	432	346
I alt	12.568	13.296	2.652	4.444	9.916	8.852

Tælles de tilrejsende med, var der altså et tysk flertal i købstæder og flækker under ét, mens der var dansk flertal, når man trak de tilrejsendes stemmer fra.

Syv hundrede syd fra stemte dansk, 125 nord fra tysk

På afstemningsstederne i landkommunerne blev stemmesedlerne fra tilrejsende lagt i samme urne som de bosiddendes. I almindelighed har man regnet med, at de tilrejsende syd fra stemte tysk og de tilrejsende nord fra dansk. Men der ligger i Vælgerforeningens arkiv en pakke med et materiale til belysning af de tilrejsendes stemmeafgivning. Man har umiddelbart efter valget henvendt sig til tillidsmænd rundt om i 1. zones afstemningsdistrikter og bedt om de pågældendes skøn over stemmeafgivningen. Materialet er ifølge sagens natur behæftet med en del usikkerhed, men det viser dog, at der er ikke så få syd fra kommende, der har stemt dansk, og at et mindre antal, der kom til afstemningen nord fra, har stemt tysk. Resultat bliver, at i hvert fald over 700, der kom sydfra, stemte dansk, og i nærheden af 125, der var kommet fra Danmark, stemte for Tyskland.

Ved hjælp af dette materiale er det sogn for sogn gjort op, hvordan den hjemlige befolkning har stemt, og på tabel E, 1 findes en oversigt over

Bosiddendes (I) og tilrejsendes (II) nationale fordeling 10. februar 1920

Haderslev amt

I	D 79,6	P 7,8	T 12,6
II	D 68,6	P 12,4	T 19,0

Sønderborg amt

I	D 77,0	P 7,2	T 15,8
II	D 43,5	P 14,0	T 42,5

Åbenrå amt

I	D 65,3	P 9,9	T 24,8
II	D 39,5	P 17,4	T 43,1

Tønder amt

I	D 57,7	P 7,3	T 35,0
II	D 41,5	P 13,5	T 45,0

Figur V

Bosiddendes (I) og tilrejsendes (II) procentvise fordeling mellem danske, tyske og passive i hvert af de fire nordslesvigske amter den 10. februar 1920.

stemmeafgivningen i amter med og uden bysystemer og over afstemningen i de fire købstæder og flækkerne Højer og Løgumkloster under ét.

Som det vil ses af procentberegningerne ligger den danske vælgerandel overalt højest og den tyske lavest, når de tilrejsendes stemmer er trukket fra det samlede resultat. I området som helhed stemte 31,8 procent af de tilrejsende tysk, men kun 19,8–19,9 procent af de hjemmehørende. Forskellen på de tilrejsendes og de bosiddendes stemmeafgivning er navnlig bemærkelsesværdig stor i Sønderborg amts landsogne, hvor en tredjedel af de tilrejsende stemte tysk, mens kun hver 11. af de bosiddende erklærede sig for et fortsat tilhørsforhold til Tyskland.

Hver tredje tysk stemme kom ude fra, kun hver femte dansk

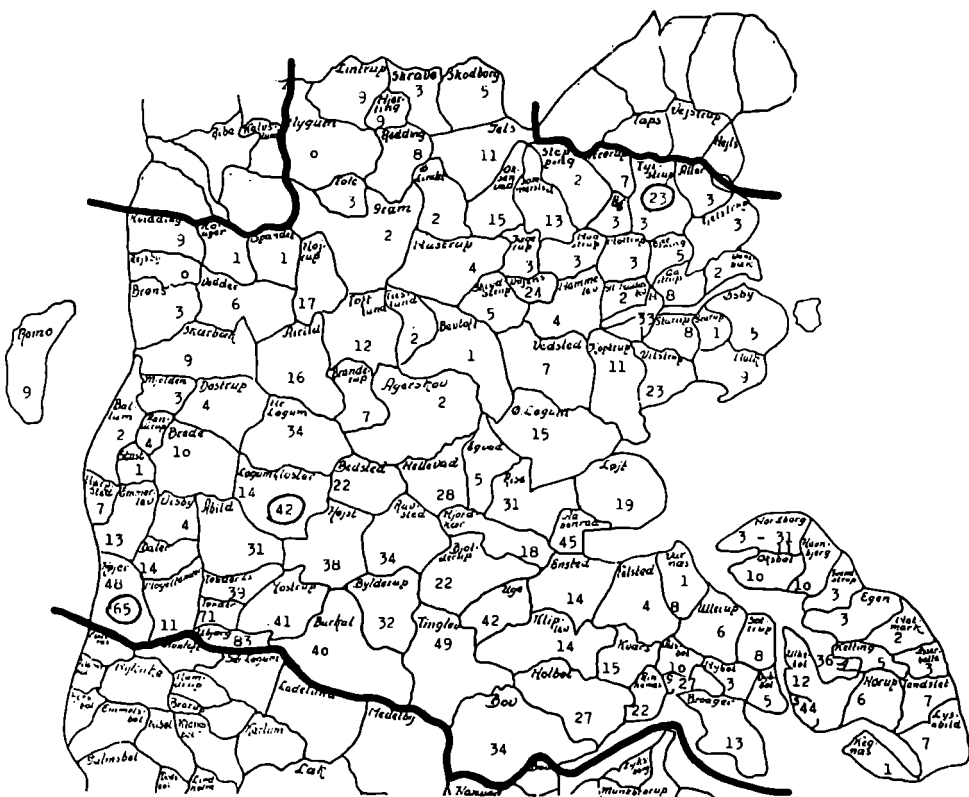
På landet i 1. zone som helhed kom over en tredjedel af de tyske stemmer fra stemmeberettigede, der for en stor dels vedkommende måtte betegnes som helt egnsfremmede. Af 13.127 tyske stemmer på landet var de 4.898 – godt en tredjedel – afgivet af tilrejsende, mens kun en femtedel – 12.872 af 64.447 – af de danske stemmer skyldtes tilrejsende. I hele området blev kun hver femte dansk stemme (15.186 af 75.431) afgivet af tilrejsende, mens mere end hver tredje tysk stemme (8.861 af 25.329) kom udefra. På grund af de ugyldige stemmesedler må tallene tages med et forbehold.

Hvor danskheden stod svagest, følte de mange tilrejsende fra Tyskland som en trussel. Hvor danskheden var stærk, virkede det irriterende, at folk, der ikke engang forstod egnens sprog, kom rejsende langvejs fra for at være medbestemmende om landsdelens skæbne, således hed det i én af de indberetninger, Vælgerforeningen havde udbedt sig: »At der blev givet folk syd fra betingelser for at bestemme om Sønderjyllands skæbne sammen med den befolkning, som var her og bliver her, har vakt sorg og forbitrelse. Det var her som overalt embedsmænds børn, som er født her, har levet her et år eller to, og som så sammen med forældrene er rykket syd på til Berlin, Hamborg eller Kiel«. Det virkede fremmedartet og komisk, »da den lille tyske trop sammen med den tyske lærer, efter at afstemningslokalet var forladt, istemte Slesvig-Holsten-visen«.

I Hviding, hvor hver eneste fastboende, der var født i sognet, stemte dansk, mødte 44 tilrejsende syd fra, alle for at stemme tysk – deraf, heder det, fem præstebørn og resten børn af toldembedsmænd og banefolk, der havde boet ved Hviding station. I Frørup mødte 32 tilrejsende syd fra, hvoraf 29 stemte tysk, og af dem var 27 børn af grænseopsynsmænd. I Solderup blev af 13 tyske stemmer syd fra de seks afgivet af lærerbørn, som var født i sognet, men som i »en helt ung alder« var vandret syd på. De kunne, understreges det, ikke et ord dansk. En toldkryders placering »for flere år tilbage« (dvs. før år 1900) gav alene Årø tyve tyske stemmer fra tilrejsende.

»Kærkomne var de jo ikke, dem syd fra«

Sommersted og Spandet kunne også pege på embedsmandsbørn, der var kommet syd fra – Sommersted noterede tyske stemmer fra »de allerfleste af 43«, der kom fra Tyskland. I Hjørpsted fik man besøg af 14 syd fra – de to stemte dansk, resten tysk men »kærkomne var de jo ikke, dem syd fra, det var mest embedsmænds børn, men vi havde dog sørget for logi til dem«. Den enlige tyske familie, der leverede seks tyske stemmer, mens »to vist kom fra tjenestefolk«, kunne åbenbart ikke klare alle de

Kort D

Den tyske andel af de bosiddende vælgere ved afstemningen den 10. februar 1920. Der har været tysk flertal ved en procent af over 46, idet stemmeprocenten som helhed lå omkring 92.

tilrejsende tyskere. Men der var grænser for dansk hjælpsomhed. Lovrup meldte med åbenbar tilfredshed, at »en stemmeberettiget syd fra var kun kommet til Tønder, da han telefonerede, at vi skulle sende en bil efter ham. Vi gav afkald, og det tyske udvalg havde ikke befordringsmidler til rådighed, så for ham slap vi«. Man aner på den anden side lidt medfølelse, når det fra Tornum (Lintrup sogn) meldes, at der kom to embedsmandsbørn og en -kone og »de var alt andet end velkomne, men de var jo pisket herop«!

Fra dansk side lægges der ikke skjul på, at man nogle steder havde søgt at få hjemmetyskere til at blive borte fra afstemningen. Undertiden lykkedes det. Men det hændte også, at tilrejsende fra Tyskland fik hjemmetyskere, der ellers havde besluttet at blive hjemme, til at stemme.

Tonen kunne være hård. I Borg ved Bredebro spurgte en dame, da hun havde stemt, om det var dansksindede mænd, der sad ved valgbor-dene. Da svaret var ja, udbrød hun: Fy Deuvelt, hoch lebe Deutschland! I Borg stemte i øvrigt seks syd fra dansk og 12 tysk.

Tysk præstedatter stemte dansk

Afstemningens danske solstråleberetning kom fra Roager, hvor den tyske præstedatter og -kone Charitas Dietrich, født Bischoff, afgav sin stemme. Hendes mor, der havde et navn som forfatterinde, havde da den lille pige kom til verden i Roager præstegård i 1874, ikke kunnet give sit barn bryst. En bondekone påtog sig at amme barnet, og i den anledning skrev en tysk veninde af præstefruen: »Hun lagde det tyske barn til sit danske bryst. Mon det ikke giver en spaltning?« – Ordene virkede næsten profetiske, da Charitas som 36-årig tysk præstekone, den 10. februar 1920 mødte i Roager og afgav sin stemme for Danmark med den udtrykkelige begrundelse, at »landet er jo dansk og bør til Danmark – vi var dog fremmede der«! Hun havde sin mands samtykke til rejsen, men andre familiemedlemmer skal have været forfærdede over hendes beslutning.

Modsat følte man skuffelse i Skrydstrup, da Johannes Tiedje, født i 1879 som søn af sognets dansksindede præst, viste sig for at stemme.

Nogle steder stemte ikke så få af de stemmeberettigede, der kom fra Tyskland, dansk. Adskillige dansksindede sønderjyder var under ud-dannelse eller havde fået deres virke forskellige steder syd på. Uden for købstæderne blev rekorden sat i Løgumkloster med 25, og en halv snes danske stemmer kom syd fra i Blans, Hajstrup, Rinkenæs, Skodborg, Skrydstrup, Toftlund og Kværns. Resten var spredt i mindre antal på omkring 250 afstemningssteder, men samlet ser det ud til, at i hvert fald syv hundrede af de stemmeberettigede, der kom fra Tyskland, stemte for en genforening med Danmark. Mere overraskende virker det måske, at 125 vælgere, der kom nord fra, stemte tysk – en halv snes alene i Egersund, syv i Abild, fem i Gråsten, Jels og Rudbøl, fire i Sdr. Vilstrup og tre i Tinglev for at nævne de steder, hvor antallet oversteg to. Resten var fordelt på et halvt hundrede afstemningssteder.

Fyldestgørende er indberetningerne ikke. Charitas Bischoff nævnes således ikke fra Roager, og indberetning savnes bl.a. fra Rødding. Og som der skrives fra Bevtoft kunne det være svært nok at konstatere de bosid-dendes stemmeafgivning under de nye forhold, for »blandt kommunens beboere findes en del embedsmænd, der ved tidligere lejligheder har stemt tysk, som nu – for de flestes vedkommende – har stemt dansk«.

»Ingen ret til at bestemme over vort land«

I øvrigt skal i flæng nævnes nogle eksempler på meddelernes iagttagelser.

Branderup: »De tre vælgere syd fra, som jeg mener har stemt tysk, havde ophold hos tysk familie . . . Vore 27 tyske stemmer her i kommunen kom fra tyskere her i byen – endda vi fik 10 til at blive hjemme«.

Fredsted (Gl. Haderslev sogn): Her var slet ingen tyske stemmer. Den eneste, vi kunne have ventet, en bestillingsmand ved jernbanen i Neu-münster, foretrak at blive hjemme.

Fæsted (Hygum sogn): Vælgerne syd fra (19) var børn af tyske grænseopsynsmænd, som var født her for mere end tyve år siden. De kom fra Tysklands forskelligste egne.

Gestrup (Agerskov sogn): De to tyske stemmer, som blev afgivet her, kom fra læreren og hans kone, som dog nu flytter syd på.

Gøttrup (Tislund sogn): Af fire syd fra stemte tre dansk og én tysk – den tyske stemme blev afgivet af en lærersøn, som var født her, men nu er bosat i Frankfurt a. d. Oder.

Hønning (Arrild sogn): På liste 1 og 3 (fødte i sognet og bosatte med over tyve års ophold) manglede otte stemmer, som på grund af sygdom eller nedkomst ikke kunne stemme.

Fra Refsø (Sommersted sogn) nævnes nogle »dårlige« tyske stemmer: en østpreusser og hans kone og en galizier, som har været her siden før 1900, samt en familie på fire personer, der nu har solgt deres ejendom og er flyttet til Holsten, hvor de kom fra. »Sådanne folk«, skrives der, »har ingen ret til at bestemme vort lands skæbne«.

Rejsby: De fem tyske stemmer kom alle syd fra, de tre var præstebørn. To syd fra stemte dansk.

Skrydstrup: Frimenighedspræst Johannes Tiedje har været her for at stemme. Da han er udgået fra et dansk hjem, havde vi ikke ventet, han var kommet . . . Vi havde tre blanke konvolutter.

Vonsbæk: Kun to hjemmetyske familier stemte tysk, de andre blev enten hjemme eller stemte dansk. En af de tyskfødte har vist afgivet den blanke stemmeseddel, som var afgivet.

Tysksindede, der ikke kom til at stemme

Blans (Ullerup sogn): Af 21 syd fra stemte 10 for Danmark, 11 for Tyskland.

Broballe (Oksbøl sogn): Et par af de stemmeberettigede syd fra er sønner af en enkeher. De er ansat som embedsmænd i Holsten, og det er muligt, de har fået moderen til at stemme for Tyskland. Det gav nemlig flere tyske stemmer, end vi havde ventet.

Dybbøl: Alle syd fra stemte tysk. To af 34 nord fra stemte tysk.

Elstrup (Egen sogn): Af otte tyske stemmer antages de to at være fra kommunen. To syd fra var børn af tyske grænsekontrollører, én var datter af et omrejsende cirkusselskab, og hun blev tilfældigt født her.

Ertebjerg (Tandslet sogn): Den ene af tre vælgere syd fra er politibetjent i Altona og den anden tolder i Husum. Den tredie er bagermadam i Neumünster.

Guderup (Egen sogn): Af 11 tilmeldte syd fra mødte 9, og alle stemte for Tyskland, deraf en doktor, en lærerinde og fem, som er ført herfra som børn og aldrig har været her siden. Vores nidkære lærer skrev og telegraferede over hele Tyskland for at fiske stemmer. For oplysninger i dokumenterne havde han trolige medhjælpere i vores meget tyske præst og en lærer, der er Standesbeamter her, men trods alt nåede vi dog i Egen sogn 95 procent danske stemmer.

Havnbjerg: En dame fra Kiel fik en tysk gårdejer og familie, som ellers ganske sikkert var blevet hjemme, med til afstemningen.

Ketting: En syd fra stemte dansk, to tysk. Vi fandt en tom konvolut, som vi antager kan være givet af den fjerde syd fra, men med sikkerhed kan det selvfølgelig ikke siges.

Genner (Ø. Løgum sogn): Vi havde regnet med flere tyske stemmer, end der blev afgivet.

Havsted (Ravsted sogn): Af 13 syd fra har to stemt dansk, nemlig to brødre, som begge er skolelærere.

Heds (Bylderup sogn): Tre syd fra er født på Hedsgård, der i firserne havde et par ejere fra Sydslesvig, én er datter af en tysksindet gårdmand og nu lærerinde i Kiel.

Kolonisationens virkninger

Lovrup (Døstrup sogn): En gammel kone fra Kiel lod Det tyske Udvalg køre hertil i bil. Hun var tunghør og blind på det ene øje, hvorfor Det tyske Udvalg havde medsendt en ledsagerske. Den gamle medbragte selv sin stemmeseddel, og det samme var tilfældet med den anden tyske stemme, vi fik her. Vi slap for fem her i kommunen bosiddende tyskere, de glemte nemlig at ansøge om optagelse i valglisterne, til det var for sent.

Mjolden: En vælger syd fra stemte tysk, søn af en præst født omkring 1880, marineofficer under krigen. Desuden stemte en hjemmetysker og hans kone tysk, mens præsten og et par hjemmetyskere ikke stemte.

Rens (Burkal sogn): Alle de tilrejsende (syd fra) havde en forsamling aftenen før afstemningen og gjorde os danske en del skade, idet tyskerne troede sig helt sejrssikre, og der er måske nok nogle af de lettroende, som er gået over til dem.

Ø. Gejl (Holbøl sogn): En syd fra stemte dansk og blev næste morgen bortvist af sin vært.

Nogle meddelere gør pligtskyldigst rede for, hvilke tilrejsende der vides eller menes at have stemt enten tysk eller dansk, således nævnes i Ellum navnene på to sønner af jernbaneembedsmænd, »som er blevet ført herfra som ganske spæde«, og fra Grøngård (Burkal sogn) en jernbaneanmand fra Berlin, født i 1855, en frue fra Charlottenburg, født 1851, en Beamter fra Berlin, født 1830, en forvalter fra Oldenburg, født 1872, en kaptajnsfrue fra Norderney, født 1890, en borgmester fra Frederiksstad, født 1844, en enke fra Tønning, født 1889, og en frøken fra Sydslesvig, født 1891. Fra Bønderby (Møgeltønder sogn) meldes om en kvindelig vælger, der var gift med en høj regeringseembedsmand i Hannover, og en anden, der var enke efter en Gerichtsdirektor. Og så er der en »brevbærer fra Jena, men han har nok stemt dansk«. Mange tilrejsende var ukendte på afstemningsstedet, som regel kunne en og anden dog huske deres forældre, men over for en forretningsmand fra Berlin gav man op i Ellum. Han var »helt ukendt selv af ældre folk, ingen kunne tænke sig, hvor hans familie havde boet, men hans papirer var i orden«.

Hvor meget de tilflyttede syd fra har betydet, får man et indtryk af fra Visby, der melder, at »af 48 tyske stemmer antages de 20 at være afgivet af vælgere syd fra. Resten, 28, er desværre afgivet af bosatte folk: læreren og hans familie 4, en gammel pensionist 1, en tilflyttet friser med hustru, 2, en Lippe-Detmolder med familie 4, nogle banefolk 5, en gartnerfamilie 2, og resten er afgivet på dril og af dumhed af arbejdsfolk, ialt 10. Af den indfødte befolkning har ingen stemt tysk«.

Man mærker i de danske tillidsmænds indberetninger jubelen, når det kan konstateres, at alle i sognet fødte og bosatte har stemt dansk. Således berettes fra Kastvrå: »Syd fra var der anmeldt en vælger fra Angel. Manden mødte og stemte dansk. Vor by er fuldstændig ren for tyskere«.

Geografisk fordeling af tilrejsende

Forholdet mellem antallet af tilrejsende fra Danmark og Tyskland giver et fingerpeg om, hvor der i særlig grad er udfoldet tysk aktivitet før århundredskiftet. Til stationsbyen Vojens var således af de tilrejsende 109 fra Tyskland og kun 49 fra Danmark, skønt det gennemgående træk for Haderslev amts vedkommende var, at antallet af rejsende fra Danmark langt oversteg antallet af tilrejsende fra Tyskland, og det bødede i Vojens kun lidt på virkningerne heraf, at fem af stemmerne syd fra blev afgivet til fordel for Danmark. To nord fra var til tysk fordel.

Også i Christiansfeld og Toftlund afstemningsdistrikter noteredes et stort overskud af tilrejsende fra Tyskland. Til Christiansfeld kom 54 syd

fra og kun 26 nord fra. I Toftlund kom 78 fra Tyskland og kun 49 fra Danmark. Det hjalp noget på forholdet, at af syd fra kommende stemte i Christiansfeld 7 og i Toftlund 10 for Danmark, men mens tilsyneladende alle, der kom fra Danmark, i Christiansfeld stemte dansk, mentes i Toftlund 5, der kom fra nord, at have stemt for Tyskland.

Også til Rødding kom der i forhold til det samlede antal bosiddende stemmeberettigede mange fra Tyskland, nemlig 49, men som følge af den store udvandring, der efter 1867 havde fundet sted fra de nordligste egne til Danmark, oversteg antallet af tilrejsende nord fra dog her som næsten overalt i Haderslev amt og endog i Haderslev by, antallet af tilrejsende fra Tyskland. Der kom til Rødding afstemningsdistrikt ikke færre end 169 nord fra. Desværre foreligger der ikke fra Rødding nogen vurdering af de tilrejsendes stemmeafgivning.

Relativt mange tyske tilrejsende har der i Haderslev amt været til Over Jersdal med 22 syd fra og 18 nord fra, Sommersted (henholdsvis 37 og 76), Arø (24–42), Hammelev (34–67), Jels (59–163), Skærbæk (67–103) og Hviding (45–127) samt nogle enkelte distrikter med meget små tal.

I Sønderborg amt overgik antallet af rejsende fra Tyskland antallet af tilrejsende fra Danmark foruden i Sønderborg, i Augustenborg (100–33) og Nordborg (149–128) i Broager sogn som helhed (350 fra Tyskland og 323 fra Danmark) og i Ketting sogn (69–25), og der var i det hele taget her som vidnesbyrd om den sydligere beliggenhed, den periodevis stærke tyske aktivitet og de naturlige erhvervsmæssige forbindelser til Flensborg og sydligere egne langt flere tilrejsende syd fra end i Haderslev amt.

Disse forhold gør sig endnu stærkere gældende i Åbenrå amt, hvor der foruden i Åbenrå var flertal af tilrejsende syd fra til Uge (36–31), Gråsten (202–94), Kværs (41–36), Rinkenæs (141–73) og Holbøl (91–57) sogne. Hertil kommer et betydeligt tysk mindretal af tilrejsende syd fra til Rise sogn (115–124). Rødekrø station har her medført flertal af tilrejsende syd fra i Brunde og Rise afstemningsdistrikter (tilsammen 66 mod 38). For alle de nævnte steder gælder dog, at flertal for Danmark blandt de hjemmehørende opvejede flertallet af rejsende fra Tyskland. Bemærkelsesværdigt er det, at halvdelen af de tyske stemmer i Gråsten blev afgivet af tilrejsende.

Men mere end noget andet sted uden for byerne prægedes afstemningen den 10. februar 1920 i de sydlige dele af Tønder amt af tilrejsende fra Tyskland. Til Tinglev sogn kom således 114 fra Tyskland og kun 56 fra Danmark, i Burkal var tallene henholdsvis 107 og 67, i Bylderup 59 og 45, i Hostrup 87 og 34 og i Ravsted 63 og 44.

Jo nærmere grænsen mellem 1. og 2. zone des flere tyske tilrejsende

var der i forhold til danske, og i området ved Tønder, hvor der var flertal af tyske stemmer i det fastboende vælgerkorps, var der også flertal af tilrejsende syd fra. Til Tønder by kom således 866 fra Tyskland og kun 186 fra Danmark, til Højer flække henholdsvis 172 og 38, til Højer landsogn 22 og 7 og til Ubjerg 54 og 16.

Tyske tilflyttere i overtal undtagen i Haderslev amt

Som med antallet af tilrejsende var det med antallet af tilflyttere med stemmeret, altså med mindst 20 års ophold i landsdelen. De fordelte sig således mellem byer (i Tønder amt tillige med de to flækker) og landdistrikter:

<i>Dansk- og tyskfødte vælgere</i>	<i>Byområder</i>		<i>Landdistrikter</i>		<i>Hele området</i>	
	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>
Haderslev amt	424	415	1.411	589	1.835	1.004
Sønderborg amt	84	319	382	317	466	636
Åbenrå amt	64	278	259	291	323	569
Tønder amt	58	212	343	138	401	350
Hele området	630	1.224	2.395	1.335	3.025	2.559

Som forholdet var med de tilrejsende, var antallet af før 1900 tilflyttede fastboende danske vælgere forholdsvis langt større i Haderslev amt end i de øvrige amter. På landet var der omkring tre gange så mange danske som tyske bosiddende tilvandrede med valgret i den østlige og den vestlige del af det gamle Haderslev amt (efter 1920 mod øst 1. sønderjyske opstillingskreds og mod vest Hviding og Nr. Rangstrup herreder), mens der kun var dobbelt så mange danske som tyske tilflyttere med stemmeret i det område, der efter genforeningen blev til 7. opstillingskreds (Rødding-kredsen). For Als (uden Sønderborg) gælder det samme som for egnen ved Rødding, at antallet af danske tilflyttere med stemmeret var dobbelt så stort som af tyske. Her ses dog bort fra Augustenborg og Nordborg, hvor den tyske andel af tilflyttere med stemmeret var tre gange så stor som den danske. På Broager var antallet af tyskfødte med stemmeret langt større end antallet af danske, og det giver nogenlunde balance i forholdet mellem danske og tyske tilvandrede i den del af Sønderborg amt, der ligger vest for Alssund.

I Åbenrå amt skifter forholdet fra en lille dansk overvægt i den nordlige del af amtets landsogne til en betydelig overvægt af tyske tilflyttere i sognene ned mod Flensborg fjord. Men det skarpeste skel har man igen i Tønder amt mellem Løgumkloster-egnen og enklavesognene. Ganske vist er overvægten af tyske tilflyttere i forhold til danske her langt mindre end i sognene ved Flensborg fjord – der er nærmest balance – men

den danske overvægt i enklaveområdet er endnu langt større end i Haderslev amt. På Løgumkloster-egnen er der 111 danske mod 115 tyske tilflyttere fra før århundredskiftet, mens det danske tal i enklavesognene ligger på 233 mod kun 37 tyske.

Som en tysk tilflytning af varig karakter prægede navnlig de sydligere byer og flækker, havde den også sat sit mærke på de sogne, der var centre for den tyske kolonisation i Nordslesvig. Man finder dog i Haderslev amt kun en overvægt af tyske tilvandrere i forhold til danske fra før århundredskiftet i Vojens og Oksenvad, men ganske anseelige mindretal i Rødding, Jels, Toftlund og Skærbæk samt Gram og Lintrup.

Syv-otte tusind tyske stemmer tabt

Har man fra de samlede vælger- og stemmetal fraserteret antallet af tilrejsende og deres stemmeafgivning, og tager man yderligere hensyn til, at stemmerne fra de udviste formentlig udelukkende har været danske, skulle de bosiddende valgberettigedes omtrentlige stemmeafgivning fremgå af tabel E, c, og sammenholdt med resultatet af nationalforsamlingsvalget i 1919 blev resultatet af de bosiddendes stemmeafgivning den 10. februar 1920 da amt for amt følgende:

		<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
Haderslev amt	1919	29.746	–	7.318	22.428
–	1920	31.746	25.270	4.013	2.463
Sønderborg amt	1919	19.966	–	4.746	15.220
–	1920	19.447	14.978	3.073	1.396
Åbenrå amt	1919	16.517	–	5.459	11.058
–	1920	16.614	10.843	4.112	1.659
Tønder amt	1919	14.004	–	6.249	7.755
–	1920	14.262	8.235	4.998	1.029
Fire amter	1919	80.263	–	23.772	56.491
–	1920	82.069	59.326	16.196	6.547

Til det samlede resultat for de fire amter skal naturligvis for 1. zone som helhed lægges tallene fra den nordlige del af Flensborg amt, de dele af Bov og Hanved sogne, der i 1920 kom tilbage til Danmark, men her kniber det med sammenligningsgrundlaget for nationalforsamlingsvalget. Antallet af hjemmehørende vælgere har i 1920 været 986, det danske stemmetal blandt disse ca. 598 og det tyske ca. 339, hvorefter kun 49 ikke skulle have afgivet deres stemme.

Det samlede antal vælgere skulle herefter, som det ses af tabel E, c i 1. zone (bosiddende alene) have været 83.055, hvoraf 59.924 stemte

dansk og 16.535 tysk, mens 6.596 ikke afgav deres stemme. Udtrykt i procenttal stemte 72,1 for Danmark, 19,9 procent for Tyskland og 8,0 procent undlod at stemme.

Det tyske stemmetal var altså gået stærkt tilbage fra nationalforsamlingsvalget den 19. januar 1919 til folkeafstemningen den 10. februar 1920. Men der var ikke tale om et nyt og stærkere stemningsomsving, som det der fandt sted fra 1912 til 1919.

Tilbagegangen i det tyske stemmetal fra 1919 til 1920 må naturligvis ses i forhold til befolkningsudviklingen mellem tællingerne i 1900 og 1919, og da antallet af stemmeberettigede (over 20 år) ved mindst ét af de to valg (nationalforsamlingsvalget og folkeafstemningen) har udgjort omkring 55,7 procent af folketallet, kan der foretages følgende opstilling til sammenligning mellem befolkningstilvæksten, det i kraft af opholdsbestemmelsen antal stemmeretsundtagne i 1920 og det tyske stemmetab i hvert af de fire amter:

	<i>Befolknings- tilvækst</i>	<i>Hertil svarende antal vælgere</i>	<i>Tysk stemmetab fra 1919 til 1920</i>
Haderslev amt	ca. 7.200	4.010	3.305
Sønderborg amt	– 3.300	1.840	1.673
Åbenrå amt	– 2.550	1.420	1.347
Tønder amt	– 1.950	1.085	1.251
I alt	– 15.000	8.355	7.576

Yderligere skal bemærkes, at befolkningstilvæksten 1900–1919 var lige-
ligt fordelt mellem byerne (Haderslev, Sønderborg, Åbenrå, Tønder, Hø-
jer og Løgumkloster) og landdistrikterne med ca. 7.500 til hver gruppe,
og at også det samlede tyske stemmetab var ret nær fordelt med halv-
delen til by og halvdelen til land med henholdsvis 3.686 og ca. 3.900.

De »stemmeretsberøvede«

En kombination af nationalforsamlingsvalgets og afstemningens tal

Fra tysk side havde man hele tiden anset det for en oplagt urimelighed, at tyskfødte ikke-sønderjyder, der var kommet til landsdelen efter 1. januar 1900, ikke fik lejlighed til den 10. februar 1920 at stemme om det nationale tilhørsforhold for det sted, der nu var deres bopæl og hjemsted. Fra dansk side havde man da, som nævnt, også oprindeligt kun udtrykt ønske om 10 års ophold i landsdelen som stemmeretsbetingelse. Men som betingelsen formuleredes, med krav om tyve års ophold, blev, som det skal ses, antagelig syv-otte tusind tysksindede – foruden et ukendt, men mindre antal dansksindede – afskåret fra at udtale sig om Nordslesvigs fremtidige statsretlige tilhørsforhold. De var, som man sagde fra tysk side, blevet *berøvet* deres stemmeret, samtidig med at tusinder af dansksindede, der ikke var tyske statsborgere og derfor ikke havde stemmeret i 1919, fik valget.

Den tyske ledelse havde ønsket, at »alle mænd og kvinder over 20 år, inklusive alle krigsfanger«, skulle have valget, men man havde heller ikke herfra fremsat noget ønske om, at andre end bosiddende skulle have adgang til at stemme. Hvordan ville udfaldet da være blevet af en afstemning, hvori alle, der havde valget i 1919, og alle, der fik valget i 1920, kunne have deltaget? Antager man, at tysk-borgerlige og tysksindede socialdemokrater ved nationalforsamlingsvalget i 1919 var lige så ivrige efter at give deres nationale sindelag til kende som de dansksindede i 1920, har så godt som alle, der kunne krybe, gå eller køres til valgstedet, afgivet deres stemme ved et af de to valg. Kun rundt regnet 8 procent af de ved et af valgene eller ved begge valg stemmeberettigede har måttet blive hjemme som følge af alvorlig sygdom, barselleje eller anden immobilitet – handicap, der ved afstemninger af denne art må antages at ramme lige til begge sider.

Med stemmeret ved kun ét valg

Ser man på de to afstemningers resultat, blev der i 1919 i 1. zone afgivet ca. 24.500 tyske stemmer, og i 1920 afgaves der af den bosiddende befolkning i samme område omkring 59.900 danske stemmer, hvilket

tilsammen maksimalt skulle udgøre 92 procent af den samlede befolkning over 20 år med valgret ved mindst et af valgene. Der skulle da ved de to valg tilsammen i alt have været omkring 91.700 stemmeberettigede, hvoraf en del ikke havde formået – eller ønsket – at afgive deres stemme.

Derudover fandtes der en gruppe af dansksindede, som ikke kunne eller ikke ville stemme i 1919, og som var udelukket fra valgretten i 1920, nemlig danske, som havde bosat sig i Sønderjylland efter 1900, eksempelvis danske kvinder, der var blevet gift med sønderjyske mænd efter århundredskiftet. Ligeledes har der i landsdelen opholdt sig en del personer med statsborgerskab i andre lande.

Men kan det passe, at der har været 91.700 personer over 20 år med stemmeret ved i det mindste et af valgene? Antallet af personer over 20 år ved den tyske folketælling af 8. oktober 1919 er ikke offentliggjort, men ved den første tælling efter genforeningen – folketællingen den 1. februar 1921 – befandt der sig i 1. zone praktisk taget samme antal mennesker som ved den tyske folketælling i 1919, nemlig ca. 163.600, og nogen større forskel på aldersfordelingen kan der næppe have været, så antallet af personer over 20 år har formentlig i 1919 som i 1920 været ca. 95.000 – 58,1 procent af det samlede folketal. Med 91.700, der havde valgret ved i det mindste ét af valgene, bliver der altså en margin på 3.300 personer, der kan have været uden valgret ved noget af valgene. Det må derefter være statistisk acceptabelt, at den faktisk tilstedeværende befolkning med stemmeret ved ét eller begge valg kan have fordelt sig således:

	<i>Stemmetal</i>	<i>Procenttal</i>
Danske	59.900	65,3
Tyske	24.500	26,7
Passive	7.300	8,0
I alt	91.700	100,0

Flere danske uden stemmeret i 1919 end tyske i 1920

Det er konstateret, at antallet af tyske stemmer fra 1919-valget til afstemningen i februar 1920 faldt fra omkring 24.500 til ca. 16.500, altså med omtrentlig 8.000. Hvis der ikke har fundet sindelagsskifte sted i årets løb, må altså omkring otte tusind tysksindede enten have mistet lysten til at stemme, være rejst bort fra landsdelen eller i 1920 være unddraget en stemmeret, de havde haft i 1919. Der var ved nationalforsamlingsvalget ca. 57.300 passive vælgere, og af de tilsammen 81.500 stemmeberettigede vælgere må otte procent eller 6.500 – dansk- og tysksindede under ét – antages af tvingende grund at have været forhindret i at gå til valgurnerne.

Nationalforsamlingsvalget 1919 og folkeafstemningen 1920

Hele 1. zone

1919	Du 10,4	P 63,0	T 26,6	
1920	D 66,2		P 7,5	T 18,1
				Tu 8,4

Byerne

1919	Du 4,1	P 42,0	T 53,9	
1920	D 38,5		P 7,6	T 36,6
				Tu 17,3

Landet

1919	Du 12,6	P 69,3	T 18,1	
1920	D 74,8		P 7,1	T 12,1
				Tu 6,0

Figur VI

Befolkningens fordeling ved nationalforsamlingsvalget den 19. januar 1919 og folkeafstemningen den 10. februar 1920. I 1919: Danske uden stemmeret (Du), passive (P) og tyske stemmer (T). I 1920: Danske stemmer (D), passive (P), tyske stemmer (T) og tyske uden stemmeret (Tu).

Tilbage skulle der så være ca. 50.500 dansksindede, som havde stemmeret i 1919, men afstod fra at udøve den i protest mod tilhørsforholdet til Tyskland. Da de hjemmehørendes danske stemmetal i februar 1920 lå på ca. 60.000, var altså i 1919 ca. 9.500 dansksindede uden stemmeret, og bevidstheden herom kan i den givne situation let forklare en dansk modvilje over for deltagelse i nationalforsamlingsvalget.

Beregninger af tilsvarende art kan sogn for sogn foretages ved sammenligning af de tyske stemmetal fra 1919 med den del af de danske stemmer, som i 1920 blev afgivet af den bosiddende befolkning. Stemmetal fra 1919 findes i bilagene og de beregnede danske stemmetal for hjemmehørende ved afstemningen i februar 1920 i tabel E,2. Det vil dog være temmelig upraktisk at beregne passive sogn for sogn efter samme

regel som ovenfor. Man må i så fald regne med skiftende passivprocenter. I det følgende ansættes derfor ved kombinationen af stemmetal fra 1919 og 1920 antallet af passive i sognene til samme antal som i 1920. Det medfører ikke nogen forvrængning af det umiddelbare styrkeforhold mellem dansk og tysk, som det rent faktisk har været mod slutningen af den tyske tid, men det giver ved procentberegninger af forholdet mellem stemmeberettigede og aktive og passive vælgere en lidt for lav procent af passive og dermed en anelse for høj andel af den samlede vælgermasse til både danske og tyske. Og beregner man antallet af danske med stemmeret i 1919 ved at trække antallet af passive i 1920 fra antallet af passive i 1919, bliver antallet lidt for stort.

Hjordkær – et eksempel

Tager man nu som eksempel Hjordkær sogn vest for Åbenrå, blev der i 1919 afgivet 146 stemmer som udtryk for tyskheden i sognet, mens 412 af 558 stemmeberettigede forholdt sig passive, af nødvendighed eller fordi de var dansksindede. I februar 1920 var der i alt 724 stemmeberettigede, hvoraf 510 stemte dansk og 154 tysk, mens 60 ikke deltog i afstemningen. Af tilrejsende var der 132, hvoraf man mener, at 75 stemte dansk og 47 tysk, mens 10 undlod at stemme. Det vil sige, at af den hjemmehørende befolkning med stemmeret i 1920 – i alt 592 – stemte de 435 dansk og 107 tysk, mens 50 ikke benyttede deres stemmeret. Der kan derefter foretages følgende sammenligning af det nationale styrkeforhold i sognet ved de to valg:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1919	558	–	146	412
1920	592	435	107	50

Det er herefter enkelt at konstatere, at »stemmeretsberøvelse« og bortrejse m.v. i 1920 kostede tyskheden 39 stemmer sammenlignet med 1919. Og sætter man, at antallet af vælgere, der af tvingende grunde ikke kunne komme til valgurnerne i 1919, har været det samme som i 1920, måtte der i 1919 have været $412 \div 50 = 362$ stemmeberettigede af dansk sindelag, således at der i 1920 blev givet stemmeret til 73 dansksindede ($435 \div 362$), der ikke havde haft stemmeret i 1919. For at alle over 20 år kunne have haft stemmeret ved begge valg, burde der altså i 1919 have været $558 + 73 = 631$ og i 1920 tilsvarende $592 + 39 = 631$ stemmeberettigede. Skematisk opstillet tager forholdet sig således ud:

<i>Hjordkær sogn 1919–20</i>	<i>Personer o. 20 år</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive i alt</i>
Med stemmeret i 1919	558	–	146	412
Med stemmeret i 1920	592	435	107	50
Danske med stemmeret i 1919		362		362
Nye danske vælgere i 1920	73	73		
Tyske uden valgret i 1920	39		39	
Sindelag i 1919–20	631	435	146	50

Forenklet kan det siges, at der her regnes med det største antal danske stemmer (afgivet i 1920), det største antal tyske stemmer (afgivet i 1919) og det mindste antal passive vælgere (tallet fra 1920), og der kan da drages følgende sammenligning mellem valget i 1919, afstemningen i 1920 og en kombination af de to sæt tal:

	<i>Absolutte tal</i>			<i>Procentfordeling</i>		
	<i>1919</i>	<i>1920</i>	<i>1919–20</i>	<i>1919</i>	<i>1920</i>	<i>1919–20</i>
Danske	–	435	435	–	73,5	68,9
Tyske	146	107	146	26,2	18,1	23,1
Passive	412	50	50	73,8	8,4	8,0
I alt	558	592	631	100,0	100,0	100,0

Passivprocenten bliver som nævnt utvivlsomt for lille i 1919–20-kombinationen, men det drejer sig i dette tilfælde kun om noget, der svarer til tre stemmer i forhold til 631 personer.

Overalt hvor man vil foretage opstillinger af denne art, må det naturligvis huskes, at heller ikke den skematiske opstilling af forholdet i 1919–20 som helhed rummer den fulde sandhed. Der er sket udskiftninger inden for gruppen af personer over 20 år i året mellem nationalforsamlingsvalget og folkeafstemningen. Gamle er døde, og der er kommet soldater hjem fra fronter, garnisoner og krigsfangelejre. Der er også tyske embeds- og bestillingsmænd, der uden at blive erstattet har forladt Sønderjylland, og der kan selvsagt også i nogle tilfælde være foregået et sindelagsskifte, specielt fra (tysk-)socialdemokratisk til dansk. Men uden indgående kendskab til lokale forhold og personer kommer man næppe sandheden om det faktiske styrkeforhold mellem de to nationaliteter nærmere end gennem opstillinger af denne art.

Tysk tab ved opholdsbestemmelsen

En opstilling vedrørende forholdet i 1. zone som helhed findes i tabel F. Heraf fremgår, at der under ét i de fire købstæder og flækkerne Højer

og Løgumkloster skulle være 3.895 tysksindede, som stemte i 1919, men ikke i 1920. I landdistrikterne var det tyske tab ved opholdsbestemmelse og bortrejse m.v. tilnærmelsesvis 3.914. Og det samlede tyske tab fra nationalforsamlingsvalget til folkeafstemningen var således efter disse tal 7.809. Et særligt forhold for Sønderborgs vedkommende gør imidlertid, at disse samlede tal må tages med lidt ekstra forbehold. Overgangen fra tysk til dansk var i Sønderborg særlig mærkbar, fordi der havde været tysk garnison, og der i øvrigt var så mange tilflyttere sydfra. Af byens knap 5.200 stemmeberettigede ved nationalforsamlingsvalget, konstaterede Dybbøl-Posten således dagen efter valget, at 750 tyske embeds- og bestillingsmænd med koner og voksne børn havde udgjort i alt 1.800 stemmeberettigede. I 1920 var vælgertallet for de bosiddendes vedkommende dalet med 1.400 og det tyske stemmetal med 1.200, og tæller man de tyske stemmer i 1919 sammen med danske stemmer fra bosiddende i 1920, kommer resultatet til at ligge næsten 800 højere end det samlede vælgertal i 1920. Tallene efterlader derved et helt ubesvaret spørgsmål vedrørende det mulige antal danske, der ikke kunne eller ville stemme i 1919. Tallene fra Sønderborg er følgende:

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1919	5.198	—	2.894	2.304
1920	3.791	1.680	1.682	429
Ændring	÷ 1.407	+ 1.680	÷ 1.212	÷ 1.875

I øvrigt skal det bemærkes, at i den samlede opgørelse i tabel L,1a må antallet af stemmeberettigede og antallet af passive i kombinationstallet forhøjes med 739 til henholdsvis 91.721 og 7.338, hvis 8 procent passive som i 1920 skulle fastholdes i forbindelse med kombinationen af de to valg. Den danske vælgerandel ville da i tabel L, 2a blive reduceret fra 65,8 til 65,3, og den tyske fra 26,9 til 26,7, men for styrkeforholdet mellem de to nationaliteter har dette ingen betydning.

Et grænsesogn 1890–1920

Af tabel G, 1–4 fremgår det sogn for sogn, hvorledes opholdsbestemmelse og flytninger m.v. har påvirket de tyske stemmetal. Det er sine steder hovedparten af de tyske stemmer fra 1919, der er forsvundet i 1920.

Tilbagegangen i de tyske stemmetal har været størst i en række grænsesogne og trafikale og administrative knudepunkter. Man kan her som eksempel tage grænsesognet Hviding lige syd for Ribe. Her var stillingen i 1920 følgende:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
Alle stemmeberettigede	453	347	70	36
Tilrejsende	179	120	45	14
Fastboende	274	227	25	22

Antallet af tilrejsende syd fra var ifølge meddelelser til Vælgerforeningen fra sognet 44, der som nævnt alle stemte tysk. Det drejede sig om fem børn af tidligere præster i sognet og om 39 børn af embeds- og bestillingsmænd ved Hviding station. Men hvad der interesserer på dette sted er forholdet mellem tyske stemmer, der blev afgivet i 1919, og det antal tyske stemmer fra bosiddende, der fandtes i stemmeurnerne den 10. februar 1920. Opstillet på tilsvarende måde som for Hjordkærs vedkommende bliver tallene:

<i>Hviding sogn 1919–20</i>	<i>1919</i>	<i>1920</i>	<i>1919–20</i>
Danske	–	227	227
Tyske	75	25	75
Passive	202	22	22
I alt	277	274	324

Her er det tyske stemmetal i 1920 reduceret til en tredjedel. Man må regne med, at et halvt hundrede tyske embeds- og bestillingsmænd ved grænsestationen – told-, jernbane- og postpersonale – enten har forladt denne udpost eller har været stemmeretsundtagne på grund af opholdsbestemmelsen. Desværre foreligger der hverken valglisten fra 1919 eller 1920 – de sidste skal være forsvundet i Paris under den anden verdenskrig. Men der kan drages en sammenligning mellem det tyske stemmetal i 1919 og antallet af tyske stemmer i Hviding i 1890 og 1902. I 1890 blev der afgivet 30 tyske stemmer – én af præsten, én af degnen og 28 af told-, jernbane- og postbestillingsmænd, opgiver H. V. Clausens hjemmelsmand. I 1902 var antallet af tyske stemmer vokset til 35, hvoraf 30 var afgivet af embeds- og bestillingsmænd og fem af andre tilvandrede. Når det tages i betragtning, at både soldater og kvinder fik valgret i 1919, og at valgrætsalderen var sænket fra 25 til 20 år, er der intet overraskende i, at det tyske stemmetal er steget til 75. Men når det betænkes, at embeds- og bestillingsmænd på en udpost af denne art sjældent blev længere end højst nødvendigt på stedet, og hvordan forholdene i øvrigt lå i 1919–20, er det også kun rimeligt, at et halvt hundrede af de i 1919 tilstedeværende tyske statsborgere ikke har været længe nok i Hviding til at opnå stemmeret i 1920.

Nationalforsamlingsvalget 1919 og folkeafstemningen 1920 på landet

Haderslev amt

1919	Du 18,3	P 67,0	T 14,7
1920	D 78,6	P 6,7	T 6,3 Tu 8,4

Sønderborg amt

1919	Du 8,1	P 80,4	T 11,5
1920	D 82,4	P 6,1	T 8,9 Tu 2,6

Åbenrå amt

1919	Du 8,0	P 70,4	T 21,6
1920	D 69,1	P 9,3	T 17,4 Tu 4,2

Tønder amt

1919	Du 10,3	P 62,3	T 27,4
1920	D 64,9	P 7,7	T 23,4 Tu 4,0

Figur VII

Befolkningens fordeling ved nationalforsamlingsvalget i 1919 og folkeafstemningen i 1920 i hvert af de fire amter nord for 1920-grænsen. Gruppebetegnelser som på figur VI (s. 182).

Egnsfremmede ved Kongeåen

Antallet af tyske stemmer, der blev afgivet af de hjemmehørende i 1920, faldt i det hele taget stærkt sammenlignet med stemmetallet i 1919, som det fremgår af tabel G, a–d, ikke mindst i grænsesognene. I Roager faldt det således fra 21 til 2, i Højrup-Spandet fra 152 til 78, i Gram og Ø. Lindet under ét fra 144 til 33, i Hygum fra 58 til – muligvis kun – én, i Lintrup fra 86 til 44, i Skrave og Skodborg fra 140 til 50, i Jels fra 211 til 74, i Stepping fra 32 til 10, i Frørup fra 41 til 10 og i Aller fra 37 til 8. Bemærkelsesværdig er også den stærke tilbagegang i tyske stemmer i en række knudepunkter – i Vojens, der i 1919 stemte sammen med Magstrup, fra 239 til 119, i Rødding fra 262 til 71, i Toftlund fra 293 til 115

og i Skærbæk fra 235 til 84. Alt i alt faldt det tyske stemmetal på landet i Haderslev amt fra 3.993 ved nationalforsamlingsvalget i 1919 til 1.699 afgivet af bosiddende ved afstemningen i februar 1920. Alle de nævnte steder blev det tyske stemmetal praktisk taget halveret, ja, mere end det. Men i en række sogne med egentlig, gammel hjemmetyskhed holdt stemmetallet sig på et væsentligt højere niveau. I Vilstrup dalede det således kun fra 191 til 121, i Oksenvad og Jegerup, der stemte sammen i 1919, fra 88 til 62 og i Arrild fra 61 til 59.

Var det for drastisk at unddrage alle bosiddende med mindre end tyve års ophold i landsdelen retten til at stemme i 1920? Det spørgsmål skal senere belyses nærmere. Her skal det blot fastslås, at i Haderslev amt nåede det tyske stemmetal ved intet folketingsvalg efter genforeningen på højde med det tilsvarende stemmetal for bosiddende, stemmeberettigede i 1920, og det lå i 1939 kun på lidt over en tredjedel af det antal, der var afgivet i 1919.

I Sønderborg amt var nedgangen i det tyske stemmetal fra 1919 til 1920 langt mindre drastisk, og i sogne som Egen, Havnbjerg og Nordborg landsogn blev der endda afgivet flere tyske stemmer af hjemmehørende i 1920 end i 1919, henholdsvis 36, 55 og 40. Det kan bero på, at en del af de pågældende sognes beboere har været borte i 1919, på national vankelmodighed eller på at man lokalt ikke har ønsket at deltage i en afstemning, der ved dansk boykot fik karakter af en national demonstration. Tilsvarende forhold møder man en del steder i Åbenrå og Tønder amter. I Åbenrå amt blev der således af hjemmehørende alene afgivet et beskedent større antal tyske stemmer i 1920 end i 1919 i Bjolderup (4 stemmer), Kværs (3), og Holbøl (19). For Tønder amts vedkommende er der som påpeget usikkerhed om nogle af tallene, men der afgaves flere tyske stemmer af hjemmehørende – så vidt det kan skønnes – i 1920 end der i alt afgaves tyske stemmer i 1919 i Nr. Løgum (29), Daler-Visby (3), Hjerpsted (3) og Emmerlev (9).

Flere danske stemmer i 1920 end vælgere i 1919

Faldet i de tyske stemmetal var som helhed ret minimalt på Løgumkloster-egnen, i det område, der kaldes det truede, og som man fra tysk side særligt rettede opmærksomheden mod, da afstemningen var tilendebragt. Accepterer man den foretagne korrektion af tallene for Højst sogn m.v. bliver sammenligningsgrundlaget for stemmeafgivningen i 1919 og 1920 i de ni sogne følgende:

<i>Løgumkloster-egnen</i>	<i>Personer o. 20 år</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
Med stemmeret i 1919	5.173	–	2.270	2.903
Med stemmeret i 1920	5.268	2.766	2.031	471
Danske med stemmeret 1919		2.432		2.432
Danske uden stemmeret 1919	334	334		
Tyske uden stemmeret 1920	239		239	
Sindelag 1919–20	5.507	2.766	2.270	471

Det kunne i 1919 forudses, at der ved den følgende afstemning ville blive tysk flertal i det tilvandringsprægede Tinglev sogn, og det blev der også blandt de bosiddende med over 20 års ophold i landsdelen. Ved det forhold kunne opholdsbestemmelsen ikke rokke, men det er sandsynligt, at Løgumkloster flække ville have fået tysk flertal i 1920 (437–456), hvis opholdsbestemmelsen ikke var blevet indsat. Men ellers blev der af de bosiddende overalt afgivet flere danske stemmer i 1920, end der var afgivet tyske stemmer i 1919.

For enklavesoggenes vedkommende tager en sammenligning mellem 1919- og 1920-tallene for hjemmehørende sig således ud:

<i>Enklave-sognene</i>	<i>Personer o. 20 år</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
Med stemmeret i 1919	4.165	–	486	3.679
Med stemmeret i 1920	4.852	4.169	379	304
Danske med stemmeret 1919		3.375		3.375
Danske uden stemmeret 1919	785	785		
Tyske uden stemmeret 1920	107		107	
Sindelag 1919–20	4.959	4.169	486	304

Det vil her bemærkes, at der den 10. februar 1920 blev afgivet flere danske stemmer af de bosiddende, end der havde været vælgere i 1919. I dette gamle kongerigske område havde efter alt at dømme hen ved ni hundrede dansksindede været uden stemmeret i 1919, mens stemmerets-undtagelsen for de siden 1900 tilflyttede kun medførte en nedgang i det tyske stemmetal på godt hundrede.

Kombinationen af de to valg

Med de forbehold, som skønnet over tilrejsendes stemmeafgivning og ufuldkomne talangivelser fra Tønder amt og Bov-Hanved gør nødvendige, skulle det samlede resultat af bosiddendes stemmeafgivning i 1919–20 ved kombinationen af de to afstemninger være følgende – idet der dog må regnes med et noget større antal passive:

<i>Absolutte tal</i>	<i>Landet</i>	<i>Byerne</i>	<i>Hele zonen</i>
Danske stemmer i 1920	51.194	8.885	59.879
Tyske stemmer i 1919	12.370	12.134	24.504
Passive i 1920	4.884	1.715	6.599
Hele 1. zone	68.448	22.534	90.982

Procentvis fordeling

Danske stemmer i 1920	74,8	38,5	65,8
Tyske stemmer i 1919	18,1	53,8	26,9
Passive i 1920	7,1	7,7	7,3

Se i øvrigt tabel P, 1–6. Det er klart, at det samlede resultat i 1920 ville være blevet talmæssigt gunstigere for tyskheden, hvis de inden for de sidste tyve år tilflyttede ikke havde været udelukket fra at deltage i afstemningen den 10. februar 1920. Af de stemmeberettigede bosiddende ville da ikke, som det opgøres i tabel E, c, de 72,1, men kun de ovennævnte 65,8 procent have stemt dansk, mens ikke 19,9, men 26,9 procent ville have stemt tysk – under forudsætning af, at antallet af passive ikke havde været større, end det faktisk var i 1920.

Den tyske fordel ved en afstemning, hvori samtlige bosiddende over 20 år havde deltaget, ville dog have været størst på de egne, hvor danskheden var urokkelig og navnlig i Haderslev amt, men det danske flertal havde, som nævnt, holdt netop på Løgumkloster-egnen som helhed. Her blev der i 1919, da alle tysksindede havde adgang til at stemme, afgivet 2.270 tyske stemmer mod de 2.766 danske, der blev afgivet af bosiddende i februar 1920, da i hvert fald den helt overvejende del af de dansksindede havde stemmeret.

De tilflyttede

Fra tysk side kunne man vanskeligt acceptere, at denne egn, der jo havde vist tysk flertal ved samtlige valg siden 1884, og hvor over halvdelen af samtlige stemmeberettigede i 1907 og 1912 havde stemt tysk, virkelig skulle være dansk. Men foreløbig skal det konstateres, at de mange tilreisende, der var født i 1. zone før 1900, i 1920, navnlig i de sydlige egne af zonen, bidrog til at styrke den tyske vælgerandel, og der skal ses på antallet af afstemningsdeltagere, der var bosiddende, men tilflyttet landsdelen før 1900. Det drejede sig om i alt 6.001, hvoraf 3.034 var kommet fra Danmark og 2.623 fra sydlige strøg. Man kan gå ud fra, at hovedparten af dem, der var kommet fra Danmark, stemte dansk og hovedparten af de syd fra kommende tysk, som tilfældet var med de tilreisende. Men der var undtagelser. Der var danske, som bl.a. i følge indberetningerne fra 1890 til H. V. Clausen blev ivrigt tysksindede, og der var

folk syd fra, der fik danske sympatier. Men stort set må man regne med, at de nord fra kommende var dansksindede og de syd fra kommende tysksindede. Har de stemt i overensstemmelse med deres geografiske rod har af 6.001 de 3.034 stemt dansk og 2.623 for Tyskland – henholdsvis 50,1 og 43,7 procent, mens 6,2 procent undlod at stemme. Der kan ingen tvivl være om, at også denne gruppe af vælgere som et resultat af 1864-grænsen bidrog til at svække danskheden. Trækker man råt disse tal fra den hjemmehørende befolknings stemmetal, skulle af 77.054 i landsdelen såvel fødte som bosiddende vælgere de 56.890 eller 73,8 procent have stemt dansk og 13.912 eller 18,1 procent tysk, mens 6.138 eller 8,1 procent forholdt sig passive.

Fordelingen i forskellige grupper af stemmeberettigede

Med samtlige i 1919 tilstedeværende tysksindede taget i betragtning, har altså af landsdelens beboere over 20 år de 26,9 procent været tysksindede. Skæres de sidste tyve års indvandrede fra, ville procenten dale til 19,9, og havde man kun givet stemmeret til de i landsdelen fødte og stadig boende, ville den tyske vælgerandel være sunket til 18,1 procent. Men i kraft af stemmeretten til de før århundredskiftet indvandrede og af de tilrejsendes stemmeafgivning, nåede den tyske andel af vælgerkorpset i 1920 op på 22,8 procent.

De danske, tyske og passive vælgere fordelte sig i forhold til samtlige personer over tyve år eller de nævnte dele deraf omtrent således:

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1. I landsdelen fødte og stadig bosiddende	73,8	18,1	8,1
2. Indfødte og bosiddende med mindst 20 års ophold	72,1	19,9	8,0
3. Alle stemmeberettigede i 1920	67,8	22,8	9,4
4. Alle med stemmeret 1919 og/eller 1920	65,8	26,9	7,3
5. Stemmeberettigede i 1919 alene	(61,9)	30,1	(8,0)
6. Tilrejsende 1920 alene	54,5	31,8	13,7
7. Indvandrede før 1900 alene	50,1	43,7	6,2

Det tyske stemmetab fra 1919 til 1920 må først og fremmest betragtes som udtryk for omfanget af den tyske indvandring efter 1900. Det skulle dreje sig om ca. 8.000, hvortil må lægges en anpart af passive og trækkes dansksindede socialdemokrater og andre dansksindede, der trods Vælgerforeningens henstilling i 1919 alligevel stemte ved nationalforsamlingsvalget. Der nævnes i øvrigt fra Haderslev »en mængde militærpersoner og tilflyttede arbejdere, som ikke ville have haft stemmeret under den gamle valglov«. Tallene på disse overvejende midlertidigt tilstedeværende den 19. januar 1919 kan ikke konstateres, men ved folke-

tællingen den 8. oktober 1919 opgives der endnu at have været følgende antal militærpersoner i forskellige byer og sogne: Haderslev 136, Christiansfeld 25, Hviding 27, Jels 32, Skodborg 37, Spandet 28, Sønderborg 88 og Augustenborg 1 (mod i 1910 i Haderslev 564 og i Sønderborg 1.994).

Der har været flere militærpersoner og embeds- og bestillingsmænd i landsdelen på valgdagen den 19. januar end på folketællingsdagen den 8. oktober 1919. Flensborg Avis nævner den 21. januar, at »en mængde militærpersoner og tilflyttede arbejdere, som ikke ville have haft valget under den gamle valglov, denne gang har kunnet stemme«, og dagen før havde bladet omtalt, at mange steder går det som i Skærbæk, hvor man har optaget masser af tyske soldater og arbejdere sydfra på valglisterne. Det er dog næppe Skærbæk, der hentydes til, når det andetsteds i samme nummer af bladet hedder, at »et enkelt sted på vesteregnen har man i valglisten opført hele 58 soldater og desuden 50 personer sydfra, som opholder sig dér for at udføre tilfældigt arbejde«. Der er egentlig kun i Tønder by afgivet overraskende mange stemmer i 1919 sammenlignet med antallet af tyske og socialdemokratiske stemmer i 1912.

Stillingen i den nordlige del af Flensborg amt

En lille stump af Flensborg amt kom i henhold til afstemningen den 10. februar 1920 med det øvrige Nordslesvig tilbage til Danmark: dele af Bov sogn og Frøslev af Hanved sogn. I de dele af Bov sogn, det drejer sig om, havde der været dansk flertal til 1903, og om et betydeligt antal vælgere, der havde stemt socialdemokratisk ved valgene siden 1890, vidste man, at de var dansksindede. Foreliggende tal fra nationalforsamlingsvalget kunne godt give tvivl om, at der ville blive dansk flertal i Frøslev, idet de 115 af 239 vælgere stemte. Men der havde altid fra 1867 til 1912 været dansk flertal her, og ved afstemningen i 1920 var der kun 203 hjemmehørende stemmeberettigede, hvoraf 131 eller 132 stemte dansk og kun 64 eller 65 tysk. Præcise officielle tal fra nationalforsamlingsvalget er det for Bov sogns danske dels vedkommende ikke muligt at finde, og Tiedjes tal kan ikke deles efter linjen fra 1920, men ved afstemningen i 1920 stemte i Bov-Frøslev af den hjemmehørende befolknings 986 vælgere 598 dansk og 339 tysk.

Den 14. marts 1920

Tilrejsende sydfra dominerede i 2. zone

Vedrørende afstemningen i 2. zone den 14. marts 1920 foreligger der ikke nogen undersøgelse af de tilrejsendes stemmeafgivning, svarende til Vælgerforeningens rundspørge i 1. zone, så forholdet mellem bosiddendes og tilrejsendes stemmeafgivning kendes kun fra Flensborg by, hvor de to kategorier ligesom i købstæderne i 1. zone stemte hver for sig. For landdistrikternes vedkommende må man nøjes med den antagelse, at et overvejende flertal af tilrejsende fra Danmark stemte dansk, og at tilsvarende, de stemmeberettigede, der kom fra egne sydpå, stemte tysk. Med det heri liggende forbehold blev resultatet af de bosiddendes afstemning som vist i tabel H, 1–2.

Det fremgår heraf, at andelen af tilrejsende kun var forholdsvis lidt større i 2. end i 1. zone, nemlig 26,4 procent mod 25,2, men medens ca. 54,5 procent af de udefra tilmeldte i 1. zone stemte dansk og kun 31,8 procent tysk, så har nok omkring 80 procent af de tilrejsende i 2. zone stemt tysk. Knap en halv snes procent kom fra Danmark. Resten udeblev. Endnu langt mere udpræget end egnene sydligst i 1. zone havde 2. zone sine forbindelser mod syd. I selve Flensborg mødte der fem gange så mange tilrejsende fra tyske egne som fra Danmark, og i resten af zonen var forholdet ikke væsentligt mindre grelt.

En sammenligning mellem nationalforsamlingsvalget i 1919 og folkeafstemningen den 14. marts 1920 viser en forskel i antallet af stemmeberettigede i byen Flensborg på 9.473, nemlig en nedgang fra 38.785 i 1919 til 29.312 i 1920. Dette forklarer delvis en stor forskel på antallet af stemmer, der blev afgivet i 1919 (i alt 33.483), og det antal stemmer, der blev afgivet for Tyskland i 1920 (kun 27.081). Derimod forklarer en nedgang i antallet af passive fra 5.302 i 1919 til 2.332 i 1920, altså med kun 2.970, ikke, at der af den bosiddende befolkning med over 20 års ophold blev afgivet 7.594 stemmer for Danmark. Den sandsynlige forklaring på at der blev afgivet så mange danske stemmer i 1920 er, at et betydeligt antal af de vælgere, der stemte socialdemokratisk i 1919, i 1920 stemte for at få Flensborg til Danmark. En del danske undersåtter, som ikke havde stemmeret i 1919, har der også været i byen i 1920. Det har dog højst drejet sig om nogle få hundrede, men i dette antal og navn-

lig en tilvækst fra kredse, der i 1919 stemte tysk-borgerligt og/eller – navnlig – socialdemokratisk, må forklaringen ligge på, at der i Flensborg afgaves 7.594 danske stemmer af den hjemmehørende befolkning i 1920. Antagelig har der i Flensborg været knap 40.000 personer, som enten havde stemmeret både i 1919 og 1920 eller ved det ene af valgene, og det vil sige, at det danske stemmetal næppe udgjorde 25,9 procent af den hjemmehørende befolkning over 20 år, men snarere kun lidt under tyve – måske 19 – procent. Atter her har altså de tilrejsende ydet tyskheden en væsentlig erstatning for det tab, man led ved, at personer med mindre end tyve års ophold i landsdelen ikke fik lejlighed til at stemme.

Flensborgs indbyggertal steg fra 49.000 i 1900 til 61.000 i 1919, altså netto med 12.000 eller 25 procent, hvilket står i ganske god samklang med reduktionen af vælgertallet som følge af opholdsbestemmelsen netop med omkring en fjerdedel fra 1919 til 1920. Flensborg Avis synes at have haft ret i, at i Flensborg var stemmetallene fra 1919 ikke – som i Nordslesvig – uden videre en tysk tilkendegivelse. (side 165).

De danske stemmetal efter fradrag af tilrejsende var, som det kunne ventes, størst i egnen op mod grænsen til 1. zone. Højest nåede de i den del af Bov sogn, der blev tilbage ved Tyskland, med 35,1 procent af det samlede antal bosiddende vælgere, i den del af Hanved, der ikke kom til Danmark, med 30,4, i Valsbøl med 29,0, i Flensborg by med 25,9, i Medelby ligeledes med 25,9, i Ladelund med 25,6, i Humtrup med 23,1 og i Oversø med 21,7 procent. Men på højde med disse grænsesogne stod nu som i 1867 øen Før med et ja til Danmark fra 27,3 procent af den bosiddende befolkning og med de meget små afstemningsdistrikter Goting, Hedehusum og Utersum som de eneste i 2. zone med dansk flertal. I sognene Munkbrarup, Lyksborg og Adelby, i Flensborg og i Sdr. Løgum, Rodenæs, Aventoft, Læk, Karlum, Brarup og Klægsbøl i Sydtønder amt stemte mellem 12¹/₂ og 20 procent af vælgerne for Danmark. Dårligst på fastlandet blev resultatet i de vestlige, frisiske egne af Tønder amt, hvor den højeste danske vælgerandel var 5,0 procent i Nykirke. Se i øvrigt tabel H, 2.

Inden for den i 2. zone beliggende del af Tønder amt var der en klar opdeling i tre områder:

<i>Tønder amt – nord og øst</i>	<i>Absolutte tal</i>	<i>Procentvis fordeling</i>
Danske stemmer	885	16,4
Tyske stemmer	4.060	75,0
Passive vælgere	465	8,6

<i>Tønder amts marskegne</i>	<i>Absolutte tal</i>	<i>Procentvis fordeling</i>
Danske stemmer	130	2,8
Tyske stemmer	4.087	89,2
Passive vælgere	363	7,9
 <i>Tønder amts frisiske øer</i>		
Danske stemmer	1.131	19,8
Tyske stemmer	4.034	70,7
Passive vælgere	541	9,5

Tilvandringen sydfra kan fuldtud forklare, at den danske vælgerandel i Flensborg fra 1867 til 1920 sank fra 41,6 til 25,9 og den tyske steg fra 37,4 til 66,1 procent af den stemmeberettigede del af befolkningen, mens passiviteten dalede fra 21 til 8 procent. Men i de øvrige dele af 2. zone savnes vælgertal fra 1867 for sognene i Flensborg amt, og valgdeltagelsen i Sydtønder amts sogne var ret sporadisk. Sammenligning kan dog drages mellem stillingen i 1867 og 1920 i otte sogne lige syd for grænsen til 1. zone og øerne Føer og Amrum.

I Medelby, Ladelund, Karlum, Brarup, Aventoft, Sdr. Løgum, Klægsbøl og Læk under ét samt på øerne tager en sammenligning sig således ud:

	<i>Absolutte tal</i>		<i>Procenttal</i>	
	<i>1867</i>	<i>1920</i>	<i>1867</i>	<i>1920</i>
<i>Otte sogne</i>				
Danske stemmer	215	740	9,8	16,9
Tyske stemmer	1.060	3.282	48,1	74,8
Passive	930	367	42,1	8,3
Vælgere i alt	2.205	4.389	100,0	100,0
 <i>Øerne</i>				
Danske stemmer	179	814	17,9	25,6
Tyske stemmer	255	2.066	25,5	64,9
Passive	566	301	56,6	9,5
Vælgere i alt	1.000	3.181	100,0	100,0

Som det vil ses havde danskheden for så vidt ikke tabt terræn, som den i 1920 udgjorde en større andel af vælgerkorpset end i 1867, men tyskheden havde fået langt den største del af de i 1867 meget talrige passive vælgerdele.

Desværre bliver det, fordi problemstillingen efter 1920 har været så forskellig nord og syd for grænsen, nødvendigt at indskrænke den videre gennemgang af valgenes tale til det nordslesvigske område, skønt der bl.a. i udviklingen omkring 1945–47 er væsentlige lighedspunkter mellem den tyske tilbagegang nord for og den danske fremgang syd for grænsen.

Debatten om Tiedje-bæltet

Den tyske argumentation for en nordligere grænse

Fra tysk side var der fra første færd blevet protesteret mod en bloc afstemningen i 1. zone, idet man navnlig pegede på, at der i Tønder, Højer og en række landsogne langs zonens sydgrænse havde været tysk flertal ved valgene før 1914. Efter at hjemmetyskere og rigstyske forgæves havde arbejdet for en bloc afstemning for hele landet mellem Kongeåen og Ejderen eller dog et langt større område end 1. zone, så selvbestemmelsesretten kunne anvendes til tysk fordel, koncentrerede man sig om at bevare Flensborg og så meget af 1. zone som muligt for Tyskland.

Forrest i kampen herfor kom Johannes Tiedje til at stå. Han blev sidst i november 1918 udpeget som det tyske udenrigsministeriums sagkyndige i det slesvigske spørgsmål.

Witswort-lærerens sønnesøn som tysk sagkyndig

Johannes Tiedje var sønnesøn af førstelæreren og organisten Fr. Tiedje i Witswort på Ejdersted mellem Tønning, Frederiksstad og Husum, hvis søn Detleff Peter Wilhelm Theodor Tiedje i 1860 blev student fra Ribe. Bedstefaderen synes således at have haft danske sympatier, der formentlig var medvirkende til, at der ved rigsdagsvalgene i 1867 i Witswort blev afgivet henholdsvis 27 og 32 stemmer på den danske kandidat, Detlefsen. Den unge D. P. W. T. Tiedje blev i 1862 sekondløjtnant i det danske artilleris krigsreserve, og i 1864 gjorde han tjeneste ved forsvaret af Dannevirke, Dybbøl og Als. Tre år senere blev han dansk teologisk kandidat, men samme år tog han colloquium i Slesvig og vendte tilbage til Sønderjylland, hvor han først var præst i Hygum, siden i Karlum, Skrydstrup, Oksenvad-Jels og Øsby, overalt anset for dansksindet. Hans søn, Johannes Tiedje, var født i Skrydstrup i 1879 og student fra Haderslev Latinskole. Efter at have studeret teologi, filosofi og nationaløkonomi var han nogle år huslærer for sønner af en af kejser Wilhelms søstre.

I 1909 blev Tiedje kendt som deltager i en debat om tvangspolitikken i Nordslesvig, foranlediget af den senere biskop Valdemar Ammundsens manende artikel i tidsskriftet »Die christliche Welt«. Johannes Tiedje var tysksindet, men imod tvangspolitikken. I 1910 blev han præst i Königs-

berg, under krigen gjorde han tjeneste som officer, men sidst i november 1918 fritoges han for videre tjeneste, idet han blev kaldt til Berlin og den 28. november udnævnt til nordslesvigsk sagkyndig for udenrigsministeriet. Et par uger senere var han i København, muligvis for at søge udvej for at få ordnet grænsespørgsmålet ved direkte dansk-tyske forhandlinger i stedet for over fredskonferencen. Det lod sig ikke gøre. Men under et ophold i Sønderjylland hen mod jul synes tanken om en kommunevis afgørelse af grænsespørgsmålet hos ham og andre at være modnet som tysk alternativ til en bloc afgørelsen i hele 1. zone – uden at tanken dog foreløbig vandt genklang i den hjemmetyske befolkning, der fra første færd vendte sig mod enhver afståelse, samtidig med at tvangspolitikken fordømtes, og der gaves udtryk for vilje til kulturel ligestilling mellem tysk og dansk.

Neumünster-erklæring contra Åbenrå-resolution

Allerede i foråret 1919 tog Tiedjes plan form i artikler og henvendelser til fredskonferencen i Versailles, og den 22. april 1919 fremkom efter skarp strid mellem forskellige tyske synspunkter et fællesprogram under betegnelsen Neumünster-erklæringen. Den kom til at stå som modstykket til den danske Åbenrå-resolution af 17. november 1918. Der gaves udtryk for ønsket om kommunevis afstemning, men således at kun kommuner, hvori de to tredjedele af de stemmeberettigede stemte for afståelse, skulle afstås til Danmark, og sådan at der skulle forblive lige store mindretal på begge sider af grænsen. Der skulle herunder tages hensyn til økonomiske forbindelser og mulige nationale enklaver. Men i øvrigt skulle afstemningen udskydes til hungerblokadenes virkninger var ophævet.

Dagen efter mødet i Neumünster blev dr. Adolf Köster udnævnt til statskommissær for Slesvig-Holsten med den opgave at danne bindeled mellem regeringen i Berlin og den lokale tyskhed. Hans slægt stammede fra Kappel i Angel, men han var selv født og uddannet længere syd på. Han var journalist og socialdemokrat og kendt som kritiker og romanforfatter. Berejst, som han var, havde han også været i Danmark og vist interesse for danske forfattere som Søren Kierkegaard og J. P. Jacobsen. Han var en bekendt af såvel rigspræsident Ebert som den tidligere tyske gesandt i København, grev Brockdorff-Rantzau, der efterfulgte dr. Solf som udenrigsminister, uden at det ændrede tilsagnet om en ordning af det sønderjyske spørgsmål efter princippet om folkenes selvbestemmelsesret. Dr. Köster vedstod da også en tysk forpligtelse, men erklærede ved sin ankomst til landsdelen, at »kun, hvad der utvivlsomt er dansk, skal blive dansk – hvad der utvivlsomt er tysk, skal forblive tysk«. Ville man gennemtvinge en ordning, som Tyskland ikke kunne godkende, vil-

le der blive bestandig uro langs grænsen. En retfærdig løsning kunne derimod gøre Nordslesvig til en levende bro mellem Tyskland og Norden. Ved en retfærdig løsning forstod dr. Köster det, der var indeholdt i erklæringen fra mødet i Neumünster om kommunevis afstemning, to tredjedele majoritet for Danmark som betingelse for afståelse og sikringen af lige mindretal på begge sider af den nye grænse.

Oplysning om Tiedje-Linjens »moraliske værdi«

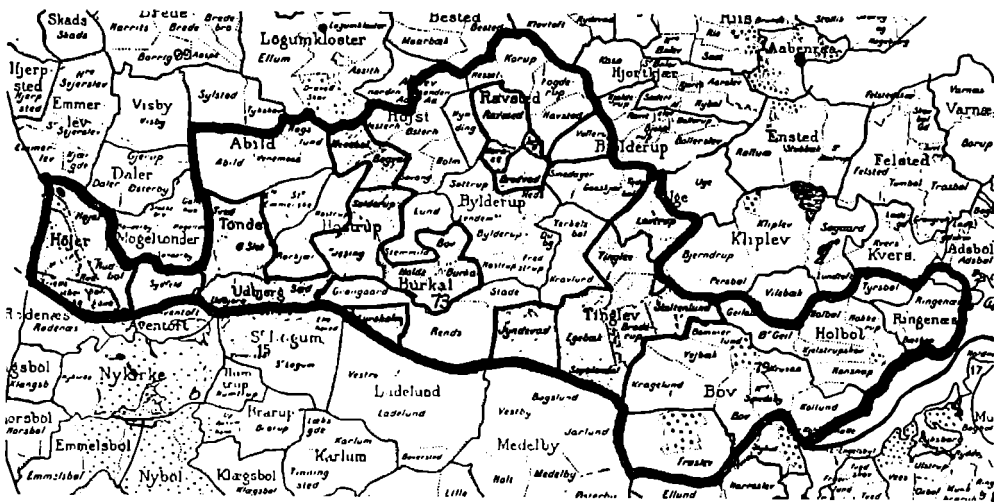
Köster var på linje med Tiedje, hvis forslag imidlertid flere gange omformedes og først fandt sin endelige form, da afstemningen i 1. zone havde fundet sted. Før afstemningen plæderedes der specielt for at holde Tønder og Højer og en strækning langs Flensborg fjords nordside uden for det område, hvori der overhovedet kunne være tale om at afholde afstemning om tilhørsforholdet. Man søgte endvidere at få den tyve års opholdsbestemmelse ændret, så alle, der blot havde opholdt sig i landsdelen siden før den 5. oktober 1918, skulle have stemmeret. Der henvistes til, at den tyske befolkning i Nordslesvig og specielt embedsmændene var langt mindre stationære end den dansksindede befolkning.

De tyske modforslag, der fremsattes over for fredskonferencen, prellede helt af. De allierede fastholdt betingelserne i det fredsforslag, der blev overgivet Tyskland den 7. maj 1919 – med en bloc afstemning i 1. zone og fødsel i landsdelen eller tyve års ophold som betingelse for stemmeret.

Men aldrig så snart havde afstemningen i 1. zone fundet sted, før Tiedjes tanker fik den udformning, der stort set blev den endelige. Den 11. februar 1920 ved middagstid indkaldtes der til et møde i kunstindustrimuseet i Flensborg, hvor Tiedje, Köster og en kreds af hjemmetyskere gennemgik valgresultatet og forberedte en redegørelse, Tiedje samme aften i Alt Flensburger Haus skulle give de tyske journalister, der opholdt sig i byen. Det gjaldt nu om, som det hed, hurtigt og energisk at udnytte hans tankes hvervende kraft. Masserne skulle i løbet af nogle få dage oplyses om kendsgerningerne og fremfor alt om den moralske værdi, Tiedje linien var udtryk for, og »med en enstemmighed og en iver, der syntes urokkelig, forpligtede repræsentanter for alle partiretninger sig hin aften på den nye parole«.

Den tyske Note angående Slesvig

Så snart afstemningen i 2. zone havde fundet sted den 14. marts, blev en sidste hånd lagt på Tiedjes værk, og en henvendelse rettedes den 17. marts til præsidenten for Den internationale Kommission for Slesvig, Sir Charles Marling, og dermed til den lille kreds af mænd, der ville få

Kort E

Tiedje-bæltet med angivelse af de afstemningsdistrikter, hvori der ved afstemningen den 10. februar 1920 var tysk flertal af tilreisende og bosiddende under ét.

den endelige afgørelse vedrørende grænsedragningen. Henvendelsen var underskrevet af Köster, men to bilag og en række tabeller var udarbejdet af Tiedje, der også skrev forord – dateret Berlin, den 1. april 1920 – til en dansk udgivelse under titlen Den tyske Note angående Slesvig. Den ledsagedes af et kort, fire tabeller og to bilag og udsendtes »efter opfordring fra det tyske udenrigsministerium« under Johannes Tiedjes navn.

Noten gav udtryk for det synspunkt, at grænsen burde drages nord om Højer, nord om Sydfeld i Møgeltonder sogn, vest om Tønder og Tønder landsogn, langs Abild sogns vestgrænse mod øst gennem Abild sogn, således at Sølsted og Tykskov skulle tilfalde Danmark, resten Tyskland, gennem Højst sogn, så grænsen kom til at gå mellem Alslev norden å, der skulle gå til Danmark, og Alslev sønden å, nord og øst om Ravsted sogn, gennem Bjolderup sogn, hvoraf Vollerup, Gåskær og Smedager skulle forblive ved Tyskland, gennem Uge sogn, så Lovtrup forblev ved Tyskland, nord om Stoltelund, så hele Tinglev sogn forblev tysk, gennem Holbøl sogn, så kun Vilsbæk kom til Danmark, langs Klipleve sogns sydgrænse, gennem Kværs sogn, så Tørsbøl forblev tysk og derefter nord og øst om Rinkenæs sogn til Flensborg fjord.

Her som andre steder er der ikke fuld overensstemmelse mellem kilderne til afstemningsresultatet, ligesom vurderingen af de tilreisendes

stemmeafgivning jo beror på skøn. Men tager man efter Håndbogens tal, skulle der mellem Tiedje-linjen og 1. zones sydgrænse i det område, der betegnes som Tiedje-bæltet, have været i alt 13.802 stemmeberettigede, hvoraf 3.449 var tilrejsende og 10.353 fastboende med over 20 års ophold. Fordelingen af samtlige afgivne stemmer inden for bæltet er anført i tabel E, 2a og fordelingen af de hjemmehørende stemmer, beregnet på grundlag af Vælgerforeningens materiale, i tabel E, 2b.

Den tyske overvægt reduceres

Fordelt på fem områder var udfaldet, målt i procent af det samlede vælgertal blandt henholdsvis samtlige vælgere og de fastboende, følgende:

<i>Tønder-hjørnet</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Med tilrejsende	24,6	63,8	11,6
Uden tilrejsende	29,9	63,6	6,5
 <i>Slogs herred</i>			
Med tilrejsende	47,2	42,8	10,0
Uden tilrejsende	50,5	40,7	8,8
 <i>Af Abenrå amt</i>			
Med tilrejsende	59,6	30,5	9,9
Uden tilrejsende	65,8	26,9	7,3
 <i>Bov-Hanved</i>			
Med tilrejsende	52,1	39,4	8,3
Uden tilrejsende	60,6	34,4	5,0
 <i>Hele Tiedje-bæltet</i>			
Med tilrejsende	40,3	49,2	10,5
Tilrejsende alene	22,7	57,1	20,2
Uden tilrejsende	46,1	46,6	7,3

Frasorteres de tilrejsende på grundlag af Vælgerforeningens materiale, reduceres det tyske flertal altså meget betydeligt. En tysk overvægt på 1.237 bliver nedsat til 50.

I Tønder-hjørnet, der lå hesteskoformet uden om de helt udpræget dansksindede sogne Møgeltønder og Daler, og bestod af Tønder og Højer med landsogne samt Sydfeld af Møgeltønder sogn og den sydlige del af Abild sogn, blev af 4.024 bosiddende vælgere afgivet 1.205 danske og 2.558 tyske stemmer.

I Slogs herred – Hostrup, Burkal, Bylderup, Tinglev, Ravsted og de dele af Højst, der efter Tiedjes plan skulle forblive ved Tyskland – blev

der i en snes landsbyer med tilsammen 1.840 vælgere afgivet 691 danske og 972 tyske stemmer. Men disse landsbyer lå i seks indbyrdes adskilte grupper, omgivet af andre landsbyer med dansk flertal. Og i de seks sogne (minus den nordlige del af Højst) var der, når overvejende dansk- og overvejende tysksindede landsbyer ses under ét, af 3.555 hjemmehørende vælgere afgivet 1.796 danske og 1.447 tyske stemmer.

Videre befandt sig i Tiedje-bæltet af Abenrå amt Rinkenæs og størsteparten af Holbøl og Kværs sogne samt dele af Bjolderup og Uge sogne med tilsammen 1.788 fastboende vælgere, hvoraf 1.176 stemte dansk og 481 tysk.

Endelig stemte i Bov-Hanved, der lå sydligst i Tiedje-bæltet, i den nordlige del af Flensborg amt, af 986 vælgere de 598 dansk og 339 tysk.

Det samlede resultat af afstemningen i Tiedje-bæltet blev altså, når de tilrejsende fradrages på grundlag af det nævnte materiale, at af 10.353 bosiddende stemmeberettigede havde 4.775 stemt for tilslutning til Danmark, mens 4.825 ønskede at forblive inden for Det tyske Rige. Men Tiedje-bæltet var et kunstprodukt. Tønder og Højer skulle bruges til at hale en lang landstrimmel, hvor befolkningens flertal havde stemt for Danmark, tilbage til Tyskland.

Argumentationen imod tysk afståelse af Tønder og Højer samt deres landsogne og Ubjerg, der under ét havde et tysk flertal, uanset hvordan man anskuede tallene, er forståelig, og ønsket om i denne forbindelse også at beholde det danske Sydfeld i Møgeltønder sogn af geografiske årsager ligeledes. Der havde aldrig ved noget valg i den tyske tid været dansk flertal i dette område som helhed, og eventuelt kunne Lille og Store Emmerke med dansk flertal skæres fra Tønder landsogn. Men efter dansk opfattelse ville en sådan grænse af mange grunde være umulig, og var befolkningens flertal tysksindet, var den under alle omstændigheder overvejende dansktalende, så et håb om sindelagskifte måtte ligge nær.

Men lige så forståelig den tyske argumentation for Tønder-hjørnets bibeholdelse var, lige så urimelig måtte man fra dansk side finde den fremførte argumentation for at lade et tysk flertal i atten små afstemningsdistrikter tælle stærkere end dansk flertal i de sogne, hvori disse småkommuner lå.

Landsbyer med og uden elitebefolkning

Tiedje fremhævede i henvendelsen til den internationale kommission i Flensborg »sognelandsbyerne« som de lokaliteter, hvor »den åndeligt og kulturelt fremskredne og førende befolkning« havde samlet sig, mens »annekslandsbyerne«s befolkning var mennesker, der »ikke er i stand til at overtage nogen ledelse«. Fra dansk side ville man have udtrykt sig

anderledes. Man ville nok have sagt, at de landsbyer, hvor der var tysk flertal, var steder, hvor tyske embeds- og bestillingsmænd dominerede og havde sat deres præg på afstemningen både blandt de fastboende og de tilrejsende! Der var således 51 tilrejsende syd fra og kun 14 nord fra blandt dem, der den 10. februar 1920 stemte i stationsbyen Jejsing i Hostrup sogn, det tyske flertal i de dele af Tinglev sogn, hvor der var tysk flertal, ville være reduceret med 50–60 stemmer, hvis der ikke havde været gennemtræk allerede før århundredskiftet af tyske banefunktionærer m.v., og det var tvivlsomt, om der overhovedet havde været tysk flertal i Ravsted kirkeby, hvis de tilrejsende ikke var talt med. Der blev her i alt afgivet 99 danske og 123 tyske stemmer, men af de tilrejsende var 11 kommet nord fra og 35 syd fra, så det var tænkeligt, at stemmerne blandt de hjemmehørende netop stod lige med 88–88, om da slet ingen syd fra havde stemt dansk.

Selvmodsigende argumentation mod »stemmeretsberøvelsen«

Over for de mange eksempler, der således kunne nævnes på, at tilrejsende styrkede de tyske stemmetal, måtte det selvsagt for en dansk iagttagere tage sig ejendommeligt ud, når Karl Alnor i forbindelse med pressemødet i Flensborg den 11. februar om Tiedje-bæltet havde sagt, at der er sket »en uhyre forfalskning af folkeviljen« ved afstemningsreglerne, for »da det kun i de sjældneste tilfælde er blevet tilladt danskerne at bosætte sig her, så har bestemmelsen om, at de, der ikke er født inden for afstemningsområdet, skal have været bosat her uafbrudt fra den 1. januar 1900 for at få stemmeret, ensidig vendt sig imod tyskerne«.

Bedre argument for ikke at lade de sidste ti eller tyve års indvandrere få stemmeret kunne næppe fremføres. Opholdsbestemmelsen skabte en vis lighed, men der sås bort fra, at der også før 1900 var sket en betydelig og bevidst favorisering af indvandringen syd fra. De tyve års ophold accepteredes fra dansk side som udtryk for en vis stabilitet i tilknytningen til landsdelen, mens ensidigheden i senere indvandring var helt åbenbar. Den var præget af bevidst tysk kolonisering af landsdelen.

Midlertidigheden af mange syd fra kommendes ophold i landsdelen manifesteredes ved antallet af tilrejsende fra Tyskland. Til Hostrup sogn kom 34 nord fra og 87 fra syd. I Burkal var tallene henholdsvis 67 og 107, i Tinglev 56 og 114, i Bylderup 44 og 59 og i Ravsted 44 og 63, i alt 245 tilrejsende fra Danmark og 430 fra Tyskland i disse sogne midt i Tiedje-bæltet, og i Rinkenæs, Holbøl og Bov var tallene under ét henholdsvis 193 og 423. I Tønder og de omliggende en del tyskprægede sogne skyldtes af et overskud af tyske alene omkring 800 den ulige fordeling af tilrejsende syd og nord fra.

Fejl, der gav »overskud« af tyske stemmer

Til belysning af problemet om de bosiddende, der i henhold til opholdsbestemmelsen ikke havde stemmeret den 10. februar 1920 kan nævnes, at folketallet i Tiedje-bæltet fra 1900 til 1919 var vokset med omkring 2.440. Med normal aldersfordeling måtte det svare til, at der har været ca. 55,7 procent eller ca. 1.360 personer med valgret i 1919, men ikke i 1920, og det tyske stemmetal daledede fra nationalforsamlingsvalget til folkeafstemningen i området med omkring 1.275, mens de tilrejsende, der var født i området, afgav ca. 1.969 tyske stemmer (tabel E, 3a–b).

Under fredskonferencen begrundedes ønsket om mindst tyve års ophold med, at virkningerne af Köller-regimentet, navnlig masseudvisningen, statsopkøb af jord osv. begyndte ved år 1900. I den endelige indstilling fra den belgisk-slesvigske kommission hed det, at man har ønsket fra afstemningen at udelukke »de tyskere, der – samtidig med at tvangspolitikken jog mangfoldige slesvigere bort – i løbet af den sidste snes år i massevis er indvandrede«. Men der skete altså det, at mens man bevidst fratog tyskheden et betydeligt antal stemmer, fik den samtidig fuld erstatning og endda omkring syv hundrede stemmer i tilgift inden for dette kritiske område – ved »en fejltagelse, som der ikke var tid til at rette inden 7. maj, og som ikke siden er blevet rettet, fordi den af slesvigerne selv valgte talsmand over for konferencen, den danske regering, aldrig har anmodet om, at den måtte blive rettet«.

Dansk sind eller angst for fremtiden

Afstemningsresultatet overbeviste ikke Köster om, at Tiedjebæltets befolkning virkelig var (blevet) dansksindet. I en bog, *Der Kampf um Schleswig*, gav han udtryk for, at kampen om grænsen havde forskudt sig fra det rent nationale til det erhvervmæssige og alment politiske, og at Tyskland her i tiden op til afstemningen var kommet i en stadig mere ugunstig situation: Spørgsmålene om valuta, brødpriser og kulleleverancer blev vigtige ved den nationale afgørelse. Angsten for skatter og socialisering, for bolsjevisme og kirkefjendskab drev tusinder og atter tusinder ind i overvejelser om, hvorvidt der endnu var mening i at lægge vægt på det nationale fællesskab med en så truet stat som den tyske. Deraf opstod stærke samvittighedskonflikter – stærkest i de ubemidlede klasser, hvor den nationale afgørelse til dels indskrænkede sig til det enkle problem om brød og løn. Landsdele, som i normale tider utvivlsomt med overvældende flertal ville have stemt for Tyskland, truede under indtrykket af den navnløse elendighed med at blive et let bytte for den fjendtlige propaganda.

De blev det altså efter Kösters opfattelse, og han konkluderede, at Versailles-traktatens uret med hensyn til Nordslesvig er så kæmpestor, at al energi må sættes ind på at gøre uretten god igen!

Tønder – det ømme punkt

Når man officielt fra dansk side havde lagt så stor vægt på at få netop den grænse mellem Danmark og Tyskland, som blev resultatet af de to afstemninger, at man fastholdt 1. zones udelelighed, var det, som H. V. Clausen udtrykte det, fordi det er »en grænse dannet af natur og historie i forening. Til begge sider for denne linie findes Sønderjyllands største hede- og mosestrækninger, vestpå fortsat ud til havet i meget tyndt befolkede engdrag og marskflader og østpå, hvor heden slipper op, fortsat i den dybe dal med sine enge og søer i bunden, gennem hvilken Krusåen flyder ud til Flensborg fjord, hvor den danner Kobbermøllebugten . . . den korteste linie, der kan drages over Slesvig fra Østersø til Vesterhav, den nemmeste at værne i krig og i fred (som toldgrænse). Men vigtig især, fordi den ikke blot er naturlig fremfor nogen anden, men også fordi den i de sidste århundreder har været vor virkelige kulturgrænse«.

Tønder var det ømme punkt. Som M. Hammerich udtalte i 1934: »Hele problemet er talmæssigt ikke af store dimensioner. Tønder havde i 1910 et indbyggertal på 4.954, Højer 1.249, Højer landsogn 386 og Ubjerg sogn 442. Men alligevel: Havde disse sogne ikke ligget nord for den i alle henseender naturlige grænse, som på sin vestlige strækning tilmed går i nordlig retning, og havde navnlig Tønder ikke ligget således, at en adskillelse fra det både mod vest, nord og øst tilgrænsende område, der utvivlsomt måtte tilfalde Danmark, ville have været yderst uheldigt for oplandet, ødelæggende for Tønder by og i grænseteknisk henseende uholdbar, var Tønder by med sit dengang sikkert tysksindede flertal utvivlsomt aldrig blevet inddraget under den 1. zone, der ønskedes betragtet som en helhed. Forholdet synes så klart, at den internationale kommission, dersom denne frit kunne have draget en grænse, ikke blot slavisk følgende stemmeflertallet i de enkelte sogne, men tillige, som der står i fredstraktatens art. 110: »under hensyn til de pågældende steders særlige geografiske og økonomiske forhold«, må antages at have draget den syd om de nævnte sogne«.

Hjemmetyskheden bort som dug for solen?

H. V. Clausen så klart nok Tønders særstilling. Det førende borgerskab havde altid været tysksindet, men der var en bevidst kerne af danskhed og en stor dansksindet underklasse, så der her, som overalt, hvor sproget er bevaret hos flertallet af befolkningen, var chance for en rejsning

af danskheden. Og »underbindes indvandringen fra de frisisk-tyske egne sydvest for Tønder, vil byen heller ikke ret længe kunne modstå trykket af det derefter rent danske opland«.

Men tilpasningen ville gå lettere, jo mere liberalt et dansk styre ville fare frem: de tysktalende skulle have adgang til at deltage i det kommunale styre og beholde retten til tysk sprog i kirke og (til en vis grad) skole.

Clausen var også endnu før Tiedjes første optræden på grundlag af sit kendskab til de lokale forhold optimist med hensyn til forholdene på Løgumkloster-egnen. Andre steder turde han »med sikkerhed påstå«, at hjemmetyskeriet ville forsvinde, når landet igen blev dansk, som det efter 1864 forsvandt i de otte sogne syd for Kolding. Det ville forsvinde som dug for solen. Kun i den skæve firkant mellem Gråsten, Løgumkloster, Tønder og Flensborg fjord ville det gå noget langsommere, fordi hjemmetyskerne her fandtes i større tal end ellers. Men de ubestemmelige, der hidtil væsentlig af frygt havde holdt sig tilbage, ville slutte sig til de danske, og om de såkaldt tysksindede turde Clausen roligt hævde, at halvdelen straks ville løbe over i den danske lejr af samme grunde – ikke ideelle – som havde ført dem eller deres fædre over i den tyske. Resten ville, om de ikke støttedes syd fra, nøjes med en ganske passiv modstand, og om dennes ungdom turde man håbe, at den ville drages over i den danske lejr.

Med dansk embedsstand i stedet for tysk og med danske i stedet for tyske på domænegårdene ville danskheden »mægtigt styrkes« både i byerne og på landet.

Köster fandt altså, at der ved grænsedragningen på grundlag af folkeafstemningen var begået en så stor uret, at den måtte gøres god igen. Clausen mente, genforeningen med det område, der fik betegnelsen 1. zone, ville forløbe relativt glat, fordi tyskheden manglede det vigtigste våben i den nationale kamp: sproget.

Forløbet, som det kom til udtryk gennem stemmetallene, skal siden belyses. Foreløbig skal der kastes et blik tilbage over de 56 år under tysk styre.

Udviklingen fra 1867 til 1919-20

Fremgang for begge parter, mere bevidst danskhed

Det vil af behandlingen af tallene fra 1885–90 og 1919–20 være klart, at stemmetal ved de enkelte valg alene ikke er i stand til at give det fuldkomne billede af det nationale styrkeforhold i Sønderjylland i den tyske tid. Der var som omtalt i 1890 i Haderslev, Sønderborg og Åbenrå amter og i de dele af Tønder amt, der ligger nord for den nuværende dansk-tyske grænse, 25.265 vælgere, hvoraf 12.517 stemte dansk og 6.507 tysk, men der befandt sig i området ca. 6.800 mænd, som ville have haft valgret, om de ikke netop som danske (optanter, optantbørn eller indvandrede fra det land, hvormed de indfødte nordslesvigere havde kultur- og sprogfællesskab) var afskåret fra at udøve valgret sammen med den øvrige dansksindede, den hjemmetyske og den sydfra indvandrede befolkning. Det vil sige, at danskheden var omkring 50 procent »stærkere«, end de danske stemmetal gav udtryk for, mens man må regne med, at alle tysksindede stemte, for så vidt de ikke af tvingende årsager eller ugidelighed blev hjemme på en valgdag. Danskheden var altså ikke blot dobbelt så talstærk som tyskheden, men tre gange så stærk – ja, måske endnu mere, fordi ængstelse for følgerne af en dansk bekendelse periodevis gjorde sig mere eller mindre stærkt gældende. Modsat virkede opholdsbestemmelsen i 1920 som en stærkere hindring for, at bosiddende tyske end bosiddende danske kom til at afgive deres stemme.

Der er foran redegjort for disse forhold, og der skal nu så vidt muligt foretages en sammenligning af det faktiske forhold mellem dansk og tysk i 1867–1920.

Danske og tyske uden stemmeret

Idet der henvises til tabel J, 1–2, skal det først bemærkes, at antallet af danske stemmer i 1867 allerede var påvirket af den begyndende udvandring. I hvert fald havde allerede da en del danske embedsmænd forladt landsdelen, hvor de var blevet erstattet af tyske, så stillingen i 1867 svarede ikke til styrkeforholdet før 1864. Der var sket en forskydning til fordel for tyskheden som følge af selve grænsedragningen. Men noget valg af tilsvarende karakter havde ikke fundet sted i den danske tid, så valget i februar 1867 må blive udgangspunktet for sammenligningen.

Det nationale styrkeforhold i 1. zone

1867 - mandlige vælgere over 25 år

D 66,8	P 17,8	T 15,4
-----------	-----------	-----------

1885-90 - mænd over 25 år

Du 21,2	D 39,1	P 19,5	T 20,2
------------	-----------	-----------	-----------

1919-20 - mænd og kvinder over 20 år

D 66,2	P 7,3	T 26,5
-----------	----------	-----------

Figur VIII

Det nationale styrkeforhold ved rigsdagsvalget i 1867, som det kom til udtryk gennem stemmeafgivningen, ved kombinationen af danske undersåtter over 25 år (mandlige) i 1885 og vælgere i 1890 og ved kombinationen af nationalforsamlingsvalget i 1920 i hele 1. zone.

Det vil da ses, at når man eksempelvis i Haderslev amts landdistrikter lægger det samlede antal i 1885 (og formentlig også i 1890) tilstedeværende mandlige danske statsborgere over 25 år til stemmetallet fra 1890-valget, er den talmæssige danske styrke ikke forringet med omkring fire tusind ($8.823 \div 4.886 = 3.937$), men kun med 564. Tilsvarende anvendes som maksimum for tilstedeværende danske og tyske i 1919-20 det danske stemmetal fra 1920 og det tyske fra 1919 med angivelse af det beregnede antal personer (nu både mænd og kvinder over 20 år), der var uden stemmeret enten ved nationalforsamlingsvalget eller ved folkeafstemningen.

Endnu en gang skal det understreges, at tallene må læses som tilnærmelsesvis. Foruden de oftere nævnte forbehold over for 1919-20-talle-

Det nationale styrkeforhold på landet i 1. zone

1867 - mandlige vælgere over 25 år

D	P	T
71,8	17,2	11,0

1885-90 - mænd over 25 år

Du	D	P	T
23,2	43,0	18,3	15,5

1919-20 - mænd og kvinder over 20 år

D	P	T
74,8	7,1	18,1

Figur IX

Det nationale styrkeforhold på landet i 1867, i 1885-90 og i 1919-20.

ne, skal den indvending mod 1885-90-tallene medtages, at naturligvis ikke alle uden stemmeret ville være kommet til at stemme, selv om de havde fået mulighed derfor. Til gengæld må det antages, at stemmeafgivningen blandt de egentlig dansksindede vælgere var relativt mindre i 1890 end i 1867, og to tendenser skulle således modvirke hinanden og gøre sammenligningen ganske acceptabel.

Tyskhedens fremgang

Vender man sig så til tabel J, 2, der angiver den procentvise fordeling på de tre tidspunkter, tegner udviklingen sig således:

t nationale styrkeforhold i byerne

- mandlige vælgere over 25 år

	P	T
55,3	22,2	22,5

-90 - mænd over 25 år

	D	P	T
11,1	19,1	25,7	44,1

-20 - mænd og kvinder over 20 år

	P	T
38,5	7,6	53,9

Figur X

Det nationale styrkeforhold i byerne (de fire købstæder samt flækkerne Højer og Løgumkloster) fra 1867 til 1919-20.

<i>Danske i landdistrikterne</i>	<i>1867</i>	<i>1885-90</i>	<i>1919-20</i>
Haderslev amt	74,9	74,5	78,6
Sønderborg amt	79,0	68,9	82,5
Åbenrå amt	64,2	54,1	69,1
Tønder amt	61,1	54,8	64,9
 <i>Danske i købstæder</i>			
Haderslev	47,8	42,2	50,2
Sønderborg	52,4	34,4	32,3
Åbenrå	44,8	25,7	36,7
Tønder m.v.	20,2	15,6	25,8
 <i>Tyske i landdistrikter</i>			
Haderslev amt	8,6	12,6	14,8
Sønderborg amt	9,4	12,2	11,5
Åbenrå amt	16,0	20,8	21,6
Tønder amt	13,5	21,1	27,4

14 Valg mellem tysk og dansk

209

Tyske i købstæder

Haderslev	33,6	41,9	41,7
Sønderborg	27,2	30,3	55,7
Åbenrå	38,0	40,0	54,2
Tønder m.v.	52,7	60,3	70,2

Det er uomtvisteligt, at tyskheden som helhed vandt frem fra 1867 til 1919–20, men ligeså klart er det, at også danskheden relativt mobiliserede flere vælgere i 1920 end i 1867. De nationalt passive antal var reduceret til et absolut minimum. Stort set svigtede kun barselspatienter, alvorligt syge og immobile oldinge ved afstemningen i 1920. Måske ligger den væsentligste del af forklaringen på, at 17,8 procent af vælgerne forholdt sig passive i 1867, i det forhold, at der var så langt til mange af valgstederne, men også steder, hvor man havde relativt kort afstand til valgstedet i 1867, stemtes der livligere i 1920. Befolkningen var blevet mere nationalt bevidst. Som H. V. Clausen udtrykte det, måtte »den befolkning, der nu er dansk i Nordslesvig, være det i en ganske anderledes grad, end den der i 1864 kom ind under fremmedåget«. Derfor nåede stemmeafgivningen blandt de hjemmehørende den rekordagtige højde af 92 procent. Kun 8 procent af de stemmeberettigede bosiddende afgav ikke deres stemme den 10. februar 1920.

Den geografiske fordeling

I procent af alle vælgere i 1867 (mænd over 25 år) og alle, der havde valget både i 1919 og 1920 eller ved et af disse valg (alle over 20 år), formede den nationale meningstilkendegivelse ved begyndelsen og slutningen af Nordslesvigs tyske tid sig i en række områder, hvor det har været muligt at foretage sammenligning, på det nærmeste således:

		<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Aller og Tyrstrup	1867	79,1	7,9	13,0
Aller og Tyrstrup	1919–20	87,2	7,3	5,5
Øsby og Halk	1867	74,1	10,0	15,9
Øsby og Halk	1919–20	77,0	11,7	11,3
Starup, Grarup, Vilstrup, Hoptrup	1867	62,4	15,3	22,3
Starup, Grarup, Vilstrup, Hoptrup	1919–20	70,3	20,3	9,4
Skodborg og Skrave	1867	78,2	6,8	15,0
Skodborg og Skrave	1919–20	81,2	12,0	6,8

		<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Rødding, Hygum og Ø. Lindet	1867	75,7	7,8	16,5
Rødding, Hygum og Ø. Lindet	1919–20	76,6	16,3	7,1
Gram og Fole	1867	85,8	2,3	11,9
Gram og Fole	1919–20	87,6	7,9	4,5
Agerskov, Branderup og Arrild	1867	77,2	6,9	15,9
Agerskov, Branderup og Arrild	1919–20	83,9	10,1	6,0
Hviding, Rejsby, Roager, Vodder	1867	84,8	2,5	12,7
Hviding, Rejsby, Roager, Vodder	1919–20	84,0	9,7	6,3
Skærbæk og Brøns	1867	74,9	9,3	15,8
Skærbæk og Brøns	1919–20	78,2	16,4	5,4
Ballum	1867	85,1	0,3	14,6
Ballum	1919–20	93,0	3,3	3,7
Bredebro	1867	79,0	2,6	18,4
Bredebro	1919–20	81,4	13,1	5,5
Døstrup og Mjolden	1867	92,7	0,9	6,4
Døstrup og Mjolden	1919–20	87,6	6,7	5,7
Møgeltønder	1867	81,5	5,2	13,3
Møgeltønder	1919–20	76,2	16,8	7,0
Burkal	1867	38,9	19,1	42,0
Burkal	1919–20	49,4	39,7	10,9
Bylderup	1867	48,2	32,1	19,7
Bylderup	1919–20	58,0	33,5	8,5
Hostrup	1867	50,9	24,2	24,9
Hostrup	1919–20	51,8	44,2	4,0
Ø. Løgum og Løjt	1867	65,3	13,5	21,2
Ø. Løgum og Løjt	1919–20	70,9	21,6	7,5
Rise og Hjordkær	1867	60,5	25,2	14,3
Rise og Hjordkær	1919–20	60,2	32,2	7,6
Bjolderup og Uge	1867	63,2	18,4	18,4
Bjolderup og Uge	1919–20	68,2	23,5	8,3

Det nationale styrkeforhold på Løgumkloster-egnen

1867 - mandlige vælgere over 25 år

D	P	T
43,2	31,4	25,4

1885-90 - mænd over 25 år

Du	D	P	T
11,4	25,7	30,0	32,9

1919-20 - mænd og kvinder over 20 år

D	P	T
50,2	8,6	41,2

Figur XI

Det nationale styrkeforhold på Løgumkloster-egnen fra 1867 til 1919-20.

		Danske	Tyske	Passive
Ensted og Felsted	1867	70,9	14,9	14,2
Ensted og Felsted	1919-20	82,2	8,3	9,5
Varnæs og Bovrup	1867	85,3	6,4	8,3
Varnæs og Bovrup	1919-20	89,5	3,8	6,7
Bedsted, Hellevad og Egvad	1867	66,4	12,1	21,5
Bedsted, Hellevad og Egvad	1919-20	65,5	24,6	9,9
Kværns	1867	66,2	22,4	11,4
Kværns	1919-20	76,7	14,7	8,6
Kliplev	1867	66,5	16,1	17,4
Kliplev	1919-20	69,4	19,6	11,0
Holbøl og Rinkenæs	1867	61,7	13,6	24,7
Holbøl og Rinkenæs	1919-20	66,3	26,3	7,4

Det nationale styrkeforhold i enklavesognene

1867 - mandlige vælgere over 25 år

D	P	T
83,3	14,8	1,9

1885-90 - mænd over 25 år

Du	D	P	T
27,1	49,3	15,8	7,8

1919-20 - mænd og kvinder over 20 år

D	P	T
84,1	6,1	9,8

Figur XII

Det nationale styrkeforhold i Enklavesognene fra 1867 til 1919-20.

		Danske	Tyske	Passive
Broager	1867	73,6	11,3	15,1
Broager	1919-20	74,0	19,3	6,7
Sottrup	1867	90,4	4,6	5,0
Sottrup	1919-20	86,6	8,3	5,1
Kegnæs	1867	84,8	7,2	8,0
Kegnæs	1919-20	90,8	2,8	6,4
Lysabild	1867	83,0	7,0	10,0
Lysabild	1919-20	82,1	9,2	8,7
Svenstrup	1867	72,1	18,5	9,4
Svenstrup	1919-20	92,8	3,3	3,9
Havnbjerg	1867	68,9	11,0	20,1
Havnbjerg	1919-20	81,1	9,3	9,6
Oksbøl	1867	86,8	6,2	7,0
Oksbøl	1919-20	85,8	10,9	3,3

Det er, som det ses, et næsten helt gennemgående træk, at stemmeafgivningen har været mere intens (passiviteten mindre) i 1919–20 end i 1867. Et gennemgående træk er det også, at den danske vælgerandel har været større i 1920 end i 1867. Undtagelserne synes at være egne, hvor tyskheden i 1867 var meget ringe repræsenteret som nogle steder i Vestslesvig og på Als-Sundeved, og sogne som Tinglev og Rise, hvor tyskheden ved stationsbyers vækst gjorde stærke fremstød. Bemærkelsesværdige tilbageslag for tyskheden finder man i Varnæs-Bovrup, Kværns, Kegnæs, Svenstrup og Havnbjerg – sogne, der blandt andre skulle vise sig at foretage en modsat drejning i tiden op mod den anden verdenskrig, et problem, der siden bliver lejlighed til at se på.

Det første folketingsvalg

Ti procent af befolkningen født syd for den nye grænse

Hvordan kunne man nu vente, at stemmefordelingen mellem dansk og tysk ville blive ved folketingsvalget den 21. september 1920? Valgrets-alderen var igen sat op fra 20 til 25 år, og kun 75.628 mænd og kvinder havde valgret. Skulle disse vælgere fordeles på tilsvarende måde som foran beregnet ved en kombination af nationalforsamlingsvalgets og folkeafstemningens stemmetal, kunne man vente knap 50.000 danske – og herunder socialdemokratiske – og godt 20.000 tyske stemmer, mens ca. seks tusind ville forholde sig passive. Resultatet blev imidlertid, at der afgaves knap 45.000 danske og lige godt og vel 7.500 tyske stemmer. Over 23.000 vælgere undlod at stemme. Lige ved 31 procent af de stemmeberettigede havde ikke benyttet sig af deres nyvundne ret til at tage stilling i dansk politik. De tysksindede var mest tilbageholdende, skønt deres problem syntes stærkt forenklet.

Folketællingen i februar 1921

En del af forklaringen på det lave tyske stemmetal må søges i udvandringen af tyskfødte embeds- og bestillingsmænd. Det midlertidige sønderjyske ministerium anslog deres værdi for tyskheden til to tusind stemmer, og i forvejen – det vil sige i løbet af 1919 – var et betydeligt antal rejst syd på. En anden del af forklaringen ligger i, at en del tyske socialdemokrater i overensstemmelse med deres syn på det nationale spørgsmål nu kastede deres stemmer på det »danske« socialdemokrati i stedet for det »tyske«, idet de betragtede begge partier som dele af den samme internationale arbejderbevægelse. I denne »overgang« ligger, samtidig med at den forklarer noget af faldet i det tyske stemmetal fra januar 1919 til september 1920, en vis del af forklaringen på det forholdsvis høje ikke-tyske stemmetal, men for dette stemmetals vedkommende må det også tages i betragtning, at udvandrede tyske embeds- og bestillingsmænd erstattedes med danske, så der trods alt blev en lavere hjemstavnsdansk stemmeafgivning, end den beskedne tilbagegang fra de beregnede 50.000 til 45.000 er udtryk for.

Den første folketælling efter genforeningen fandt sted den 1. februar 1921. På dette tidspunkt opholdt der sig i storkredsen 163.622 mænd og kvinder, hvis nationale sindelag naturligvis ikke er kortlagt. Alligevel giver tællingen bidrag til belysning af forholdene i så henseende. Det viste sig, at der endnu i landsdelen befandt sig 10.125 personer, som var født i Tyskland syd for Ejderen, og 6.490, der var født i Sønderjylland mellem Ejderen og den nye danske sydgrænse. Det ville ikke være rigtigt at betragte alle disse 16.615 personer, der med 25 års valgretsalder har svaret til omkring 7.700 vælgere, som tysksindede, og en ubestemmelig men næppe helt ringe del af dem var socialdemokrater og overførte deres stemmeafgivning til den danske del af det internationale parti. Ca. 2.200 af de 7.700 havde haft stemmeret i februar 1920, men set i forhold til folkeafstemningen var der altså her ved folketingsvalget kommet omkring 5.500 nye vælgere til som et usikkerhedsmoment ved kommende danske valg. Til sammenligning med det samlede antal syd fra komne beboere i »det genvundne land« skal anføres tilsvarende tal fra »det gamle land«:

	<i>I Sønderjylland</i>		<i>I det øvrige Danmark</i>	
	<i>Abs. tal</i>	<i>Pct. tal</i>	<i>Abs. tal</i>	<i>Pct. tal</i>
Født i Sydslesvig	6.490	4,0	4.708	0,15
Født syd for Ejderen	10.125	6,2	17.371	0,56
I alt fra tysk område	16.615	10,2	22.079	0,71
Samlet folketal	163.622	100,0	3.104.209	100,00

Når disse folk var forblevet i – og nogle netop tilflyttet – landsdelen efter genforeningen, må det formodes, at de havde i sinde at blive, i hvert fald foreløbig. Fra tysk side havde man noteret sig sammenhængen mellem udvandring og option efter 1867 og det dalende danske stemmetal i perioden 1867–84, så man henstillede til den tysksindede befolkning ikke at opgive det danske statsborgerskab, der blev den til del ved genforeningen. Foreløbig opfordrede forholdene i Tyskland heller ikke til nogen større flugt over den nye grænse.

J. P. Nielsen – et fund for socialdemokraterne

Det kan ikke undre, at de dansksindede havde besvær med at finde sig til rette med de danske partier. For dem havde dansk hidtil været dansk i modsætning til tysk, og nu stod man over for en hel række danske partier. De hidtil forholdsvis få dansksindede, sønderjyskfødte socialdemokrater havde det naturligvis lettest. Nu kunne de med ren national samvittighed stemme på det danske socialdemokrati, og tysksindede socialdemokrater kunne, da afgørelsen var truffet og måtte anses for nationalt rimelig,

stemme socialdemokratisk under de nye forhold med samme motivering som hidtil. Dertil kom, at socialdemokraterne som spidskandidat havde opstillet en mand, der skulle vise sig at være af sjældent format, bager J. P. Nielsen. Han var vel ikke sønderjyde, men sjællænder af fødsel, men han havde den oplagte fordel, at han i et valgopråb på tysk til vælgere i Tønder og Sønderborg-kredsene kunne fremhæve, at »i et år, var jeg leder af fagforeningshjælpen for tyske børn og bragte på danske arbejderes vegne 10.000 tyske arbejderbørn på rekreation i Danmark«. Hertil føjedes, at han fuldt og helt stod på det socialistiske programs grund, og derved var formentlig fra allerførste færd en top taget af det tyske vælgerkorps, som det kom til udtryk i Slesvigsk Partis stemmetal.

Mangel på national disciplin

Det lave tyske stemmetal hilstes vidt omkring i »det gamle land« med jubel. Særlig opmærksomhed vakte resultatet fra Tønder by. Ved folkeafstemningen var der her af den bosiddende befolkning afgivet 606 danske og 1.703 tyske stemmer. Ved folketingsvalget den 21. september 1920 blev der kun afgivet 806 stemmer på Slesvigsk Parti. Den tyske andel af vælgerkorpsen var, som den kom til udtryk i Slesvigsk Partis stemmetal, reduceret fra 70,8 til 36,4 procent. Regnede man alle øvrige afgivne stemmer for ikke-tyske, var der et ikke-tysk flertal på 841 stemmer, men heraf var 261 stemmer socialdemokratiske og 27 afgivet på et mindre, venstresocialistisk parti. Af dansk-borgerlige stemmer var der kun afgivet 553 i Tønder. Alligevel var forholdet mellem dansk og tysk stærkt forrykket. På den baggrund skrev Berlingske Tidende: »Det ville sikkert kun give anledning til skuffelser i fremtiden, hvis man regnede med, at tyskerne i Tønder allerede nu var sat ud af spillet, men resultatet fra folketingsvalget viser på den anden side, at danskheden rykker ind på livet af tyskerne, og at den tid ikke kan være fjern, da dansk og tysk er hinanden jævnbyrdige i Tønder«.

Andre steder blev resultatet af valget i Tønder udlagt sådan, at der allerede var dansk flertal i byen. Men herimod protesterede J. P. Nielsen i Social-Demokraten, idet han gav udtryk for, at de stemmer, han havde fået i Tønder, overvejende var afgivet af tyske arbejdere. Hejmdal bekræftede dette, og Tondernsche Zeitung fremhævede, at valgets beklageligste erfaring var »den store mangel på national disciplin hos socialdemokraterne«.

For Åbenrås vedkommende konstaterede Hejmdal, at »da de socialdemokratiske stemmetal er sammensat både af danske og tyske, er det ikke muligt at drage nogen skillelinie imellem dem«. Derimod var bla-

det ikke i tvivl om, at de tyske arbejdere i Haderslev og Sønderborg amter »næsten helt sluttet« havde stemt på de socialdemokratiske kandidater.

Skuffelse i mindretallet over det tyske stemmetal

Men var ledelsen i Slesvigsk Parti tilfreds med socialdemokraterne inden for mindretallet, var man heller ikke tilfreds med de tysksindede, der traditionelt hørte hjemme på den borgerlige fløj. Apenrader Tageblatt skrev, at man måtte have ventet flere tyske stemmer, så det så ud, som om tyskerne havde stillet det største procenttal af ikke-vælgernes parti.

Fra dansk side var der bestemt ingen grund til at juble over valgdeltagelsen. Partisplittelsen, forklarede Hejmdal, havde trykket valgstemningen overordentligt i danske kredse. Man måtte nøjes med at glæde sig over det lave tyske stemmetal. Som bladet skrev: Hvad der er mest glædeligt ved valget er det forholdsvise lave stemmetal, tyskerne har fået. På landet har de fået overordentlig få stemmer. Bortset fra de tilrejsendes stemmer havde de ved afstemningen den 10. februar 16.000 stemmer. Herfra går de fire årgange i 20–24 års alderen, endvidere socialdemokraternes stemmer, selv om det kan konstateres, at tyskernes lokketoner ikke har været uden indflydelse på socialdemokraterne. Men et plus for tyskerne har *de* været, der ikke kunne stemme den 10. februar, fordi de var tilflyttet efter 1. januar 1900, og deres antal har jo, efter hvad de tyske blade har råbt op om efter afstemningen, været meget betydeligt.

Ingen tro på hurtig opsugning af mindretallet

Hejmdal forstod godt den tyske situation: Ved tidligere valg har vi altid betegnet tyskerne som embedsmandspartiet . . . Når nu et betydeligt antal tyske embedsmænd har forladt Sønderjylland, betyder det ikke blot et tilsvarende talmæssigt tab . . . Det har givet sig udslag i en rådvildhed og mangel på ledelse, som spores i mange kredse.

Bladet advarede mod at stole på en hurtig sejr over tyskheden i landsdelen: Vi har altid hævdet, at en langsom opslugen af det hjemmetyske element må betragtes som sandsynligt, og dette er vedvarende vor opfattelse. Udviklingen vil næppe foregå så hurtigt, som disse stemmetal lader formode. Udvalget af tyske kandidater var ikke heldigt, og stemmeafgivningen påvirkedes deraf.

At tysksindede socialdemokrater i ret stort, men åbenbart i øvrigt ubestemmeligt omfang undlod at stemme på Slesvigsk Parti, må som nævnt sikkert ses som udtryk for en begyndende erkendelse af, at folkeflertallets opfattelse i 1. zone som helhed burde stå ved magt. Slesvigsk Parti var af modsat opfattelse. Den tidligere sognepræst i Vodder, redaktør af det tyske blad i Tønder, pastor Johannes Schmidt, der som tysk spids-

kandidat valgtes ind i Folketinget, havde ført sin valgkamp med kravet om en revision af den »ganske uretfærdige« grænse som det vigtigste punkt, idet han stærkt understregede, at hvis vi ikke er levende og stærke, når revisionen kommer, så er der intet at revidere«. Men »ved den indre kraft kan en folkedel holde sig stærk under fremmed styre. Det har vist sig, og det må vise sig i fremtiden«.

I tabel L, 1–3 gives et billede af de ændringer i det nationale styrkeforhold, der fremkom som følge af de forskellige valgretsbetingelser ved nationalforsamlingsvalget i 1919 og folkeafstemningen i 1920, og disse tal omsættes – til sammenligning med folketingsvalgene i 1920, 1926, 1935 og 1939 – til en størrelse, der svarer til, om man også ved de førstnævnte lejligheder havde haft 25 års valgret. I tallene er hele 1. zone medregnet, altså også den nuværende Bov kommune, der før 1920 hørte til Flensborg amt. Usikkerheden om tallene er tidligere påpeget.

Der regnes her og senere med, at 90.982 hjemmehørende personer over 20 år har haft valgret i området enten i 1919 eller 1920, men at ca. 9.600, hovedsagelig dansksindede, har været uden valgret i 1919 og ca. 7.900, hovedsagelig tysksindede, i 1920. På landet (tabel L, 1c), hvor der var forholdsvis mange dansksindede uden tysk statsborgerret, var vælger-tallet blandt de fastboende større i februar 1920 end i januar 1919, mens antallet af stemmeberettigede i byerne (tabel L, 1b) var mindre, fordi der var forholdsvis mange byboere af tysk rod med mindre end 20 års ophold, og fordi en væsentlig del af de embeds- og bestillingsmænd, der opholdt sig i landsdelen i begyndelsen af 1919, var trukket tilbage inden folkeafstemningen i 1920, ligesom andre personer med rod uden for landsdelen havde forladt området.

Fra 1900 til 1910 var folketallet i de fire amters område vokset fra ca. 145.700 til 164.122, altså med ca. 18.000, men i efteråret 1919 var det nede på ca. 161.000, et fald på godt 3.000, der fortrinsvis mærkedes i Sønderborg by og amt.

Beregningerne vedrørende kombinationen af de to sæt tal forudsætter naturligvis i øvrigt, at tysksindede med stemmeret i 1919 og dansksindede med stemmeret i 1920 stemte til grænsen af deres formåen, så kun de før nævnte ca. 8 procent, f. eks. barselspatienter, meget syge og stærkt invaliderede personer over 20 år, ikke nåede frem til valgstederne for at stemme. Det fremgår dog af indberetninger til Vælgerforeningen, at hist og her enkelte tysksindede i 1920 under et (mere eller mindre venskabeligt) pres har undladt at afgive deres stemme. Om noget tilsvarende har været tilfældet i 1919 er ikke klart, om end det antydes fra tysk side og næppe kan udelukkes f.eks. for Dyntved-Egen afstemningsdistrikts vedkommende på Als (se s. 164).

Hvis valgretsaldern havde været 25 år

Ikke blot for 1. zone som helhed, men også for by og land er som nævnt med henblik på en direkte sammenligning med stemmetal fra senere danske folketingsvalg foretaget en omregning af de absolutte vælger- og stemmetal fra 1919 og 10. februar 1920 samt de deraf udledte kombinationstal til tal, der skulle svare til, om der i 1919–20 som ved folketingsvalgene 1920–39 ikke havde været 20, men 25 års valgret. Det forudsættes herved, at den nationale sindelagsdeling har været den samme for vælgere over og under 25 år, skønt det er sandsynligt, at tyskheden før 1920 har været relativt stærkere blandt yngre end blandt ældre vælgere. Tal til belysning heraf foreligger dog ikke.

Derimod er der taget hensyn til en ikke uvæsentlig forskel på alderssammensætningen i by og på land og til tyskhedens relative styrke disse steder. Tabel L 1–2 indeholder derfor dels en samlet oversigt (a) og dels stemmetal for byerne (de fire købstæder og flækkerne Højer og Løgumkloster) og for landdistrikterne (henholdsvis b og c). Omregningerne er for helheden sket på basis af aldersfordelingen ved folketællingen i 1921, da områdets befolkning over 20 år lå på 58,3 procent og befolkningen over 25 år på 49,9 procent af det samlede folketal. Antallet af personer over 25 år udgjorde 84,7 procent af befolkningen over 20 år, sådan fordelt, at antallet af personer over 25 år i byerne som helhed udgjorde 83,3 og på landet 85,1 procent af antallet af personer over 20 år.

Tyske stemmetal 1920-39

Sammenlignet med stemmeafgivningen 1919–20

Det er ikke tanken at komme ind på den danske partideling eller på bestræbelserne for at vænne befolkningen i den »sønderjyske storkreds« til danske partiforhold ved midlertidige partidannelser som dét særlige sønderjyske Venstre, H. P. Hanssen ønskede, og Sønderjysk Arbejderforening, der opstillede i tilslutning til Det radikale Venstre. Det er heller ikke tanken at belyse forholdet mellem de ikke-tyske partier i tiden efter genforeningen. Der skal herom henvises til foreliggende litteratur.

Det er blot meningen at søge et overblik over den nationale udvikling på grundlag af det antal stemmer, der afgaves på den ene side på Slesvigsk Parti som grænserevisionisternes tilholdssted og på den anden side på de partier, der trods alle forskelle i deres syn på det nationale ønske 1920-grænsen opretholdt. Ved at de to opfattelsers tilhængertal, som de kom til udtryk ved valgene, sættes i relation til det samlede antal stemmeberettigede, ses ikke blot udviklingen i de to parters indbyrdes forhold, men hver parts forhold belyses uafhængigt af stigende eller dalende stemmelyst hos modparten og til dels uafhængigt af, om den ene part som Slesvigsk Parti i 1943 og 1945, i 1966 og siden 1973 ikke ønskede at opstille.

I tabel L, 1 a–c fortsættes sammenstillingen af vælger- og stemmetal fra 1919–20-kombinationen og fra folkeafstemningen, omregnet med henblik på 25 års valgret, med en oversigt over vælgertal, danske (eller rettere ikke-tyske) og tyske stemmetal samt antallet af passive vælgere (sofavælgere) ved septembervalget i 1920 og folketingsvalgene i 1926, 1935, og 1939, og der er i tabel L, 2 a–c beregnet procentvis fordeling af vælgerne ved hvert af valgene.

Reduktion af vælger- og stemmetal med fem årgange

Sammenligner man direkte antallet af hjemmehørende, stemmeberettigede vælgere i februar 1920 med antallet af folketingsvælgere i september samme år, konstateres et fald fra 83.055 til 75.628, altså på 7.427, men i det ene tilfælde er der altså regnet med et vælgerkorps over 20 og i det andet kun over 25 års alderen. Imidlertid skulle et vælgertal på 81.390 i 1919, et vælgertal i februar 1920 på 83.055 og en kombination af væl-

gertallene i 1919 og 1920 på 90.982 svare til henholdsvis 68.937, 70.348 og 77.062 vælgere, hvis valgretsaldere ved de to valg havde ligget på 25 i stedet for 20 år. Sammenligner man disse tal med antallet af folketingsvælgere i 1920, vil det ses, at det kombinerede tal for 1919–20 på 77.062 svarer ret nøje til de 75.628 folketingsvælgere, der fandtes i landsdelen i 1920. Der er kun tale om en forskel – et minus – på 1.434 eller knap to procent, som må stå i forbindelse med ændringer i folketallet og befolkningens sammensætning fra begyndelsen af 1919 til begyndelsen af 1921. Folketallet var i hele 1. zone praktisk taget det samme i oktober 1919 og februar 1921, men det var vokset med omkring to tusind i byerne og faldet med et tilsvarende tal i landsognene.

Tilsvarende bør man ikke regne med et fald på 7–8000 vælgere fra folkeafstemningen i 1920 til folketingsvalget samme år. Det er tværtimod udtryk for en stigning i antallet af vælgere over 25 år på ca. 5.300, når antallet af vælgere over 25 år i februar 1920 er beregnet til ca. 70.348 og der i september 1920 var 75.628 folketingsvælgere. Ligeledes vil det være rigtigt at holde sig for øje, at de 59.879 danske stemmer i februar 1920 har svaret til 50.718 vælgere over 25 år, at antallet af tyske stemmer i 1919 bør reduceres fra 24.504 til 20.755 og de 16.577 i februar 1920 til 14.041. Når det tyske stemmetal i 1939 på 15.016 skal sammenlignes med noget fra 1920, bør det da heller ikke være med de 16.577, der er beregnet som de hjemmehørendes andel i det tyske stemmetal ved folkeafstemningen, men med det reducerede tal på 14.041, så Slesvigsk Partis stemmetal i 1939 reelt lå omkring tusind højere og ikke halvandet tusind lavere, end man kunne have ventet med status quo i forhold til afstemningen i 1920.

Tysk fremgang på landet, tilbagegang i byerne

Holder man sig denne forskel i antallet af vælgere over 20 og over 25 år for øje, har udviklingen fra februar 1920 til 1939 med overspringning af alle mellemfaser (tabel L, 3a–c) taget sig således ud, beregnet i procent af vælgertallet ved folkeafstemningen:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Ikke-tyske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1920	100,0	72,1	20,0	7,9
1939	146,0	112,9	21,3	11,8
Forskel	+ 46,0	+ 40,8	+ 1,3	+ 3,9

Byerne havde den stærkeste udvikling. Her og på landet formede udviklingen sig således:

<i>Byerne</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Ikke-tyske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1920	100,0	46,6	44,2	9,2
1939	179,4	126,0	40,8	12,6
Forskel	+ 79,4	+ 79,4	÷ 3,4	+ 3,4
<i>Landet</i>				
1920	100,0	79,5	12,9	7,6
1939	136,7	109,3	15,9	11,5
Forskel	+ 36,7	+ 29,8	+ 3,0	+ 3,9

Mens det tyske stemmetal fra 1920 til 1939 gik tilbage i byerne, er det vitterligt, at der var en tysk fremgang at konstatere på landet, og det rejser naturligvis først og fremmest det spørgsmål, om »stemmeretsberøvelsen«, som man fra tysk side fordømte, virkelig var for hårdhændet set ud fra den synsvinkel, at stemmeretten blev taget fra – eller snarest ikke tildelt – personer, der følte sig så fast knyttet til landsdelen, at de, uanset om der var tale om tysk eller dansk styre, ikke kunne tænke sig at forlade den. Ser man på landsognene i Haderslev, Sønderborg, Åbenrå og Tønder amt nord for 1920-grænsen under ét, blev der i februar 1920 afgivet 7.952 tyske stemmer og i 1939 i alt 8.322 stemmer på Slesvigsk Parti, men hvis valgretsalderen ved afstemningen i 1920 ikke havde været 20, men 25 år som ved folketingsvalget i 1939, kan det, når man sætter antallet af personer over 25 år til 85,1 procent af antallet over 20 år, beregnes, at de 8.322 stemmer på Slesvigsk Parti i 1939 ikke skal sammenlignes med de 7.952 i februar 1920, men med de 7.952 stemmer for Tyskland reduceret med 14,9 procent ($100,0 \div 85,1$). Der skulle altså i februar 1920 af personer over 25 år kun være afgivet ca. 5.712 stemmer for Tyskland, og det må erkendes, at der i 1939 reelt blev afgivet ca. 2.610 flere tyske stemmer på landet end i 1920. Tyskheden havde erobret terræn i de nitten år – hvis da ikke fremgangen simpelthen var et udtryk for 1920 stemmeretsindskrænkningens virkning eller almindelig vækst i vælgertallet. Var der i 1919 afgivet så mange tyske stemmer, at det – trods forskellen i stemmeretsalder – kunne forklare det højere tyske stemmetal i 1939 end i 1920?

Voksende tysk stemmetal i Sønderborg amt

Der blev i 1919 i de fire amters landdistrikter afgivet 11.638 stemmer på de tysk-borgerlige partier og Socialdemokratiet, hvilket ved 25 års valg-

ret skulle svare til 9.968 stemmer, og i forhold hertil betegner de 8.322 stemmer i 1939 altså en tilbagegang for tyskheden. Det er imidlertid rimeligt at se lidt nærmere på forskellige områder, og i første omgang gælder sammenligningen de fire amters landsogne, hvor udviklingen i de tyske stemmetal formede sig som følger:

<i>Landsogne</i>	<i>Med 20 års valgret</i>		<i>Med 25 års valgret</i>		
	<i>1919</i>	<i>1920</i>	<i>1919</i>	<i>1920</i>	<i>1939</i>
Haderslev amt	3.993	1.699	3.398	1.446	1.370
Sønderborg amt	1.852	1.433	1.576	1.219	1.739
Åbenrå amt	2.827	2.286	2.406	1.945	2.670
Tønder amt	2.966	2.534	2.524	2.156	2.543
I alt	11.638	7.952	9.904	6.766	8.322

Det ses af disse tal klart, at tyskheden var et fremmedelement i Haderslev amts landsogne og nærmest – for at bruge et udtryk af H. V. Clausen – svandt som dug for solen, når tallene fra 1939 sammenlignes med dem fra 1919. Derimod lå de tyske stemmetal adskilligt højere i Sønderborg og Åbenrå amter i 1939 end de med henblik på 25 års valgret reducerede tal for 1919 og 1920, og de lå i Tønder amt en kende højere end de reducerede tal fra 1919. Vil man bedømme årsagen til fremgangen fra de reducerede tal fra 1919 og 1920 til 1939-valget, må man imidlertid huske, at vælgertallet i landsognene var vokset som følger:

	<i>Absolut vælgertal febr. 1920</i>	<i>Reduceret vælgertal febr. 1920</i>	<i>Absolut vælgertal 1939</i>
Haderslev amt	24.776	21.217	29.680
Sønderborg amt	15.656	13.323	16.620
Åbenrå amt	12.568	10.695	14.784
Tønder amt	10.383	8.836	11.591

Beregner man de tyske stemmetal i procent af vælgertal, kan der foretages følgende sammenstilling af de tyske stemmetals andel af det samlede vælgerkorps i februar 1920 og ved folketingsvalget i 1939:

	<i>1920</i>	<i>1939</i>
Haderslev amt	6,9	4,6
Sønderborg amt	9,4	10,5
Åbenrå amt	18,2	18,1
Tønder amt	24,4	21,9
Samtlige landsogne	12,5	11,5

Sammenligningen viser altså kun en reel tysk fremgang i forhold til februar 1920 i Sønderborg amt og på det nærmeste status quo i Åbenrå amt som helhed, mens der har været en set fra et nationalt dansk synspunkt ganske »pæn« tilbagegang for tyskheden i Haderslev og Tønder amter.

Hvor vælgerne udeblev i 1919

Går man videre og sammenligner med de tyske stemmetal fra 1919 og det kombinerede 1919–20-vælgertal, bliver der en tilbagegang for tyskheden fra 14,9 til 4,6 procent i Haderslev amt, fra 11,5 til 10,5 procent i Sønderborg amt, fra 21,6 til 18,1 procent i Åbenrå amt, fra 27,4 til 21,9 i Tønder amt og fra 21,1 til 11,5 i alle områdets landsogne under ét. I alle amter som helhed stod tyskheden altså med mindre talmæssig styrke i 1939 end i den sidste tid før genforeningen, men det kan selvsagt ikke undre.

Det står nogenlunde klart, at hvis ikke tyskheden reelt gjorde erobringer fra februar 1920 til 1939, så har adskillige tysksindede, der agtede at forblive i landsdelen, været uden valgret ved afstemningen i 1920 eller undladt at stemme for Tyskland. Men nu er det nødvendigt at gå ned i sognematerialet i de egne, hvor tyskheden syntes at gøre erobringer fra genforeningen til 1939. Og her vil det være velmotiveret at begynde med Egen sogn på Als, hvor der ved nationalforsamlingsvalget i 1919 kun blev stemt af fire vælgere, der nok dermed blot demonstrerede selve valgbestyrelsens tyske sindelag. Det var jo her, Sonderburger Zeitung beklagede, at vælgerne havde ladet valgbestyrelsen vente forgæves i 11 timer. Ved folkeafstemningen den 10. februar 1920 nåede antallet af tyske stemmer fra hjemmehørende op på – formentlig – 36. Men hverken de 4 stemmer i 1919 eller de 36 stemmer i 1920 giver nogen rimelig forklaring på, at Slesvigsk Parti i 1939 kunne præstere 129 stemmer i sognet. Det må derfor være rigtigt at søge forklaringen i sognets fortid. I 1867 stemte Egen sammen med Notmark. Først fra 1884 kan man have nogen interesse i at følge stemmetallene. Udviklingen havde da for en række mere markante valgs vedkommende følgende forløb:

<i>Egen sogn</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1884	309	229	40	40
1907	410	239	68	103
1912	419	278	42	99
1919	940	–	4	936
1920	1.065	962	36	67

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
Omregnet:				
1919	800	–	3	797
1920	906	819	31	56
1926	1.048	653	63	332
1935	1.040	754	96	190
1939	1.063	801	129	133

Opportunisme eller overdrevne forventninger

Adskilligt tyder her på, at en del tysksindede i 1919 og 1920 demonstrativt har holdt sig borte fra valglokalerne, eller at de af grunde, der ikke kan betegnes som nationale, har stemt dansk. Det er da også værd at bemærke, at i 1907 stemte 16,6 procent af sognets vælgere tysk eller socialdemokratisk og i 1912 de 10,2 procent, mens i 1920 kun 3,4 procent stemte for Tyskland og godt 90 procent for Danmark. Allerede i 1926 var da også det tyske stemmetal fordoblet og i 1935 tredoblet. I 1939 var der tale om en firedobling, men der synes at være slægtskab mellem denne stemmeafgivning og den i slutningen af »den tyske tid«. Trods alt udgjorde de 129 tyske stemmer i 1939 »kun« 12,1 procent af det daværende vælgertal – at sammenligne med 16,6 procent tyske stemmer i 1907 og 10,2 procent i 1912. Frygt kan, som tyske blade antydede, have gjort sig gældende i 1919, men ikke i 1920. Da har der snarere været tale om en udpræget opportunisme eller om forventninger, der ikke kunne indfries. Det er forøvrigt værd at lægge mærke til, at tyskheden allerede havde vundet en betydelig styrke i Egen sogn i 1884, da de tyske stemmer udgjorde 12,9 procent af vælgertallet, altså en større andel end i 1939, men i 1885 opholdt der sig 92 mandlige danske undersåtter over 25 år i sognet, så de tyske stemmer udgjorde kun ca. 10 procent af den mandlige befolkning over 25 år – et tal, der alligevel siger noget om de nationalt set lidet troværdigt lave tyske stemmetal i 1919 og 1920.

Egne med større tyske stemmetal i 1939 end 1920

Tilsvarende – omend gennemgående knapt så grelle – forhold gjorde sig gældende i en række andre sogne. Sammenlignet med et med de omtalte 14,9 procent reduceret stemmetal i 1920 var der stigning i det tyske stemmetal for perioden 1920–39 set ender ét i samtlige landsogne i Sønderborg amt med undtagelse af Nordborg flække, og tilsvarende forhold gjorde sig gældende i alle sogne i Abenrå amt med undtagelse af Rise og Bjolderup og i Tønder amt med undtagelse af Tønder landsogn Ubjerg, Løgumkloster flække, Hostrup, Møgeltønder, Daler-Visby, Brede og enkelte sogne med meget små og derfor diskutabile udsving nedad i de

tyske stemmetal. I Haderslev amt hørte det til undtagelserne, at det tyske stemmetal var større i 1939, end det reduceret med 14,9 procent havde været i 1920, men udsving opefter forekom i Tyrstrup, Aller, Bjerping, Moltrup, Grarup, Starup, Vilstrup, Hoptrup, Gl. Haderslev, Stepping, Hammelev, Vedsted, Oksenvad, Skrave, Hygum, Rødding, Gram, Toftlund, Bevtoft og Skærbæk. Der henvises i øvrigt til tabel K, 1–4. Men det må erindres, at mange af tallene fra 1939 må ses i lys af en vækst i antallet af vælgere. Sammenlign her procenterne i tabel E, 2 og bilag Haderslev amt 1939.

Der skal nævnes nogle udprægede eksempler på tiltagende tyskhed fra 1919–20 til 1939.

Kriseår med vågnende tyske sympatier

I Kegnæs på Als afgaves der i 1919 af tysk-borgerlige og socialdemokrater 16 stemmer, og i februar 1920 faldt der kun 6 stemmer til fordel for Tyskland. Med 25 års valgret svarede de to tal til henholdsvis 14 og 5 stemmer, men i 1939 afgaves der 49 stemmer på Slesvigsk Parti. Den tyske vælgerandel var steget fra 2,9 procent i 1919 og 1,2 i 1920 til 8,8 i 1939. En del af forklaringen må findes i det forhold, at den tyske vælgerandel i 1902–12 svingede mellem 6,0 og 8,9 procent.

Tilsvarende forhold gjorde sig gældende en del steder på fastlandet. I Varnæs-Bovrup havde den tyske vælgerandel i 1887 været oppe på 14,2 procent, og den svingede i 1893–1912 mellem 10,4 og 13,5, hvorfor det nok kunne undre, at procenten i 1920 nåede ned på 3,4, efter dog i 1919 at have ligget på 5,8. Man kan formentlig også her hente hele forklaringen på en tysk vælgerandel i 1939 på 7,3 procent i fortidens tyske stemmer i sognet.

At forventningerne til genforeningen med Danmark led skår i tyverne og trediverne ses også af den fremgang, partier som Bondens Selvstyre og Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti kunne notere ved valgene henholdsvis i 1926 og 1932–43. Det må dog ses som udslag af en personlig sympatitilkendegivelse – fra tilfredse patienter? – når Frits Clausen i Varnæs-Bovrup, hvor han havde sin lægepraksis, i 1939 kunne konstatere, at godt og vel en fjerdedel af samtlige stedets vælgere havde stemt på ham.

Tilsvarende stærke udsving fra 1919–20 til 1939 kan ikke iagttages for Løgumkloster-egnens vedkommende. I de ni sogne her afgaves i 1919 og 1920 henholdsvis 2.330 og 2.013 tyske stemmer svarende ved 25 års valgret til henholdsvis 1.983 og 1.713 stemmer. Men når Slesvigsk Partis stemmetal i 1939 blev sat op til 2.087, var der reelt ikke tale om nogen styrkelse af den tyske stilling. Vælgertallet var steget så meget, at mens

de 2.013 tyske stemmer i 1920 svarede til 38,1 procent af vælgerkorpset, udgjorde de 2.087 stemmer i 1939 kun 31,8 procent af det samlede antal vælgere på dette tidspunkt. Trods den numeriske fremgang var der altså tale om en procentvis tilbagegang.

Tyvernes økonomiske skuffelser

Hvad var det da, der førte til de skuffelser, der gav næring til Selvstyrepartiets opståen i 1926 og til Slesvigsk Partis fremgang 1926–39 med deri liggende ønske om en revision af grænsen fra 1920? Skal det siges kort, var der først overgangen fra mark til kroner med hele den usikkerhed og de tab, der skyldtes faldet i markens værdi, og dertil kom så i første omgang et krigsudpint erhvervslivs kapitalbehov, der medførte et efter tidens forhold højt renteniveau. Meget blev fra dansk side gjort for at råde bod på disse første vanskeligheder, og produktionen øgedes både i by og på land. Men så gik kronen i pari, og en tysk told på landbrugsvarer blev sat i vejret, hvilket alt i alt medførte et enormt fald i smør- og flæskepriserne og store vanskeligheder for eksporten af slagtekvæg. Dermed var vejen banet for Slesvigsk Partis valgkamp i 1926, og dets stemmetal nåede tre tusind højere end ved folketingsvalget i 1920, samtidig med at Bondens Selvstyre under den frisisk fødte, men dansksindede marskbonde Cornelius Petersen fra Vester Anflod ved Tønder samlede over to tusind stemmer på et fantasifuldt program, der byggede på middelalderlige lokalstyretanker, der tiltalte mennesker, i hvem tankerne om slesvigsk selvstændighed endnu slumrede. Det var folk, der som Wilhelm Deichgräber kunne sige, at de elskede Danmarks konge, land og folk, men hadede dets administration. Men en grænserevision i stil med den, der fordredes af Slesvigsk Parti lå gennemgående ikke i selvstyrefolkernes tanke – endnu i 1926.

Den utilfredshed, der lå til grund for selvstyrebevægelsen, kunne, hvor virkelighedsfjern Cornelius Petersens program end var, udnyttes fra tysk side. Og den blev det. Slesvigsk Parti søgte at forene de utilfredse inden for sine rammer ved på en gang at kræve en ny grænseafgørelse og et Nordslesvig som selvstændigt forvaltningsområde.

På vej mod det andet tyske folketingsmandat

Fra dansk side erkendte man faren og satte ind med økonomiske modforholdsregler gennem en ny institution, Landeværnet, og andre kreditinstitutioner. Det hjalp. Udviklingen tog en gunstig retning for danskheden. Selvstyrepartiet forsvandt, og Slesvigsk Partis stemmetal faldt i 1929 og trods en beskedent stemmefremgang relativt også i 1932. Men så kom nazismens magtovertagelse i Tyskland, og der hamredes løs på de nationalt

usikre og alle, der under verdenskrisen først i trediverne ramtes af det danske landbrugs katastrofalt faldende forrentningsprocent. Trods mindretallets indre kampe, der snart kunne virke lige så komiske som begivenhederne omkring Cornelius Petersen sidst i tyverne, vandt Slesvigsk Parti i 1935 næsten tre tusind stemmer ved folketingsvalget og nåede op på et samlet stemmetal af 12.617. At de danske partier, hvortil socialdemokraterne nu efter nazismens magtovertagelse fuldt ud sluttede sig, samtidig gik 4.200 stemmer frem, er naturligvis rigtigt. Men denne kendsgerning druknede under beregninger, der viste, at Slesvigsk Partis andel af samtlige afgivne stemmer var sat i vejret fra 13,3 til 15,5 procent. Man begyndte fra dansk side at frygte, at tyskerne kunne vinde deres andet mandat i folketinget. De konservative havde i 1935 fået to mandater for 14.274 stemmer. Havde tyskerne da fået 1.658 stemmer mere, end de fik, ville det sidste af de syv sønderjyske kredsmandater have været deres og ikke de konservatives.

Jens Møllers bøn: Fører, gør os fri

Det var imidlertid symptomatisk, at den hidtidige tyske folketingsmand, pastor Johannes Schmidts personlige stemmetal faldt fra 6.606 i 1932 til 4.770 i 1935, og at han nu kun havde et forspring på ni stemmer for en anden af de tyske kandidater, landmand Wilhelm Deichgräber, den mand, der i selvstyrebevægelsens ånd i 1928 havde skrevet, at »vi elsker Danmarks folk, flag og konge, men hader dets administration«, men som i 1932 erklærede, at Danmark nu havde forbrudt sin ret til Slesvig.

Fra dansk side var man da endelig blevet klar over, at hele hjemmetyskheden ikke, som H. V. Clausen havde ment, ville svinde »som dug for solen«. Man kunne både risikere, at et dansk folketingsmandat blev erobret af tyskerne, og frygte, at en valgsejr for mindretallet blev benyttet som tysk påskud til at imødekomme en ny folketingskandidat for mindretallet, dyrlæge Jens Møllers bøn til Hitler: Fører, gør os fri! Men verden skulle nu se, at det overvældende flertal af Nordslesvigs befolkning nærrede et helt andet ønske: vedblivende at være danske. Der etableredes et samarbejde mellem landsdelens danske partier, og alle kræfter blev sat ind på at få så mange dansksindede som muligt til valgurnerne ved »den anden afstemning«, som valget den 3. april 1939 blev kaldt.

Fra Selvstyrepartiet til Slesvigsk Parti?

Det lykkedes under den tilspidsede interesse fra begge sider – men på trods af den udfordring nazismen måtte være for tidligere liberalt sindede mennesker inden for mindretallet – at sætte Slesvigsk Partis stemmetal endnu en tak i vejret.

En sammenligning mellem den vælgerandel, Slesvigsk Parti og Selvstyrepertiet hver for sig og samlet opnåede i 1926, og de vælgerandele Slesvigsk Parti alene opnåede i 1935 og 1939 tyder på en vis forbindelse mellem de usikres vælgerandel i 1926 og den stemmetilvækst, Slesvigsk Parti siden opnåede:

	<i>Valget i 1926</i>			<i>Valgene i</i>	
	<i>Sl. P.</i>	<i>Selvst.</i>	<i>I alt</i>	<i>1935</i>	<i>1939</i>
<i>Haderslev amt</i>					
Land	3,9	2,0	5,9	4,0	4,6
By	15,6	0,6	16,2	15,8	16,3
Land og by	6,6	1,6	8,2	6,9	7,5
<i>Sønderborg amt</i>					
Land	6,1	3,0	9,1	7,7	10,5
By	20,1	0,8	20,9	17,1	19,4
Land og By	9,6	2,5	12,1	10,4	13,1
<i>Åbenrå amt</i>					
Land	12,8	3,4	16,2	15,3	18,6
By	25,1	1,3	26,4	22,5	25,2
Land og by	15,9	2,9	18,8	17,3	20,5
<i>Tønder amt</i>					
Land	16,0	4,0	20,0	19,0	21,9
By og flækker	35,5	1,5	37,0	34,7	36,3
Land, by og flækker	21,8	3,2	25,0	23,8	26,4

Men den tyskhed, der manifesteredes ved folketingsvalget i 1939, havde stort set som antydet ligget i dele af befolkningen fra første færd efter genforeningen, hvilket også bekræftes af et materiale, folketingsmand, redaktør Anders Lebeck indsamlede i 1924 i en række af de sogne, hvor tyskheden havde stærkest tag, og hvor det nu så ud, som om der havde fundet store omsving sted i befolkningens nationale sindelag.

De store svingninger kun tilsyneladende?

Ud fra svingningerne i stemmetallene har Anders Lebeck og andre ledende skikkelser i det nationalpolitiske arbejde i Nordslesvig draget den slutning, at »den mobile del af befolkningen, den del der hverken var fast forankret i dansk eller tysk sindelag«, i vidt omfang svingede fra dansk til tysk side og tilbage igen. Lebeck nævnte, at en femtedel af befolkningen beregnet efter stemmetallene allerede i tyveåret 1871–93 var gået »fra dansk over til tysk side«, og at »denne bevægelse til 1912 endog drager en fjerdedel af befolkningen med sig, mens 35 procent af

befolkningen beregnet efter stemmetallet fra 1918 til 1924 foretager den modgående bevægelse fra tysk side over til os«. Lebeck henviser til stemmetallene, men kommer ikke ind på det tab af vælgere, danskheden i den tyske tid led ved udvandring og option, eller – procentuelt – ved vandringer sydfra, og det skred i stemmeprocenterne, dette i sig selv måtte føre med sig. Det af ham indsamlede store og betydningsfulde materiale vedrørende de nationale forhold i grænselandet bestyrker da også den fornemmelse af fasthed på den nationale front, som er kommet til udtryk i den foran givne beskrivelse af udviklingen i den tyske tid: at det mindre var nationale omvendelser end tilvandring fra egentlig tyske egne, der gjorde sig gældende ved udviklingsforløbet 1867–1912.

Lebeck gør i 1924 helt eller delvis status over den nationale stilling blandt ejendomsbesidderne i 27 sogne. Tager man som eksempel på, hvad hans tal viser, Burkal, Bylderup, Hostrup, Højst, Nr. Løgum og Ravsted sogne, hvor landboelementet var dominerende, viser Lebecks materiale, at der blandt ejendomsbesidderne og i deres familie var 984 personer, som lokalt kendte mænd ville betegne som tysksindede, mens 291 måtte betegnes som blakkede, altså i alt 1.275 tyske og blakkede. Det var et tal, der meget godt kunne rime med, at der i februar 1920 i den hjemmehørende befolkning var afgivet 1.197 tyske stemmer – ved 25 års valgret svarende til 1.012. Sammenligner man imidlertid med antallet af tyske stemmer, der blev afgivet ved folketingsvalget i 1924, viser det sig, at Slesvigsk Parti kun opnåede 557 stemmer i de seks sogne. Hvad Lebeck, der døde i 1926, ikke havde lejlighed til at konstatere var, at der i 1939 skulle blive afgivet 1.280 tyske stemmer i de seks sogne. Tallet svarede efter Lebecks opgørelse meget nøje til antallet af tyske stemmer i februar 1920, da såvel usikkerhed blandt de blakkede som opholdsbestemmelsen kan have øvet indflydelse på stemmetallene. Idet selvstyrefolk og »blakkede« placeres som »usikre«, har udviklingen i disse seks sogne under ét formet sig således:

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Usikre</i>	<i>Passive</i>
Folkeafstemning 1920	3.281	1.763	1.197		321
Ved 25 års valgret	2.733	1.469	997		267
Folketingsvalg 1924	2.943	1.221	557		1.165
(Lebecks opgørelse 1924–25)		(1.285)	(984)	(291)	
Folketingsvalg 1926	3.290	1.558	883	140	709
Folketingsvalg 1935	3.926	2.215	1.128		583
Folketingsvalg 1939	4.056	2.473	1.280		303

Trofasthed mod fædres sindelag

Det må naturligvis tages i betragtning, at ikke alle stemmeberettigede i de seks sogne var grundejere, da Lebecks undersøgelse fandt sted, ligesom det må huskes, at hverken vælgere i almindelighed eller grundejere iblandt dem ved noget valg vil præstere en 100 procents stemmeafgivning. Men ikke mindst med disse forhold in mente måtte det være klart, at tyskheden i de seks sogne og andetsteds i den sønderjyske storkreds langt fra i 1924 havde præsteret, hvad den formåede ved et folketingsvalg. De danske stemmers tal fulgte så rigeligt både fra 1920 og fra 1924 med vælgernes antal i vejret, og tyskheden havde med en større eller mindre assistance fra de usikre vælgere reserver blandt de passive, der kunne trækkes på, om forholdene artede sig, så der igen blev noget tiltrækkende ved at optage forbindelsen med det tyske rige. En første opblussen af sådanne tanker kom allerede i 1926 og manifesterede sig klart i 1935, men navnlig i 1939, da alle kræfter blev sat ind fra begge nationale fløje for at overbevise verden om egen styrke. Sammenlignet med afstemningen i 1920 var vælgertallet i de seks sogne da steget med 775, det danske stemmetal med 710 og det tyske med 93, mens de passives tal blev nedbragt med 28. Se også tabel P, 6a.

Det kan siges om begge parter i den nationale strid i Nordslesvig, at set over begge perioderne fra 1867 til 1919–20 og fra 1920 til 1939 som helhed har trofasthed mod eget og fædres sindelag langt overskygget tendenserne til national sindelagsændring. Men at der dog i et vist omfang har fundet sindelagsændringer sted i begge retninger er uomtvisteligt.

Udveksling over Kongeåen

Flere danskfødte, færre tyskfødte i 1940 end i 1921

I overraskelsen over det store tyske stemmetal, der som helhed nåede på højde med de hjemmehørendes stemmetal ved folkeafstemningen i 1920, var man i 1939 nær ved at glemme, at det danske stemmetal var steget næsten præcist med antallet af vælgere, når man sammenlignede med folkeafstemningsresultatet. I denne forbindelse er det på sin plads at kigge lidt på hele befolkningsudviklingen, idet man sammenligner folketællingerne fra 1. februar 1921 og 5. november 1940, der svarer nogenlunde til tidsrummet fra genforeningen til folketingsvalget i 1939. En sammenligning af befolknings sammensætningen efter fødested og alder giver følgende resultat:

	1921	1940	Forskydning
<i>Befolkning</i>			
Født i Nordslesvig	129.739	150.032	+ 20.293
Født i det øvrige Danmark	14.297	24.675	+ 10.378
Født i Sydslesvig	6.490	2.719	÷ 3.771
Født i øvrige Tyskland	10.125	7.089	÷ 3.136
Født i øvrige udland	2.552	1.471	÷ 1.081
Uangivet fødested	419	2.447	+ 2.028
Samlet befolkning	163.622	188.431	+ 24.809
Over 25 år	81.054	108.040	+ 26.986
Vælgere (1920 og 1939)	75.628	102.721	+ 27.093

Selv om der hersker nogen usikkerhed om antallet af de ikke i Danmark fødte som følge af det større antal personer med uangivet fødested i 1940, står det fast, at antallet af personer, der er født i Tyskland, var faldet ganske betydeligt, nemlig med op mod syv tusind. Dette skulle betyde en væsentlig tilbagegang i antallet af tilvandrede tyskere med dansk valgret og dermed en nedgang i det tyske stemmetal. Sandsynligvis ligger heri forklaringen på den faktiske tilbagegang i det tyske stemmetal i byerne. Men tallene synes også derfor at understrege, at der på landet som helhed er tale om endnu større hjemmetysk fremgang, end stemmetallene viser, uanset at Haderslev amt skulle lægge et væsentligt lod i vægtskålen på dansk side. Det må naturligvis også antages, at tyskheden har fået en andel af tilvæksten af personer, der er født i Nordslesvig.

Det stadig stigende danske stemmetal, der naturligvis ikke var uden forbindelse med det stigende antal personer, der fra det øvrige land kom til Sønderjylland efter genforeningen, er fra tysk side blevet udlagt som en »danisering« af landsdelen, og der befandt sig unægtelig ved folketællingen i 1940 i de fire amter tilsammen godt 10.000 flere mennesker, der var født nord for Kongeåen, end der havde været i 1921. Men for begge år gælder, at der i det øvrige Danmark var langt flere sønderjysk fødte indbyggere, end der i Sønderjylland var bosat folk fra det øvrige land.

Udvekslingen med naboamterne

Der var i 1921 i Sønderjylland 14.297 personer, der var født i »det gamle land«, mens der i det befandt sig 23.663 sønderjysk fødte. I 1940 var tallene steget til henholdsvis 24.675 og 35.727.

Alene i naboamterne Ribe og Vejle befandt der sig i 1921 godt 12.000, der var født i et af de sønderjyske amter, mens der kun var 5.400 personer bosat i Sønderjylland fra de to amter lige nord for 1864-grænsen. Udlændighedstiden havde sat sine spor. I 1940 var der sket en udjævning. Der befandt sig nu ca. 12.800 sønderjyder i Ribe og Vejle amter, en beskedent stigning, men i Sønderjylland var antallet af mennesker, der var født i Ribe og Vejle amter, steget til henved 9.300. Der var kommet en mere naturlig udveksling i stand over Kongeåen. I det hele taget vil man af tabel M kunne se, at den stærkeste udveksling har fundet sted mellem Sønderjylland og de nærmest liggende amter bag 1864-grænsen. Derimod har hovedstaden fra Sønderjylland slugt flere, end den har givet fra sig. Sproget dannede ingen hindring for en udveksling mellem Sønderjylland og det øvrige Danmark, mens sprogforskelle med mere måtte få tyske fødte til at føle sig fremmede i det danske Nordslesvig, efter at favoriseringen af det tyske element var ophørt.

Den indførte og den indfødte tyskhed

Bortfaldet af den planmæssige fortykning har i højere grad end en national omvendelsesbølge været årsag til, at tyskheden for alvor mistede terræn i Haderslev amt.

Tager man stationsbyen Vojens, var det tyske stemmetal steget støt i den tyske tid, og ved nationalforsamlingsvalget i 1919 lå det på 239 eller 35 procent af vælgertallet, men ved folkeafstemningen i 1920 skyldtes 106 af de 216 tyske stemmer tilrejsende, så der blev af den bosiddende befolkning kun afgivet 110 tyske stemmer. Ved septembervalget i 1920

dalede det tyske stemmetal yderligere brat til 15 for efter en stille vækst i 1939 at ende ved 31 eller 4,1 procent af vælgertallet. Samtidig steg det danske stemmetal stærkere end vælgernes antal. Et kunstigt placeret tysk element ved dette trafikknudepunkt havde skyndsomt forladt stedet og måtte selvsagt erstattes med dansk stationspersonel m.v. Indbygger-tallet i Vojens var vokset fra 331 i 1867 til 574 i 1895 og til 1033 i 1919. Det dalede med hundrede til 1921.

Helt anderledes gik det f.eks. i Vilstrup sogn, hvor der i februar 1920 blev afgivet 121 tyske stemmer (191 i 1919) af den hjemmehørende be-folkning. Her kunne Slesvigsk Parti, efter en række valg med langt la-vere stemmetal, i 1939 mønstre 122 tilhængere. Tyskheden havde holdt sig på genforeningsårets niveau. Der var tale om en egentlig, gammel egnsgroet hjemmetyskhed, som man fra dansk side havde bemærket sig allerede ved amtsrådsvalget i 1866, og som nu levede op igen. Men sognets danske havde ikke ligget på den lade side. Her som næsten over-alt fulgte det danske stemmetal med vælgertallet op. I forhold til den 10. februar 1920 var vælgertallet i 1939 steget med 97 fra 520 til 617 og det danske stemmetal med 113 fra 338 til 451. Stemmeprocenten var gået op fra 88,3 til 91,2.

Frem mod »den anden afstemning«

Nitten år er ikke noget langt tidsrum i et folks historie. Langt de fleste af de stemmeberettigede fra 1919–20 levede endnu i 1939. De huskede, hvilket standpunkt de da havde taget, og nogle huskede nok også, at de havde taget det under indtryk af den øjeblikkelige situation, de økono-miske forhold under og lige efter krigen og den dansk-nationale stem-ningsbølge, der havde grebet slægtninge, venner og naboer. Nu havde de så oplevet Danmark og var gået fra den ene økonomiske krise til den an-den, samtidig med at Tyskland igen var blevet så stærkt, at andre fandt det overmægtigt. Kunne det ikke nok rejse tvivl i sindene hos nogle af dem, der før 1914 havde affundet sig med, at deres land var blevet tysk – for slet ikke at tale om de tyskfødte og dem, i hvem det endnu sad, ind-prentet fra fædrene, at Slesvigs interesser lå imod syd?

Længe havde en del holdt sig tilbage, men efter nazismens magtover-tagelse i Tyskland var den tyske propaganda blevet mere pågående. De ledende inden for Nordslesvigs tyskhed havde utvivlsomt et tilsvarende kendskab til sindelaget fra gård til gård, fra hus til hus, som man fra dansk side havde skaffet sig op til valget i 1867 og omkring 1890 og ført à jour til 1920. Nu skulle kendskabet udnyttes til fulde.

Man var nået et godt stykke frem i 1935, og nu sås det ret, hvor stærkt det nye Tyskland var. Som det hed på en tysk valgplakat:

12. marts 1938: Østrig vender hjem til riget
September 1938: Sudeterland vender hjem til riget.
Marts 1939: Böhmen og Mähren vender hjem til riget.
Marts 1939: Memel vender hjem til riget.
3. april 1939: Nordslesvig stemmer på Slesvigsk Parti!

Den tyske parole var klar nok: Vi vil hjem i Riget!

Moderne tysk propaganda

Som formanden for Sprogforeningen, overbibliotekar Jakob Petersen, skrev om mindretallet i en af sine mange, grundige beretninger om situationen i Sønderjylland:

»De har forstået at tage hele den moderne propaganda til hjælp og ved hjælp af organisationsledere sydfra sat arbejdet i system, så den danske befolkning (i 1939) stod over for en pågående og moderne organisation, der i fanatisme ikke stod tilbage for deres læremestre. Propagandaen før valget, og da ganske særligt »hviskepropagandaen«, fremkaldte hos en del stærke forhåbninger, hos andre ængstelse. Begge dele gjorde deres virkning og fremkaldte den mærkelige tilstand, der i reglen udløser sig i dette: »Det er ikke godt at vide, hvad der kan ske«. Eller: »Det kan i alle tilfælde ikke blive ringere, end det er«. Når det for eksempel fortalles, at i Tyskland er der ingen arbejdsløshed, og der er brød til alle, så er der ingen, der kan nægte det. Men der fortalles ikke noget om, på hvilken måde det lykkedes Tyskland at afskaffe arbejdsløsheden. Det ville dog måske nok interessere vore arbejdsløse at få at vide, at det i særlig grad er sket ved oprustningen og de dermed forbundne tvangsforflytninger.

Eller der blev fortalt, at »i Tyskland kender bonden ikke noget til renteslaveri«. De glemte imidlertid at fortælle vælgerne noget om de forskellige skatter og afgifter, der hviler på bondestanden, for det er da endnu ikke blevet bekendtgjort, at det er lykkedes at få midler til oprustning m.m. sendt fra himlen . . .

Ved siden af de ovennævnte påstande gik der noget, der var i familie med terror, og det gik kort og godt ud på, at »inden påske har Hitler besat landsdelen, og så . . .« Ja, hvad så? Mere blev der ikke sagt. Det, der skulle stå, var selvfølgelig dette: ». . . er det godt at stå i pagt med dem, der får magten«. Særlig dette sidste var et overordentlig stort pres på vankelemde mennesker«.

De danske »gjorde valgdagens gerning«

I denne situation var det klart, at man fra dansk side måtte se at få alle danske reserver frem. Nu kunne man i det øvrige land fortsætte parti-stridighederne og diskutere ny grundlov eller forbliven ved den gamle, for i Sønderjylland drejede det sig om noget helt andet, nemlig at vise, at danskheden holdt den stilling, der var vundet i 1920.

Som Jakob Petersen skrev i sin beretning, da han havde gjort den nationale stilling op sogn for sogn: »Til at begynde med blev der skelet ikke så lidt til partiet og partiets interesser, men da situationens alvor takket være den pågående tyske agitation virkelig gik op for alle, blev partiet hurtigt reduceret til nr. 2, og da kunne slaget slås, selvom forberedelserne måtte ske på kort tid. Det store og opløftende ved hele valget var omslaget, da partiskellene faldt, da så at sige budstikken gik fra hus til hus, fra menneske til menneske, at nu var den nationale ære i fare. Da rykkede de ud alle og gjorde dagens gerning trods den tyske propaganda, hele opmarchen, magten og glansen – og valgte Danmark«.

Når der skal holdes status over stillingen i 1939 sammenlignet med den i 1919 og 1920 i de forskellige dele af Nordslesvig, er det naturligt, som det også er sket hidtil, at fortsætte med den amtsinddeling, der eksisterede i den tyske tid. Det giver det bedste sammenligningsgrundlag.

Som det er fremgået af det foregående, giver det et galt billede af udviklingen, hvis man nøjes med at registrere forskellen mellem vælger- og stemmetal ved de enkelte folketingsvalg 1920–39 og afstemningen den 10. februar 1920, hvadenten det sker i absolutte talstørrelser eller i procent af vælgertallet ved genforeningsafstemningen. Et rigtigere billede giver procentberegninger med vælgertallet ved afstemningen og hvert enkelt valg sat til 100,0. Det er den fremgangsmåde, der er illustreret ved tabel L, 2 a–c, hvor summen af danske, tyske og passive vælgere ved hvert valg giver 100,0. Herved får man dog kun udviklingen nødtørftigt registreret. Man må stile efter at få udviklingen fra afstemningen i februar 1920 illustreret på tilsvarende måde som omtalt side 4 i eksempel 3 for folketingsvalgene 1920–39. Det kan imidlertid, som før fremhævet, ikke ske med udgangspunkt i det faktiske vælgertal fra februar 1920. Der må foregå en omregning af vælger- og stemmetal fra februar 1920, som det er sket i tabel L, 1 a–c for hele 1. zone, for byerne for sig og for landdistrikterne alene. Forskellen i valgretsaldere mellem nationalforsamlingsvalget og folkeafstemningen på den ene side og folketingsvalgene på den anden side må udlignes.

På dette grundlag skal i det følgende gives en sammenligning mellem faktiske vælger- og stemmetal i februar 1920 og april 1939 og tallene fra 1920, reduceret med 14,9 procent til 85,1 procent af de absolutte tal ved afstemningen.

Udviklingen i forskellige områder

Helt nøjagtigt kan denne procent ikke være – specielt ikke for hver enkelt egn – men ved anvendelsen af den får man dog et væsentligt bedre billede af udviklingen end ved anvendelse af de absolutte tal. For landsdelen som helhed tager udviklingen sig på grundlag af de beregnede tal for hjemmehørende med mindst 20 års ophold (I) og de med henblik på 25 års valgret omregnede tal (II) sig således ud:

	Vælgere	Danske	Tyske	Passive
I. 20 års valgret 1920	83.055	59.879	16.577	6.599
25 års valgret 1939	102.721	79.422	15.016	8.283
Forskel	+ 19.666	+ 19.457	÷ 1.561	+ 1.684
II. 25 års valgret 1920	70.348	50.718	14.041	5.589
25 års valgret 1939	102.721	79.422	15.016	8.283
Forskel	+ 32.373	+ 28.704	+ 975	+ 2.694

Efter den første opstilling skulle hele vælgertilvæksten være tilfaldet de danske partier, og tyskheden skulle i sammenligning med afstemningsresultatet have haft et ret betydeligt tab. Men her narrer det, at valgretsaldere har været forskellig i februar 1920 og ved folketingsvalget i 1939 (og øvrige folketingsvalg fra 1920 til forårsvalget i 1953). Reduceres tallene fra 1920, svarende til differencen mellem antallet af personer over 25 og over 20 år, altså for land og by under ét med 15,3 procent (tabel L, 1a), ses det, at også det tyske mindretal har fået en vis, om end beskedene del af vælgertilvæksten.

I landdistrikterne var forskellen på vælgertal og på de danske og tyske stemmetal i 1939 sammenlignet med de for den hjemmehørende befolkning beregnede tal i februar 1920 følgende:

I. 20 års valgret 1920	Vælgere	Danske	Tyske	Passive
Haderslev amt	4.904	4.411	÷ 329	822
Sønderborg amt	964	÷ 3	306	661
Åbenrå amt	2.216	1.973	384	÷ 141
Tønder amt	1.208	1.166	9	33

Billedet bliver et andet, når man sammenligner de reducerede tal fra afstemningen i 1920 med tallene fra folketingsvalget i 1939:

II. 25 års valgret 1920	Vælgere	Danske	Tyske	Passive
Haderslev amt	8.463	7.503	÷ 120	1.080
Sønderborg amt	3.297	1.972	520	805
Åbenrå amt	4.089	3.324	725	40
Tønder amt	2.755	2.211	387	157

Det er klart, at disse tal giver et rigtigere billede af udviklingen i styrkeforholdet mellem dansk og tysk i de første nitten år efter genforeningen. Navnlig en sammenligning af tallene fra Sønderborg amt i opstilling I og II vil overbevise herom.

For Løgumkloster-egnen og enklavesognene tegner billedet sig således for væksten fra februar 1920 til 1939:

<i>I. 20 års valgret 1920</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Løgumkloster-egnen	1.299	1.248	56	÷ 3
Enklavesognene	÷ 35	÷ 73	29	9
 <i>II. 25 års valgret 1920</i>				
Løgumkloster-egnen	2.086	1.660	359	67
Enklavesognene	688	548	86	54

Og endelig for byernes vedkommende:

<i>I. 20 års valgret 1920</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	2.614	3.335	÷ 753	32
Sønderborg	3.292	3.394	÷ 306	204
Åbenrå	1.938	2.348	÷ 317	÷ 93
Tønder m.v.	1.358	1.799	÷ 541	100
 <i>II. 25 års valgret 1920</i>				
Haderslev	3.778	4.004	÷ 367	141
Sønderborg	3.925	3.675	÷ 25	275
Åbenrå	2.614	2.645	÷ 12	÷ 19
Tønder m.v.	1.995	2.000	÷ 137	132

Stemmetal og tyske skoleelever

Der skal lige peges på forholdet mellem udviklingen i stemmetal og elevantal i de tyske skoler eller skoleafdelinger i byerne fra tiden lige efter genforeningen til 1939 og specielt på den nære overensstemmelse, der er mellem andelen af tyske vælgere og tyske skolebørn i 1939:

<i>Haderslev</i>	<i>1920-21</i>	<i>1939</i>
Tysk vælgerandel	33,1	16,3
Tysk elevandel	29,2	16,5
 <i>Sønderborg</i>		
Tysk vælgerandel	44,3	19,4
Tysk elevandel	50,3	20,0

<i>Åbenrå</i>	<i>1920–21</i>	<i>1939</i>
Tysk vælgerandel	44,8	25,2
Tysk elevandel	38,9	26,1
 <i>Tønder</i>		
Tysk vælgerandel	70,8	34,2
Tysk elevandel	58,2	35,7

Det er de bosiddendes tyske vælgerandel fra afstemningen den 10. februar 1920, der sammenlignes med elevtallet i 1921, altså efter at genforeningen var fuldbyrdet og en del tysksindede havde forladt købstæderne. Tallene fra Sønderborg må antagelig ses på baggrund af, at særligt mange her med under 20 års ophold på stedet ikke havde stemmeret i februar 1920. Byen havde udviklet sig kraftigt i begyndelsen af århundredet.

Når den tyske elevandel i 1939 alle steder var højere end den tyske procentdel af vælgerne, kunne det umiddelbart se ud, som om der var indbygget en væksttendens i mindretallet. Det må dog huskes, at der ved opgørelsen af elevantallet ikke er nogen passivgruppe at tage hensyn til. Ser man bort fra de passive vælgere, vil den tyske stemmeandel i alle byerne i 1939 ligge højere end elevandelen, og dermed anes en faldende tendens i mindretallets styrke. I Haderslev var den tyske stemmeandel i 1939 således 17,5, i Sønderborg 21,3, i Åbenrå 26,8 og i Tønder 36,3. Men overensstemmelsen er slående. Og da den tyske andel af de samlede elevtal under det sønderjyske skolevæsen eksempelvis i perioden 1926–39 har udgjort en meget lidt svingende andel af det samlede antal skolebørn i landsdelen, ligger der heri endnu et indicium for, at den tyskhed, der kom i dagens lys ved folketingsvalget i 1939, stort set har været til stede hele tiden, men delvis passiv. I de første år efter 1920 var det tyske skolevæsen ikke fuldt udviklet, men midt i tyverne lå den tyske andel af landsdelens skolebørn på 12,2 og i 1939 på 13,4 procent. Over for disse tal står en tysk andel af vælgerne på henholdsvis 11,9 og 14,6 og af stemmerne på henholdsvis 15,6 og 15,9 procent. Det var dog på landet ikke muligt overalt at sende tysksindede forældres børn i tysk skole. Der-til kunne afstandene blive for store, hvor stemmetallene var små.

Folketingsvalget 1943

Da det tyske mindretal ville undgå en tælling

Næste gang sønderjyske vælgere – med andre – blev kaldt til valgurnerne var i 1943. Da var alle danske blevet sønderjyder i den forstand, at det gjaldt om at vise fremmede magthavere, at danske kunne stå fast og stå sammen imod en fælles undertrykker. Sønderjyderne havde i 1867, i 1920 og i 1939 vist, at de kunne yde en magtfuld demonstration ved stemmesedlens hjælp, og nu kom chancen i lige grad for sønderjyder og andre danske, da der udskreves valg til Folketinget til den 23. marts 1943, midt under besættelsen.

For det tyske mindretal var tidspunktet ikke belejligt. Noget tyder på, at det fandt en sidste rest af medløbere umiddelbart efter besættelsen den 9. april 1940. Det gav sig udslag i et lidt stigende børnetal i de tyske skoler. Men i 1943 – kort før folketingsvalget – kom meldingerne om det nederlag, der var blevet værnemagten til del ved Stalingrad, og tvivlen om, at nazismen ville gå sejrende ud af verdensopgøret begyndte at melde sig. Dermed var det sandsynligt, at der ikke kunne ventes nye medløbere. Dertil kom, at vel 1.200 af mindretallets medlemmer – dog langt fra alle vælgere – var gået i tysk krigstjeneste, så der ville blive et stemmefrafald som følge af »bortrejse«. Og så kunne man jo passende undsige den »latterlige parlamentarisme«, der så langt fra var i overensstemmelse med tysk livsform. Især da det viste sig, at man i bytte for folketingsmandatet kunne få et tysk kontor i København, et nationalsocialistisk kontor i Statsministeriet.

Mindretallet havde således flere gode undskyldninger for ikke at deltage i valget og dermed for at undgå, at der blev holdt mandtal over de tysksindede.

Slesvigsk Partis vælgere på sofaen

Men trods alt er det muligt at danne sig et temmelig sikkert skøn over mindretallets talmæssige styrke i 1943 og i hvert fald at konstatere, at tyskheden ikke havde vundet terræn siden folketingsvalget i 1939 – snarrest tværtimod. I 1939 havde 92,4 procent af Sønderjyllands stemmeberettigede vælgere afgivet deres stemme – inklusive en halv procent, der

havde afgivet blanke eller ugyldige stemmer. I 1943 blev der i hele landet på den anden side Kongeåen tilsvarende en stemmeprocent på præcis 90,0, mens stemmeafgivningen i den sønderjyske storkreds faldt til 79,5, atter inklusive en halv procent blanke og ugyldige stemmesedler.

Forskellen på den sønderjyske stemmeafgivning ved de to valg var lige ved 13 procent, og i 1939 havde Slesvigsk Parti mønstret 14,6 procent af det samlede antal vælgere i landsdelen. Hvis dansksindede sønderjyder i 1943 havde stemt i samme omfang som i 1939, havde det tyske mindretal tabt 1,4 procent af den samlede vælgermasse, svarende til 1.450–1.500 stemmer. Når de tysksindede, der var optaget andetsteds i besættelsesmagtens tjeneste, tages i betragtning, skulle der f.s.v. ingen grund være til at tro, at mindretallet havde lidt noget reelt tab som følge af besættelsen eller dens egne medlemmers optræden under besættelsen. Men den ikke-tyske andel af vælgermassen var steget fra 77,3 til 78,9 procent, eller udtrykt i absolutte tal med 4.314 fra 79.422 til 83.736 stemmer, mens det samlede vælgertal kun var steget med 3.357. Skulle den danske del af befolkningen virkelig have sat sin stemmeandel endnu lidt op, eller var der endda gået stemmer fra mindretallet til de danske partier?

Næppe mange tyske stemmer til de danske nazister

Man har ment, at de danske nationalsocialister nogle steder fik tyske stemmer i 1943, men deres fremgang udgjorde, hvor den var stærkest, kun en brøkdel af det antal stemmer, Slesvigsk Parti og gruppen af passive mistede. Eksempelvis vandt de danske nationalsocialister på Als uden for Sønderborg frem med 158 stemmer fra 313 til 471, mens det samlede antal tyske og passive vælgere dalede med 525 fra 2.374 til 1.849 – samtidig med at vælgernes antal var steget med 593 og de demokratiske danske partiers stemmetal med 489. Det var altså under alle omstændigheder kun en brøkdel af de tyske stemmer, der kunne være gået til Frits Clausens parti, selv på de egne, hvor det klarede sig bedst, og i andre egne gik de danske nazister tilbage, mest, hvor Slesvigsk Parti havde været stærkest. Således gik de i de ni sogne på Løgumkloster-egnen tilbage fra 486 til 385 stemmer og fra 7,4 til 5,8 procent af det samlede antal vælgere i området. De danske nazister forbedrede deres stilling relativt meget i Sønderborg amt som helhed og en smule i den østlige del af Haderslev amt, mens de blot holdt stillingen på Røddingegnen og tabte terræn i Abenrå-, Tønder- og Løgumklosterkredsene. Denne fordeling bestyrker i hvert fald ikke nogen formodning om en tilgang hos de danske nazister fra tyske vælgere. Det var åbenbart de egne med relativt

mange nationalt usikre, fra hvem modsætningsforholdet mellem stemmeafgivningen i 1920 og 1939 stammede, der bidrog til Frits Clausens samlede, yderst beskedne, fremgang fra 4,4 til 4,5 procent af den samlede vælgermasse i Sønderjylland. I procentdele af de afgivne stemmer alene voksede DNSAP fra 4,7 til 5,7 procent, idet stemmernes samlede antal var formindsket ved Slesvigsk Partis passivitet.

1920-grænsen bekræftet

Gjort op amtsvis for land og by inden for de fire amter fra før 1920 opnåede de danske nazister i 1939 og 1943 følgende procentvise andel af hvert områdes samlede vælgertal:

	<i>Landdistrikterne</i>		<i>Byer og flækker</i>	
	<i>1939</i>	<i>1943</i>	<i>1939</i>	<i>1943</i>
Haderslev amt	4,0	3,8	1,8	2,5
Sønderborg amt	3,7	5,2	1,8	3,9
Åbenrå amt	8,2	7,5	2,4	3,3
Tønder amt	6,5	4,9	2,7	2,7

Men heller ikke de danske nazister var tilhængere af grænserevision, og det må derfor være forsvarligt i 1943 som i trediverne nationalt at regne dem med til den danske fløj, omend til de stærkt kritiske eller mest tvivlrådige.

Med de danske nazister var de partier, der var tilhængere af 1920-grænsen i procent af den samlede vælgermasse gået frem fra 77,3 i 1939 til 78,9 procent i 1943. Uden nazisterne var andelen sat op fra 72,9 til 74,4. Tilvæksten androg 1,5–1,6 procent af landsdelens stemmeberettigede. Og ca. 8 pct. måtte under alle omstændigheder tænkes at være forblevet passive.

Skulle man her alene regne med antallet af afgivne stemmer, som det oftest sker, androg den danske stemmeandel 84,1 procent i 1939 og 100,0 procent i 1943. Man ville så have »overset« tyskerne eksistens, som man normalt ved sammenligning af to på hinanden følgende valg og ved opinionsundersøgelser lukker øjnene for betydningen af en stigende eller faldende aktivitet.

Men selv om der tilsyneladende kan være nogen uklarhed over, om det tyske mindretal faktisk fastholdt sin stilling i 1943 sammenlignet med 1939, så står det dog fast, at viljen til danskhed var vokset mere end vælgertallet. Opgjort i absolutte tal og procenter med udgangspunkt i vælgerens antal i 1939 formede udviklingen sig således:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske demokr.</i>	<i>Danske nazist.</i>	<i>Danske i alt</i>	<i>Slesvigsk Parti</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>Slesvigsk Parti og pass.</i>
<i>Abs. tal</i>							
1939	102.721	74.948	4.474	79.422	15.016	8.283	23.299
1943	106.078	78.967	4.769	83.736	–	22.342	22.342
Forskel	+ 3.357	+ 4.019	+ 295	+ 4.314	÷15.016	+14.059	+ 957
<i>Procenttal</i>							
1939	100,0	73,0	4,4	77,3	14,6	8,1	22,7
1943	103,3	76,9	4,6	81,5	–	21,8	21,8
Forskel	+ 3,3	+ 3,9	+ 0,2	+ 4,2	÷14,6	+13,7	÷ 0,9

At der var tale om en styrkelse af den danske front, kunne der ikke være tvivl om. Der var svaret et klart nej til det hjemmetyske ønske, der lå udtrykt i en grænserevisionistisk tale, den tyske folketingsmand siden 1939, dyrlæge Jens Møller, havde holdt under en partiaften i Kelstrup i det hjemmetysk prægede Vilstrup sogn. Han sagde: »Man taler meget om grænsen, nogle siger, at den kommer til at ligge ved Åbenrå, andre påstår ved Hoptrup etc. Det er altsammen vrøvl, som grænse kan der kun være tale om Kongeåen. Jeg ikke alene tror det, jeg ved det. Køb De roligt flag og flagstænger«.

Omfattende overgang til de danske partier i 1945

Helt anderledes klar end udviklingen fra 1939 til 1943 tegner sig det omslag, der skete fra april 1943 til folketingsvalget i oktober 1945, det første efter besættelsens ophør. Der konstateredes i denne periode følgende ændringer i stillingen udtrykt i absolutte tal og i procent af vælger-tallet i 1943:

<i>Absolutte tal</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske demokrater</i>	<i>Danske nazister</i>	<i>Danske i alt</i>	<i>Passive vælgere</i>
1943	106.078	78.967	4.769	83.736	22.342
1945	109.369	89.177	–	89.177	20.192
Forskel	+ 3.291	+ 10.210	÷ 4.769	+ 5.441	÷ 2.150
<i>Procenttal</i>					
1943	100,0	74,4	4,5	78,9	21,1
1945	103,1	84,1	–	84,1	19,0
Forskel	+ 3,1	+ 9,7	÷ 4,5	+ 5,2	÷ 2,1

Den samlede danske front var styrket. Adskillige danske nazister og andre danske, der mentes at have været for samarbejdsvillige over for besættelsesmagten, sad i fængsel og ventede sammen med medlemmer af det tyske mindretal på rettergang og dom. Regner man med en maksimal

stemmeprocent svarende til de højeste, Sønderjylland havde kendt – i 1920 og 1939 – måtte de tysksindede, men passive vælgeres antal være dalet med i det mindste 3–4.000.

Havde sønderjyske vælgere i tilsvarende omfang som vælgere i det øvrige land sluppet af i 1945 efter anstrengelsen i 1943, måtte frafaldet på den tyske fløj være endnu større. Roligere tider skulle vise, *hvor* meget, tider, hvor retsopgøret og dets virkninger var sluttet.

Foreløbig var besættelsestiden, der begyndte med fantastiske hjemmetyske beregninger om landsdelens overvejende tyskhed og med hjemmetysk forvisning om en »afregningens time« med de danske, endt med, at Nordschleswigsche Zeitung den 5. maj 1945 udtrykte ønsket om dansk overbærenhed og med tidligere folketingsmand, pastor Johannes Schmidts bøn om, at tyskerne i hvert fald måtte få lov til at leve i fred med deres sorg.

Udviklingens sidste fase

Tyskhedens kamp for at bevare jodfæstet

Når man vender sig til den sidste fase i den nationale udviklings historie i det danske Sønderjylland, må folketingsvalget i 1939, da tyskhedens stemmetal ved folketingsvalg kulminerede, tages som udgangspunkt og 1968-valget danne slutstenen, idet sammenlægninger og delinger af de gamle sognekommuner ved dannelsen af de nye primærkommuner vanskeliggør den umiddelbare betragtning af den senere udvikling i de små områder. Set under ét formede udviklingen i hele landsdelen sig således fra 1939 til 1968:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1939	102.721	79.422	15.016	8.283
1968	148.452	124.619	6.831	17.002
Forskel	+ 45.731	+ 45.197	÷ 8.185	+ 8.719

Som det ses passer fremgangen i danske stemmer og væksten i sofavælgernes tal næsten som fod i huse til henholdsvis væksten i vælgernes tal og det tyske stemmetab, men det kan selvfølgelig ikke forudsættes, at de nye vælgere har stemt næsten til 100 procent, eller at sofavælgernes antal med en henved 45 procents vælgertilvækst ikke automatisk måtte været steget. Skulle stemmefordelingen i 1968 have været den samme som i 1939, ville den have været: 114.753 danske, 21.674 tyske og 12.025 passive, så på dansk side var stemmetallet i 1968 steget ca. 10.000 ud over, hvad en fordeling som i 1939 nødvendiggjorde for opretholdelsen af status quo. Det tyske tab i forhold til 1939-stillingen lå derimod ikke på 8.185, men på ca. 15.000. Og »sofaen« havde tegnet sig for et plus på ca. 5.000 vælgere. Med andre ord: de tabte mindretalsstemmer var i 1968 ikke bare havnet i de passives rækker for som en hvilende reserve af samme art som i mellemkrigsårene en dag at kunne vækkes til ny kamp. Befolkningstilvæksten var helt og fuldt kommet danskheden til gode, modsat, hvad der skete i perioden fra midten af 1880'erne til den første verdenskrig, da tilvæksten stemmemæssigt fordeltes ligeligt mellem danske og tyske – til danske i det omfang, den beroede på den

lokale befolknings regenerationsevne, og til tyske, så vidt koloniseringen begunstigedes syd fra.

Stemmeafgivningen igen aftagende

Men udviklingen forløb ikke jævnt. Efter demonstrationen af danskhedens stemmemæssige styrke i 1939 og 1943, skulle der igen i 1945 tages stilling til de mere komplicerede partispørgsmål, og når det samlede stemmetal i 1945, da mindretallet stadig ikke opstillede nogen kandidat til folketingsvalget, igen steg mere end vælgeres antal, må det ses som nogle vælgeres erkendelse af tidligere nationale fejltagelser, så meget des mere som de passive vælgeres tal visse steder steg, muligvis i forbindelse med det danske nazistpartis ophør. I det gamle Haderslev amts landdistrikter steg således de passives antal med ca. 1.000, mens 1.154 nazistiske stemmer faldt bort. Derimod tyder en, trods nazistpartiets bortfald, samlet dansk stemmefremgang i Åbenrå og Tønder amters landsogne på en dansk erobring fra kredse, der i 1939 havde stemt tysk og i 1943 forholdt sig passive. Hvor stor denne fremgang har været kan dog ikke vurderes, fordi man ikke kan vide, i hvilket omfang de dansk-stemmende fra 1939–43 i 1945 betragtede nationalitetskampen som endt.

Den danske stemmetrang faldt under alle omstændigheder nu i Sønderjylland som i det øvrige land fra 1945 til 1953. Efter tyverne, hvor stemmeprocenten i Sønderjylland var stigende, men fra først til sidst lå betydeligt under det tilgrænsende Ribe amts, bragte tredivernes almindelige krisetilstand og lurende antiparlamentarisme stemmeprocenten i Ribe amt til at falde, mens den nationale strid fik stemmeprocenten til at stige enormt i Sønderjylland. Fra 1947 var der ikke stor forskel på stemmeprocenten i de to områder, og fra 1957 androg forskellen kun en promille til den ene eller den anden side. Forholdene var normaliseret, og kun selve eksistensen af et tysk mindretal gjorde Sønderjylland til noget særligt. Den ensartede stemmeprocent tyder på, at det tyske mindretal var med i kappestriden mellem partierne på lige fod med de danske partier, og man kunne derfor først vente en ny konfrontation af de nationale stemmetal, hvis stemmeprocenten igen blev meget høj, og det blev den i Sønderjylland som overalt i landet ved folketingsvalget i 1968.

Men forinden udfoldedes der aktivitet fra mindretallets side for igen at få hold på styrkerne – nu i en bestræbelse for at råde bod på den uret, man fandt var overgået dele af mindretallet ved besættelsens ophør og det påfølgende retsopgør.

Påny tysk opstilling fra 1947

Mindretallet havde opgivet tanken om en grænserevision, og allerede i den erkendelse, der lå til grund herfor, måtte der ligge en tilskyndelse for eventuelle medløbere til at trække sig ud af kampen og søge tilhold hos det eller de af de danske partier, der passede bedst til hver enkelts interesse i den stat, der nu måtte antages for bestandig at have godtgjort en folkelig ret til overhøjheden over Nordslesvig. Dertil kom, at adskillige af mindretallets mere fremtrædende medlemmer var kommet i strid med dansk lovgivning – den normale eller den, der gennemførtes med tilbagevirkende kraft for besættelsestiden. Og endelig kunne mindretallet foreløbig ikke opstille som parti til et folketingsvalg med den fordel, det giver at have flere kandidater, vælgerne kan vrage imellem.

Under disse forhold opstillede det tyske mindretal ved folketingsvalget i 1947 læge Waldemar Reuter som kandidat uden for partierne. Det gav i hele storkredsen 7.464 stemmer, 41 stemmer mindre end Slesvigsk Parti havde mønstret i september 1920 ved det første folketingsvalg efter genforeningen, men i forhold til det samlede vælgertal kun 6,8 procent mod 9,9 i 1920 og i forhold til antallet af afgivne stemmer 8,0 procent i 1947 mod 14,4 i 1920 – alt i alt ikke nok til et mandat, og ved det følgende folketingsvalg faldt antallet af tyske stemmer med over tusind til 6.406, så heller ikke kandidaten ved folketingsvalget i 1950, gårdejer Hans Schmidt, Gårdsblok, kunne vælges. Men retsopgøret, der førte til stemmeretstab for mange af mindretallets medlemmer – og andre, der havde samarbejdet med besættelsesmagten – havde ikke mindst sat sine spor i de kredse, hvor tyskheden fra gammel tid var relativt stærk, så en amnesti med valgretstilbagegivelse, der omfattede omkring to tusind af mindretallets medlemmer, bevirkede, at mindretallets næste mand som kandidat uden for partierne, gårdejer Hans Schmidt, Oksbøl på Als, ved forårvalget i 1953 kunne mønstre 8.438 stemmer. Han ville være blevet valgt, hvis antallet af sønderjyske kredsmandater ikke i 1948 var reduceret fra syv til seks, svarende til landsdelens forholdsmæssige krav.

Tyskhedens vækst til 1953

Men ved grundlovs- og valglovsrevisionen i 1953 udvidedes antallet af folketingsmandater, og den sønderjyske stor- eller amtskreds fik igen syv kredsmandater. Nu blev alle kræfter fra mindretallets side sat ind for ved efterårsvalget i 1953 at få Hans Schmidt, Oksbøl, indvalgt i Folketinget. Takket være en ekstra anstrengelse og sænkningen af valgretsalderen fra 25 til 23 år gik det tyske stemmetal op på 9.721, og mindretallet fik igen sin egen folketingsmand.

Fra dansk side fandt man det gennemgående i orden og slet ikke uden fordele at have en repræsentant for mindretallet i den lovgivende forsamling, så debatten mellem mindretal og centrale myndigheder kunne foregå på parlamentarisk plan. Der blev da heller ikke gjort noget forsøg på ved en almindelig vælgermobilisering at modvirke valget af Hans Schmidt. Fra dansk side blev der praktisk taget blot stemt i samme omfang som ved forårsvalget samme år – med 72,1 procent af vælgerne bag de danske partier i september mod 72,0 i april.

Med de nævnte 9.721 stemmer – 9,9 procent af de afgivne stemmer og 7,9 procent af samtlige stemmeberettigede – nåede det tyske mindretal sin maksimale styrke i tiden efter besættelsen.

Forholdsvis få unge tyske vælgere

I absolutte tal og procenter af det samlede antal vælgere ved de enkelte valg tegnede udviklingen sig således i landsdelen som helhed:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
1939	102.721	79.422	15.016	8.283	77,3	14,6	8,1
1943	106.078	83.736	–	22.342	78,9	–	21,1
1945	109.369	89.177	–	20.192	81,5	–	18,5
1947	110.256	85.471	7.463	17.321	77,5	6,8	15,7
1950	113.024	83.947	6.406	22.671	74,4	5,7	19,9
1953,1	117.251	84.444	8.438	24.369	72,0	7,2	20,8
1953,2	123.229	88.918	9.721	24.590	72,1	7,9	20,0
1957	127.421	95.165	9.202	23.054	74,7	7,2	18,1
1960	131.599	101.678	9.058	20.863	77,2	6,9	15,9
1964	142.646	111.832	9.274	21.540	78,4	6,5	15,1
1966	146.714	125.670	–	21.044	85,7	–	14,3
1968	148.452	124.619	6.831	17.002	84,0	4,6	11,4
1971	154.353	126.253	6.743	21.357	81,8	4,4	13,8

Til enkelte af tallene skal der knyttes en kommentar. Det stærkt stigende vælgertal fra april til september 1953 skyldes som nævnt nedsættelsen af valgretsalderen. Begge parter i den nationale kappestrid fik deres part heraf. Men kunne en vækst på 0,7 procent på den tyske side og kun 0,1 procent til de danske partier give anledning til den formodning, at der var relativt mange unge vælgere, der stemte på det tyske mindretals kandidat, viser en sammenligning mellem stemmeafgivningen i april 1953 ved folketingsvalget og landstingsvalget (eller rettere valgmandsvalget) samme dag noget andet.

Allerede ved valgene i 1939 så det ud, som om det tyske mindretal havde mindre tag i ungdommen end i de ældre. Ved at trække antallet

af vælgere og tyske stemmer ved landstingsvalget fra henholdsvis antallet af vælgere og tyske stemmer ved folketingsvalget skulle man få antallet af folketingsvælgere mellem 25 og 35 og den del af de tyske stemmer, der var afgivet af den tilsvarende aldersgruppe. Det kunne så beregnes, hvor stor en del af vælgerne over og under 35 år, der havde stemt tysk. Resultatet blev følgende:

<i>Rigsdagsvalg 1939</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Procentdel</i>
Alle folketingsvælgere (over 25 år)	102.721	15.016	14,6
Alle landstingsvælgere (over 35 år)	73.420	11.122	15,1
Unge vælgere (25–34 år)	29.301	3.894	13,1

Forskellen var vel ikke stor, men det var dog klart, at hvis unge tysksindede ikke ligefrem havde holdt sig borte fra landstingsvalget for at demonstrere mod landstinget i stedet for at demonstrere for tyskheden, var Slesvigsk Parti så småt på vej til at blive et gammelmandsparti.

En tilsvarende beregning tog sig i 1953 væsentlig anderledes ud:

<i>Rigsdagsvalg 1953</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Procentdel</i>
Folketingsvælgere (over 25 år)	117.251	8.438	7,2
Landstingsvælgere (over 35 år)	89.857	7.447	8,3
Unge vælgere (25–34 år)	27.394	991	3,6

Slesvigsk Parti fik, som tallene viser, sin nye start i 1953 som et udpræget gammelmandsparti, og væksten i det tyske stemmetal ved efterårsvalget skulle da snarere skyldes en almindelig mobilisering af mindretallets tilhængere end de 23–24-åriges deltagelse. Derpå tyder da også en stigende stemmeprocent.

Tysk mandat tabt ved vigende vælgerandel

I denne forbindelse skal peges på, at der, efter en jævn tilbagegang i det tyske stemmetal ved valgene i 1957 og 1960, kom en ny stemmefremgang i 1964, og at denne fremgang nok skyldes tilgangen af 21–22-årige vælgere ved dette valg, men at valget i hvert fald ikke gav det tyske mindretal en fremgang, der kunne stå mål med stigningen i vælgertallet. De stemmeberettigedes antal steg med 10.047 og det danske stemmetal med 10.154, mens det tyske stemmetal kun steg med 216. Det skulle være steget med 569, for at Slesvigsk Parti både kunne have holdt sin andel af de ældre vælgere fra 1960 og få et forholdsmæssig andel i de unge vælgere, der fik stemmeret i 1964.

Valget i 1964, der gav en relativ tilbagegang, betød da også, at Slesvigsk Parti igen blev uden repræsentation i Folketinget. Det var de søn-

derjyske vælgeres afgørelse i henhold til en valglov, der havde givet mindretallet større chance for at blive repræsenteret i Folketinget, end partier af tilsvarende størrelse ellers har.

I 1966 opgav mindretallet at forsøge på at opnå repræsentation, og i 1968, da det besluttedes at prøve igen, sank stemmetallet med godt 2.400. Det ville dog være forkert at tro, at de kun 6.831 stemmer, der blev afgivet på Slesvigsk Parti ved folketingsvalget i 1968, var udtryk for mindretallets sande talmæssige styrke. Mange havde med god grund opgivet håbet om at nå op på et så stort stemmetal, som der skulle til for at få valgt en mand ind i Folketinget, og partiledelsen havde erkendt det ved slet ikke at opstille i 1966.

Mindretallets fulde styrke kunne nu snarere ventes manifesteret ved amtsrådsvalg, da området i 1970 blev ét amt. Det viste sig da også, at Slesvigsk Parti ved amtsrådsvalget i 1970 nåede op på 7.501 stemmer eller 4,9 procent af de i alt 151.631 vælgere. Her kan ikke sammenlignes med det danske stemmetal, idet danske vælgere sædvanemæssigt stemmer mindre intenst ved amtsrådsvalg end ved folketingsvalg.

Amtsrådet udvides af hensyn til mindretallet

Skønt der nu til amtsrådsvalget i 1974 gennemførtes en udvidelse af amtsrådsmedlemmernes antal fra 25 til 29 netop for at give mindretallet en chance for at få to mand i Sønderjyllands amtsråd, viste der sig i 1974 igen et fald i Slesvigsk Partis stemmetal. Det sank til 6.464 eller lige 4,0 procent af vælgerne antal, og når partiet alligevel fik to mand i amtsrådet, skyldtes det, at den almindelige danske tendens til at svigte kommunalvalgene blev særlig stærk dette år. Springer man folketingsvalgene i 1966, 1968 og 1971 over, ud fra den betragtning, at et resultat i form af mandatgevinst ikke kunne ventes, og at tysksindede vælgere alene derfor holdt sig tilbage, har mindretallets procentvise andel af det samlede vælgertal udviklet sig således fra efterårsvalget 1953 til 1974 (med procenten af afgivne stemmer i parentes):

	<i>Pct. af vælgere</i>	<i>Pct. af stemmer</i>
1953	7,9	(9,9)
1957	7,2	(8,6)
1960	6,9	(8,2)
1964	6,5	(7,7)
1970	4,9	(6,6)
1974	4,0	(6,1)

Vedrørende fordelingen af det tyske mindretals stemmer på de nye primærkommuner ved valg i 1953, 1964, 1970 og 1974 henvises til tabel

N, 1 og vedrørende resultatet af folketingsvalget i 1971 og amtsrådsvalgene i 1970 og 1974 til tabel N, 2–4.

Det fremgår af tabel N, 1, at mindretallets procentvise andel af vælgerkorpset i amtskredsen på det nærmeste er halveret i løbet af 21 år.

Det vil nu være rigtigt at vende tilbage til udviklingen 1939–68, som den er vist side 249 ved at betragte den egnsvis og til dels sognevis med henblik på at finde ligheder og afvigelser. Iagttaget man udviklingen i hele landsdelen med udgangspunkt i vælgertallet i 1939, giver en procentberegning følgende billede af, hvad der skete:

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Dansk andel</i>	<i>Tysk andel</i>	<i>Passive vælgere</i>
1939	100,0	77,3	14,6	8,1
1943	103,3	81,5	–	21,8
1945	106,5	86,8	–	19,7
1947	107,3	83,2	7,3	16,9
1950	110,0	81,7	6,2	22,1
1953 (april)	114,1	82,2	8,2	23,7
1953 (september)	120,0	86,6	9,5	23,9
1957	124,0	92,6	9,0	22,4
1960	128,1	99,0	8,8	20,3
1964	138,9	108,9	9,0	21,0
1966	142,8	122,3	–	20,5
1968	144,5	121,3	6,7	16,5
1971	150,3	122,9	6,6	20,8

Der er fra 1939 til 1968 – det sidste valg før kommunalreformen og den nye inddeling i opstillingskredse – foregået en vækst i vælgerkorpset på $144,5 \div 100,0 = 44,5$ procent, en vækst i det danske stemmetal på $121,3 \div 77,3 = 44,0$ procent og en nedgang i det tyske stemmetal fra 14,6 til 6,7, altså på 7,9 procent, vel at mærke procent af det samlede vælgertal i 1939, mens de passive vælgere tal er steget med $16,5 \div 8,1 = 8,4$ procent af vælgertallet i 1939. En del af væksten skyldes som nævnt nedsættelsen af valgretsaldere, først i 1953 fra 25 til 23 og siden mellem valgene i 1960 og 1964 fra 23 til 21 år. Omkring fem sjettedele af tilvæksten i september 1953 og omkring halvdelen af stigningen i 1964 skyldes sænkningen af valgretsaldere.

Udviklingen 1939–68 amtsvis

Udviklingen har formet sig meget forskelligt fra sted til sted. I de gamle amter fra den tyske tid således for landdistrikternes vedkommende:

<i>Haderslev amt</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1939	100,0	86,5	4,6	8,9
1968	133,7	117,4	1,3	15,0
Forskel	+ 33,7	+ 30,9	÷ 3,3	+ 6,1

Sønderborg amt

1939	100,0	79,7	10,5	9,8
1968	152,9	131,6	3,2	18,1
Forskel	+ 52,9	+ 51,9	÷ 7,3	+ 8,3

Åbenrå amt

1939	100,0	74,1	18,6	7,3
1968	128,9	105,2	7,7	16,0
Forskel	+ 28,9	+ 31,1	÷ 10,9	+ 8,7

Tønder amt

1939	100,0	70,6	21,9	7,5
1968	120,3	92,7	14,3	13,3
Forskel	+ 20,3	+ 22,1	÷ 7,6	+ 5,8

Bov

1939	100,0	77,9	16,7	5,4
1968	198,6	162,8	6,6	29,2
Forskel	+ 98,6	+ 84,9	÷ 10,1	+ 23,8

I alt land

1939	100,0	79,9	11,6	8,5
1968	136,9	115,7	5,2	16,0
Forskel	+ 36,9	+ 35,8	÷ 6,4	+ 7,5

Byerne og to flækker

1939	100,0	70,3	22,7	7,0
1968	165,1	136,6	10,6	17,9
Forskel	+ 65,1	+ 66,3	÷ 12,1	+ 10,9

Af større samlede områder uden for byerne har Als, som man kunne vente, haft den livligste udvikling, næsten helt svarende til byernes samlede resultat:

<i>Als u. Sønderborg</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1939	100,0	78,5	10,7	10,8
1968	164,4	141,3	2,8	20,3
Forskel	+ 64,4	+ 62,8	÷ 7,9	+ 9,5

Højst uensartet udvikling

Hvor uensartet udviklingen i øvrigt har formet sig inden for forskellige geografiske områder skulle fremgå af følgende eksempler:

<i>Løgumkloster-egnen</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1939	100,0	61,1	31,8	7,1
1968	126,5	91,2	22,6	12,8
Forskel	+ 26,5	+ 30,1	÷ 9,2	+ 5,7

<i>Enklavesognene</i>				
1939	100,0	85,0	6,5	8,5
1968	115,1	98,6	2,4	14,2
Forskel	+ 15,1	+ 13,6	÷ 4,1	+ 5,7

<i>Rødding-egnen</i>				
1939	100,0	88,3	3,7	8,0
1968	143,7	127,7	1,1	14,9
Forskel	+ 43,7	+ 39,4	÷ 2,6	+ 6,9

<i>Skærbæk-egnen</i>				
1939	100,0	85,2	3,6	11,2
1968	136,7	117,8	1,1	17,8
Forskel	+ 36,7	+ 32,6	÷ 2,5	+ 6,6

<i>Toftlund-egnen</i>				
1939	100,0	85,5	5,2	9,3
1968	129,5	112,6	1,1	15,8
Forskel	+ 29,5	+ 27,1	÷ 4,1	+ 6,5

<i>Haderslev-egnen</i>				
1939	100,0	84,4	6,5	9,2
1968	116,8	101,6	2,0	13,2
Forskel	+ 16,8	+ 17,2	÷ 4,5	+ 4,0

<i>Åbenrå-egnen</i>				
1939	100,0	74,1	18,5	7,4
1968	130,2	105,6	8,3	16,3
Forskel	+ 30,2	+ 31,5	÷ 10,2	+ 8,9

<i>Gråsten-egnen</i>				
1939	100,0	70,7	21,4	7,9
1968	134,1	109,4	7,9	16,8
Forskel	+ 34,1	+ 38,7	÷ 13,5	+ 8,9

<i>Tønder-egnen</i>				
1939	100,0	52,0	43,9	4,1
1968	125,2	88,7	23,9	12,6
Forskel	+ 25,2	+ 36,7	÷ 20,0	+ 8,5

Udviklingen i en række sogne

Men navnlig sognevis inden for de forskellige områder har udviklingen været meget forskellig. Her kan på Als nævnes Havnbjerg og Kegnæs, i Åbenrå amt Rise og Uge, Varnæs og Bovrup, i Tønder amt Burkal og Ballum og i Haderslev amt Vojens og Vilstrup, Toftlund og Agerskov, Rødding og Skodborg samt Skærbæk og Brøns:

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
<i>Vojens</i>				
1939	100,0	87,0	3,7	9,3
1968	335,9	305,2	1,5	29,2
Forskel	+ 235,9	+ 218,2	÷ 2,2	+ 19,9
<i>Vilstrup</i>				
1939	100,0	73,1	19,8	7,1
1968	123,8	101,3	8,6	13,9
Forskel	+ 23,8	+ 28,2	÷ 11,2	+ 6,8
<i>Rødding</i>				
1939	100,0	86,7	5,6	7,7
1968	150,6	138,6	1,1	10,9
Forskel	+ 50,6	+ 51,9	÷ 4,5	+ 3,2
<i>Skodborg</i>				
1939	100,0	92,8	0,8	6,4
1968	122,5	108,5	0,0	14,0
Forskel	+ 22,5	+ 15,7	÷ 0,8	+ 7,6
<i>Toftlund</i>				
1939	100,0	81,4	7,2	11,4
1968	142,6	125,5	1,2	15,9
Forskel	+ 42,6	+ 44,1	÷ 6,0	+ 4,5
<i>Agerskov</i>				
1939	100,0	91,9	1,6	6,5
1968	121,2	109,3	0,7	11,2
Forskel	+ 21,2	+ 17,4	÷ 0,9	+ 4,7
<i>Skærbæk</i>				
1939	100,0	80,1	7,5	12,4
1968	148,9	130,9	1,8	16,2
Forskel	+ 48,9	+ 50,8	÷ 5,7	+ 3,8
<i>Brøns</i>				
1939	100,0	90,7	1,4	7,9
1968	134,5	113,4	1,6	19,5
Forskel	+ 34,5	+ 22,7	+ 0,2	+ 11,6

<i>Havnbjerg</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1939	100,0	70,9	17,1	12,0
1968	433,5	375,8	6,9	50,8
Forskel	+ 333,5	+ 304,9	÷ 10,2	+ 38,8
<i>Kegnæs</i>				
1939	100,0	78,4	8,8	12,8
1968	99,3	78,4	0,2	20,7
Forskel	÷ 0,7	-	÷ 8,6	+ 7,9
<i>Rise</i>				
1939	100,0	76,1	18,6	5,3
1968	155,7	132,5	6,9	16,3
Forskel	+ 55,7	+ 56,4	÷ 11,7	+ 11,0
<i>Uge</i>				
1939	100,0	53,4	39,5	7,1
1968	108,5	69,0	26,0	13,4
Forskel	+ 8,5	+ 15,6	÷ 13,4	+ 6,3
<i>Bovrup</i>				
1939	100,0	82,6	9,8	7,6
1968	110,9	90,9	6,5	13,5
Forskel	+ 10,9	+ 8,3	÷ 3,3	+ 5,9
<i>Varnæs</i>				
1939	100,0	90,2	4,9	4,9
1968	103,7	87,8	1,2	14,7
Forskel	+ 3,7	÷ 2,4	÷ 3,7	+ 9,8
<i>Burkal</i>				
1939	100,0	55,2	36,4	8,4
1968	130,1	89,2	27,3	13,6
Forskel	+ 30,1	+ 34,0	÷ 9,1	+ 5,2
<i>Ballum</i>				
1939	100,0	86,2	3,2	10,6
1968	101,9	89,0	0,2	12,7
Forskel	+ 1,9	+ 2,8	÷ 3,0	+ 2,1

Tilbagegang i nogle tyske højborge

Man vil lægge mærke til, at det ikke-tyske stemmetal er vokset hurtigere end vælgertallet i områder, hvor tyskheden stod relativt stærkt, på Åbenrå-, Løgumkloster-, Tønder- og Gråstenegnen og i sogne med gammel hjemmetyskhed som Vilstrup, Uge og Burkal eller med en i den tyske tid kunstigt oppustet tyskthed som Rødding, Toftlund, Skærbæk og Rise (Rødekro). Det kunne tyde enten på overgang fra tysk til dansk (ek-

sempelvis også ved ejerskifte på gårde) eller på en ny generations trang til at komme ud af en vis sektatmosfære i mindretallet og ind i den almindelige medvurdering af samfundsforhold, der kommer til udtryk gennem valgfriheden mellem konservative, liberale og socialistiske partiers kandidater. Specielt udviklingen i det fra gammel tid udpræget hjemmetyske sogn Uge kunne tyde på, at en sådan tendens har gjort sig gældende, selv om man skal være forsigtig med at drage slutninger ud fra rene nettotal.

I Uge steg vælgertallet kun med 8,5 procent, mens det danske stemmetal gik i vejret med 15,6 points og det tyske faldt med 13,4. Vælger-tilvæksten alene kan ikke forklare den danske fremgang, men dog omkring halvdelen. Og hele den tyske tilbagegang kan ikke forklares af væksten i passivgruppen. Uge er et nationalpolitisk set særdeles interessant sogn. Det havde en gammel hjemmetyskhed og, med forholdsvis beskeden valgdeltagelse, tysk flertal ved rigsdagsvalgene i 1887–1907. Men i 1912 blev der et lille dansk flertal, og af 303 bosiddende vælgere i 1920 stemte 150 dansk og 127 tysk. Udviklingens hovedtræk blev derefter følgende:

Uge	Vælgere i alt	Danske stemmer	Tyske stemmer	Passive vælgere	Procenttal		
					Danske	Tyske	Passive
1920	303	150	127	26	49,5	41,9	8,6
1939	365	195	144	26	53,4	39,5	7,1
1943	375	208	–	167	55,5	–	44,5
1945	381	257	–	124	67,5	–	32,5
1947	351	218	72	61	62,1	20,5	17,4
1953	388	236	103	49	60,8	26,5	12,7
1964	397	233	114	50	58,7	28,7	12,6
1966	388	256	–	132	66,0	–	34,0
1968	396	252	95	49	63,6	24,0	12,4

Det ses, at fra 1920 til 1939 fulgte den danske vælgerandel med vælgertallet op.

Mindre begejstring blandt hjemmetysk ungdom

Den danske tilvækst var lidt stærkere end den tyske, og endnu færre – relativt – holdt sig fra valgstederne i 1939 end i 1920, hvadenten det skyldes større valgiver eller bedre transportforhold. Passive og tyske stemmer udgjorde i 1939 tilsammen 170, og i 1943 var kun 3 faldet fra, mens det danske stemmetal steg med 13 og vælgernes antal med 10. I 1945 steg det danske stemmetal som overalt, men her til et højere niveau, end det siden, trods højere vælgertal, har nået. Efter at retsopgøret

definitivt var sluttet, og valgretsaldere to gange var nedsat, nåede det tyske stemmetal i 1964 op på 114. Men derefter mistede altså mindretallet ledelse i 1966 troen på mulighederne ved et folketingsvalg, undlod at opstille kandidater og fik derfor ingen stemmer. På den baggrund må det ses, at mindretallets stemmetal i 1968 faldt med 19 i forhold til 1964. – nok tilfældigvis *helt* svarende til en dansk stemmefremgang på 19 i forhold til 1964. Dermed er i grunden kun bekræftet, hvad en tysksindet gårdejer fra Uge sogn ved given lejlighed sagde: Vore unge bliver vel nok ved med at stemme tysk, som vi har gjort – det gør de da, så længe der er noget at stemme om, men de gør det nu ikke med samme begejstring, som vi andre har gjort.

Ekstreme tilfælde og befolkningsmæssigt mere stillestående områders reaktioner i givne tilfælde kan være af betydning for vurderingen af udviklingen i områder, hvor statistiske gennemsnitstal tilslører de enkeltes reaktion i givne situationer.

Sen blomstring for tyskheden i Bovrup

Tidligere er omtalt udviklingen i Varnæs-Bovrup. Fra genforeningen har man kunnet følge udviklingen i Varnæs og Bovrup hver for sig. Fælles for de to sognekommuner, der udgør ét sogn, er, at de var udpræget »gode« danske afstemningsdistrikter den 10. februar 1920, men også bedre, end man efter resultaterne fra de tyske rigsdagsvalg kunne have ventet. Fælles var udviklingen op til 1939 stort set også. Begge steder nåede det tyske stemmetal i 1939 højere end ved de bosiddendes stemmegivning i februar 1920. For den følgende tids udvikling i Bovrup er hovedtallene følgende:

<i>Bovrup</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>Procenttal</i>		
					<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1939	386	319	38	31	82,6	9,8	8,0
1943	395	338	–	57	85,6	–	14,4
1945	404	304	–	100	75,2	–	24,8
1947	410	265	51	94	64,6	12,4	23,0
1953	422	278	41	103	65,9	9,7	24,4
1964	441	330	40	71	74,8	9,1	16,1
1966	442	366	–	76	82,8	–	17,2
1968	428	351	25	52	82,0	5,8	12,1

Man ser her som noget enestående blandt de fremdragne eksempler et tysk stemmetal, der er højere i 1947 end i 1939 både absolut og relativt, og søger man en forklaring, kan man dele de ikke-tyske stemmetal fra 1939 og 1943 og konstatere, at stærkt op mod en tredjedel af de danske

stemmer i 1939–43 blev afgivet på det danske nazistparti eller snarere på dets førstemand, lægen Frits Clausen fra Bovrup. I 1939 drejede det sig om 104 og i 1943 om 112 stemmer, henholdsvis 26,9 og 28,4 procent af Bovrups samlede vælgertal. Ingen steder i Sønderjyllands storkreds nåede det nazistiske stemmetal tilnærmelsesvis så højt, men der udgik åbenbart fra lægeboligen en stemningsbølge til egnen omkring Bovrup. I 1939 var der således 23,9 procent af vælgere i Varnæs, 14,0 procent af vælgere i Ullerup og 11,1 procent af vælgere i Felsted, der stemte på DNSAP, mens gennemsnittet for alle Åbenrå amts landsogne under ét var 8,2, for Sønderborg amt 3,7 og i Sønderjylland som helhed 4,4 procent.

Retsopgøret en styrkelse af mindretallet

Det er ikke muligt på grundlag af valgenes nettotab og -gevinster at sige noget afgørende om, hvor mange af Frits Clausens sønderjyske tilhængere, der – i protest mod det retsopgør, der ramte nogle af dem, såvel som medlemmer af det tyske mindretal – vendte sig til Slesvigsk Parti, men tallene fra Bovrup kunne tyde på, at det tyske mindretals stemmetal efter den anden verdenskrig til en vis omend ikke i høj grad blev styrket af vælgere, der forbitredes over retsopgøret. Uden viden om den pågældendes stilling til de danske partier mellem krigene kan som et eksempel henvises til, at en tidligere dansksindet dame, gift med en af efterkrigstidens fremstående tyske mindretalspolitikere, i en radioudsendelse har erklæret, at retsopgøret bevirkede, at hun sluttede sig til det tyske mindretal.

I Bovrup slutter perioden fra genforeningen til 1968 med et dansk stemmetal, der nogenlunde er fulgt med vælgertallet i vejret, men i Varnæs har et stagnerende vælgertal – trods valgretsalders sækning i 1953 og først i 60'erne – ført til fald ikke blot i det tyske, men også i det danske stemmetal, mens de passives antal, muligvis i kraft af et relativt tiltagende antal gamle, har fået en tilvækst, der går ud over det normale og står i kontrast til meget høje stemmetal i 1920 og 1939. Folketallet i Varnæs faldt fra 873 i 1921 til 645 i 1965. Om der kan være nogen forbindelse mellem de høje nazistiske stemmetal omkring 1939 og de mange passive i 1968 får stå hen. Der er ikke bevaret noget grundlag – f.eks. afkrydsede valglister – som eventuelt i forbindelse med det såkaldte Bovrup-kartotek kunne belyse problemer af den art.

Kommunale valg som styrkemål

Tyskerne klarede sig til 1953 bedst ved byrådsvalg

Skal man vurdere den allerseneste udvikling i grænselandets tyskhed, kommer man ikke uden om de kommunale valg. Specielle valgretsregler gjorde i den tyske og længe også i den danske tid efter 1920 by- og sognerådvalg uegnede som målestok for den nationale stilling, og så længe Sønderjylland var delt i fire amtsråds kredse opstillede det tyske mindretal ikke i alle amterne, så heller ikke amtsrådsvalgene gav noget rigtigt sammenligningsgrundlag. Men ved oprettelsen af Sønderjyllands amt i 1970 fik man valgtal, der direkte kunne sammenlignes med tallene fra folketingsvalg, hvis ikke forholdet havde været det, at interessen for de kommunale valg traditionelt i Danmark er ringere end for folketingsvalg, og hvis ikke det seneste amtskommunale valg – 1974 – bød på en demonstrativ passivitet over hele landet.

Skattebetaling og kommunal valgret

Når kommunale valg tidligere på dansk hold ikke nød stor anseelse som grundlag for vurderingen af den nationale stilling, skyldes det vel, at man rent umiddelbart så, at tyskerne fik en større del af de afgivne stemmer ved de kommunale valg end ved folketingsvalgene. For at tage et eksempel, blev der ved byrådsvalget i Haderslev i 1929 kun afgivet 4.790 danske stemmer, mens 5.378 stemte dansk (eller socialdemokratisk) ved folketingsvalget s.å. Der blev altså afgivet hen ved 600 flere ikke-tyske stemmer ved folketingsvalget end ved byrådsvalget, mens forskellen kun var fem på det antal tyske stemmer, der blev afgivet ved de to valg: 1.148 ved byrådsvalget og 1.153 ved folketingsvalget. Årsagen må søges deri, at der var langt færre kommunale vælgere end folketingsvælgere – henholdsvis 6.741 og 7.694. Og årsagerne hertil var igen dels en bestemmelse, der krævede nogen tids ophold i kommunen, før der opnåedes valgret til byrådet, og dels den dagældende kommunale valglovs krav om, at skat skulle være betalt inden en vis termin, hvis man ville bevare sin valgret. Den førstnævnte klausul skulle ramme danske og tyske nogenlunde ensartet. Skattebetalingsbestemmelsen kommer dermed i søgelyset, og alt tyder på, at man fra tysk side sørgede for, at alle, man kendte til, som ville stemme på den tyske liste, fik påmindelse om eller hjælp til at klare

skattebetalingen til tiden. Havde valgretsbetingelserne været de samme ved byrådsvalget og folketingsvalget i Haderslev i 1929, ville der ikke have været 6.741, men omkring 7.650 kommunale vælgere, og den tyske andel af vælgerkorpset ville ved byrådsvalget ikke have været 17, men 15 procent – mod 15,1 procent ved folketingsvalget.

Sammenligning mellem byråds- og folketingsvalg 1929

For hele det sønderjyske område tager en sammenligning mellem byrådsvalg og folketingsvalg i 1929 sig således ud:

	<i>Antal vælgere</i>		<i>Danske stemmer</i>		<i>Tyske stemmer</i>	
	<i>Byrådsvalg</i>	<i>Folketingsv.</i>	<i>Byrådsvalg</i>	<i>Folketingsv.</i>	<i>Byrådsvalg</i>	<i>Folketingsv.</i>
<i>Stillingen i 1929</i>						
Haderslev	6.741	7.694	4.790	5.378	1.148	1.153
Sønderborg	4.276	5.273	2.764	3.398	870	959
Åbenrå	3.260	4.385	1.859	2.756	975	998
Tønder	2.575	2.935	1.305	1.563	1.105	1.037
Højer	531	623	159	227	317	287
Løgumkloster	631	840	345	431	196	231
I alt	18.014	21.750	11.222	13.753	4.611	4.665

Lokale forhold gør sig her gældende. Hejmdal konstaterer således, at tyskerne i Tønder har taget en del stemmer fra socialdemokraterne, der ved byrådsvalget var delt i en udpræget dansk og en blandet eller overvejende tysk gruppe – som følge af personlige rivninger mellem to byrådsmedlemmer. Usikker er den nationale deling også i Løgumkloster, og for Sønderborgs vedkommende gør Hejmdal op, at der ved byrådsvalget er stemt både af danske og tyske på såvel en borgerliste som den socialdemokratiske. Det rokker imidlertid ikke ved det forhold, at det tyske stemmetal ved byrådsvalgene i samtlige fire købstæder og de to flækker har ligget meget nær på samme niveau som Slesvigsk Partis stemmetal ved folketingsvalget halvanden måned senere, mens de øvrige partiers stemmetal lå et par tusind stemmer højere ved folketingsvalget end ved byrådsvalgene. Og det var ikke, fordi stemmeprocenten var lav ved byrådsvalgene. Den lå endda i Tønder på 93,7. Det var skattebetalingsklausulen, der holdt det ikke-tyske (danske, blandede og socialdemokratiske) stemmetal nede ved byrådsvalget.

Indgående kendskab på begge sider

Kendskabet til de enkeltes stemmeafgivning har stadig været imponerende på begge sider, men det virker alligevel overraskende, at Hejmdal straks efter byrådsvalget i marts kunne proklamere, at tyskerne i Søn-

derborg faktisk rådede over ca. 944 og ikke blot over 870 stemmer, når Slesvigsk Parti vitterligt ved folketingsvalget sidst i april nåede op på 959 stemmer.

At der ved folketingsvalget i Højer blev afgivet 175 socialdemokratiske stemmer, mens der ved byrådsvalget kun havde været to lister – en dansk og en tysk – forklarer det højere tyske stemmetal ved byrådsvalget. Mange arbejdere i Højer har stemt socialdemokratisk ved folketingsvalg og er derfor her ikke regnet for tyske, men ved byrådsvalget, hvor man var endt med kun at opstille to lister – en dansk og en tysk – gik der klart stemmer til tysk side. Der skal i denne forbindelse mindes om dels, at J. P. Nielsen straks i 1920 erklærede, at mange af hans stemmer ved folketingsvalget i september var afgivet af tyske arbejdere, og dels at socialdemokratiet også har haft opstillet og fået valgt flere folketingskandidater med en mere eller mindre intim forbindelse til hjemmetyske og syd fra tilvandrede tyske arbejderkredse. Når de stadig ved delingen mellem danske og tyske stemmer regnes for danske (eller egentlig ikke-tyske) skyldes det som tidligere nævnt den socialdemokratiske loyalitet over for 1920-grænsedragningen og fra Hitlers magtovertagelse den fællesfront, der etableredes på et demokratisk idégrundlag.

I Løgumkloster ses det ikke, at skattebetalingsspørgsmålet har øvet nogen væsentlig indflydelse på stemmefordelingen mellem Slesvigsk Parti og de øvrige partier, men ellers turde det være klart, at skattebestemmelsen overalt har været til ugunst for den danske fløj.

Incitament til tysk valgdeltagelse

Forhold af den art gjorde sig gældende lige til grundlovsændringen i 1953. Efter den tid har kun bopælsbestemmelserne, der må formodes at ramme ligeligt til alle sider, gjort forskel på vælgertallet ved de to arter valg. Men stemmetrangen har ikke været den samme. Heller ikke i Sønderjyllands amt. Det vil derfor være urimeligt at vurdere danskhedens styrke ud fra stemmetallene ved de amtskommunale valg. Der blev således ved folketingsvalgene i 1971 og 1973 afgivet henholdsvis 126.253 og ca. 137.000 stemmer på de ikke-tyske partier (personlige stemmer på tyske kandidater under Centrum-demokraterne fraregnet), mens der ved de amtskommunale valg i 1970 og 1974 kun blev stemt på ikke-tyske partier af henholdsvis 105.422 og 100.030 vælgere.

Derimod havde man fra tysk side et stærkt incitament til at stemme på Slesvigsk Partis kandidater ved amtsrådsvalgene i det nye storamt i 1970 og 1974. I 1970 havde mindretallet tre formål med at stemme så talstærkt som muligt. Man ville 1) vise, at mindretallets stemmetal fra folketingsvalget i 1968 ikke var udtryk for dets fulde talmæssige styrke,

2) søge at erobre to amtsrådspladser i stedet for det ene, man med stemmetallet fra 1968-valget kunne opnå, og 3) plædere for, at amtsrådets medlemstal udvidedes fra 25 til 29, så mindretallet blot med stemmetallet fra 1968 kunne sikre sig to mandater i amtsrådet. Det lykkedes da også at sætte Slesvigsk Partis stemmetal op fra 6.831 ved folketingsvalget i 1968 til 7.501 ved amtsrådsvalget i 1970. Og under hele den debat, der opstod om rimeligheden af at give det tyske mindretal et folketingsmandat »billigere« end andre partier, lykkedes det nu at få sat igennem, at amtsrådets medlemstal udvidedes med fire mand til 29.

Heri lå så igen en tilskyndelse for mindretallet til ved amtsrådsvalget i 1974 at bevise, at det havde styrke til at tage det eftertragtede andet amtsrådsmandat. Derfor må man regne med, at mindretallet trods en tilbagegang på 1.037 stemmer i forhold til amtsrådsvalget i 1970 atter i 1974 har anstrengt sig til det yderste. Og mindretallet skulle da med sine 6.464 stemmer udgøre 4,0 procent af det sønderjyske amts i alt 161.653 vælgere, eller hvis man regner med, at 10 procent har været forhindret i at stemme, og med at aldersfordelingen inden for mindretallet er den samme som i den øvrige befolkning, ca. 4,4 procent af den samlede sønderjyske befolkning på 240.000, nemlig ca. 10.600 personer. Det er dog muligt, at samarbejdet med Centrum-demokraterne i 1973 har svækket sammenholdet i 1974, og at mindretallets styrke derfor vurderes lidt for lavt. Men når det hævdes, at 20–25.000 i 1975 hørte til det tyske mindretal, kan det næppe være rigtigt, for så ville der kunne præsteres et langt større antal stemmer ved folketingsvalg, end tilfældet har været i efterkrigsårene.

Udviklingen i storkommunerne

Med tilbageblik over hele perioden 1867–1968

Den kommunale inddeling, der gennemførtes i 1970, har bragt forstyrrelse i megen statistik og gør det umuligt gennem den officielle valgstatistik at følge den nationale udvikling i købstæder, flækker og sognekommuner som hidtil. Der er derfor med forbehold, der er nødvendiggjort af sammenlægninger og delinger i tidens løb af afstemningsdistrikter og hele sogne, i tabel O for hver af de nye primærkommuners område foretaget en opgørelse af vælgertal, danske (eller i det mindste ikke-tyske) og tyske stemmetal ved en række tyske rigsdagsvalg i perioden 1867–1912, ved nationalforsamlingsvalget i 1919, ved folkeafstemningen i 1920 (og den omtalte kombination af disse to afstemninger) samt ved folketingsvalg 1920, 1926, 1935, 1939, 1943, efteråret 1953, 1964 og 1968. Og i tabel P, 1–5 findes tilsvarende tal for, så vidt muligt, samtlige valg 1867–1968 i hvert amt (tysk inddeling).

Man kan her konstatere a) styrkeforholdet mellem de to nationaliteter i absolutte tal, b) i procent af vælgertallet ved de enkelte valg og c) i procent af vælgertallet ved det første folketingsvalg efter genforeningen, i september 1920. Et gennemgående træk er da, at det samlede vælgertal faldt i tiden op til 1884, samtidig med at det danske stemmetal faldt, og antallet af passive vælgere steg. Også det tyske stemmetal faldt i denne periode i mange områder. Til trods herfor steg den tyske andel af vælgerkorpset overalt, når de absolutte tal måles i procent af vælgertallet ved hvert valg. Svingningerne i styrkeforholdet måles dog bedre, når man tager vælgertallet for et bestemt år som udgangspunkt for samtlige procentberegninger, som det tidligere er brugt.

Folketal og vælgertal

Det bliver her nødvendigt at nævne, at udviklingen i vælgernes tal ikke svarer til befolkningsudviklingen. Indbyggertallet lå i årene 1867–80 konstant på lidt over 152.000, mens vælgertallet faldt fra 34.500 til 25.500. Derefter faldt folketallet til midten af 90'erne til 141.200, mens vælgertallet i 1895 ville have ligget på ca. 27.500. Videre steg så folketallet til 1910 til 164.100 og vælgertallet til ca. 32.700. Og endelig faldt indbyggertallet fra 1910 til 1919 fra 164.100 til 160.900, mens vælgertallet

steg fra de beregnede 32.700 i 1910 ved bl.a. kvindevalgrettens indførelse til ca. 80.200 i 1919, ved 25 års valgret svarende til ca. 68.000.

Forholdet mellem folketal og vælgertal har altså forøget sig omtrent således, idet vælgertallet beregnes som procentdel af folketallet:

	<i>Folketal</i>	<i>Vælgertal</i>	<i>Pct. vælgere</i>
1867	152.000	34.500	22,7
1880	152.000	25.500	16,8
1895	141.200	27.500	19,5
1910	164.100	32.700	19,9
1919	160.900	68.000	42,3

Går man videre frem, kan man regne med, at foruden de 20–24-årige, havde 43,2 procent af befolkningen i februar 1920 ret til at afgive deres stemme om det nationale tilhørsforhold. Ved kombinationen af tallene fra 1919 og 1920, kommer man op på, at vælgerne over 25 år ved i det mindste et af valgene i 1919–20 udgjorde 47,2 procent af en befolkning på ca. 161.000, og over for dette tal står, at 46,3 procent af befolkningen i september 1920 havde valgret ved folketingsvalget, altså også ved 25 års valgretsalder. I 1939 udgjorde vælgerkorpset i Sønderjyllands storkreds 54,6 pct., og 1968 var man efter valgretsalderens sænkning til 21 år nået til, at 63,6 procent af befolkningen kunne stemme.

Hundrede års udvikling målt i procent af vælgertallet i sept. 1920

Tager man som eksempel vælger- og stemmetal ved de nævnte valg for hele Nordslesvig (før 1919 dog med undtagelse af de til Flensborg amt hørende landsbyer) og beregner dem som procentdele af det samlede vælgertal i hele den sønderjyske storkreds ved folketingsvalget i 1920, tegner der sig følgende billede af udviklingen:

		<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
Rigsdagsvalg	1867,1	45,6	30,5	7,0	8,1
Rigsdagsvalg	1874	38,2	22,9	5,1	10,2
Rigsdagsvalg	1881	33,7	16,5	5,9	11,3
Rigsdagsvalg	1890	33,4	16,6	8,6	8,2
Rigsdagsvalg	1898	37,9	19,0	9,3	9,6
Rigsdagsvalg	1907	41,5	19,2	12,6	9,6
Rigsdagsvalg	1912	44,7	21,7	13,3	9,6
Nationalfors.	1919	107,6	–	32,2	75,4
Kombinationen	1919–20	120,1	79,2	32,2	8,7
Afstemningen	1920	109,8	79,2	21,9	8,7

		<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
Reduceret:					
Nationalfors.	1919	91,2	–	27,3	63,9
Kombinationen	1919–20	101,8	67,1	27,3	7,4
Afstemningen	1920	93,1	67,1	18,6	7,4
Folketingsvalg	1920	100,0	59,2	9,9	30,9
Folketingsvalg	1926	115,4	74,6	13,8	27,0
Folketingsvalg	1935	130,9	91,0	16,7	23,3
Folketingsvalg	1939	135,8	105,0	19,9	10,9
Folketingsvalg	1943	140,2	110,7	–	29,5
Folketingsvalg	1953,2	162,9	117,6	12,9	32,5
Folketingsvalg	1964	188,6	147,9	12,3	28,5
Folketingsvalg	1968	196,3	164,8	9,0	22,5

Ved sammenligning af tallene må det tages i betragtning, at kun mænd havde stemmeret i perioden 1867–1912, og at man derfor ved en sammenligning mellem tallene før og efter den første verdenskrig rundt regnet må sætte, at procentandelene af såvel vælger- som stemmetal indtil 1912 skal fordobles. Et vælgertal ved folketingsvalget i 1920 på 100,0 må således sammenlignes med rigsdagsvælgertallet i 1912 ganget med to, altså to gange $44,7 = 89,4$, idet det dog er indregnet, at antallet af kvinder sædvanligvis er lidt større end antallet af mænd. Til gengæld har kvindernes deltagelse i valgene i en lang årrække efter kvindevalgrettens indførelse ved slutningen af den første verdenskrig ikke haft samme omfang som mændenes – undtagen formentlig i forbindelse med det nationale røre i 1919–20 og 1939–43. Det er dog ugørligt at anstille separate beregninger i den forbindelse. Derimod bliver det igen nødvendigt af hensyn til sammenligninger både bagud og forud at reducere vælger- og stemmetal for 1919–20 med de omtrent femten procent, der svarer til antallet af vælgere mellem 20 og 25 år. Man kommer derved, som det før er omtalt, for hele Nordslesvig til det resultat, at der for hundrede stemmeberettigede i september 1920 har været 91,2 i 1919, 93,1 i 1920 og 101,8, når antallet af stemmeberettigede ved kun et af valgene lægges til antallet af stemmeberettigede ved begge valg. Tallet 101,8 skal ikke udgives for absolut sikkert, som det også tidligere er fremhævet, men det kommer væsentligt nærmere sandheden om antallet af tilstedeværende personer over 25 år i 1919–20 end procentsatserne for stemmeberettigede ved henholdsvis nationalforsamlingsvalget i 1919 og folkeafstemningen i februar 1920 hver for sig.

Hvad tabellen kan fortælle

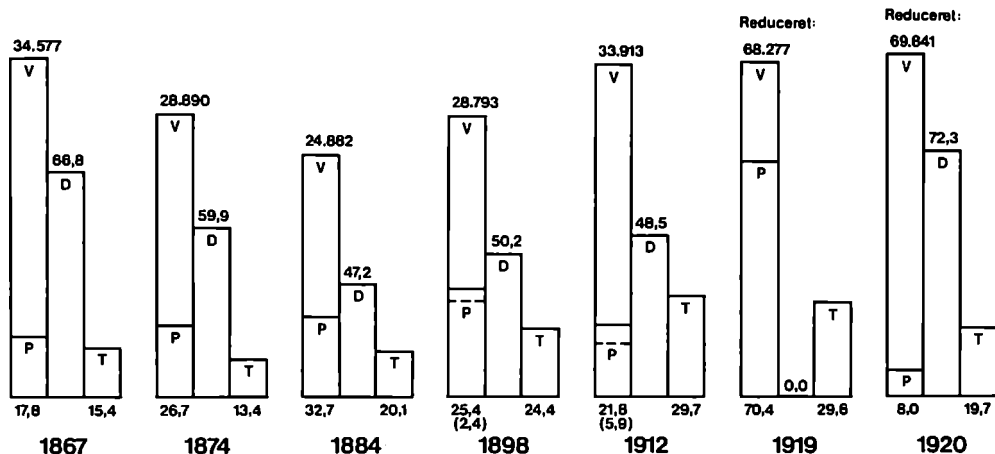
Det ses igen, i hvor høj grad tilbagegangen i vælgertallet fra 1867 til først i firserne kom danskheden til skade stemmemæssigt, men også at det tyske stemmetal faldt, og at begge parter altså synes at have bidraget til en tiltagende passivitet. I 1880'erne kommer så den første stigning i det tyske stemmetal, hentet fra de passive rækker, eller ved en »udskiftning« af passive med indvandrede syd fra. Derefter følger til 1912 en stigning i vælgernes tal, nogenlunde lige fordelt mellem tysk befolknings-tilvækst på den ene side og på den anden side naturalisering af dansk-sindede og stigende aktivitet. Her må igen tages i betragtning, at socialdemokratiske stemmer udgjorde en støt stigende del af de passive, nemlig i 1890 0,6 procent af vælgertallet i september 1920, i 1898 0,9 procent, i 1907 2,0 procent og i 1912 2,7 procent. En del af denne vælgerandel kan i februar 1920 være tilfaldet danskheden. Socialdemokratiske stemmer i 1919 er derimod fuldtud regnet som tyske. Tænker man sig samtlige socialdemokratiske stemmer i 1912 regnet som tyske, udgjorde tyskheden (mænd alene) dette år $13,3 + 2,7$ eller 16,0 procent af antallet af stemmeberettigede i september 1920, og ved nationalforsamlingsvalget udgjorde det samlede tyske stemmetal 27,3 procent af vælgermassen. Når man nu tænker sig, at antallet af tyske stemmer burde være fordoblet ved kvindevalgrettens indførelse, skulle tyskheden i 1919 have haft et sted mellem 26,6 og 32,0 for at status quo var bevaret. Tabet ved sindelagsskifte har altså været minimalt. Højt regnet skulle omkring halvtredje procent af den samlede vælgermasse over 25 år, svarende til ca. to tusind netto, være gået fra den tyske til den danske side, og når det betænkes, at kvinder havde fået valgret, taler alt for, at overgangen har været af endnu mere beskeden karakter, og at tilbagegangen i det tyske stemmetal fra 1919 til februar 1920 på $27,3 \div 18,6 = 8,7$ procent af den samlede masse af 1919–20-vælgere helt overvejende stammer fra personer med under 20 års tilknytning til landsdelen.

Den videre udvikling fremgår af tallene, men det skal bemærkes, at Selvstyrepartiets 2,8 procent af 1920-vælgertallet i 1926 er medregnet i den danske 74,6 procents andel, og at også DNSAP's vælgerandele i 1935–43, svarende til henholdsvis 4,7, 5,9 og 6,3 procent af vælgertallet i september 1920, er regnet for danske. Den samlede danske fremgang fra afstemningen i 1920 til folketingsvalget i 1939 er $105,0 \div 67,1 = 37,9$ procent af vælgertallet i september 1920. Det er hovedparten af en vælgertilvækst på 42,8 procent ($135,9 \div 93,1$), mens den tyske fremgang i andelen af vælgere over 25 år har andraget ca. 1,3 ($19,9 \div 18,6$) og de passive vælgeres andel er vokset med 3,6 procent ($11,0 \div 7,4$). For hele perioden fra februar 1920 til folketingsvalget i 1968 har vælgertilvæk-

sten andraget 103,2 procent af vælgertallet i september 1920, mens den danske stemmefremgang har andraget 97,7 og de passives tilvækst 15,1 procent, i alt 112,8 procent, hvorfra går 9,6 procent af vælgertallet i september 1920 som udtryk for periodens tyske stemmetab.

Idet der tages hensyn til, at kvinder ikke havde valget før 1919, og at vælgertal og stemmetal i 1919–20 for sammenligningens skyld bør reduceres med ca. 15 procent, er udviklingen fra 1867 til 1968 for de vigtig-

Vælger- og stemmeudviklingen 1867-1920

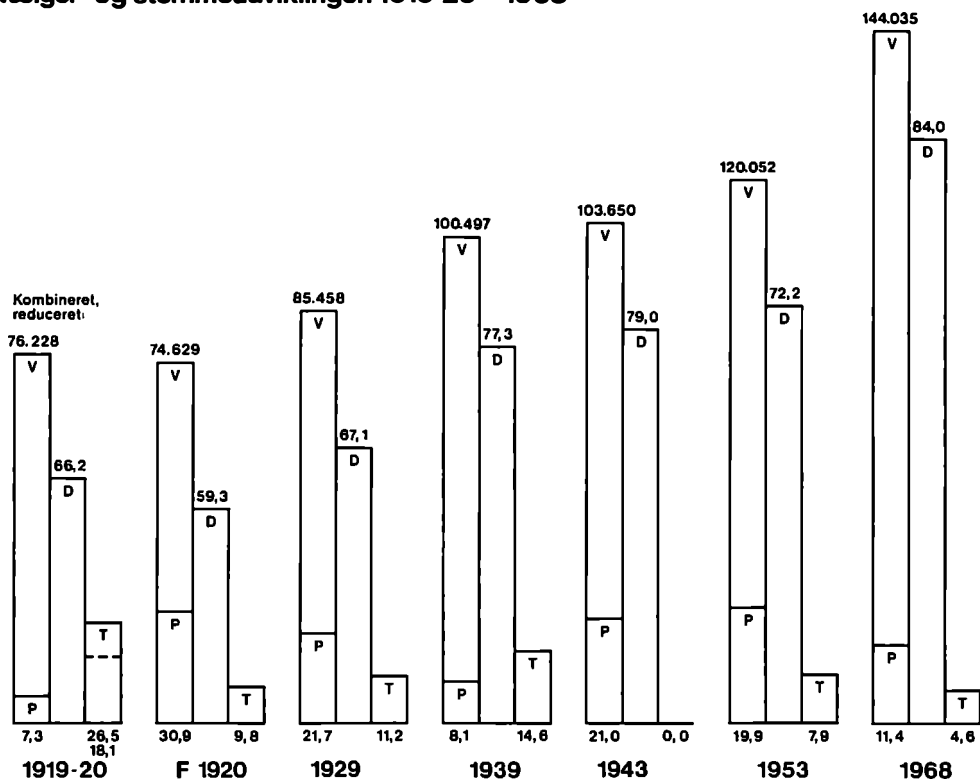

Figur XIII, a

Udviklingen i vælger- og stemmetal 1867–1920 i hele det nordslesvigske område uden Bov. For hvert valg, der er taget med, angives antallet af vælgere, og søjlehøjderne er sat i relation til vælgertallet i september 1920, men under hensyn til, at kvinder ikke havde valget før 1919, er søjlehøjden fordoblet i 1867–1912, og under hensyn til den midlertidige nedsættelse af valgets alderen i 1919–20 er søjlehøjden for disse år reduceret med ca. 15 procent, svarende til forskellen i antallet af personer mellem 20 og 25 år. Tallet u n d e r første søjle for hvert halvår angiver procenten af passive vælgere, tallet o v e r anden søjle procenten af danske vælgere og tallet u n d e r tredje søjle procenten af tysksindede vælgere. De tre tal giver tilsammen 100,0. Socialdemokratiske stemmer i 1898 og 1912 er regnet for passive i den nationale kamp, men deres andel af vælgerkorpsen er markeret med et tal i parentes under den angivne passivprocent.

ste valgs vedkommende grafisk fremstillet i fig. XIII a–b for landsdelen som helhed. Man ser her illustreret ved hvert valgårs første søjle bevægelserne i vælgernes antal og ret udpræget i takt hermed i anden søjle bevægelserne nedad og opad i det danske stemmetal. En forbindelse mellem

Vælger- og stemmeudviklingen 1919-20 - 1968

Figur XIII, b

Udviklingen i vælger- og stemmetal fra 1919-20 til 1968. Søjlehøjden for kombinationen af nationalforsamlingsvalget i 1919 og afstemningen i 1920 er af hensyn til sammenligningen bagud og fremad reduceret, så den svarer til 25 års valgretsalder, og af de to tal for den tyske vælgerandel i 1919-20 angiver det øverste den tyske styrke i befolkningen i 1919, det nederste styrken ved folkeafstemningen i 1920. Derimod er der ikke taget hensyn til den nedsatte valgretsalder i 1953 og 1968. Stigningen for vælger- og stemmetal for disse år er derfor for brat. Se iverdigt forklaringen til figur XIII, a.

udviklingen i vælgertallet og det tyske stemmetal kan derimod kun iagttages i perioden ca. 1884-1912, da stigningstakten i den tyske vælgerandel imidlertid også var noget stærkere end i den danske.

Grænsen mellem nye og gamle kommuner

Som det gang på gang er fremhævet, specielt med Løgumkloster-egnen contra enklavesognene og med byer contra landdistrikter som hinanden

Absolutte tal

	Højer og Højer landsogn				Møgeltønder			
	Vælgere	Danske	Tyske	Pass. (s)	Vælgere	Danske	Tyske	Pass. (s)
R 1867,1	356	71	186	99	325	265	17	43
R 1881	267	5	118	144	227	148	18	61
R 1890	257	10	161	86	218	148	9	61
R 1898	307	7	193	107	215	147	22	46
R 1912	364	5	273	86 (24)	249	164	41	44 (28)
N 1919	720	–	549	171	535	–	106	430
Komb.								
1919–20	825	200	549	76	626	479	106	42
A 1920	711	200	435	76	583	479	62	42
F 1920	732	163	330	239	613	462	23	128
F 1939	929	407	492	30	679	592	53	34
F 1943	927	391	–	536	716	617	–	99
F 1968	1.134	757	264	113	800	674	25	101

Procent af vælgertal

1867,1	19,9	52,2	27,9		81,5	5,2	13,3
1881	1,9	44,2	53,9		65,2	7,9	26,9
1890	3,9	62,6	33,5		67,9	4,1	28,0
1898	2,3	62,9	34,8		68,4	10,2	21,4
1912	1,4	75,0	23,6 (6,6)		65,9	16,5	17,7 (11,2)
1919	–	76,2	23,8		–	19,7	80,3
1919–20	24,3	66,6	9,2		76,5	16,8	6,7
1920 (A)	28,1	66,2	10,7		82,2	10,7	7,1
1920 (F)	22,3	45,1	32,7		75,4	3,8	20,8
1939	43,8	53,0	3,2		87,2	7,8	5,0
1943	42,2	–	57,8		86,2	–	13,8
1968	66,8	23,3	9,9		84,0	3,1	12,9

Procent af vælgertal ved F 1920

1867,1	48,6	9,7	25,4	13,5	53,0	43,2	2,8	7,0
1881	36,5	0,7	16,1	19,7	37,0	24,1	2,9	10,0
1890	35,1	1,4	22,0	11,7	35,6	24,1	1,5	10,0
1898	41,9	1,0	26,4	14,6	35,1	24,0	3,6	7,5
1912	49,7	0,7	37,3	11,7 (3,3)	40,6	26,8	6,7	7,2 (4,6)
1919	98,4	–	75,0	23,4	87,3	–	17,3	70,1
1919–20	112,7	27,3	75,0	10,4	102,1	78,1	17,3	6,9
1920	100,0	22,3	45,1	32,7	100,0	75,4	3,8	20,9
1939	126,9	55,6	67,2	4,1	110,8	96,6	8,6	5,5
1943	126,6	53,4	–	73,2	116,8	100,7	–	16,5
1968	154,9	103,4	36,1	15,4	130,5	110,0	4,1	16,4

modstående eksempler, formede udviklingen sig imidlertid forskelligt fra egn til egn. I den tyske tid kunne denne udvikling i vidt omfang følges afstemningsdistrikt for afstemningsdistrikt, i den danske tid kun sogn for sogn, men begge dele ville føre for vidt i en fremstilling, der må holdes inden for nogenlunde rimelige rammer, og lokalhistorisk interesserede henvises derfor til bilagsmaterialet s. 437–542.

Her er allerede givet en redegørelse for udviklingen i de amter eller kredse, området var inddelt i i den tyske tid (se tabellerne P 1–5), og der skal nu under hensyn til den aktuelle administrative inddeling gives en oversigt over udviklingen inden for hvert af de områder, der omfattes af den fra 1970 gældende kommunale inddeling – med de forbehold, gennemskæringen af ældre kommunale inddelinger nødvendigvis gør.

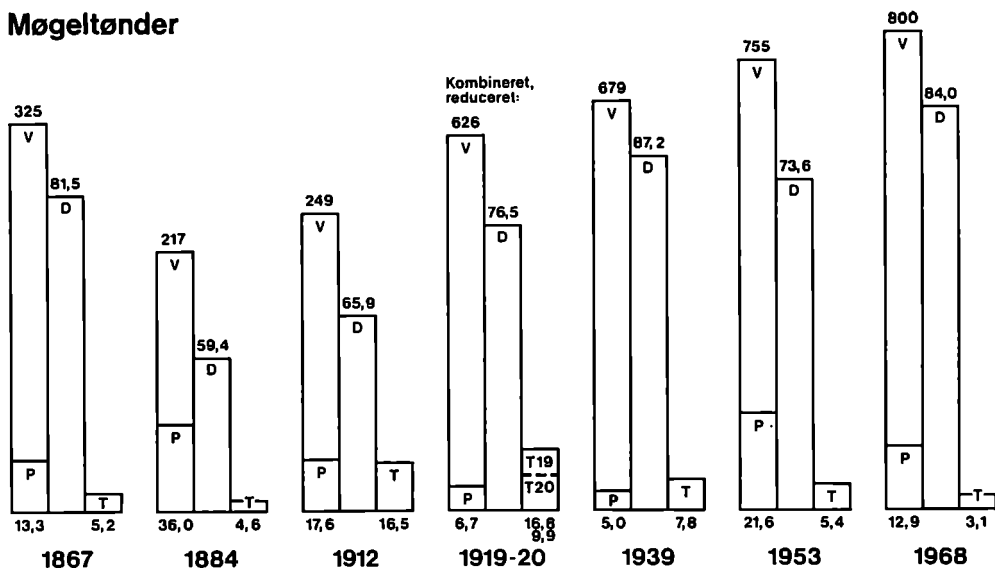
Særlige vanskeligheder har gjort sig gældende, ved at den gamle Kongeå-grænse ved indlemmelsen af Taps, Vejstrup og Hejls i Christiansfeld er blevet overskredet, og ved at Hviding, Roager og Spandet er overført til Ribe by og amt. Taps, Vejstrup og Hejls er her holdt uden for fremstillingen af udviklingen i Christiansfeld primærkommunes område, mens de tre sogne syd for Ribe i fremstillingen er henlagt til Skærbæk – området. Grænseområder mellem Haderslev og Christiansfeld, mellem Åbenrå og Rødekro og mellem Sønderborg og Dybbøl har måttet lades udelt under den storkommune, flertallet er henlagt til, mens det for den tyske tids vedkommende har været nødvendigt at henføre Spandet, der ved valgene stemte sammen med Højrup, til Gram primærkommunes område. Der har måttet ses bort fra V. Lindets skiftende placering, og endelig har det ikke været muligt med rimelig sikkerhed i den tyske tid at foretage en acceptabel fordeling af vælgere og stemmer mellem Højer og Bredebro primærkommunes område.

To modsætninger: Højer og Møgeltønder

Som et særdeles udpræget eksempel på, hvor forskelligt udviklingen kunne forme sig inden for et snævert område, skal der før gennemgangen af hver af de nuværende primærkommunes område henvises til udviklingen i Møgeltønder og det hertil fra nord til syd grænsende område mod vest: Højer og Højer landsogn (her under ét kaldet Højer).

De to områder havde før 1864 omtrent lige mange indbyggere – Møgeltønder 1.596 og Højer 1.540, men af indbyggerne i Møgeltønder var de 1.479 og i Højer kun de 146 »kongerigske«. Der var med andre ord i Møgeltønder kun 117, men i Højer 1.394 »slesvigske« indbyggere. Man kan næppe komme uden om, at der har været en afgørende sammenhæng mellem det, at seks procent af Møgeltønders mænd over 25 år i

Møgeltønder

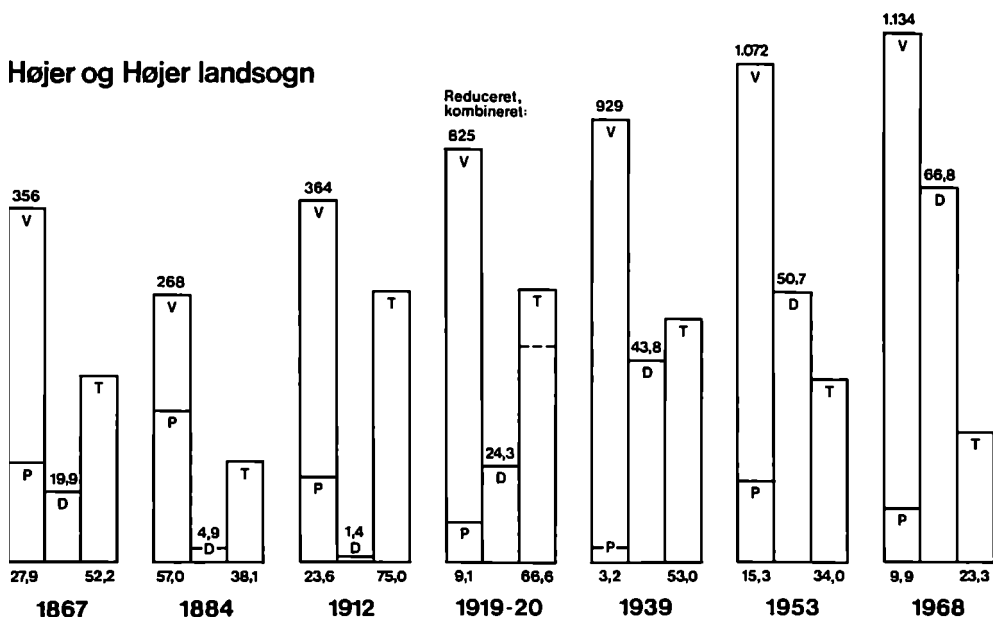

Figur XIV

Vælger- og stemmeudviklingen i Møgeltønder sogn ved de mest markante valg i perioden 1867–1968 – med den fra første færd dominerende danskhed.

1867 stemte tysk, og at syv procent af sognets befolkning hørte under den slesvigske administration. Lige så lidt kan man vel komme uden om, at der har været en forbindelse mellem det forhold, at flertallet af Højers vælgere i 1867 stemte tysk, og at det store flertal af flækkens og landsognets indbyggere i den forudgående danske tid havde ligget under slesvigske administration. Men det var dog sådan, at mens 90 procent af indbyggerne havde været under slesvigske administration, stemte kun 74 procent af de aktive vælgere i 1867 tysk. Godt en fjerdedel stemte dansk, skønt kun 10 procent af beboerne havde hørt under kongerigsk administration. Kirke- og skolesproget var dansk, og folkesproget i begge sogne slesvigske dialekt. Det ligger nær at antage, at dette har været en væsentlig medvirkende årsag til, at den danske stemmeandel i begge områder lå højere end tilknytningen til henholdsvis Ribe-Danmark og Tønder-Slesvig kunne forudsætte. Men ulysten til at gøre forandring synes at have været en bærende tanke hos hovedparten af vælgerne i begge distrikter.

Højer og Højer landsogn

Figur XV

Vælger- og stemmeudviklingen i Højer (flække og landsogn under ét) 1867–1968 – med den til 1939 dominerende tyskhed. Den tyske andel af de 825 vælgere i 1919–20 var ved afstemningen i 1920 52,4 procent.

Flere danske end ventet

Den følgende udvikling er, som det fremgår af hosstående oversigt (s. 270) og figur XIV–XV, i såvel Højer som Møgeltønder præget af en stærk tilbagegang i vælgernes antal i tiden til 1881–90. I Højer daler antallet af stemmeberettigede fra 356 til 257 og i Møgeltønder fra 325 til 218 – en tilbagegang, der helt afgørende sætter spor i det danske stemmetal. At det tyske stemmetal også falder i perioden 1867–90 kan bero på svigten- de interesse for valgene i det hele taget, men forbindelse med en skuf- felse over indlemmelsen i Preussen i 1866 kan ikke afvises, selv om det heller ikke er urimeligt at antage, at en tilbagegang i folketallet fra 1.540 til 1.406 i Højer og fra 1.596 til 1.251 i Møgeltønder i perioden 1860–85 har indvirket på det tyske stemmetal. Hovedparten af vælgerafgangen har dog umiskendeligt bidraget til at reducere det danske stemmetal. Fra 1890 til 1912 steg antallet af stemmeberettigede vælgere igen, og begge steder kom denne stigning i hvert fald det tyske stemmetal til gode, i Højer endda udelukkende.

Men danskheden var i begge sogne folkeligt stærkere end politisk. I 1885 var der i Højer 20 og i Møgeltønder 42 danske undersåtter over 25 år, som altså ikke havde stemmeret. I tilstedeværelsen af danske undersåtter ligger en del af forklaringen på, at der – reduceret med de 15,1 procent for 20–25-årige vælgere – i 1920 i Højer af den hjemmehørende befolkning blev afgivet 200 og i Møgeltønder 479 stemmer for genforening med Danmark, skønt der i Højer efter stemmetallet fra 1912 næppe kunne ventes mere end 10 og i Møgeltønder ikke stort over 338. Det må bemærkes, at tyskheden om ikke i 1920, så dog i 1919 praktisk taget fik, hvad den kunne tilkomme af stemmer i forhold til 1912 (en fordobling), således at tyskheden ikke har måttet notere et væsentligt frafald ud over hvad opholdsbestemmelsen måtte bringe.

Efter genforeningen er de danske stemmetal steget i takt med vælgertallet i begge områder, men der var dog endnu i 1939 tysk flertal i Højer, og tyskheden fik endda her sin del af befolkningsfremgangen. I hvor høj grad den tyske tilbagegang og den danske fremgang i stemmetal fra 1939 til 1968 beror på sindelagsskifte og ikke alene på befolkningsudskiftning kan naturligvis ikke aflæses af tallene, men over for en vælgertilvækst på 205 fra 1939 til 1968 står en dansk fremgang på 350 og en tilvækst i de passives rækker på 83, tilsammen 433, mens det tyske tab kun har andraget 228, så en vis stilfærdig bestræbelse for egnsudvikling har utvivlsomt bidraget sit til, at Højer nu er overvejende dansk. Det skal bemærkes, at det reducerede danske stemmetal fra 1920 til 1939 steg med 207, svarende til en vækst i vælgertallet på 216, men at det danske stemmetal fra 1939 til 1968 steg med 350, mens vælgertallet altså kun øgedes med 205 i denne periode. I Møgeltønder voksede vælgertallet 1920–39 med 96 og 1939–68 med 121, mens det danske stemmetal henholdsvis steg med 113 og 82 – i alt en stigning i vælgertallet med 209 og i det danske stemmetal med 195.

Uanset forskellene er udviklingsretningen dog den samme: Det danske stemmetal har 1867–81 og 1920–68 været nøje knyttet til bevægelserne i vælgertallet – herunder de mere eller mindre bevidste bestræbelser for egnsudvikling ved placering af statsvirksomheder og erhvervsmuligheder. Men en mere systematisk gennemgang af udviklingen skal begynde i det modsatte hjørne af landsdelen.

Christiansfeld – tysk koloni i danske omgivelser

Christiansfelds tidligere »tyske« del (tabel O, 2) omfatter foruden flækken, der fra første færd i klar forbindelse med dens præg af tysk »koloni« i et dansk land var overvejende tysksindet, grænsesognene Fjelstrup, Aller, Tyrstrup, Frørup og Stepping og de bag ved liggende

Kort F

Haderslev amt og de storkommuner, der nu nærmest svarer til amtets udstrækning i den tyske tid og før 1864.

sogne Hjerndrup og Bjerning, alle med en helt overvejende dansk indstilling, der dog efterhånden i den tyske tid noget tilsløredes af en tilvanding af grænse- og stationspersonale. Et sådant tysk element var forholdsvis let igen at rive op. Det reduceredes i forhold til de enkelte valg vælgertal fra 1907 til afstemningen i 1920 til en tredjedel og derefter til 1939 igen til det halve. I 1968 udgjorde det tyske element i befolkningen kun en halv procent af vælgerkorpsen. Udviklingen har formet sig således:

	Danske	Tyske	Passive
1867	76,4	11,0	12,6
1919–20	83,3	11,2	5,5
1939	86,8	3,2	10,0
1968	87,1	0,5	12,4

I selve flækken Christiansfeld blev der i 1968 afgivet 566 danske og kun to tyske stemmer – eller 0,3 procent af det samlede vælgerkorps på 620 – mod 42 procent i 1867 og 23 procent i 1920.

Grænsebyen Vojens hurtigt svundne tyskthed

Den nye Vojens storkommune (tabel O, 3) rummer nationalt mere problematiske sognekommuner som Oksenvad, Sommersted, Hammelev, Ved-

sted og Vojens foruden Magstrup, Jegerup og Nustrup. Som følge af grænse- og trafikfunktioner fik tyskheden forholdsvis hurtigt et stærkt tag i Vojens og Sommersted, men atter her gælder det, at hvad der kom let, gik forholdsvis let. Udviklingens lange linje kan illustreres således:

<i>Vojens storkommune</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	71,4	9,9	18,7
1919–20	77,0	16,8	6,2
1939	85,9	5,4	8,7
1968	88,6	1,2	10,2

Desværre er det på grund af hyppige omlægninger af de tyske valgdistrikter ikke muligt at følge alle de enkelte sogne i dette område fra valg til valg. Men ret typisk for udviklingen er bevægelserne i Sommersted, hvor udviklingen, idet stemmetallene er målt som procentdele af det samlede vælgertal, har formet sig således:

<i>Sommersted sogn</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1878	50,0	23,3	26,7
1881	47,8	29,7	22,5
1907	44,6	39,3	16,1
1919	–	25,8	74,2
1920	79,7	12,8	7,5
1919–20	69,9	23,6	6,5
1939	88,4	6,2	5,4
1968	90,3	2,1	7,6

I Sommersted-Refsø valgdistrikt blev der i 1890 af 99 stemmeberettigede afgivet 37 danske og 41 tyske stemmer, men af de tyske stemmer blev 24 afgivet af embeds- og bestillingsmænd, og i distriktet befandt sig et betydeligt antal danske undersåtter, formentlig omkring halvdelen af hele sognets i alt 90 danske undersåtter. Heri ligger nok en væsentlig del af forklaringen på »omslaget« i 1919–20.

Stemmetallene for hele Sommersted sogn tog sig således ud:

<i>Sommersted sogn</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1878	180	90	42	48
1881	182	87	54	41
1890	201	89	61	51
1907	285	127	112	46
N 1919	660	–	170	490
A 1920	632	504	81	47
1919–20	721	504	170	47
1919–20 (omregn.)	613	428	145	40
F 1920	552	404	11	137
1939	795	703	49	43
1968	972	878	20	74

Det ligger klart, at tyskheden tog den store part af en vælgertilvækst på 105 i perioden 1878–1907, nemlig 70 mod en dansk stemmetilvækst på 37, men denne tilvækst måtte forsvinde, da de tyske grænsefunktioner i 1920 hørte op. De to tredjedele – 96 af de beregnede 145 over 25 år i 1920 – var borte i 1939, og siden har der fundet yderligere en stærk reduktion sted af det hjemmetyske islæt. Tilsvarende er det tyske stemmetal, der her sammenholdes med vælgertallet ved de enkelte valg, reduceret i Vojens:

<i>Vojens sogn</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Pct. tyske stemmer</i>
Afst. 1920	464	110	23,7
1939	751	31	4,1
1968	3.913	17	0,7

Hele fremgangen er kommet de danske partier til gode. Med 3.556 danske stemmer i 1968 var de oppe på 90,9 procent af hele vælgermassen i Vojens sognekommune, og stemmeprocenten for landet som helhed var – til sammenligning – ved dette folketingsvalg 89,3 og for Sønderjylland alene 88,8.

Rødning og det »ideelle hjørne«

For Rødning nye primærkommunes område (tabel O, 4) er der tale om en lignende udvikling:

<i>Rødning storkommune</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	77,5	7,6	14,9
1919–20	76,1	16,7	7,2
1939	90,0	2,7	7,3
1968	89,5	0,4	10,1

Kommunen består foruden af Rødning sogn af Sdr. Hygum, Lintrup, Hjerting, Skrave, Skodborg, Jels og Ø. Lindet. Udvandring og option halverede næsten vælgertallet og bragte i perioden 1867–84 det danske stemmetal ned på under det halve af det oprindelige. En stigning i vælgernes antal på 548 i 1884–1907 fordelte sig derefter med 348 til dansk og 233 til tysk side, idet passiviteten samtidig aftog med 33. I Rødning sogn steg det danske stemmetal i samme periode med 56 og det tyske med 66, og da vælgertallet var steget med 110, var passiviteten mindsket med 12. At tyskheden i Rødning kommune var kunstigt oppustet, fremgår bl.a. af H. V. Clausens opgørelse i 1890. Af 149 vælgere stemte i denne del af sognet, der desuden omfattede Brendstrup kommune, de 66 dansk og 40 tysk. Af de 40 stemmer var 25 afgivet af embeds- og bestillingsmænd og

seks af vælgere, der angives at være »afhængige«, så den egentlige hjemmetyskhed kun har præsteret 9 stemmer blandt de 149 vælgere.

Tilsvarende forhold ses i andre af egnens sogne. De fire tyske stemmer i Hygum kommune i 1890 blev afgivet af præsten, en lærer og to gendarmere, de to tyske stemmer i Hjerting af læreren og en tjenestekar, og de tre i Københoved af en lærer, en gendarm og – en gårdmand, der betegnes som »utilgiveligt dum« og ikke kunne et ord tysk. Fire tyske stemmer i Langetved siges at være afgivet af en lærer, en tilvandet angelbo, en mand fra Svans og en karl fra Lippe-Detmold, og det antages, at den femte tyske stemme kan være afgivet af en købmand, der betegnes som tvetydig. Derudover har man i Langetved haft to, der blev tysk-sindede efter at være naturaliseret – men de er begge døde, tilføjes der. Om en lærer i Langetved hedder det i øvrigt, at han intet gør (imod danskheden) uden at være tvunget til det, og er læreren i Københoved noget, så er han dansk.

I Jels sogn var der i 1890 blandt 26 tyske stemmer seks, man ikke havde rede på. Seks kom fra gendarmere, tre fra lærere, en fra vejmanden og en fra apotekeren. Videre er der mændene på Mariegård, Haraldsholm og Jelsgård, alle af en slægt, der på fædrene side stammede fra egnen ved Vejle, men hvor moderen var tysk, og børnene var tysk opdraget. Alle tre får de rosede omtale af Clausens hjemmelsmand (dygtige og skikkelige). Der siges heller ikke noget ufordelagtigt om en holstener, en angelbo og en tysker blandt gårdmændene. Men en enkelt får læst og påskrevet. Han er en nar og en slyngel, så beskidt, at man ikke kan se på ham, hvor gammel han er, og han er tysk for at stå sig godt med herredsfogden, når han kommer i fedtefadet!

Fra tysk side blev der gjort en del for at skabe kolonisation her oppe i nærheden af Kongeåen, men egnen var gennemdansk, og da de tyske gendarmere og andre embeds- og bestillingsmænd var borte, forsvandt tyskheden næsten »som dug for solen«. I 1968 var der ikke en eneste tysk stemme tilbage i Skodborg, Skrave, Hjerting, Lintrup og Hygum sogne, mens der endnu var 13 i Rødding og 9 i Jels, henholdsvis 0,7 og 0,8 procent af de to sognes vælgere.

Tyske stemmer i det danske Gram

En oversigt over udviklingen i Gram storkommunes område (tabel O, 5) hæmmes i den tyske tid af, at Højrup og Spandet sogne udgjorde ét afstemningsdistrikt. Derfor har Spandet, som den mindre enhed, i hele perioden 1867–1912 måttet lægges til Gram. I procentberegningen spiller det dog kun en ringe rolle. Udviklingen i forholdet mellem dansk og tysk har formet sig omtrent således:

<i>Gram</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	84,1	3,3	12,6
1919–20	81,6	12,0	6,4
1939	88,1	3,5	8,4
1968	86,4	0,4	13,2

Området består af de tidligere sognekommuner Gram, Fole og Højrup. I 1890 blev der i Gram og Kastrup afstemningsdistrikter afgivet 107 danske og 15 tyske stemmer. De sidste stammede fra en læge, postmesteren, fem postbude, et pensioneret postbud, apoteksbestyreren, to lærere, gendarmen og tre ved vejvæsenet ansatte – altså, hedder det i opgørelsen, *ikke en eneste* tysk stemme fra byens egentlige beboere. Af 15 tyske stemmer i Tiset-Endrupskov var to afgivet af lærere, fire af toldere, to af vej-mænd og en af kommuneforstanderen, mens seks var afgivet af landmænd i Endrupskov, folk, der »egentlig ikke er tyske« eller kan tysk, men som er bange for, at regeringen skal tage statsunderstøttelsen til skolen i Endrupskov fra dem.

I Fole stemte i 1890 fire tysk og 45 dansk. Men dermed er danskhedens folkelige overlegenhed i dette lille sogn ikke fuldt registreret. Der har været ca. 35 danske undersåtter, opgives det til Clausen. Efter 1885-kartoteket var der 40. De tyske stemmer i Fole kom fra degnen, kommuneforstanderen og to gårdmænd, hvoraf den ene betegnes som halvidiot og den anden som oppositionslysten. Den sidstnævnte er et af de få eksempler på national omvendelse. Det siges, at han indtil 1885 altid havde stemt dansk og været med til at uddele danske stemmesedler i sognet.

I Højrup stemte 28 (og i Spandet fire) tysk. Heraf var 16 embeds- og bestillingsmænd. Efter 1890 steg antallet af tyske stemmer meget stærkt, bl.a. i forbindelse med baneanlæg, men om den dermed følgende befolkningstilvæksts flygtighed vidner, at antallet af tyske stemmer i Gram, Fole, Højrup, Spandet og Ø. Lindet under ét ved nationalforsamlingsvalget i 1919 lå på 308, men ved folkeafstemningen i 1920 kun på 118, i 1939 på 92 og i 1968 på 18.

Skærbæk – den tyske præsts hjemsted

Den sidste af de nye storkommuner langs 1864-grænsen er Skærbæk (tabel O, 6). Herunder må for den tyske tids vedkommende og til 1968 medtages Hviding, der normalt lå i afstemningsdistrikt sammen med Rejsby, Roager og, hvor det er muligt, Spandet, der en periode lå i afstemningsdistrikt med Højrup i Gram storkommunes område. Til Skærbæk storkommune hører foruden Skærbæk, Rejsby, Vodder og Brøns af det gamle Hviding herred også Rømhø, Døstrup og Mjolden fra de kongerigske enklavesogne, der efter 1864 var lagt til Tønder amt.

I procent af vælgertallet ved hvert af valgene formede udviklingen sig i dette område således:

<i>Skærbæk</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	79,6	4,4	16,0
1919–20	80,6	13,1	6,3
1939	85,2	4,0	10,8
1968	85,9	0,9	13,2

Der er tidligere redegjort for forholdene i Hviding sogn, hvor omkring år 1900 alene præst, degn og bane-, post- og toldfunktionærer bidrog til at give sognet et islæt af tyskhed på valgdagene, hvor ingen havde tysk hussprog, og hvor man sluttede sig til Ribe og Omegns Landboforening, men hvor man næsten ingen ungdom havde, fordi de unge var udvandret til Danmark eller Amerika. I Rejsby sogn er, berettes det til H. V. Clausen i 1890, samtlige gårdmænd, købmanden, håndværkere, aftægtsfolk og småfolk danske.

I 1907 er det tyske stemmetal i de to sogne under ét kommet op på 48, men i 1912 er det dalet til 43. Af sessionsstatistikken fremgår, at der af 182 unge af årgangene 1847–58 og 1860–62 er udvandret 105 til Danmark og 16 til Amerika, mens 61 må have givet møde. Det siges dog i 1890, at kun seks fra Rejsby indtil da har været tyske soldater. Der fandt sig i 1885 54 sønderjysk-fødte og 39 i Danmark fødte danske undersåtter i de to sogne. I 1939 blev der kun afgivet i alt fire tyske stemmer i de to sogne og i 1968 slet ingen.

Heller ikke i Roager blev der i 1890 afgivet tyske stemmer af andre end embeds- og bestillingsmænd, og i Spandet mente man, de fem tyske stemmer kom fra fire, der var ansat ved toldvæsenet, og – muligvis – degnen.

I Vodder var der blandt gårdmændene to indvandrede frisere, der i 1890 stemte tysk sammen med to lærere, to kommuneforstandere, en vejmand og tre småmænd, i alt 10. Af 106 vælgere stemte 95 dansk, og der synes således, efter Clausens oplysninger, kun at være blevet én vælger hjemme. Imidlertid var der 118 stemmeberettigede i sognet, men det giver dog 80,5 procent danske og 8,5 pct. tyske, og kun 11 procent var sofavælgere. Foruden de 95, der som preussiske undersåtter stemte dansk, var der 78 danske undersåtter i sognet, heraf 28 fra kongeriget.

Siden kom der mere egnsfremmed islæt i sognet. Den senere folketingsmand, pastor Johannes Schmidt, hvis oldefar var født i Nørup ved Vejle, fortæller i sine erindringer, at den tyske menighed i hans tid som sognepræst i Vodder (1896–1920) bestod af nogle hjemmetyskere samt folk fra Lippe, Ditmarsken, Frisland, Sachsen og Øvre Schlesien – ro-

mersk-katolske arbejdere fra Østpreussen og græsk-katolske fra Ruthenien, hovedsagelig tilkaldt af pastor Jacobsen fra Skærbæk.

Skærbæk sogn var set fra et dansk synspunkt den mørke plet i området. Her var i 1890 en halv snes tysksindede gårdmænd, hvoraf tre var tilvandrede, født henholdsvis i Frederiksstad, ved Rendsborg og i Holsten. De to havde dog dansk hussprog, og tre af de tysksindede fra enen kunne ikke tysk. Præsten, Johs. Jacobsen, er et kapitel for sig og tidligere omtalt. Om ham siges det i 1890, at han »drikker dus med sine bønder, giver dem broderkys og vil ha', de skal kalde ham Johannes. I forrige uge var han fuld fire gange«. Også her kommer dog en stor del af de tyske stemmer fra embeds- og bestillingsmænd: præsten, 15 jernbanemænd, tre lærere, tre fhv. lærere, en amtsforstander, en amtstjener, en gendarm, en postmester, tre brevberere, en apoteker, en læge og en skorstensfejer, i alt 32 af i 1890 tilsammen 53 tyske stemmer i Skærbæk afstemningsdistrikt. Men ved denne tid tog Skærbæk til at vokse. I løbet af 15 år steg sognets beboertal fra 1.500 til 1.900, og det tyske stemmetal fordobledes fra 1893 til 1902. Det steg fra 73 til 142.

I Døstrup og Mjolden sogne i enklaveområdet blev der i 1890 afgivet 13 tyske stemmer mod 156 danske af i alt 196 vælgere. Alle de tyske stemmer faldt i Døstrup. Der siges ikke noget om, hvem der afgav dem, men der fandtes i sognet en baneforvalter, fire banevogtere og fire kommuneforstandere foruden fire lærere, fire gårde i tysk besiddelse, en tysksindet aftægtsmand og to håndværkere, der betegnes som blakkede. De 13 stemmer skal søges i denne kreds.

På Rønmø findes i 1890 en enkelt tysksindet gårdmand, og fire andre hjemmetyskere, 15 embeds- og bestillingsmænd menes at have stemt tysk. Der blev afgivet 25 tyske stemmer og 96 danske, mens 37 ikke stemte. Det er, som det ses, stadig embeds- og bestillingsmændene, der danner grundstammen og udgør hovedparten af de tyske stemmer også inden for Skærbæk storkommunes område.

Fra 1867 til 1890 aftog vælgerkorpset i dette område med ca. 520, og det danske stemmetal faldt med det samme tal, mens det tyske stemmetal, der på det nærmeste var uforandret til 1884, i 1890 var fordoblet, idet det steg fra 76 i 1884 til 152 i 1890. Til 1907–12 sker der så yderligere en fordobling, men fra 1920 fik man den modsatte udvikling. De 580 tyske vælgere i 1919 reduceredes i februar 1920 til 214, svarende til 182 over 25 år. I 1939 havde tyskheden talmæssigt holdt stillingen, men vælgertallet var vokset med 1.176 og det danske stemmetal med 918. Fra 1939 til 1968 voksede vælgertallet med 1.485 og det danske stemmetal med 1.304, mens det tyske faldt fra 186 til 55 i Skærbæk storkommunes område plus de tre sogne, der i 1970 indlemmedes i Ribe.

Nr. Rangstrup med Toftlund kommune

Nr. Rangstrup primærkommune (tabel O, 7) omfatter Toftlund, Bevtøft, Agerskov, Branderup, Tislund og Arrild sogne, hvor fordelingen af danske og tyske stemmer ved de enkelte nationale milepæle procentvis har været følgende:

<i>Nr. Rangstrup</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	76,4	7,1	16,5
1919–20	78,2	14,4	7,3
A 1920	85,7	6,3	8,0
1939	86,4	4,6	9,0
1968	88,5	0,8	10,7

I dette område dalede vælgertallet fra 1867 til 1884 med 324 og det danske stemmetal med 390, mens det tyske stemmetal gik stærkt i vejret, nemlig fra 98 til 151. Toftlund afstemningsdistrikt tegnede sig for størsteparten af denne stigning, idet stemmetallet her blev sat op fra 11 i 1871 til 57 i 1884. For Toftlund sogn som helhed tegner der sig følgende udvikling:

<i>Toftlund</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1871		127	11	
1878	218	93	68	57
1884	227	75	81	91
1890	239	96	78	65
1907	339	131	143	65
1912		175	139	
1919	922	–	293	629
1920	961	727	115	119
1919–20	1.139	727	293	119
1919–20 (omregn.)	968	618	249	101
F. 1920	775	475	18	282
1926	920	564	62	294
1939	1.169	920	103	146
1968	2.081	1.831	18	232

Desværre foreligger der ikke i H. V. Clausens papirer nogen opgørelse over, hvor de tyske stemmer i 1890 kom fra, men der kan ikke være tvivl om, at bestræbelserne for at gøre Toftlund til et tysk center og trafikalt knudepunkt har sat sine spor i stemmetallene. Væksten i vælgertallet på 100 i perioden 1890–1907 fordelte sig med 35 stemmer til den danske og 65 til en tysk kandidat og må stå i nær forbindelse med, at Toftlund fik sine jernbaneforbindelser i 1899–1904. Folketallet i sognet steg fra 1.353 i 1895 til 1.715 i 1910.

Man træffer i dette område på væsentlig mere hjemmetyskhed end i Christiansfeld, Rødding, Gram og Skærbæk storkommuners områder. Der var således i 1890 tysksindede gårdmænd på 19 af 53 gårde i Toftlund sogn, og en række lærere betegnes enten som »ivrig germanisator«, eller som »ilter tysk«. Om de 19 tysksindede gårdmænd oplyses det, gennem Anders Hørlyk i Rurup, at 9 slet ikke kan tysk, at én ikke kan forstå en tysk samtale, og én »vil så gerne tale tysk og kan så lidt«. Kun om én hedder det uforbeholdent, at han kan tysk, og om en anden, at han har lært tysk i Schweiz, hvor »han har været for sin brystsygdom«. Flere af gårdmændene i Stenderup og Ørderup er »smittet« med deres tyskhed af en mand, der selv blev tysk, fordi han følte sig »forurettet af den danske herredsfoged i en skiftesag« – han er »ilter mod alt dansk, hans børn skal konfirmeres på tysk, skønt de ikke kan tysk«, men ellers er han »en dygtig og hæderlig mand«.

I Bevtoft er der seks tysksindede gårdmænd i 1890, men de fire kan ikke tysk, og en mand, der er kommet fra Sydslesvig og kan tysk, stemmer dansk. En af de ikke tysk talende, men tysk sindede gårdmænd betegnes af den lokale meddeler som dum og tre som meget indskrænkede, mens én »holder sig hjemme, da han er så tysk, at ingen kan tale med ham«. Til gengæld kan hans kone ikke tysk.

I Branderup er de 26 tyske stemmer i 1890 afgivet af tre lærere, en postagent og et postbud, to vejmænd, seks bønder og 12 tjenestekarle, småmænd og sønner af tyske gårdmænd. En tysk stemme blev afgivet af »en forhenværende dansk undersåt, der havde forpligtet sig til at stemme tysk første gang efter naturalisationen«. Fire af de seks tysksindede gårdmænd kan »aldrig et ord« tysk. Slægtskabsforhold har gjort dem tyske.

I Agerskov sogn er der seks tysksindede (af i alt 94) gårdmænd. Tre er kommet fra Sydslesvig. Fem gårdmænd har stemt tysk i 1890 og udgør sammen med præsten, degnen og læreren i Gestrup de otte tyske stemmer, der i Agerskov, Gestrup og Rangstrup modsvarede af 198 danske stemmer, afgivet blandt 233 vælgere.

Som modstykke hertil står Arrild sogn, hvor i 1890 17 af 57 gårdmænd var tysksindede. De 15 stemte tysk ved valget, og dertil kom 13 stemmer fra slægtninge af gårdmænd og mindre landmænd, husmænd og tjenestekarle samt degnen, en lærer, tre forstmænd og et postbud, i alt 34 – mod 81 danske. Om baggrunden for den forholdsvistalstærke hjemmetyskhed hedder det, at »pietismen kan gerne have medvirket til, at der er blevet så mange hjemmetyskere«, men så at sige i samme åndedrag hedder det om pastor Hillegaard, der var i sognet 1870–80, at han var »et ret verdensmenneske, der blev afsat for usædelig vandel, han var behægelig i omgængelse, tysk agitator og gjorde proselytter i den mindre klasse«.

Kort G
Sønderborg amt og dets storkommuner.

I hele Nr. Rangstrup storkommunes område var der i 1890 i alt 1.102 vælgere, hvoraf 746 stemte dansk og 151 tysk. Men der var 411 danske undersåtter i området, så heller ikke her var det danske stemmetal udtryk for danskhedens fulde folkelige styrke.

Haderslev storkommune med bl.a. Vilstrup

Den nuværende Haderslev kommune (tabel O, 1 – side 383) omfatter foruden byen (se tabel P, 3a) de tidligere sognekommuner Moltrup, Åstrup og Vonsbæk (samt dele af Bjerning og Fjelstrup) nord for Haderslev fjord, forstadssognet Gl. Haderslev omkring købstaden og syd for fjorden sognene Øsby, Halk, Grarup, Starup, Hoptrup og Vilstrup. Moltrup og Vonsbæk var hele perioden helt overvejende danske, mens Åstrup som Gl. Haderslev var præget af købstadens nærhed og en deraf følgende ud-

skillelse af forstadsområder, der komplicerer isoleret behandling af disse lokaliteter. Syd for fjorden var Øsby med Årø og Halk præget af henholdsvis tysk tilflytning og aftagende folketal i den tyske tid. Hoptrup og navnlig Vilstrup havde fra første færd en del hjemmetyskhed, og navnlig i Sdr. Vilstrup dominerede tyskheden, hvilket længe også kom til udtryk derved, at stemmeafgivningen var særdeles ringe. Mens således stemmeprocenten i 1878 lå på 77,5 procent i Haderslev amts landsogne under ét, lå den i Vilstrup på 50 og i Sdr. Vilstrup endda helt nede på 45,4. Af disse 45,4 procent stemte de 13,4 procent dansk og de 32,0 procent tysk.

Men ejendommeligt nok kunne H. V. Clausen konstatere et stigende antal dansksindede gårdmænd i perioden 1863–90 og et dalende antal tyske og blakkede såvel i Sdr. som i Nr. Vilstrup og Kelstrup. Perioden begyndte for sognet som helhed med 21 dansksindede og 30 tysksindede gårdmænd og sluttede med 26 på hver side, idet de blakkedes antal samtidig gik tilbage fra tre til to. Der var i 1885 forholdsvis mange danske undersåtter i sognet, for, som H. V. Clausen siger, »i sogne med mange hjemmetyskere som Vilstrup, Hoptrup og Nr. Løgum bliver ingen danske undersåtter preussere – for ikke at berøve tyskerne deres dominerende magt«. Det må dog her tilføjes, at der i 1912, fra hvilket år vælgertallet ikke kendes, sammenlignet med 1907 fandt en betydelig stigning sted i det danske stemmetal. Det voksede, som før nævnt, fra 52 til 81, mens det tyske stemmetal faldt fra 97 til 95. Efter det at dømmen har der da fundet et betydeligt antal naturaliseringer sted i sognet.

Hele den nuværende Haderslev kommunes område (minus dele af Bjerning og Fjelstrup) var fra 1867 til 1884 ude for en vælgerafgang på 1.180, en tilbagegang i det danske stemmetal på 1.309, en tysk fremgang på 78 og en tilvækst hos de passive vælgere på 51. Derefter voksede det danske stemmetal til 1912 med 668 og det tyske med 552. Efter genforeningen har udviklingen været præget af en tilvækst på hen ved ti tusind vælgere og en noget større tilgang af danske stemmer, mens tyskheden efter det stærke fald i 1920 og en vis fremgang op til 1939 siden har været konstant aftagende. Styrkeforholdet mellem dansk og tysk, sat i relation til vælgertallet ved de enkelte valg, udviklede sig således:

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	60,2	22,0	17,8
1919–20	59,6	31,9	8,5
1939	78,9	15,5	7,6
1968	85,8	3,6	10,6

Nordborg med den stærke udvikling

Turen går nu fra det gamle Haderslev amts område til Sønderborg amt med Als, Sønderborg og Sundeved og tager sin begyndelse i Nordborg storkommunes område (tabel O, 8). Her forsvandt netto 635 vælgere fra 1867 til 1884, og det danske stemmetal gik ned med 813. Det tyske stemmetal faldt også, om end kun med 15, mens passiviteten voksede med 193. Men derefter steg vælgernes tal med 347 til valget i 1912. Heraf tilfaldt der kun de tysk-borgerlige kandidater 129 stemmer. Det danske stemmetal øgedes med 344, og i 1912 blev der afgivet 165 socialdemokratiske stemmer, så kun 140 mod i 1884 i alt 427 var passive i egentlig forstand.

Mens Socialdemokratiet spillede en yderst ringe rolle i Haderslev amt, betød det nye parti ikke så lidt i Sønderborg amt, hvor tilvandingen syd fra var mere præget af arbejdere end af embedsmænd sammenlignet med Haderslev amt.

Udviklingens hovedtal, målt i procent af det til enhver tid givne vælgertal, har været følgende:

<i>Nordborg storkommune</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1867	77,0	11,4	11,6
1912	62,7	19,7	17,6 (9,5)
1919–20	84,6	9,8	5,6
1920	84,6	9,8	5,6
1939	76,8	11,4	11,8
1968	87,0	1,8	11,2

Tallet i parentes ud for de passive i 1912 angiver den socialdemokratiske andel af den nationale passivgruppe. Trækkes de 9,5 fra de passives 17,6, vil det ses, at den egentlige passivitet ved valget har været nede på 8,1 procent af vælgerkorpset.

Den nuværende Nordborg kommune består af Nordborg sogn, Nordborg landsogn med Pøl og Holm, Havnbjerg, Oksbøl, Svenstrup og Egen. Området var fra første færd mere præget af hjemmetyskhed og mindre af tilvandrede tyske embeds- og bestillingsmænd end områderne langs Kongeå-grænsen i Haderslev amt. Hver femte-sjette gård i Nordborgs område var på tysksindedes hænder, men også her gjaldt det efter sogneomtalerne fra 1890, at et stort antal tysksindede ikke var i stand til at føre en samtale på tysk.

I flækken Nordborg formede udviklingen sig i absolutte tal således:

<i>Flækken Nordborg</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1871		150	34	
1878	246	92	53	101
1884	209	70	69	70
1890	213	65	77	71
1912	277	104	127	46 (7)
N 1919	621	–	268	353
A 1920	612	376	191	45
1919–20	689	376	268	45
1919–20 (omregn.)	586	320	228	38
F 1920	534	309	100	125
1939	597	433	103	61
1968	1.754	1.540	31	183

I 1890 var der ifølge Nis Nissens og Hansen-Løjtertofts oplysninger til H. V. Clausen af embeds- og bestillingsmænd fra amtsdommer til gadefejrer afgivet i alt 30 tyske stemmer. Hertil kom, at der var ca. 30 privilegerede kromænd, ca. 15 indvandrede håndværkere og 12 afhængige småfolk, men »der er ikke mere tyskhed i Nørborg nu end for 25 år siden«, hedder det. Det tilføjes, at »folk må stemme tysk, som har invalideforsørgelse«.

I de følgende 22 år steg vælgertallet med 64, og der blev 42 færre egentlige sofavælgere. Det danske stemmetal steg med 39, det tysk-borgerlige med 50, og socialdemokraterne fik i 1912 syv stemmer. Tyskheden syntes grundfæstet i Nordborg flække. Men uden at der kan påvises noget større tab for tyskheden i 1919, og til trods for, at opholdsbestemmelsen kun har givet et nettotab på 77 stemmer til tyskheden, blev der af den hjemmehørende befolkning afgivet omtrent dobbelt så mange danske som tyske stemmer i februar 1920.

Efter en stille periode op til den anden verdenskrig med jævn fremgang for danskheden, og en vis tilbagegang for tyskheden, kom med befolkningsekspllosionen i forbindelse med Danfos' virke efter den anden verdenskrig en vækst i vælgertallet på 1.157 og i det danske stemmetal på 1.107, mens tyskheden i perioden 1939–68 er gået tilbage fra 103 til 31 stemmer, uden at der kan antages at ligge nogen reserve for tyskheden skjult i det blot i takt med vælgertallet tredoblede antal sofavælgere. Fra 17,3 procent af vælgertallet er tyskheden dalet til 1,8 procent. Den industrielle egnsudvikling ved privat indsats har givet et nationalpolitisk storstilet resultat, som har sat sit præg på en hel egn, der i 1939 fra et dansk synspunkt syntes at stå ringere end i 1920.

Augustenborg – med flækken med det tyske flertal

I modsætning til Nordborg flække, der begyndte med dansk flertal, havde Augustenborg flække fra første færd i den tyske tid som følge af den hertugelige indflydelse et overvældende tysk flertal. Hvad angår den nuværende storkommunes område (tabel O, 9) har udviklingen formet sig som det fremgår af de følgende procenttal:

<i>Augustenborg storkommune</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	71,7	12,8	15,5
1919–20	78,6	16,5	4,9
A 1920	85,2	9,5	5,3
1939	79,7	11,1	9,2
1968	83,3	1,8	14,9

Her som i Nordborgs område vandt tyskheden terræn i perioden 1920–39. I absolutte tal stemte i 1919 i alt 350 og i 1920 af den hjemmehørende befolkning 186 tysk, med 25 års valgrætsalder svarende til henholdsvis 298 og 158 stemmer. I 1939 blev der afgivet 269 tyske stemmer. Men siden har det danske stemmetal kunnet følge med vælgertallet i vejret, og to tredjedele af de tyske stemmer er – trods valgrætsalderens sænkning – gået tabt fra 1939–1968.

Ser man på Augustenborg flække alene, har udviklingen i absolutte vælger- og stemmetal formet sig således:

<i>Flækken Augustenborg</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1871		9	50	
1878	110	8	84	18
1884	109	1	83	25
1890	116	1	80	35
1898	117	11	74	32
1912	172	29	88	55 (9)
1919	450	–	231	219
1920	384	220	139	25
1919–20	476	220	231	25
1919–20 (omregn.)	405	187	196	21
F 1920	383	189	92	102
1939	664	485	120	59
1968	2.138	1.738	54	346

Udviklingen i Augustenborg har til og omkring genforeningen været helt atypisk, og slottets og byens totalt ændrede funktion har for så vidt givet danskheden let spil. Her er jo først tale om en nyttebetonet dansk

indsats, der fik egnsudviklende følger, og siden om en udløber af udviklingen i Nordborg og Sønderborg, kombineret med en kommunesammenlægning før 1970.

Asserballe og Notmark efter 1920

Helt anderledes formede udviklingen sig i Asserballe og Notmark, hvor vælger- og stemmetal har bevæget sig mere i bølgegang, sådan som tilfældet også har været i andre landsogne på Als og Sundeved og til dels andetsteds i det sydøstlige Sønderjyllands amt. Tallene fra Asserballe og Notmark under ét tager sig således ud:

Asserballe- Notmark

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
N 1919	1.069	–	70	999
A 1920	1.165	1.083	27	55
1919–20	1.208	1.083	70	55
1919–20 (omregn.)	1.027	921	60	47
F 1920	1.066	813	15	238
1939	1.232	966	132	134
1968	1.673	1.437	16	220

Idet man tager udgangspunkt i de efter antallet af vælgere over 25 år i 1919–20 omregnede tal, er det klart, at danskheden, når en vælgertilvækst på 205 tages i betragtning, ikke har kunnet holde stillingen fra 1920 i disse landsogne, og at tyskheden talmæssigt har været dobbelt så stærk i 1939 som i 1920. Procentvis har stillingen taget sig således ud:

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1919–20	89,7	5,8	4,5
1939	78,4	10,7	10,9
1968	85,9	1,0	13,2

Viljen til at komme til Danmark var overordentlig kraftigt udtrykt i 1920. Med over 95 procents stemmeafgivning fra den bosiddende befolknings side får man ingen anelse om usikkerhed. Men »dårlige tider« har kunnet vække mindet om gode økonomiske kår før 1914 og må igen være den naturlige forklaring på den styrke, tyskheden vandt i 1939, idet antallet af tyske stemmer da står i et bedre forhold til de to sognes stemmeafgivning i tysk fredstid end i 1919–20. I 1907 stemte således 16,5 procent af vælgerne i de to sogne tysk, og set på denne baggrund må selv de 10,7 procent i 1939 betragtes som udtryk for en stabilisering af danskheden.

Sydals gennem hundrede år

I Sydals' område (tabel O, 10) forekommer følgende udvikling af stemmetal i procent af vælgertallet ved hvert enkelt valg:

<i>Sydals</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	84,0	6,1	9,9
1919–20	85,9	7,0	7,1
A 1920	87,4	5,3	7,3
1939	79,2	10,2	10,6
1968	84,0	1,4	14,6

Udviklingen i de sogne, der udgør Sydals storkommune, har under ét ligget på linje med udviklingen i Nordborg og Augustenborg storkommuner. Også her gælder det, at skønt den tyske andel af vælgerne kom omtrent dobbelt så højt i 1939 som i 1919–20, nåede tyskheden dog ikke at få tag i en tilsvarende andel af vælgerne, som den havde haft i den tyske tid, da den i 1903 mønstrede 15,1, i 1907 lige 16,0, men i 1912 dog kun 13,2 procent af vælgerkorpset, uden at nogen del af de henholdsvis 4,6, 4,2 og 6,0 procent af stemmerne, som faldt på socialdemokratiske kandidater, er regnet for tyske.

Sønderborg med den stærke vækst

Sønderborg (tabel O, 11 – side 395 f) med de nu indlemmede landsogne Ulkebøl og Dybbøl er det ikke muligt før genforeningen at følge som samlet område, idet Dybbøl som regel i den tyske tid stemte sammen med Nybøl. Før genforeningen er Dybbøl derfor henlagt til de sogne på Sundved, der blev til den nye Sundved storkommune. Dertil kommer de før omtalte vanskeligheder med Sønderborgs i 1919 meget høje vælgertal og lave stemmeprocent, men til 1912 var udviklingen den, at vælgertallet fra 1867 til 1884 faldt med 289 og det danske stemmetal med 466, mens der kun var en tysk tilvækst på fire fra 322 til 326. Fra 1884 til 1912 steg vælgertallet med 893, hvoraf de tysk-borgerlige partier tog 410 og socialdemokraterne 356 stemmer. Det danske stemmetal havde en beskeden fremgang på 61. Ved genforeningen synes der at være forsvundet tyske vælgere, svarende til omkring tusind over 25 år, et tal, der dog må tages med forbehold. Derefter var det tyske stemmetal, når hensyn tages til den forskellige valgetsalder, i 1939 omtrent uforandret, omkring femten hundrede, men vælgertallet var næsten fordoblet, og det samlede danske stemmetal var med fem tusind flere vælgere steget med hen ved 4.600. Heri er dog godt fem hundrede vælgere og de dertil svarende stemmetal fra Dybbøl sogn inkluderet. Fra 1939 til 1968 steg væl-

gertallet og det danske stemmetal i takt, med henvend ni tusind, mens det tyske stemmetal gik ned fra 1.545 til 682.

Udviklingen i procent af vælgertal ved de enkelte valg var for hovedvalgenes vedkommende:

<i>Sønderborg</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1867 uden Dybbøl	61,9	21,0	17,1
1884 –	38,9	26,1	35,0
1912 –	25,5	34,4	40,1 (16,6)
1919–20 –	43,2	48,5	8,3
A 1920 –	53,2	36,6	10,2
F 1920 –	46,9	15,6	37,5
F 1920 med Dybbøl	49,6	14,3	36,1
1939 –	73,8	16,7	9,5
1968 –	85,0	3,7	11,3

Sønderborg-området var på linje med Abenrå et af de steder nord for den nuværende grænse, hvor socialdemokraterne spillede den største rolle. Af 858, der i 1912 regnes for nationalt passive, stemte 356 socialdemokratisk, og der var altså i 1912 »kun« 23,5 procent egentlig passive (40,1 ÷ 16,6). Når bortses fra de særlige forhold i Bov kommune er Sønderborg storkommunes område det sted i Sønderjyllands amt, der har haft den absolut kraftigste befolkningsudvikling både i tysk tid og efter 1920, og stedet er derfor et udpræget eksempel på de muligheder, der ligger i en målbevidst egnsudvikling som led i en national kappestrid. Om købstaden: se tabel P, 3b.

Det stærkt danske Sundeved

Sundeved storkommunes område (tabel O, 12) består af Ullerup, Sottrup og Nybøl sogne, og da Nybøl og Dybbøl som oftest lå i fælles afstemningsdistrikt, er tallene for Dybbøl taget med i beregningerne for dette områdes vedkommende til 1920.

Bortset fra Skærbæk og Gram storkommunes områder var i 1867 ingen af de hidtil behandlede lokaliteter så danskpræget som Sundeved, hvor kun 4,7 procent stemte tysk ved valget i februar. Mens det synes klart, at tilhørsforholdet til Ribe bispestol i nord og vest og til Fyns bispestol på Als har spillet en rolle for danskhedens stærke stilling i Tørringen og enklavesognene samt på Als, må det vel antages at nære begebenheder, kampen om Dybbøl skanser, har sat sit præg på det nationale sindelag på Sundeved, et forhold, der dog ikke skal ses nærmere på i denne forbindelse, hvor blot kendsgerningen tages til efterretning.

Men en vis hjemmetyskhed var der også her fra første færd. H. P. Hanssen (Nørremølle) opgiver således til H. V. Clausen, at der i Sottrup

sogn i 1863 var 50 gårde på danske og 9 på tyske hænder, mens to gårdmænd var »blakkede«. I 1890 var antallet af gårde på tyske hænder vokset til 10, men kun fordi en tysksindet gårdmand da var i besiddelse af to gårde. De 13 tyske stemmer, der dette år blev afgivet i sognet, stammede fra præsten, degnen, en lærer, to bestillingsmænd og syv frivillige. Da det opgives, at der foruden de 9 tysksindede gårdmænd er fire tysksindede aftægtsfolk i sognet, har det tyske stemmetal været lidt lavere, end det behøvede at være, men valgdeltagelsen var i det hele særdeles god efter tidens forhold, idet 86 procent af vælgerne stemte, 80 procent dansk og 6 procent tysk.

Tysk sind trods dansk sprog

Om årsagen til at otte gårdmænd i 1890 er tysksindede, oplyser H. P. Hanssen, at de seks har »arvet« deres tyskthed, at én er tysk af forfængelighed, og at den ottende »gjorde svingningen for nogle år siden i håb om, at hans søn skulle blive fri for militærtjeneste og han selv nyde anden fordel«. Fire har været soldater i tre år og kan derfor tysk, mens det om resten siges, at de kan lidt, meget lidt eller slet ikke tysk. I tre-fire tilfælde er en tysksindet gårdmands kone og børn dansksindede, mens en forfængelig kone var drivkraften, da den før omtalte gårdmand foretog sin svingning fra dansk til tysk for at opnå fordele for sig selv og sønnen.

Udviklingen på Sundeved har i procent af samtlige vælgere ved de enkelte valg forment sig således:

<i>Sundeved</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867 med Dybbøl	87,1	4,7	8,2
1884 –	67,0	11,8	21,2
1912 –	68,7	14,4	16,9
1919–20 –	87,4	7,3	5,3
F 1920 –	74,1	1,1	24,8
F 1920 uden Dybbøl	73,7	0,9	25,4
1939 –	85,3	7,2	7,5
1968 –	85,7	2,5	11,8

Vælgertallet faldt fra 1867 til 1884 med 287 og det danske stemmetal med 432, idet 94 flere vælgere end i 1867 forholdt sig passive, og det tyske stemmetal voksede med 51. Der befandt sig 215 danske undersåtter i området i 1885. Fra 1884 til 1912 steg vælgertallet med 336, det danske stemmetal med 246 og det tyske med 71, mens der blev afgivet 61 socialdemokratiske stemmer i 1912, og antallet af egentlige passive vælgere var dalet med 42.

Befolkningsudviklingen efter 1920 har været negativ. Der var i 1921 i Ullerup, Sottrup og Nybøl sogne tilsammen 4.382 indbyggere. Tallet var i 1940 dalet til 3.973, men er siden steget en smule igen til 4.102 i 1960 og 4.285 i 1970. Stigningen i vælgertallet fra 1920 til 1939 er derfor ude af takt med bevægelsen i folketallet og må bero på ændret alderssammensætning, men formentlig, da størstedelen af stigningen har fundet sted de første år efter genforeningen også på naturalisationer, hvilket her som andetsteds kan forklare en del af stigningen i det tyske stemmetal ud over det i februar 1920 opnåede. Først når der åbnes for folketællingsmaterialet fra 1921 og senere kan disse forhold belyses.

Broager – det nationalt blandede

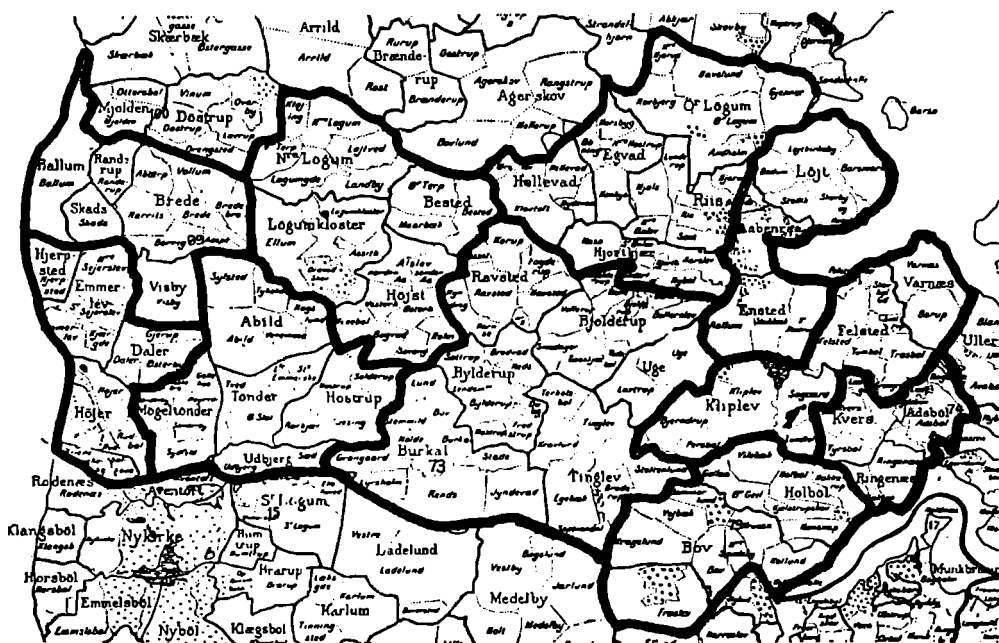
Turen går nu til et område med vanskeligere nationale forhold: Broager sogn, der forblev sig selv ved den kommunale nydeling i 1970 (tabel O, 13).

Efter opgivelse fra Wulff i Gammelgab til H. V. Clausen var der her i 1863 i alt 87 dansk- og 24 tysksindede gårdmænd. Antallet af danske var i 1890 dalet til 81 og antallet af tyske steget til 29, mens én nu betegnes som »blakket«. Der er rykket folk syd fra ind på adskillige af gårdene, men i flere tilfælde betegnes en gårdmand også som overløber. Der ofres særlig omtale på slægten Matzen fra Krammark – en gård, der omkring 1780 købtes af »en jyllænder Madsen = Matzen I«. Hans søn var »en af de fremmeligste mænd i sognet, personlig ven af hertugen (af Augustenborg) og tysk«, men adskillige medlemmer af slægten blev danske.

Udviklingen i sognet har været følgende:

<i>Broager</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1867	73,6	11,3	15,1
1884	44,1	19,1	36,8
1890	49,2	17,2	33,6
1912	50,4	29,2	20,4 (7,4)
1919–20	74,2	19,2	6,6
A 1920	80,0	12,9	7,1
F 1920	66,6	5,8	27,6
1939	78,8	13,8	7,4
1968	85,9	3,9	10,2

Det danske stemmetal aftog i tiden fra 1867 til 1890 langt stærkere end vælgertallet, uden at tyskheden kunne notere nogen nævneværdig gevinst. Mens vælgertallet faldt med 123, faldt det danske stemmetal med 296 og passiviteten tiltog med 137. Den tyske fremgang var kun på 36. Omkring århundredskiftet skete der et spring opad i det tyske stemmetal,

Kort H

Tønder og Åbenrå amter med de nuværende storkommuner.

praktisk taget en fordobling, men også det danske stemmetal gik op i betydelsen af århundredet sammenlignet med 1890. Relativt nåede det danske stemmetal dog allerede i 1898 sit nye højdepunkt. Fremgangen i stemmetal fra 1890 står naturligvis i nøje forbindelse med et stigende vælgertal. Mens vælgertallet fra 1890 til 1912 steg med 376, steg det danske stemmetal med 199 og det tyske med 88. Dertil kommer et socialdemokratisk stemmetal i 1912 på 61. Der fandt en betydelig tilværdning sted af tyske arbejdere, men der har også været danske arbejdere med socialdemokratiske sympatier, således siges det i 1890, at de socialistiske stemmer i Egersund – tyve – kom fra dansksindede, men i øvrigt var der også godt fremmøde af dansk-borgerlige vælgere netop det år, for der herskede harme over, at nogle ikke stod på valglisten! Om socialisterne hedder det, at de vinder stemmerne fra danskerne, og det ikke de ringeste elementer, men socialismen må gives på dansk. En søndag, hedder det som eksempel, kom flensborgerne ud med tyske opråb, men folk forstod dem ikke, næste søndag kom de igen med danske, og så gik folk med.

Også her stod tyskheden noget stærkere i 1939 end ved afstemningen i 1920, men alt i alt har det danske stemmetal fulgt vælgertallet op fra genforeningen til 1968.

Åbenrå storkommune og herunder Løjt

I Åbenrå storkommunes område (tabel O, 14), hvortil regnes Løjt og Ensted, men i oversigten ikke de nu indlemmede dele af Rise sogn, skete der et fald i vælgertallet på 512 fra 1867 til 1884 og samtidig et fald i det danske stemmetal på 579 og i det tyske på 118, mens de passives tal steg med 185. Forinden havde man ved primærvalget i 1881 været nede på en valgdeltagelse på 49,8, men omvalget i 1881 havde sat kamphumøret på dansk side væsentligt i vejret. Den påfølgende vækst i vælgertallet kom dog hovedsagelig tyskheden til gode. Af en vækst på knap 700 til 1912 tog de tysk-borgerlige over 400, men socialdemokraterne tog også hen ved 400, og endda kunne danskheden som følge af tiltagende aktivitet på det nærmeste præstere en fremgang på godt halvandet hundrede stemmer og nogenlunde opretholde sin andel i vælgermassen. Udviklingen forløb således:

<i>Åbenrå</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1867	49,5	29,6	20,9
1884	29,9	31,7	38,4
1912	27,8	40,8	31,4 (16,1)
1919–20	45,3	45,4	9,3
A 1920	52,3	37,0	10,7
F 1920	43,9	20,8	35,3
1939	69,5	24,3	6,2
1968	82,2	7,3	10,5

Vælgertallet og det danske stemmetal er her siden genforeningen steget i takt – med ca. otte tusind.

Om byen: se tabel P, 3c.

Udviklingen i Løjt sogn efter genforeningen formede sig således:

<i>Løjt sogn</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
A 1920	1.357	958	256	143
A 1920 (omregn.)	1.153	814	218	122
F 1920	1.158	488	146	524
1926	1.180	627	200	353
1935	1.361	831	296	234
1939	1.387	936	353	98
1943	1.389	946	–	443
1968	1.673	1.403	132	138

Efter de beregnede tal for vælgere over 25 år ved afstemningen i 1920 skete der til 1939 en fremgang i vælgertallet på 234, hvoraf kun 122 kom danske partier til gode, mens Slesvigsk Parti opnåede en fremgang, der med 25 års valgret i 1919–20 svarede til 135 stemmer. Passiviteten var mindsket med 24. Også her har skuffelsen i landbrugskredse over udviklingen i tyverne og trediverne været betydelig. Men siden 1939 har den danske fremgang i stemmetal langt overgået væksten i vælgertallet, så der for hele perioden efter genforeningen står en vælgertilvækst på godt 500 over for en dansk stemmefremgang på hen ved 600.

Røde kro – forskellen mellem by og land

I Røde kro storkommunes område med Rise, Ø. Løgum, Egvad, Hellevad og Hjordkær sogne (tabel O, 15) tegner valgtallene følgende billede af udviklingen:

<i>Røde kro</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1867	64,4	17,1	18,5
1881,2	49,4	13,8	36,8
1912	47,4	30,0	22,7 (3,1)
1919–20	67,9	24,9	7,3
A 1920	72,2	20,1	7,8
1939	76,2	16,7	7,1
1968	82,4	4,9	12,7

Det er her typisk for udviklingen i rene landkommuner, at det tyske stemmetal i forhold til et for vælgere over 25 år i 1920 beregnet tal i 1939 havde haft en fremgang, mens der var tilbagegang i det tyske stemmetal i Rise sogn med stationsbyen Røde kro.

Udviklingen i det tyske stemmetal var følgende:

<i>Tyske stemmer i Røde kro</i>	<i>Afstemning 1920</i>	<i>Folketings- valg 1939</i>	<i>Tysk frem- gang 1920–39</i>
Rise	257	228	÷ 29
Ø. Løgum	113	116	3
Hjordkær	91	138	47
Egvad	15	20	5
Hellevad	116	141	25
I alt	592	643	51 (80 ÷ 29)

Denne fremgang kunne dog ikke stå mål med fremgangen i det danske stemmetal på 798. De ikke-tyske partier havde taget deres fulde andel af en vælgertilvækst på 892, nemlig 89,5 procent.

Lundtoft med Frits Clausens Bovrup

Vender man sig så til Lundtoft (tabel O, 16 – side 404 f), der er kommet til at bestå af Felsted, Varnæs-Bovrup og Kliplev, er forholdene i Varnæs og Bovrup tidligere blevet mere indgående belyst. For området som helhed var der 1867–84 en tilbagegang på 429 i vælgertallet, på 397 i det danske stemmetal og på 83 i det tyske stemmetal samt en vækst i de passives antal på 51. Derefter fulgte til 1912 en stigning i vælgertallet på 310, i det danske stemmetal på 103 og i det tysk-borgerlige på 174. Socialdemokraterne havde i 1912 et stemmetal på 51.

Her var en tysk tilvækst fra folkeafstemningen i 1920 til 1939 ekstra følelig. Mens vælgertallet i forhold til det beregnede antal vælgere over 25 år i 1920 steg med 609, steg det tyske stemmetal til mere end det dobbelte, nemlig fra 173 til 409, altså med 236, og samtidig fik de danske nazister 392 stemmer. Mens Slesvigsk Parti således i 1939 kunne mønstre 13,4 procent af vælgerkorpset i dette område, nåede Frits Clausens parti op på 12,8 procent. Situationen var præget af den uro, der fulgte efter 1920 og en tilstand, der nok havde kunnet betegnes som nationalromantik: »Hverdagen blev hård for dem, for hård!«

Egnen er stadig ikke helt kommet over dette chok. Det danske stemmetal har ikke her, som de fleste andre steder, kunnet følge med vælgertallet op. I forhold til det beregnede antal vælgere over 25 år i februar 1920 er vælgerens antal til 1968 steget med 1.160, men det danske stemmetal kun med 861. Det kan dog i nogen grad også her skyldes en ændret aldersfordeling, som den vil komme til udtryk i en stillestående egn. Folketallet var i området 5.456 i 1921, 5.635 i 1940 og 5.638 i 1968. Stigningen i vælgertallet efter 1939 beror alene på aldersforskydning og nedsat valgretsalder, og hverken de yngste eller de ældste vælgerårsgange er flinke til at møde på valgdagen.

Udtrykt i procent af vælgerkorpset ved de forskellige valg har det nationale styrkeforhold udviklet sig således i Lundtoft storkommunes område:

<i>Lundtoft</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	73,1	11,2	15,7
1890	61,2	9,7	29,1
1912	56,2	19,8	24,1
1919–20	81,2	9,0	9,8
A 1920	83,0	7,1	9,9
1939	79,9	13,4	6,7
1968	80,2	5,1	14,7

Det skal her lige nævnes, at netop Lundtoft sammen med Sydals, Sundevad og vestkystområdet ved Højer og Brede hører til de befolkningsmæssigt ringest udviklede i landsdelen. Specielt må noteres, at Varnæs' indbyggertal dalede fra 873 i 1921 til 645 i 1965.

Gråsten – storkommunen og flækken

Til Gråsten storkommunes område hører sognene Gråsten med Adsbøl, Rinkenæs og Kværns (tabel O, 17 – side 406 f). Her kan udviklingen beskrives med følgende procenttal af danske og tyske stemmer samt passive ved de enkelte valg:

<i>Gråsten storkommune</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1867	59,5	18,7	21,8
1884	39,0	24,5	36,5
1912	36,0	28,6	35,4 (14,6)
1919–20	63,0	25,8	11,2
A 1920	66,9	21,1	11,9
1939	72,6	19,0	8,5
1968	83,1	5,4	11,5

Gråsten med Adsbøl er et kapitel for sig inden for storkommunen. Som de øvrige flækker var stedet ret tysk påvirket fra første færd. Udviklingen formede sig i absolutte tal på følgende måde:

<i>Gråsten-Adsbøl</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	397	213	90	94
1884	301	123	91	87
1912	429	152	143	134
1919–20	1.025	573	311	141
A 1920	940	573	226	141
1919–20 (omregn.)	871	487	264	120
1939	1.594	1.231	251	112

Igen her ses det, at vælgertal og dansk stemmetal er faldet og steget hånd i hånd i perioderne 1867–84 og 1920–39, mens tyskheden ubetinget har haft et forspring i perioden 1884–1912. Og for perioden efter 1939 henvises til tabellen for hele den nuværende Gråsten storkommunes område med en stigning i vælgertallet på knap 1.100 og en fremgang på godt 1.200 i det danske stemmetal. Landsognene havde også her en betydelig tysk fremgang i stemmetal at notere fra 1920 til 1939, men alligevel som følge af den danske fremgang en relativ tilbagegang.

Bov – kommunen med den stærke vækst

Den forholdsvis største fremgang for de danske partier i takt med fremgangen i vælgertallet efter 1920 ses i Bov kommunes område (tabel O, 23 c). Udviklingen tager sig i absolutte tal således ud:

<i>Bov</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
A 1920 (omregn.)	1.485	956	461	68
1939	3.188	2.438	573	177
1968	5.667	4.575	242	850

Der er her nok tale om en tysk fremgang fra 1920 til 1939 på 112, men for at holde stillingen relativt i forhold til 1920 skulle Slesvigsk Parti i 1939 have haft 991 stemmer i stedet for 573. Takket være vælgertilvæksten er et område, hvor næsten en tredjedel af vælgerne ved afstemningen i 1920 stemte tysk, i 1968 blevet omkalfatret, så kun 4,3 procent eller en syvendel af den oprindelige del stemte på Slesvigsk Parti – uden at det tyske stemmetal er blevet reduceret med mere end 47–48 procent.

Bredebro og Højer under ét

Som et modstykke hertil står ude mod vest Højer storkommune (tabel O, 22a), hvor det tyske stemmetal i forhold til det for vælgere over 25 år beregnede i 1920 er gået tilbage med 45 procent, altså praktisk taget i samme forhold. Men her er der over en tredjedel bevaret af tyskhedens oprindelige relative styrke. Forskellen ligger mere i, hvilken tilvækst der er kommet danskheden til gode, end i omfanget af nationale omsindelser – sandsynligvis næsten udelukkende.

Der er foran redegjort for forholdene i Højer med landsogn og Møgeltønder ude mod vest. Her har forholdene i Højer fra først til sidst stået i skærende modsætning til situationen i Møgeltønder, hvis udvikling i øvrigt er indgået som et led i hyppige henvisninger til enklavesognene.

Skal man i det store hele holde sig til en beskrivelse af udviklingen i de nye storkommuner, volder Bredebro- og Højer-områderne vanskeligheder i den tyske tid ved skiftende grænser for afstemningsdistrikterne, grænser, der aldrig helt faldt sammen med den nuværende kommune-grænse. For den tyske og delvis den danske tids vedkommende er de to områder derfor her behandlet under ét (tabel O, 21 og O, 22a–b). Udviklingens hovedtal i procent af vælgertallet ved de enkelte valg har i dette område, der omfatter Højer med landsogn, Daler, Emmerlev og Hjerpsted i Højer storkommunes område og Brede, Visby, Randerup, Skast og Ballum i Bredebros område, været følgende:

<i>Højer og Bredebro</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1867	69,6	11,3	19,1
1884	44,0	11,9	44,1
1912	52,9	31,3	15,8 (2,3)
1919–20	71,5	22,3	6,2
A 1920	74,3	19,2	6,5
1939	74,8	17,6	7,6
1968	81,4	7,5	11,1

Her i Tønder amt har man vælger- og stemmetal også for 1874, og man ser da i perioden 1867–81 følgende udvikling i absolutte tal:

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	1.834	1.277	207	350
1874	1.554	973	126	455
1881	1.302	673	143	486

Vælgertallet gik altså fra 1867 til 1874 tilbage med 280 og det danske stemmetal med 304. I perioden 1874–81 var vælgertilbagegangen 252 og tabet af danske stemmer præcis 300. Den stærke tilbagegang i det tyske stemmetal i perioden 1867–74 kan, som før nævnt, være udtryk for slesvig-holsteneres utilfredshed med indlemmelsen i Preussen.

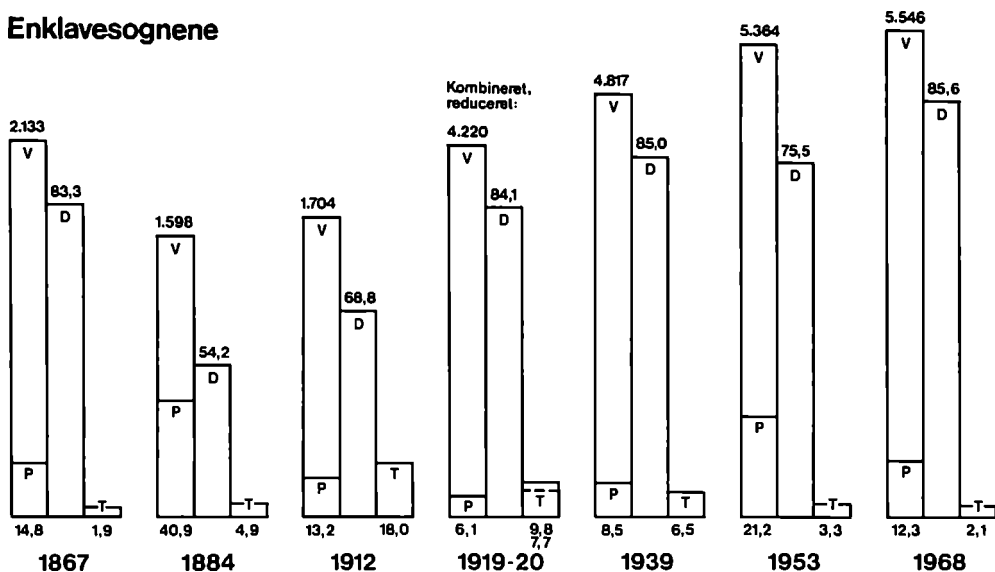
Fra 1884 til 1912 steg vælgertallet med 168 fra 1.258 til 1.426, det danske stemmetal med 201, fra 553 til 754, det tyske med 296, fra 150 til 446, og 329 sagde farvel til passiviteten – foruden 33, der i 1912 stemte socialdemokratisk.

Siden genforeningen har udviklingen formet sig således:

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
A 1920 (omregn.)	3.333	2.477	641	215
1939	3.914	2.928	689	297
1968	4.512	3.674	337	501

Trods den tyske fremgang i stemmer fra 1920 til 1939 var det samlede ikke-tyske stemmetal i 1939 procentvis noget højere end ved afstemningen i 1920, men danskheden har – trods placeringen af visse grænsefunktioner i Højer – kun med nød og næppe holdt trit med udviklingen og øget sin andel af vælgerkorpset med en halv procent. Derimod er hele vælgertilvæksten i 1939–68 – godt og vel – kommet danskheden til gode, mens Slesvigsk Partis stemmetal er halveret. Og her som overalt ved sammenligning af tal fra 1920 og 1939 med tal fra 1968 må det huskes, at valgretsalderen er nedsat.

Enklavesognene

Figur XVI

Vælger- og stemmeudviklingen i Enklavesognene 1867–1968 med den typiske nedgang i vælgertallet og det danske stemmetal fra 1867 til 1884, den derefter følgende fordeling af vælgertilvæksten op til 1912 mellem danske og tysksindede, den aftagende tyskthed fra 1920 og de danske stemmetals vækst i takt med vælgertallet undtagen ved vigende valgdeltagelse.

Atter gælder det bl.a. derfor, at vælgertilvæksten er ude af takt med befolkningstilvæksten. Indbyggertallet i de to storkommuners område lå i 1921 på 7.000, i 1939 på 7.070 og i 1970 på 7.133, så der har nærmest været stilstand. Heri ligger en væsentlig del af forklaringen på, at tysktheden sammenlignet med Bov er bevaret så forholdsvis stærk. Men når der ses bort fra Højer og Højer landsogn, udgør tysktheden i de to storkommuners område under ét efter tallene fra valget i 1968 kun 2,2 procent af vælgertallet. Vedrørende Højer flække se tabel P, 3e.

Tønder storkommune – nationalt uensartet

Ved sammenlægningen af Højer og det tilhørende landsogn med gamle enklavesogne til en storkommune er de nationale forhold i usædvanlig grad blevet tilsløret. Det samme kan til en vis grad siges om sammenlægningen af så forskelligartede sogne som Møgeltønder, Ubjerg, Tønder landsogn, Abild og Hostrup med Tønder købstad til en ny, stor primærkommune (tabel O, 20 – side 412 f).

For udviklingen i Tønder by (tabel P, 3d) er der til dels redegjort i forbindelse med den almindelige udvikling på land og i by, og Møgeltønder

har i sammenligningen med Højer fået sin belysning. Abild og Tønder landsogn har indtaget en mellemstilling, og Hostrup sogn har stort set delt skæbne med det område, der foran er blevet kaldt Løgumkloster-egnen.

Ubjerg er noget for sig. Sognet havde fra gammel tid tysk kirkesprog og skolesprog, skønt dets befolkning var dansktalende. Ubjerg havde i 1867 tysk flertal, og i fyrre år skulle man set fra et dansk synspunkt være glad, om der blot blev afgivet en enkelt eller to danske stemmer i sognet. De var udtryk for, at det danske trods alt ikke var helt glemt! Ved genforeningen stemte 83 procent af vælgerne tysk og først efter besættelsen 1940–45 blev der dansk flertal i sognet. Udviklingen formede sig således i absolutte tal og procenter:

<i>Ubjerg sogn</i>	<i>Absolutte tal</i>				<i>Procenter</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Pass.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Pass.</i>
1867	103	26	42	35	25,2	40,8	34,0
1874	90	16	34	40	17,8	37,8	44,4
1884	84	0	48	36	0,0	57,1	42,9
1912	89	1	76	12	1,1	85,4	13,5
1919–20	198	25	164	9	12,6	82,8	4,5
A 1920	197	25	163	9	12,7	82,7	4,6
1920 omrg.	168	21	139	8			
F 1920	158	27	82	49	17,1	51,9	31,0
1926	224	88	93	43	39,3	41,5	19,2
1939	233	93	127	13	39,9	54,5	5,6
1943	217	82	–	135	37,8	–	62,2
1945	230	148	–	82	64,3	–	35,7
1947	225	103	85	37	45,8	37,8	16,4
1953,2	252	111	105	36	44,0	41,7	14,3
1964	256	124	112	20	48,4	43,8	7,8
1968	270	150	88	32	55,6	32,6	11,8

Set fra et dansk synspunkt var stillingen i Ubjerg sogn i det meste af den tyske tid tilsyneladende mere definitivt afgjort end i mange mellemslesvigske sogne, der i 1920 kommunevis fik mulighed for at stemme sig til Danmark. Det var af rent geografiske grunde, dette sogn mellem Liljestrøm og Sønderå i Tønder-marsken blev lagt til 1. zone.

Grænsefunktioner og national fremgang

Grænsefunktioner gav hurtigt efter 1920 sognet en befolkningstilvækst, der kom danskheden til gode. Alene fra 1920-valget til 1926 steg vælgertallet med 66 og det danske stemmetal med 61, men det tyske flertal bevarede til 1943. I 1945 skete der et bemærkelsesværdigt omslag, idet 148 af 239 vælgere eller 64,3 procent stemte på danske partier. Slesvigske

Parti var da forhindret i at deltage. Den følgende udvikling tyder dog på, at den tysksindede del af befolkningen i 1945 af frygt eller på anden måde stemningsbetonet efter den anden verdenskrigs afslutning og besættelsens ophør har ladet sig rive med og stemt på et dansk parti.

Anselige tyske stemmetal viste sig igen, og ved efterårsvalget i 1953 og folketingsvalget i 1964 var der kun 6–12 stemmers forskel på de samlede danske og Slesvigsk Partis stemmetal. Men i 1968 synes det danske flertal stabiliseret, idet nu over halvdelen af samtlige stemmeberettigede afgav deres stemmer på ikke-tyske partier. Det er dog tænkeligt, at en del vælgere med tyske sympatier, belært af begivenhederne omkring folketingsvalget i 1966, har betragtet det som håbløst at stemme på Slesvigsk Partis kandidat, og at de derfor har foretrukket at pleje deres økonomiske og sociale interesser ved at stemme på et dansk parti. En fremgang fra 1964 til 1968 i det danske stemmetal på 26 svarer ret nøje til en tysk tilbagegang på 24 stemmer.

Mindretallet kan have følt sig i en tilsvarende situation i 1966–68 som et dansk mindretal før genforeningen. Det kan også forklare det rekordhøje danske stemmetal ved folketingsvalget i 1966, da godt 67 procent af vælgerne stemte på danske partier.

Tønders mere danske omgivelser

Situationen i Abild sogn nord for Tønder mellem enklavesognene og Løgumkloster-egnen kan for hele den tyske periode siges at være karakteriseret af betydelig passivitet. Det begyndte med, at en tredjedel af vælgerne i 1867 blev hjemme, og i 1884, da vælgertallet var reduceret med 103, var der af de oprindeligt 148 danske stemmer kun 26 tilbage, en nedgang på 122. Da også det tyske stemmetal var faldet, var to tredjedele af vælgerkorpset blevet sofavælgere. Resten af den tyske tid var der tysk flertal i sognet – med undtagelse af 1898. I 1912 afgav 48,6 procent af de stemmeberettigede tysk stemme, men i 1919 var den tyske andel af vælgerkorpset nede på 40 procent, og i 1920 stemte af 517 bofaste vælgere de 319 dansk og kun 161 tysk, henholdsvis 61,7 og 31,1 procent, mens 7,2 procent forblev passive. Reduceres vælger- og stemmetal fra 1920, så de svarer til det formentlige antal vælgere over 25 år, nemlig 439, har udviklingen efter genforeningen haft følgende forløb:

<i>Abild sogn</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
A 1920	439	271	137	31
F 1920	476	222	65	189
1939	553	369	162	22
1968	766	606	80	80

Det danske stemmetal steg fra afstemningen i 1920 til 1939 med 98, hvor vælgerne antal var sat op med 114, og en tysk vækst på 25 stemmer var ikke nok til, at tyskheden kunne holde sin relative styrke fra 1920. Den danske andel af vælgerne var steget fra 61,1 til 66,7 og den tyske faldet fra 31,9 til 29,3. Passiviteten var mindsket fra syv til fire procent. Siden er det tyske stemmetal halveret og det danske steget mere end vælgertilgangen kunne forudsætte. Vælgertallet steg fra 1939 til 1968 med 213, det danske stemmetal med 237.

Med tallene for Hostrup sogn bevæger man sig nu ind i Slogs herred, et hjørne af det område, der hidtil er kaldt Løgumkloster-egnen. I dette sogn formede udviklingen sig væsentligt som i Abild. I 1867 stemte godt halvdelen af vælgerne dansk og resten fordelte sig nogenlunde ligeligt mellem tyske kandidater og de passive. Endnu i 1881 var der dansk flertal, men udvandring og modløshed havde gjort sin virkning, og fra 1884 til 1912 blev der afgivet flere tyske end danske stemmer i sognet. I 1912 stemte endda flertallet af vælgerne tysk, og der var ikke mange danske undersåtter i sognet, i 1885 kun 22.

Hostrups tyske flertal en illusion

Der foreligger imidlertid i H. V. Clausens privatarkiv i Rigsarkivet en interessant indberetning herfra om forholdene i 1893. Der blev da ved rigsdagsvalget afgivet 63 danske og 79 tyske stemmer. Men som meddelelsen fastslog, var der i sognet 51 dansksindede vælgere, som ikke var mødt frem på valgstedet, og der opholdt sig efter hans opgørelse 17 danske undersåtter i sognet, så man kunne regne med, at der i Hostrup befandt sig 131 dansksindede mænd over 25 år. Og ganske vist måtte det konstateres, at 26 mulige tyske vælgere heller ikke var mødt, men de vil dog kun have bragt det tyske stemmetal op på 105. Den nationale fordeling var i sognets afstemningsområder følgende:

<i>Hostrup 1893</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>
Rørkær	51	19
Solderup	27	13
Hostrup	17	15
Jejsing	36	44
St. Tønne	0	14
I alt	131	105

Hertil kunne føjes, at af de 44 tysksindede i Jejsing var 12 embeds- og bestillingsmænd og 12 indvandrede, og at alle 14 tysksindede i St. Tønne var indvandrede. I alt fordelte de 105 tysksindede sig med 21 til grup-

pen af embeds- og bestillingsmænd, 31 indvandrede og 53 indfødte, og embeds- og bestillingsmændene var »flinke« til at møde frem på valgda- gen. Af de 79 tyske stemmer var 20 afgivet af denne gruppe. Kun en enkelt mand af gruppen havde ikke stemt.

Hostrup efter genforeningen

Ved nationalforsamlingsvalget i 1919 stemte af 483 vælgere de 231 tysk mens resten – 52,2 procent – blev borte. I februar 1920 var det antal tyske stemmer, der blev afgivet af den bosiddende befolkning, reduceret til omkring 199, altså med 32. Men det danske stemmetal nåede op på 264 og vælgernes antal udgjorde 487, så man må regne med, at 32 tysksinde- de ikke havde opholdt sig i sognet i de foreskrevne tyve år, mens 36 danske, der ikke havde stemmeret i 1919, nu fik medbestemmelsesret over hjemegnens nationale tilhørsforhold. Idet vælger- og stemmetal fra 1919–20 og folkeafstemningen i 1920 reduceres med 15 procent (svaren- de til antallet af vælgere mellem 20 og 25 år), har den følgende tid vist denne udvikling:

<i>Hostrup sogn</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1919–20	441	224	196	20
A 1920	414	224	169	20
F 1920	429	216	117	96
1939	541	341	161	39
1968	648	509	91	48

Som det ses, må den i 1920 »stemmeretsberøvede« del af befolkningen nok kunne anses for et fremmedelement, da et tilsvarende antal tyske stemmer aldrig siden er dukket op i sognet. Danskheden i sognet voksede fra februar 1920 til 1939 med et tal svarende til 117 stemmer mod en vækst i vælgernes antal på 127, og det tyske stemmetal faldt, omend kun med otte. I perioden 1939–68 steg vælertallet med 107, det danske stemmetal med 168 og de passives antal med 9, mens det tyske stem- metal gik ned med 70 – her som andetsteds dog sikkert noget påvirket af mindretalsledelsens opgivende holdning i 1966.

Skiftende flertal i Tønder-området

For Tønder storkommunes område har udviklingen med stemmetallene beregnet i procent af vælertallet ved de enkelte valg i hovedtræk formet sig således:

<i>Tønder storkommune</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1867	39,7	33,7	26,6
1884	16,2	37,3	46,5
1890	21,6	48,6	29,8
1912	23,0	57,7	19,3
1919–20	35,8	59,6	4,6
A 1920	42,2	52,4	5,4
1939	63,5	30,7	5,8
1968	77,9	12,0	10,1

Som det vil ses, var der – trods Tønders overvejende tyske sindelag – i området som helhed dansk flertal i 1867, men udvandring og option sammen med en betydelig tilvandring sydfra forandrede hurtigt forholdet, dog var der endnu i 1874 dansk flertal i storkommunens område.

Fra 1920 til 1939 reduceredes det tyske stemmetal afgørende i kraft af udviklingen i købstaden (tabel P, 3d) og siden 1939 har fremgangen i det danske stemmetal langt overgået vælgertallets vækst.

Løgumkloster – usikker fra første færd

Løgumkloster storkommune (tabel O, 19) består nu af flækken, landsog- net, Nr. Løgum og Højst sogne af det gamle Tønder amt samt Bedsted sogn af det gamle Åbenrå amt. Fra gammel tid er der her tale om et ret tyskpræget område. Flækken Løgumkloster (tabel P, 3f) havde tysk flertal både ved februarvalget og augustvalget i 1867, skønt det ofte har været påstået, at det tyske flertal blev revideret ved efterårsvalget.

Det er ikke muligt at fastslå, hvordan stemmerne faldt kommunevis inden for den nuværende Løgumkloster kommunes område i 1867, men tallene for Løgumkloster og Tinglev storkommuners område under ét skulle være nogenlunde dækkende. Også her er der dog en vis usikkerhed forbundet med tallene fra 1867, da afstemningen ikke foregik inden for geografisk afstukne grænser, men blandt de til Løgumkloster amt hørende vælgere for sig og de øvrige vælgere sognevis for sig, som der tidligere er redegjort for. I de to storkommuners områder under ét har vælgerne i 1867 delt sig med omkring 46 procent til dansk og 24,5 procent til tysk side, mens næsten 30 procent forholdt sig passive, for en del måske som følge af de lange afstande til Løgumkloster birks valgsted.

Under ét mistede de to områder omkring syv hundrede vælgere og henved 900 danske stemmer i perioden 1867–84. I 1890 var den danske tilbagegang nogenlunde slut, men i 1884 begyndte en stærk tysk fremrykning, og det danske flertal var tilsyneladende uigenkaldeligt tabt først i

dette århundrede. For hele denne udvikling er der imidlertid under de gentagne sammenligninger mellem udviklingen i enklavesognene og Løgumklosteregnet redegjort udførligt.

For Løgumklostets område er der i forhold til de omregnede tal fra februar 1920 til 1968 sket en stigning i vælgertallet på 1.686 og i det danske stemmetal på 1.700. Det tyske stemmetal er dalet fra et tal svarende til 687 stemmer i 1920 til 505 i 1968.

Tinglev storkommune – og den sikre danske tro

I Tinglev storkommunes område – Tinglev, Burkal, Bylderup og Ravsted af Tønder amt og Uge og Bjolderup af Åbenrå amt – er vælgertallet, beregnet på samme måde, fra februar 1920 til 1968 steget med 2.690 og det danske stemmetal med 2.454, mens det tyske stemmetal er dalet med 94 fra 1.199 til 1.105 (ved 25 års valgret nu svarende til ca. 1.024 stemmer) – altså en beskedent tilbagegang i absolutte tal, men på det nærmeste en halvering, målt i procent af vælgertallet ved de to valg.

I procent af vælgertallet ved de enkelte valg har udviklingen siden 1884 med de nævnte forbehold formet sig således i Løgumkloster storkommunes område:

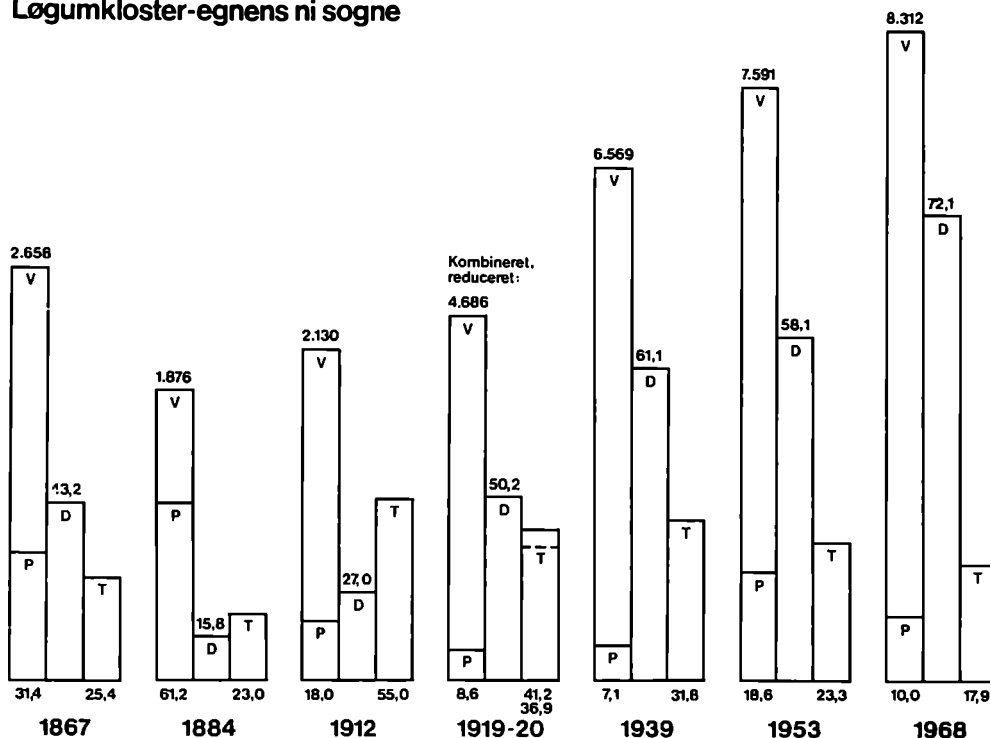
<i>Løgumkloster storkommune</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1884	27,1	32,2	40,7
1912	33,7	50,7	15,6
1919–20	52,0	38,5	9,5
A 1920	56,2	33,5	10,3
1939	65,3	27,0	7,7
1968	76,3	13,5	10,2

I Tinglev storkommunes område (tabel O, 18) var udviklingen følgende:

<i>Tinglev storkommune</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1884	17,9	18,0	64,1
1912	27,7	49,9	22,4
1919–20	51,8	38,9	9,3
A 1920	53,8	36,6	9,6
1939	61,9	31,3	6,8
1968	70,7	18,5	10,8

Man kan undre sig – med de tyske observatører Köster og Tiedje – over det tilsyneladende omslag, der fandt sted i 1919–20 i forhold til tiden før den første verdenskrig. Men man kommer ikke uden om beregninger,

Løgumkloster-egnens ni sogne

Figur XVII

Vælger- og stemmeudviklingen i Løgumkloster-egnens ni sogne 1867–1968 med den bemærkelsesværdigt store passivprocent 1867–1884.

som den H. V. Clausens hjemmelsmand i Hostrup opstillede i 1893 og de stadige forsikringer som f.eks. fra Ravsted, hvor H. V. Clausen efter at have modtaget oplysninger fra urmager Hyltoft og gårdejer Thomsen i 1890 noterede: »Når den endelige afstemning sker, vil alle møde, og sognet vil da give et stort dansk flertal. Denne gang turde kun fem danske i Ravsted by møde ved valget, mens i hele Ravsted sogn ikke ti tyskere blev hjemme«. For en række sogne i dette område gjaldt nok, hvad Claus H. Friis, Nybo i Løgumkloster landsogn, berettede i 1898, at »tyskheden vil ikke tage til, da der ingen indvandring og ingen embedsmænd er«. Andre steder gjaldt det allerede da, at »den store stab af embeds- og bestillingsmænd er i de senere år blevet stærkt forøget, og indvandringen navnlig af småhåndværkere og svende har været meget stærk«. Baneanlæg og anden offentlig indsats af egnsudviklende karakter skulle fortsætte den indsats fra tysk side i de følgende år op til den første verdenskrig.

Sognet med det tyske flertal

I disse egne skete den tyske tilflytning navnlig til Tinglev, hvis indbyggertal i 1860 var 1.301. I 1867 taltes der 1.478, og dette antal holdt sig næsten uforandret til 1895, da indbyggertallet var 1.479, men derefter steg det til 1.617 i 1900, til 1.868 i 1910 og til 1.961 i 1919. Der var altså inden for den periode, for hvilken stemmeretsundtagelsen skulle gælde, sket en tilvækst på 344. Det tyske stemmetal faldt dog kun fra 544 i 1919 til de beregnede 452, afgivet af fast bosiddende i februar 1920, altså med 92.

Udviklingen i Tinglev sogn havde formet sig sådan, at der af 150 danske stemmer i august 1867 i 1884 kun var fire tilbage, mens det tyske stemmetal, der også havde været vigende, fra primærvalget til omvalget i 1884 blev sat op fra 64 til 112 eller fra 21 til 37 procent af vælgertallet. Efter al sandsynlighed er det fortrinsvis embeds- og bestillingsmænd og andre »afhængige«, der er sat i sving for den tyske sag under det pres, at der kun var tyske kandidater at vælge imellem, så man faktisk følte sig tvunget til at gå til valgurnen. Den videre udvikling formede sig således:

<i>Tinglev sogn</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive (s)</i>
1884,1-2	303	4	112	187
1890	307	63	129	115
1912	396	63	250	83 (6)
1919	997	–	544	453
A 1920	922	379	452	91
<i>Omregnet:</i>				
1919	848	–	463	386
A 1920	783	322	384	77
1939	1.300	743	488	69
1968	1.670	1.131	373	166

Efter at det danske stemmetal i 1881–87 havde været nede i bølgedalen, holdt det med en vigende andel af det samlede vælgertal i 1912 sin talmæssige styrke fra 1890, mens det tyske stemmetal næsten var fordoblet.

Efter genforeningen, da tyskheden i Tinglev ved afstemningen sad med flertallet, har udviklingen reelt svaret til den, der fandt sted i tysk tid – med modsat fortegn. Det tyske stemmetal holdt talmæssigt stillingen til 1939, men danskheden voksede med vælgertallet. I procent af vælgertallet ved de enkelte valg og kombinationen af tallene fra 1919 og 1920 har udviklingen været følgende:

	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
1919	–	54,6	45,4
1920	41,1	49,0	9,9
1919–20	37,4	53,6	9,0
1939	57,2	37,5	5,3
1968	67,7	22,3	10,0

Den tyske tilbagegang kan synes ringe i absolutte tal, men væksten i vælgerantal og nedsættelsen af valgretsaldere må også her tages i betragtning.

Om embeds- og bestillingsmændenes betydning for valget i Tinglev sogn i 1890 fortæller en redegørelse fra Rasmus Clausen i Smedager til H. V. Clausen. Af 129 tyske stemmer blev omkring fyrre afgivet af denne gruppe af befolkningen. Der nævnes en amtsforstander og otte kommuneforstandere, en præst og syv lærere, 14 jernbanefolk og to fra postvæsenet samt en gendarm som sikre tyske vælgere. I øvrigt skal omkring 55 gårdmænd og slægtninge til gårdmænd samt ca. 20 småfolk frivilligt have stemt tysk, mens omkring 15 har gjort det, fordi de følte sig tvunget. Trods dette er det ikke Rasmus Clausen bekendt, at nogen i Tinglev sogn havde tysk hussprog. Men når »Tinglev står så skidt«, er det, »fordi der aldrig har været gode danske ledere, men nok tyske«.

Vil man søge oprindelse til tysk sindelag i et dansktalende land, kommer man ikke uden om lederspørgsmålet.

Det skal her kun gentages, at det skarpe skel ikke behøver at følge sprogrænsen. Handelsforbindelser har haft betydning. Grænsen for kirke- og skolesproget har helt åbenbart spillet en betydelig rolle, da »afstemningslinjen« i 1867 blev trukket tværs over landet. De administrative grænser med rødder dybt i fortiden har haft uomtvistelig betydning, som det ses blandt andet af modsætningsforholdet mellem enklavesognene og deres nabosogne dels med tysk rets- og/eller kirkesprog og dels med dansk kirkesprog fra gammel tid. Men her i Slogs herred og omkring Løgumkloster står man over for det problem, hvordan så megen hjemmetyskhed kunne opstå i egne med dansk folkesprog og dansk kirke- og skolesprog, men ganske vist tysk retssprog. Det er, som om befolkningen på midtlandet har været mere konservativ, mere rodfæstet i en fortid som slesvigere end folk i kystområderne. Det danske sprog har holdt sig længst mod syd på midtlandet. Og ønsket om at bevare forbindelsen mellem Nord- og Sydslesvig og endda Holsten holdt sig længst mod nord på midtlandet. Kystområderne havde en livligere erhvervsmæssig – og dermed også kulturel – forbindelse med kongeriget.

Enkeltpersoners indflydelse

At enkeltpersoner har spillet en afgørende rolle for hjemmetyskhedens opståen af den almindelige vedholden ved det gamle i Tinglev og Løgumkloster storkommuners område, kan der næppe være tvivl om.

Talende vidnesbyrd herom har man specielt fra Uge og Ravsted sogne. I Uge beklagede en præst i 1754, at tysk med de mange juridiske fagudtryk skulle være retssprog, »så det næsten kunne se ud, som om man virkelig tilsigtede, at befolkningen intet skal forstå«. Når en præst havde oplæst de nye forordninger, måtte han, langt ned mod Dannevirke, gentage det hele på dansk og gøre det forståeligt ved hjælp af forklaringer på dette sprog.

Da de nationale brydninger dukkede frem omkring 1840 havde Uge imidlertid en præst af en helt anden type, Friedrich Petersen. Han stammede fra Højer præstegård, hvor hjemmets sprog var tysk. Han fik sin uddannelse i Kiel, og det synes at være under indflydelse af ham, at samtlige Uge sogns 56 grundejere i 1840 underskrev en anmodning til stænderforsamlingen i Slesvig om, at »det danske sprog ikkun efter parternes ønske må bruges som retssprog«, og om at der ved lov måtte blive indført tysk undervisning i skolerne. Spiren var da lagt til en vedvarende animositet mod de danske myndigheder hos store dele af Uges befolkning. I hvert fald blev tyskheden stærk i Uge sogn og langt stærkere end i nabosognene i det gamle Åbenrå amt. Tager man den tyske vælgerandel i februar 1920 blandt den bofaste befolkning, var den således i Uge oppe på 41,9 procent, men i Bjolderup kun på 21,8, i Ensted på 14,0 og i Klipleve på 14,3. Udviklingen efter genforeningen er tidligere udførligt omtalt.

Ravsted – den tyske plet i 1867

Helt isoleret havde Ravsted i februar 1867 tysk flertal. Som tidligere omtalt gjaldt det dog ikke sognet som helhed, men kun et afstemningsdistrikt for de dele af sognet, der ikke hørte under Løgumkloster amt. Om årsagen til, at tyskheden blev så stærk i dette sogn og specielt visse dele af det, siges det til H. V. Clausen i 1890, at tre gamle slesvigholstenske præster har gjort fortræd: Bargum, Meyer og den Schmidt, »der begyndte at tale tysk i skolen«. Men her skal først og fremmest nævnes en lægmand, gårdejer, sognefoged og stænderdeputeret Thies Hansen Stenholdt.

Stenholdt var født i 1784 i Nr. Rangstrup herred under Ribe stift og har muligvis ikke stiftet bekendtskab med tysk sprog, før han under Napoleonskrigene tjente som soldat i syv år. I 1812 blev han gift med en enke i Ravsted og dermed gårdmand i dette sogn. Efter hendes død udvidede

han ved nyt giftermål sine besiddelser, og i 1836–46 var han indvalgt i den slesvigske stænderforsamling som repræsentant for de mindre jordbrugere omkring Åbenrå. Uden at komme nærmere ind på sprogdebatten i tiden fra 1836 skal det nævnes, at Stenholdt den 25. august 1838 i Stændertidende refereres således: »Vel vil han taknemligt påskønne det, når det danske sprog indføres ved retten, men nødvendigt synes det ikke«.

Der var intet mærkeligt i denne tale og heller ikke i, at Stenholdt fandt det hensigtsmæssigt, at »skolelærerne skal være forpligtet til at bestå en eksamen (i tysk) for provsten; thi det tyske sprog har stor interesse og nytte«. Langt oppe i Jylland var der landmænd og handelsmænd, der kunne have givet tilslutning til udtalelsen om nytten af at kende det tyske sprog, for oksevejene førte sønderud.

Stænderdeputeret Stenholdt

Men fra samlingen i 1838 til den næste samling i 1840 skete der et omslag.

Fra store dele af Haderslev, Åbenrå og Sønderborg amter var kommet en adresse, der gav udtryk for, at »et klart lys skal opgå over vore borgerlige forhold, så vi kan forstå enhver befaling, enhver forhandling og enhver dom«, om retssproget i Nordslesvig blev dansk.

Men snart kom en protest fra beboere i blandt andet Løgumkloster, Uge og Slogs herred mod indførelse af *danske sæder* og *dansk ret*. Og den 16. oktober 1840 talte Stenholdt for ophævelse af det reskript, han selv havde stillet sig bag med sin tale to år før, for »efter at være kommet tilbage til min hjemstavn, fik jeg efter de omhyggeligste af mig anstillede undersøgelser den overbevisning, at petitionerne var tilvejebragt ved agenter fra den danske propaganda«. Nu erklærede Stenholdt, at »beboerne i de nordlige landdistrikter ville lige så lidt forstå det højdanske forretnings- og navnlig retssprog som det højtyske. Embedsmændene ville derfor endnu hyppigere komme i det tilfælde at måtte forklare os meningen i deres udfærdigelser, og vi måtte i det mindste lige så hyppigt henvende os til en retskyndig rådgiver. Jeg kan derfor ikke overbevise mig om, at det er en trang at sætte det danske sprog i stedet for det i så mange århundreder gyldige tyske. Jeg kan kun se en farlig forandring (Neuerung) i en sådan forholdsregel«.

Vi vil, erklærede den deputerede fra Ravsted, holde fast ved vore gamle rettigheder og i særdeleshed ved vor forbindelse med Holsten, og vi håber ved denne forbindelse at gå en lykkelig fremtid i møde.

Stenholdt døde i 1856, men hans anskuelser levede videre blandt konservative, slesvigske landmænd på midtlandet.

Det usandsynlige og dog ventede flertal

I 1890 gøres det over for H. V. Clausen op, at antallet af dansksindede gårdmænd i Ravsted sogn siden 1863 var faldet fra 46 til 39, men at antallet af gårde på tyske hænder uforandret var 41. De syv, der var »faldet fra« på den danske side, var ikke gået over til tyskerne. De var blot »blakkede«.

Der blev i 1890 afgivet 50 danske og 76 tyske stemmer. Ni tyske stemmer kom fra embeds- og bestillingsmænd (præst, lærere, postbude og gendarm). Dertil kom en række tilvandrede sydfra, blandt andre ni håndværkere fra Kær herred, Angel, Frisland, Holsten og det egentlige Tyskland samt to østpreussiske karle. Men videre havde 38 bønder stemt tysk og en række navngivne enkeltpersoner uden for bøndernes kreds, hvoriblandt otte »tvungne«. Her hørte altså over halvdelen af de tysksindede, der havde stemt, til den bofaste befolkning.

Skønt stemmetallene fra Ravsted i de følgende år ikke så alt for løfte- rige ud, viste det sig i 1907 og 1912, at der havde været danske reserver at trække på. I 1912 stemte af 221 vælgere de 75 dansk og 104 tysk. Den danske andel af stemmerne havde vel tidligere været større, men aldrig før havde danskheden i Ravsted sogn mønstret over en tredjedel af hele vælgerkorpset, og i 1919–20 viste det sig så, at optimisterne fra 1890 havde haft ret: Da den endelige afstemning kom, fik sognet dansk flertal.

Dermed var hjemmetyskheden i Ravsted imidlertid ikke udslettet.

Udviklingen har forment sig således i vælger- og stemmetal:

<i>Ravsted sogn</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
N 1919	496	–	224	272
A 1920	525	303	179	43
1919–20 (kombineret)	570	303	224	43
1919–20 (reduceret)	485	258	191	36
1939	634	396	199	39
1968	730	507	152	71

Det ses, at Slesvigsk Parti i 1939 opnåede et stemmetal, der lå otte over det for et vælgerkorps af personer over 25 år i 1919–20 beregnede, men samtidig var det ikke-tyske stemmetal sat op med 138 af de 149 personer, hvormed vælgerkorpset var vokset. Tyskhedens andel af vælgerkorpset var reduceret fra 39,4 til 31,4 procent, mens de danske partiers andel var vokset fra 53,2 til 62,5 procent. Fra 1939 til 1968 steg vælgernes antal med 96 og det danske stemmetal med 111, mens Slesvigsk Partis stemmetal daledede med 47. Vælgertilvæksten er således også her kommet danskheden fuldtud til gode. Skulle tyskheden i 1968 have bevaret sin styrke fra 1919–20, skulle der være afgivet 288 stemmer på Slesvigsk Parti.

Sammenfatning

Hvor race, sprog og kultur ikke deler et landområdes befolkning, og det nationale sindelag alligevel sætter skel som i Sønderjylland, må det nationale bero på en politisk overbevisning. Men hvorfra stammer da den såkaldte hjemmetyskhed i Sønderjylland? Selve ordet blev vistnok første gang på tryk brugt af Dannevirke i Haderslev i januar 1849, og det var ment som alt andet end en venlighed, men glosen er forlængst accepteret fra tysk side som Heimdeutschum og en naturlig betegnelse for de nordslesvigere, der – oftest som deres fædre – giver udtryk for, at de ønsker at tilhøre det tyske mindretal, kulturelt som politisk.

Som hjemmetysker regnes ikke den i tysk tid mellem 1864 og 1920 indvandrede tysker. Dr. Harboe Kardel skriver således: Mange tjenestemænd, der kom til Nordslesvig, forblev altid »nyborgere« (Neubürger). De styrkede det tyske element, de var medlemmer af Den tyske Forening, men langt den største del af dem . . . forlod igen landet, da Dannebrog blev statsflag. De var et flydende lag, de kom og gik, alt efter forholdene. Men hjemmetyskeren blev. Han var ingen fremmed eller gæstearbejder. Han havde en lige så velbegrunnet hjemstavsret som sin danske nabo.

Men hvad er da en hjemmetysker? En talsmand for mindretallet i mellemkrigsårene, dr. Lorenz Christensen, hævdede, at en hjemmetysker er en mand, som ingen er kompetent til at drage til ansvar, »fordi han af fri beslutning har sluttet sig til slesvigholstenismen, fordi han gennem en viljesakt, der kan have mange forskellige grunde, føler sig som tysker«, skønt han hører til »den del af befolkningen i Nordslesvig, der er hjemmefødt i grænseområdet og mere eller mindre har vestjysk som modersmål eller omgangssprog, og som efter hele sit væsen er ensartet med den dansksindede del af grænsebefolkningen«.

Måske har det været vanskeligere for den danske befolkning end for det tyske mindretal at stryge en odiøs klang af ordet hjemmetysker. I hvert fald skriver »grænsepræsten« N. P. Nielsen i sine erindringer: Jeg skal ikke nægte, at da jeg kom til Sønderjylland, havde jeg den opfattelse, at hjemmetyskere var mennesker af ringere kvalitet. De havde jo svigtet deres danske landsmænd, været utro mod deres arv, var gået over til fjenden – måske for fordels skyld. Men videre hedder det: Dette syn på

hjemmetyskerne måtte jeg totalt ændre; thi vore hjemmetyskere var som mennesker på ingen måde ringere end de danske. De var redelige og retsindige mennesker. Pastor Nielsen nævner forskellige grunde til at være hjemmetysker og tilføjer: Vi må tage det som en kendsgerning og respektere ærlig overbevisning uden snæversind.

Men kan der være forskellige årsager til, at enkeltpersoner i tidens løb har sluttet sig til det tyske mindretal – og H. V. Clausen nævner mange – må det dog nok erkendes, at grundstammen i hjemmetyskheden har rod i forholdene før 1864. H. V. Clausen fastslår i 1894 meget bestemt, at kun få i landsognene blev tysksindede efter 1864. Enten var de selv eller deres fædre det før den tid. Hvorfor de blev det ses måske klart af Ravsted-gårdmanden Thies Hansen Stenholdts tale i Stænderforsamlingen i Slesvig i 1840 og af En Slesvigers agitationsskrift forud for valget den 12. februar 1867. Begge lægger eftertryk på den erhvervsøkonomiske fordel ved forbindelserne sydpå. Man vidste, hvad man havde, og frygtede, hvad man kunne få, hvis denne forbindelse blev kappet over.

Længe havde nordslesvigerne stået vaklende over for den nationale bevægelse, men i 1867 kom den lejlighed, der utvivlsomt låste standpunkterne fast for generationer i de fleste slægter, hvad enten de gik klart til den ene side, eller man delte sig i en dansk og en tysk gren.

I tabel P, 1 kan man følge udviklingen i den del af Sønderjylland, der i 1920 vendte tilbage til Danmark, med undtagelse af Bov kommune, og idet tallene for en række markante valgår sættes i forhold til vælgertallet ved folketingsvalget i 1920, tegner der sig følgende billede af udviklingen:

<i>Fire amter 1867–1968</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>
1867	46,3	30,9	7,1
1884	33,3	15,7	6,7
Danske undersåtter 1885		9,1	
1912	45,4	22,0	13,5
1919 reduceret	91,5	–	27,1
A 1920 reduceret	93,6	67,6	18,5
1919–20 kombineret, reduceret	102,1	67,6	27,1
F 1920	100,0	59,3	9,8
1939	134,7	104,1	19,6
1968	193,0	162,1	9,0

Man må ved læsningen af disse tal erindre, at indtil 1912 havde kun mænd valget, at der allerede ved valget den 12. februar 1867 var kommet en del egnsfremmede sydfra til landsdelen, og at en del dansksindede var rejst nordpå. Man må også huske, at når det danske stemmetal fra

1867 til 1884 faldt stærkere end vælgertallet (15,2 mod 13,0), kan det forklares med, enten at der har meldt sig valgtræthed blandt dansksindede vælgere (en ganske sandsynlig forklaring, hvor man intet resultat kunne vente af valget) eller at en større udvandring mod nord delvis var opvejet af en vælgertilgang fra syd. Begge dele har også kunnet gøre sig gældende. Men tilstedeværelsen af mandlige danske undersåtter over 25 år i et antal, der svarede til 9,1 procent af vælgertallet i september 1920, viser, at det danske element i firserne var langt stærkere, end stemmetallet angav. En fremgang i vælgernes antal fra 1884 til 1912 på 12,1 angiver omfanget af danske undersåtters erhvervelse af tysk indfødsret og stemmeret, af naturlig befolkningstilvækst og af indvandring sydfra. I overensstemmelse hermed fremkommer en dansk stemmefremgang på 6,3 og en tysk på 6,8 procent af vælgertallet ved folketingsvalget i 1920. Hertil kommer yderligere en socialdemokratisk erobring på et par procent. Alt i alt således en betydelig mobilisering af vælgere i 1912 sammenlignet med 1884.

I 1919 må vælger- og stemmetal af hensyn til sammenligningen bagud og forud som følge af den lavere valgretsalder reduceres med 15–16 procent, og det viser sig da, at kvindevalgrettens indførelse, hvad man også skulle vente, har medført godt en fordobling af vælgertallet fra 1912 til 1919, og at der også er sket en fordobling af det tyske stemmetal, idet der dog ikke er taget hensyn til antallet af socialdemokratiske stemmer i 1912. De udgjorde 2,7 procent af vælgertallet i september 1920, og der findes ikke midler til at fastslå, hvor stor en del af dem der i 1912 var henholdsvis dansk- og tysksindede, men et tab svarende ret nøje hertil led tyskheden altså ved nationalforsamlingsvalget i 1919 – godt 2.000 stemmer.

Da ikke alle dansksindede havde stemmeret ved nationalforsamlingsvalget i 1919, og der ikke opstilledes nogen dansk kandidat ved dette valg, og da ikke alle tysksindede havde stemmeret i februar 1920, har stemmetallene fra disse to valg, efter at tilrejsendes stemmer i 1920 er filteret fra, måttet kombineres for at få tilvejebragt det rette billede af det nationale styrkeforhold i den hjemmehørende befolkning umiddelbart før genforeningen i 1920, og yderligere har stemmetallene under hensyn til den lavere stemmeretsalder både ved nationalforsamlingsvalget og afstemningen måttet reduceres med de nævnte ca. 15 procent, for at der kunne tilvejebringes et sammenligningsgrundlag med tidligere og påfølgende valg. Resultatet heraf er blevet, at det beregnede tyske stemmetal for vælgere over 25 år i 1919 udgjorde 27,1 og det danske stemmetal i februar 1920 tilsvarende 67,6 procent af det samlede vælgertal ved folketingsvalget i september 1920.

Som udtryk for bl.a., at et vist antal dansksindede endnu ikke i 1912 havde haft valgret til den tyske rigsdag, blev det danske stemmetal i februar 1920 ikke blot fordoblet som følge af kvindevalgrettens indførelse. Det blev godt og vel tredoblet, samtidig med at det tyske stemmetal reduceredes fra 1919 til 1920 som følge blandt andet af bestemmelsen om, at bosiddende med mindre end 20 års fast ophold i landsdelen ikke skulle have valgret ved folkeafstemningen. Skulle alle tilstedeværende og i 1919 bosiddende over 25 år have haft valgret ved begge valgene, ville deres tal formentlig have udgjort ca. 102 procent af det antal vælgere, der var opført på valglisten i september 1920. Kun 91,5 procent heraf havde valgret i 1919 og kun 93,6 procent i februar 1920.

Når den tyske vælgerandel fra 1919 til 1920 sank fra 27,1 til 18,5 procent af vælgertallet i september 1920, er forskellen mellem de to tal udtryk for, hvor stor en del tysksindede, der havde valgret i 1919 og ikke i 1920 – altså ca. 8,6 procent af vælgertallet i september 1920 eller ca. 6.400 over 25 år, hvis det antages, at sindelagsskifte ikke har fundet sted fra tysk til dansk i denne periode.

Umiddelbart efter genforeningen sank valgdeltagelsen på begge sider for efterhånden at stige frem til 1939 – det danske stemmetal i klar overensstemmelse med vælgertilvæksten, det tyske ikke stort mere end til at hævde den rent talmæssige styrke fra afstemningen i februar 1920. Og mens det danske stemmetal efter 1939 som helhed har fortsat sin vækst i overensstemmelse med vælgertallet, er det tyske reduceret til under det halve.

Tyskheden i Sønderjylland kulminerede i tiden efter 1920 i 1939, men det må konstateres, at selv om stemmetallet nåede lidt højere i 1939 end antallet af tyskstemmende over 25 år ved folkeafstemningen i 1920, var andelen af det aktuelle vælgerkorps dalet fra 19,7 til 14,6 procent.

Til sammenligning af udviklingen i de fire amters områder fra tysk tid – altså specielt med et Haderslev amt, der strakte sig fra Lillebælt i øst til Vadehavet i vest – kan efter tabel P, 2a–d opstilles følgende beregninger over vælgertallet ved de mere markante valg, sat i forhold til vælgertallet i det pågældende amts område ved folketingsvalget i 1920:

<i>Vælgertal 1867–1968</i>	<i>Haderslev amt</i>	<i>Sønderborg amt</i>	<i>Åbenrå amt</i>	<i>Tønder amt</i>
1867	47,1	44,6	43,0	51,2
1884	30,8	34,1	33,6	37,8
(DU 1885)	(12,7)	(7,5)	(5,4)	(7,4)
1912	45,1	46,4	46,4	43,7
1919 reduceret	87,0	95,5	93,1	94,2
1919–20 kombineret	102,5	101,0	101,3	104,4
A 1920 reduceret	92,8	93,0	93,7	96,0
F 1920	100,0	100,0	100,0	100,0
1939	134,9	133,2	137,6	132,5
1968	184,1	226,9	192,1	166,7

Tallene for 1867 er udtryk for, at Tønder amt har haft den forholdsvis dårligste udvikling fra 1867 til 1920. Bedst klarede Åbenrå amt sig. Tallene for 1939 og 1968 viser udviklingen efter genforeningen, og her lå Åbenrå amt klart i spidsen til 1939, hvorefter Sønderborg amt med hele den nye stærke industrielle udvikling tog føringen. Igen sakkede Tønder amt agterud, hvilket set fra et dansk nationalt synspunkt måtte være beklageligt, fordi det var her, tyskheden fra første færd var stærkest, og der overalt efter 1920 er en klar overensstemmelse mellem befolknings- og vælgertilvækst på den ene side og fremgangen i danske stemmer på den anden. Stadig i procentdele af det samlede vælgertal – i hvert amt for sig – i september 1920 har udviklingen i de danske stemmetal formet sig således:

<i>Danske stemmetal</i>	<i>Haderslev amt</i>	<i>Sønderborg amt</i>	<i>Åbenrå amt</i>	<i>Tønder amt</i>
1867	33,5	33,7	26,3	27,9
1884	17,3	18,8	14,1	9,8
(DU i 1885)	(12,7)	(7,5)	(5,6)	(7,4)
1912	25,8	23,8	18,4	15,3
A 1920	73,9	71,6	61,1	55,4
1939	113,5	103,0	100,5	88,4
1968	160,6	193,6	156,7	128,0

Væksten i danske stemmetal fra 1920 har amtsvis stået i følgende forhold til væksten i vælgertallet, beregnet som procentdel af vælgernes antal i september 1920:

	<i>Væksten 1920–39</i>		<i>Væksten 1939–68</i>	
	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>
<i>Dansk tilvækst 1920–68</i>				
Haderslev amt	42,1	39,6	49,2	47,1
Sønderborg amt	40,2	31,4	93,7	90,6
Åbenrå amt	43,9	39,4	54,5	56,2
Tønder amt	36,5	33,0	34,2	39,4
Hele området	41,1	36,5	58,3	58,0

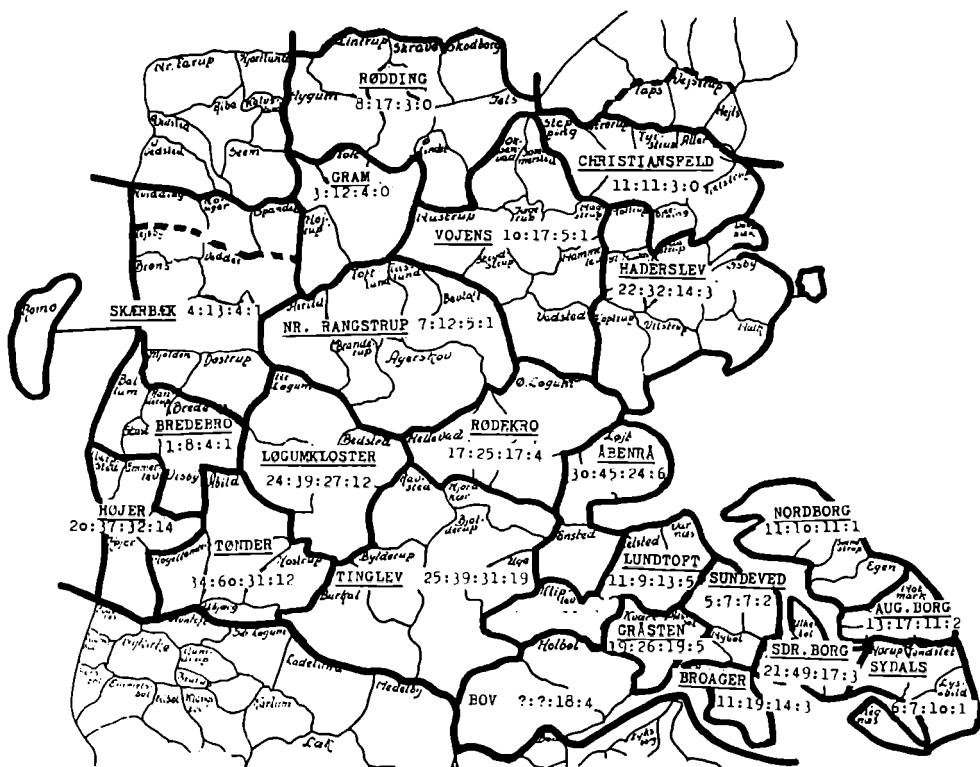
For det tyske stemmetals vedkommende har udviklingen været følgende:

<i>Tyske stemmetal</i>	<i>Haderslev amt</i>	<i>Sønderborg amt</i>	<i>Åbenrå amt</i>	<i>Tønder amt</i>
1867	5,7	5,1	9,0	11,0
1884	6,1	5,6	7,5	11,3
1912	11,3	10,7	14,8	20,8
1919	21,4	22,7	30,8	42,0
A 1920	11,7	14,7	23,2	33,6
1939	10,1	17,5	27,7	34,9
1968	3,3	6,5	12,6	21,0

Der var nogen usikkerhed på tysk side de første år efter 1867, men fra 1884 til 1912 skete ret nær en fordobling i alle fire amter og så atter en fordobling ved kvindevalgrettens indførelse i 1919, i 1920 en betydelig nedgang overalt i forbindelse med valgretsundtagelsen for personer med mindre end tyve års fast ophold i landsdelen, videre til 1939 i de tre sydlige amter en vis fremgang i de tyske stemmetal, men dog ikke så meget, at mindretallet i noget af amterne nåede op på styrken fra 1919, og endelig fra 1939 til 1968 overalt tilbagegang: i Haderslev amt, hvor der kun var få tysksindede, med 6,8, i Sønderborg amt med 11,0, i Åbenrå amt med 15,1 og i Tønder amt med 13,9 procent af vælgertallet i september 1920.

Tilsvarende opstillinger findes for de nuværende storkommuners områder i tabellerne O, 1c–23c, beklageligvis dog for de i Haderslev amt beliggende storkommuner med undtagelse af vælgertal for 1912, da det danske stemmetal steg betydeligt i forhold til 1907 – sandsynligvis i helt overvejende grad på grund af meddelelse af tysk indfødsret til tidligere danske statsborgere og statsløse børn af danske undersåtter.

Arbejdet med hele denne fremstilling har været præget af en vis usikkerhed. Det kneb længe med at finde det ønskede talmateriale, og efterhånden som det omsider blev fundet i det omfang, der er redegjort for i afsnittet Formål og Grundlag, måtte adskilligt beregningsarbejde revideres.

Kort J

De sønderjyske storkommuner med angivelse af procentdelen af de aktive vælgere 1) i 1867, 2) ved kombination af tallene fra nationalforsamlingsvalget i 1919 og afstemningen i 1920, 3) ved folketingsvalget i 1939 og 4) ved amtsrådsvalget i 1974.

res og delvis kasseres. Dertil kommer, at det efter kommunal- og valglovsreformerne i 1970–71 mistede noget af sin værdi at fuldføre arbejdet efter den oprindelige plan med en gennemgang af hver sognekommune for sig, idet man ikke kan følge disse enheder under den fortsatte udvikling. Det besluttedes derfor at fastholde talmaterialet hovedsagelig under to synsvinkler: den tyske hovedinddeling i »Kreise« eller på dansk amter og en inddeling, lagt til rette på grundlag af de nye stor- eller primærkommuners områder. Sognematerialet bilægges dog i delvis bearbejdet stand med beregnede andele af danske, tyske og passive (i den tyske tid herunder socialdemokratiske) vælgere for hvert valg, så vidt vælgertallene sognevis har kunnet konstateres. På dette grundlag skulle lokalhistorisk interesserede forholdsvis let kunne opstille oversigter over udvik-

lingen i de enkelte sogne i lighed med opstillingerne for amter, købstæder og storkommuners områder. Det må dog erindres, at kommunegrænser har kunnet skære sognegrænserne. Fejl i denne forbindelse vil være ret betydningsløse for så vidt angår storkommunerne, men kan volde uafhjælpelige vanskeligheder, når det drejer sig om mindre enheder – således gør indlemmelser i Haderslev direkte sammenligning mellem valgene i 1907 og 1912 for købstadens og de delte sognekommuners vedkommende umulig, og en række andre vanskeligheder er tidligere nævnt. I en del tilfælde vil originalmaterialet i arkiverne dog kunne afhjælpe eventuelle lokalhistoriske savn.

Det skal nu blot til sidst fastslås, at det tyske mindretal i Sønderjyllands amt indtager en ret enestående stilling blandt europæiske mindretal derved, at det har sprog, race, religion, etniske forhold og historie fælles med naboer, der bekender sig til dansk nationalitet. Mindretallet bygger fra første færd navnlig på et økonomisk program om tilknytning til et større marked sydpå. Det er disse forhold, der gav H. V. Clausen grundlag for sin formodning om, at det meste af hjemmetyskheden, når Nordslesvig blev dansk, ville forsvinde som dug for solen.

Er det så sket? Om man finder det, afhænger vel af øjnene, der ser, og den enkeltes nationale tålmodighed. Vil man sammenligne med et andet europæisk mindretal, hvis udvikling i tiden efter 1920 klart kan belyses, må det være naturligt at se på den svenske folkegruppe i Finland – først det tyske mindretal målt i de afgivne tyske stemmers procentdel af det samlede vælgerkorps i landsdelen i september 1920 og det sproglige svenske mindretal målt i procent af den samlede befolkning i Finland samme år:

<i>Hjemmetyskere i Sønderjylland</i>	<i>Finlands svenske befolkning</i>
A 1920: 18,5 pct.	1920: 11,0 pct.
F 1939: 19,6 pct.	1940: 11,4 pct.
F 1960: 11,9 pct.	1960: 10,6 pct.
F 1971: 9,0 pct.	1970: 9,8 pct.

Og dernæst målt i forhold til henholdsvis det samlede vælgertal i landsdelen og den samlede befolkning i landet hvert af de angivne år:

<i>Hjemmetyskere i Sønderjylland</i>	<i>Finlands svenske befolkning</i>
A 1920: 19,7 pct.	1920: 11,0 pct.
F 1939: 14,6 pct.	1940: 9,6 pct.
F 1960: 7,0 pct.	1960: 7,4 pct.
F 1971: 4,4 pct.	1970: 6,6 pct.

Tendensen er den samme. Der kan, som de første 19–20 år efter 1920, være tale om en absolut fremgang i mindretallets talmæssige styrke, men i forhold til den samlede befolkning henholdsvis det samlede vælgerkorps vil mindretallet, hvis det ikke har højere fødselsoverskud end befolkningsflertallet, og der ingen »omvendelser« finder sted, mindske periode for periode. Hertil er imidlertid for det tyske mindretals vedkommende kommet en direkte afgang i stemmetallet, fordi nazismens og dermed det tyske nederlag i den 2. verdenskrig kom til at betyde, at en magnetisk kraft fra »moderlandet« svækkedes, samtidig med, at en ny tids økonomiske forhold vel har betydet, at forhåbningerne til bedre erhvervsbetinger mod syd uden det øvrige Danmark, som mange troede på i perioden 1867–1939, er svækket.

Utrykte kilder

Rigsarkivet

Privatarkiver

Arkivnr. 5286 Lektor H. V. Clausens Arkiv

F. Statistiske oplysninger om de nationale forhold i Nordslesvig 1890–1912 (5 pk. og 12 bd.), nemlig

1890 (delvis tillige fra 1863 og 1872, ordnet alfabetisk efter sognene). 1 pk. ca. 1891–92 (gårdmandslistre). 1 pk.

ca. 1891–92, revideret 1893–94 (gårdmandslistre). 1 pk.

1900–01 ordnet efter herrederne. 12 bd.

1900–03 statistisk materiale og do. tabeller bl.a. ved valget 1901 (skal være 1902. A. L.) samt statistik over sindelaget bl. ejendomsbesiddere i Nordslesvig 1901–03 m. kort 1912 (kun for enkelte byer og sogne). 1 pk.

G. Spredte oplysninger om nationale og politiske forhold i Nord- og Mellem-slesvig. 1888 (1845)–1920–35. 2 pk.

Arkivnr. 5934 Mackeprang, Carl Mouritz Clod, hans arkiv.

Diverse sager vedrørende genforeningen 1918–20 2 pk.

Samlinger af avisudklip vedr. Nordslesvigs historie 1864–1909.

Tyske myndigheder.

Ministeriet for hertugdømmerne Holsten og Lauenborg. Tyske folketællinger (1. december 1885). Optanter 1885.

Landsarkivet i Aabenrå

Haderslev Landrådsarkiv

Fag 53. 1. Reichstagswahl pro 1871 ... 1 læg. – 8–10. Wahl zur Verfassungsgebenden deutschen Nationalversammlung 1918–19. Rigsdagsvælgerliste 1878

1. valgkreds hæfte 1, 2 og 3, 3 bd. 1878. – 1881 hft. 3, 4 og 5, 3 bd. 1881.

Valgliste til rigsdagsvalg 1878, 1881, 1898, 1902 (ufuldstændig), 1903 1906 (ufuldstændig), og 1907.

Sønderborg Landrådsarkiv

Nr. 2175 Rigsdagsvalg 1877.

Nr. 2176 Rigsdagsvalg 1878.

Nr. 2177 Rigsdagsvalg 1881, I–II.

Nr. 2178 Rigsdagsvalg 1884.

Nr. 2179 Rigsdagsvalg 1886, I–II.

- Nr. 2180 Rigsdagsvalg 1887, I-II
- Nr. 2181 Rigsdagsvalg 1890, I-II.
- Nr. 2182 Rigsdagsvalg 1893, I-II.
- Nr. 2184 Rigsdagsvalg 1898, I-II.
- Nr. 2185 Rigsdagsvalg 1902, I-II.
- Nr. 2186 Rigsdagsvalg 1903, I-II.
- Nr. 2187 Rigsdagsvalg 1906, I-II.
- Nr. 2188 Rigsdagsvalg 1907, I-II.

Abenrå Landrådsarkiv

C. Das deutsche Reich. Reichstagswahlen.

B. Special-Akten 1-13.

1. Die Wahlen zum deutschen Reichstag 1869-1913. Hft. 1-7.
2. Konvolut m. papirer vedrørende rigsdagsvalg. 1911.
3. Pakke m. papirer vedr. rigsdagsvalg 1903.
4. Akten betref. Reichstagswahl 1898.
5. Wählerliste u. Wahlprotokolle ü. die Reichstagswahl 1884
6. Wählerliste u. Wahlprotokolle ü. die Reichstagswahl 1887
7. Wählerliste u. Wahlprotokolle ü. die Reichstagswahl 1890
8. Wählerliste u. Wahlprotokolle ü. die Reichstagswahl 1893
9. Wählerliste u. Wahlprotokolle ü. die Reichstagswahl 1898
10. Wählerliste u. Wahlprotokolle ü. die Reichstagswahl 1903
11. Wählerliste u. Wahlprotokolle ü. die Reichstagswahl 1907

Tønder Landrådsarkiv

C. Det tyske Rige - rigsdagsvalg 1-26.

1. 1874. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
2. 1877. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
3. 1878. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
4. 1881. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
5. 1884. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
6. 1887. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
- 7-8. 1890. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
9. 1893. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
10. 1898. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
11. 1903. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
12. 1907. Valgprotokol til rigsdagsvalget.
13. 1867. Sager ang. valget til den nordtyske rigsdag d. 12. februar 1867.
14. 1874. Sager angående rigsdagsvalget.
15. 1876-77. Acten betr. die Reichstagswahlen am 10. Januar 1877.
16. 1876-77. Acta über die Ermittlung der Ergebnisse des Reichstagswahl im IV. Schleswig-Holsteinischen Wahlkreise am 10. Januar 1877.
17. 1878. Akter vedr. rigsdagsvalget.
18. 1881. Betr. Reichstagswahlen.
19. 1881. Verhandlungen über die Ermittlung des Wahlergebnisses der Reichstagswahlen von 27/10-1881 im IV. S-H Wahlkreis.
20. 1884-90. Betr. die Reichstagswahlen 1884, 1887, 1890.
21. 1892. Betr. die Wahlen zum Reichstage 1893.
22. 1898. Akter vedr. Rigsdagsvalget.

23. 1903. Betr. Reichstagswahlen.
24. 1903. Betr. Reichstagswahlen.
25. 1912. Betr. Reichstagswahlen.
26. 1877–1878. Akter ang. de tyske rigsdagsvælgeres konfession.

Alfabetiske lister (sessionsprotokoller) for Haderslev amt 1866 ff.

Vælgerforeningens Arkiv

IV, 2. Vælgerforeningen for Nordslesvig og dens forhandlinger. 348: Alfabetisk fortegnelse over tilrejsende vælgere syd fra 1 bd. 360: Lister og beregninger over afstemningsresultatet 1 pk. 361: 1920: Indberetninger om, hvorledes de syd- og nordfra tilrejsende vælgere stemte. 1 pk. stat. bearbejdet af Jakob Petersen.

Privatarkiver: Anders Lebecks Arkiv

Nr. 25–53. Sager vedrørende A. Lebecks national-politiske undersøgelser 29 pk.

Haderslev Byarkiv

Acta des Magistrats in Hadersleben betreffend Listen zur Reichstagswahl 1873. Abth. III.

Stadtarchiv Flensburg

Pk. II, 57 Vælgertal fra Flensburg og Åbenrå landkredse 1898.

Landesarchiv Schleswig-Holstein, Gottorp

Abt. 320 nr. 149 u. 150 – rigsdagsvalg 1866–92 og 1870–71 i Flensburg amt.

Akten des Ober-Präsidiums der Provinz Schleswig-Holstein. Wahlen zur Deutschen Nationalversammlung u. Reichstag. Abteil. 301 nr. 806², 806³ og 5407 samt 309 nr. 8342.

Besondere Beilage zum Deutschen Reichs-Anzeiger no. 31 und 32 vom 1. und 8. august 1874. Zur Statistik der Wahlen für die zweite Legislaturperiode des Deutschen Reichstages.

Neues Archiv Abtlg. II Parlamente, Wahlen. C. 55 Generalakten über Wahlen zum Deutschen Reichstag 1884–1913.

Trykte kilder

Statistiske Meddelelser 4. rk. 62, 71, 77, 83, 92, 99, 109, 120, 126, 132, 142, 154, 155, 169, 1961, 2, 1965, 3, 1967, 5, 1968, 8, 1972, 6, 1974, 7, 1975, 7 angående folketingsvalg sept. 1920–1975 og 4. rk. 109 og 154 angående landstingsvalg 1939 og 1953, 4. rk. 83 angående kommunale valg samt 1971,10 og 1974,12 angående amtskommunale valg.

Statistiske Undersøgelser nr. 10. Folketal, areal og klima 1901–60 og diverse andre publikationer angående folkemængden, befolkningens bevægelser og Danmarks administrative inddeling samt Statistisk Tabelværk vedr. folketællingerne i 1921 og 1939 og 1970:5.

Die Bevölkerung der Gemeinden in Schleswig-Holstein 1867–1970 (Historisches Gemeindeverzeichnis). Herausgegeben vom Statistischen Landesamt Schleswig-Holstein (Kiel 1972).

Diverse årgange af de i teksten nævnte dag- og ugeblade i Det kgl. Bibliotek og Universitetsbibliotek I.

Afstemningen i Slesvig ved Valget til Den nordtyske Rigsdag den 12. Februar 1867 (Udg. af Den danske Folkeforening – København 1867).

Ekstrakt af Bekendtgørelserne fra Den internationale Kommission for Slesvig (København 1920).

Folkeafstemningen i 1920 (Sønderborg 1930).

Haandbog for danske Tillidsmænd (København 1919).

Mellem Flensborg Fjord og Danevirke. Udg. af Sønderjysk Kres af 1918 (København 1919).

Det midlertidige Ministerium for sønderjydske Anliggender: Afstemningen i Sønderjylland (København 1920).

Nordslesvig 1899. Udvisningsdebatterne i Landdagen og Rigsdagen. Gengivne efter de stenografiske Beretninger (Aabenraa u.å.).

Nordslesvig efter Genforeningen. 7 radioforedrag (København 1951).

Sprogforeningens Årsberetninger.

Sønderjydske Årbøger 1889 ff.

Sønderjydske Månedsskrift 1924 ff.

Tidende for Forhandlinger ved Provinsialstænderne for Hertugdømmet Slesvig 1836, 1838 og 1840.

Vore Valg til den nordtyske Rigsdag den 31. August. Fra Nordslesvig (København 1867).

Thomas Otto Achelis: Geschichte des Corps Holsatia 1813–1936 (Kiel 1957).

- Thomas Otto Achelis: Matrikel der schleswigschen Studenten 1517–1864 (København 1967).
- N. Ahlmann: Et Forsvar imod En Slesviger: »Afstemningen i Slesvigs nordlige Distrikter« (København 1867).
- Karl Alnor: Die Abstimmung in Nordschleswig (Schl.-H. Jahrb. 1921).
- Karl Alnor: Handbuch zur schleswigschen Frage III: Die Teilung Schlesiens 1918–1920 (Neumünster 1938).
- Karl Alnor: Johannes Schmidt-Wodder (Neumünster 1929).
- Vald. Ammundsen, Martin Rade og Joh. Tiedje: Nordslavisk – en forhandling i ugebladet Die christliche Welt (København 1909).
- Georg R. H. Beckmann: Die Wahlen von 1867 zum norddeutschen Reichstag und die antipreußische und dänische Wählerschaft in Schleswig (April 1948, maskinskrevet manuskriptgennemslag i Det danske Centralbibliotek i Flensborg).
- Charitas Bischoff: Bilder aus meinem Leben (1931).
- Gerd Callesen: Die Schleswig-Frage in den Beziehungen zwischen dänischer und deutscher Socialdemokratie von 1912 bis 1924 (Apenrade 1970).
- P. A. Callø: Danske Undersætter i Nord- og Mellemslavisk i 1885 (Sønderjyske årbøger 1942).
- L. P. Christensen: Slavisk delt (Flensborg 1923).
- H. V. Clausen: Før Afgørelsen (København 1918).
- H. V. Clausen: Nordslavisk 1863–93. Den nationale Stilling på Landet (Sønderjyske Årbøger 1894 – Særtryk).
- H. V. Clausen: Sønderjylland (København 1890).
- Vilh. la Cour, Knud Fabricius, Holg. Hjelholt og Hans Lund: Sønderjyllands Historie fremstillet for det danske Folk IV og V (1943).
- Jacques de Coussange: Det slaviske Spørgsmål og Selvbestemmelsesretten (København – Flensborg 1929).
- P. Eliassen: Presseforhold i Sønderjylland (i Dansk Provinspresse, Provins-Journalistforeningen 1900–1925 – Odense 1925).
- Claus Eskildsen: Den nationale Stilling 1939 (Særtryk af Sønderjysk Maanedsskrift 1939).
- Claus Eskildsen: Dansk Grænselære (København 1936).
- Claus Eskildsen: Den sønderjyske Befolknings Slægtsforbindelser (København 1942).
- Troels Fink: Fem Foredrag om Dansk Udenrigspolitik efter 1864 (Århus 1958).
- Troels Fink: Otte Foredrag om Danmarks Krise 1863–65 (Århus 1964).
- Troels Fink: Rids af Sønderjyllands Historie (København 1943).
- Troels Fink: Sønderjylland siden Genforeningen i 1920 (København 1955).
- H. V. Gregersen: Laurids Skaus Brevveksling med politiske Venner i Sønderjylland (Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 42 1970).
- M. Hammerich: Det slaviske Spørgsmål indtil 1920 (Sønderjysk Maanedsskrift 1935).
- H. P. Hanssen: Fra Kampårene I–II (København 1927–29).
- H. P. Hanssen: Grænsespørgsmålet. Bidrag til dets Historie (København 1920).
- H. P. Hanssen-Nørremølle: Sønderjyderne under Fremmedherredømmet 1864–1888 (Studentersamfundets Småskrifter nr. 65–66 – København 1888).
- Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen (red.): Åbenrå Bys Historie III (1974).

- Franz v. Jessen (red.): Håndbog i det nordslesvigske Spørgsmåls Historie (København 1901).
- Franz v. Jessen (red.): Haandbog i det slesvigske Spørgsmåls Historie 1900–1937 bd. 1–3 (København 1938).
- Harald Jørgensen: Genforeningens statspolitiske Baggrund (Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 43 – 1970).
- Th. Kaftan: Erlebnis und Beobachtung (Kiel 1924).
- Morten Kamphövener: Klang af Skæbne og Tyng (Sønderborg 1971).
- Morten Kamphövener: Hvad er en Hjemmetysker? (Sønderj. Månedsskrift 1969).
- Harboe Kardel: Nordschleswigs Erbe (Åbenrå 1964).
- Adolf Köster: Der Kampf um Schleswig (Berlin 1920).
- Knud Kretzschmer: Sønderjydske Noter (København 1936).
- Poul Kürstein: Flensborg Avis 1869 – 1. oktober – 1969. Sydslesvigske år og dage (Flensborg 1969).
- A. Peschke Køedt: Minder fra Flensborg i Mit Hjem, udg. af Dagens Nyheder (København 1912).
- Jørgen Larsen: Sønderjyllands Kirkehistorie (København 1946).
- Kai Edvard Larsen: Dansk og tysk i Nordslesvig 1920–45 (Sønderborg 1945).
- Kai Edvard Larsen: Fra en stormfuld Tid. Det sønderjydske danske Samfunds Historie (Sønderborg 1969).
- Anders Lebeck: Gennem Angel til Dannevirke (Haderslev 1919).
- Anders Lebeck: Grænseboere 1925 (Aabenraa 1925).
- Anders Lebeck: Vor nationale Arbejdsmark. Arbejdsvilkår og Midler (Aabenraa 1926).
- M. Mackeprang: Nationalitetskampen efter 1864 (Særtryk u. å.).
- M. Mackeprang: Nordslesvig 1864–1909 (København 1910).
- Jens Möller m.fl.: D.h.c. Johs. Schmidt-Wodder 1869–1944. Festgabe der Deutschen Volksgruppe (Åbenrå 1944).
- N. Neergaard: Under Junigrundloven I–II (1892–1916).
- Frede Nielsen: Fra Udmark til Forpost (København 1938).
- Frede Nielsen, C. J. Bech og Kai Edvard Larsen (red.): I. P. Mindebogen (Sønderborg 1953).
- Johan Peter Noack: Det tyske Mindretal i Nordslesvig under Besættelsen (København 1974).
- August Palm: Ur en agitators liv (Stockholm 1970).
- Volquart Pauls: Dänentum in Eiderstedt? (Kiel 1936).
- Fr. Petersen: Erlebnis eines schleswigschen Predigers (Frankfurt a. M. 1856).
- Jakob Petersen: En kort Oversigt over Folketingsvalgene 1920–1935 (Åbenrå 1939).
- Jakob Petersen (red.): Kulturelle Forhold i Sønderjylland 1920–42 (Haderslev 1943).
- Marten Refslund Poulsen: Erindringer I–II (København 1953).
- Max Rasch: Thies Hansen Steenholdt i Zeitschrift für Schleswig-Holsteinische Geschichte 80 s. 171, 1956.
- H. Rosendal: Træk af Danskhedens Historie i Sønderjylland I–II (København 1912).
- H. E. Schack: Om Slesvigs Deling (København 1849).

- Johs. Schmidt: Von Wodder nach Kopenhagen, von Deutschland zu Europa (Flensborg 1951).
- En Slesviger: Afstemningen i Slesvigs nordlige Distrikter (Kiel 1867).
- Kaare Svalastoga og Preben Wolf: En By ved Grænsen (København 1963).
- Nicolai Svendsen og Svend Thorsen (udg.): Tiende Februar (København 1939).
- A. Svensson: Redaktør J. Jessen I–III (Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 16).
- André Tardieu og Franz v. Jessen: Slesvig paa Fredskonferencen (København – Flensborg 1926).
- H. Lausten Thomsen og Nicolai Svendsen (udg.): Haabets Mænd (Flensborg 1923).
- Ingeborg Refslund Thomsen: Hjemme i Nordslesvig (København 1962).
- Eduard Thorn: Die erste Teilung Schlesiens 1918–20 (Hamburg 1921).
- Svend Thorsen: Delt efter Anskuelse (København 1970).
- Svend Thorsen: Lunets Sønner (København 1958).
- Svend Thorsen: Når en Grænse falder. Røster fra Genforeningstiden (Haderslev 1970–71).
- Johannes Tiedje (udg.): Den tyske Note angående Slesvig (Berlin 1920).
- Johannes Tiedje: Die Zustände in Nord-Schleswig (Marburg 1909).
- J. P. Trap: Kongeriget Danmark. Speciel Del II B. (København 1859).
- J. P. Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig (København 1864).
- J. P. Trap: Danmark X, 1–3 (København 1965–67).
- K. A. Wieth-Knudsen: Redegørelse for Afstemningen i det slesvigske Afstemningsområdes 2. Zone den 14. marts 1920.
- Christian Voigt: Der Deutsche Ausschuss für das Herzogtum Schleswig (Flensborg 1921).
- Endvidere: et antal personal- og lokalhistoriske publikationer.

Tabeller

A. Rigsdagsvalget den 12. februar 1867	333
Haderslev amt 333, Åbenrå amt 334, Løgumkloster amt og Slogs herred 334, Sønderborg amt 335, Flensborg amt 336, Tønder m.fl. amter 337. Sammenligning mellem valgene i februar og august 338.	
B. Udviklingen 1867–81 egnsvis	339
C. Stillingen 1885–90	341
Mænd over 25 år, vælgere og danske undersåtter 341, Stemmernes procentvise fordeling 342, Vælgernes procentvise fordeling 343, Mændenes procentvise fordeling 344, Sognevis fordeling af mænd over 25 år 345, Sessionsstatistik (Haderslev amt) 348.	
D. Vælger-aktivitet 1902	350
Haderslev amt 350, Sønderborg amt 353.	
E. Folkeafstemningen den 10. februar 1920	354
Amtsvis: Samlet resultat 354, Tilrejsendes stemmeafgivning 354, Bosiddendes stemmeafgivning, beregnet 355, Stemmeafgivningen i den hjemmehørende befolkning (beregnete sognetal) 356, Tiedje-bæltet, samtlige stemmeberettigede 360, bosiddende 361.	
F. Kombination af valgene 1919 og 1920	362
G. Tysk stemmetab 1919–20	364
H. Afstemningen i 2. zone	367
J. Den samlede nationale styrke	369
Forholdet mellem dansk og tysk i 1867, 1885–90 og 1919–20, land og by, absolute tal 369, procentvis fordeling 370.	
K. Tyske stemmer 1919–68	371
Haderslev amt 371, Sønderborg amt 372, Åbenrå amt 372, Tønder amt 373.	
L. Udviklingen 1919–39	374
Nationalforsamlingsvalget 1919, Folkeafstemningen 1920 (fast bosiddende), kombination og reduktion af disse tal samt vælger- og stemmetal fra folketingsvalgene i 1920, 1926, 1935 og 1939, absolute tal 374, Procentvis fordeling af vælgerne 375, Udvikling i forhold til antallet af fast bosiddende ved folkeafstemningen 376.	

M. Vandringer til og fra Sønderjylland	377
1921-tællingen 377, 1940-tællingen 377.	
N. Tysk vælgerandel	378
Tyske mindretals vælgerandel 1953–74 378, Amtsrådsvalget 1970 379, Folke- tingsvalget 1971 380, Amtsrådsvalget 1974 381.	
O. Storkommunerne 1867–1968	382
Haderslev 383, Christiansfeld 384, Vojens 385, Rødding 386, Gram 387, Skærbæk 389, Nr. Rangstrup 391, Nordborg 392, Augustenborg 393, Sydals 394, Sønderborg 395, Sundeved 397, Broager 399, Åbenrå 400, Rødebro 402, Lundtoft 404, Gråsten 406, Tinglev 408, Løgumkloster 410, Tønder 412, Hø- jer og Bredebro 414, Højer efter 1919 415, Bredebro efter 1919 416.	
P. Vælger- og stemmetal 1867–1968 i amter og byer	417
Haderslev, Sønderborg, Åbenrå og Tønder-nord under ét 417, Amterne enkeltvis 418, Byer og flækker 422, Landsogne i amterne 428, Bov 1920–68, Løgumkloster-egnen og Enklavesognene 433.	
Q. Folketal i amterne 1864–1968	435

RIGSDAGSVALGET DEN 12. FEBRUAR 1867,

1. KREDS. *Absolutte tal og procenttal*

Tabel A, 1

Haderslev amt

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	1.919	918	645	356	47,8	33,6	18,6
Christiansfeld	131	64	55	12	48,9	42,0	9,1
Aller og Tyrstrup sogne og Skovrup distrikt	654	517	52	85	79,1	7,9	13,0
Åstrup, Vonsbæk, Fjelstrup og Sillerup distrikt	589	458	53	78	77,8	9,0	13,2
Gl. Haderslev, Moltrup og Bjerning sogne samt Errested og Fredsted distrikt	539	383	66	90	71,1	12,2	16,7
Øsby og Halk sogne	749	555	75	119	74,1	10,0	15,9
Starup, Grarup, Vilstrup og Nr. Hoptrup	719	449	110	160	62,4	15,3	22,3
Stepping, Frørup og Hjerndrup sogne	471	385	32	54	81,7	6,8	11,5
Magstrup, Hammelev, Sommersted og Højrup distrikt	798	583	74	141	73,1	9,3	17,6
Vedsted sogn og Sdr. Hoptrup	606	416	80	110	68,6	13,2	18,2
Oksenvad, Jels og Jegerup	710	514	73	123	72,4	10,3	17,3
Skodborg og Skrave	541?	423	37	81	78,2	6,8	15,0
Kalvslund, Hjerting og Lintrup	ca. 430	360	26	44	83,7	6,1	10,2
Rødning, Hygum, Ø. Lindet, enklavisterne i Gram og Nybøl samt Årup distrikt	679	514	53	112	75,7	7,8	16,5
De adelige godser Gram og Nybøl	786	674	18	94	85,8	2,3	11,9
Bevtoft, Tislund, Toftlund og Højrup sogne, Gelstoft distrikt	755	573	55	127	75,9	7,3	16,8
Skrydstrup og Nustrup og Gram herreds andel af Bevtoft sogn	603	431	42	130	71,5	7,0	21,5
Agerskov, Branderup og Arrild samt Rost distrikt	779	601	54	124	77,2	6,9	15,9
Rejsby, Hviding, Roager, Vodder og Spandet	679	576	17	86	84,8	2,5	12,7
Skjærbæk og Brøns	463	347	43	73	74,9	9,3	15,8
Rømpø	277	164	15	98	59,2	5,4	35,4

Tabel A, 2
Åbenrå amt

	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
Åbenrå	1.168	516	471	181	44,2	40,3	15,5
Åbenrå landsogn (Kolstrup)	185	90	43	52	48,6	23,2	28,1
Øster Løgum	359	247	52	60	69,8	14,5	16,7
Løjt	700	444	91	165	63,4	13,0	23,6
Rise og Hjordkær	527	319	133	75	60,5	25,2	14,3
Bjolderup og Uge	396	250	73	73	63,2	18,4	18,4
Ensted og Felsted	508	347	83	78	68,3	16,3	15,4
Godset Grøngrøft (Felsted)	79	55	13	11	69,6	16,5	13,9
Godset Skovbølgård (Felsted)	89	77	5	7	86,5	5,6	7,9
Varnæs	266	227	17	22	85,3	6,4	8,3
Godserne Søgård og Årtoft (Kliplev)	558	371	90	97	66,5	16,1	17,4
Adsbøl og Gråsten	397	213	90	94	53,7	22,7	23,6
Godset Ladegård (Kværs)	272	180	61	31	66,2	22,4	11,4
Bedsted, Hellevad og Egvad	447	297	54	96	66,4	12,1	21,5
Godset Stoltelund	ca. 80	59	13	8	73,7	16,3	10,0
Holbøl og Rinkenæs	457	282	62	113	61,7	13,6	24,7

Tabel A, 3
Løgumkloster amt og Slogs herred

	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
Løgumkloster flække	347	122	138	87	35,2	39,8	25,0
Løgumkloster amt	911	411	163	337	45,1	17,9	37,0
Ravsted	178	52	73	53	29,2	41,0	29,8
Højst	86	56	23	7	65,1	26,7	8,2
Hostrup	277	141	67	69	50,9	24,2	24,9
Bylderup	224	108	72	44	48,2	32,1	19,7
Burkal	419	163	80	176	38,9	19,1	42,0
Tinglev	216	96	60	60	44,4	27,8	27,8

Tabel A, 4

2. KREDS

Sønderborg amt

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Sønderborg	974	510	265	199	52,4	27,2	20,4
Broager	965	710	109	146	73,6	11,3	15,1
Nybøl-Ullerup	670	590	26	54	88,1	3,9	8,0
Sottrup	282	255	13	14	90,4	4,6	5,0
Dybbøl	238	192	17	29	80,7	7,1	12,2
Lysabild, Augustenborg og Sønder herred	430	357	30	43	83,0	7,0	10,0
Kegnæs	237	201	17	19	84,8	7,2	8,0
Hørup og Tandslet	626	528	32	66	84,3	5,1	10,5
Ulkebøl	562	441	57	64	78,5	10,1	11,4
Ketting og Augustenborg slotsmenighed	400	205	103	92	51,2	25,8	23,0
Asserballe og del af Notmark	552	488	22	42	88,4	4,0	7,6
Egen og del af Notmark	561	483	19	59	86,1	3,4	10,5
Svenstrup	276	199	51	26	72,1	18,5	9,4
Havnbjerg	264	182	29	53	68,9	11,0	20,1
Oksbøl	258	224	16	18	86,8	6,2	7,0
Nordborg	635	438	110	87	69,0	17,3	13,7

Tabel A, 5
Flensborg amt

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Flensborg	4.410	1.836	1.658	926	41,6	37,4	21,0
Fiskergård og Duborg		153	108				
Adelby, Rylskov og Veseby		391	272				
Hyrup og Husby		72	260				
Dollerup, Langballe, Freienwillen og Lundsgård (Grumtofte)		88	445				
Sørup, Svensby og Søndersø		11	496				
Kværn		22	154				
Sterup		11	250				
Eskris og Stenbjerg		89	217				
Munkbrarup		109	250				
Lyksborg		24	121				
Nykirke, Nybøl, Undevad og Nørregård		36	146				
Hanved		364	151				
Bov		342	92				
Valsbøl og Bokslund		33	51				
Nr. Haksted		–	106				
Store Vi		25	200				
Vanderup		3	122				
Jørl og Eggebæk		11	281				
Siversted		28	235				
Oversø		105	189				
Store og Lille Solt		66	240				
Gelting og Dyttebøl		19	341				
Østergård, Nisvrågård, Grumtoft og Udmark		56	353				
Sandbæk, Bukhavn, Prisholt, Rost, Tøstrup og Brunsholm		1	435				
Ø. Hesselbjerg		18	150				
Satrup		7	513				
Mårkjær, Bølskovby og Flarupgård		–	353				
Langsted		–	53				
Kappel		4	462				

Tabel A, 6

4. KREDS

Tønder m.fl. amter

	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
Tønder	664	78	389	197	11,8	58,6	29,6
Højer med landsogn	356	71	186	99	20,0	52,2	27,8
Abild og Tønder lds.	288	148	43	97	51,4	15,0	33,6
Ubjerg	103	26	43	34	25,2	40,8	34,0
Mjolden	129	122	0	7	94,6	0,0	5,4
Randerup	64	61	0	3	95,3	0,0	4,7
Ballum	309	263	1	45	85,1	0,3	14,6
Døstrup	201	184	3	14	91,5	1,5	7,0
Brede	272	215	7	50	79,0	2,6	18,4
Emmerlev m.v.	480	383	4	93	79,8	0,8	19,4
Visby	178	156	0	22	87,6	1,0	12,4
Daler	175	128	9	38	73,1	5,1	21,8
Møgeltønder	325	265	17	43	81,5	5,2	13,3
Medelby	369	73	83	213	19,8	22,5	57,7
Ladelund	232	40	70	122	17,0	30,2	52,8
Karlum	162	51	41	70	31,5	25,3	43,2
Brarup	191	37	80	74	19,4	41,9	38,7
Aventoft	139	4	53	82	3,0	42,5	54,5
Sdr. Løgum	236	4	181	51	1,7	76,7	21,6
Klægsbøl	196	3	142	51	1,5	72,5	26,0
Læk	680	3	410	267	0,4	60,3	39,3
Keitum, Sild	340	5	107	228	1,5	31,5	67,0
Amrum	132	11	34	87	8,3	25,8	65,9
Før, St. Laurentius	233	95	4	134	40,8	1,7	57,5
– St. Johannes	429	71	88	270	16,5	20,5	63,0
– St. Nikolaj	206	2	129	75	1,0	62,6	36,4
Husum	976	12	766	198	1,2	78,5	20,3
Witswort, Ejdersted	267	27	183	57	10,1	68,5	21,4
Sogne uden danske stemmer	13.257	0	8.526	4.731	0,0	64,3	35,7

Tabel A, 7

a. Sammenligning mellem valgene den 12. februar og den 31. august 1867 vedrørende områderne nord for 1920-grænsen

Land	Valget den 12. februar			Den 31. august	
	Vælgere	Danske	Tyske	Danske	Tyske
<i>Land</i>					
Haderslev amt m. Rømø	12.058	8.987	1.030	7.092	803
Åbenrå amt	5.055	3.309	824	3.454	787
Sønderborg amt	6.956	5.493	651	5.257	420
Tønder amt u. Rømø	5.538	3.171	988	2.816	648
I alt	29.607	20.960	3.493	18.618	2.658
<i>Købstæder</i>					
Haderslev	1.919	918	645	776	533
Åbenrå	1.353	606	514	523	478
Sønderborg	974	510	265	489	161
Tønder	664	78	389	68	338
I alt	4.910	2.112	1.813	1.856	1.510
<i>Land og by</i>					
Haderslev amt	13.977	9.905	1.675	7.868	1.336
Åbenrå amt	6.408	3.915	1.338	3.977	1.265
Sønderborg amt	7.930	6.003	916	5.746	581
Tønder amt	6.202	3.249	1.377	2.884	986
I alt	34.517	23.072	5.306	20.474	4.168

b. Afgivne stemmer den 31. august i procent af stemmetal den 12. februar

Land	Danske		Tyske	
<i>Land</i>				
Haderslev amt	71,7	78,0		
Åbenrå amt	104,4	95,5		
Sønderborg amt	95,7	64,5		
Tønder amt	88,8	65,6		
I alt	88,8	76,1		
<i>Købstæder</i>				
Haderslev	84,5	82,6		
Åbenrå	86,3	93,0		
Sønderborg	95,9	60,8		
Tønder	87,2	86,9		
I alt	87,9	83,3		
<i>Land og by</i>				
Haderslev amt	79,4	79,8		
Åbenrå amt	101,6	94,5		
Sønderborg amt	95,7	63,4		
Tønder amt	88,8	71,6		
I alt	88,7	78,6		

Tabel B, 1–14

UDVIKLINGEN 1867–81 EGNSVIS

Egn	Stemmetallenes fordeling				Procentvis fordeling			
	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Vælgere	Danske	Tyske	Passive
1. Tyrstrup m.v.								
1867	1.782	1.358	171	253	100,0	76,2	9,6	14,2
1881	1.211	818	131	262	68,0	45,9	7,4	14,7
Forskel	÷571	÷540	÷ 40	+ 9	÷32,0	÷30,3	÷ 2,2	+ 0,5
2. Øsby og Halk								
1867	749	555	75	119	100,0	74,1	10,0	15,9
1881	510	309	59	142	68,1	41,3	7,9	19,0
Forskel	÷239	÷246	÷ 16	+ 23	÷31,9	÷32,8	÷ 2,1	+ 3,1
3. Vilstrup m.v.								
1867	1.325	865	190	270	100,0	65,3	14,3	20,4
1881	912	442	178	292	68,8	33,4	13,4	22,0
Forskel	÷413	÷423	÷ 12	+ 22	÷31,2	÷31,9	÷ 0,9	+ 1,6
4. Stepping m.v.								
1867	2.582	1.913	221	448	100,0	74,1	8,6	17,3
1881	1.730	1.089	213	428	67,0	42,2	8,2	16,6
Forskel	÷852	÷824	÷ 8	÷ 20	÷33,0	÷31,9	÷ 0,4	÷0,7
5. Skodborg m.v.								
1867	971	783	63	125	100,0	80,6	6,5	12,9
1881	505	365	36	104	52,0	37,6	3,7	10,7
Forskel	÷466	÷418	÷ 27	÷ 21	÷48,0	÷43,0	÷ 2,8	÷ 2,2
6. Rødding m.v.								
1867	1.465	1.188	71	206	100,0	81,1	4,8	14,1
1881	953	686	72	195	65,1	46,8	4,9	13,4
Forskel	÷512	÷502	+ 1	÷ 11	÷34,9	÷34,3	+ 0,1	÷ 0,7
7. Hviding m.v.								
1867	1.142	923	60	159	100,0	80,8	5,3	13,9
1881	820	612	46	162	71,8	53,6	4,0	14,2
Forskel	÷322	÷311	÷ 14	+ 3	÷28,2	÷27,2	÷ 1,2	+ 0,3
8. Toftlund m.v.								
1867	1.534	1.174	109	251	100,0	76,5	7,1	16,4
1881	1.192	773	134	285	77,7	50,4	8,7	18,6
Forskel	÷342	÷401	+ 25	÷ 34	÷22,3	÷26,1	+ 1,6	+ 2,2
9. Als								
1867	4.801	3.746	486	569	100,0	78,0	10,1	11,9
1881	3.527	2.300	422	805	73,5	47,9	8,8	16,8
Forskel	÷1.274	÷1.446	÷ 64	+236	÷26,5	÷30,1	÷ 1,3	+ 4,9
10. Sundeved								
1867	2.155	1.747	165	243	100,0	81,1	7,7	11,3
1881	1.764	1.033	228	503	81,9	47,9	10,6	23,3
Forskel	÷391	÷714	+ 63	+260	÷18,1	÷33,1	+ 2,9	+11,1
11. Varnæs-Bovrup								
1867	266	227	17	22	100,0	85,3	6,4	8,3
1881	227	151	14	62	85,3	56,8	5,3	23,2
Forskel	÷ 39	÷76	÷ 3	+ 40	÷14,7	÷28,5	÷ 1,1	+14,9

	<i>Stemmetallenes fordeling</i>				<i>Procentvis fordeling</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
12. Åbenrå amts land- sogne iøvrigt								
1867	4.889	3.082	807	1.000	100,0	63,0	16,5	20,5
1881	3.840	1.811	585	1.444	78,5	37,0	12,0	29,5
Forskel	÷1.049	÷1.271	÷222	+444	÷21,5	÷26,0	÷ 4,5	+ 9,0
13. Løgumkloster m.v.								
1867	2.658	1.149	680	829	100,0	43,2	25,6	31,2
1881	1.922	344	347	1.231	72,3	12,9	13,1	46,3
Forskel	÷736	÷805	÷333	+402	÷27,7	÷30,3	÷12,5	+15,1
14. Enklavesogne								
1867	2.410	2.941	56	413	100,0	80,5	2,3	17,2
1881	1.692	1.067	72	553	70,2	44,3	3,0	22,9
Forskel	÷718	÷874	+ 16	+140	÷29,8	÷36,3	+ 0,7	+ 5,8

Tabel C, 1–6
 STILLINGEN 1885–90
 C, 1

Mænd over 25 år – vælgere og danske undersåtter

	Mænd				Rigsdagsvalget 1890			
	over 25 år	Født i Sdrj.	Født i Danm.	Tilsammen	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Passive vælgere
Haderslev by	1.744	113	216	329	1.415	408	730	277
Nordgrænsesogne	3.592	731	642	1.373	2.219	1.521	336	312
Midsognene	5.178	852	590	1.442	3.736	2.293	722	721
Sydgrænsesognene	2.317	329	229	558	1.759	1.072	342	345
Haderslev amts landsogne i alt	11.087	1.912	1.461	3.373	7.714	4.886	1.400	1.428
Haderslev by og amt	12.831	2.025	1.677	3.702	9.129	5.294	2.130	1.705
Sønderborg,								
Augustenborg og Nordborg								
	1.349	49	82	131	1.218	316	452	450
Øvrige Als	3.863	526	240	766	3.097	2.031	383	683
Sundevedsogne	1.105	200	39	239	866	652	90	124
Broager	1.035	135	58	193	842	414	145	283
Sønderborg amts landsogne i alt	6.003	861	337	1.198	4.805	3.097	618	1.090
Sønderborg by og amt	7.352	910	419	1.329	6.023	3.412	1.070	1.540
Åbenrå	1.329	31	48	79	1.250	249	562	239
Nordlige og vestlige del af amtet	3.213	352	194	546	2.667	1.199	690	778
Ved Flensb. fjord	896	45	20	65	831	281	294	256
Felsted-Varnæs	747	123	26	149	598	381	45	172
Åbenrå amts landsogne i alt	4.856	520	240	760	4.096	1.861	1.029	1.206
Åbenrå by og amt	6.185	551	288	839	5.346	2.110	1.591	1.645
Tønder, Højer og omgivende sogne								
	1.440	78	39	117	1.323	117	811	395
Løgumklosteregnen	2.135	164	79	243	1.892	548	703	641
Enklavesognene	2.099	427	143	570	1.529	1.035	163	331
Tønder, Højer og Løgumkloster	1.218	52	39	91	1.127	99	735	293
Tønder amts lds.	4.456	617	222	839	3.617	1.601	942	1.074
Tønder by og amt	5.674	669	261	930	4.744	1.700	1.677	1.367
Hele området	32.042	4.155	2.645	6.800	25.242	12.517	6.468	6.257
heraf land	26.776	3.929	2.286	6.215	20.561	11.511	4.146	4.904
og byer	5.266	226	359	585	4.681	1.006	2.322	1.353

C. 2

Stemmernes procentvise fordeling 1890

	<i>Rigsdagsvalget 1890</i>	
	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>
Haderslev by	35,9	64,1
Nordgrænsesogne (sogne langs Kongeågrænsen)	81,9	18,1
Midtsognene	76,1	23,9
Sydgrænsesogne (Haderslev amts sydligste sognerække)	75,8	24,2
Haderslev amts landsogne i alt	77,7	22,3
Haderslev by og amt	71,3	28,7
Sønderborg, Augustenborg og Nordborg	41,1	58,9
Øvrige Als	84,1	15,9
Sundevedsognene Nybøl, Dybbøl, Ullerup og Sottrup	87,9	12,1
Broager	74,1	25,9
Sønderborg amts landsogne (÷ Augustenborg og Nordborg)	83,4	16,6
Sønderborg by og amt	76,1	23,9
Åbenrå by	30,7	69,3
Nordlige og vestlige del af Åbenrå amt	63,5	36,5
Holbøl, Rinkenæs, Gråsten og Adsbøl v. Flensborg fjord	48,9	51,1
Felsted og Varnæs-Bovrup	89,4	10,6
Åbenrå amts landsogne i alt	64,4	35,6
Åbenrå by og amt	57,0	43,0
Tønder, Højer og omgivende landsogne	12,6	87,4
Løgumklostereggen	43,8	56,2
Enklavesognene	86,4	13,6
Tønder by og flækkerne Højer og Løgumkloster	11,9	88,1
Tønder nørreamts landsogne	63,0	37,0
Tønder by og nørreamt	50,3	49,7
Hele området	65,9	34,1
Områdets landsogne (incl. Augustenborg og Nordborg)	73,5	26,5
Købstæderne samt Højer og Løgumkloster	30,2	69,8

C. 3

Vælgernes procentvise fordeling 1890

	Rigsdagsvalget 1890		
	Danske stemmer	Tyske stemmer	Passive
Haderslev by	28,8	51,6	19,6
Nordgrænsesogne (sogne langs Kongeågrænsen)	68,5	15,2	16,3
Midtsognene	61,4	19,3	19,3
Sydgrænsesogne (Haderslev amts sydlige sognerække)	60,9	19,5	19,6
Haderslev amts landsogne i alt	63,3	18,2	18,5
Haderslev by og amt under ét	58,0	23,3	18,7
Sønderborg, Augustenborg og Nordborg	25,9	37,1	37,0
Øvrige Als	65,6	12,4	22,0
Sundevedsognene Nybøl, Dybbøl, Ullerup og Sottrup	75,3	10,4	14,3
Broager	49,2	17,2	33,6
Sønderborg amts landsogne i alt (÷ Augustenborg og Nordborg)	64,5	12,9	22,6
Sønderborg by og amt	56,7	17,8	25,5
Åbenrå by	19,9	45,0	19,1
Nordlige og vestlige del af amtet	45,0	25,9	29,1
Sogne v. Flensborg fjord (Holbøl, Rinkenæs, Gråsten, Adsbøl)	33,8	35,4	30,8
Felsted, Varnæs-Bovrup	63,7	7,5	28,8
Åbenrå amts landsogne i alt	45,4	25,1	29,5
Åbenrå by og amt	39,5	29,8	30,7
Tønder, Højer og omgivende landsogne	8,8	61,3	29,9
Løgumklosteregnet	29,0	37,1	33,9
Enklavesognene	67,7	10,7	21,6
Tønder, Højer og Løgumkloster	8,8	65,2	26,0
Tønder nørreamts landsogne	44,3	26,0	39,7
Tønder by og nørreamt	35,8	35,4	28,8
Hele området	49,6	25,6	24,8
Områdets landsogne (inkl. Augustenborg og Nordborg)	56,0	20,2	23,8
Købstæderne samt Højer og Løgumkloster	21,5	49,6	28,9

C. 4

Mændenes procentvise fordeling 1885–90

	<i>Danske undersåtter 1885</i>			<i>Rigsdagsvalget 1890</i>			
	<i>Født i Sdrj.</i>	<i>Født i Danm.</i>	<i>Tilsammen</i>	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive</i>
Haderslev by	6,4	12,4	18,8	81,1	23,4	41,9	15,8
Nordgrænsesogne	20,3	17,9	38,2	61,8	42,3	9,4	10,1
Midsognene	16,7	11,4	27,8	72,2	44,4	13,9	13,9
Sydgrænsesogne	14,2	9,9	24,1	75,9	46,3	14,8	14,8
Haderslev amts landsogne i alt	17,2	13,2	30,4	69,6	44,1	12,6	12,9
Haderslev by og amt	15,8	13,1	28,9	71,1	41,3	16,6	13,2
Sønderborg, Augustenborg og Nordborg	3,6	6,1	9,7	90,3	23,4	33,5	33,4
Øvrige Als	13,6	6,2	19,8	80,2	52,6	9,9	17,7
Sundevedsogne	18,1	3,5	21,6	78,4	59,0	8,2	11,2
Broager	13,0	5,7	18,7	81,3	40,0	14,0	27,3
Sønderborg amts landsogne i alt	14,3	5,6	19,9	80,1	51,6	10,3	18,2
Hele Sønderborg amt	12,4	5,7	18,1	81,9	46,4	14,6	20,9
Åbenrå by	2,3	3,6	5,9	94,1	18,8	42,3	33,0
Nordlige og vestlige del af amtet	11,0	6,0	17,0	83,0	37,3	21,5	24,2
Sogne ved Flensborg fjord	5,0	2,2	7,2	92,8	31,4	32,8	28,6
Felsted, Varnæs og Bovrup	16,5	3,5	20,0	80,2	51,0	6,0	23,2
Åbenrå amts landsogne i alt	10,7	4,9	15,6	84,4	38,3	21,2	24,9
Åbenrå by og amt	8,9	4,7	13,6	86,4	34,1	25,7	26,6
Tønder, Højer og omgivende sogne	5,4	2,7	8,1	91,9	8,1	56,3	27,5
Løgumklosteregnet	7,7	3,7	11,4	88,6	25,7	32,9	30,0
Enklavesognene	20,3	6,8	27,1	72,9	49,3	7,8	15,8
Tønder, Højer og Løgumkloster	4,3	3,2	7,5	92,5	8,0	60,3	24,1
Tønder amts landsogne	13,8	5,0	18,8	81,2	35,9	21,2	24,1
Tønder by og amt	11,8	4,6	16,4	83,6	30,0	29,6	24,0
Hele området	13,0	8,2	21,2	78,8	39,1	20,2	19,5
Landsogne	14,7	8,5	23,2	76,8	43,0	15,5	18,3
Købst., Højer og Løg.	4,3	6,8	11,1	88,9	19,1	44,1	25,7

C. 5

Sognevis fordeling af mænd over 25 år

a. Haderslev amt

	Mænd <i>Deraf danske undersåtter</i>				Rigsdagsvalget 1890			
	ov. 25 i 1885	Født i Sdrjl.	Født i Danm.	Tilsam- men	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Pas- sive
Haderslev	1.744	113	216	329	1.415	408	730	277
Christiansfeld	121	7	14	21	100	21	54	25
Tyrstrup	451	86	76	162	289	222	23	44
Aller	161	28	37	65	96	66	18	12
Fjelstrup	262	53	60	113	151	120	11	20
Bjernerup	104	14	15	29	73	27	14	32
Moltrup	133	25	14	39	94	70	8	16
Åstrup	195	34	34	68	127	72	25	30
Vonsbæk	182	26	28	54	128	100	7	21
Øsby	447	89	32	121	326	184	77	65
Halk	242	41	28	69	173	105	30	38
Grarup	58	11	15	26	32	22	7	3
Starup	179	34	29	63	116	77	19	20
Hoptrup	403	53	43	96	307	149	82	76
Vilstrup	229	29	30	59	170	38	72	60
Gl. Haderslev	238	20	18	38	200	74	89	37
Stepping	285	60	55	115	170	131	19	20
Frørup	112	12	27	39	73	47	17	9
Hjerndrup	93	19	26	45	48	41	3	4
Hammelev	329	55	35	90	239	163	54	22
Vedsted	340	50	30	80	260	162	39	59
Skrydstrup	144	22	11	33	111	75	17	19
Nustrup	349	65	44	109	240	159	22	59
Vojens	231	25	13	38	193	80	76	37
Magstrup	133	28	16	44	89	72	1	16
Sommersted	291	44	46	90	201	69	81	51
Oksenvad	193	26	12	38	155	104	26	25
Jels	288	57	47	104	184	125	28	31
Skodborg	286	48	57	105	181	106	30	45
Skrave	167	35	39	74	93	73	8	12
Hjerting	97	13	15	28	69	56	2	11
Lintrup	251	60	57	117	134	79	17	38
Hygum	324	85	43	128	196	154	17	25
Fole	101	23	17	40	61	48	4	9
Rødning	286	47	36	83	203	106	49	48
Ø. Lindet	243	52	26	78	165	125	9	31
Gram	355	63	33	96	259	187	30	42

	Mænd ov. 25 i 1885	Deraf danske undersåtter			Rigsdagsvalget 1890			
		Født i Sdrjl.	Født i Danm.	Tilsam- men	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Pas- sive
Toftlund	288	26	23	49	239	96	78	65
Tislund	132	24	15	39	93	71	3	19
Bevtoft	243	34	27	61	182	145	14	23
Branderup	280	44	24	68	212	155	26	31
Agerskov	308	56	19	75	233	198	8	27
Arrild	179	25	11	36	143	81	34	28
Højrup-Spandet	220	60	23	83	137	102	32	3
Roager	137	26	19	45	92	70	11	11
Hviding-Rejsby	254	54	39	93	161	109	20	32
Brøns	212	36	30	66	146	110	12	24
Vodder	196	50	28	78	118	96	10	12
Skærbæk	335	38	45	83	252	144	67	41

b. Sønderborg amt

Sønderborg	975	30	56	86	889	250	295	344
Augustenborg	130	3	11	14	116	1	80	35
Nordborg	244	16	15	31	213	65	77	71
Broager	1.035	135	58	193	842	414	145	283
Ullerup	489	91	17	108	381	287	44	50
Sottrup	283	49	12	61	222	178	13	31
Nybøl-Dybbøl	333	60	10	70	263	187	33	43
Kegnæs	251	35	5	40	211	153	8	50
Lysabild	396	62	28	90	306	206	42	58
Tandslet	281	39	21	60	221	169	15	37
Hørup	313	44	38	82	231	171	10	50
Ulkebøl	401	26	18	44	357	219	33	105
Ketting	222	21	16	37	185	89	47	49
Asserballe	238	42	18	60	178	125	17	36
Notmark	292	50	21	71	221	168	23	30
Egen	420	63	29	92	328	222	51	55
Svenstrup	262	37	23	60	202	120	38	44
Havnbjerg	239	19	8	27	212	96	57	59
Oksbøl	263	43	9	52	211	132	21	58
Nordborg landsogn	285	45	6	51	234	161	21	52

c. Åbenrå amt

Åbenrå m. Kolstrup	1.329	31	48	79	1.250	249	562	439
Løjt	556	36	58	94	462	167	127	168
Øster Løgum	414	53	29	82	332	201	55	76
Rise	371	37	19	56	315	102	122	91
Hjordkær	196	23	7	30	166	69	43	54
Egvad	147	20	3	23	124	62	16	46
Hellevad	167	17	7	24	143	71	40	32

	Mænd ov. 25 i 1885	Deraf danske undersåtter			Rigsdagsvalget 1890			
		Født i Sdrjl.	Født i Danm.	Tilsam- men	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Pas- sive
Bedsted	154	19	10	29	125	52	50	23
Bjolderup	288	24	14	38	250	132	62	56
Uge	183	6	9	15	168	47	58	63
Ensted	208	38	19	57	151	90	25	36
Felsted	444	63	20	83	361	217	26	118
Varnæs-Bovrup	303	60	6	66	237	164	19	54
Adsbøl-Gråsten	328	11	1	12	316	130	112	74
Rinkenæs	303	13	11	24	279	77	99	103
Holbøl	265	21	8	29	236	74	83	79
Kværs	209	26	6	32	177	64	54	59
Kliplev	320	53	13	66	254	142	38	74

d. Tønder amt

Tønder	721	14	21	35	686	19	482	185
Højer	198	15	3	18	180	9	104	67
Tønder landsogn	89	5	3	8	81	40	23	18
Tønder slots- og frig.	26	–	–	–	26	–	23	3
Højer landsogn	79	2	–	2	77	1	57	19
Ubjerg	99	8	–	8	91	1	65	25
Abild	228	34	12	46	182	47	57	78
Løgumkloster	299	23	15	38	261	71	149	41
Burkal	313	29	4	33	280	58	72	150
Bylderup	215	9	5	14	201	90	39	72
Ø. Højst	192	21	4	25	167	62	54	51
Hostrup	227	14	8	22	205	69	71	65
Løgumkl. landsogn	109	16	11	27	82	41	18	23
Nr. Løgum	228	16	12	28	200	44	95	61
Ravsted	223	14	20	34	189	50	76	63
Tinglev	329	22	–	22	307	63	129	115
Ballum	262	68	21	89	173	151	10	12
Bredebro	333	41	31	72	261	137	53	71
Visby-Daler	295	59	21	80	215	141	21	53
Døstrup-Mjolden	285	72	17	89	196	156	13	27
Emmerlev m.v.	300	103	24	127	173	104	30	39
Møgeltønder	260	17	25	42	218	148	9	61
Skast	158	22	2	24	134	102	2	30
Rømø	206	45	2	47	159	96	25	38

Tabel C, 6

SESSIONSSTATISTIK

Mænd født 1847–58 og 1860–62 i Haderslev amt

	Møde- plig- tigelige	Antal mødt i alt	Antallet af udvandrede			Danske under- sætter	Procenttal	
			til Dan- mark	over- søisk	Samlet antal		Udvan- drede	Indvan- drede
Haderslev	2247	1810	334	103	437	216	19,4	9,6
Christiansfeld	103	97	6	–	6	14	5,8	13,6
Tyrstrup	396	184	177	35	212	76	53,5	19,2
Aller	161	59	88	14	102	37	63,4	23,0
Fjelstrup	145	63	70	12	82	60	56,6	41,4
Bjerning	101	46	40	15	55	15	54,5	14,9
Møltrup	48	25	18	5	23	14	47,9	29,2
Astrup	205	120	64	21	85	34	41,5	16,6
Vonsbæk	145	77	50	18	68	28	46,9	19,3
Øsby	278	128	137	13	150	32	54,0	11,5
Halk	240	119	84	37	121	28	50,4	11,7
Garup	46	28	17	1	18	15	39,1	32,6
Starup	162	82	56	24	80	29	49,4	17,9
Vilstrup	182	119	42	21	63	30	34,6	16,5
Hoptrup	302	191	78	33	111	43	36,8	14,2
Gl. Haderslev	164	105	51	8	59	18	36,0	11,0
Stepping	206	104	89	13	102	55	49,5	26,7
Frørup	116	57	49	10	59	27	50,9	23,3
Hjerndrup	84	39	40	5	45	26	53,6	31,0
Hammelev	238	149	75	14	89	35	37,4	14,7
Vedsted	305	189	68	38	106	30	34,8	9,8
Skrydstrup	149	83	47	19	66	11	44,3	7,4
Nustrup	349	178	131	20	151	44	45,9	13,4
Jegerup-Vojens	129	88	37	4	41	13	31,8	10,1
Magstrup	188	112	65	11	76	16	40,4	8,5
Sommersted	205	120	66	19	85	46	41,5	22,4
Oksenvad	147	68	70	9	79	12	53,7	8,2
Jels	290	164	110	16	126	47	43,4	16,2
Skodborg	301	127	153	21	174	57	57,8	18,9
Skrave	143	42	95	6	101	39	70,6	27,3
Hjerting	105	30	70	5	75	15	71,4	14,3
Lintrup	258	118	126	14	140	57	54,3	22,1
Hygum	265	102	150	13	163	43	61,5	16,2
Fole	101	41	55	5	60	17	59,4	16,8
Rødding	274	157	105	12	117	36	42,7	13,1
Ø. Lindet	118	50	56	12	68	26	57,6	22,0
Gram	414	216	178	30	208	33	50,2	8,0
Toftlund	216	141	58	17	75	23	34,7	10,6
Tislund	162	67	87	8	95	15	58,6	9,3
Bevtoft	251	163	76	12	98	27	35,1	10,8
Branderup	112	76	30	6	36	24	32,1	21,4

	<i>Møde- plig- tige</i>	<i>Antal mødte i alt</i>	<i>Antallet af udvandrede</i>			<i>Danske</i>	<i>Procenttal</i>	
			<i>til Dan- mark</i>	<i>over- søisk</i>	<i>Samlet antal</i>	<i>under- sætter</i>	<i>Udvan- drede</i>	<i>Indvan- drede</i>
Agerskov	239	150	68	21	89	19	37,2	7,9
Arrild	135	101	33	1	34	11	25,2	8,1
Højrup-Spandet	238	127	101	10	111	23	46,6	9,7
Roager	64	36	27	1	28	19	43,8	29,7
Hviding-Rejsby	182	61	105	16	121	39	66,5	21,4
Brøns	118	57	58	3	61	30	51,7	25,4
Vodder	94	66	31	7	38	28	40,4	29,8
Skærbæk	253	137	63	43	106	45	41,9	17,8
Land	9107	4859	3550	698	4248	1461	46,6	16,0
By og land	11.354	6669	3884	801	4685	1677	41,3	14,8

Tabel D, 1
 VÆLGER-AKTIVITET 1902
 Haderslev amt

	Væl- gere	Danske stemm.	Passive danske	Danske unders.	Danske i alt	Tyske stemm.	Passive tyske	Tyske i alt	Stemm. i alt
Haderslev	1.722	462	287	(13)	(762)	811	60	871	1.633
Christiansfeld	107	27	15	10	52	57	5	62	114
Tyrstrup	341	224	57	38	319	58	8	66	385
Aller	117	90	9	25	124	15	3	18	142
Fjelstrup	244	189	19	26	234	30	5	35	269
Bjærning	81	35	28	11	74	16	2	18	92
Moltrup	103	82	13	5	100	6	1	7	107
Åstrup	94	36	20	16	72	16	2	18	90
Vonsbæk	124	97	3	1	101	12	3	15	116
Øsby	375	202	64	65	331	78	18	96	427
Halk	181	85	38	22	145	43	5	48	193
Grarup	40	15	8	10	33	16	–	16	49
Starup	ca. 125	85	13	4	102	14	3	17	119
Vilstrup	194	46	33	27	106	94	5	99	205
Høptrup	356	152	61	39	252	100	26	126	378
Gl. Haderslev	395	118	35	25	178	206	13	219	397
Stepping	226	158	11	11	180	21	13	34	214
Frørup	83	50	6	9	65	20	6	26	91
Hjørndrup	69	49	5	11	65	7	5	12	77
Hammelev	262	202	9	17	228	45	1	46	274
Vedsted	320	221	24	36	281	50	2	52	333
Skrydstrup	133	100	11	12	123	17	2	19	142
Nustrup	275	190	18	28	236	43	?	43	279
Jegerup og Oksenvad	160	107	6	16	129	41	2	43	172
Vojens mangler Magstrup	137	106	5	6	117	86	2	88	215
Sommersted Oksenvad	155	63	12	11	86	57	17	74	160
Jels, ufuldst.	242	142	14	22	178	61	5	66	244
Skodborg	230	129	30	?	159?	67	3	70	229
Skrave	120	84	12	30	126	14	5	19	145
Hjerting	70	61	2	11	74	4	–	4	78
Lintrup	201	113	22	ov.15	ov.150	49	3	52	202
Hygum	241	192	8	40	240	33	5	38	278
Fole	63	35	5	23	63	16	2	18	81
Rødding	274	133	26	26	185	91	16	107	292
Ø. Lindet	194	139	32	14	185	21	–	21	206
Gram	357	247	41	31	319	49	14	63	382
Toftlund	284	103	35	16	154	122	5	127	281
Tislund	116	74	28	12	114	8	–	8	122
Bevtoft	244	192	17	14	223	28	2	30	253
Branderup	208	162	10	–	172	25	2	27	199

	<i>Væl- gere</i>	<i>Danske stemm.</i>	<i>Passive danske</i>	<i>Danske unders.</i>	<i>Danske i alt</i>	<i>Tyske stemm.</i>	<i>Passive tyske</i>	<i>Tyske i alt</i>	<i>Stemm. i alt</i>
Agerskov	320	248	20	21	289	24	2	26	315
Arrild	162	78	21	15	114	48	1	49	163
Højrup mangler Spandet mangler									
Roager	119	83	13	10	106	18	2	20	126
Hviding og									
Rejsby	209	143	14	15	172	42	2	44	216
Brøns	171	146	1	17	164	17	2	19	183
Vodder	172	133	5	–	138	22	1	23	161
Skærbæk	380	156	33	28	217	142	19	161	378
af 5. kreds	1051	661	66	70	797	241	26	267	1064
Hele amtet (land)	9074	5522	912	841	7275	2049	240	2289	9564
Af i alt	9666	5776				2184			
Undersøgelsen i procent af vælgertal (9.074)		60,9	10,1	(9,3)	80,2	22,6	2,6	25,2	
Valgets resultat i landsognene		59,8				22,6			

Tabel D, 2

Haderslev amt 1902 – tyske stemmer

	<i>Afgivet af</i>	
	<i>Embeds- og bestm.</i>	<i>Sydfra tilvandr.</i>
Haderslev	260	200
Christiansfeld	14	20
Tyrstrup	26	(8)
Aller	11	1
Fjelstrup	15	6
Bjærning	4	2
Moltrup	3	–
Astrup	10	10
Vonsbæk	6	–
Øsby	26	(8)
Halk	8	5
Grarup	2	2
Starup	4	?
Vilstrup	8	12
Hoptrup	37	4
Gl. Haderslev	75	37
Stepping	9	5
Frørup	5	?
Hjerndrup	2	2

	<i>Emb.</i>	<i>Tlv.</i>	<i>Procent af tyske stemmer</i>	
Hammelev	27	(2)		
Vedsted	26	5		
Skrydstrup	12	3		
Nustrup	24	1		
Jegerup	8	3		
Vojens mangler				
Magstrup	?	?		
Sommersted	71	(6)		
Oksenvad	6	8		
Jels	(8)	(14)		
Skodborg	20	42		
Skrave	4	5		
Hjerting	2	2		
Lintrup	16	27		
Hygum	16	13		
Fole	6	4		
Rødding	34	33		
Ø. Lindet	7	12		
Gram	32	10		
Toftlund	35	6		
Tislund	1	5		
Bevtoft	11	2		
Branderup	8	1		
Agerskov	8	1		
Arrild	12	6		
Højrup	?	?		
Spandet	?	?		
Roager	9	5		
Hviding	30	5		
Rejsby	6	0		
Brøns	15	1		
Vodder	6	6		
Skærbæk	38	37		
Land i alt	763	387	37,2	18,9

Tabel D, 3
 Sønderborg amt 1902

	Væl- gere	Danske stemm.	Passive danske	Danske unders.	Danske i alt	Tyske stemm.	Passive tyske	Tyske i alt	Stemm. i alt
Sønderborg mangler									
Dybbøl og									
Nybøl	319	241	22	33	296	37	11	48	344
Broager, delv.	784	432	39	79	550	148	6	154	704
Ullerup	482	348	33	14	395	66	14	80	475
Sottrup	330	249	19	17	285	48	10	58	343
Ulkebøl mangler									
Kegnæs	232	160	39	14	213	15	16	31	244
Lysabild	347	199	47	27	273	66	25	91	364
Tandslet	260	172	31	13	216	34	26	60	276
Hørup	253	161	56	26	243	22	12	34	275
Asserballe	194	120	19	14	153	40	12	52	205
Notmark	271	156	62	8	226	41	3	44	270
Ketting mangler									
Egen	377	233	81	26	338	51	21	72	410
Svenstrup mangler									
Havnbjerg mangler									
Oksbøl mangler									
Holm og Pøl	282	189	53	7	249	32	8	40	289
Augustenborg mangler									
Nordborg	260	90	35	6	131	116	19	135	266
Land	4.386	2.750	534	284	3.568	716	183	899	4.467
Af i alt	6.174	3.636				1.100			
Undersøgelsen i procent									
af vælgertal (4.386)		62,7	12,2	(6,5)	81,3	16,3	4,2	20,5	
Valgets resultat		58,9				17,8			

Tabel E, 1

FOLKEAFSTEMNINGEN DEN 10. FEBRUAR 1920

a. Samlet resultat

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
<i>Byer</i>							
Haderslev	9.592	5.209	3.275	1.108	54,3	34,1	11,6
Sønderborg	5.302	2.029	2.601	672	38,3	49,1	12,6
Åbenrå	5.678	2.224	2.725	729	39,2	48,0	12,8
Tønder m.v.	5.534	1.522	3.601	411	27,5	65,1	7,4
I alt	26.106	10.984	12.202	2.920	42,1	46,7	11,2

Land

Haderslev amt	35.825	29.444	3.310	3.071	82,2	9,2	8,6
Sønderborg amt	18.962	15.071	2.482	1.409	79,5	13,1	7,4
Åbenrå amt	15.329	10.429	3.305	1.595	68,0	21,6	10,4
Tønder amt	13.531	8.701	3.482	1.348	64,3	25,7	10,0
Bov	1.438	802	548	88	55,8	38,1	6,1
I alt	85.085	64.447	13.127	7.511	75,7	15,4	8,9

By og land

Haderslev amt	45.417	34.653	6.585	4.179	76,3	14,5	9,2
Sønderborg amt	24.264	17.100	5.083	2.081	70,5	20,9	8,6
Åbenrå amt	21.007	12.653	6.030	2.324	60,2	28,7	11,1
Tønder amt	19.065	10.223	7.083	1.759	53,6	37,2	9,2
Bov	1.438	802	548	88	55,8	38,1	6,1
I alt	111.191	75.431	25.329	10.431	67,8	22,8	9,4

b. Tilrejsendes stemmeafgivning

Byer

Haderslev	2.606	1.203	961	442	46,2	36,9	17,0
Sønderborg	1.502	349	919	234	23,2	61,2	15,6
Åbenrå	1.602	445	899	258	27,8	56,1	16,1
Tønder m.v.	1.714	317	1.184	213	18,5	69,1	12,4
I alt	7.424	2.314	3.963	1.147	31,2	53,4	15,4

Land

Haderslev amt	10.921	8.070	1.609	1.242	73,9	14,7	11,4
Sønderborg amt	3.263	1.722	1.106	435	52,8	33,9	13,3
Åbenrå amt	2.920	1.342	1.048	530	46,0	35,9	18,1
Tønder amt	3.032	1.654	953	425	54,6	31,4	14,0
Bov	293	84	182	27	28,7	62,1	9,2
I alt	20.429	12.872	4.898	2.659	63,0	24,0	13,0

By og land

Haderslev amt	13.527	9.273	2.570	1.684	68,6	19,0	12,4
Sønderborg amt	4.765	2.071	2.025	669	43,5	42,5	14,0
Åbenrå amt	4.522	1.787	1.947	788	39,5	43,1	17,4
Tønder amt	4.746	1.971	2.137	638	41,5	45,0	13,4
Bov	293	84	182	27	28,7	62,1	9,2
I alt	27.853	15.186	8.861	3.806	54,5	31,8	13,7

c. Bosiddendes stemmeafgivning, sognevis beregnet

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
<i>Byer</i>							
Haderslev	6.970	4.006	2.314	650	57,5	33,2	9,3
Sønderborg	3.791	1.680	1.682	429	44,3	44,4	11,3
Åbenrå	4.046	1.779	1.826	441	44,0	45,1	10,9
Tønder m.v.	3.813	1.205	2.417	191	31,6	63,4	5,0
I alt	18.620	8.670	8.239	1.711	46,6	44,2	9,2
<i>Land</i>							
Haderslev amt	24.776	21.264	1.699	1.813	85,8	6,9	7,3
Sønderborg amt	15.656	13.298	1.391	967	84,9	8,9	6,2
Åbenrå amt	12.568	9.064	2.286	1.218	72,1	18,2	9,7
Tønder amt	10.449	7.030	2.581	838	67,3	24,7	9,0
Bov	986	598	339	49	60,6	34,4	5,0
I alt	64.435	51.254	8.296	4.885	79,5	12,9	7,6
<i>By og land</i>							
Haderslev amt	31.746	25.270	4.013	2.463	79,6	12,6	7,8
Sønderborg amt	19.447	14.978	3.073	1.396	77,0	15,8	7,2
Åbenrå amt	16.614	10.843	4.112	1.659	65,3	24,8	9,9
Tønder amt	14.262	8.235	4.998	1.029	57,7	35,0	7,2
Bov	986	598	339	49	60,6	34,4	5,0
I alt	83.055	59.924	16.535	6.596	72,1	19,9	8,0

Tabel E, 2

*Stemmeafgivningen i den hjemmehørende befolkning
(Beregnete sognetal)*

<i>Haderslev amt</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	6.970	4.006	2.314	650	57,5	33,2	9,3
Christiansfeld	320	217	74	29	67,8	23,1	9,1
Tyrstrup	932	842	31	59	90,3	3,3	6,4
Aller	269	251	8	10	93,3	3,0	3,7
Fjelstrup	610	571	20	19	93,6	3,3	3,1
Bjerning	202	169	11	22	83,7	5,4	10,9
Møltrup	238	216	6	16	90,8	2,5	6,7
Åstrup	326	270	25	31	82,8	7,7	9,5
Vonsbæk	336	306	8	22	91,1	2,4	6,5
Øsby	965	847	51	67	87,8	5,3	6,9
Halk	463	388	43	32	83,8	9,3	6,9
Grarup	96	91	1	4	94,8	1,0	4,2
Starup	293	252	24	17	86,0	8,2	5,8
Vilstrup	520	338	121	61	65,0	23,3	11,7
Hoptrup	938	761	104	73	81,1	11,1	7,8
Gl. Haderslev	165	131	4	30	79,4	2,4	18,2
Stepping	475	441	10	24	92,8	2,1	5,1
Frørup	153	129	10	14	84,3	6,5	9,2
Hjærndrup	151	135	5	11	89,4	3,3	7,3
Hammelev	624	564	23	37	90,4	3,7	5,9
Vedsted	919	796	63	60	86,6	6,9	6,5
Skrydstrup	330	298	15	17	90,3	4,5	5,2
Nustrup	694	625	28	41	90,1	4,0	5,9
Jegerup	161	150	5	6	93,2	3,1	3,7
Vojens	464	307	110	47	66,2	23,7	10,1
Magstrup	367	336	9	22	91,6	2,5	5,9
Sommersted	632	504	81	47	79,7	12,8	7,5
Oksenvad	386	295	57	34	76,4	14,8	8,8
Jels	699	535	74	90	76,5	10,6	12,9
Skodborg	761	657	41	63	86,3	5,4	8,3
Skrave	316	291	9	16	92,1	2,8	5,1
Hjerting	193	172	17	4	89,1	8,8	2,1
Lintrup	474	404	44	26	85,2	9,3	5,5
Hygum	665	638	1	26	95,9	0,2	3,9
Føle	232	214	7	11	92,2	3,0	4,8
Rødding	863	679	71	113	78,7	8,2	13,1
Ø. Lindet	411	383	8	20	93,2	1,9	4,9
Gram	1.130	1.051	25	54	93,0	2,2	4,8
Toftlund	961	727	115	119	75,7	12,0	12,3
Tislund	270	252	4	14	93,3	1,5	5,2
Bevtoft	576	544	7	25	94,4	1,2	4,4
Branderup	372	319	27	26	85,8	7,3	6,9
Agerskov	1.054	961	17	76	91,2	1,6	7,2

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Arrild	377	289	59	29	76,7	15,6	7,7
Højrup	436	301	76	59	69,0	17,4	13,6
Spandet	276	256	2	18	92,8	0,7	6,5
Roager	331	316	2	13	95,5	0,6	3,9
Hviding	274	227	25	22	82,8	9,1	8,1
Rejsby	242	221	0	21	91,3	0,0	8,7
Brøns	436	408	11	17	93,6	2,5	3,9
Vodder	429	370	27	32	86,2	6,3	7,5
Skærbæk	969	817	84	68	84,3	8,7	7,0

Haderslev amt

Land	24.776	21.264	1.699	1.813	85,8	6,9	7,3
By og land	31.746	25.270	4.013	2.463	79,6	12,6	7,8

Sønderborg amt

Sønderborg	3.791	1.680	1.682	429	44,3	44,4	11,3
Dybbøl	567	504	28	35	88,9	4,9	6,2
Nybøl	419	389	11	19	92,8	2,6	4,6
Broager	2.490	1.992	321	177	80,0	12,9	7,1
Ullerup	1.157	1.020	71	66	88,2	6,1	5,7
Sottrup	819	711	66	42	86,8	8,1	5,1
Ulkebøl	1.203	975	148	80	81,0	12,3	6,7
Kegnæs	565	528	6	31	93,5	1,1	5,4
Lysbild	943	797	61	85	84,5	6,5	9,0
Tandslet	660	557	46	57	84,4	7,0	8,6
Hørup	730	652	42	36	89,3	5,8	4,9
Asserballe	468	435	12	21	92,9	2,6	4,5
Notmark	697	648	15	34	93,0	2,2	4,8
Ketting	403	360	20	23	89,3	5,0	5,7
Egen	1.065	962	36	67	90,3	3,4	6,3
Svenstrup	642	602	19	21	93,8	3,0	3,2
Havnbjerg	545	435	55	55	79,8	10,1	10,1
Oksbøl	638	552	65	21	86,5	10,2	3,3
Holm	359	345	9	5	96,1	2,5	1,4
Pøl	290	237	31	22	81,7	10,7	7,6
Augustenborg	384	220	139	25	57,3	36,2	6,5
Nordborg	612	377	190	45	61,6	31,0	7,4

Sønderborg amt

Land	15.656	13.298	1.391	967	84,9	8,9	6,2
By og land	19.447	14.978	3.073	1.396	77,0	15,8	7,2

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
<i>Åbenrå amt</i>							
Åbenrå	4.046	1.779	1.826	441	44,0	45,1	10,9
Ø. Løgum	918	733	133	52	79,8	14,5	5,7
Løjt	1.357	958	256	143	70,6	18,9	10,5
Rise	985	596	302	87	60,5	30,7	8,8
Hjordkær	592	435	107	50	73,5	18,1	8,4
Bjolderup	840	565	183	92	67,3	21,8	10,9
Uge	303	150	127	26	49,5	41,9	8,6
Ensted	622	468	87	67	75,2	14,0	10,8
Kliplev	898	662	128	108	73,7	14,3	12,0
Felsted	1.113	969	45	99	87,1	4,0	8,9
Varnæs	492	448	5	39	91,1	1,0	7,9
Bovrup	370	305	25	40	82,4	6,8	10,8
Adsbøl	169	141	16	12	83,4	9,5	7,1
Gråsten	771	432	210	129	56,0	27,2	16,8
Kværs	501	379	73	49	75,6	14,6	9,8
Rinkenæs	719	494	157	68	68,7	21,8	9,5
Holbøl	759	525	203	31	69,2	26,7	4,1
Egvad	336	290	18	28	86,3	5,4	8,3
Hellevad	488	307	137	44	62,9	28,1	9,0
Bedsted	335	207	74	54	61,8	22,1	16,1
<i>Åbenrå amt</i>							
Land	12.568	9.064	2.286	1.218	72,1	18,2	9,7
By og land	16.614	10.843	4.112	1.659	65,3	24,8	9,9
<i>Af Flensborg amt</i>							
Bov-Hanved	986	598	339	49	60,6	34,4	5,0
<i>Tønder amt</i>							
Tønder	2.342	596	1.654	92	25,4	70,6	4,0
Højer	640	177	417	46	27,7	65,2	7,1
Højer landsogn	195	58	94	43	29,7	48,2	22,1
Tønder landsogn	251	125	99	27	49,8	39,4	10,8
Ubjerg	197	25	163	9	12,7	82,7	4,6
Abild	517	319	161	37	61,7	31,1	7,2
Løgumkloster flække	831	432	346	53	52,0	41,6	6,4
Løgumkloster lands.	256	204	36	16	79,7	14,1	6,3
Nr. Løgum	543	276	184	83	50,8	33,9	15,3
Højst	445	235	167	43	52,8	37,5	9,7
Ravsted	525	303	179	43	57,7	34,1	8,2
Hostrup	487	264	199	24	54,2	40,9	4,9
Bylderup	463	299	150	14	64,6	32,4	3,0
Burkal	796	374	318	104	47,0	39,9	13,1
Tinglev	922	379	452	91	41,1	49,0	9,9
Møgeltønder	685	563	73	49	82,2	10,7	7,1

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Daler	368	297	51	20	80,7	13,9	5,4
Visby	358	332	15	11	92,7	4,2	3,1
Brede	765	636	76	53	83,1	9,9	7,0
Døstrup	470	422	19	29	89,8	4,0	6,2
Mjolden	181	160	6	15	88,4	3,3	8,3
Randerup	119	104	5	10	87,4	4,2	8,4
Hjerpsted	137	121	9	7	88,3	6,6	5,1
Skast	157	151	1	5	96,2	0,6	3,2
Emmerlev	579	470	73	36	81,2	12,6	6,2
Ballum	599	565	12	22	94,3	2,0	3,7
Rømø	434	348	39	47	80,2	9,0	10,8
Løgumklosteregnen	5.268	2.766	2.031	471	52,5	38,6	8,9
Enklavesognene	4.852	4.169	379	304	85,9	7,8	6,3
<i>Tønder amt</i>							
Land	10.449	7.030	2.581	838	67,3	24,7	9,0
By og flækker	3.813	1.205	2.417	191	31,6	63,4	5,0
Hele området	14.262	8.235	4.998	1.029	57,7	35,0	7,2
<i>De fire amter</i>							
Land	63.449	50.656	7.957	4.836	79,8	12,5	7,7
Byer og flækker	18.620	8.670	8.239	1.711	46,6	44,2	9,2
I alt	82.069	59.326	16.196	6.547	72,3	19,7	8,0
<i>Hele 1. zone</i>							
Fire amter +							
Bov, land	64.435	51.254	8.296	4.885	79,5	12,9	7,6
By og land	83.055	59.924	16.535	6.596	72,1	19,9	8,0

TIEDJE-BÆLTET

Tabel E, 3a

Samtlige stemmeberettigede

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
<i>Tønder-hjørnet</i>				
Tønder	3.507	750	2.448	309
Tønder landsogn	355	165	129	61
Højer	876	219	581	76
Højer landsogn	233	74	119	40
Af Møgeltønder	56	32	12	12
Ubjerg	279	43	215	21
Af Abild	480	243	186	51
I alt	5.786	1.426	3.690	670
<i>Af Slogs herred</i>				
Af Højst	443	212	182	49
Ravsted	656	354	236	66
Hostrup	627	299	287	41
Bylderup	612	349	203	60
Burkal	1.009	445	421	143
Tinglev	1.116	448	580	88
I alt	4.463	2.107	1.909	447
<i>Af Åbenrå amt</i>				
Af Uge	95	39	50	6
Af Bjolderup	267	139	93	35
Af Kværs	174	122	42	10
Af Holbøl	772	487	232	53
Rinkenæs	989	582	283	124
I alt	2.297	1.369	700	228
<i>Af Flensborg amt</i>				
Bov-Hanved i alt	1.256	655	495	106
Hele Tiedje-bæltet	13.802	5.557	6.794	1.451
Procentfordeling		40,4	49,2	10,5

Tabel E, 3b

Bosiddende vælgeres stemmeafgivning

	<i>Vælgere i alt</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
<i>Tønder-hjørnet</i>				
Tønder	2.342	596	1.654	92
Tønder landsogn	251	125	99	27
Højer	640	177	417	46
Højer landsogn	195	58	94	43
Af Møgeltønder	50	30	9	11
Ubjerg	197	25	163	9
Af Abild	349	194	122	33
I alt	4.024	1.205	2.558	261
 <i>Af Slogs herred</i>				
Af Højst	362	177	149	49
Ravsted	525	303	179	43
Hostrup	487	264	199	24
Bylderup	463	299	150	14
Burkal	796	374	318	104
Tinglev	922	379	452	91
I alt	3.555	1.796	1.447	312
 <i>Af Abenrå amt</i>				
Af Uge	81	35	40	6
Af Bjolderup	226	114	81	31
Af Kværs	156	110	38	8
Af Holbøl	606	423	165	18
Rinkenæs	719	494	157	68
I alt	1.788	1.176	481	131
 <i>Af Flensborg amt</i>				
Bov-Hanved	986	598	339	49
Hele Tiedje-bæltet	10.353	4.775	4.825	753
Procentfordeling		46,1	46,6	7,3

KOMBINATION AF VALGENE 1919 OG 1920

Tabel F

Vælgerkorpsets sammensætning ved nationalforsamlingsvalget i 1919 og folkeafstemningen i 1920 (hjemmehørende befolknings stemmetal beregnet)

	<i>Personer ov. 20 år</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
<i>Købstæderne samt Højer og Løgumkloster</i>				
Med stemmeret 1919	21.583	–	12.134	9.449
Med stemmeret 1920	18.620	8.670	8.239	1.711
Danske m. stemmeret 1919		7.738		7.738
Danske u. stemmeret 1919	932	932		
Tyske u. stemmeret 1920	3.895		3.895	
Sindelagsfordeling 1919–20	22.515	8.670	12.134	1.711
<i>Landdistrikterne</i>				
<i>Haderslev amt</i>				
Med stemmeret 1919	22.126	–	3.993	18.133
Med stemmeret 1920	24.776	21.264	1.699	1.813
Danske m. stemmeret 1919		16.320		16.320
Danske u. stemmeret 1919	4.944	4.944		
Tyske u. stemmeret 1920	2.294		2.294	
Sindelagsfordeling 1919–1920	27.070	21.264	3.993	1.813
<i>Sønderborg amt</i>				
Med stemmeret 1919	14.768	–	1.852	12.916
Med stemmeret 1920	15.656	13.298	1.391	967
Danske m. stemmeret 1919		11.949		11.949
Danske u. stemmeret 1919	1.349	1.349		
Tyske u. stemmeret 1920	461		461	
Sindelagsfordeling 1919–1920	16.117	13.298	1.852	967
<i>Åbenrå amt</i>				
Med stemmeret 1919	12.057	–	2.827	9.230
Med stemmeret 1920	12.568	9.064	2.286	1.218
Danske m. stemmeret 1919		8.012		8.012
Danske u. stemmeret 1919	1.052	1.052		
Tyske u. stemmeret 1920	541		541	
Sindelagsfordeling 1919–20	13.109	9.064	2.827	1.218
<i>Tønder amt</i>				
Med stemmeret 1919	9.699	–	2.966	6.733
Med stemmeret 1920	10.383	7.015	2.534	834
Danske med stemmeret 1919		5.899		5.899
Danske uden stemmeret 1919	1.116	1.116		
Tyske uden stemmeret 1920	432		432	
Sindelagsfordeling 1919–20	10.815	7.015	2.966	834

	<i>Personer ov. 20 år</i>	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>
<i>Af Flensborg amt</i>				
Med stemmeret 1919 (ca.)	1.157	–	732	425
Med stemmeret 1920	986	598	339	49
Danske m. stemmeret 1919		376		376
Danske u. stemmeret 1919	222	222		
Tyske u. stemmeret 1920	393	393		
Sindelagsfordeling 1919–20	1.379	598	732	49
<i>Land i alt</i>				
Med stemmeret 1919 (ca.)	59.804	–	12.210	47.594
Med stemmeret 1920	64.435	51.254	8.296	4.885
Danske m. stemmeret 1919		42.709		42.709
Danske u. stemmeret 1920	8.545	8.545		
Tyske u. stemmeret 1920	3.914		3.914	
Sindelagsfordeling 1919–20	68.349	51.254	12.210	4.885
<i>By og land</i>				
Med stemmeret 1919	81.387	–	24.344	57.043
Med stemmeret 1920	83.055	59.924	16.535	6.596
Danske m. stemmeret 1919		50.447		50.447
Danske u. stemmeret 1919	9.477	9.477		
Tyske u. stemmeret 1920	7.809		7.809	
Sindelagsfordeling 1919–20	90.864	59.924	24.344	6.596

TYSK STEMMETAB blandt bosiddende 1919–1920

Tabel G, a–d

Antal personer over 20 år i 1919–20, antallet af tyske stemmer ved nationalforsamlingsvalget 19.1.19 og genforeningsafstemningen 10.2.1920 med angivelse af plus og minus fra 1919 til 1920

a. Haderslev amt

	I alt over 20 år	Tyske stemmer		Minus	Plus
		1919	1920		
Haderslev	7.981	3.325	2.314	1.011	
Christiansfeld	383	137	74	63	
Tyrstrup	949	54	31	23	
Aller	298	37	8	29	
Fjelstrup	621	37	20	17	
Bjernerup	210	19	11	8	
Møltrup	247	13	6	7	
Åstrup	349	50	25	25	
Vonsbæk	341	12	8	4	
Øsby	1.013	87	51	36	
Halk	509	92	43	49	
Grarup	102	8	1	7	
Starup	315	47	24	23	
Vilstrup	588	191	121	70	
Hoptrup	997	161	104	57	
Gl Haderslev	205	44	4	40	
Stepping	491	32	10	22	
Frørup	182	41	10	31	
Hjerndrup	157	11	5	6	
Hammelev	663	63	23	40	
Vedsted	980	134	63	71	
Skrydstrup	362	47	15	32	
Nustrup	768	102	28	74	
Vojens-Magstrup	683	239	109	130	
Sommersted	726	170	81	89	
Oksenvad-Jegerup	558	88	62	26	
Jels	837	211	74	137	
Skodborg	829	112	41	71	
Skrave	333	28	9	19	
Hjerting	201	24	17	7	
Lintrup	519	86	44	42	
Hygum	719	58	1	57	
Fole	236	12	7	5	
Rødding	1.058	262	71	191	
Gram – Ø. Lindet	1.650	144	33	111	
Toftlund	1.131	293	115	178	
Tislund	280	15	4	11	
Bevtoft	643	73	7	66	
Agerskov-Branderup	1.308	129	44	85	

	<i>I alt over</i> 20 år	<i>Tyske stemmer</i>		<i>Minus</i>	<i>Plus</i>
		1919	1920		
Arrild	379	61	59	2	
Højrup-Spandet	776	152	78	74	
Roager	347	21	2	19	
Hviding	323	75	25	50	
Rejsby	243	1	0	1	
Brøns	442	19	11	8	
Vodder	463	62	27	35	
Skærbæk	1.110	235	84	151	
Landsogne i alt		3.993	1.699	2.294	

b. Sønderborg amt

Sønderborg	?	2.894	1.682	1.208	
Dybbøl-Nybøl	1.007	61	39		
Broager	2.661	514	321	193	
Ullerup	1.167	89	71	18	
Sottrup	819	68	66	2	
Ulkebøl	1.217	158	148	10	
Kegnæs	574	16	6	10	
Lysabild	978	90	61	29	
Tandslet	660	48	46	2	
Hørup	751	53	42	11	
Asserballe	474	20	12	8	
Notmark	733	50	15	35	
Ketting	403	49	20	29	
Egen	1.065	4	36		32
Svenstrup	644	21	19	2	
Havnbjerg	574	15	55		40
Oksbøl	642	70	65	5	
Nordborg landsogn	649	27	40		13
Augustenborg	476	231	139	92	
Nordborg	689	268	190	78	
Landsogne i alt	16.183	1.852	1.391	546	85

c. Abenrå amt

Abenrå	4.852	2.632	1.826	806	
Ø. Løgum og Løjt	2.397	517	389	128	
Rise	1.114	414	302	112	
Hjordkær	624	146	107	39	
Bjolderup	843	179	183		4
Uge og Ensted	985	226	214	12	
Kliplev	952	186	128	58	
Felsted	1.118	48	45	3	

	<i>I alt over 20 år</i>	<i>Tyske stemmer</i>		<i>Minus</i>	<i>Plus</i>
		<i>1919</i>	<i>1920</i>		
Varnæs og Bovrup	852	31	30	1	
Gråsten-Adsbøl	1.000	311	226	85	
Kværs	510	70	73		3
Rinkenæs	752	210	157	53	
Holbøl	762	184	203		19
Egvad	341	23	18	5	
Hellevad	512	162	137	25	
Bedsted	388	120	74	46	
Landsogne i alt	13.150	2.827	2.286	567	26

d. Tønder amt

Tønder	3.026	2.322	1.654	668	
Højer	728	505	417	88	
Løgumkloster	944	456	346	110	
Tønder landsogn	196	65	99		34
Abild	593	237	161	76	
Ubjerg	201	164	163	1	
Højer landsogn	230	140	94	46	
Løgumkloster landsogn	259	42	36	6	
Nr. Løgum	545	155	184		29
Højst	482	200?	167	33	
Ravsted	526	174	179		5
Hostrup	523	231	199	32	
Bylderup	493	165	150	15	
Burkal	809	313	318		5
Tinglev	1.009	391	452		61
Møgeltønder	738	124	73	51	
Visby-Daler	727	63	66		3
Brede	800	105	76	29	
Døstrup	485	35	19	16	
Mjolden	185	10	6	4	
Randerup-Skast	278	6	6	–	
Hjerpsted	137	6	9		3
Emmerlev	579	64	73		9
Ballum	604	20	12	8	
Rømø	495	53	39	14	
Landsogne i alt	10.894	2.763	2.748	331	149

AFSTEMNINGEN I 2. ZONE

Tabel H, 1

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Procenttal</i>		
					<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
<i>Flensborg</i>							
Samlet resultat	39.637	8.944	27.081	3.612	22,6	68,3	9,1
Tilrejsende	10.325	1.350	7.695	1.270	13,1	74,5	12,4
Bosiddende	29.312	7.594	19.386	2.332	25,9	66,1	8,0
<i>Flensborg amt</i>							
Samlet resultat	8.796	1.405	6.688	703	16,0	76,0	8,0
Tilrejsende	2.595	136	2.208	251	5,2	85,1	9,7
Bosiddende	6.201	1.269	4.480	452	20,5	72,2	7,3
<i>Af Tønder amt</i>							
Samlet resultat	21.616	2.376	17.283	1.957	11,0	80,0	9,0
Tilrejsende	5.516	227	4.712	577	4,1	85,4	10,5
Bosiddende	16.100	2.149	12.571	1.380	13,3	78,1	8,6
<i>Af Husum amt</i>							
Samlet resultat	805	75	672	58	9,3	83,5	7,2
Tilrejsende	275	4	252	19	1,5	91,6	6,9
Bosiddende	530	71	420	39	13,4	79,2	7,4
<i>Hele 2. zone</i>							
Samlet resultat	70.854	12.800	51.724	6.330	18,1	73,0	8,9
Tilrejsende	18.711	1.717	14.867	2.127	9,2	79,5	11,4
Bosiddende	52.143	11.083	36.857	4.203	21,3	70,7	8,0

Tabel H, 2
Sogneresultater fra 2. zone (bosiddende alene)

	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Procental		
					Danske	Tyske	Passive
Af Bov sogn	319	112	184	25	35,1	57,7	7,8
Af Hanved sogn	1.727	525	1.030	162	30,4	59,6	9,4
Valsbøl	290	84	196	10	29,0	67,6	3,4
Nr. Haksted	628	69	529	30	11,0	84,2	4,8
Vi	691	68	585	38	9,8	84,7	5,5
Oversø	627	136	450	41	21,7	71,8	6,5
Adelby	520	101	373	46	19,4	71,7	8,8
Lyksborg	694	76	564	54	11,0	81,3	7,7
Munkbrarup	689	86	555	48	12,5	80,6	6,9
Lindved forstdist.	6	1	5	0	16,7	83,3	0,0
Af Jørl s. (Stiglund)	10	1	9	0	10,0	90,0	0,0
Medelby	613	159	403	51	25,9	65,7	8,3
Ladelund	508	130	333	45	25,6	65,6	8,9
Læk	1.576	207	1.253	116	13,2	79,8	7,4
Karlum	226	29	178	19	12,8	78,8	8,4
Sdr. Løgum	438	80	324	34	18,3	74,0	7,7
Humtrup	268	62	182	24	23,1	67,9	9,0
Brarup	363	46	271	46	12,7	74,6	12,7
Klægsbøl	383	47	307	29	12,3	80,2	7,5
Aventoft	282	42	213	27	14,9	75,5	9,6
Rodenæs	267	40	191	36	15,0	71,5	13,5
Enge	486	43	405	38	8,8	83,3	7,9
Nykirke	476	24	396	56	5,0	83,2	11,8
Klangsbøl	142	0	124	18	0,0	87,3	12,7
Horsbøl	218	9	188	21	4,1	86,2	9,7
Emmelsbøl	395	9	368	18	2,3	93,2	4,5
Nibøl	1.060	40	958	62	3,8	90,4	5,8
Galmsbøl	324	6	286	32	1,9	88,3	9,0
Dedsbøl	329	10	299	20	3,0	90,9	6,1
Lindholm	588	12	530	46	2,0	90,1	7,9
Dagebøl	270	11	242	17	4,1	89,6	6,3
Risum	473	6	412	55	1,3	87,1	11,6
Stedesand	305	3	284	18	1,0	93,1	5,9
Sild, Vesterland	1.165	114	945	106	9,8	81,1	9,1
– Morsum	322	84	179	59	26,1	55,6	18,3
– Keitum	995	113	807	75	11,4	81,1	7,5
– List	43	6	37	0	14,0	86,0	0,0
Før, St. Laurentius	656	219	369	68	33,4	56,3	10,3
– St. Johannes	911	280	534	97	30,7	58,6	10,7
– St. Nikolaj (Vyk)	1.118	234	775	109	20,9	69,3	9,7
Amrum	496	81	388	27	16,3	78,2	5,5
Af Hjoldelund og Fjolde (Husum amt)	530	71	420	39	13,4	79,2	7,4

DEN SAMLEDE NATIONALE STYRKE

Tabel J, 1

Forholdet mellem dansk og tysk i 1867, 1885–90 og 1919–20

<i>Land</i>	<i>Vælgernes fordeling 1867</i>	<i>Fordelingen 1885–90</i>		<i>Fordelingen 1919–20</i>	
		<i>Mænd over 25 år</i>	<i>Deraf uden stemmeret</i>	<i>Alle over 20 år</i>	<i>Heraf uden stemmeret</i>
<i>Haderslev amt</i>					
Danske	8.823	8.259	3.373	21.264	1919: 4.944
Passive	1.943	1.428		1.813	
Tyske	1.015	1.400		3.993	1920: 2.294
I alt	11.781	11.087		27.070	
<i>Sønderborg amt</i>					
Danske	5.493	4.361	1.198	13.298	1919: 1.349
Passive	812	1.196		967	
Tyske	651	775		1.852	1920: 461
I alt	6.956	6.332		16.117	
<i>Åbenrå amt</i>					
Danske	3.309	2.621	760	9.064	1919: 1.052
Passive	1.022	1.214		1.218	
Tyske	824	1.010		2.827	1920: 541
I alt	5.155	4.845		13.109	
<i>Tønder amt</i>					
Danske	3.143	2.440	839	7.015	1919: 1.115
Passive	1.306	1.074		834	
Tyske	692	942		2.966	1920: 432
I alt	5.141	4.456		10.815	
<i>Byer</i>					
<i>Haderslev</i>					
Danske	918	737	329	4.006	1919: 361
Passive	356	277		650	
Tyske	645	730		3.325	1920: 1.011
I alt	1.919	1.744		7.981	
<i>Sønderborg</i>					
Danske	510	336	86	1.680	1919: ?
Passive	199	344		(624)	
Tyske	265	295		2.894	1920: 1.212
I alt	974	975		5.198	1920: 1.407
<i>Åbenrå</i>					
Danske	606	328	79	1.779	1919: 398
Passive	233	389		441	
Tyske	514	562		2.632	1920: 806
I alt	1.353	1.277		4.852	
<i>Tønder m.v.</i>					
Danske	270	190	91	1.205	1919: 374
Passive	363	293		191	
Tyske	705	735		3.283	1920: 831
I alt	1.338	1.218		4.679	

Tabel J, 2

Forholdet mellem dansk og tysk i 1867, 1885–90 og 1919–20 (procentvis)

Land	Vælgerne fordeling 1867	Fordelingen 1885–90		Fordelingen 1919–20	
		Mænd over 25 år	Deraf uden stemmeret	Alle over 20 år	Heraf uden stemmeret
<i>Haderslev amt</i>					
Danske	74,9	74,5	30,4	78,6	1919: 18,3
Passive	16,5	12,9		6,7	
Tyske	8,6	12,6		14,8	1920: 8,5
I alt	100,0	100,0		100,0	
<i>Sønderborg amt</i>					
Danske	79,0	68,9	18,9	82,5	1919: 8,4
Passive	11,6	18,9		6,0	
Tyske	9,4	12,2		11,5	1920: 2,0
I alt	100,0	100,0		100,0	
<i>Åbenrå amt</i>					
Danske	64,2	54,1	15,7	69,1	1919: 8,0
Passive	19,8	25,1		9,3	
Tyske	16,0	20,8		21,6	1920: 4,1
I alt	100,0	100,0		100,0	
<i>Tønder amt</i>					
Danske	61,1	54,8	18,8	64,9	1919: 10,3
Passive	25,4	24,1		7,7	
Tyske	13,5	21,1		27,4	1920: 4,0
I alt	100,0	100,0		100,0	
<i>Byer</i>					
<i>Haderslev</i>					
Danske	47,8	42,2	18,8	50,2	1919: 4,5
Passive	18,6	15,9		8,1	
Tyske	33,6	41,9		41,7	1920: 12,7
I alt	100,0	100,0		100,0	
<i>Sønderborg</i>					
Danske	52,4	34,4	8,8	32,3	1919: ?
Passive	20,4	35,3		(12,0)	
Tyske	27,2	30,3		55,7	1920: 23,3
I alt	100,0	100,0		100,0	
<i>Åbenrå</i>					
Danske	44,8	25,7	6,2	36,7	1919: 8,2
Passive	17,2	30,3		9,1	
Tyske	38,0	40,0		54,2	1920: 16,6
I alt	100,0	100,0		100,0	
<i>Tønder m.v.</i>					
Danske	20,2	15,6	7,5	25,8	1919: 8,0
Passive	27,1	24,1		4,0	
Tyske	52,7	60,3		70,2	1920: 17,8
I alt	100,0	100,0		100,0	

TYSKE STEMMER 1919–1968

Tabel K, 1–4

Tyske stemmer 1919–1968

<i>I. Haderslev amt</i>	<i>Bosiddende</i>		<i>Reduceret</i>		1939	1953	1968
	1919	1920	(1919)	(1920)			
Haderslev	3.325	2.314	2.770	1.928	1.561	920	570
Christiansfeld	137	74	114	62	20	6	2
Tyrstrup	54	31	46	26	30	1	6
Aller	37	8	31	7	9	4	3
Fjelstrup	37	20	31	17	15	1	3
Bjærning	19	11	16	9	14	5	6
Møltrup	13	6	11	5	10	4	1
Astrup	50	25	43	21	16	7	6
Vonsbæk	12	8	10	7	3	0	0
Øsby	87	51	74	43	34	4	8
Halk	92	43	78	37	35	32	26
Grarup	8	1	7	1	7	1	0
Starup	47	24	40	20	38	13	2
Vilstrup	191	121	163	103	122	84	53
Hoptrup	161	104	137	89	130	59	39
Gl. Haderslev	44	4	37	3	10	0	0
Stepping	32	10	27	9	21	5	0
Frørup	41	10	35	9	4	2	0
Hjærndrup	11	5	9	4	3	0	0
Hammelev	63	23	54	20	31	1	3
Vedsted	134	63	114	54	84	39	35
Skrydstrup	47	15	40	13	12	1	0
Nustrup	102	28	87	24	11	4	5
Vojens-Magstrup	239	109	203	93	43	31	23
Sommersted	170	81	145	69	49	22	20
Oksenvad-Jegerup	88	62	75	53	71	45	34
Jels	211	74	180	63	31	11	9
Skodborg	112	41	95	35	7	2	0
Skrave	28	9	24	8	11	0	0
Hjerting	24	17	20	14	6	2	0
Lintrup	86	44	73	37	11	1	0
Hygum	58	1	49	1	10	2	0
Fole	12	7	10	6	5	2	0
Rødding	262	71	223	60	65	30	13
Ø. Lindet og Gram	144	33	123	28	32	14	9
Toftlund	293	115	249	98	103	35	18
Tislund	15	4	13	3	2	1	0
Bevtoft	73	7	62	6	10	0	2
Agerskov-Branderup	129	44	110	37	38	14	15
Arrild	61	59	52	50	42	27	11
Højrup og Spandet	152	78	129	66	55	28	9
Roager	21	2	18	2	0	0	0

	1919	1920	(1919)	(1920)	1939	1953	1968
Hviding	75	25	64	21	2	0	0
Rejsby	1	0	1	0	2	0	0
Brøns	19	11	16	9	6	1	7
Vodder	62	27	53	23	14	12	6
Skærbæk	235	84	200	71	96	43	23

2. Sønderborg amt

Sønderborg	2.894	1.682	2.411	1.401	1.376	1.023	633
Dybbøl og Nybøl	61	39	52	33	49	18	26
Broager	514	321	437	273	363	162	135
Ullerup	89	71	76	60	76	38	43
Sottrup	68	66	58	56	66	28	10
Ulkebøl	158	148	134	126	143	77	35
Kegnæs	16	6	14	5	49	2	1
Lysabild	90	61	77	52	158	46	25
Tandslet	48	46	41	39	46	8	8
Hørup	53	42	45	36	60	20	16
Asserballe	20	12	17	10	17	1	0
Notmark	50	15	43	13	64	8	16
Ketting	49	20	42	17	68	18	0
Egen	4	36	3	31	120	52	34
Svenstrup	21	19	18	16	36	12	16
Havnbjerg	15	55	13	47	90	36	36
Oksbøl	70	65	60	55	67	30	20
Holm og Pøl	27	40	23	34	35	10	18
Augustenborg	231	139	192	116	120	44	54
Nordborg	268	190	223	158	103	62	31

3. Åbenrå amt

Åbenrå med							
Kolstrup	2.632	1.826	2.192	1.521	1.509	1.114	763
Ø. Løgum og Løjt	517	389	440	331	469	280	176
Rise	414	302	352	257	228	153	85
Hjordkær	146	107	124	91	138	75	60
Bjolderup	179	183	152	156	141	106	98
Uge	129	127	110	108	144	103	95
Ensted	97	87	82	74	114	72	45
Kliplev	186	128	158	109	194	124	85
Felsted	48	45	41	38	156	121	69
Varnæs og Bovrup	31	30	26	26	59	57	30
Adsbøl og Gråsten	311	226	265	192	251	169	225

	1919	1920	(1919)	(1920)	1939	1953	1968
Kværs	70	73	60	62	113	75	–
Rinkenæs	210	157	179	134	219	114	–
Holbøl	184	203	157	173	281	125	95
Egvad	23	18	20	15	20	8	6
Hellevad	162	137	138	117	141	79	51
Bedsted	120	74	102	63	82	55	24

4. Tønder amt

Tønder	2.322	1.654	1.934	1.378	1.207	935	611
Højer	505	417	421	347	391	282	197
Højer lds.	140	94	119	80	101	82	67
Tønder lds.	65	99	55	84	31	28	11
Ubjerg	164	163	140	139	127	105	88
Abild	237	161	202	137	162	110	80
Løgumkloster	456	346	380	288	278	268	183
Løgumkl. lds.	42	36	36	31	41	32	27
Nr. Løgum	155	184	132	157	217	163	147
Højst	200	167	170	142	166	157	124
Ravsted	174	179	148	152	199	207	152
Hostrup	231	199	197	169	161	117	91
Bylderup	165	150	140	128	137	116	87
Burkal	313	318	266	271	400	334	300
Tinglev	391	452	333	385	488	372	373
Møgeltønder	124	73	106	62	53	41	25
Daler og Visby	63	66	54	56	40	17	19
Brede	105	76	89	65	46	34	30
Døstrup	35	19	30	16	30	16	12
Mjolden	10	6	9	5	4	2	1
Randerup-Skast	6	6	5	5	9	5	1
Hjerpsted	6	9	5	8	7	0	0
Emmerlev	64	73	54	62	78	48	22
Ballum	20	12	17	10	17	1	1
Rønmø	53	39	45	33	29	14	4

UDVIKLINGEN 1919–1939

Tabel L, 1 a–c

Resultatet af nationalforsamlingsvalget i 1919 og folkeafstemningen (hjemmehørende) 1920 samt en kombination af tal fra de to afstemninger og vælger- og stemmetal fra folketingsvalgene i 1920, 1926, 1935 og 1939.

	Vælgere i alt	Danske stemmer	Tyske stemmer	Passive vælgere	Bondens Selvstyre
<i>a. Hele 1. zone</i>					
<i>Med 20 års valgersalder</i>					
Nationalforsamling 1919	81.390	–	24.504	56.886	
Folkeafstemning 1920	83.055	59.879	16.577	6.599	
Kombinationen 1919–20	90.982	59.879	24.504	6.599	
<i>Ved 25 års valgret (84,7 procent)</i>					
Nationalforsamling 1919	68.937	–	20.755	48.182	
Folkeafstemning 1920	70.348	50.718	14.041	5.589	
Kombinationen 1919–20	77.062	50.718	20.755	5.589	
Folketingsvalg 1920	75.628	44.790	7.505	23.333	
Folketingsvalg 1926	87.261	56.421	10.422	20.418	(2.117)
Folketingsvalg 1935	98.997	68.795	12.617	17.585	
Folketingsvalg 1939	102.721	79.422	15.016	8.283	
<i>b. Byerne</i>					
<i>Med 20 års valgersalder</i>					
Nationalforsamling 1919	21.583	–	12.134	9.449	
Folkeafstemning 1920	18.620	8.670	8.239	1.711	
Kombinationen 1919–20	22.515	8.670	12.134	1.711	
<i>Ved 25 års valgret (83,3 procent)</i>					
Nationalforsamling 1919	17.979	–	10.108	7.871	
Folkeafstemning 1920	15.510	7.222	6.863	1.425	
Kombinationen 1919–20	18.755	7.222	10.108	1.425	
Folketingsvalg 1920	18.345	8.478	3.883	5.984	
Folketingsvalg 1926	21.685	12.885	4.917	3.883	(211)
Folketingsvalg 1935	26.222	17.050	5.554	3.618	
Folketingsvalg 1939	27.822	19.546	6.322	1.954	
<i>c. Landet</i>					
<i>Med 20 års valgersalder</i>					
Nationalforsamling 1919	59.807	–	12.370	47.437	
Folkeafstemning 1920	64.435	51.209	8.239	4.888	
Kombinationen 1919–20	68.467	51.209	12.370	4.888	
<i>Ved 25 års valgret (85,1 procent)</i>					
Nationalforsamling 1919	50.896	–	10.527	40.369	
Folkeafstemning 1920	54.778	43.566	7.056	4.156	
Kombinationen 1919–20	58.249	43.566	10.527	4.156	
Folketingsvalg 1920	57.283	36.312	3.622	17.349	
Folketingsvalg 1926	65.576	43.536	5.505	16.535	(1.906)
Folketingsvalg 1935	72.775	51.745	7.063	13.967	
Folketingsvalg 1939	74.899	59.876	8.694	6.329	

Tabel L, 2 a–c

Procentberegning af nationalforsamlingsvalget i 1919 og hjemmehørendes deltagelse i folkeafstemningen 1920 samt kombinationen af tal fra de to afstemninger sammenholdt med den procentvise fordeling af vælgerne ved folketingsvalgene i 1920, 1926, 1935 og 1939.

	<i>Danske stemmer</i>	<i>Tyske stemmer</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>Bondens Selvstyre</i>
<i>a. Hele 1. zone</i>				
Nationalforsamling 1919	–	30,1	69,9	
Folkeafstemning 1920	72,1	20,0	7,9	
Kombinationen 1919–20	65,8	26,9	7,3	
Folketingsvalg 1920	59,2	9,0	30,9	
Folketingsvalg 1926	64,7	11,9	23,4	(2,4)
Folketingsvalg 1935	69,5	12,7	17,8	
Folketingsvalg 1939	77,3	14,6	8,1	
<i>b. Byerne</i>				
Nationalforsamling 1919	–	56,2	43,8	
Folkeafstemning 1920	46,6	44,2	9,2	
Kombinationen 1919–20	38,5	53,9	7,6	
Folketingsvalg 1920	46,2	21,2	32,6	
Folketingsvalg 1926	59,4	22,7	17,9	(1,0)
Folketingsvalg 1935	65,0	21,2	13,8	
Folketingsvalg 1939	70,3	22,7	7,0	
<i>c. Landet</i>				
Nationalforsamling 1919	–	20,7	79,3	
Folkeafstemning 1920	79,5	12,9	7,6	
Kombinationen 1919–20	74,8	18,1	7,1	
Folketingsvalg 1920	63,4	6,3	30,3	
Folketingsvalg 1926	66,4	8,4	25,2	(2,9)
Folketingsvalg 1935	71,1	9,7	19,2	
Folketingsvalg 1939	79,9	11,6	8,5	

Tabel L, 3 a-c

Udviklingen fra folkeafstemningen i 1920 til folketingsvalget i 1939 på grundlag af reducerede vælger- og stemmetal i februar 1920.

	Vælgere i alt	Danske stemmer	Tyske stemmer	Passive vælgere	Bondens Selvstyre
<i>a. Hele 1. zone</i>					
Folkeafstemning 1920	100,0	72,1	20,0	7,9	
Folketingsvalg 1920	107,5	63,7	10,7	33,1	
Folketingsvalg 1926	124,0	80,2	14,8	29,0	(3,0)
Folketingsvalg 1935	140,7	97,8	17,9	25,0	
Folketingsvalg 1939	146,0	112,9	21,3	11,8	
<i>b. Byerne</i>					
Folkeafstemning 1920	100,0	46,6	44,2	9,2	
Folketingsvalg 1920	118,3	54,7	25,0	38,6	
Folketingsvalg 1926	139,8	83,1	31,7	25,0	(1,4)
Folketingsvalg 1935	169,1	109,9	35,8	23,3	
Folketingsvalg 1939	179,4	126,0	40,8	12,6	
<i>c. Landet</i>					
Folkeafstemning 1920	100,0	79,5	12,9	7,6	
Folketingsvalg 1920	104,6	66,3	6,6	31,7	
Folketingsvalg 1926	119,7	79,5	10,0	30,2	(3,5)
Folketingsvalg 1935	132,9	94,5	12,9	25,5	
Folketingsvalg 1939	136,7	109,3	15,9	11,6	

Tabel M

VANDRINGER TIL OG FRA SØNDERJYLLAND

	<i>Født i øvrige land, boende i Sønderjylland</i>	<i>Født i Sønder- jylland, boende i det øvrige land</i>
<i>1921</i>		
Hovedstaden	1.011	3.983
Københavns og Roskilde amter	233	551
Frederiksborg amt	305	382
Holbæk amt	293	296
Sorø amt	329	343
Præstø amt	265	244
Bornholms amt	60	32
Maribo amt	274	293
Svendborg amt	901	1.067
Odense og Assens amter	909	1.340
Vejle amt	2.103	5.408
Ribe amt	3.286	6.623
Ringkøbing amt	1.026	486
Århus-Skanderborg amt	1.119	1.329
Randers amt	775	371
Viborg amt	569	279
Ålborg amt	413	344
Hjørring amt	340	187
Thisted amt	286	105
<i>1940</i>		
Hovedstaden	1.900	8.213
Københavns og Roskilde amter	348	1.621
Frederiksborg amt	358	806
Holbæk amt	460	537
Sorø amt	536	600
Præstø amt	419	460
Bornholms amt	134	105
Maribo amt	486	468
Svendborg amt	1.240	1.227
Odense og Assens amter	1.523	2.526
Vejle amt	3.695	5.426
Ribe amt	5.566	7.343
Ringkøbing amt	1.754	1.042
Århus-Skanderborg amt	1.234	1.649
Randers amt	948	790
Viborg amt	980	606
Ålborg amt	731	799
Hjørring amt	763	390
Thisted amt	597	201

Tabel N, 1–4

Tabel N, 1 Tyske mindretals vælgerandel 1953–74

Slesvigsk Partis procentvise andel af vælgerne i de sønderjyske storkommuners områder ved folketingsvalgene i (efteråret) 1953 og 1964 samt ved amtsrådsvalgene i 1970 og 1974.

	1953	1964	1970	1974
Tinglev	22,5	22,5	20,7	19,0
Højer	19,8	17,8	16,3	13,7
Løgumkloster	20,0	19,0	15,6	12,2
Tønder	19,7	17,3	13,2	10,1
Åbenrå	12,8	10,5	8,0	6,0
Gråsten	9,8	8,2	5,4	5,2
Lundtoft	8,7	8,0	6,0	4,5
Rødebro	8,8	7,4	5,3	4,1
Bov	7,1	5,4	4,4	3,7
Haderslev	6,5	4,8	3,9	3,3
Broager	5,6	5,0	3,6	3,1
Sønderborg	8,8	5,8	3,6	2,8
Sundeved	3,2	3,3	2,1	1,8
Augustenborg	2,6	2,5	1,9	1,6
Nordborg	4,5	2,9	1,6	1,4
Skærbæk	2,1	2,0	1,6	1,2
Bredebro	1,8	2,0	2,0	1,2
Vojens	2,0	1,8	1,2	1,1
Nr. Rangstrup	1,5	1,6	1,0	0,8
Sydals	2,4	1,9	1,1	0,8
Gram	1,2	0,9	0,8	0,3
Christiansfeld	0,7	0,8	0,5	0,3
Rødding	0,9	0,5	0,5	0,3
Hele området	7,9	6,5	4,9	4,0

VALG SIDEN 1970

Tabel N, 2 Amtsrådsvalget i 1970 i Sønderjyllands amt

	<i>Procenttal</i>						
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	19.915	13.913	772	5.230	69,9	3,9	26,2
Christiansfeld	5.884	4.420	26	1.438	75,1	0,5	24,4
Åbenrå	13.278	8.998	1.065	3.215	67,8	8,0	24,2
Rødekre	4.758	3.396	251	1.111	71,4	5,3	23,3
Lundtoft	3.681	2.479	221	981	67,3	6,0	26,7
Sønderborg	18.974	12.678	675	5.621	66,8	3,6	29,6
Gråsten	4.229	2.963	227	1.039	70,1	5,4	24,5
Broager	3.461	2.566	124	771	74,1	3,6	22,3
Sundeved	2.716	2.016	56	644	74,2	2,1	23,6
Nordborg	9.122	6.374	147	2.601	69,9	1,6	28,5
Augustenborg	3.938	2.760	76	1.102	70,1	1,9	28,0
Sydals	3.738	2.599	41	1.098	69,5	1,1	29,4
Tønder	7.561	4.849	996	1.716	64,1	13,2	22,7
Højer	2.165	1.411	353	401	65,2	16,3	18,5
Bredebro	2.374	1.807	48	519	76,1	2,0	21,9
Skærbæk	4.788	3.509	78	1.201	73,3	1,6	25,1
Tinglev	6.013	3.530	1.242	1.241	58,7	20,7	20,6
Løgumkloster	3.934	2.405	615	914	61,1	15,6	23,3
Bov	5.726	3.883	253	1.590	67,8	4,4	27,8
Nr. Rangstrup	5.485	4.175	53	1.257	76,1	1,0	22,9
Rødning	6.707	4.948	35	1.724	73,8	0,5	25,7
Gram	3.223	2.477	26	720	76,9	0,8	22,3
Vojens	9.961	7.286	121	2.554	73,2	1,2	25,6
Hele amtet	151.631	105.422	7.501	38.708	69,5	4,9	25,6

Tabel N, 3 Folketingsvalget 1971 i Sønderjyllands amt

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Procenttal</i>		
					<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	20.132	16.835	692	2.605	83,6	3,4	12,9
Christiansfeld	5.978	5.142	29	807	86,0	0,5	13,5
Åbenrå	13.633	10.755	918	1.960	78,9	6,7	14,4
Rødebro	5.171	4.209	233	729	81,4	4,5	14,1
Lundtoft	3.670	2.884	176	610	78,6	4,8	16,6
Sønderborg	19.325	16.006	657	2.662	82,8	3,4	13,8
Gråsten	4.289	3.469	231	589	80,9	5,4	13,7
Broager	3.532	2.992	119	421	84,7	3,4	11,9
Sundeved	2.732	2.333	67	332	85,4	2,5	12,2
Nordborg	9.411	7.983	156	1.272	84,8	1,7	13,5
Augustenborg	4.013	3.278	79	656	81,7	2,0	16,3
Sydals	3.810	3.094	46	670	81,2	1,2	17,6
Tønder	7.668	5.795	909	964	75,6	11,9	12,5
Højer	2.101	1.578	294	229	75,1	14,0	10,9
Bredebro	2.368	1.998	42	328	84,4	1,8	13,8
Skærbæk	4.846	4.002	56	788	82,6	1,2	16,2
Tinglev	6.025	4.203	1.093	729	69,8	18,1	12,1
Løgumkloster	3.927	2.843	486	598	72,4	12,4	15,2
Bov	5.839	4.566	225	1.048	78,2	3,9	17,9
Nr. Rangstrup	5.551	4.739	56	756	85,4	1,0	13,6
Rødding	6.768	5.895	24	849	87,1	0,4	12,5
Gram	3.282	2.815	16	451	85,8	0,5	13,7
Vøjens	10.282	8.839	139	1.304	85,9	1,4	12,7
Hele amtskredsen	154.353	126.253	6.743	21.257	81,4	4,4	14,2

Tabel N, 4 Amtsrådsvalet i Sønderjyllands amt 1974

	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Procenttal		
					Danske	Tyske	Passive
Haderslev	20.845	12.599	684	7.562	60,4	3,3	36,3
Christiansfeld	6.189	4.178	18	1.993	67,5	0,3	32,2
Åbenrå	14.241	8.726	858	4.657	61,3	6,0	32,7
Rødebro	5.722	3.558	233	1.931	62,2	4,1	33,7
Lundtoft	3.872	2.441	175	1.256	63,0	4,5	32,5
Sønderborg	19.761	10.943	548	8.270	55,4	2,8	41,9
Gråsten	4.441	2.896	231	1.314	65,2	5,2	29,6
Broager	3.685	2.479	114	1.092	67,3	3,1	29,6
Sundeved	2.976	1.940	54	982	65,2	1,8	33,0
Nordborg	9.689	6.084	131	3.474	62,8	1,4	35,8
Augustenborg	4.275	2.619	67	1.589	61,3	1,6	37,1
Sydals	4.188	2.728	32	1.428	65,1	0,8	34,1
Tønder	8.252	5.033	835	2.384	61,0	10,1	28,9
Højer	2.164	1.316	296	552	60,8	13,7	25,5
Bredebro	2.463	1.703	30	730	69,1	1,2	29,6
Skærbæk	5.036	3.409	62	1.565	67,7	1,2	31,1
Tinglev	6.113	3.436	1.161	1.516	56,2	19,0	24,8
Løgumkloster	4.164	2.563	508	1.093	61,6	12,2	26,2
Bov	6.062	3.563	224	2.275	58,8	3,7	37,5
Nr. Rangstrup	5.791	3.927	46	1.818	67,8	0,8	31,4
Rødning	6.936	4.805	24	2.107	69,3	0,3	30,4
Gram	3.377	2.434	10	933	72,1	0,3	27,6
Vojens	10.728	6.862	113	3.753	64,0	1,1	34,9
Hele amtet	160.970	100.242	6.454	54.274	62,3	4,0	33,7

STORKOMMUNERNE 1867–1968

Tabel O, 1–23

For hver af de nye storkommuners område er i tabellernes afsnit *a* angivet vælgernes antal ved det pågældende valg samt antallet af danske og tyske stemmer og antallet af passive vælgere, hvortil i tysk tid regnes de socialdemokratiske stemmer. Fra 1920 regnes socialdemokratiske stemmer for danske eller snarere (1920–39) ikke-grænserevisionistiske. Kun stemmer på Slesvigsk Parti regnes ikke for danske.

I *b*-afsnittene er antallet af danske og tyske stemmer og passive vælgere beregnet i procent af det samlede antal stemmeberettigede (vælgere) ved hvert af valgene.

I *c*-afsnittene er vælger- og stemmetal ved de enkelte valg angivet i procentdele af antallet af vælgere ved folketingsvalget i september 1920.

Som fodnoter er til hvert af de tre nævnte afsnit (*a*, *b* og *c*) med et *S* foran angivet, hvor mange socialdemokratiske stemmer, der afgaves ved valgene i (1903), 1907 og 1912, hvor stor en del de udgjorde af vælgertallet ved det pågældende valg og af antallet af vælgere i september 1920.

Endelig er som note til *a*-afsnittene angivet, hvor mange mandlige danske undersætter over 25 år (født i Sønderjylland eller nord for den daværende grænse), der efter det tyske kartotek i Rigsarkivet opholdt sig i hver storkommunes område i 1885, tal, der efter ønske og behov kan sammenlignes med antallet af vælgere og af danske stemmer ved rigsdagsvalgene i 1884 eller 1890.

Bogstavet *R* foran valgene 1867–1912 betyder, at der er tale om tyske rigsdagsvalg. Bogstavet *N* foran 1919 henviser til nationalforsamlingsvalget den 19. januar 1919. Bogstavet *A* foran 1920 angiver, at tallene er de beregnede vælger- og stemmetal for den fast bosiddende befolkning i 1. zone den 10. februar 1920. Og bogstavet *F* foran årstal fra 1920 til 1968 angiver, at der er tale om vælger- og stemmetal fra folketingsvalg de pågældende år. Et *1*- eller *2*-tal efter valgårsbetegnelsen siger, om der er tale om årets første eller andet valg.

Tal for 1919–20 er en kombination af danske stemmer afgivet ved afstemningen i 1920 og tyske stemmer afgivet ved nationalforsamlingsvalget i 1919. »Omregnet« eller »reduceret« betyder, at tallene for *N* 1919, 1919–20 og *A* 1920 er reduceret, så de svarer til vælgertallet ved 25 års valgretsalder.

Tabel O, 1 a–c

HADERSLEV 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	4.139	2.492	909	738	60,2	22,0	17,8
R 1881	3.111	1.258	959	894	40,4	30,8	28,8
R 1884	2.959	1.183	987	789	40,0	33,4	26,6
R 1890	3.088	1.299	1.146	643	42,1	37,1	20,8
R 1898	3.523	1.442	1.168	913	40,9	33,2	25,9
R 1902	3.709	1.380	1.417	912	37,2	38,2	24,6
R 1907	3.983	1.532	1.516	935	38,5	38,1	15,9
R 1912		1.851	1.539				
N 1919	11.359	–	4.030	7.329	–	35,5	64,5
1919–20	12.651	7.544	4.030	1.077	59,6	31,9	8,5
A 1920	11.310	7.544	2.689	1.077	66,7	23,8	9,5
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	9.667	–	3.430	6.237			
1919–20	10.766	6.420	3.430	917			
A 1920	9.625	6.420	2.288	917			
F 1920	10.771	6.541	1.101	3.129	60,7	10,2	29,1
F 1926	11.813	7.864	1.448	2.501	66,6	12,3	21,2
F 1935	13.818	9.702	1.765	2.351	70,2	12,8	17,0
F 1939	14.572	11.501	1.966	1.105	78,9	13,5	7,6
F 1943	15.042	12.084	–	2.958	80,3	–	19,7
F 1953,2	17.230	12.809	1.124	3.297	74,3	6,5	19,1
F 1964	19.414	15.487	937	2.990	79,8	4,8	15,4
F 1968	19.528	16.752	705	2.071	85,8	3,6	10,6
Ny inddel.	19.734	16.927	706	2.101	85,8	3,6	10,6

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	38,4	23,1	8,4	6,9
R 1881	28,9	11,7	8,9	8,3
R 1884	27,5	11,0	9,2	7,3
R 1890	28,7	12,1	10,6	6,0
R 1898	32,7	13,4	10,8	8,5
R 1907	37,0	14,2	14,1	8,7
R 1912		17,2	14,3	
N 1919	89,8	–	31,8	58,0
1919–20	100,0	59,6	31,8	8,6
A 1920	89,4	59,6	21,2	8,6
F 1920	100,0	60,7	10,2	29,1
F 1926	109,7	73,0	13,4	23,3
F 1935	128,3	90,1	16,4	21,8
F 1939	135,4	106,8	18,3	10,3
F 1943	139,7	112,2	–	27,5
F 1953,2	160,0	118,9	10,4	30,7
F 1964	180,2	143,8	8,7	27,8
F 1968	181,3	155,5	6,5	19,2

a. DU 1885: 962 – S 1907: 269 – S 1912: 366

b. – : 6,8 – : ?

c. – : 2,5 – : 3,4

Tabel O, 2 a–c

CHRISTIANSFELD 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.632	1,247	179	206	76,4	11,0	12,6
R 1881	1.102	771	119	212	70,0	10,8	19,2
R 1884	1.055	707	139	209	67,0	13,2	19,8
R 1890	1.000	675	159	166	67,5	15,9	16,6
R 1898	1.165	779	181	205	66,9	15,5	17,6
R 1902	1.268	836	224	208	65,9	17,7	16,4
R 1907	1.229	822	226	181	66,9	18,4	14,7
R 1912		864	194				
N 1919	2.676	–	368	2.308	–	13,8	86,2
1919–20	3.291	2.740	368	183	83,3	11,2	5,6
A 1920	3.112	2.740	189	183	88,0	6,1	5,9
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	2.277	–	313	1.964			
1919–20	2.801	2.332	313	156			
A 1920	2.648	2.332	161	156			
F 1920	2.851	2.186	82	583	76,7	2,9	20,4
F 1926	2.975	2.197	97	681	73,8	3,3	22,9
F 1935	3.505	2.714	103	688	77,4	2,9	19,6
F 1939	3.632	3.154	116	362	86,8	3,2	10,0
F 1943	3.645	3.278	–	367	89,9	–	10,1
F 1953,2	3.934	3.051	27	856	77,6	0,7	21,7
F 1964	4.162	3.451	34	677	82,9	0,8	16,3
F 1968	4.333	3.776	20	537	87,1	0,5	12,4
Ny inddel.	5.850	5.124	19	707	87,6	0,3	12,1

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	57,2	43,7	6,3	7,2
R 1881	38,7	27,0	4,2	7,5
R 1884	37,0	24,8	4,9	7,3
R 1890	35,1	23,7	5,6	5,8
R 1898	40,9	27,3	6,3	7,3
R 1907	43,1	28,8	7,9	6,4
R 1912		30,3	6,8	
N 1919	79,9	–	11,0	68,9
1919–20	98,2	81,8	11,0	5,5
A 1920	92,9	81,8	5,6	5,5
F 1920	100,0	76,7	2,9	20,4
F 1926	104,3	77,1	3,4	23,8
F 1935	122,9	95,2	3,6	24,1
F 1939	127,4	110,6	4,1	12,7
F 1943	127,8	115,0	–	12,8
F 1953,2	138,0	107,0	0,9	29,9
F 1964	146,0	121,0	1,2	23,8
F 1968	152,0	132,4	0,7	18,9
Ny inddeling	205,2	179,7	0,7	24,8

a. DU 1885: 589 – S 1907: 10 – S 1912: 28

b. – : 0,8 – : ?

c. – : 0,4 – : 1,0

Tabel O, 3 a-c
 VOJENS 1867-1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	2.362	1.687	233	442	71,4	9,9	18,7
R 1881	1.498	908	197	393	60,6	13,2	26,2
R 1884	1.408	837	250	321	59,4	17,8	22,8
R 1890	1.488	884	316	288	59,4	21,2	19,4
R 1898	1.762	1.085	351	326	61,6	19,9	18,5
R 1902	1.792	1.123	396	273	62,7	22,1	15,2
R 1907	1.848	1.132	471	245	61,3	25,3	13,3
R 1912		1.119	434				
N 1919	4.300	-	847	3.453	-	19,7	80,3
1919-20	5.033	3.875	847	311	77,0	16,8	6,2
A 1920	4.577	3.875	391	311	84,7	8,5	6,8
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	3.659	-	721	2.939			
1919-20	4.283	3.298	721	264			
A 1920	3.895	3.298	333	264			
F 1920	4.058	2.865	92	1.101	70,6	2,3	27,1
F 1926	4.675	3.310	183	1.182	70,8	3,9	25,3
F 1935	5.332	4.032	244	1.056	75,6	4,6	19,8
F 1939	5.586	4.800	301	485	85,9	5,4	8,7
F 1943	5.808	5.091	-	717	87,7	-	12,3
F 1953,2	6.970	5.335	142	1.493	76,6	2,0	21,4
F 1964	9.016	7.537	162	1.313	83,6	1,8	14,6
F 1968	9.614	8.515	120	979	88,6	1,2	10,2

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	58,2	41,6	5,7	10,9
R 1881	36,9	22,4	4,9	9,7
R 1884	34,7	20,6	6,2	7,9
R 1890	36,7	21,8	7,8	7,1
R 1898	43,4	26,7	8,6	8,0
R 1907	45,5	27,9	11,6	6,0
R 1912		27,6	10,7	
N 1919	90,2	-	17,8	72,4
1919-20	105,5	81,3	17,8	6,5
A 1920	96,0	81,3	8,2	6,5
F 1920	100,0	70,6	2,3	27,1
F 1926	115,2	81,6	4,5	29,1
F 1935	131,4	99,4	6,0	26,0
F 1939	137,3	118,3	7,4	12,0
F 1943	143,1	125,5	-	17,6
F 1953,2	171,8	131,5	3,5	36,8
F 1964	222,2	185,7	4,0	32,5
F 1968	236,9	209,8	3,0	24,1

a. DU 1885: 522 - S 1907: 11 - S 1912: 21
 b. - : 0,6 - : ?
 c. - : 0,3 - : 0,5

Tabel O, 4 a–c
RØDDING 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	2.005	1.554	152	299	77,5	7,6	14,9
R 1881	1.229	859	111	259	69,9	9,0	21,1
R 1884	1.171	744	139	288	63,5	11,9	24,6
R 1890	1.225	824	160	241	67,3	13,1	19,7
R 1898	1.503	948	293	262	63,1	19,5	17,4
R 1902	1.395	854	309	232	61,2	22,2	16,6
R 1907	1.719	1.092	372	255	63,5	21,6	14,8
R 1912		1.268	392				
N 1919	4.077	–	823	3.254	–	20,2	79,8
1919–20	4.940	3.759	823	358	76,1	16,7	7,2
A 1920	4.382	3.759	265	358	85,8	6,0	8,2
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	3.470	–	700	2.769			
1919–20	4.204	3.199	700	305			
A 1920	3.729	3.199	225	305			
F 1920	4.118	2.793	84	1.241	67,8	2,0	30,2
F 1926	4.655	3.385	150	1.120	72,7	3,2	24,1
F 1935	5.269	4.070	128	1.071	77,2	2,4	20,3
F 1939	5.380	4.841	147	392	90,0	2,7	7,3
F 1943	5.407	4.941	–	466	91,4	–	8,6
F 1953,2	6.218	5.118	53	1.047	82,3	0,9	16,8
F 1964	6.513	5.399	33	1.081	82,9	0,5	16,6
F 1968	6.656	5.953	24	679	89,5	0,4	10,1

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	48,7	37,7	3,7	7,3
R 1881	29,8	20,9	2,7	6,3
R 1884	28,4	18,1	3,4	7,0
R 1890	29,7	20,0	3,9	5,8
R 1898	36,5	23,0	7,1	6,4
R 1907	41,7	26,5	9,0	6,2
R 1912		30,8	9,5	
N 1919	84,3	–	17,0	67,3
1919–20	102,1	77,7	17,0	7,4
A 1920	90,6	77,7	5,5	7,4
F 1920	100,0	67,8	2,0	30,1
F 1926	113,0	82,2	3,6	27,2
F 1935	128,0	98,8	3,1	26,1
F 1939	130,6	117,6	3,6	9,4
F 1943	131,3	120,0	–	11,3
F 1953,2	151,0	124,3	1,3	25,4
F 1964	158,2	131,1	0,8	26,3
F 1968	161,6	144,6	0,6	16,4

a. DU 1885: 717 – S 1907: 14 – S 1912: 13

b. – : 0,1 – : ?

c. – : 0,3 – : 0,3

Tabel O, 5 a–c
 GRAM 1867–1968
 Til 1919–20 med Spandet
 Fra 1919–20 uden Spandet

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.050	883	35	132	84,1	3,3	12,6
R 1881	630	447	32	151	71,0	5,1	24,0
R 1884	583	405	39	139	69,5	6,7	23,8
R 1890	457?	337?	66?	54?			
R 1898	623	397	97	129	63,7	15,6	20,7
R 1902	685	388	132	125	56,6	19,3	18,2
R 1907	701	450	149	102	64,2	21,3	14,5
R 1912		514	175				
N 1919	1.484	–	266	1.218	–	17,9	82,1
1919–20	2.230	1.822	266	142	81,7	11,9	6,4
A 1920	2.074	1.822	110	142	87,8	5,3	6,9
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	1.264	–	226	1.037			
1919–20	1.898	1.551	226	121			
A 1920	1.765	1.551	94	121			
<i>Uden Spandet:</i>							
N 1919	1.292	–	232	1.060	–	17,9	82,1
1919–20	1.922	1.566	232	124	81,5	12,0	6,5
A 1920	1.798	1.566	108	124	87,1	6,0	6,9
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	1.100	–	197	903			
1919–20	1.636	1.333	197	106			
A 1920	1.530	1.333	92	106			
F 1920	1.625	1.124	10	491	69,2	0,6	30,2
F 1926	1.869	1.346	57	466	72,0	3,0	25,0
F 1935	2.230	1.724	50	456	77,3	2,2	20,5
F 1939	2.354	2.073	83	198	88,1	3,5	8,4
F 1943	2.474	2.224	–	250	89,9	–	10,1
F 1953,2	2.904	2.263	34	607	77,9	1,2	20,9
F 1964	3.159	2.645	27	487	83,7	0,9	15,4
F 1968	3.246	2.806	14	426	86,4	0,4	13,2

c. Pct. af vælgertal sept. 1920
Vælgere Danske Tyske Passive

Med Spandet

R 1867,1	56,9	47,8	1,9	7,2
R 1881	34,1	24,2	1,7	8,2
R 1884	31,6	21,9	2,1	7,6
R 1898	33,7	21,5	5,3	6,9
R 1907	38,0	24,4	8,1	5,5
R 1912		27,8	9,5	
N 1919	68,5	–	12,2	56,2
1919–20	102,8	84,0	12,2	6,6
A 1920	95,6	84,0	5,1	6,6
F 1920	100,0	69,3	0,6	30,1

Uden Spandet

N 1919	67,7	–	12,1	55,6
1919–20	100,7	82,0	12,1	6,5
A 1920	94,2	82,0	5,7	6,5

Folketingsvalg

F 1920	100,0	69,2	0,6	30,2
F 1926	115,0	82,8	3,5	28,7
F 1935	137,2	106,1	3,1	28,1
F 1939	144,9	127,6	5,1	12,2
F 1943	152,2	136,9	–	15,3
F 1953,2	178,7	139,3	2,1	37,3
F 1964	194,4	162,8	1,7	30,0
F 1968	199,8	172,7	0,9	26,2

a. DU 1885: 219 – S 1907: 9 – S 1912: 14

b. – : 1,3 – : ?

c. – : 0,6 – : 0,9

Tabel O, 6 a-c

SKÆRBÆK 1867-1968

Før 1920 u. Spandet, efter 1919 m. Spandet

Hele perioden med Hviding og Roager

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.635	1.301	72	262	79,6	4,4	16,0
R 1881	1.167	794	69	304	68,0	5,9	26,1
R 1884	1.116	691	76	349	61,9	6,8	22,3
R 1890	1.124	781	158	185	69,5	14,1	16,4
R 1898	1.352	896	236	220	66,3	17,5	16,2
R 1907	1.424	918	316	190	64,5	22,2	13,3
R 1912		999	317				
N 1919	3.432	–	511	2.921	–	14,9	85,1
1919-20	3.922	3.170	511	241	80,8	13,0	6,2
A 1920	3.604	3.170	193	241	88,0	5,4	6,6
<i>Omregnet:</i>							
R 1867	1.749	1.393	78	278	79,6	4,5	15,9
N 1919	2.921	–	435	2.486			
1919-20	3.338	2.698	435	205			
A 1920	3.067	2.698	164	205			
<i>Med Spandet:</i>							
N 1919	3.816	–	580	3.236	–	15,2	84,4
1919-20	4.408	3.545	580	283	80,4	13,2	6,4
A 1920	4.042	3.545	214	283	87,7	5,3	7,0
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	3.248	–	494	2.754			
1919-20	3.751	3.017	494	241			
A 1920	3.440	3.017	182	241			
F 1920	3.634	2.635	51	948	72,5	1,4	26,1
F 1926	4.102	3.018	116	968	73,6	2,8	23,6
F 1935	4.475	3.363	154	958	75,2	3,4	21,4
F 1939	4.616	3.935	186	495	85,2	4,0	10,8
F 1943	4.825	4.236	–	589	87,8	–	12,2
F 1953,2	5.425	4.004	93	1.328	73,8	1,7	24,5
F 1964	5.772	4.696	87	989	81,4	1,5	17,1
F 1968	6.101	5.239	55	807	85,9	0,9	13,2
Ny inddeling	4.777	4.081	53	643	85,4	1,1	13,5

<i>Skærbæk</i> (u. Spandet)	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	54,4	43,3	2,4	8,6
R 1881	38,8	26,4	2,3	10,1
R 1884	37,1	23,0	2,5	11,6
R 1890	37,0	26,0	5,1	5,9
R 1898	45,0	29,8	7,8	7,4
R 1907	47,4	30,5	10,5	6,4
R 1912		33,2	10,5	
N 1919	97,1	–	14,5	82,6
1919–20	111,0	89,7	14,5	6,8
A 1920	102,0	89,7	5,5	6,8
F 1920	100,0	75,5	1,6	22,9
<i>Skærbæk (m. Spandet)</i>				
N 1919	89,4	–	13,6	75,8
1919–20	103,2	83,0	13,6	6,6
A 1920	94,7	83,0	5,1	6,6
F 1920	100,0	72,5	1,4	26,1
F 1926	112,9	83,0	3,2	26,7
F 1935	123,1	92,5	4,2	26,4
F 1935	127,0	108,3	5,1	13,6
F 1943	132,8	116,6	–	16,2
F 1953,2	149,3	110,2	2,6	36,5
F 1964	158,8	129,2	2,4	27,2
F 1968	167,9	144,2	1,5	22,2

- a. DU 1885: 501 – S 1907: 10 – S 1912: 12
b. – : 0,7 – : ?
c. – : 0,3 – : 0,4

Tabel O, 7 a-c

NR. RANGSTRUP 1867-1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.384	1.057	98	229	76,4	7,1	16,5
R 1881	1.063	715	123	225	67,3	11,6	21,1
R 1884	1.060	667	151	242	62,9	14,2	22,8
R 1890	1.102	746	163	193	67,7	14,8	17,5
R 1898	1.302	917	189	196	70,4	14,5	15,1
R 1902	1.334	857	255	222	64,2	19,1	16,7
R 1907	1.417	900	303	214	63,5	21,4	15,1
R 1912		1.007	306				
N 1919	3.392	-	571	2.821	-	16,8	83,2
1919-20	3.952	3.092	571	289	78,2	14,4	7,3
A 1920	3.610	3.092	229	289	87,5	6,3	8,0
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	2.887	-	486	2.401			
1919-20	3.363	2.631	486	246			
A 1920	3.072	2.631	195	246			
F 1920	3.045	2.061	33	951	67,7	1,1	31,2
F 1926	3.415	2.365	110	940	69,3	3,2	27,5
F 1935	4.018	2.892	174	952	72,0	4,3	23,7
F 1939	4.277	3.695	195	387	86,4	4,6	9,0
F 1943	4.411	3.837	-	574	87,0	-	13,0
F 1953,2	5.098	3.896	77	1.125	76,4	1,5	22,1
F 1964	5.342	4.415	84	843	82,6	1,6	15,8
F 1968	5.471	4.840	46	585	88,5	0,8	10,7

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	45,5	34,7	3,2	7,6
R 1881	34,9	23,5	4,0	7,4
R 1884	34,8	21,9	5,0	7,9
R 1890	36,2	24,5	5,4	6,3
R 1898	42,8	30,1	6,2	6,4
R 1907	46,5	29,6	10,0	7,0
R 1912		33,4	10,0	
N 1919	94,8	-	16,0	78,9
1919-20	110,4	86,4	16,0	8,0
A 1920	100,9	86,4	6,4	8,0
F 1920	100,0	67,7	1,1	31,2
F 1926	112,2	77,7	3,6	30,9
F 1935	132,0	95,0	5,7	31,3
F 1939	140,5	121,3	6,4	12,7
F 1943	144,9	126,0	-	18,9
F 1953,2	167,4	127,9	2,5	36,9
F 1964	175,4	145,0	2,8	27,6
F 1968	179,7	158,9	1,5	19,2

a. DU 1885: 411 - S 1907: 7 - S 1912: 1

b. - : 0,5 - : ?

c. - : 0,2 - : 0,0

Tabel O, 8 a–c
 NORDBORG 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	2.019	1.554	231	234	77,0	11,4	11,6
R 1881	1.437	856	182	399	59,6	12,7	27,7
F 1884	1.384	741	216	427	53,5	15,6	30,9
F 1890	1.400	796	265	339	56,9	18,9	24,2
R 1898	1.650	1.088	303	259	65,9	18,4	15,7
R 1903	1.669	1.011	384	274	60,6	23,0	16,4
R 1907	1.732	1.022	387	323	59,0	22,3	18,6
R 1912	1.731	1.085	341	305	62,7	19,7	17,6
N 1919	3.888	–	405	3.483	–	10,4	89,6
1919–20	4.151	3.510	405	236	84,6	9,8	5,7
A 1920	4.151	3.510	405	236	84,6	9,8	5,7
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	3.309	–	345	2.964			
1919–20	3.533	2.987	345	201			
A 1920	3.533	2.987	345	201			
F 1920	3.589	2.355	151	1.083	65,6	4,2	30,2
F 1926	3.889	2.522	295	1.072	64,8	7,6	27,6
F 1935	3.988	2.809	366	813	70,4	9,2	20,4
F 1939	4.040	3.102	460	478	76,8	11,4	11,8
F 1943	4.075	3.379	–	696	82,9	–	17,1
F 1953,2	4.729	3.466	212	1.051	73,3	4,5	22,2
F 1964	7.907	6.362	230	1.315	80,5	2,9	16,6
F 1968	8.560	7.445	155	960	87,0	1,8	11,2

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	56,3	43,3	6,4	6,5
R 1881	40,0	23,9	5,1	11,1
R 1884	38,6	20,6	6,0	11,9
R 1890	39,0	22,2	7,4	9,4
R 1898	46,0	30,3	8,4	7,3
R 1903	46,5	28,2	10,7	7,6
R 1907	48,3	28,5	10,8	9,0
R 1912	48,2	30,2	9,5	8,5
N 1919	92,2	–	9,6	82,6
1919–20	98,4	83,2	9,6	5,6
A 1920	98,4	83,2	9,6	5,6
F 1920	100,0	65,6	4,2	30,2
F 1926	108,4	70,3	8,2	29,9
F 1935	111,1	78,3	10,2	22,6
F 1939	112,6	86,4	12,8	13,4
F 1943	113,5	94,1	–	19,4
F 1953,2	131,8	96,6	5,9	29,3
F 1964	220,3	177,3	6,4	36,6
F 1968	238,5	207,4	4,3	26,8

a. DU 1885: 323 – S 1903: 46 – S 1907: 44 – S 1912: 165

b. – : 2,8 – : 2,5 – : 9,5

c. – : 1,3 – : 1,2 – : 4,6

Tabel O, 9 a-c
AUGUSTENBORG 1867-1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	927	665	119	143	71,7	12,8	15,5
R 1881	747	458	130	159	61,3	17,4	21,3
R 1884	725	447	121	157	61,7	16,7	21,7
R 1890	700	383	167	150	54,7	23,9	21,4
R 1898	790	469	175	146	59,4	22,2	18,4
R 1903	822	377	225	220	45,9	27,4	26,8
R 1907	831	400	225	206	48,1	27,1	24,8
R 1912	853	463	187	203	54,3	21,9	23,8
N 1919	1.900	-	350	1.550	-	18,4	81,6
1919-20	2.116	1.663	350	103	78,6	16,5	4,9
A 1920	1.952	1.663	186	103	85,2	9,5	5,3
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	1.617	-	298	1.319			
1919-20	1.801	1.415	298	88			
A 1920	1.661	1.415	158	88			
F 1920	1.819	1.204	141	474	66,2	7,7	26,1
F 1926	2.075	1.343	156	576	64,7	7,5	27,8
F 1935	2.376	1.704	186	486	71,7	7,8	20,5
F 1939	2.421	1.930	269	222	79,7	11,1	9,2
F 1943	2.446	2.010	-	436	82,2	-	17,8
F 1953,2	2.728	1.986	71	671	72,8	2,6	24,6
F 1964	3.420	2.739	84	597	80,1	2,5	17,4
F 1968	3.811	3.175	70	566	83,3	1,8	14,9

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	51,0	36,6	6,5	7,9
R 1881	41,1	25,2	7,1	8,7
R 1884	39,9	24,6	6,7	8,6
R 1890	38,5	21,1	9,2	8,2
R 1898	43,4	25,8	9,6	8,0
R 1903	45,2	20,7	12,4	12,1
R 1907	45,7	22,0	12,4	11,3
R 1912	46,9	25,5	10,3	11,2
N 1919	88,9	-	16,4	72,5
1919-20	99,0	77,8	16,4	4,8
A 1920	91,3	77,8	8,7	4,8
F 1920	100,0	66,2	7,8	26,1
F 1926	114,1	73,8	8,6	31,7
F 1935	130,6	93,7	10,2	26,7
F 1939	133,1	106,1	14,8	12,2
F 1943	134,5	110,5	-	24,0
F 1953,2	150,0	109,2	3,9	36,9
F 1964	188,0	150,6	4,6	32,8
F 1968	209,5	174,5	3,8	31,2

a. DU 1885: 182 - S 1903: 20 - S 1907: 8 - S 1912: 27

b. - : 2,4 - : 1,0 - : 3,2

c. - : 1,1 - : 0,4 - : 1,5

Tabel O, 10 a–c
SYDALD 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.293	1.086	79	128	84,0	6,1	9,9
R 1867,2	1.223	1.066	39	118	87,2	3,2	9,6
R 1881	970	745	73	152	76,8	7,5	15,7
R 1884	957	694	71	192	72,5	7,4	20,1
R 1890	969	699	75	195	72,1	7,7	20,2
R 1898	1.106	768	105	233	69,4	9,5	21,1
R 1903	1.107	696	167	244	62,9	15,1	22,0
R 1907	1.182	688	189	305	58,2	16,0	25,8
R 1912	1.247	766	165	316	61,4	13,2	25,3
N 1919	2.788	–	207	2.581	–	7,4	92,6
1919–20	2.950	2.534	207	209	85,9	7,0	7,1
A 1920	2.898	2.534	155	209	87,4	5,3	7,3
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	2.373	–	176	2.196			
1919–20	2.510	2.156	176	178			
A 1920	2.466	2.156	132	178			
F 1920	2.559	1.550	35	974	60,6	1,4	38,0
F 1926	2.814	1.883	84	847	66,9	3,0	30,1
F 1935	2.960	2.026	222	712	68,4	7,5	24,1
F 1939	3.064	2.428	313	323	79,2	10,2	10,6
F 1943	3.074	2.592	–	481	84,3	–	15,7
F 1953,2	3.223	2.358	76	789	73,2	2,4	24,4
F 1964	3.526	2.711	66	749	76,9	1,9	21,2
F 1968	3.648	3.063	50	535	84,0	1,4	14,6

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	50,5	42,4	3,1	5,0
R 1867,2	47,8	41,7	1,5	4,6
R 1881	37,9	29,1	2,9	5,9
R 1884	37,4	27,1	2,8	7,5
R 1890	37,9	27,3	2,9	7,6
R 1898	43,2	30,0	4,1	9,1
R 1903	43,3	27,2	6,6	9,5
R 1907	46,2	26,9	7,4	11,9
R 1912	48,7	29,9	6,4	12,3
N 1919	92,7	–	6,9	85,8
1919–20	98,1	84,3	6,9	6,9
A 1920	96,4	84,3	5,2	6,9
F 1920	100,0	60,6	1,4	38,0
F 1926	110,0	73,6	3,3	33,1
F 1935	115,7	79,2	8,7	27,8
F 1939	119,7	94,9	12,2	12,6
F 1943	120,1	101,3	–	18,8
F 1953,2	125,9	92,1	3,0	30,8
F 1964	137,8	105,9	2,6	29,3
F 1968	142,6	119,7	2,0	20,9

a. DU 1885: 271 – S 1903: 51 – S 1907: 50 – S 1912: 75

b. – : 4,6 – : 4,2 – : 6,0

c. – : 2,0 – : 2,0 – : 2,9

Tabel O, 11 a-c
SØNDERBORG 1867-1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1 (m. Dybbøl)	1.774	1.143	339	292	64,4	19,1	16,5
R 1867,1 (u. Dybbøl)	1.536	951	322	263	61,9	21,0	17,1
R 1867,2	1.584	923	167	494	58,3	10,5	31,2
R 1881	1.262	531	337	394	42,1	26,7	31,2
R 1884	1.247	485	326	436	38,9	26,1	35,0
R 1890	1.246	469	328	449	37,6	26,3	36,1
R 1898	1.342	485	384	473	36,1	28,6	35,3
R 1903	1.463	429	489	545	29,3	33,4	37,3
R 1907	1.845	436	577	832	23,6	31,3	45,1
R 1912	2.140	546	736	858	25,5	34,4	40,1
N 1919	6.309	-	2.983	3.326	-	47,3	52,7
1919-20	6.151	2.659	2.983	509	43,2	48,5	8,3
A 1920	4.994	2.659	1.826	509	53,2	36,6	10,2
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	5.369	-	2.539	2.830			
1919-20	5.235	2.263	2.539	433			
A 1920	4.250	2.263	1.554	433			
F 1920 (u. Dyb.)	5.110	2.399	795	1.916	46,9	15,6	37,5
F 1920 (m. Dyb.)	5.616	2.784	804	2.028	49,6	14,3	36,1
F 1926	7.333	4.675	1.154	1.504	63,8	15,7	20,5
F 1935	8.751	6.085	1.245	1.421	69,5	14,2	16,3
F 1939	9.257	6.836	1.545	876	73,8	16,7	9,5
F 1943	9.909	7.651	-	2.258	77,2	-	22,8
F 1953,2	12.551	9.199	1.107	2.245	73,3	8,8	17,9
F 1964	16.946	13.543	978	2.425	79,9	5,8	14,3
F 1968	18.229	15.499	682	2.048	85,0	3,7	11,3
Ny inddeling	18.203	15.475	682	2.046	85,0	3,7	11,3

c. Pct. af vælgertal sept. 1920
Vælgere Danske Tyske Passive

R 1867,1	30,0	18,6	6,3	5,1
R 1881	24,7	10,4	6,6	7,7
R 1884	24,4	9,5	6,4	8,5
R 1890	24,4	9,2	6,4	8,8
R 1898	26,3	9,5	7,7	9,3
R 1903	28,6	8,4	9,6	10,7
R 1907	36,1	8,5	11,3	16,3
R 1912	41,9	10,7	14,4	16,8
N 1919	105,1	–	49,7	55,4
1919–20	102,4	44,3	49,7	8,4
A 1920	83,2	44,3	30,4	8,5
F 1920	100,0	46,9	15,6	37,5
<i>Med Dybbøl:</i>				
F 1920	100,0	49,6	14,3	36,1
F 1926	130,6	83,2	20,5	26,8
F 1935	155,8	108,4	22,2	25,3
F 1939	164,8	121,7	27,5	15,6
F 1943	176,4	136,2	–	40,2
F 1953,2	223,5	163,8	19,7	40,0
F 1964	301,7	241,2	17,4	43,1
F 1968	324,6	276,0	12,1	36,5

a. DU 1885: 130 – S 1903: 127 – S 1907: 238 – S 1912: 356

b. – : 8,7 – : 12,9 – : 16,6

c. – : 2,5 – : 4,7 – : 7,0

Tabel O, 12 a–c
SUNDEVED 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.190	1.037	56	97	87,1	4,7	8,2
R 1867,2	1.178	944	47	187	80,1	4,0	15,9
R 1881	901	623	79	199	69,1	8,8	22,1
R 1884	903	605	107	191	67,0	11,8	21,2
R 1890	866	652	90	124	75,3	10,4	14,3
R 1898	1.083	841	121	121	77,6	11,2	11,2
R 1903	1.147	846	191	110	73,8	16,7	9,6
R 1907	1.173	787	190	196	67,1	16,2	16,7
R 1912	1.239	851	178	210	68,7	14,4	16,9
N 1919	2.777	–	218	2.559	–	7,9	92,1
1919–20	3.004	2.624	218	162	87,4	7,3	5,3
A 1920	2.962	2.624	176	162	88,6	5,9	5,5
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	2.363	–	185	2.178			
1919–20	2.556	2.233	185	138			
A 1920	2.521	2.233	150	138			
F 1920 (m. Dyb)	2.526	1.873	27	626	74,1	1,1	24,8
F 1920 (u. Dyb)	2.020	1.488	18	514	73,7	0,9	25,4
F 1926	2.220	1.652	109	459	74,4	4,9	20,7
F 1935	2.208	1.761	103	344	79,8	4,7	15,6
F 1939	2.296	1.959	165	172	85,3	7,2	7,5
F 1943	2.269	2.012	–	257	88,7	–	11,3
F 1953,2	2.429	1.883	77	469	77,5	3,2	19,3
F 1964	2.623	2.059	86	478	78,5	4,3	18,2
F 1968	2.649	2.270	65	314	85,7	2,5	11,8

c. Pct. af vælgertal sept. 1920
Vælgere Danske Tyske Passive

R 1867,1	47,1	41,1	2,2	3,8
R 1867,2	46,6	37,4	1,9	7,4
R 1881	35,7	24,7	3,1	7,9
R 1884	35,7	24,0	4,2	7,6
R 1890	34,3	25,8	3,6	4,9
R 1898	42,9	33,3	4,8	4,8
R 1903	45,4	33,5	7,6	4,4
R 1907	46,4	31,2	7,5	7,8
R 1912	49,0	33,7	7,0	8,3
N 1919	93,5	–	7,3	86,2
1919–20	101,2	88,4	7,3	5,5
A 1920	99,8	88,4	5,9	5,5
F 1920	100,0	74,1	1,1	24,8
<i>Uden Dybbøl</i>				
F 1920	100,0	73,7	0,9	25,4
F 1926	109,9	81,8	5,4	22,7
F 1935	109,3	87,2	5,1	17,0
F 1939	113,7	97,0	8,2	8,5
F 1943	112,3	99,6	–	12,7
F 1953,2	120,2	93,2	3,8	23,2
F 1964	129,9	101,9	4,3	23,7
F 1968	131,1	112,4	3,2	15,5

a. DU 1885: 239 – S 1903: 28 – S 1907: 28 – S 1912: 61			
b.	– : 2,4	– : 2,4	– : 4,9
c.	– : 1,1	– : 1,1	– : 2,4

Tabel O, 13 a–c
BROAGER 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	965	710	109	146	73,6	11,3	15,1
R 1881	863	410	149	304	47,5	17,3	35,2
R 1884	854	377	163	314	44,1	19,1	36,8
R 1890	842	414	145	283	49,2	17,2	33,6
R 1898	1.008	564	166	278	56,0	16,5	27,5
R 1903	1.072	459	316	297	42,8	29,5	27,7
R 1907	1.042	475	328	239	45,6	31,5	22,9
R 1912	1.044	526	305	213	50,4	29,2	20,4
N 1919	2.254	–	514	1.740	–	22,8	77,2
1919–20	2.683	1.992	514	177	74,2	19,2	6,6
A 1920	2.490	1.992	321	177	80,0	12,9	7,1
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	1.918	–	437	1.481			
1919–20	2.283	1.695	437	151			
A 1920	2.119	1.695	273	151			
F 1920	2.187	1.456	126	605	66,6	5,8	27,6
F 1926	2.554	1.863	214	477	72,9	8,4	18,7
F 1935	2.637	1.967	265	405	74,6	10,0	15,4
F 1939	2.627	2.069	363	195	78,8	13,8	7,4
F 1943	2.675	2.196	–	479	82,1	–	17,9
F 1953,2	2.908	2.159	162	587	74,2	5,6	20,2
F 1964	3.311	2.695	166	450	81,4	5,0	13,6
F 1968	3.471	2.981	135	355	85,9	3,9	10,2

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	44,1	32,5	5,0	6,7
R 1881	39,5	18,7	6,8	13,9
R 1884	39,0	17,2	7,5	14,4
R 1890	38,5	18,9	6,6	13,0
R 1898	46,1	25,8	7,6	13,6
R 1903	49,0	21,0	14,4	13,6
R 1907	47,6	21,7	15,0	10,9
R 1912	47,7	24,1	13,9	9,7
N 1919	87,7	–	20,0	67,7
1919–20	104,4	77,5	20,0	6,9
A 1920	96,9	77,5	12,5	6,9
F 1920	100,0	66,6	5,8	27,6
F 1926	116,8	85,2	9,8	21,8
F 1935	120,6	89,9	12,1	18,5
F 1939	120,1	94,6	16,6	8,9
F 1943	122,3	100,4	–	21,9
F 1953,2	133,0	98,7	7,4	26,8
F 1964	151,4	123,2	7,6	20,6
F 1968	158,7	136,3	6,2	16,2

a. DU 1885: 193 – S 1903: 124 – S 1907: 76 – S 1912: 77

b. – : 11,6 – : 7,3 – : 7,4

c. – : 5,7 – : 3,5 – : 3,5

Tabel O, 14 a–c
 ABENRA 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	2.177	1.077	645	455	49,5	29,6	20,9
R 1874	1.952	728	520	704	37,3	26,6	36,1
R 1878	1.950	565	529	826	29,4	27,6	43,0
R 1881,1	1.729	434	416	879	25,1	24,1	50,8
R 1881,2	1.729	502	380	847	29,0	22,0	49,0
R 1884	1.665	498	527	640	29,9	31,7	38,4
R 1890	1.809	506	698	605	28,0	38,6	33,4
R 1898	2.059	576	810	673	28,0	39,3	32,7
R 1903	2.103	568	776	759	27,0	36,9	36,1
R 1907	2.158	582	850	726	27,0	39,4	33,6
R 1912	2.348	652	959	737	27,8	40,8	31,4
N 1919	6.094	–	3.074	3.020	–	50,4	49,6
1919–20	6.774	3.072	3.074	628	45,3	45,4	9,3
A 1920	5.877	3.072	2.177	628	52,3	37,0	10,7
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	5.186	–	2.616	2.570			
1919–20	5.765	2.614	2.616	534			
A 1920	5.001	2.614	1.853	534			
F 1920	5.567	2.444	1.159	1.964	43,9	20,8	35,3
F 1926	6.212	3.596	1.362	1.254	57,9	21,9	20,2
F 1935	7.589	4.850	1.616	1.123	63,9	21,3	14,8
F 1939	8.124	5.646	1.976	502	69,5	24,3	6,2
F 1943	8.653	6.103	–	2.550	70,5	–	29,5
F 1953,2	10.860	7.514	1.386	1.960	69,2	12,8	18,0
F 1964	12.304	9.346	1.296	1.662	76,0	10,5	13,5
F 1968	12.901	10.611	940	1.350	82,2	7,3	10,5
Ny inddeling	13.073	10.757	948	1.368	82,2	7,3	10,5

c. Pct. af vælgertal sept. 1920
Vælgere Danske Tyske Passive

R 1867,1	39,1	19,3	11,6	8,2
R 1874	35,1	13,1	9,3	12,6
R 1878	34,5	10,1	9,5	14,8
R 1881,1	31,1	7,8	7,5	15,8
R 1881,2	31,1	9,0	6,8	15,2
R 1884	29,9	8,9	9,5	11,5
R 1890	32,5	9,1	12,5	10,9
R 1898	37,0	10,3	14,6	12,1
R 1903	37,8	10,2	13,9	13,5
R 1907	38,8	10,5	15,3	13,0
R 1912	42,2	11,7	17,2	13,2
N 1919	93,2	–	47,0	46,2
1919–20	103,6	47,0	47,0	9,6
A 1920	89,9	47,0	33,3	9,6
F 1920	100,0	43,9	20,8	35,3
F 1926	111,6	64,6	24,5	22,5
F 1935	136,3	87,1	29,0	20,2
F 1939	145,9	101,4	35,5	9,0
F 1943	155,4	109,6	–	45,8
F 1953,2	195,1	135,0	24,9	35,2
F 1964	221,0	167,9	23,3	29,8
F 1968	231,7	190,6	16,9	24,2

a. DU 1885: 230 – S 1903: 246 – S 1907: 325 – S 1912: 377

b. – : 11,7 – : 15,1 – : 16,1

c. – : 4,4 – : 5,8 – : 6,8

Tabel O, 15 a–c
RØDEKRO 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.298	836	222	240	64,4	17,1	18,5
R 1874	1.094	636	169	289	58,1	15,4	26,4
R 1878	1.092	478	167	447	43,8	15,3	40,9
R 1881,1	1.074	474	154	446	44,1	14,3	41,5
R 1881,2	1.074	531	148	395	49,4	13,8	36,8
R 1884	1.051	502	180	369	47,8	17,1	35,1
R 1890	1.078	505	276	297	46,8	25,6	27,6
R 1898	1.212	576	313	323	47,5	25,8	26,7
R 1903	1.307	486	328	493	37,2	25,1	37,7
R 1907	1.314	569	411	334	43,3	31,3	25,4
R 1912	1.492	707	447	338	47,4	30,0	22,7
N 1919	3.269	–	917	2.352	–	28,1	71,9
1919–20	3.689	2.503	917	269	67,9	24,9	7,3
A 1920	3.468	2.503	696	269	72,2	20,1	7,8
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	2.782	–	780	2.002			
1919–20	3.139	2.130	780	229			
A 1920	2.951	2.130	592	229			
F 1920	2.948	1.734	336	878	58,8	11,4	29,8
F 1926	3.427	2.160	433	834	63,0	12,6	24,4
F 1935	3.850	2.595	537	718	67,4	13,9	18,7
F 1939	3.843	2.928	643	272	76,2	16,7	7,1
F 1943	4.001	3.107	–	894	77,7	–	22,3
F 1953,2	4.498	3.197	395	906	71,1	8,8	20,1
F 1964	4.854	3.661	359	834	75,4	7,4	17,1
F 1968	5.035	4.149	246	640	82,4	4,9	12,7
Ny inddeling	4.863	4.003	238	622	82,3	4,9	12,8

c. Pct. af vælgertal sept. 1920
Vælgere Danske Tyske Passive

R 1867,1	44,0	28,4	7,5	8,1
R 1874	37,1	21,6	5,7	9,8
R 1878	37,0	16,2	5,7	15,2
R 1881,1	36,4	16,1	5,2	15,1
R 1881,2	36,4	18,0	5,0	13,4
R 1884	35,7	17,0	6,1	12,5
R 1890	36,6	17,1	9,4	10,1
R 1898	41,1	19,5	10,6	11,0
R 1903	44,3	16,5	11,1	16,7
R 1907	44,6	19,3	13,9	11,3
R 1912	50,6	24,0	15,2	11,5
N 1919	94,4	–	26,5	67,9
1919–20	106,5	72,3	26,5	7,7
A 1920	100,1	72,3	20,1	7,7
F 1920	100,0	58,8	11,4	29,8
F 1926	116,2	73,3	14,7	28,3
F 1935	130,6	88,0	18,2	24,4
F 1939	130,4	99,3	21,8	9,2
F 1943	135,7	105,4	–	30,3
F 1953,2	152,6	108,4	13,4	30,8
F 1964	164,7	124,2	12,2	28,3
F 1968	170,8	140,7	8,3	21,7

a. DU 1885: 215 – S 1903: 64 – S 1907: 47 – S 1912: 46				
b.	– : 4,9	– : 3,6	– : 3,1	
c.	– : 2,2	– : 1,6	– : 1,6	

Tabel O, 16 a-c
LUNDTOFT 1867-1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.344	982	151	211	73,1	11,2	15,7
R 1874	1.083	695	128	260	64,2	11,8	24,0
R 1878	1.001	569	88	344	56,8	8,8	34,4
R 1881,1	924	486	60	378	52,6	6,5	40,9
R 1881,2	924	568	68	288	61,5	7,4	31,1
R 1884	915	585	68	262	63,9	7,4	28,6
R 1890	855	523	83	249	61,2	9,7	29,1
R 1898	992	623	134	235	62,8	13,5	23,7
R 1903	1.108	551	168	389	49,7	15,2	35,1
R 1907	1.117	623	232	262	55,8	20,8	23,5
R 1912	1.225	688	242	295	56,2	19,8	24,1
N 1919	2.673	-	265	2.408	-	9,9	90,1
1919-20	2.935	2.384	265	286	81,2	9,0	9,8
A 1920	2.873	2.384	203	286	83,0	7,1	9,9
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	2.275	-	226	2.049			
1919-20	2.498	2.029	226	243			
A 1920	2.445	2.029	173	243			
F 1920	2.503	1.426	63	1.014	57,0	2,5	40,5
F 1926	2.725	1.747	186	792	64,1	6,8	29,1
F 1935	2.994	2.161	323	510	72,2	10,8	17,0
F 1939	3.054	2.441	409	204	79,9	13,4	6,7
F 1943	3.137	2.546	-	591	81,2	-	18,8
F 1953,2	3.466	2.348	302	816	67,7	8,7	23,5
F 1964	3.575	2.614	287	674	73,1	8,0	18,9
F 1968	3.605	2.890	184	531	80,2	5,1	14,7

c. Pct. af vælgertal sept. 1920

Vælgere Danske Tyske Passive

R 1867,1	53,7	39,2	6,0	8,4
R 1874	43,3	27,8	5,1	10,4
R 1878	40,0	22,7	3,5	13,7
R 1881,1	36,9	19,4	2,4	15,1
R 1881,2	36,9	22,7	2,7	11,5
R 1884	36,6	23,4	2,7	10,5
R 1890	34,2	20,9	3,3	9,9
R 1898	39,6	24,9	5,4	9,4
R 1903	44,3	22,0	6,7	15,5
R 1907	44,6	24,9	9,3	10,5
R 1912	48,9	27,5	9,7	11,8
N 1919	90,9	–	9,0	81,9
1919–20	99,8	81,1	9,0	9,7
A 1920	97,7	81,1	6,9	9,7
F 1920	100,0	57,0	2,5	40,5
F 1926	108,9	69,8	7,4	31,7
F 1935	119,6	86,3	12,9	20,4
F 1939	122,0	97,5	16,3	8,2
F 1943	125,3	101,7	–	23,6
F 1953,2	138,5	93,8	12,1	32,6
F 1964	142,8	104,4	11,5	26,9
F 1968	144,0	115,5	7,4	21,1

a. DU 1885: 215 – S 1903: 67 – S 1907: 52 – S 1912: 51

b. – : 6,0 – : 4,7 – : 4,2

c. – : 2,7 – : 2,1 – : 2,0

Tabel O, 17 a–c
GRÅSTEN 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	952	566	178	208	59,5	18,7	21,8
R 1874	814	381	115	318	46,8	14,1	39,1
R 1878	803	271	152	380	33,7	18,9	47,3
R 1881,1	759	215	171	373	28,3	22,5	49,1
R 1881,2	759	329	156	274	43,3	20,6	36,1
R 1884	748	292	183	273	39,0	24,5	36,5
R 1890	767	271	265	231	35,3	34,6	30,1
R 1898	862	290	243	329	33,6	28,2	38,2
R 1903	916	292	237	387	31,9	25,9	42,2
R 1907	973	332	313	328	34,1	32,2	33,7
R 1912	994	358	284	352	36,0	28,6	35,4
N 1919	2.239	–	591	1.648	–	26,4	73,6
1919–20	2.295	1.446	591	258	63,0	25,8	11,2
A 1920	2.160	1.446	456	258	66,9	21,1	11,9
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	1.905	–	503	1.402			
1919–20	1.953	1.231	503	219			
A 1920	1.838	1.231	388	219			
F 1920	2.080	1.002	176	902	48,2	8,5	43,4
F 1926	2.592	1.573	362	657	60,7	14,0	25,3
F 1935	2.944	1.942	453	549	66,0	15,4	18,6
F 1939	3.076	2.233	583	260	72,6	19,0	8,5
F 1943	3.213	2.398	–	815	74,6	–	25,4
F 1953,2	3.643	2.551	358	734	70,0	7,1	20,1
F 1964	4.107	3.114	337	656	75,8	8,2	16,0
F 1968	4.168	3.463	225	480	83,1	5,4	11,5

c. Pct. af vælgertal sept. 1920
Vælgere Danske Tyske Passive

R 1867,1	45,8	27,2	8,6	10,0
R 1874	39,1	18,3	5,5	15,3
R 1878	38,6	13,0	7,3	18,3
R 1881,1	36,5	10,3	8,2	17,9
R 1881,2	36,5	15,8	7,5	13,2
R 1884	36,0	14,0	8,8	13,1
R 1890	36,9	13,0	12,7	11,1
R 1898	41,4	13,9	11,7	15,8
R 1903	44,0	14,0	11,4	18,6
R 1907	46,8	16,0	15,0	15,8
R 1912	47,8	17,2	13,7	16,9
N 1919	91,6	–	24,2	67,4
1919–20	93,9	59,2	24,2	10,5
A 1920	88,4	59,2	18,7	10,5
F 1920	100,0	48,2	8,5	43,4
F 1926	124,6	75,6	17,4	31,6
F 1935	141,5	93,4	21,8	26,4
F 1939	147,9	107,4	28,0	12,5
F 1943	154,5	115,3	–	39,2
F 1953,2	175,1	122,6	17,2	35,3
F 1964	197,5	149,7	16,2	31,8
F 1968	200,4	166,5	10,8	23,1

- a. DU 1885: 68 – S 1903: 130 – S 1907: 95 – S 1912: 145
 b. – : 14,2 – : 9,8 – : 14,6
 c. – : 6,3 – : 4,6 – : 7,0

Tabel O, 18 a–c
TINGLEV 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.766	812	432	522	46,0	24,5	29,5
R 1874	1.562	583	252	727	37,3	16,1	46,5
R 1881	1.433	279	214	940	19,5	14,9	65,6
R 1884	1.372	245	247	880	17,9	18,0	64,1
R 1890	1.411	440	433	538	31,2	30,7	38,1
R 1903	1.534	293	503	738	19,1	48,1	22,0
R 1907	1.546	340	731	475	22,0	47,3	30,7
R 1912	1.663	461	830	372	27,7	49,9	22,4
N 1919	4.033	–	1.504	2.529	–	37,3	62,7
1919–20	3.944	2.070	1.504	370	52,5	38,1	9,4
A 1920	3.849	2.070	1.409	370	53,8	36,6	9,6
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	3.432	–	1.280	2.152			
1919–20	3.356	1.762	1.280	314			
A 1920	3.275	1.762	1.199	314			
F 1920	3.461	1.465	771	1.225	42,3	22,3	35,4
F 1926	4.169	2.042	1.050	1.077	49,0	25,2	25,8
F 1935	4.743	2.643	1.325	775	55,7	27,9	16,4
F 1939	4.827	2.986	1.509	332	61,9	31,3	6,8
F 1943	4.909	3.066	–	1.843	62,5	–	37,5
F 1953,2	5.508	3.223	1.238	1.047	58,5	22,5	19,0
F 1964	5.920	3.796	1.331	793	64,1	22,5	13,4
F 1968	5.965	4.216	1.105	644	70,7	18,5	10,8

c. Pct. af vælgertal sept. 1920

Vælgere Danske Tyske Passive

R 1867,1	51,0	23,5	12,5	15,0
R 1874	45,1	16,8	7,3	21,6
R 1881	41,4	8,1	6,2	27,2
R 1884	39,6	7,1	7,1	25,4
R 1890	40,8	12,7	12,5	15,6
R 1898	42,5	9,3	13,0	20,2
R 1903	44,3	8,5	14,5	21,3
R 1907	44,7	9,8	21,1	13,7
R 1912	48,0	13,3	24,0	10,7
N 1919	99,2	–	37,0	62,2
1919–20	97,0	50,9	37,0	9,1
A 1920	94,6	50,9	34,6	9,1
F 1920	100,0	42,3	22,3	35,4
F 1926	120,5	59,0	30,3	31,2
F 1935	137,0	76,4	38,3	22,3
F 1939	139,5	86,3	43,6	9,6
F 1943	141,8	88,6	–	53,2
F 1953,2	159,1	93,1	35,8	30,2
F 1964	171,0	109,7	38,5	22,8
F 1968	172,3	121,8	31,9	18,6

a. DU 1885: 156 – S 1903: 31 – S 1907: 31 – S 1912: 32

b. – : 2,0 – : 2,0 – : 1,9

c. – : 0,9 – : 0,9 – : 0,9

Tabel O, 19 a-c
LØGUMKLOSTER 1867-1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.178	541	288	349	45,9	24,4	29,5
R 1874	944	412	157	375	43,6	16,6	39,7
R 1881	825	229	196	400	27,8	23,8	48,4
R 1884	839	227	270	342	27,1	32,2	40,7
R 1890	833	270	366	197	32,4	43,9	23,7
R 1898	866	219	333	314	25,3	38,5	36,2
R 1903	896	269	343	284	30,0	38,3	31,7
R 1907	876	268	396	212	30,6	45,2	24,2
R 1912	916	309	464	143	33,7	50,7	15,6
N 1919	2.280	–	973	1.307	–	42,7	57,3
1919-20	2.605	1.354	1.002	249	52,0	38,5	9,5
A 1920	2.410	1.354	807	249	56,2	33,5	10,3
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	1.940	–	828	1.112			
1919-20	2.216	1.152	852	211			
A 1920	2.050	1.152	686	211			
F 1920	2.045	904	384	757	44,2	18,8	37,0
F 1926	2.320	1.209	546	565	52,1	23,5	24,4
F 1935	2.817	1.699	671	447	60,3	23,8	15,9
F 1939	2.908	1.898	784	226	65,3	27,0	7,7
F 1943	2.946	1.904	–	1.042	64,6	–	35,4
F 1953,2	3.377	2.080	675	622	61,6	20,0	18,4
F 1964	3.591	2.534	681	376	70,6	19,0	10,4
F 1968	3.736	2.852	505	379	76,3	13,5	10,2

c. Pct. af vælgertal sept. 1920
Vælgere Danske Tyske Passive

R 1867,1	57,6	26,5	14,1	17,0
R 1874	46,2	20,1	7,7	18,3
R 1881	40,3	11,2	9,6	19,6
R 1884	41,0	11,1	13,2	16,7
R 1890	40,7	13,2	17,9	9,6
R 1898	42,3	10,7	16,3	15,4
R 1903	43,8	13,2	16,8	13,9
R 1907	42,8	13,1	19,4	10,4
R 1912	44,8	15,1	22,7	7,0
N 1919	94,9	–	40,5	54,4
1919–20	108,4	56,3	41,7	10,4
A 1920	100,2	56,3	33,5	10,4
F 1920	100,0	44,2	18,8	37,0
F 1926	113,4	59,1	26,7	27,6
F 1935	137,8	83,1	32,8	21,9
F 1939	142,2	92,8	38,3	11,1
F 1943	144,1	93,1	–	51,0
F 1953,2	165,1	101,7	33,0	30,4
F 1964	175,6	123,9	33,3	30,4
F 1968	182,7	139,5	24,7	18,5

a. DU 1885: 147 – S 1903: 28 – S 1907: 18 – S 1912: 20
 b. – : 3,1 – : 2,1 – : 2,2
 c. – : 1,4 – : 0,9 – : 1,0

Tabel O, 20 a–c
TØNDER 1867–1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.657	658	559	440	39,7	33,7	26,6
R 1874	1.497	474	340	683	31,7	22,7	45,6
R 1881	1.471	289	450	732	19,6	30,6	49,8
R 1884	1.460	236	545	679	16,2	37,3	46,5
R 1890	1.501	324	730	447	21,6	48,6	29,8
R 1898	1.481	301	589	591	20,3	39,8	39,9
R 1903	1.606	305	689	612	19,0	42,9	38,1
R 1907	1.678	373	865	440	22,2	51,5	26,2
R 1912	1.772	408	1.022	342	23,0	57,7	19,3
N 1919	4.927	–	3.143	1.784	–	63,8	36,2
1919–20	5.275	1.891	3.143	241	35,8	59,6	4,6
A 1920	4.479	1.891	2.347	241	42,2	52,4	5,4
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	4.193	–	2.675	1.518			
1919–20	4.489	1.609	2.675	205			
A 1920	3.812	1.609	1.997	205			
F 1920	4.118	1.871	1.137	1.110	45,4	27,6	27,0
F 1926	5.115	2.752	1.451	912	53,8	28,4	17,8
F 1935	5.520	3.261	1.625	634	59,1	29,4	11,5
F 1939	5.667	3.601	1.741	325	63,5	30,7	5,7
F 1943	5.782	3.515	–	2.267	60,8	–	39,2
F 1953,2	6.784	4.316	1.336	1.132	63,6	19,7	16,7
F 1964	7.337	5.227	1.266	844	71,2	17,3	11,5
F 1968	7.546	5.875	906	765	77,9	12,0	10,1

c. Pct. af vælgerstal sept. 1920

Vælgere Danske Tyske Passive

R 1867,1	40,2	16,0	13,6	10,6
R 1881	35,7	7,0	10,9	17,8
R 1884	35,5	5,7	13,2	16,6
R 1890	36,4	7,9	17,7	10,8
R 1898	36,0	7,3	14,3	14,4
R 1903	39,0	7,4	16,7	14,9
R 1907	40,7	9,1	21,0	10,6
R 1912	43,0	9,9	24,8	8,3
N 1919	101,8	–	65,0	36,8
1919–20	109,0	39,1	65,0	5,0
A 1920	92,6	39,1	48,5	5,0
F 1920	100,0	45,4	27,6	27,0
F 1926	124,2	66,8	35,2	22,2
F 1935	134,0	79,2	39,5	15,3
F 1939	137,6	87,4	42,3	7,9
F 1943	140,4	85,4	–	55,0
F 1953,2	164,7	104,8	32,4	27,5
F 1964	178,2	126,9	30,7	20,6
F 1968	183,2	142,7	22,0	18,5

a. DU 1885: 161 – S 1903: 110 – S 1907 95 – S 1912: 147

b. – : 6,8 – : 5,7 – : 8,3

c. – : 3,0 – : 2,4 – : 4,0

Tabel O, 21 a-c

HØJER OG BREDEBRO 1867-1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	1.834	1.277	207	350	69,6	11,3	19,1
R 1874	1.554	973	126	455	62,6	8,1	29,3
R 1881	1.302	673	143	486	51,7	11,0	37,3
R 1884	1.258	553	150	555	44,0	11,9	44,1
R 1890	1.213	645	277	291	53,2	22,8	24,0
R 1898	1.398	772	319	307	55,2	22,8	22,0
R 1903	1.431	699	387	345	48,8	27,0	24,2
R 1907	1.358	707	392	259	52,1	28,9	19,0
R 1912	1.426	754	446	226	52,9	31,3	15,8
N 1919	3.398	–	909	2.489	–	26,8	73,2
1919-20	4.073	2.911	909	253	71,5	22,3	6,2
A 1920	3.917	2.911	753	253	74,3	19,2	6,5
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	2.892	–	774	2.118			
1919-20	3.466	2.477	774	215			
A 1920	3.333	2.477	641	215			
F 1920	3.318	2.040	401	877	61,5	12,1	26,4
F 1939	3.914	2.928	689	297	74,8	17,6	7,6
F 1968	4.512	3.674	337	501	81,4	7,5	11,1

	<i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>			
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
R 1867,1	55,3	38,5	6,2	10,6
R 1874	46,8	29,3	3,8	13,7
R 1881	39,2	20,3	4,3	14,6
R 1884	37,9	16,7	4,5	16,7
R 1890	36,6	19,4	8,3	8,9
R 1898	42,1	23,3	9,6	9,2
R 1903	43,1	21,1	11,7	10,3
R 1907	40,9	21,3	11,8	7,8
R 1912	43,0	22,7	13,4	6,8
N 1919	87,2	–	23,3	63,9
1919-20	104,3	74,7	23,3	6,5
A 1920	100,5	74,7	19,3	6,5
F 1920	100,0	61,5	12,1	26,4
F 1939	118,0	88,2	20,8	9,0
F 1968	136,0	110,7	10,2	15,1

a. DU 1885: 412 – S 1903: 67 – S 1907: 20 – S 1912: 33

b. – : 4,7 – : 1,5 – : 2,3

c. – : 2,0 – : 0,6 – : 1,6

Tabel O, 22 a-c
HØJER 1919-1968

	<i>a. Vælger- og stemmetal</i>				<i>b. Pct. af vælgertal</i>		
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
N 1919	1.725	–	755	970	–	43,8	56,2
1919-20	2.030	1.123	755	152	55,3	37,2	7,5
A 1920	1.919	1.123	644	152	58,5	33,6	7,9
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	1.468	–	643	825			
1919-20	1.728	956	643	129			
A 1920	1.633	956	548	129			
F 1920	1.604	799	378	427	49,8	23,6	26,6
F 1926	1.781	1.005	420	356	56,4	23,6	20,0
F 1935	1.842	1.103	520	219	59,9	28,2	11,9
F 1939	1.894	1.193	612	89	63,0	32,3	4,7
F 1943	1.886	1.164	–	722	61,7	–	38,3
F 1953,2	2.163	1.367	428	368	63,2	19,8	17,0
F 1964	2.267	1.479	403	385	65,2	17,8	17,0
F 1968	2.199	1.655	302	242	75,3	13,7	11,0
 <i>c. Pct. af vælgertal sept. 1920</i>							
	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>			
N 1919	91,5	–	40,1	51,4			
1919-20	107,7	59,6	40,1	8,0			
A 1920	101,8	59,6	34,2	8,0			
F 1920	100,0	49,8	23,6	26,6			
F 1926	111,0	62,7	26,2	22,1			
F 1935	114,8	68,8	32,4	13,7			
F 1939	118,7	74,4	38,2	5,5			
F 1943	117,6	72,6	–	45,0			
F 1953,2	134,9	85,2	26,7	22,9			
F 1964	141,3	92,2	25,1	24,0			
F 1968	137,1	103,2	18,8	15,1			

Tabel O, 23 a–c

BREDEBRO 1919–1968

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
N 1919	1.673	–	154	1.519	–	9,2	90,8
1919–20	2.043	1.788	154	101	87,5	7,5	5,0
A 1920	1.998	1.788	109	101	89,5	5,5	5,0
<i>Omregnet:</i>							
N 1919	1.424	–	131	1.293			
1919–20	1.739	1.522	131	86			
A 1920	1.700	1.522	93	86			
F 1920	1.714	1.241	23	450	72,4	1,3	26,3
F 1926	1.912	1.427	49	436	74,6	2,6	22,8
F 1935	1.987	1.500	55	432	75,5	2,8	21,7
F 1939	2.020	1.735	77	208	85,9	3,8	10,3
F 1943	2.044	1.756	–	288	85,9	–	14,1
F 1953,2	2.245	1.734	41	470	77,2	1,8	20,9
F 1964	2.405	1.877	47	481	78,0	2,0	20,0
F 1968	2.313	2.019	35	259	87,3	1,5	11,2

c. Pct. af vælgertal sept. 1920

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
N 1919	83,1	–	7,6	75,5
1919–20	101,4	88,8	7,6	5,0
A 1920	99,2	88,8	5,4	5,0
F 1920	100,0	72,4	1,3	26,3
F 1926	111,6	83,3	2,9	25,4
F 1935	115,9	87,5	3,2	25,2
F 1939	117,9	101,2	4,5	12,2
F 1943	119,3	102,5	–	16,8
F 1953,2	131,0	101,2	2,4	27,4
F 1964	140,3	109,5	2,7	28,1
F 1968	134,9	117,8	2,0	15,1

Tabel P, 1–6
AMTER OG BYER 1867–1968

Tabel P, 1

Området nord for 1920-grænsen ÷ Bov kommune

	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	Procentfordeling				
						D.	T.	A.	P.	
1867,1	34.517	23.072	5.311		6.134	66,8	15,4		17,8	
1867,2		20.966	4.390							
1871		18.154	3.611	Soc.				S.		
1874	28.607	17.186	3.853	49	7.519	60,1	13,5	0,2	26,2	
1877	27.625	15.193	4.591	169	7.672	55,0	16,6	0,6	27,8	
1878	27.144	13.900	4.707	18	8.519	51,2	17,3	0,1	31,4	
1881,1	25.464	12.205	4.517		8.742	47,9	17,7		34,4	
1884,1	24.903	11.763	5.021	6	8.113	47,2	20,2	0,0	32,6	
1887	25.329	(10.766)	6.591	52	(7.920)	(42,5)	26,0	0,2	(31,3)	
1890	25.265	12.517	6.507	420	5.821	49,5	25,8	1,7	23,0	
1893	26.658	13.406	6.439	540	6.273	50,3	24,2	2,0	23,5	
1898	28.793	14.446	7.030	687	6.630	50,2	24,4	2,4	23,0	
1903	30.680	14.056	8.457	1.510	6.657	45,8	27,6	4,9	21,7	
1907	31.418	14.552	9.530	1.481	5.855	46,3	30,3	4,7	18,7	
1912	33.908	16.447	10.077	2.015	5.369	48,5	29,7	5,9	15,9	
1919	80.233	–	23.772	(7.195)	56.461	–	29,6	(9,0)	70,4	
1920	82.069	59.281	16.238		6.550	72,3	19,7		8,0	
<i>Omregnet:</i>										
1919	67.957	–	20.135		47.822					
1920	69.512	50.211	13.754		5.548					
Kombineret:	75.894	50.211	20.135		5.548	66,2	26,5		7,3	
1920	74.629	44.277	7.321		23.031	59,3	9,8		30,9	
1924	79.534	48.388	7.555	BS	23.591	60,8	9,5	BS	29,7	
1926	85.457	55.399	10.173	(2.039)	19.885	64,8	11,9	(2,4)	23,3	
1929	85.458	57.354	9.567	Naz.	18.537	67,1	11,2	Naz.	21,7	
1932	91.079	63.004	9.663	(749)	18.414	69,2	10,6	(0,8)	20,2	
1935	96.782	67.187	12.323	(3.511)	17.272	69,4	12,7	(3,6)	17,9	
1939	100.497	77.689	14.644	(4.368)	8.164	77,3	14,6	(4,3)	8,1	
1943	103.650	81.842	–	(4.661)	21.808	79,0	–	(4,5)	21,0	
1945	106.854	87.152	–		19.702	81,6	–		18,4	
1947	107.267	83.272	7.313		16.682	77,6	6,8		15,6	
1950	110.326	82.126	6.303		21.897	74,4	5,7		19,9	
1953,1	114.365	82.254	8.285		23.826	71,9	7,2		20,9	
1953,2	120.052	86.647	9.539		23.866	72,2	7,9		19,9	
1957	124.030	92.584	9.008		22.440	74,6	7,3		18,1	
1960	127.916	98.811	8.895		20.210	77,2	7,0		15,8	
1964	138.527	108.572	9.098		20.857	78,4	6,6		15,0	
1966	142.412	122.021	–		20.391	85,7	–		14,3	
1968	144.035	120.999	6.684		16.352	84,0	4,6		11,4	

Tabel P, 2 a
Haderslev amt (tysk inddeling).

	Vælgere i alt	Procentfordeling				Procentfordeling				
		Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	D.	T.	A.	P.	
1867,1	13.700	9.741	1.660		2.299	71,1	12,1		16,8	
1867,2		8.123	1.352							
1871		8.042	1.113	Soc.				Soc.		
1874	10.783	7.237	1.463	18	2.065	67,1	13,6	0,2	19,2	
1877	10.255	6.487	1.446		2.322	63,3	14,1		22,6	
1878		9.828	6.116	1.488	2.224	62,2	15,1		22,7	
1881		9.370	5.501	1.583	2.286	58,7	16,9		24,4	
1884,1		8.961	5.027	1.761	2.173	56,1	19,7		24,2	
1887		9.131	5.155	2.263	12	1.701	56,5	24,8	0,1	18,6
1890		9.129	5.294	2.130	31	1.674	58,0	23,3	0,3	18,3
1893		9.790	5.814	2.094	59	1.823	59,4	21,4	0,6	18,6
1898		10.836	6.206	2.459	213	1.958	57,3	22,7	2,0	18,1
1903		11.858	6.435	3.064	332	2.027	54,3	25,8	2,8	17,1
1907		11.943	6.598	3.272	333	1.740	55,2	27,4	2,8	14,6
1912		13.136	7.507	3.294	457	1.878	57,1	25,1	3,5	14,3
1919		29.746	–	7.318	(2.588)	22.428	–	24,6	(8,7)	75,4
1920		31.746	25.270	4.013		2.463	79,6	12,6		7,8
Reduceret:										
1919		25.314	–	6.228	(2.202)	19.086				
1920		27.016	21.505	3.415		2.096				
Kombineret		29.829	21.505	6.228		2.096	72,1	20,9		7,0
1920		29.099	19.518	1.447		8.134	67,1	5,0		27,9
1924		30.550	19.739	1.648	BS	9.163	64,6	5,4	BS	30,0
1926		32.372	22.674	2.148	(534)	7.550	70,0	6,6	1,6	23,3
1929		32.906	24.180	2.065	Naz.	6.661	73,5	6,3	Naz.	20,2
1932		35.155	26.226	2.104	(285)	6.825	74,6	6,0	(0,8)	19,4
1935		37.525	27.690	2.580	(1.309)	7.255	73,8	6,9	(3,5)	19,3
1939		39.264	33.016	2.931	(1.353)	3.317	84,1	7,5	(3,4)	8,4
1943		40.422	34.657	–	(1.406)	5.765	85,7	–	(3,5)	14,3
1945		41.433	35.289	–		6.144	85,2	–		14,8
1947		41.799	34.746	1.109		5.944	83,1	2,7		14,2
1950		43.048	34.220	1.027		7.801	79,5	2,4		18,1
1953,1		44.303	33.643	1.291		9.369	76,0	2,9		21,1
1953,2		46.506	35.536	1.518		9.452	76,4	3,3		20,3
1957		47.897	38.125	1.369		8.403	79,6	2,9		17,5
1960		48.503	39.494	1.361		7.648	81,4	2,8		15,8
1964		51.872	42.815	1.330		7.727	82,5	2,6		14,9
1966		52.818	46.191	–		6.627	87,5	–		12,5
1968		53.581	46.724	967		5.890	87,2	1,8		11,0

Tabel P, 2 b
 Sønderborg amt (tysk inddeling).

	Vælgere					Procentfordeling			
	<i>i alt</i>	<i>Danske stemm.</i>	<i>Tyske stemm.</i>	<i>Andre stemm.</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>D.</i>	<i>T.</i>	<i>A.</i>	<i>P.</i>
1867,1	7.930	6.003	916		1.011	75,7	11,6		12,7
1867,2	7.761	5.746	581		1.434	74,0	7,5		18,5
1871		4.558	562						
1874	6.879	4.684	513	<i>Soc.</i>	1.682	68,1	7,5	<i>Soc.</i>	24,4
1877	6.559	4.217	931	46	1.365	64,3	14,2	0,7	21,5
1878	6.481	3.875	1.066	13	1.527	59,8	16,4	0,2	23,6
1881,1	6.180	3.623	950		1.607	58,6	15,4		26,0
1884,1	6.070	3.348	1.004		1.718	55,2	16,5		28,3
1886	6.002	3.015	1.025	6	1.956	50,2	17,1	0,1	32,6
1887	6.050	3.355	1.232		1.463	55,5	20,4		24,1
1890	6.023	3.413	1.170	116	1.424	56,7	17,8	1,9	23,6
1893	6.480	3.773	1.033	116	1.558	58,2	15,9	1,8	24,1
1898	6.979	4.215	1.254	129	1.381	60,4	18,0	1,8	19,8
1902	7.235	3.834	1.534	247	1.620	53,0	21,2	3,4	22,4
1903	7.247	3.839	1.798	380	1.230	53,0	24,8	5,2	17,0
1906	7.721	3.764	1.920	441	1.596	48,8	24,9	5,7	20,7
1907	7.805	3.808	1.896	451	1.650	48,8	24,3	5,8	21,1
1912	8.259	4.237	1.909	652	1.461	51,3	23,2	7,9	17,6
1919	19.966	–	4.746	(1.720)	15.220	–	23,8	(8,6)	76,2
1920	19.447	14.978	3.073		1.396	77,0	15,8		7,2
<i>Reduceret:</i>									
1919	16.991	–	4.039	(1.464)	12.952				
1920	16.549	12.746	2.615		1.188				
<i>Kombineret:</i>	17.973	12.746	4.039		1.188	70,9	22,5		6,6
1920	17.790	10.837	1.275		5.678	60,9	7,2		31,9
1924	19.327	12.850	1.328	<i>BS</i>	5.149	66,5	6,9	<i>BS</i>	26,6
1926	20.885	13.938	2.012	(514)	4.935	66,7	9,6	(2,5)	23,7
1929	20.562	14.240	1.811	<i>Naz.</i>	4.511	69,3	8,8	<i>Naz.</i>	21,9
1932	21.777	15.258	1.776	(91)	4.743	70,1	8,2	(0,4)	21,7
1935	22.920	16.352	2.387	(595)	4.181	71,3	10,4	(2,6)	18,3
1939	23.703	18.324	3.115	(763)	2.264	77,3	13,1	(3,2)	9,6
1943	24.447	19.840	–	(1.174)	4.607	81,2	–	(4,8)	18,8
1945	25.204	20.956	–		4.248	83,1	–		16,9
1947	25.689	20.274	1.501		3.914	78,9	5,8		15,3
1950	26.718	20.068	1.054		5.596	75,1	3,9		21,0
1953,1	27.266	20.205	1.473		5.588	74,1	5,4		20,5
1953,2	28.568	21.051	1.705		5.812	73,7	6,0		20,3
1957	30.813	23.187	1.623		6.009	75,2	5,3		19,5
1960	33.841	26.535	1.597		5.709	78,4	4,7		16,9
1964	37.733	31.106	1.613		5.014	82,4	4,3		13,3
1966	39.882	34.609	–		5.273	86,8	–		13,2
1968	40.368	34.433	1.157		4.778	85,3	2,9		11,8

Tabel P, 2 c

Åbenrå amt (tysk inddeling).

	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	Procentfordeling			
						D.	T.	A.	P.
1867,1	6.488	3.974	1.351		1.163	61,3	20,8		17,9
1867,2		3.976	1.265						
1871		2.855	1.068	Soc.				Soc.	
1874	ca. 5.680	2.817	1.070	66	1.721	49,6	18,8	1,2	30,4
1877	5.586	2.469	1.141		1.914	44,2	20,4	1,1	34,3
1878	5.546	2.169	1.107		2.270	39,1	20,0		40,9
1881,1	5.184	1.829	947		2.408	35,3	18,3		46,5
1881,2	5.184	2.210	895		2.079	42,6	17,3		40,1
1884	5.071	2.132	1.129	6	1.804	42,0	22,3	0,0	35,7
1886	5.275	2.166	1.168	19	1.922	41,1	22,1	0,4	36,4
1887	5.327	2.256	1.397	43	1.631	42,4	26,2	0,8	30,6
1890	5.283	2.110	1.572	235	1.366	39,9	29,8	4,4	25,9
1893	5.560	2.255	1.597	252	1.456	40,6	28,7	4,5	26,2
1898	5.966	2.381	1.759	253	1.573	39,9	29,5	4,2	26,4
1903	6.331	2.208	1.753	573	1.787	34,9	27,7	9,1	28,3
1907	6.450	2.408	2.122	551	1.369	37,3	32,9	8,5	21,3
1912	6.996	2.772	2.236	663	1.325	39,6	32,0	9,5	18,9
1919	16.517	–	5.459	(1.615)	11.058	–	33,1	(9,8)	66,9
1920	16.614	10.843	4.112		1.659	65,3	24,8		9,9
<i>Reduceret:</i>									
1919	14.056	–	4.646	(1.374)	9.410				
1920	14.139	9.227	3.499		1.412				
Kombineret:	15.285	9.227	4.646		1.412	60,4	30,4		9,2
1920	15.092	7.551	2.130		5.411	50,0	14,1		35,9
1924	16.032	8.655	2.076	BS	5.301	54,0	12,9	BS	33,1
1926	17.179	10.331	2.740	(494)	4.108	60,1	15,9	(2,9)	23,9
1929	17.279	10.606	2.438	Naz.	4.235	61,4	14,1	Naz.	24,5
1932	18.614	12.174	2.603	(269)	3.837	65,4	14,0	(1,4)	20,6
1935	19.969	13.192	3.453	(875)	3.324	66,1	17,3	(4,4)	16,6
1939	20.769	15.164	4.179	(1.357)	1.426	73,0	20,1	(6,5)	6,9
1943	21.756	16.139	–	(1.365)	5.617	74,2	–	(6,3)	25,8
1945	22.663	17.707	–		4.956	78,1	–		21,9
1947	22.572	16.538	2.210		3.824	73,3	9,8		16,9
1950	23.114	16.278	1.852		4.984	70,4	8,0		21,6
1953,1	24.312	16.695	2.474		5.143	68,7	10,2		21,1
1953,2	25.528	17.667	2.830		5.031	69,2	11,1		19,7
1957	25.812	18.332	2.655		4.825	71,0	10,3		18,7
1960	26.105	19.413	2.544		4.148	74,4	9,7		15,9
1964	28.069	21.044	2.676		4.349	75,0	9,5		15,5
1966	28.715	24.224	–		4.491	84,4	–		15,6
1968	28.996	23.656	1.907		3.433	81,6	6,6		11,8

Tabel P, 2 d

Tønder amt nord for 1920-grænsen (tysk inddeling).

	Vælgere				Passive vælgere	Procentfordeling				
	<i>i alt</i>	Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.		D.	T.	A.	P.	
1867,1	6.479	3.413	1.397		1.669	52,7	21,6		25,7	
1867,2		3.121	1.192							
1871		ca. 2.810	ca. 937							
1874	5.548	2.558	823	<i>Soc.</i>	2.167	46,1	14,8	<i>Soc.</i>	39,1	
1877	5.225	2.020	944	55	2.206	38,7	18,1	1,1	42,1	
1878	5.218	1.742	1.047	10	2.419	33,4	20,1	0,2	46,4	
1881	4.911	1.487	938		2.486	30,3	19,1		50,6	
1884,1	4.780	1.245	1.106		2.429	26,0	23,1		50,9	
1884,2	4.780	–	1.425		3.355	–	29,8		70,2	
1887	4.821	–	1.699		3.122	–	35,2		64,8	
1890	4.756	1.700	1.677	38	1.341	35,7	35,3	0,8	28,2	
1893	4.832	1.564	1.715	112	1.441	32,4	35,5	2,3	32,1	
1898	5.012	1.644	1.567	92	1.709	32,8	31,3	1,8	34,1	
1903	5.244	1.580	1.837	225	1.602	30,1	35,0	4,3	30,6	
1907	5.220	1.738	2.237	146	1.245	33,3	42,9	2,8	21,0	
1912	5.522	1.931	2.629	243	719	35,0	47,6	4,4	13,0	
1919	14.004	–	6.249	(1.272)	7.755	–	44,6	(9,1)	55,4	
1920	14.262	8.235	4.998		1.029	57,7	35,0		7,3	
<i>Reduceret:</i>										
1919	11.917	–	5.318		6.601					
1920	12.137	7.008	4.253		876					
Kombineret	13.202	7.008	5.318		876	53,1	40,3		6,6	
1920	12.648	6.371	2.469		3.808	50,4	19,5		30,1	
1924	13.623	7.158	2.503	<i>BS</i>	3.962	52,5	18,4	<i>BS</i>	29,1	
1926	15.021	8.456	3.273	(487)	3.292	56,3	21,8	(3,2)	21,9	
1929	14.711	8.328	3.253	<i>Naz.</i>	3.130	56,6	22,1	<i>Naz.</i>	21,3	
1932	15.533	9.346	3.180	(104)	3.007	60,2	20,5	(0,7)	19,4	
1935	16.368	9.953	3.903	(732)	2.512	60,8	23,8	(4,5)	15,4	
1939	16.762	11.185	4.419	(895)	1.158	66,7	26,4	(5,3)	6,9	
1943	17.025	11.206	–	(716)	5.819	65,8	–	(4,2)	34,2	
1945	17.554	13.200	–		4.354	75,2	–		24,8	
1947	17.207	11.714	2.493		3.000	68,1	14,5		17,4	
1950	17.446	11.560	2.370		3.516	66,3	13,6		20,1	
1953,1	18.454	11.711	3.047		3.696	63,5	16,5		20,0	
1953,2	19.450	12.393	3.486		3.571	63,7	17,9		18,4	
1957	19.502	12.940	3.361		3.201	66,4	17,2		16,4	
1960	19.467	13.369	3.393		2.705	68,7	17,4		13,9	
1964	20.853	14.607	3.479		2.767	70,1	16,7		13,2	
1966	20.997	16.997	–		4.000	80,9	–		19,0	
1968	21.090	16.191	2.653		2.246	76,8	12,6		10,6	

Tabel P, 3 a
Byen Haderslev

	Vælgere i alt	Procentfordeling				P.			
		Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	D.	T.	A.	P.
1867,1	1.919	918	645		356	47,8	33,6		18,6
1867,2		776	533						
1871		638	452						
1874	1.463	612	591	Soc.	260	41,8	40,4	Soc.	17,8
1877	1.488	510	643	3	332	34,3	43,2	0,2	22,5
1878	1.506	469	632		405	31,1	42,0		26,9
1881,1	1.422	378	659		385	26,6	46,3		27,1
1884,1	1.364	345	668		351	25,3	49,0		25,7
1886	1.354	309	721		324	22,8	53,2		24,0
1887	1.396	379	783	9	225	27,2	56,0	0,7	16,1
1890	1.415	408	730	23	254	28,8	51,6	1,6	18,0
1893	1.466	434	683	39	310	29,6	46,6	2,7	21,1
1898	1.606	497	684	111	314	30,9	42,6	6,9	19,6
1902	1.722	462	811	139	310	26,8	47,1	8,1	18,0
1903	1.671	565	772	146	188	33,8	46,2	8,7	11,3
1906	1.683	488	751	159	285	29,0	44,6	9,4	17,0
1907	1.740	501	823	153	263	28,7	47,3	8,8	15,2
1912	2.641	777	1.141	335	388	29,4	43,2	12,7	14,7
1919	7.620	–	3.325	(1.666)	4.295	–	43,6	(21,9)	56,4
1920	6.970	4.006	2.314		650	57,5	33,2		9,3
<i>Reduceret:</i>									
1919	6.339	–	2.766	(1.386)	3.573				
1920	5.799	3.333	1.925		541				
Kombineret	6.640	3.333	2.766		541	50,2	41,7		8,1
1920	6.880	3.827	912		2.141	55,6	13,3		31,1
1924	7.221	4.175	1.055	BS	1.991	57,8	14,6	BS	27,6
1926	7.579	4.977	1.183	(49)	1.419	65,7	15,6	(0,6)	18,7
1929	7.694	5.378	1.153	Naz.	1.163	69,9	15,0	Naz.	15,1
1932	8.283	5.850	1.105	(19)	1.328	70,6	13,4	(0,2)	16,0
1935	9.088	6.289	1.440	(128)	1.359	69,1	15,9	(1,4)	15,0
1939	9.584	7.341	1.561	(170)	682	76,6	16,3	(1,8)	7,1
1943	9.952	7.719	–	(252)	2.233	77,6	–	(2,5)	22,4
1945	10.327	8.729	–		1.598	84,5	–		15,5
1947	10.204	8.199	633		1.372	80,3	6,2		13,5
1950	10.584	8.267	664		1.653	78,1	6,3		15,6
1953,1	11.099	8.381	818		1.900	75,5	7,4		17,1
1953	11.494	8.629	920		1.945	76,1	8,0		16,9
1957	11.931	9.429	813		1.689	79,0	6,8		14,2
1960	12.297	10.016	809		1.472	81,4	6,6		12,0
1964	13.278	10.779	741		1.758	81,2	5,6		13,2
1966	13.880	12.200	–		1.680	87,9	–		12,1
1968	13.907	11.873	570		1.464	85,4	4,1		10,5

Tabel P, 3 b
Byen Sønderborg

	Vælgere i alt	Procentfordeling				P.			
		Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	D.	T.	A.	P.
1867,1	974	510	265		199	52,4	27,2		20,4
1867,2	1.080	489	161		430	45,3	14,9		39,8
1871		270	212						
1874	ca. 945	310	214	Soc.	421	32,8	22,6	Soc.	44,6
1877	940	308	283	32	317	32,8	30,1	3,4	33,7
1878	931	292	302	8	329	31,4	32,4	0,9	35,3
1881,1	889	290	300		299	32,6	33,7		33,7
1884,1	870	274	290		306	31,5	33,3		35,2
1886	875	216	309		350	24,7	35,3		40,0
1887	869	225	342		302	25,9	39,4		34,7
1890	889	250	295	38	306	28,1	33,2	4,3	34,4
1893	912	320	300	20	272	35,1	32,9	2,2	29,8
1898	964	259	343	43	319	26,9	35,6	4,5	33,0
1902	1.061	198	434	88	341	18,7	40,9	4,3	32,1
1903	1.073	230	440	105	298	21,4	41,0	9,8	27,8
1906	1.328	191	557	183	397	14,4	41,9	13,8	29,9
1907	1.402	232	524	200	446	16,5	37,4	14,3	31,8
1912	1.644	296	665	302	381	18,0	40,5	18,4	23,1
1919	5.198	–	2.894	(1.204)	2.304	–	55,7	(23,2)	44,3
1920	3.791	1.680	1.682		429	44,3	44,4		11,3
<i>Reduceret:</i>									
1919	4.330	–	2.411	(1.003)	1.919				
1920	3.158	1.399	1.401		357				
Kombineret	4.167	1.399	2.411		357	33,6	57,9		8,6
1920	4.025	1.695	754		1.576	42,1	18,7		39,2
1924	4.651	2.946	812	BS	893	63,3	17,5	BS	19,2
1926	5.309	3.205	1.065	(40)	1.039	60,3	20,1	(0,8)	19,6
1929	5.273	3.398	959	Naz.	916	64,4	18,2	Naz.	17,4
1932	5.782	3.807	938	(10)	1.037	65,9	16,2	(0,2)	17,9
1935	6.592	4.495	1.127	(107)	970	68,2	17,1	(1,6)	14,7
1939	7.083	5.074	1.376	(126)	633	71,7	19,4	(1,8)	8,9
1943	7.687	5.723	–	(300)	1.964	74,4	–	(3,9)	25,6
1945	8.049	6.731	–		1.318	83,6	–		16,4
1947	8.407	6.350	883		1.174	75,5	10,5		14,0
1950	9.062	6.773	705		1.584	74,7	7,8		17,5
1953,1	9.537	6.966	946		1.625	73,0	9,9		17,1
1953,2	10.039	7.274	1.023		1.742	72,4	10,2		17,4
1957	10.710	8.005	929		1.726	74,8	9,1		16,1
1960	11.523	8.899	906		1.718	79,2	7,9		14,9
1964	14.175	11.204	915		2.056	79,0	6,5		14,5
1966	14.818	12.888	–		1.930	87,0	–		13,0
1968	14.951	12.565	633		1.753	84,1	4,2		11,7

Tabel P, 3 c
Byen Aabenrå (med Kolstrup)

	Vælgere					Procentfordeling			
	<i>i alt</i>	<i>Danske stemm.</i>	<i>Tyske stemm.</i>	<i>Andre stemm.</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>D.</i>	<i>T.</i>	<i>A.</i>	<i>P.</i>
1867,1	1.353	606	514		233	44,8	38,0		17,2
1867,2		523	478						
1871		370	408	<i>Soc.</i>				<i>Soc.</i>	
1874	1.221	365	416	49	391	29,9	34,1	4,0	32,0
1877	1.253	311	432	40	470	24,8	34,5	3,2	37,5
1878	1.253	320	427		506	25,5	34,1		40,4
1881,1	1.117	226	330		561	20,2	29,5		50,3
1881,2	1.117	248	296		573	22,2	26,5		51,3
1884	1.063	234	423	6	400	22,0	39,8	0,6	37,6
1886	1.212	225	432	19	536	18,6	35,6	1,6	44,2
1887	1.210	250	498	16	446	20,7	41,1	1,3	36,9
1890	ca. 1.250	249	562	49	390	19,9	45,0	4,1	31,0
1893	ca. 1.275	292	548	80	355	22,9	43,0	6,3	27,8
1898	1.397	318	629	98	352	22,8	45,0	7,0	25,2
1903	1.424	333	603	193	295	23,4	42,3	13,6	20,7
1907	1.485	333	655	271	226	22,4	44,1	18,2	15,3
1912	1.670	374	783	305	208	22,4	46,9	18,3	12,4
1919	4.460	–	2.632	(1.100)	1.828	–	59,0	(24,7)	41,0
1920	4.046	1.779	1.826		441	44,0	45,1		10,9
<i>Reduceret:</i>									
1919	3.711	–	2.190	(915)	1.521				
1920	3.366	1.480	1.519		367				
<i>Kombineret</i>	4.037	1.480	2.190		367	36,7	54,2		9,1
1920	3.880	1.654	986		1.240	38,7	25,4		35,9
1924	4.067	2.401	997	<i>BS</i>	669	59,0	24,5	<i>BS</i>	16,5
1926	4.366	2.585	1.094	(56)	687	59,2	25,1	(1,3)	15,7
1929	4.385	2.756	998	<i>Naz.</i>	631	62,8	22,8	<i>Naz.</i>	14,4
1932	4.858	3.144	972	(38)	752	64,7	20,0	(0,8)	15,3
1935	5.500	3.535	1.236	(92)	729	64,2	22,5	(1,7)	13,3
1939	5.984	4.127	1.509	(146)	348	69,0	25,2	(2,4)	5,8
1943	6.457	4.517	–	(211)	1.940	70,0	–	(3,3)	30,0
1945	6.829	5.636	–		1.193	82,5	–		17,5
1947	6.887	5.084	827		976	73,8	12,0		14,2
1950	7.148	5.228	797		1.123	73,1	11,2		15,7
1953,1	7.823	5.575	1.002		1.246	71,3	12,8		15,9
1953,2	8.294	5.806	1.114		1.374	70,0	13,4		16,6
1957	8.474	6.126	1.049		1.299	72,3	12,4		15,3
1960	8.680	6.652	1.045		983	76,6	12,1		11,3
1964	9.440	7.174	1.040		1.226	76,0	11,0		13,0
1966	9.654	8.352	–		1.302	86,5	–		13,5
1968	9.933	8.105	763		1.065	81,6	7,7		10,7

Tabel P, 3 d
Byen Tønder

	Vælgere i alt	Procentfordeling				D.	T.	A.	P.
		Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere				
1867,1	664	78	389		197	11,7	58,6		29,7
1867,1		68	338						
1871		37	230						
1874	630	34	231	Soc.	365	5,4	36,7	Soc.	57,9
1877	620	17	248	50	305	2,7	40,0	8,1	49,2
1878	640	12	323	7	298	1,9	50,5	1,1	46,5
1881,1	681	16	331		334	2,3	48,6		49,1
1881,2	681	–	460		221	–	67,5		32,5
1884,1	668	12	405		251	1,8	60,6		37,6
1884,2	668	–	484		184	–	72,5		27,5
1887	736	–	535		201	–	72,7		27,3
1890	724	19	537	32	138	2,6	74,2	4,4	18,8
1893	724	21	493	87	123	2,9	68,1	12,0	17,0
1898	748	13	397	43	295	1,7	53,1	5,7	39,5
1903	792	28	439	78	247	3,5	55,4	9,8	31,3
1907	868	41	569	84	174	4,7	65,6	9,7	20,0
1912	976	79	687	113	97	8,1	70,4	11,6	9,9
1919	2.855	–	2.322	(?)	533	–	81,3		18,7
1920	2.407	606	1.703		98	25,2	70,8		4,0
<i>Reduceret:</i>									
1919	2.378	–	1.934		444				
1920	2.005	505	1.419		82				
Kombineret	2.521	505	1.934		82	20,0	76,6		3,4
1920	2.216	841	806		569	38,4	37,6		24,0
1924	2.674	1.299	930	BS	445	48,6	34,8	BS	16,6
1926	2.994	1.486	1.060	(40)	448	49,6	35,4	(1,3)	15,0
1929	2.935	1.563	1.037	Naz.	335	53,3	35,3	Naz.	11,4
1932	3.004	1.662	965	(14)	377	55,3	32,1	(0,5)	12,6
1935	3.422	1.914	1.157	(53)	351	55,9	33,8	(1,5)	10,3
1939	3.528	2.114	1.207	(71)	207	59,9	34,2	(2,0)	5,9
1943	3.620	2.033	–	(93)	1.587	56,2	–	(2,6)	43,8
1945	3.758	2.907	–		851	77,4	–		22,6
1947	3.744	2.463	689		592	65,8	18,4		15,8
1950	3.778	2.584	644		550	68,4	17,0		14,6
1953,1	4.141	2.669	817		655	64,5	19,7		15,8
1953,2	4.370	2.766	935		669	63,3	21,4		15,3
1957	4.359	2.901	883		575	66,6	20,3		13,2
1960	4.373	3.001	877		495	68,6	20,1		11,3
1964	4.763	3.354	881		528	70,4	18,5		11,1
1966	4.863	4.076	–		787	83,8	–		16,2
1968	4.918	3.812	611		495	77,5	12,4		10,1

Tabel P, 3 e
Højer

	Vælgere					Procentfordeling			
	<i>i alt</i>	<i>Danske stemm.</i>	<i>Tyske stemm.</i>	<i>Andre stemm.</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>D.</i>	<i>T.</i>	<i>A.</i>	<i>P.</i>
1867,1	327	70	178		79	21,4	54,4		24,2
1867,2		68	133						
1871		48	103						
1874	215	27	88		100	12,6	40,9		46,5
1877	204	12	107		85	5,9	52,4		41,7
1878	211	9	97		105	4,3	46,0		49,7
1881	184	5	85		94	2,7	46,2		51,1
1884,1	185	13	70		102	7,0	37,8		55,1
1884,2	185	–	113		72	–	61,1		38,9
1887	180	–	119	<i>Soc.</i>	61	–	66,1	<i>Soc.</i>	33,9
1890	180		107	3	64	5,0	59,4	1,7	33,9
1893	205	6	127	5	67	2,9	62,0	2,4	32,7
1898	218	7	133	2	76	3,2	61,0	0,9	34,9
1903	243	3	157	20	63	1,2	64,6	8,2	26,0
1907	239	10	156	3	70	4,2	65,3	1,3	29,2
1912	269	4	200	22	43	1,5	74,3	8,2	16,0
1919	643	–	505	?	138	–	78,5		21,5
1920	640	177	417		46	27,7	65,1		7,2
<i>Reduceret:</i>									
1919	536	–	421		115				
1920		533	147	347	38				
Kombineret	606	147	421		38	24,3	69,5		6,3
1920	564	133	268		163	23,6	47,5		28,9
1924	588	215	244	<i>BS</i>	129	36,6	41,5	<i>BS</i>	21,9
1926	605	224	279	(8)	102	37,0	46,1	(1,3)	16,9
1929	623	227	287	<i>Naz.</i>	109	36,4	46,1	<i>Naz.</i>	17,5
1932	650	261	283	(6)	106	40,2	43,5	(0,9)	16,3
1935	672	274	343	(10)	55	40,8	51,0	(1,5)	8,2
1939	710	302	391	(19)	17	42,5	55,1	(2,7)	2,4
1943	728	309	–	(22)	419	42,4	–	(3,0)	57,6
1945	760	505	–		255	66,5	–		33,5
1947	725	377	226		122	52,0	31,2		16,8
1950	766	418	218		130	54,6	28,5		16,9
1953,1	789	429	251		109	54,4	31,8		13,8
1953,2	825	432	282		111	52,4	34,2		13,4
1957	840	450	277		113	53,6	33,0		13,4
1960	650	481	272		97	56,6	32,0		11,4
1964	890	553	258		79	62,1	29,0		8,9
1966	881	743	–		138	84,3	–		15,7
1968	888	601	197		90	67,7	22,2		11,1

Tabel P, 3 f
Løgumkloster

	Vælgere i alt	Procentfordeling				P.			
		Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	D.	T.	A.	P.
1867,1	347	112	138		97	32,3	39,8		27,9
1867,2	ca. 342	112	143		87	32,7	41,8		25,5
1871		111	69						
1874	286	128	57		101	44,8	19,9		35,3
1877	292	125	76		91	42,8	26,0		31,2
1878	280	103	65		112	36,8	23,2		40,0
1881	237	75	70		92	31,7	29,5		38,8
1884,1	240	64	99		77	26,7	41,3		32,1
1884,2	240	–	129		111	–	53,8		46,2
1887	254	–	153		101	–	60,2		39,8
1890	261	71	149	<i>Soc.</i>	41	27,2	57,1	<i>Soc.</i>	15,7
1893	244	65	119	6	54	26,6	48,8	2,5	22,1
1898	259	54	138	17	50	20,8	53,3	6,6	19,3
1903	286	62	123	27	74	21,7	43,0	9,4	25,9
1907	288	78	155	16	39	27,1	53,8	5,6	13,5
1912	280	85	169	18	8	30,3	60,4	6,4	2,9
1919	807	–	456	?	351	–	56,5		43,5
1920	832	437	344		51	52,5	43,8		6,1
<i>Reduceret:</i>									
1919	672	–	380		292				
1920	693	364	287		42				
Kombineret	786	364	380		42	46,3	48,3		5,3
1920	780	328	157		295	42,1	20,1		37,8
1924	792	366	169	<i>BS</i>	257	46,2	21,3	<i>BS</i>	32,5
1926	832	408	236	(18)	188	49,0	28,4	(2,2)	22,6
1929	840	431	231	<i>Naz.</i>	178	51,3	27,5	<i>Naz.</i>	21,2
1932	868	493	302	(3)	173	56,8	23,3	(0,3)	19,9
1935	948	543	251	(32)	154	57,3	26,5	(3,4)	16,2
1939	933	588	278	(52)	67	63,0	29,8	(5,6)	7,2
1943	996	606	–	(31)	390	60,8	–	(3,1)	39,2
1945	1.018	757	–		261	74,4	–		25,6
1947	960	654	168		138	68,1	17,5		14,4
1950	1.000	679	179		142	67,9	17,9		14,2
1953,1	1.050	645	230		175	61,4	21,9		16,7
1953,2	1.136	674	268		194	59,3	23,6		17,1
1957	1.150	732	250		168	63,7	21,7		14,6
1960	1.170	789	251		130	67,4	21,5		11,1
1964	1.280	912	251		117	71,3	19,6		9,1
1966	1.333	1.090	–		243	81,8	–		18,2
1968	1.338	1.035	183		120	77,3	13,7		9,0

Tabel P, 4 a

Haderslev amt (tysk inddeling), landsogne

	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	Procentfordeling				
						D.	T.	A.	P.	
1867,1	11.781	8.823	1.015		1.943	74,9	8,6		16,5	
1867,2		7.347	819							
1871		7.404	661							
1874	9.369	6.625	872	Soc.	1.872	71,7	9,3	Soc.	19,0	
1877	8.767	5.977	932	3	1.855	68,2	10,6	0,0	21,2	
1878	8.393	5.645	855		1.893	67,3	10,2		22,5	
1881	7.868	5.123	924		1.821	65,1	11,7		23,2	
1884	7.597	4.692	1.095		1.810	61,7	14,4		23,9	
1886	7.677	4.486	1.221		1.970	58,4	15,9		25,7	
1887	7.735	4.776	1.480	Soc.	1.479	61,8	19,1	Soc.	19,1	
1890	7.714	4.886	1.400	8	1.420	63,3	18,3	0,1	18,3	
1893	8.324	5.380	1.411	20	1.513	64,6	17,0	0,2	18,2	
1898	9.230	5.709	1.775	102	1.644	61,9	19,2	1,1	17,8	
1903	10.187	5.870	2.292	186	1.839	57,6	22,5	1,8	18,1	
1907	10.203	6.097	2.449	180	1.477	59,8	24,0	1,8	14,4	
1912	10.495	6.730	2.153	122	1.490	64,1	20,5	1,2	14,2	
1919	22.126	–	3.993	(922)	18.133	–	18,0	(4,2)	82,0	
1920	24.776	21.264	1.699		1.813	85,8	6,9		7,3	
<i>Reduceret:</i>										
1919	18.829		3.398	(785)	15.431					
1920	21.084	18.096	1.446		1.542					
Kombineret	23.036	18.096	3.398		1.542	78,6	14,8		6,6	
1920	22.219	15.691	535		5.993	70,6	2,4		27,0	
1924	23.329	15.564	593	BS	7.172	66,7	2,5	BS	30,7	
1926	24.793	17.697	965	(485)	6.131	71,4	3,9	(2,0)	24,7	
1929	25.212	18.802	912	Naz.	5.498	74,6	3,6	Naz.	21,8	
1932	26.872	20.376	999	(266)	5.497	75,8	3,7	(1,0)	20,5	
1935	28.437	21.401	1.140	(1.181)	5.896	75,3	4,0	(4,2)	20,7	
1939	29.680	25.675	1.370	(1.183)	2.635	86,5	4,6	(4,0)	8,9	
1943	30.470	26.938	–	(1.154)	3.532	88,4	–	(3,8)	11,6	
1945	31.106	26.581	–		4.525	85,5			14,5	
1947	31.595	26.547	476		4.572	84,0	1,5		14,5	
1950	32.464	25.953	363		6.148	79,9	1,1		19,0	
1953,1	33.204	25.262	473		7.469	76,2	1,4		22,4	
1953,2	35.012	26.914	598		7.500	76,9	1,7		21,4	
1957	35.966	28.696	556		6.714	79,8	1,5		18,7	
1960	36.206	29.478	552		6.176	81,4	1,5		17,1	
1964	38.594	32.036	589		5.969	83,0	1,5		15,5	
1966	38.938	33.991	–		4.947	87,3	–		12,7	
1968	39.674	34.851	397		4.426	87,8	1,0		11,2	

Tabel P, 4 b

Sønderborg amt (tysk inddeling), landsogne

	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	Procentfordeling			
						D.	T.	A.	P.
1867,1	6.956	5.493	651		812	79,0	9,4		11,6
1867,2	6.681	5.257	420		1.004	78,7	6,3		15,0
1871		4.288	350						
1874	ca. 5.622	4.265	299	Soc.	1.058	75,9	5,3	Soc.	18,8
1877	5.619	3.909	648	14	1.048	69,6	11,5	0,2	18,9
1878	ca. 5.550	3.583	764		1.203	64,6	13,8		21,6
1881,1	5.291	3.333	650		1.308	63,0	12,3		24,7
1884,1	5.200	3.075	714		1.411	59,1	13,7		27,2
1886	5.127	2.799	716	6	1.606	54,6	14,0	0,1	31,3
1887	5.181	3.130	890		1.161	60,4	17,2		22,4
1890	5.134	3.163	775	78	1.118	61,6	15,1	1,5	21,8
1893	5.568	3.453	733	96	1.286	62,0	11,4	1,7	24,9
1898	6.015	3.956	911	86	1.062	65,8	15,1	1,4	17,7
1902	6.174	3.636	1.100	159	1.279	58,9	17,8	2,6	20,7
1903	6.174	3.809	1.363	275	927	58,4	22,1	4,5	15,0
1906	6.391	3.573	1.363	258	1.197	55,9	21,3	4,0	18,8
1907	6.403	3.576	1.375	251	1.201	55,8	21,5	3,9	18,8
1912	6.610	3.941	1.247	350	1.072	59,6	18,9	5,3	16,2
1919	14.768	–	1.852	(516)	12.916	–	12,5	(3,5)	87,5
1920	15.656	13.253	1.433		970	84,6	9,2		6,2
<i>Reduceret:</i>									
1919	12.568	–	1.576	(439)	10.992				
1920	13.323	11.278	1.219		825				
Kombineret	13.679	11.278	1.576		825	82,4	11,5		6,0
1920	13.765	9.152	521		4.092	66,5	3,8		29,7
1924	14.676	9.904	516	BS	4.256	67,5	3,5	BS	29,0
1926	15.576	10.733	947	(474)	3.896	68,9	6,1	(3,0)	25,0
1929	15.289	10.842	852	Naz.	3.595	70,9	5,6	Naz.	23,5
1932	15.995	11.451	838	(81)	3.706	71,6	5,2	(0,5)	23,2
1935	16.328	11.857	1.260	(488)	3.211	72,6	7,7	(3,0)	19,7
1939	16.620	13.250	1.739	(637)	1.631	79,7	10,5	(3,7)	9,8
1943	16.760	14.117	–	(874)	2.643	84,2	–	(5,2)	15,8
1945	17.155	14.225	–		2.930	82,9	–		17,1
1947	17.282	13.924	618		2.740	80,6	3,6		15,8
1950	17.656	13.295	349		4.012	75,3	2,0		22,7
1953,1	17.729	13.239	527		3.963	74,7	3,0		22,3
1953,2	18.529	13.777	682		4.070	74,4	3,7		21,9
1957	19.335	14.551	608		4.182	75,2	3,1		21,6
1960	21.100	16.611	639		3.850	78,7	3,0		18,2
1964	23.558	18.902	698		3.958	80,2	3,0		16,8
1966	25.064	21.721	–		3.343	86,7	–		13,3
1968	25.417	21.868	524		3.025	86,0	2,1		11,9

Tabel P, 4 c

Åbenrå amt (tysk inddeling), landsogne

	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	Procentfordeling			
						D.	T.	A.	P.
1867,1	5.135	3.368	837		930	65,6	16,3		18,1
1867,2		3.453	787						
1871		2.485	660						
1874	4.459	2.452	653	Soc.	1.354	55,0	14,7	Soc.	30,3
1877	4.333	2.158	709	22	1.444	49,8	16,4	0,5	33,3
1878	4.293	1.849	680		1.764	43,1	15,8		41,1
1881,1	4.067	1.603	617		1.847	39,4	15,2		45,4
1881,2	4.067	1.962	599		1.506	48,2	14,7		33,1
1884	4.008	1.898	706		1.404	47,4	17,6		35,0
1886	4.063	1.941	736		1.386	47,8	18,1		34,1
1887	4.117	2.006	899	27	1.185	48,7	21,8	0,7	28,7
1890	4.085	1.861	1.010	186	1.028	45,6	24,7	4,6	25,1
1893	4.285	1.963	1.050	172	1.100	45,8	24,5	4,0	25,7
1898	4.569	2.063	1.130	155	1.221	45,2	24,7	3,4	26,7
1903	4.907	1.875	1.150	380	1.502	38,2	23,4	7,7	30,7
1907	4.965	2.075	1.467	280	1.143	41,8	29,5	5,6	23,1
1912	5.326	2.398	1.459	358	1.111	45,0	27,4	6,7	20,9
1919	12.057	–	2.827	(515)	9.230	–	23,4	(4,3)	76,6
1920	12.568	9.064	2.286		1.218	72,1	18,2		9,7
<i>Reduceret:</i>									
1919	10.261	–	2.406	(438)	7.855				
1920	10.695	7.713	1.945		1.037				
Kombineret	11.156	7.713	2.406		1.037	69,1	21,6		9,3
1920	11.212	5.897	1.144		4.171	52,6	10,2		37,2
1924	11.965	6.254	1.079	BS	4.632	52,3	9,0	BS	38,7
1926	12.813	7.746	1.646	(438)	3.421	60,5	12,8	(3,4)	26,7
1929	12.894	7.850	1.440	Naz.	3.604	60,9	11,2	Naz.	27,9
1932	13.756	9.030	1.631	(231)	3.095	65,6	11,9	(1,7)	22,5
1935	14.469	9.657	2.217	(783)	2.595	66,7	15,3	(5,8)	17,9
1939	14.784	11.037	2.670	(1.211)	1.077	74,7	18,1	(8,2)	7,2
1943	15.299	11.622	–	(1.154)	3.677	76,0	–	(7,5)	24,0
1945	15.834	12.071	–		3.763	76,2			23,8
1947	15.685	11.454	1.383		2.848	73,0	8,8		18,2
1950	15.966	11.050	1.055		3.861	69,2	6,6		24,2
1953,1	16.489	11.120	1.472		3.897	67,4	8,9		23,7
1953,2	17.234	11.861	1.716		3.657	68,8	10,0		21,2
1957	17.338	12.206	1.606		3.526	70,4	9,3		20,3
1960	17.425	12.761	1.499		3.165	73,2	8,6		18,2
1964	18.629	13.870	1.636		3.123	74,5	8,8		16,8
1966	19.061	15.872			3.189	83,3			16,7
1968	19.063	15.551	1.144		2.368	81,6	6,0		12,4

Tabel P, 4 d

Tønder amt (tysk inddeling), landsogne

	Vælgere i alt	Danske stemm.	Tyske stemm.	Andre stemm.	Passive vælgere	Procentfordeling			
						D.	T.	A.	P.
1867,1	5.141	3.143	692		1.306	61,1	13,5		25,4
1867,2		2.894	548						
1871		2.614	535						
1874	4.397	2.368	432	Soc.	1.597	53,9	9,8	Soc.	36,3
1877	4.109	1.866	513	5	1.725	45,4	12,5	0,1	42,0
1878	4.087	1.618	562	3	1.904	39,6	13,8	0,1	46,5
1881	3.827	1.391	466		1.970	36,3	12,2		51,5
1884,1	3.708	1.156	551		2.001	31,2	14,9		53,9
1884,2	3.708	–	753		2.955	–	20,3		79,7
1887	3.651	–	892		2.759	–	24,4		75,6
1890	3.617	1.601	942	3	1.071	44,3	26,0	0,1	29,6
1893	3.655	1.472	975	15	1.193	40,3	26,7	0,4	32,6
1898	3.787	1.570	899	30	1.297	41,5	23,7	0,8	34,0
1903	3.923	1.481	1.118	100	1.224	37,8	28,5	2,5	31,2
1907	3.825	1.609	1.357	43	816	42,1	35,5	1,1	21,3
1912	3.997	1.763	1.573	90	571	44,1	39,4	2,3	14,2
1919	9.699	–	2.966		6.733	–	30,6		69,4
1920	10.383	7.015	2.534		834	67,8	24,4		8,0
<i>Reduceret:</i>									
1919	8.254	–	2.524		5.730				
1920	8.836	5.970	2.156		710				
Kombineret	9.204	5.970	2.524		710	64,9	27,4		7,7
1920	9.088	5.069	1.238		2.781	55,8	13,6		30,6
1924	9.569	5.278	1.160	BS	3.131	55,2	12,1	BS	32,7
1926	10.590	6.338	1.698	(421)	2.554	59,8	16,0	(2,0)	24,2
1929	10.313	6.107	1.698	Naz.	2.508	59,2	16,5	Naz.	24,3
1932	11.011	6.930	1.730	(81)	2.351	62,9	15,7	(0,7)	21,4
1935	11.326	7.220	2.152	(637)	1.954	63,7	19,0	(5,6)	17,3
1939	11.591	8.181	2.543	(753)	867	70,6	21,9	(6,5)	7,5
1943	11.681	8.292	–	(570)	3.389	71,0	–	(4,9)	29,0
1945	12.018	9.031	–		2.987	75,1	–		24,9
1947	11.778	8.220	1.410		2.148	69,8	12,0		18,2
1950	11.902	7.879	1.329		2.694	66,2	11,2		22,6
1953,1	12.474	7.968	1.749		2.757	63,9	14,0		22,1
1953,2	13.119	8.521	2.001		2.597	65,0	15,3		19,7
1957	13.153	8.857	1.951		2.345	67,3	14,8		17,9
1960	13.074	9.098	1.993		1.983	69,6	15,2		15,2
1964	13.920	9.788	2.089		2.043	70,4	15,0		14,6
1966	13.920	11.088	–		2.832	79,7	–		20,3
1968	13.946	10.743	1.662		1.541	77,0	11,9		11,1

Tabel P, 5

Bov kommune – den danske del af det gamle Flensborg amt

Folketings- valg	Vælgere					Procentfordeling			
	<i>i alt</i>	<i>Danske stemm.</i>	<i>Tyske stemm.</i>	<i>Andre stemm.</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>D.</i>	<i>T.</i>	<i>A.</i>	<i>P.</i>
1920	999	503	184		312	50,4	18,4		31,2
1924	1.488	938	160	<i>BS</i>	390	63,0	10,8	<i>BS</i>	26,2
1926	1.804	1.022	249	(78)	533	56,7	13,8	(4,3)	29,5
1929	1.904	1.192	220	<i>Naz.</i>	492	62,6	11,6	<i>Naz.</i>	25,8
1932	2.103	1.525	205	(8)	373	72,5	9,7	(0,4)	17,8
1935	2.215	1.608	294	(64)	313	72,6	13,3	(2,9)	14,1
1939	2.224	1.733	372	(106)	119	77,9	16,7	(4,8)	5,4
1943	2.428	1.894	–	(108)	534	78,0	–	(4,4)	22,0
1945	2.515	2.025	–		490	80,5	–		19,5
1947	2.989	2.209	151		629	73,9	5,1		21,0
1950	2.698	2.021	103		574	74,9	3,8		21,3
1953,1	2.886	2.190	153		543	75,9	5,3		18,8
1953,2	3.177	2.271	182		724	71,5	5,7		22,8
1957	3.391	2.583	194		614	76,2	5,7		18,1
1960	3.683	2.867	163		653	77,8	4,4		17,7
1964	4.119	3.260	176		683	79,1	4,3		16,5
1966	4.302	3.649	–		653	84,8	–		15,2
1968	4.417	3.620	147		650	82,0	3,3		14,7

Tabel P, 6a

Vælger- og stemmetal 1867–1968 på Løgumkloster-egnen (ni sogne).

	Vælgere					Procentfordeling			
	<i>i alt</i>	<i>Danske stemm.</i>	<i>Tyske stemm.</i>	<i>Andre stemm.</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>D.</i>	<i>T.</i>	<i>A.</i>	<i>P.</i>
1867,1	2.658	1.149	676		833	43,2	25,4		31,4
1867,2		1.021	569						
1871		866	450						
1874	2.147	797	336	<i>Soc.</i>	1.014	37,1	15,6	<i>Soc.</i>	47,2
1877	2.076	576	417	2	1.083	27,7	20,1	0,1	52,2
1878	2.026	380	420		1.226	18,8	20,7		60,5
1881	1.922	344	347		1.231	17,9	18,1		64,0
1884,1	1.876	297	431		1.148	15,8	23,0		61,2
1884,2	1.876	–	549		1.327	–	29,3		70,7
1887	1.895	–	705		1.190	–	37,2		62,8
1890	1.892	548	703	1	641	29,0	37,2		33,8
1893	1.916	441	703	12	772	23,0	36,7	0,6	40,3
1898	1.936	364	669	28	903	18,8	34,6	1,4	46,6
1903	2.005	361	753	45	891	18,0	37,6	2,2	44,4
1907	1.994	481	989	31	524	24,1	49,6	1,6	26,3
1912	2.130	576	1.171	42	383	27,0	55,0	2,0	18,0
1919	5.173	–	2.270		2.903	–	43,9		56,1
1920	5.268	2.766	2.031		471	52,5	38,6		8,9
1919–20	5.507	2.766	2.270		471	50,2	41,2		8,6
<i>Reduceret</i>									
1919	4.402	–	1.932		2.470				
1920	4.483	2.354	1.728		401				
1919–20	4.686	2.354	1.932		401				
1920	4.681	1.997	1.051		1.633	42,7	22,5		34,9
1924	5.035	2.199	985	<i>BS.</i>	1.851	43,7	19,6	<i>BS.</i>	36,7
1926	5.537	2.723	1.454	251	1.360	49,2	26,3	4,5	24,3
1929	5.587	2.837	1.460	<i>Naz.</i>	1.290	50,8	26,1	<i>Naz.</i>	23,1
1932	6.036	3.306	1.439	66	1.291	54,8	23,8	1,1	21,4
1935	6.426	3.627	1.802	397	997	56,4	28,0	6,2	15,6
1939	6.569	4.014	2.087	486	468	61,1	31,8	7,4	7,1
1943	6.667	4.098	–	385	2.569	61,5	–	5,8	38,5
1945	6.849	4.695	–		2.154	68,6	–		31,4
1947	6.588	4.084	1.251		1.253	62,0	19,0		19,0
1950	6.718	4.004	1.208		1.506	59,6	18,0		22,4
1953,1	7.199	4.180	1.568		1.451	58,1	21,8		20,2
1953,2	7.591	4.410	1.766		1.415	58,1	23,3		18,6
1957	7.714	4.673	1.733		1.308	60,6	22,5		16,9
1960	7.789	4.880	1.755		1.154	62,7	22,5		14,8
1964	8.193	5.369	1.837		987	65,5	22,4		12,1
1966	8.263	6.336	–		1.927	76,7	–		23,3
1968	8.312	5.990	1.484		838	72,1	17,9		10,0

Tabel P, 6 b

Vælger- og stemmetal 1867–1968 i Enklavesognene.

	Vælgere					Procentfordeling			
	<i>i alt</i>	<i>Danske stemm.</i>	<i>Tyske stemm.</i>	<i>Andre stemm.</i>	<i>Passive vælgere</i>	<i>D.</i>	<i>T.</i>	<i>A.</i>	<i>P.</i>
1867,1	2.133	1.777	41		315	83,3	1,9		14,8
1867,2		1.816	42						
1871		1.616	45						
1874	2.027	1.562	47		418	77,1	2,3		20,6
1877	1.854	1.348	47		459	72,7	2,5		24,8
1878	1.871	1.289	68		514	68,9	3,6		27,5
1881	1.692	1.067	72		553	63,1	4,3		32,7
1884,1	1.598	866	78		654	54,2	4,9		40,9
1884,2	1.598	–	96		1.502	–	6,0		94,0
1887	1.574	–	126		1.448	–	8,0		92,0
1890	1.529	1.035	163		331	66,7	10,7		21,6
1893	1.540	1.013	188		339	65,8	12,2		22,0
1898	1.698	1.170	204	<i>Soc.</i>	324	68,8	12,0	<i>Soc.</i>	19,2
1903	1.757	1.118	301	31	338	63,6	17,1	1,8	19,2
1907	1.665	1.125	296	21	244	67,6	17,8	1,3	14,7
1912	1.704	1.173	306	58	225	68,8	18,0	3,4	13,2
1919	4.165	–	486		3.679	–	11,7		88,3
1920	4.852	4.169	379		304	85,9	7,8		6,3
1919–20	4.959	4.169	486		304	84,1	9,8		6,1
<i>Reduceret:</i>									
1919	3.544	–	414		3.130				
1920	4.129	3.548	323		258				
1919–20	4.220	3.548	414		258				
1920	4.159	3.018	91		1.050	72,6	2,2		25,2
1924	4.199	3.921	80	<i>BS</i>	1.198	69,6	1,9	<i>BS</i>	28,5
1926	4.643	3.415	152	138	1.076	73,6	3,3	3,0	23,1
1929	4.340	3.115	162	<i>Naz.</i>	1.063	71,8	3,7	<i>Naz.</i>	24,5
1932	4.595	3.470	181	12	944	75,5	3,9	0,3	20,6
1935	4.735	3.553	231	238	951	75,0	4,9	5,0	20,1
1939	4.817	4.096	313	283	408	85,0	6,5	5,9	8,5
1943	4.909	4.180	–	200	729	85,1	–	4,1	14,9
1945	5.046	4.267	–		779	84,6	–		15,4
1947	5.030	4.095	136		799	81,4	2,7		15,9
1950	5.075	3.878	98		1.099	76,4	1,9		21,7
1953,1	5.106	3.762	124		1.220	73,7	2,4		23,9
1953,2	5.364	4.048	178		1.138	75,5	3,3		21,2
1957	5.264	4.129	164		971	78,4	3,1		18,4
1960	5.170	4.203	178		789	81,3	3,4		15,3
1964	5.581	4.404	176		1.001	78,9	3,2		17,9
1966	5.573	4.708	–		865	84,5	–		15,5
1968	5.546	4.750	115		681	85,6	2,1		12,3

Tabel Q

Folketal i amterne 1864–1968 (tysk inddeling)

	<i>Haderslev</i>	<i>Sønderborg</i>	<i>Åbenrå</i>	<i>Tønder</i>	<i>Fire amter</i>
1864	59.861	32.284	28.188	ca. 28.550	ca. 148.883
1867	59.862	34.551	29.264	ca. 28.550	ca. 152.227
1871	60.335	34.239	29.129	28.433	152.136
1880	60.040	34.387	29.559	ca. 28.100	ca. 152.086
1885	57.211	32.457	28.347	27.939	145.954
1895	55.453	32.019	27.823	25.920	141.215
1900	57.215	32.868	29.324	26.481	145.888
1910	63.575	39.909	32.416	28.092	163.992
1919	64.437	36.185	31.864	28.435	160.921
1921	63.623	36.675	32.665	28.257	161.220
1940	73.170	41.211	38.494	31.309	184.184
1968	83.848	63.661	45.114	33.840	226.463

BILAG

Vælger- og stemmetal i absolutte tal og procenter 1871–1968 i bykommuner og landsogne i Haderslev, Sønderborg, Åbenrå og Tønder amter nord for den dansk-tyske grænse.

Haderslev amt 438–72

Rigsdagsvalg 1871–1912 s. 438–452
Nationalforsamlingsvalg 1919 s. 453
Folketingsvalg 1920–68 s. 454–72

Sønderborg amt 473–90

Rigsdagsvalg 1871–1912 s. 473–80
Nationalforsamlingsvalg 1919 s. 481
Folketingsvalg 1920–68 s. 481–90

Åbenrå amt 491–508

Rigsdagsvalg 1871–1912 s. 491–98
Nationalforsamlingsvalg 1919 s. 498
Folketingsvalg 1920–68 s. 499–508

Tønder amt 509–542

Rigsdagsvalg 1871–1912 s. 509–22
Nationalforsamlingsvalg 1919 s. 523
Folketingsvalg 1920–68 s. 524–42

Socialdemokratiske stemmer i tiden 1871–1912 er i bilagene behandlet som nationalt passive, men deres antal og procentdel af det samlede vælgerkorps er desuden særskilt anført (henholdsvis Socdem. og S.).

Stemmer på Bondens Selvstyre i 1926 (Selvstp. og S.) er behandlet som del af det samlede danske stemmetal, men ligeledes særskilt anført.

Stemmer på DNSAP (danske nazister) i 1932–43 er ligeledes behandlet som en del af det samlede danske stemmetal, men tillige særskilt anført.

SOGNETAL FRA HADERSLEV AMT

<i>1871</i>	<i>Vælgere Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>
Haderslev	638	452		
Christiansfeld	68	53		
Tyrstrup	346	8		
Aller	97	11		
Fjelstrup	237	3		
Bjerning	47	8		
Møltrup	107	2		
Åstrup	80	38		
Vonsbæk	135	2		
Øsby	341	24		
Halk	146	25		
Grarup	24	7		
Starup	117	10		
Vilstrup	61	50		
Hoptrup	210	53		
Gl. Haderslev	132	27		
Stepping	176	4		
Frørup	73	12		
Hjerndrup	67	8		
Hammelev	196	21		
Vedsted	233	24		
Skrydstrup	110	2		
Nustrup	243	12		
Jegerup	66	0		
Vojens	45	17		
Magstrup	111	17		
Sommersted	130	32		
Oksenvad	110	6		
Jels	188	12		
Skodborg	210	17		
Skrave	108	7		
Hjerting	67	1		
Lintrup	177	13		
Hygum	252	6		
Fole	86	0		
Rødding	169	39		
Ø. Lindet	149	6		
Gram	353	7		
Toftlund	127	11		
Tislund	114	1		
Bevtoft	177	2		
Branderup	106	9		
Agerskov	320	5		
Arrild	96	21		
Højrup	111	2		
Spandet	101	3		
Roager	102	1		
Hviding	95	5		
Rejsby	93	3		
Brøns	156	1		
Vodder	127	0		
Skærbæk	212	13		

<i>1874</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	ca.1.463	612	591		41,8	40,4	17,8
Christiansfeld		58	60				
Tyrstrup		297	14				
Aller		90	11				
Fjelstrup		225	2				
Bjærning		44	9				
Moltrup	113	97	2		85,8	1,8	12,4
Åstrup	167	78	39		46,7	23,4	29,9
Vonsbæk	153	115	4		75,2	2,6	22,2
Øsby	382	273	39		71,5	10,2	18,3
Halk	230	158	19		68,7	8,3	23,0
Grarup	46	33	4		71,7	8,7	19,6
Starup	127	87	6		68,5	4,7	26,8
Vilstrup	205	55	58		26,8	28,3	44,9
Høptrup	352	180	70		51,1	19,9	29,0
Gl. Haderslev	166	104	23		62,7	13,9	23,4
Stepping		160	14				
Frørup		71	10				
Hjærndrup		55	4				
Hammelev	272	206	18		75,7	6,6	17,7
Vedsted	311	204	29		65,6	9,3	25,1
Skrydstrup	139	111	4		79,9	2,9	17,2
Nustrup		236	13				
Jegerup		55	9				
Vøjens		48	27				
Magstrup		93	19				
Sommersted		93	50				
Oksenvad		90	11				
Jels		190	12				
Skodborg		158	20				
Skrave		101	9				
Hjerting		77	0				
Lintrup		146	23				
Hygum		233	10				
Fole		75	0				
Rødding		142	42				
Ø. Lindet		139	10				
Gram		333	6				
Toftlund		96	53				
Tislund		108	2				
Bevtoft		155	15				
Branderup		112	12				
Agerskov		304	13				
Arrild		68	26				
Højrup		82	6				
Spandet		107	1				
Roager		86	7				
Hviding		140	7				
Rejsby							
Brøns		132	8				
Vodder		121	1				
Skærbæk		204	21				

1877	<i>Vælgere Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	510	643				
Christiansfeld	48	57				
Tyrstrup	281	13				
Aller	77	7				
Fjelstrup	209	5				
Bjerning	36	11				
Moltrup	87	4				
Åstrup	66	42				
Vonsbæk	125	4				
Øsby	229	33				
Halk	135	21				
Garup	34	2				
Starup	96	7				
Vilstrup	51	52				
Hoptrup	169	71				
Gl. Haderslev	85	33				
Stepping	139	12				
Frørup	54	12				
Hjerndrup	51	7				
Hammelev	202	10				
Vedsted	197	30				
Skrydstrup	100	4				
Nustrup	201	19				
Jegerup	51	4				
Vojens	34	36				
Magstrup	82	26				
Sommersted	95	44				
Oksenvad	72	19				
Jels	157	18				
Skodborg	138	24				
Skrave	101	7				
Hjerting	71	1				
Lintrup	120	17				
Hygum	193	12				
Fole	69	0				
Rødding	128	52				
Ø. Lindet	112	9				
Gram	303	14				
Toftlund	83	58				
Tislund	106	0				
Bevtoft	136	14				
Branderup	106	8				
Agerskov	285	13				
Arrild	74	29				
Højrup	78	10				
Spandet	84	1				
Roager	78	4				
Hviding-Rejsby	124	6				
Brøns	129	5				
Vodder	105	0				
Skærbæk	191	16				

1878	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
Haderslev	1.506	469	632	405	31,1	42,0	26,9
Christiansfeld	120	40	55	25	33,3	45,8	20,9
Tyrstrup	344	268	21	55	77,9	6,1	16,0
Aller	102	73	8	21	71,6	7,8	20,6
Fjelstrup	235	188	4	43	80,0	1,7	18,3
Bjerring	76	25	12	39	32,9	15,8	51,3
Moltrup	98	85	5	8	86,7	5,1	8,2
Astrup	162	51	42	69	31,5	25,9	42,6
Vonsbæk	149	114	7	28	76,5	4,7	18,8
Øsby	277	215	31	31	77,6	11,2	11,2
Halk	192	128	19	45	66,7	9,9	23,4
Grarup	44	37	1	6	84,1	2,3	13,6
Starup	123	87	5	31	70,7	4,1	25,2
Vilstrup	190	37	58	95	19,5	30,5	50,0
Hoptrup	330	154	70	106	46,7	21,2	32,1
Gl. Haderslev	157	77	31	49	49,0	19,7	31,3
Stepping	178	137	4	37	77,0	2,2	20,8
Frørup	76	53	9	14	69,7	11,8	18,5
Hjerndrup	66	50	4	12	75,8	6,1	18,1
Hammelev	248	198	10	40	79,8	4,0	16,2
Vedsted	293	184	20	89	62,8	6,8	30,4
Skrydstrup	128	97	6	25	75,8	4,7	19,5
Nustrup	284	195	14	75	68,7	4,9	26,4
Vojens-Jegerup	161	91	47	23	56,5	29,2	14,3
Magstrup	133	84	15	34	63,2	11,3	25,5
Sommersted	180	90	42	48	50,0	23,3	26,7
Oksenvad	147	81	21	45	55,1	14,3	30,6
Jels	225	148	19	58	65,8	8,4	25,8
Skodborg	189	126	17	46	66,7	9,0	24,3
Skrave	109	92	5	12	84,4	4,6	11,0
Hjerting	84	65	1	18	77,4	1,2	21,4
Lintrup	163	113	15	35	69,3	9,2	21,5
Hygum	228	184	9	35	80,7	3,9	15,4
Fole	77	68	0	9	88,3	0,0	11,7
Rødding	210	110	48	52	52,4	22,9	24,7
Ø. Lindet	138	109	5	24	79,0	3,6	17,4
Gram	373	306	14	53	82,0	3,8	14,2
Toftlund	218	93	68	57	42,7	31,2	26,1
Tislund	111	97	0	14	87,4	0,0	12,6
Bevtoft	180	137	7	36	76,1	3,9	20,0
Branderup	137	102	14	21	74,5	10,2	15,3
Agerskov	333	282	12	39	84,7	3,6	11,7
Arrild	135	72	20	43	53,3	14,8	31,9
Højrup	115	66	11	38	57,4	9,6	33,0
Spandet	87	74	4	9	85,1	4,6	10,3
Roager	94	64	2	28	68,1	2,1	29,8
Hviding-Rejsby	153	121	8	24	79,1	5,2	15,7
Brøns	148	124	4	20	83,8	2,7	13,5
Vodder	130	91	0	39	70,0	0,0	30,0
Skærbæk	263	162	11	90	61,6	4,2	34,2

1881	Vælgere Danske Tyske Passive			Danske Tyske Passive			
Haderslev	1.422	378	659	385	26,6	46,3	27,1
Christiansfeld	115	29	53	33	25,2	46,1	28,7
Tyrstrup	311	253	16	42	81,4	5,1	13,5
Aller	94	65	8	21	69,1	8,5	22,3
Fjelstrup	220	181	12	27	82,3	5,5	12,2
Bjerning	74	24	7	43	32,4	9,5	58,1
Møltrup	105	93	2	10	88,6	1,9	9,5
Åstrup	137	44	47	46	32,1	34,3	33,6
Vonsbæk	133	101	6	26	75,9	4,5	19,4
Øsby	328	185	40	103	56,4	12,2	31,4
Halk	182	124	19	39	68,1	10,4	21,5
Grarup	36	28	0	8	77,8	0,0	22,2
Starup	119	79	9	31	66,4	7,6	26,0
Vilstrup	190	36	57	97	18,9	30,0	51,1
Hoptrup	322	133	87	102	41,3	27,0	31,7
Gl. Haderslev	137	57	33	47	41,6	24,1	34,3
Stepping	161	118	13	30	73,3	8,1	18,6
Frørup	67	50	5	12	74,6	7,5	17,9
Hjerndrup	60	51	5	4	85,0	8,3	6,7
Hammelev	240	167	12	61	69,6	5,0	25,4
Vedsted	245?	166	25	54	67,8	10,2	22,0
Skrydstrup	123	74	13	36	60,2	10,6	29,2
Nustrup	278	189	14	75	68,0	5,0	27,0
Jegerup	70	45	6	19	64,3	8,6	27,1
Vojens	96	39	38	19	40,6	39,6	19,8
Magstrup	125	74	14	37	59,2	11,2	29,6
Sommersted	182	87	54	41	47,8	29,7	22,5
Oksenvad	139	67	21	51	48,2	15,1	36,7
Jels	189	128	18	43	67,7	9,5	22,8
Skodborg	167	110	16	41	65,9	9,6	24,6
Skrave	104	87	8	9	83,7	7,7	8,6
Hjerting	75	58	0	17	77,3	0,0	22,7
Lintrup	159	110	12	37	69,2	7,5	23,3
Hygum	211	170	11	30	80,6	5,2	14,2
Fole	78	68	0	10	87,2	0,0	12,8
Rødding	194	94	42	58	48,5	21,6	29,9
Ø. Lindet	130	102	4	24	78,5	3,1	18,5
Gram	340	252	15	73	74,1	4,4	21,5
Toftlund	199	63	75	61	31,7	37,7	30,6
Tislund	96	80	0	16	83,3	0,0	16,7
Bevtoft	180	128	12	40	71,1	6,7	22,2
Branderup	127	99	14	14	78,0	11,0	11,0
Agerskov	319	274	4	41	85,9	1,3	12,9
Arrild	142	71	18	53	50,0	12,7	37,3
Højrup	129	58	11	60	45,0	8,5	46,5
Spandet	83	69	6	8	83,1	7,2	9,7
Roager	82	63	9	10	76,8	11,0	12,2
Hviding og Rejsby	147	120	7	20	81,6	4,8	13,6
Brøns	145	117	5	23	80,7	3,4	15,9
Vodder	115	91	4	20	79,1	3,5	17,4
Skærbæk	248	152	15	81	61,3	6,0	32,7

1884	Vælgere				Passive		
	Danske	Tyske	Passive		Danske	Tyske	Passive
Haderslev	1.364	345	668	351	25,3	49,0	25,7
Christiansfeld	113	29	54	30	25,7	47,8	26,5
Tyrstrup	293	228	21	44	77,8	7,2	15,0
Aller	88	63	12	13	71,6	13,6	14,8
Fjelstrup	188	150	11	27	79,8	5,9	14,4
Bjerning	73	28	9	36	38,4	12,3	49,3
Moltrup	94	85	5	4	90,4	5,3	4,3
Åstrup	138	49	48	41	35,5	34,8	29,7
Vonsbæk	110	87	7	16	79,1	6,4	14,5
Øsby	317	160	46	111	50,5	14,5	35,0
Halk	181	104	26	51	57,5	14,4	28,2
Grarup	40	30	4	6	75,0	10,0	15,0
Starup	106	80	11	15	75,5	10,4	14,2
Vilstrup	175	45	56	74	25,7	32,0	42,3
Hoptrup	299	130	78	91	43,5	26,1	30,4
Gl. Haderslev	135	68	38	29	50,4	28,1	21,5
Stepping	168	116	15	37	69,0	8,9	22,1
Frørup	76	50	13	13	65,8	17,1	17,1
Hjærndrup	56	43	4	9	76,8	7,1	16,1
Hammelev	241	160	36	45	66,4	14,9	18,7
Vedsted	221	156	25	40	70,6	11,3	18,1
Skrydstrup	105	66	15	24	62,9	14,3	22,9
Nustrup	249	166	16	67	66,7	6,4	26,9
Jegerup	70	51	10	9	72,9	14,3	12,8
Vøjens	101	31	51	19	30,7	50,5	18,8
Magstrup	122	68	17	37	55,7	13,9	30,4
Sommersted	173	78	56	39	45,1	32,4	22,5
Oksenvad	126	61	24	41	48,4	19,0	32,6
Jels	194	122	22	50	62,9	11,3	25,8
Skodborg	145	78	24	43	53,8	16,6	29,7
Skrave	94	76	6	12	80,9	6,4	12,7
Hjerting	68	52	2	14	76,5	2,9	20,6
Lintrup	141	81	12	48	57,4	8,5	34,0
Hygum	206	153	16	37	74,3	7,8	18,0
Fole	70	57	0	13	81,4	0,0	18,6
Rødning	196	85	46	65	43,4	23,5	33,1
Ø. Lindet	127	97	11	19	76,4	8,7	14,9
Gram	316	223	16	77	70,6	5,1	24,3
Toftlund	227	75	81	71	33,0	35,7	31,3
Tislund	95	70	2	23	73,7	2,1	24,2
Bevtoft	178	127	22	29	71,3	12,4	16,3
Branderup	121	88	15	18	72,7	12,4	14,9
Agerskov	307	239	8	60	77,9	2,6	19,5
Arrild	132	68	23	41	51,5	17,4	31,1
Højrup	119	64	17	38	53,8	14,3	31,9
Spandet	78	61	6	11	78,2	7,7	14,1
Roager	87	67	11	9	77,0	12,6	10,4
Hviding og Rejsby	142	106	8	28	74,6	5,6	19,8
Brøns	141	106	5	30	75,2	3,5	21,3
Vodder	119	83	2	34	69,7	1,7	28,6
Skærbæk	236	132	30	74	55,9	12,7	31,4

1886

Vælgere Danske Tyske Passive

Danske Tyske Passive

Haderslev	1.354	309	721	324	22,8	53,2	24,0
Christiansfeld	107	23	53	31	21,5	49,5	29,0
Tyrstrup	285	214	23	48	75,1	8,1	16,8
Aller	91	67	11	13	73,6	12,1	14,3
Fjelstrup	191	145	14	32	75,9	7,3	16,8
Bjernerup	79	32	12	35	40,5	15,2	44,3
Moltrup	94	79	5	10	84,0	5,3	10,7
Åstrup	140	44	54	42	31,4	38,6	30,0
Vonsbæk	105	75	6	24	71,4	5,7	22,9
Øsby	322	163	48	111	50,6	14,9	34,5
Halk	173	97	29	47	56,1	16,8	27,1
Grarup	34	24	3	7	70,6	8,8	20,6
Starup	112	81	10	21	72,3	8,9	18,8
Vilstrup	177	40	62	75	22,6	35,0	42,4
Hoptrup	308	126	86	96	40,9	27,9	31,2
Gl. Haderslev	139	68	49	22	48,9	35,3	15,8
Stepping	159	110	16	33	69,2	10,1	20,8
Frørup	76	42	16	18	55,3	21,1	23,6
Hjerndrup	45	38	4	3	84,4	8,9	6,7
Hammelev	248	164	46	38	66,1	18,5	15,4
Vedsted	249	151	37	61	60,6	14,9	24,5
Skrydstrup	108	61	12	35	56,5	11,1	32,4
Nustrup	239	149	12	78	62,3	5,0	32,6
Jegerup	66	51	7	8	77,3	10,6	12,1
Vøjens	104	31	54	19	29,8	51,9	18,3
Magstrup	124	73	14	37	58,9	11,3	29,8
Sommersted	171	66	55	50	38,6	32,2	29,2
Oksenvad	139	56	20	63	40,3	14,4	45,3
Jels	184	112	22	50	60,9	12,0	27,1
Skodborg	155	83	19	53	53,5	12,3	34,2
Skrave	91	68	8	15	74,7	8,8	16,5
Hjerting	73	56	2	15	76,7	2,7	20,6
Lintrup	143	74	13	56	51,7	9,1	39,2
Hygum	201	148	11	42	73,6	5,5	20,9
Fole	65	47	5	13	72,3	7,7	20,0
Rødding	197	78	57	62	39,6	28,9	31,5
Ø. Lindet	117	81	7	29	69,2	6,0	24,8
Gram	315	229	18	68	72,7	5,7	21,6
Toftlund	247	71	95	81	28,7	38,5	32,8
Tislund	96	73	5	18	76,0	5,2	18,8
Bevtoft	190	122	26	42	64,2	13,7	22,1
Branderup	124	82	22	20	66,1	17,7	16,1
Agerskov	320	249	9	62	77,8	2,8	19,4
Arrild	141	64	31	46	45,4	22,0	32,6
Højrup	108	63	19	26	58,3	17,6	24,1
Spandet	77	66	6	5	85,7	7,8	6,5
Roager	90	61	16	13	67,8	17,8	14,4
Hviding og Rejsby	169	92	10	67	54,4	5,9	39,7
Brøns	138	103	12	23	74,6	8,7	16,7
Vodder	116	76	9	31	65,5	7,8	26,7
Skærbæk	235	118	41	76	50,2	17,4	32,4

1887	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Haderslev	1.396	379	783	234	9	27,1	56,1	16,8	0,6
Christiansfeld	107	23	53	31	1	21,5	49,5	29,0	0,9
Tyrstrup	284	202	24	58	1	71,1	8,5	20,4	0,4
Aller	89	67	15	7		75,3	16,9	7,8	
Fjelstrup	189	146	13	30		77,2	6,9	15,9	
Bjærning	77	24	12	41		31,2	15,6	53,2	
Moltrup	93	75	8	10		80,6	8,6	10,8	
Astrup	138	53	58	27		38,4	42,0	19,6	
Vonsbæk	107	87	7	13		81,3	6,5	12,2	
Øsby	355	210	70	75		59,2	19,7	21,1	
Halk	182	104	35	43		57,1	19,2	23,7	
Grarup-Starup	115	80	16	19		69,6	13,9	16,5	
Vilstrup	176	40	74	62		22,7	42,0	35,2	
Høptrup	314	148	91	75		47,1	29,0	23,9	
Gl. Haderslev	146	73	59	14		50,0	40,4	9,6	
Stepping	154	110	23	21		71,4	14,9	13,7	
Frørup	78	47	16	15		60,3	20,5	19,2	
Hjærndrup	46	39	5	2		84,8	10,9	4,3	
Hammelev	248	160	55	33		64,5	22,2	13,3	
Vedsted	252	166	45	41		65,9	17,9	16,2	
Skrydstrup	111	65	20	26		58,6	18,0	23,4	
Nustrup	243	165	19	59		67,9	7,8	24,3	
Vojens-Jegerup	178	81	73	24		45,5	41,0	13,5	
Magstrup	132	77	17	38		58,3	12,9	28,2	
Sommersted	177	73	62	42		41,2	35,0	23,8	
Oksenvad	136	73	33	30		53,7	24,3	22,1	
Jels	188	129	30	29		68,6	16,0	15,4	
Skodborg	162	101	26	35		62,3	16,0	21,6	
Skrave	91	71	8	12		78,0	8,8	13,2	
Hjerting	75	53	4	18		70,7	5,3	24,0	
Lintrup	141	87	14	40		61,7	9,9	28,4	
Hygum	197	157	18	22		79,7	9,1	11,2	
Fole	66	47	7	12		71,2	10,6	18,2	
Rødding	193	95	58	40		49,2	30,1	20,7	
Ø. Lindet	172	135	10	27		78,5	5,8	15,7	
Gram	268	193	43	32		72,0	16,0	12,0	
Toftlund	242	85	93	64		35,1	38,4	26,5	
Tislund	94	70	5	19		74,5	5,3	20,2	
Bevtoft	194	127	26	41		65,5	13,4	21,1	
Branderup	170	119	28	23		70,0	16,5	13,5	
Agerskov	274	229	10	35		83,6	3,6	12,8	
Arrild	152	68	45	39		44,7	29,6	25,7	
Højrup-Spandet	188	124	32	32		66,0	17,0	17,0	
Roager	96	68	16	12		70,8	16,7	12,5	
Hviding og Rejsby	148	104	20	24		70,3	13,5	16,2	
Brøns	138	99	17	22		71,7	12,3	15,9	
Vodder	116	88	8	20		75,9	6,9	17,2	
Skærbæk	243	139	62	42		57,2	25,5	17,3	

1890	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Haderslev	1.415	408	730	277	23	28,8	51,6	19,6	1,6
Christiansfeld	100	21	54	25		21,0	54,0	25,0	
Tyrstrup	289	222	23	44		76,8	8,0	15,2	
Aller	96	66	18	12		68,8	18,8	12,4	
Fjelstrup	151	120	11	20		79,5	7,3	13,2	
Bjerning	73	27	14	32		37,0	19,2	43,8	
Moltrup	94	70	8	16		74,5	8,5	17,0	
Åstrup	183	83	57	43	1	45,4	31,1	23,5	0,5
Vonsbæk	128	100	7	21		78,1	5,5	16,4	
Øsby	326	184	77	65		56,4	23,6	19,9	
Halk	173	105	30	38		60,7	17,3	22,0	
Grarup	32	22	7	3		68,8	21,9	9,4	
Starup	116	77	19	20		66,4	16,4	17,2	
Vilstrup	170	38	72	60		22,4	42,4	35,2	
Hoptrup	307	149	82	76	6	48,5	26,7	24,8	2,0
Gl. Haderslev	144	63	57	24	1	43,8	39,6	16,8	0,7
Stepping	170	131	19	20		77,1	11,2	11,8	
Frørup	73	47	17	9		64,4	23,3	12,3	
Hjerndrup	48	41	3	4		85,4	6,3	8,3	
Hammelev	239	163	54	22		68,2	22,6	9,2	
Vedsted	260	162	39	59		62,3	15,0	22,7	
Skrydstrup	111	75	17	19		67,6	15,3	17,1	
Nustrup	240	159	22	59		66,3	9,2	24,5	
Vojens-Jegerup	193	80	76	37		41,5	39,4	19,1	
Magstrup	89	72	1	16		80,9	1,1	18,0	
Sommersted	201	69	81	51		34,3	40,3	25,4	
Oksenvad	155	104	26	25		67,1	16,8	16,1	
Jels	184	125	28	31		67,9	15,2	16,9	
Skodborg	181	106	30	45		58,6	16,6	24,8	
Skrave	93	73	8	12		78,5	8,6	12,9	
Hjerting	69	56	2	11		81,2	2,9	15,9	
Lintrup	134	79	17	38		59,0	12,7	28,3	
Hygum	196	154	17	25		78,6	8,7	12,7	
Fole	61	48	4	9		78,7	6,6	14,7	
Rødding	203	106	49	48		52,2	24,1	23,7	
Ø. Lindet	165	125	9	31		75,8	5,5	18,7	
Gram	259	187	30	42		72,2	11,6	16,2	
Toftlund	239	96	78	65		40,2	32,6	27,2	
Tislund	93	71	3	19		76,3	3,2	20,5	
Bevtoft	182	145	14	23		79,7	7,7	12,6	
Branderup	177	121	26	30		68,4	14,7	16,9	
Agerskov	268	232	8	28		86,6	3,0	10,4	
Arrild	143	81	34	28		56,6	23,8	19,6	
Højrup-Spandet	137	102	32	3		74,5	23,4	2,2	
Roager	92	70	11	11		76,1	12,0	12,0	
Hviding-Rejsby	161	109	20	32		67,7	12,4	19,9	
Brøns	146	110	12	24		75,3	8,2	16,5	
Vodder	118	96	10	12		81,4	8,5	10,1	
Skærbæk	252	144	67	41		57,1	26,6	16,3	

1893	Vælgere			Socdem.			S.		
	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive			
Haderslev	1.466	434	683	349	39	29,6	46,6	23,8	2,7
Christiansfeld	100	30	47	23	1	30,0	47,0	23,0	
Tyrstrup	297	221	29	47		74,4	9,8	15,8	
Aller	101	70	17	14	1	69,3	16,8	13,9	1,0
Fjelstrup	169	142	10	17		84,0	5,9	10,1	
Bjerning	88	33	16	39	8	37,5	18,2	44,3	9,1
Møltrup	100	83	10	7		83,0	10,0	7,0	
Åstrup	182	79	59	44		43,4	32,4	24,2	
Vonsbæk	123	101	8	14		82,1	6,5	11,4	
Øsby	327	181	61	85	1	55,4	18,7	25,9	0,3
Halk	208	108	46	54		51,9	22,1	26,0	
Grarup	31	21	4	6		67,7	12,9	19,4	
Starup	137	93	13	31		67,9	9,5	22,6	
Vilstrup	171	32	75	64		18,7	43,9	37,4	
Høptrup	319	151	75	93	2	47,3	23,5	29,2	0,6
Gl. Haderslev	156	74	61	21	3	47,4	39,1	13,5	1,9
Stepping	181	141	14	26		77,9	7,7	14,4	
Frørup	81	51	13	17		63,0	16,0	21,0	
Hjærndrup	61	47	5	9		77,0	8,2	14,8	
Hammelev	252	187	51	14		74,2	20,2	5,6	
Vedsted	291	186	39	66		63,9	13,4	22,7	
Skrydstrup	121	84	14	23		69,4	11,6	19,0	
Nustrup	247	174	21	52		70,4	8,5	21,1	
Vojens-Jegerup	195	92	73	30	2	47,2	37,4	15,4	1,0
Magstrup	91	86	1	4		94,5	1,1	4,4	
Sommersted	229	81	91	57		35,4	39,7	24,9	
Oksenvad	169	128	21	20		75,7	12,4	11,9	
Jels	212	143	35	34		67,5	16,5	16,0	
Skodborg	187	113	30	44		60,4	16,0	23,6	
Skrave	104	82	5	17	1	78,8	4,8	16,4	1,0
Hjerting	59	53	1	5		89,8	1,7	8,5	
Lintrup	145	93	12	40		64,1	8,3	27,6	
Hygum	200	155	18	27		77,5	9,0	13,5	
Fole	64	51	5	8		79,7	7,8	12,5	
Rødding	213	114	55	44		53,5	25,8	20,7	
Ø. Lindet	160	130	6	24		81,3	3,8	14,9	
Gram	282	213	30	39		75,5	10,6	13,9	
Toftlund	241	111	85	45		46,1	35,3	18,6	
Tislund	100	85	3	12		85,0	3,0	12,0	
Bevtoft	201	165	11	25		82,1	5,5	12,4	
Branderup	209	166	18	25		79,4	8,6	12,0	
Agerskov	307	266	12	29		86,6	3,9	9,4	
Arrild	156	89	34	33		57,1	21,8	21,1	
Højrup-Spandet	201	119	29	53		59,2	14,4	26,4	
Roager	109	80	13	16		73,4	11,9	14,7	
Hviding-Rejsby	177	110	38	29		62,1	21,5	16,4	
Brøns	152	118	16	18		77,6	10,5	11,9	
Vodder	138	109	10	19		79,0	7,2	13,8	
Skærbæk	280	139	73	68		49,6	26,1	24,3	

1898	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Haderslev	1.606	497	684	425	111	30,9	42,6	26,5	6,9
Christiansfeld	102	30	52	20	1	29,4	51,0	19,6	1,0
Tyrstrup	338	232	37	69	5	68,6	10,9	20,4	1,5
Aller	107	83	11	13		77,6	10,3	12,1	
Fjelstrup	189	158	19	12		83,6	10,1	6,3	
Bjerning	86	30	15	41		34,9	17,4	47,7	
Moltrup	105	90	5	10		85,7	4,8	9,5	
Åstrup	234	87	78	69	7	37,2	33,3	29,5	3,0
Vonsbæk	114	89	13	12	1	78,1	11,4	10,5	0,9
Øsby	357	212	65	80		59,4	18,2	22,4	
Halk	190	109	40	41		57,4	21,1	21,5	
Grarup	37	22	9	6	2	59,5	24,3	16,2	5,4
Starup	139	94	17	28		67,6	12,2	20,2	
Vilstrup	193	37	82	74	1	19,2	42,5	38,3	0,5
Høptrup	364	138	94	132	15	37,9	25,8	36,3	4,1
Gl. Haderslev	184	67	81	36	8	36,4	44,0	19,6	4,3
Stepping	202	158	15	29	2	78,2	7,4	14,4	1,0
Frørup	72	44	17	11		61,1	23,6	15,3	
Hjærndrup	69	44	15	10		63,8	21,7	14,5	
Hammelev	283	187	45	51	12	66,1	15,9	18,0	4,2
Vedsted	314	207	53	54		65,9	16,9	17,2	
Skrydstrup	138	99	12	27		71,7	8,7	19,6	
Nustrup	294	178	44	72	2	60,5	15,0	24,5	0,7
Vøjens-Jegerup	208	104	68	36	3	50,0	32,7	17,3	1,4
Magstrup	99	90	1	8		90,9	1,0	8,1	
Sommersted	259	102	98	59	1	39,4	37,8	22,8	0,4
Oksenvad	167	118	30	19	2	70,7	18,0	11,3	1,2
Jels	239	136	56	47	2	56,9	23,4	19,7	0,8
Skodborg	204	115	54	35		56,4	26,5	17,2	
Skrave	110	77	14	19		70,0	12,7	17,3	
Hjerting	71	60	5	6		84,5	7,0	8,5	
Lintrup	186	104	33	49		55,9	17,7	26,4	
Hygum	226	178	29	19		78,8	12,8	8,4	
Fole	68	50	13	5		73,5	19,1	7,4	
Rødding	254	135	70	49	7	53,1	27,6	19,3	2,8
Ø. Lindet	213	143	32	38	4	67,1	15,0	17,9	1,9
Gram	339	234	38	67	16	69,0	11,2	19,8	4,7
Toftlund	289	118	95	76	2	40,8	32,9	26,3	0,7
Tislund	102	76	5	21		74,5	4,9	20,6	
Bevtoft	225	175	21	29	1	77,8	9,3	12,9	0,4
Branderup	218	183	16	19		83,9	7,3	8,8	
Agerskov	308	264	14	30		85,7	4,5	9,8	
Arrild	160	101	38	21		63,1	23,8	13,1	
Højrup-Spandet	216	113	46	57	1	52,3	21,3	26,4	0,5
Roager	112	84	13	15		75,0	11,6	13,4	
Hviding-Rejsby	200	145	34	21		72,5	17,0	10,5	
Brøns	166	145	11	10		87,3	6,6	6,0	
Vodder	156	120	18	18		77,0	11,5	11,5	
Skærbæk	326	144	104	78	7	44,2	31,9	23,9	2,1

1902	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Haderslev	1.722	462	811	449	139	26,8	47,1	26,1	8,1
Christiansfeld	107	27	57	23	1	25,2	53,3	21,5	0,9
Tyrstrup	341	224	58	59	4	65,7	17,0	17,3	1,2
Aller	117	90	15	12		76,9	12,8	10,3	
Fjelstrup	244	189	30	25		77,5	12,3	10,2	
Bjærning	81	49	16	16	1	60,4	19,8	19,8	1,2
Møltrup	103	82	6	15		79,6	5,8	14,6	
Åstrup	222	70	116	36	8	31,5	52,3	16,2	3,6
Vonsbæk	124	97	12	15		78,2	9,7	12,1	
Øsby	375	202	78	95	4	53,9	20,8	25,3	1,1
Halk	181	85	43	53		47,0	23,8	29,2	
Grarup	40	15	16	9		37,5	40,0	22,5	
Starup	ca. 125	85	14	26	4	68,0	11,2	20,8	3,2
Vilstrup	194	46	94	54	1	23,7	48,5	27,8	0,5
Hoptrup	356	152	100	104	6	42,7	28,1	29,2	1,7
Gl. Haderslev	267	84	127	56	26	31,5	47,6	20,9	9,7
Stepping	226	158	21	47		69,9	9,3	20,8	
Frørup	83	50	20	13		60,2	24,1	15,7	
Hjærndrup	69	49	7	13		71,0	10,1	18,9	
Hammelev	262	202	45	15	3	77,1	17,2	5,7	1,1
Vedsted	320	221	50	49		69,1	15,6	15,3	
Skrydstrup	133	100	17	16		75,2	12,8	12,0	
Nustrup	ca. 275	190	43	42		69,1	15,6	15,3	
Vojens-Jegerup	ca. 235	106	96	33		45,1	40,9	14,0	
Magstrup	137	86	2	49	2	62,8	1,5	35,8	1,5
Sommersted	ca. 270	111	102	57	1	41,1	37,8	21,1	0,4
Oksenvad	160	107	41	12		66,9	25,6	7,5	
Jels	242	142	61	39		58,7	25,2	16,1	
Skodborg	230	129	67	34		56,1	29,1	14,8	
Skrave	120	84	14	22	1	70,0	11,7	18,3	0,8
Hjerting	70	61	4	5		87,1	5,7	7,2	
Lintrup	ca. 218	113	49	56	1	51,8	22,5	25,7	0,5
Hygum	241	192	23	26		79,7	9,5	10,8	
Fole	63	35	16	12		55,6	25,4	19,0	
Rødding	274	133	91	50	4	48,5	33,2	18,2	1,5
Ø. Lindet	194	139	21	34		71,6	10,8	17,6	
Gram	357	247	49	61	6	69,2	13,7	17,1	1,7
Toftlund	284	103	122	59	1	36,3	43,0	20,7	0,4
Tislund	116	74	8	34		63,8	6,9	29,3	
Bevtoft	244	192	28	24		78,7	11,5	9,8	
Branderup	208	162	25	21	2	77,9	12,0	10,1	1,0
Agerskov	320	248	24	48	1	77,5	7,5	15,0	0,3
Arrild	162	78	48	36		48,1	29,6	22,2	
Højrup-Spandet	225	106	67	52		47,1	29,8	23,1	
Roager	119	83	18	18		69,7	15,1	15,1	
Hviding-Rejsby	209	143	42	24		68,4	20,1	11,5	
Brøns	171	146	17	8		85,4	9,9	4,7	
Vodder	172	133	22	17	1	77,3	12,8	9,9	0,6
Skærbæk	380	156	142	82	10	41,1	37,4	21,5	2,6

1906	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Haderslev	1.683	488	751	444	159	29,0	44,6	26,4	9,4
Christiansfeld	106	39	51	16		36,8	48,1	15,1	
Tyrstrup	329	216	63	50	7	65,7	19,1	15,2	2,1
Aller	111	87	18	6		78,4	16,2	5,4	
Fjelstrup	241	177	27	37	5	73,4	11,2	15,4	2,1
Bjerning	79	37	16	26	2	46,8	20,3	32,9	2,5
Moltrup	103	78	8	17	1	75,7	7,8	16,5	1,0
Åstrup	338	94	135	109	35	27,8	39,9	32,1	10,4
Vonsbæk	117	86	11	20		73,5	9,4	17,1	
Øsby	340	197	69	74	8	57,9	20,3	21,8	2,4
Halk	187	90	48	49	2	48,1	25,7	26,2	1,1
Grarup	38	25	8	5		65,8	21,1	13,1	
Starup	134	83	22	29	2	61,9	16,4	21,7	1,5
Vilstrup	212	65	98	49		30,7	46,2	23,1	
Hoptrup	376	174	110	92	4	46,3	29,3	24,4	1,1
Gl. Haderslev	399	106	193	100	38	26,6	48,4	25,0	9,5
Stepping	207	159	19	29	3	76,8	9,2	14,0	1,4
Frørup	80	53	18	9	2	66,3	22,5	11,2	2,5
Hjørndrup	62	41	12	9		66,1	19,4	14,5	
Hammelev	268	198	38	32	4	73,9	14,2	11,9	1,5
Vedsted	343	211	71	61	5	61,5	20,7	17,8	1,5
Skrydstrup	141	104	18	19		73,8	12,8	13,4	
Nustrup	284	175	65	44	1	61,6	22,9	15,5	0,4
Vojens-Jegerup	257	115	112	30	5	44,7	43,6	11,7	1,9
Magstrup	97	84	4	9	1	86,6	4,1	9,3	1,0
Sommersted	300	124	112	64	9	41,3	37,3	21,4	3,0
Oksenvad	174	117	40	17		67,2	23,0	9,8	
Jels	264	146	74	44	3	55,3	28,0	16,7	1,1
Skodborg	245	142	59	44	6	58,0	24,1	17,9	2,4
Skrave	129	96	16	17		74,4	12,4	13,2	
Hjerting	70	57	7	6		81,4	10,0	8,6	
Lintrup	205	130	40	35		63,4	19,5	17,1	
Hygum	249	183	44	22		73,5	17,7	8,8	
Fole	74	51	16	7		68,9	21,6	9,5	
Rødding	320	168	107	45	4	52,5	33,4	14,1	1,3
Ø. Lindet	218	171	31	16	1	78,4	14,2	7,4	0,5
Gram	379	273	69	37	5	72,0	18,2	9,8	1,3
Toftlund	326	120	135	71	1	36,8	41,4	21,8	0,3
Tislund	126	86	13	27		68,3	10,3	21,4	
Bevtoft	240	192	28	20	1	80,0	11,7	8,3	0,4
Branderup	214	167	30	17		78,0	14,0	8,0	
Agerskov	357	269	43	45		75,4	12,0	12,6	
Arrild	155	84	45	26		54,2	29,0	16,8	
Højrup-Spandet	246	123	71	52		50,0	28,9	21,1	
Roager	116	83	17	16	2	71,6	14,7	13,7	1,7
Hviding-Rejsby	222	155	47	20	3	69,8	21,2	9,0	1,4
Brøns	166	129	23	14	1	77,7	13,9	8,4	0,6
Vodder	190	130	36	24		68,4	18,9	12,7	
Skærbæk	341	183	107	51	5	53,7	31,4	14,9	1,5

1907	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Haderslev	1.740	501	823	416	153	28,8	47,3	23,9	8,8
Christiansfeld	109	45	52	12		41,3	47,7	11,0	
Tyrstrup	337	215	67	55	5	63,8	19,9	16,3	1,5
Aller	114	88	20	6		77,2	17,5	5,3	
Fjelstrup	236	177	27	32		75,0	11,4	13,6	
Bjerning	72	35	16	21	2	48,6	22,2	29,2	2,8
Moltrup	103	81	8	14		78,6	7,8	13,6	
Åstrup	328	96	141	91	45	29,3	43,0	27,7	13,7
Vonsbæk	119	92	11	16	11	77,3	9,2	13,5	9,2
Øsby	350	212	65	73	8	60,6	18,6	20,8	2,3
Halk	170	94	41	35	2	55,3	24,1	20,6	1,2
Grarup	33	21	10	2		63,6	30,3	6,1	
Starup	139	87	16	36	4	62,6	11,5	25,9	2,9
Vilstrup	202	52	97	53		25,7	48,0	26,2	
Hoptrup	394	179	102	113	5	45,4	25,9	28,7	1,3
Gl. Haderslev	405	117	202	86	41	28,9	49,9	21,2	10,1
Stepping	212	166	17	29		78,3	8,0	13,7	
Frørup	83	52	20	11		62,7	24,1	13,2	
Hjerndrup	66	44	7	15	3	66,7	10,6	22,7	4,5
Hammelev	268	201	41	26	5	75,0	15,3	9,7	1,9
Vedsted	336	214	74	48		63,7	22,0	14,3	
Skrydstrup	140	98	21	21		70,0	15,0	15,0	
Nustrup	284	180	68	36		63,4	23,9	12,7	
Vojens-Jegerup	258	119	109	30	4	46,2	42,2	11,6	1,6
Magstrup	101	83	5	13		82,2	5,0	12,8	
Sommersted	285	127	112	46		44,6	39,3	16,1	
Oksenvad	176	110	41	25	2	62,5	23,3	14,2	1,1
Jels	276	153	65	58		55,4	23,6	21,0	
Skodborg	259	152	57	50	4	58,7	22,0	19,3	1,5
Skrave	123	97	12	14		78,9	9,8	11,3	
Hjerting	67	53	7	7		79,2	10,4	10,4	
Lintrup	207	117	47	43	2	56,5	22,7	20,8	1,0
Hygum	252	190	43	19	2	75,4	17,1	7,5	0,8
Fole	72	53	14	5		73,6	19,4	6,9	
Rødding	320	166	114	40	6	51,9	35,6	12,5	1,9
Ø. Lindet	215	164	27	24	3	76,3	12,6	11,1	1,4
Gram	376	274	64	38	7	72,9	17,0	10,1	1,9
Toftlund	339	131	143	65		38,6	42,2	19,2	
Tislund	127	91	13	23		71,7	10,2	18,1	
Bevtoft	238	190	30	18		79,8	12,6	7,6	
Branderup	212	149	30	33	2	70,3	14,2	15,5	0,9
Agerskov	349	256	42	51	5	73,4	12,0	14,6	1,4
Arrild	152	83	45	24		54,6	29,6	15,8	
Højrup-Spandet	253	123	71	59	2	48,6	28,1	23,3	0,8
Roager	115	83	17	15		72,2	14,8	13,0	
Hviding	129	80	36	13		62,0	27,9	10,1	
Rejsby	89	71	12	6	1	79,8	13,5	6,7	1,1
Brøns	166	130	22	14		78,3	13,3	8,4	
Vodder	192	130	35	27	2	67,7	18,2	14,1	1,0
Skærbæk	343	176	113	54	7	51,3	32,9	15,8	2,0

1912	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Haderslev	2.641	777	1.141	723	335	29,4	43,2	27,4	12,7
Christiansfeld		44	52		2				
Tyrstrup		250	53		11				
Aller		83	14		2				
Fjelstrup		191	18		5				
Bjærning		49	9		1				
Møltrup		84	10		0				
Åstrup		73	19		0				
Vonsbæk		100	12		3				
Øsby		256	54		4				
Halk		121	42		5				
Grarup		29	8		0				
Starup		87	26		1				
Vilstrup		81	95		0				
Hoptrup		200	106		13				
Gl. Haderslev		43	26		5				
Stepping		158	27		4				
Frørup		42	12		0				
Hjærndrup		47	9		3				
Hammelev		222	29		10				
Vedsted		239	90		2				
Skrydstrup		99	27		2				
Nustrup		192	68		2				
Vøjsens		159	102		4				
Magstrup		88	4		0				
Sommersted		98	98		0				
Oksenvad-Jegerup		116	52		3				
Jels		164	87		3				
Skodborg		190	47		3				
Skrave		103	19		0				
Hjerting		68	11		0				
Lintrup		141	40		1				
Hygum		210	45		0				
Føle		80	14		0				
Rødning		196	118		6				
Ø. Lindet		196	25		0				
Gram		285	76		14				
Toftlund		175	139		0				
Tislund		94	10		0				
Bevtoft		186	48		1				
Branderup		177	31		0				
Agerskov		282	33		0				
Arrild		93	45		0				
Højrup-Spandet		149	85		0				
Roager		86	23		0				
Hviding		92	35		0				
Rejsby		86	8		0				
Brøns		137	17		0				
Vodder		130	37		0				
Skærbæk		208	105		12				

1919	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Aftyske	Danske	Tyske	Passive	S.
			ialt		Socdem.				
Haderslev	7.620		3.325	4.295	1.666		43,6	56,4	22,0
Christiansfeld	357		137	220	14		38,4	61,6	3,9
Tyrstrup	717		54	663	5		7,5	92,5	0,7
Aller	263		37	226	3		14,1	85,9	1,1
Fjelstrup	498		37	461	15		7,4	92,6	3,0
Bjærning	164		19	145	4		11,6	88,4	2,4
Moltrup	199		13	186	2		6,5	93,5	1,0
Åstrup	220		50	170	7		22,7	77,3	3,2
Vonsbæk	270		12	258	4		4,4	95,6	1,5
Øsby	841		87	754	23		10,3	89,7	2,7
Halk	416		92	324	48		22,1	77,9	11,5
Grarup	83		8	75	1		9,6	90,4	1,2
Starup	276		47	229	24		17,0	83,0	8,7
Vilstrup	450		191	259	66		42,4	57,6	14,7
Hoptrup	806		161	645	23		20,0	80,0	2,9
Gl. Haderslev	178		44	134	16		24,7	75,3	9,0
Stepping	411		32	379	2		7,8	92,2	0,5
Frørup	143		41	102	2		28,7	71,3	1,4
Hjærndrup	123		11	112	0		8,9	91,1	0,0
Hammelev	588		63	525	26		10,7	89,3	4,4
Vedsted	798		134	664	26		16,8	83,2	3,3
Skrydstrup	314		47	267	10		15,0	85,0	3,2
Nustrup	620		102	518	20		16,5	83,5	3,2
Oksenvad-Jegerup	436		88	348	22		20,2	79,8	5,0
Vojens	683		239	444	43		35,0	65,0	6,3
Magstrup	201		4	197	0		2,0	98,0	0,0
Sommersted	660		170	490	41		25,8	74,2	6,2
Jels	685		211	474	26		30,8	69,2	3,8
Skodborg	696		112	584	21		16,1	83,9	3,0
Skrave	251		28	223	10		11,2	88,8	4,0
Hjerting	176		24	152	0		13,6	86,4	0,0
Lintrup	407		86	321	22		21,1	78,9	5,4
Hygum	555		58	497	11		10,5	89,5	2,0
Fole	183		12	171	0		6,6	93,4	0,0
Rødding	830		262	568	69		31,6	68,4	8,3
Ø. Lindet	477		42	435	6		8,8	91,2	1,3
Gram	700		102	598	32		14,6	85,4	4,6
Toftlund	922		293	629	80		31,8	68,2	8,7
Tislund	259		15	244	0		5,8	94,2	0,0
Bevtoft	561		73	488	2		13,0	87,0	0,4
Branderup	464		44	420	0		9,5	90,5	0,0
Agerskov	824		85	739	10		10,3	89,7	1,2
Arrild	362		61	301	22		16,9	83,1	6,1
Højrup-Spandet	601		152	449	38		25,3	74,7	6,3
Roager	293		21	272	0		7,2	92,8	0,0
Hviding	277		75	202	13		27,1	72,9	4,7
Rejsby	208		1	207	0		0,5	99,5	0,0
Brøns	342		19	323	0		5,6	94,4	0,0
Vodder	372		62	310	0		16,7	83,3	0,0
Skærbæk	956		235	721	113		24,6	75,4	11,8

A 1920, 1 med tilrejsende

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	9.592	5.209	3.275	1.108	54,3	34,1	11,6
Christiansfeld	414	247	124	43	59,7	30,0	10,3
Tyrstrup	1.481	1.266	101	114	85,5	6,8	7,7
Aller	503	428	48	27	85,1	9,5	5,4
Fjelstrup	911	809	53	49	88,8	5,8	5,4
Bjernerup	284	232	20	32	81,7	7,0	11,3
Møltrup	334	294	14	26	88,0	4,2	7,8
Astrup	496	397	50	49	80,0	10,1	9,9
Vonsbæk	492	426	26	40	86,6	5,3	8,1
Øsby	1.402	1.183	111	108	84,4	7,9	7,7
Halk	655	531	67	57	81,1	10,2	8,7
Grarup	167	149	6	12	89,2	3,6	7,2
Starup	414	346	42	26	83,6	10,1	6,3
Vilstrup	671	431	159	81	64,2	23,7	12,1
Hoptrup	1.221	937	162	122	76,7	13,3	10,0
Gl. Haderslev	249	196	11	42	78,7	4,4	16,9
Stepping	784	690	32	62	88,0	4,1	7,9
Frørup	324	249	41	34	76,9	12,7	10,4
Hjernerup	294	241	25	28	82,0	8,5	9,5
Hammelev	863	735	65	63	85,2	7,5	7,3
Vedsted	1.144	954	105	85	83,4	9,2	7,4
Skrydstrup	428	366	27	35	85,5	6,3	8,2
Nustrup	986	859	63	64	87,1	6,4	6,5
Jegerup	260	233	15	12	89,6	5,8	4,6
Vojens	638	356	216	66	55,8	33,9	10,3
Magstrup	513	447	22	44	87,1	4,3	8,6
Sommersted	945	704	144	97	74,5	15,2	10,3
Oksenvad	566	437	79	50	77,2	14,0	8,8
Jels	1.052	788	147	117	74,9	14,0	11,1
Skodborg	1.281	1.046	110	125	81,7	8,6	9,8
Skrave	553	491	29	33	88,8	5,2	6,0
Hjerting	311	275	22	14	88,4	7,1	4,5
Lintrup	876	734	82	60	82,6	9,4	6,8
Hygum	1.131	1.027	45	59	90,8	4,0	5,2
Fole	369	336	12	21	91,1	3,3	5,7
Rødding	1.234	951	121	162	77,1	9,8	5,1
Ø. Lindet	600	536	25	39	89,3	4,2	6,5
Gram	1.669	1.479	72	118	88,6	4,3	7,1
Toftlund	1.214	836	200	178	68,9	16,5	14,7
Tislund	377	339	10	28	89,9	2,7	7,4
Bevtoft	757	694	24	39	91,7	3,2	5,2
Branderup	501	423	34	44	84,4	6,8	8,8
Agerskov	1.269	1.124	37	108	88,6	2,9	8,5
Arrild	511	382	72	57	74,8	14,1	11,1
Højrup	575	393	103	79	68,3	17,9	13,8
Spandet	438	375	21	42	85,6	4,8	9,6
Roager	476	433	18	25	91,0	3,8	5,3
Hviding	453	347	70	36	76,6	15,5	7,9
Rejsby	351	320	5	26	91,2	1,4	7,4
Brøns	580	511	28	41	88,1	4,8	7,1
Vodder	558	481	31	46	86,2	5,6	8,2
Skærbæk	1.250	980	164	106	78,4	13,1	8,5

<i>F 1920</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	6.880	3.827	912	2.141	55,6	13,3	31,1
Christiansfeld	332	201	39	92	60,5	11,7	27,8
Tyrstrup	833	659	11	163	79,1	1,3	19,6
Aller	252	199	7	46	79,0	2,8	18,2
Fjelstrup	533	425	7	101	79,7	1,3	19,0
Bjerning	175	123	5	47	70,3	2,9	26,8
Moltrup	203	166	4	33	81,8	2,0	16,2
Astrup	286	220	14	52	76,9	4,9	18,2
Vonsbæk	294	215	2	77	73,1	0,7	26,2
Øsby	875	646	18	211	73,8	2,1	24,1
Halk	424	275	34	115	64,9	8,0	27,1
Grarup	81	68	3	10	84,0	3,7	12,3
Starup	287	196	6	85	68,3	2,1	29,6
Vilstrup	466	240	60	166	51,5	12,9	35,6
Hoptrup	821	569	44	208	69,3	5,4	25,3
Gl. Haderslev	154	119	4	31	77,3	2,6	20,1
Stepping	448	360	1	87	80,4	0,2	19,4
Frørup	144	110	10	24	76,4	6,9	16,7
Hjerndrup	134	109	2	23	81,3	1,5	17,2
Hammelev	561	427	6	128	76,1	1,1	22,8
Vedsted	782	577	9	196	73,8	1,2	25,0
Skrydstrup	293	196	9	88	66,9	3,1	30,0
Nustrup	611	450	6	155	73,6	1,0	25,4
Jegerup	163	128	0	35	78,5	0,0	21,5
Vøjens	418	243	15	160	58,1	3,6	38,3
Magstrup	303	218	0	85	71,9	0,0	28,1
Sommersted	552	404	11	137	73,2	2,0	24,8
Oksenvad	375	222	36	117	59,2	9,6	31,2
Jels	693	417	45	231	60,2	6,5	33,3
Skodborg	676	405	5	266	59,9	0,7	39,4
Skrave	291	227	4	60	78,0	1,4	20,6
Hjerting	172	123	2	47	71,5	1,2	27,3
Lintrup	450	305	9	136	67,8	2,0	30,2
Hygum	634	494	2	138	77,9	0,3	21,8
Fole	202	123	3	76	60,9	1,5	37,6
Rødding	812	516	14	282	63,5	1,7	34,8
Ø. Lindet	390	306	3	81	78,5	0,8	20,8
Gram	1.031	852	4	175	82,6	0,4	17,0
Toftlund	775	475	18	282	61,3	2,3	36,4
Tislund	244	170	0	74	69,7	0,0	30,3
Bevtoft	504	355	0	149	70,4	0,0	29,6
Branderup	319	222	0	97	69,6	0,0	30,4
Agerskov	866	631	0	235	72,9	0,0	27,1
Arrild	337	208	15	114	61,7	4,5	33,8
Højrup	392	149	3	240	38,0	0,8	61,2
Spandet	221	156	1	64	70,6	0,5	28,9
Roager	270	206	0	64	76,3	0,0	23,7
Hviding	242	198	0	44	81,8	0,0	18,2
Rejsby	219	193	0	26	88,1	0,0	11,9
Brøns	375	312	0	63	83,2	0,0	16,8
Vodder	388	300	8	80	77,3	2,1	20,6
Skærbæk	916	583	36	297	63,6	3,9	32,4

1924	Vælgere Danske Tyske Passive			Danske Tyske Passive			
Haderslev	7.221	4.175	1.055	1.991	57,8	14,6	27,6
Christiansfeld	372	255	25	92	68,5	6,7	24,8
Tyrstrup	837	544	18	275	65,0	2,2	32,9
Aller	265	168	7	90	63,4	2,6	34,0
Fjelstrup	540	442	7	91	81,9	1,3	16,8
Bjerming	177	106	4	67	59,9	2,3	37,8
Moltrup	212	146	5	61	68,9	2,4	28,7
Åstrup	273	195	12	66	71,4	4,4	24,2
Vonsbæk	289	197	2	90	68,2	0,7	31,1
Øsby	912	619	18	275	67,9	2,0	30,1
Halk	408	249	26	133	61,0	6,4	32,6
Grarup	82	59	2	21	72,0	2,4	25,6
Starup	305	216	12	77	70,8	3,9	25,3
Vilstrup	465	234	57	174	50,3	12,3	37,4
Hoptrup	896	583	43	270	65,1	4,8	30,1
Gl. Haderslev	180	120	3	57	66,7	1,7	31,6
Stepping	419	317	0	102	75,7	0,0	24,3
Frørup	177	126	3	48	71,2	1,7	27,1
Hjærndrup	149	104	2	43	69,8	1,3	28,9
Hammelev	569	411	6	152	72,2	1,1	26,7
Vedsted	856	535	12	309	62,5	1,4	36,1
Skrydstrup	312	192	6	114	61,5	1,9	36,6
Nustrup	657	459	2	196	69,9	0,3	29,8
Jegerup	169	127	1	41	75,1	0,6	24,3
Vojens	470	351	19	100	74,7	4,0	21,3
Magstrup	297	219	0	78	73,7	0,0	26,3
Sommersted	614	388	20	206	63,2	3,3	33,5
Oksenvad	392	208	35	149	53,1	8,9	38,0
Jels	730	459	35	236	62,9	4,8	32,3
Skodborg	703	462	3	238	65,7	0,4	33,9
Skrave	320	233	8	79	72,8	2,5	24,7
Hjerting	178	130	7	41	73,0	3,9	23,1
Lintrup	477	317	10	150	66,5	2,1	31,4
Hygum	668	432	2	234	64,7	0,3	35,0
Fole	233	156	1	76	67,0	0,4	32,6
Rødding	851	640	29	182	75,2	3,4	21,4
Ø. Lindet	424	329	7	88	77,6	1,7	20,7
Gram	1.114	827	8	279	74,2	0,7	25,0
Toftlund	868	448	34	386	51,6	3,9	44,5
Tislund	250	178	1	71	71,2	0,4	28,4
Bevtoft	525	324	1	200	61,7	0,2	38,1
Branderup	330	203	12	115	61,5	3,6	34,9
Agerskov	886	596	2	288	67,3	0,2	32,5
Arrild	332	150	14	168	45,2	4,2	50,6
Højrup	387	161	25	201	41,6	6,5	51,9
Spandet	245	161	0	84	65,7	0,0	34,3
Roager	272	183	0	89	67,3	0,0	32,7
Hviding	248	189	0	59	76,2	0,0	23,8
Rejsby	220	158	0	62	71,8	0,0	28,2
Brøns	408	320	1	87	78,4	0,2	21,3
Vodder	387	283	9	95	73,1	2,3	24,6
Skærbæk	979	655	37	287	66,9	3,8	29,3

1926	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Selvstp.	Danske	Tyske	Passive	S.
Haderslev	7.579	4.977	1.183	1.419	49	65,7	15,6	18,7	0,6
Christiansfeld	382	277	27	78	0	72,5	7,1	20,4	0,0
Tyrstrup	859	607	21	231	6	70,7	2,4	26,9	0,7
Aller	265	193	10	62	2	72,8	3,8	23,4	0,8
Fjelstrup	563	447	9	107	9	79,4	1,6	19,0	1,6
Bjerning	177	106	13	58	2	59,9	7,3	32,8	1,1
Moltrup	211	153	11	47	3	72,5	5,2	22,3	1,4
Åstrup	281	207	18	56	1	73,7	6,4	19,9	0,4
Vonsbæk	312	222	3	87	1	71,2	1,0	27,8	0,3
Øsby	948	686	25	237	24	72,4	2,6	25,0	2,5
Halk	404	269	25	110	10	66,6	6,2	27,2	2,5
Grarup	79	51	4	24	0	64,6	5,1	30,3	0,0
Starup	343	228	22	93	5	66,5	6,4	27,1	1,5
Vilstrup	511	283	82	146	22	55,4	16,0	28,6	4,3
Hoptrup	936	646	71	219	48	69,0	7,6	23,4	5,1
Gl. Haderslev	209	142	4	63	0	67,9	1,9	30,2	0,0
Stepping	385	310	8	67	4	80,5	2,1	17,4	1,0
Frørup	189	149	6	34	2	78,8	3,2	18,0	1,1
Hjørndrup	155	108	3	44	0	69,7	1,9	28,4	0,0
Hammelev	590	440	12	138	20	74,6	2,0	23,4	3,4
Vedsted	944	646	40	258	32	68,4	4,2	27,4	3,4
Skrydstrup	349	238	17	94	2	68,2	4,9	26,9	0,6
Nustrup	712	529	7	176	19	74,3	1,0	24,7	2,7
Jegerup	182	130	4	48	4	71,4	2,2	26,4	2,2
Vojens	540	425	20	95	7	78,7	3,7	17,6	1,3
Magstrup	315	248	10	57	22	78,7	3,2	18,1	7,0
Sommersted	650	425	35	190	4	65,4	5,4	29,2	0,6
Oksenvad	393	229	38	126	8	58,3	9,7	32,0	2,0
Jels	769	488	41	240	7	63,5	5,3	31,2	0,9
Skodborg	758	541	2	215	8	71,4	0,3	28,3	1,1
Skrave	345	271	9	65	0	78,6	2,6	18,8	0,0
Hjerting	181	150	8	23	0	82,9	4,4	27,7	0,0
Lintrup	520	381	14	125	1	73,3	2,7	24,0	0,2
Hygum	717	523	11	183	4	72,9	1,5	25,6	0,6
Fole	235	185	4	46	2	78,7	1,7	19,6	0,9
Rødning	955	700	59	196	4	73,3	6,2	20,5	0,4
Ø. Lindet	410	331	6	73	2	80,7	1,5	17,8	0,5
Gram	1.217	933	16	268	42	76,7	1,3	22,0	3,5
Toftlund	920	564	62	294	34	61,3	6,7	32,0	3,7
Tislund	252	196	1	55	5	77,8	0,4	21,8	2,0
Bevtoft	539	420	0	119	9	77,9	0,0	22,1	1,7
Branderup	343	236	10	97	15	68,8	2,9	28,3	4,4
Agerskov	989	726	2	261	5	73,4	0,2	26,4	0,5
Arrild	372	223	35	114	13	59,9	9,4	30,7	3,5
Højrup	417	228	37	152	14	54,7	8,9	36,5	3,4
Spandet	265	189	0	76	9	71,3	0,0	28,7	3,4
Roager	288	232	0	56	6	80,6	0,0	19,4	2,1
Hviding	279	204	0	75	0	73,1	0,0	26,9	0,0
Rejsby	250	185	0	65	0	74,0	0,0	26,0	0,0
Brøns	415	334	0	81	13	80,5	0,0	19,5	3,1
Vodder	407	314	22	71	32	77,1	5,4	17,4	7,9
Skærbæk	1.066	749	81	236	13	70,3	7,6	22,1	1,2

1929	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	7.694	5.378	1.153	1.163	69,9	15,0	15,1
Christiansfeld	386	298	29	59	77,2	7,5	15,3
Tyrstrup	841	602	21	218	71,6	2,5	25,9
Aller	255	203	6	46	79,6	2,4	18,0
Fjelstrup	577	494	15	68	85,6	2,6	11,8
Bjerning	192	115	12	65	59,9	6,3	33,9
Møltrup	204	150	8	46	73,5	3,9	22,6
Astrup	290	205	15	70	70,7	5,2	24,1
Vonsbæk	328	248	3	77	75,6	0,9	23,5
Øsby	918	681	26	211	74,2	2,8	23,0
Halk	433	289	19	125	66,7	4,4	28,0
Grarup	79	63	0	16	79,7	0,0	20,3
Starup	349	223	13	113	63,9	3,7	32,4
Vilstrup	540	329	78	133	60,9	14,4	24,7
Hoptrup	957	650	86	221	67,9	9,0	23,1
Gl. Haderslev	214	154	3	57	72,0	1,4	26,6
Stepping	432	346	7	79	80,1	1,6	18,3
Frørup	204	156	6	42	76,5	2,9	20,6
Hjærndrup	182	146	1	35	80,2	0,5	19,3
Hammelev	592	442	8	142	74,7	1,4	24,0
Vedsted	953	679	45	229	71,2	4,7	24,1
Skrydstrup	358	256	14	88	71,5	3,9	24,6
Nustrup	667	534	6	127	80,1	0,9	19,0
Jegerup	202	154	6	42	76,2	3,0	20,8
Vojens	591	490	21	80	82,9	3,6	13,5
Magstrup	308	251	11	46	81,5	3,6	14,9
Sommersted	689	494	38	157	71,7	5,5	22,8
Oksenvad	380	242	40	98	63,7	10,5	25,8
Jels	847	596	30	221	70,4	3,5	26,1
Skodborg	764	626	0	138	81,9	0,0	18,1
Skrave	345	286	8	51	82,9	2,3	14,8
Hjerting	195	161	5	29	82,6	2,6	14,9
Lintrup	521	400	11	110	76,8	2,1	21,1
Hygum	630	484	2	144	76,8	0,3	22,9
Fole	249	202	8	39	81,1	3,2	15,7
Rødding	988	790	52	146	80,0	5,3	14,7
Ø. Lindet	448	335	3	110	74,8	0,7	24,5
Gram	1.185	963	12	210	81,3	1,0	17,6
Toftlund	928	626	66	236	67,5	7,1	25,4
Tislund	259	206	1	52	79,5	0,4	20,1
Bevtoft	580	442	2	136	76,2	0,3	23,5
Branderup	366	259	13	94	70,8	3,6	25,6
Agerskov	991	772	5	214	77,9	0,5	21,6
Arrild	355	212	36	107	59,7	10,1	30,2
Højrup	448	265	36	147	59,2	8,0	32,8
Spandet	266	196	1	69	73,7	0,4	25,9
Roager	289	228	2	59	78,9	0,7	20,4
Hviding	258	228	0	30	88,4	0,0	11,6
Rejsby	236	194	0	42	82,2	0,0	17,8
Brøns	433	365	0	68	84,3	0,0	15,7
Vodder	439	333	16	90	75,9	3,6	20,5
Skærbæk	1.071	739	66	266	69,0	6,2	24,8

1932	Vælgere Danske		Tyske		Passive DNSAP		Danske		Tyske		Passive	N.
Haderslev	8.283	5.850	1.105	1.328	19	70,6	13,3	16,1	0,2			
Christiansfeld	415	303	30	82	2	73,0	7,2	19,8	0,5			
Tyrstrup	893	668	20	205	6	74,8	2,2	23,0	0,7			
Aller	276	197	5	74	3	71,4	1,8	26,8	1,1			
Fjelstrup	621	494	6	121	3	79,5	1,0	19,5	0,5			
Bjerning	188	134	11	43	2	71,3	5,9	22,8	1,1			
Moltrup	247	174	11	62	1	70,4	4,5	25,1	0,4			
Åstrup	306	235	9	62	1	76,8	2,9	20,3	0,3			
Vonsbæk	348	239	3	106	13	68,7	0,9	30,4	3,7			
Øsby	942	708	20	214	5	75,2	2,1	22,7	0,5			
Halk	427	290	36	101	0	67,9	8,4	23,7	0,0			
Grarup	74	63	2	9	0	85,1	2,7	12,2	0,0			
Starup	370	242	31	97	0	65,4	8,4	26,2	0,0			
Vilstrup	566	376	84	106	0	66,4	14,8	18,7	0,0			
Hoptrup	1.010	705	88	217	17	69,8	8,7	21,5	1,7			
Gl. Haderslev	227	160	4	63	0	70,5	1,8	27,7	0,0			
Stepping	532	411	8	113	8	77,3	1,5	21,2	1,5			
Frørup	215	174	5	36	17	80,9	2,3	16,8	7,9			
Hjærndrup	194	155	2	37	0	79,9	1,0	19,1	0,0			
Hammelev	626	501	16	109	4	80,0	2,6	17,4	0,6			
Vedsted	1.069	799	64	206	64	74,7	6,0	19,3	6,0			
Skrydstrup	367	296	9	62	1	80,7	2,5	16,8	0,3			
Nustrup	732	574	13	145	5	78,4	1,8	19,8	0,7			
Jegerup	228	170	5	53	0	74,6	2,2	23,2	0,0			
Vojens	609	518	13	78	0	85,1	2,1	12,8	0,0			
Magstrup	315	234	8	73	3	74,3	2,5	23,2	1,0			
Sommersted	718	541	38	139	1	75,3	5,3	19,4	0,1			
Oksenvad	388	264	49	75	0	68,0	12,6	19,4	0,0			
Jels	894	680	30	184	1	76,1	3,4	20,5	0,1			
Skodborg	834	673	4	157	3	80,7	0,5	18,8	0,4			
Skrave	346	310	5	31	0	89,6	1,4	9,0	0,0			
Hjerting	196	156	8	32	2	79,6	4,1	16,3	1,0			
Lintrup	560	410	10	140	2	73,2	1,8	25,0	0,4			
Hygum	697	504	3	190	7	72,3	0,4	27,3	1,0			
Fole	272	229	10	33	0	84,2	3,7	12,1	0,0			
Rødding	1.062	849	45	168	1	79,9	4,2	15,9	0,1			
Ø. Lindet	474	379	6	89	1	80,0	1,3	18,7	0,2			
Gram	1.308	1.071	10	227	5	81,9	0,8	17,3	0,4			
Toftlund	971	680	80	211	56	70,0	8,2	21,8	5,8			
Tislund	275	233	0	42	5	84,7	0,0	15,3	1,8			
Bevtoft	624	491	6	127	16	78,7	1,0	20,3	2,6			
Branderup	386	277	15	94	0	71,8	3,9	24,4	0,0			
Agerskov	1.052	833	12	207	6	79,2	1,1	19,7	0,6			
Arrild	394	286	33	75	0	72,6	8,4	19,0	0,0			
Højrup	461	302	42	117	1	65,5	9,1	25,4	0,2			
Spandet	295	235	4	56	0	79,7	1,4	18,9	0,0			
Roager	305	223	0	82	0	73,1	0,0	26,9	0,0			
Hviding	301	254	0	47	1	84,4	0,0	15,6	0,3			
Rejsby	253	206	0	47	1	81,4	0,0	18,6	0,4			
Brøns	444	363	1	80	0	81,8	0,2	18,0	0,0			
Vodder	457	317	20	120	1	69,4	4,4	26,2	0,2			
Skærbæk	1.108	790	65	253	1	71,3	5,9	22,8	0,1			

1935	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	DNSAP	Danske	Tyske	Passive	N.
Haderslev	9.088	6.289	1.440	1.359	128	69,2	15,8	15,0	1,4
Christiansfeld	454	333	26	95	16	73,3	5,7	21,0	3,5
Tyrstrup	930	694	27	209	52	74,6	2,9	22,5	5,6
Aller	285	214	6	65	3	75,1	2,1	22,8	1,1
Fjelstrup	692	573	8	111	31	82,8	1,2	16,0	4,5
Bjerning	208	145	17	46	6	69,7	8,2	22,1	2,9
Moltrup	267	208	14	45	7	77,9	5,2	16,9	2,6
Åstrup	307	231	17	59	3	75,2	5,5	19,3	1,0
Vonsbæk	339	253	2	84	30	74,6	0,6	24,8	8,8
Øsby	990	743	13	234	12	75,1	1,3	23,6	1,2
Halk	437	307	26	104	5	70,3	5,9	23,8	1,1
Grarup	76	58	2	16	0	76,3	2,6	21,1	0,0
Starup	379	262	32	85	40	69,1	8,4	22,5	10,6
Vilstrup	601	389	100	112	41	64,7	16,6	18,7	6,8
Hoptrup	1.091	788	111	192	56	72,2	10,2	17,6	5,1
Gl. Haderslev	243	174	8	61	6	71,6	3,3	25,1	2,5
Stepping	529	438	8	83	32	82,8	1,5	15,7	6,0
Frørup	210	164	11	35	28	78,1	5,2	16,7	13,3
Hjerndrup	197	153	0	44	6	77,7	0,0	22,3	3,0
Hammelev	648	487	23	138	16	75,2	3,5	21,3	2,5
Vedsted	1.109	773	75	261	58	69,7	6,8	23,5	5,2
Skrydstrup	395	311	3	81	54	78,7	0,8	20,5	13,7
Nustrup	730	584	9	137	10	80,0	1,2	18,8	1,4
Jegerup	241	172	8	61	16	71,4	3,3	25,3	6,6
Vojens	702	573	19	110	14	81,6	2,7	15,7	2,0
Magstrup	341	268	10	63	9	78,6	2,9	18,5	2,6
Sommersted	762	575	40	147	28	75,5	5,2	19,3	3,7
Oksenvad	404	289	57	58	2	71,5	14,1	14,4	0,5
Jels	940	716	31	193	16	76,2	3,3	20,5	1,7
Skodborg	878	667	2	209	12	76,0	0,2	23,8	1,4
Skrave	363	304	6	53	3	83,7	1,7	14,6	0,8
Hjerting	202	165	5	32	0	81,7	2,5	15,8	0,0
Lintrup	570	414	11	145	8	72,6	1,9	25,5	1,4
Hygum	695	510	4	181	43	73,4	0,6	26,0	6,2
Fole	277	228	4	45	12	82,3	1,4	26,3	4,3
Rødding	1.138	890	64	184	9	78,2	5,6	16,2	0,8
Ø. Lindet	483	404	5	74	2	83,6	1,0	15,4	0,4
Gram	1.466	1.178	11	277	63	80,4	0,8	18,9	4,3
Toftlund	1.078	731	87	260	74	67,8	8,1	24,1	6,9
Tislund	291	223	2	66	9	76,6	0,7	22,7	3,1
Bevtoft	665	467	10	188	29	70,2	1,5	28,3	4,4
Branderup	406	304	14	88	3	74,9	3,4	21,7	0,7
Agerskov	1.168	876	15	277	18	75,0	1,3	23,7	1,5
Arrild	410	291	46	73	6	71,0	11,2	17,8	1,5
Højrup	487	318	35	134	6	65,3	7,2	27,5	1,2
Spandet	298	227	4	67	6	76,2	1,3	22,5	2,0
Roager	330	250	1	79	25	75,8	0,3	23,9	7,6
Hviding	318	266	1	51	31	83,6	0,3	16,1	9,7
Rejsby	264	209	0	55	16	79,2	0,0	20,8	6,1
Brøns	452	353	3	96	53	78,1	0,7	21,2	11,7
Vodder	490	381	19	90	94	77,8	3,9	18,3	19,2
Skærbæk	1.201	870	88	243	62	72,4	7,3	20,3	5,2

<i>F 1939</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>N.</i>
Haderslev	9.584	7.341	1.561	682	170	76,6	16,3	7,1	1,8
Christiansfeld	473	410	20	43	11	86,7	4,2	9,1	2,3
Tyrstrup	953	815	30	108	26	85,5	3,1	11,4	2,7
Aller	295	256	9	30	9	86,8	3,1	10,1	3,1
Fjelstrup	725	645	15	65	36	89,0	2,1	8,9	5,0
Bjerning	205	161	14	30	5	78,5	6,8	14,7	2,4
Moltrup	284	249	10	25	10	87,7	3,5	8,8	3,5
Åstrup	336	290	16	30	11	86,3	4,8	8,9	3,3
Vonsbæk	365	328	3	34	32	89,9	0,8	9,3	8,8
Øsby	1.054	956	34	64	18	90,7	3,2	6,1	1,7
Halk	456	369	35	52	16	80,9	7,7	11,4	3,5
Grarup	94	81	7	6	5	86,2	7,4	6,4	5,3
Starup	395	319	38	38	24	80,8	9,6	9,6	6,1
Vilstrup	617	451	122	44	32	73,1	19,8	7,1	5,2
Hoptrup	1.131	901	130	100	53	79,7	11,5	8,8	4,7
Gl. Haderslev	256	216	10	30	5	84,4	3,9	11,7	2,0
Stepping	577	511	21	45	21	88,6	3,6	7,8	3,6
Frørup	204	176	4	24	32	86,3	2,0	11,8	15,7
Hjærndrup	200	180	3	17	8	90,0	1,5	8,5	4,0
Hammelev	653	576	31	46	26	88,2	4,7	7,0	4,0
Vedsted	1.172	943	84	145	94	80,5	7,2	12,4	8,0
Skrydstrup	414	351	12	51	48	84,8	2,9	12,3	11,6
Nustrup	785	704	11	70	15	89,7	1,4	8,9	1,9
Jegerup	243	215	10	18	10	88,5	4,1	7,4	4,1
Vojens	751	663	31	57	22	88,3	4,1	7,6	2,9
Magstrup	339	302	12	25	5	89,1	3,5	7,4	1,5
Sommersted	795	703	49	43	15	88,4	6,2	5,4	1,9
Oksenvad	434	343	61	30	6	79,0	14,1	6,9	1,4
Jels	946	862	31	53	15	91,1	3,3	5,6	1,6
Skodborg	866	804	7	55	11	92,8	0,8	6,4	1,3
Skrave	380	349	11	20	5	91,8	2,9	5,3	1,3
Hjerting	222	209	6	7	3	94,1	2,7	3,2	1,4
Lintrup	585	508	11	66	11	86,8	1,9	11,3	1,9
Hygum	715	644	10	61	42	90,1	1,4	8,5	5,9
Fole	304	279	5	20	7	91,8	1,6	6,6	2,3
Rødding	1.163	1.008	65	90	17	86,7	5,6	7,7	1,5
Ø. Lindet	503	457	6	40	6	90,9	1,2	8,0	1,2
Gram	1.563	1.418	26	119	67	90,7	1,7	7,6	4,3
Toftlund	1.169	920	103	146	88	78,7	8,8	12,5	7,5
Tislund	290	268	2	20	18	92,4	0,7	6,9	6,2
Bevtoft	692	616	10	66	28	89,0	1,4	9,5	4,0
Branderup	434	400	18	16	7	92,2	4,1	3,7	1,6
Agerskov	1.233	1.133	20	80	42	91,9	1,6	6,5	3,4
Arrild	459	358	42	59	19	78,0	9,2	12,9	4,1
Højrup	487	376	52	59	18	77,2	10,7	12,1	3,7
Spandet	326	287	3	36	3	88,0	0,9	11,1	0,9
Roager	335	297	0	38	20	88,7	0,0	11,3	6,0
Hviding	310	287	2	21	8	92,6	0,6	6,8	2,6
Rejsby	270	237	2	31	25	87,8	0,7	11,5	9,3
Brøns	432	392	6	34	8	90,7	1,4	7,9	1,9
Vodder	509	426	14	69	76	83,7	2,8	13,6	14,9
Skærbæk	1.281	1.026	96	159	44	80,1	7,5	12,4	3,4

1943	Vælgere		DNSAP		Passive		N.
	Danske	Tyske	Danske	Tyske	Danske	Tyske	
Haderslev	9.952	7.719	2.233	252	77,6	22,4	2,5
Christiansfeld	462	409	53	11	88,5	11,5	2,4
Tyrstrup	980	854	126	31	87,1	12,9	3,2
Aller	289	269	20	8	93,1	6,9	2,8
Fjelstrup	743	692	51	32	93,1	6,9	4,3
Bjerning	199	164	35	2	82,4	17,6	1,0
Moltrup	273	254	19	6	93,0	7,0	2,2
Åstrup	338	296	42	6	87,6	12,4	1,8
Vonsbæk	352	328	24	23	93,2	6,8	6,5
Øsby	1.110	998	112	21	89,9	10,1	1,9
Halk	456	388	68	14	85,1	14,9	3,1
Grarup	95	86	9	3	90,5	9,5	3,2
Starup	395	339	56	24	85,8	14,2	6,1
Vilstrup	635	470	165	29	74,0	26,0	4,6
Hoptrup	1.158	971	187	47	83,9	16,1	4,1
Gl. Haderslev	278	235	43	5	84,5	15,5	1,8
Stepping	558	511	47	27	91,6	8,4	4,8
Frørup	199	182	17	31	91,5	8,5	15,6
Hjørndrup	215	197	18	13	91,6	8,4	6,0
Hammelev	664	580	84	20	87,3	12,7	3,0
Vedsted	1.228	1.028	200	101	83,7	16,3	8,2
Skrydstrup	429	387	42	29	90,2	9,8	6,8
Nustrup	789	720	69	28	91,3	8,7	3,5
Jegerup	239	208	31	4	87,0	13,0	1,7
Vojens	839	761	78	24	90,7	9,3	2,7
Magstrup	348	325	23	6	93,4	6,6	1,7
Sommersted	835	737	98	27	88,3	11,7	3,2
Oksenvad	437	345	92	6	78,9	21,1	1,4
Jels	942	855	87	32	90,8	9,2	3,4
Skodborg	841	795	46	8	94,5	5,5	1,0
Skrave	374	340	34	2	90,9	9,1	0,5
Hjerting	215	202	13	4	94,0	6,0	1,9
Lintrup	590	517	73	17	87,6	12,4	2,9
Hygum	714	662	52	33	92,7	7,3	4,6
Fole	299	277	22	7	92,6	7,4	2,3
Rødding	1.237	1.102	135	24	89,1	10,9	1,9
Ø. Lindet	494	468	26	6	94,7	5,3	1,2
Gram	1.642	1.542	100	30	93,9	6,1	1,8
Toftlund	1.241	1.017	224	98	82,0	18,0	7,9
Tislund	298	273	25	20	91,6	8,4	6,7
Bevtoft	740	660	80	46	89,2	10,8	6,2
Branderup	430	390	40	5	90,7	9,3	1,2
Agerskov	1.245	1.139	106	32	91,5	8,5	2,6
Arrild	457	358	99	11	78,3	21,7	2,4
Højrup	533	405	128	30	76,0	24,0	5,6
Spandet	347	316	31	4	91,1	8,9	1,2
Roager	322	296	26	19	91,9	8,1	5,9
Hviding	312	299	13	8	95,8	4,2	2,6
Rejsby	277	242	35	19	87,4	12,6	6,9
Brøns	476	434	42	10	91,2	8,8	2,1
Vodder	515	451	64	66	87,6	12,4	12,8
Skærbæk	1.386	1.164	222	45	84,0	16,0	3,2

1945	Vælgere			Passive		
	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
Haderslev	10.327	8.708	1.619	84,3		15,7
Christiansfeld	479	428	51	89,4		10,6
Tyrstrup	871	840	31	96,4		3,6
Aller	312	281	31	90,1		9,9
Fjelstrup	763	675	88	88,5		11,5
Bjerning	200	166	34	83,0		17,0
Moltrup	297	264	33	88,9		11,1
Åstrup	330	261	69	79,1		20,9
Vonsbæk	370	319	51	86,2		13,8
Øsby	1.099	967	132	88,0		12,0
Hålk	484	412	72	85,1		14,9
Grarup	93	78	15	83,9		16,1
Starup	414	335	79	80,9		19,1
Vilstrup	658	510	148	77,5		22,5
Høptrup	1.213	991	222	81,7		18,3
Gl. Haderslev	296	250	46	84,5		15,5
Stepping	554	481	73	86,8		13,2
Frørup	212	161	51	75,9		24,1
Hjærndrup	216	189	27	87,5		12,5
Hammelev	718	618	100	86,1		13,9
Vedsted	1.296	1.005	291	77,5		22,5
Skrydstrup	173	125	48	72,3		27,7
Nustrup	841	732	109	87,0		13,0
Jegerup	248	212	36	85,5		14,5
Vojens	933	804	129	86,2		13,8
Magstrup	349	317	32	90,8		9,2
Sommersted	875	760	115	86,9		13,1
Oksenvad	460	366	94	79,6		20,4
Jels	955	854	101	89,4		10,6
Skodborg	881	781	100	88,6		11,4
Skrave	388	347	41	89,4		10,6
Hjerting	223	193	30	86,5		13,5
Lintrup	592	497	95	84,0		16,0
Hygum	702	614	88	87,5		12,5
Fole	310	260	50	83,9		16,1
Rødding	1.280	1.147	133	89,6		10,4
Ø. Lindet	516	477	39	92,4		7,6
Gram	1.708	1.530	178	89,6		10,4
Toftlund	1.297	1.055	242	81,3		18,7
Tislund	302	258	44	85,4		14,6
Bevtoft	726	607	119	83,6		16,4
Branderup	455	385	70	84,6		15,4
Agerskov	1.286	1.119	167	87,0		13,0
Arrild	481	377	104	78,4		21,6
Højrup	564	443	121	78,5		21,5
Spandet	352	273	79	77,6		22,4
Roager	332	277	55	83,4		16,6
Hviding	315	294	21	93,3		6,7
Rejsby	270	231	39	85,6		14,4
Brøns	465	390	75	83,9		16,1
Vodder	518	415	103	80,1		19,9
Skærbæk	1.434	1.202	232	83,8		16,2

1947	Vælgere Danske Tyske Passive			Danske Tyske Passive			
Haderslev	10.204	8.199	633	1.372	80,4	6,2	13,4
Christiansfeld	493	419	4	70	85,0	0,8	14,2
Tyrstrup	997	860	3	134	86,3	0,3	13,4
Aller	306	266	6	34	86,9	2,0	11,1
Fjelstrup	760	667	2	91	87,8	0,3	11,9
Bjernerup	200	165	6	29	82,5	3,0	14,5
Moltrup	294	252	4	38	85,7	1,4	12,9
Åstrup	354	266	3	85	75,1	0,8	24,1
Vonsbæk	372	312	1	59	83,9	0,3	15,8
Øsby	1.117	941	5	171	84,2	0,4	15,4
Halk	490	399	18	73	81,4	3,7	14,9
Grarup	100	90	2	8	90,0	2,0	8,0
Starup	443	335	14	94	75,6	3,2	21,2
Vilstrup	664	487	68	109	73,3	10,2	16,5
Hoptrup	1.186	963	34	189	81,2	2,9	15,9
Gl. Haderslev	295	236	3	56	80,0	1,0	19,0
Stepping	554	468	7	79	84,5	1,3	14,2
Frørup	200	168	1	31	84,0	0,5	15,5
Hjernerup	206	191	0	15	92,7	0,0	7,3
Hammelev	707	603	5	99	85,3	0,7	14,0
Vedsted	1.256	991	12	253	78,9	1,0	20,1
Skrydstrup	241	180	0	61	74,7	0,0	25,3
Nustrup	824	685	5	134	83,1	0,6	16,3
Jegerup	247	210	5	32	85,0	2,0	13,0
Vojens	1.021	905	5	111	88,6	0,5	10,9
Magstrup	338	300	0	38	88,8	0,0	11,2
Sommersted	849	728	12	109	85,7	1,4	12,9
Oksenvad	485	371	34	80	76,5	7,0	16,5
Jels	957	857	10	90	89,6	1,0	9,4
Skodborg	906	789	1	116	87,1	0,1	12,8
Skrave	387	348	0	39	89,9	0,0	10,1
Hjerting	229	204	4	21	89,1	1,7	9,2
Lintrup	580	490	2	88	84,5	0,3	15,2
Hygum	725	623	0	102	85,9	0,0	14,1
Fole	305	266	4	35	87,2	1,3	11,5
Rødding	1.294	1.146	34	114	88,6	2,6	8,8
Ø. Lindet	519	475	2	42	91,5	0,4	8,1
Gram	1.779	1.569	5	205	88,2	0,3	11,5
Toftlund	1.287	1.038	31	218	80,7	2,4	16,9
Tislund	306	252	1	53	82,4	0,3	17,3
Bevtoft	722	637	0	85	88,2	0,0	11,8
Branderup	461	397	9	55	86,1	2,0	11,9
Agerskov	1.320	1.125	6	189	85,2	0,5	14,3
Arrild	492	367	23	102	74,6	4,7	20,7
Højrup	565	432	20	113	76,5	3,5	20,0
Spandet	341	281	3	57	82,4	0,9	16,7
Roager	343	301	0	42	87,8	0,0	12,2
Hviding	318	282	0	36	88,7	0,0	11,3
Rejsby	271	206	0	65	76,0	0,0	24,0
Brøns	470	391	0	79	83,2	0,0	16,8
Vodder	545	422	6	117	77,4	1,1	21,5
Skærbæk	1.474	1.191	56	227	80,8	3,8	15,4

1950	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
Haderslev	10.584	8.267	664	1.653	78,1	6,3	15,6
Christiansfeld	485	400	6	79	82,5	1,2	16,3
Tyrstrup	1.040	858	4	178	85,2	0,4	17,1
Aller	313	263	2	48	84,0	0,6	15,4
Fjelstrup	735	593	0	142	80,7	0,0	19,3
Bjerning	201	148	3	50	73,6	1,5	24,9
Moltrup	302	245	4	53	81,1	1,3	17,6
Åstrup	372	272	5	95	73,1	1,3	25,5
Vonsbæk	360	281	0	79	78,1	0,0	21,9
Øsby	1.152	944	3	205	81,9	0,3	17,8
Halk	488	383	18	87	78,5	3,7	17,8
Grarup	100	77	0	23	77,0	0,0	23,0
Starup	454	344	12	98	75,8	2,6	21,6
Vilstrup	656	453	45	158	69,1	6,9	24,0
Høptrup	1.193	935	27	231	78,4	2,3	19,3
Gl. Haderslev	319	236	0	83	74,0	0,0	26,0
Stepping	551	431	6	114	78,2	1,1	20,7
Frørup	203	157	1	45	77,3	0,5	22,2
Hjerndrup	212	182	0	30	85,8	0,0	14,2
Hammelev	712	591	4	117	83,0	0,6	16,4
Vedsted	1.283	896	14	373	69,8	1,1	29,1
Skrydstrup	375	280	1	94	74,7	0,3	25,0
Nustrup	848	670	3	175	79,0	0,4	20,6
Jegerup	251	205	3	43	81,7	1,2	17,1
Vojens	1.131	959	6	166	84,8	0,5	14,7
Magstrup	342	304	1	37	88,9	0,3	10,8
Sommersted	856	694	17	145	81,1	2,0	16,9
Oksenvad	476	344	26	106	72,3	5,5	22,2
Jels	1.000	853	10	137	85,3	1,0	13,7
Skodborg	906	761	2	143	84,0	0,2	15,8
Skrave	396	341	0	55	86,1	0,0	13,9
Hjerting	225	181	5	39	80,4	2,2	17,4
Lintrup	595	468	0	127	78,7	0,0	21,3
Hygum	751	623	1	127	83,0	0,1	16,9
Fole	318	260	2	56	81,8	0,6	17,6
Rødding	1.360	1.177	23	160	86,5	1,7	11,8
Ø. Lindet	531	459	3	69	86,4	0,6	13,0
Gram	1.834	1.515	2	317	82,6	0,1	17,3
Toftlund	1.356	1.039	20	297	76,6	1,5	21,9
Tislund	305	239	1	65	78,4	0,3	21,3
Bevtoft	743	624	0	119	84,0	0,0	16,0
Branderup	449	350	0	99	78,0	0,0	22,0
Agerskov	1.303	1.087	3	213	83,4	0,2	16,4
Arrild	502	368	23	111	73,3	4,6	22,1
Højrup	577	415	17	145	71,9	2,9	25,1
Spandet	356	257	1	98	72,2	0,3	27,5
Roager	350	299	0	51	85,4	0,0	14,6
Hviding	366	309	0	57	84,4	0,0	15,6
Rejsby	291	212	0	79	72,9	0,0	27,1
Brønns	494	362	0	132	73,3	0,0	26,3
Vodder	575	427	6	142	74,3	1,0	24,7
Skærbæk	1.471	1.182	33	256	80,4	2,2	17,4

<i>1953, I</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>				<i>Danske Tyske Passive</i>		
Haderslev	11.099	8.381	818	1.900	75,5	7,4	17,1
Christiansfeld	474	397	4	73	83,8	0,8	15,4
Tyrstrup	1.051	823	3	225	78,3	0,3	21,4
Aller	307	250	3	54	81,4	1,0	17,6
Fjelstrup	765	603	1	161	78,8	0,1	21,1
Bjerning	196	141	4	51	71,9	2,0	26,1
Moltrup	295	215	4	76	72,9	1,4	25,7
Astrup	391	261	5	125	66,8	1,3	31,9
Vonsbæk	352	276	0	76	78,4	0,0	21,6
Øsby	1.149	909	1	239	79,1	0,1	28,8
Halk	508	360	24	124	70,9	4,7	24,4
Grarup	100	78	3	19	78,0	3,0	19,0
Starup	451	333	12	106	73,8	2,7	23,5
Vilstrup	658	437	64	157	66,4	9,7	23,9
Hoptrup	1.206	909	47	250	75,4	3,9	20,7
Gl. Haderslev	345	247	1	97	71,6	0,3	28,1
Stepping	533	407	4	122	76,4	0,8	22,8
Frørup	199	125	1	73	62,8	0,5	36,7
Hjærndrup	203	164	0	39	80,8	0,0	19,2
Hammelev	711	579	0	132	81,4	0,0	18,6
Vedsted	1.326	856	35	435	64,6	2,6	32,8
Skrydstrup	406	292	1	113	71,9	0,2	27,9
Nustrup	866	643	3	220	74,2	0,3	25,4
Jegerup	255	206	5	44	80,8	2,0	17,2
Vojens	1.302	1.076	14	212	82,6	1,1	16,3
Magstrup	350	287	2	61	82,0	0,6	17,4
Sommersted	880	681	21	178	77,4	2,4	20,2
Oksenvad	484	355	34	95	73,3	7,0	19,7
Jels	985	818	10	157	83,0	1,0	16,0
Skodborg	922	702	1	219	76,1	0,1	23,8
Skrave	409	344	0	65	84,1	0,0	15,9
Hjerting	221	170	1	50	76,9	0,5	22,6
Lintrup	595	433	0	162	72,8	0,0	27,2
Hygum	800	607	0	193	75,9	0,0	24,1
Fole	320	265	2	53	82,8	0,6	16,6
Rødding	1.424	1.177	31	216	82,7	2,2	15,2
Ø. Lindet	548	445	2	101	81,2	0,4	18,4
Gram	1.861	1.495	4	362	80,3	0,2	19,5
Toftlund	1.443	1.032	27	384	71,5	1,9	26,6
Tislund	300	224	1	75	74,7	0,3	25,0
Bevtoft	758	624	0	134	82,3	0,0	17,7
Branderup	455	343	10	102	75,4	2,2	22,4
Agerskov	1.376	1.093	6	277	79,4	0,4	20,2
Arrild	524	339	20	165	64,7	3,8	31,5
Højrup	586	391	17	178	66,7	2,9	30,4
Spandet	358	225	3	130	62,8	0,8	36,3
Roager	366	268	0	98	73,2	0,0	26,8
Hviding	366	278	0	88	76,0	0,0	24,0
Rejsby	290	187	0	103	64,5	0,0	35,5
Brøns	482	338	1	143	70,1	0,2	29,7
Vodder	560	364	6	190	65,0	1,1	33,9
Skærbæk	1.522	1.190	35	297	78,2	2,3	19,5

<i>1953, 2</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	11.494	8.622	920	1.952	75,0	8,0	17,0
Christiansfeld	488	399	6	83	81,8	1,2	17,0
Tyrstrup	1.117	869	1	347	77,8	0,1	31,1
Aller	323	269	4	50	83,3	1,2	15,5
Fjelstrup	817	611	1	205	74,8	0,1	25,1
Bjerning	220	146	5	69	66,4	2,3	31,3
Moltrup	303	229	4	70	75,6	1,3	23,1
Åstrup	408	302	7	99	74,0	1,7	24,3
Vonsbæk	365	283	0	82	77,5	0,0	22,5
Øsby	1.187	915	4	268	77,1	0,3	22,6
Halk	545	375	32	138	68,8	5,9	25,3
Grarup	110	82	1	27	74,5	0,9	24,6
Starup	478	345	13	120	72,2	2,7	25,1
Vilstrup	717	483	84	150	67,4	11,7	20,9
Hoptrup	1.265	934	59	272	73,8	4,7	21,5
Gl. Haderslev	358	239	0	119	66,8	0,0	33,2
Stepping	545	439	5	101	80,6	0,9	18,5
Frørup	213	140	2	71	65,7	0,9	33,4
Hjerndrup	211	181	0	30	85,8	0,0	14,2
Hammelev	725	594	1	130	81,9	0,1	18,0
Vedsted	1.404	915	39	450	65,2	2,8	32,1
Skrydstrup	450	324	1	125	72,0	0,2	27,8
Nustrup	911	695	4	212	76,3	0,4	23,3
Jegerup	275	221	6	48	80,4	2,2	17,5
Vojens	1.397	1.146	24	227	82,0	1,7	16,3
Magstrup	370	308	7	55	83,2	1,9	14,9
Sommersted	932	764	22	146	82,0	2,4	15,6
Oksenvad	506	368	38	100	72,7	7,5	19,8
Jels	1.029	830	11	188	80,7	1,1	18,3
Skodborg	967	787	2	178	81,4	0,2	18,4
Skrave	443	392	0	51	88,5	0,0	11,5
Hjerting	236	198	2	36	83,9	0,8	15,3
Lintrup	623	486	1	136	78,0	0,2	21,8
Hygum	835	638	2	195	76,4	0,2	23,4
Fole	337	268	2	67	79,5	0,6	19,9
Rødding	1.505	1.286	30	189	85,4	2,0	12,6
Ø. Lindet	580	498	5	77	85,9	0,9	13,2
Gram	1.981	1.591	9	381	80,3	0,5	19,2
Toftlund	1.480	1.098	35	347	74,2	2,4	23,4
Tislund	324	246	1	77	75,9	0,3	23,8
Bevtoft	809	653	0	156	80,7	0,0	19,3
Branderup	473	354	10	109	74,8	2,1	23,1
Agerskov	1.445	1.164	4	277	80,6	0,3	19,2
Arrild	567	381	27	159	67,2	4,8	28,0
Højrup	586	404	23	159	68,9	3,9	27,2
Spandet	373	247	5	121	66,2	1,3	32,4
Roager	394	291	0	103	73,9	0,0	26,1
Hviding	370	318	0	52	85,9	0,0	14,1
Rejsby	315	211	0	104	67,0	0,0	33,0
Brøns	511	349	1	161	68,3	0,2	31,5
Vodder	597	433	12	152	72,5	2,0	25,5
Skærbæk	1.594	1.215	43	334	76,3	2,7	21,0

1957	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	11.931	9.429	813	1.689	79,0	6,8	14,2
Christiansfeld	502	424	2	76	84,5	0,4	15,1
Tyrstrup	1.091	903	5	183	82,8	0,5	16,7
Aller	304	249	4	51	81,9	1,3	16,8
Fjelstrup	785	643	2	140	81,9	0,3	17,8
Bjernerup	223	178	4	41	79,8	1,8	18,4
Moltrup	300	234	6	60	78,0	2,0	20,0
Åstrup	405	299	7	99	73,8	1,7	24,5
Vonsbæk	364	278	1	85	76,4	0,3	27,3
Øsby	1.174	935	5	234	79,6	0,4	20,0
Halk	527	375	25	127	71,2	4,7	14,1
Grarup	92	72	1	19	78,3	1,1	20,6
Starup	524	399	12	113	76,1	2,3	21,6
Vilstrup	769	497	85	187	64,6	11,1	24,3
Hoptrup	1.301	980	49	272	75,3	3,8	20,9
Gl. Haderslev	379	269	1	109	71,0	0,3	28,7
Stepping	577	452	7	118	78,3	1,2	20,5
Frørup	210	156	4	50	74,3	1,9	23,8
Hjernerup	216	186	0	30	86,1	0,0	13,9
Hammelev	709	596	2	111	84,1	0,3	15,6
Vedsted	1.418	965	35	418	68,1	2,5	29,4
Skrydstrup	759	554	2	203	73,0	0,3	26,7
Nustrup	899	700	4	195	77,9	0,4	21,7
Jegerup	281	229	7	45	81,5	2,5	16,0
Vojens	1.750	1.501	24	225	85,8	1,4	12,8
Magstrup	347	300	4	43	86,5	1,2	12,3
Sommersted	912	769	27	116	84,3	3,0	12,7
Oksenvad	517	392	37	88	75,8	7,2	17,0
Jels	1.038	876	11	151	84,4	1,1	14,5
Skodborg	962	786	2	174	81,7	0,2	18,1
Skrave	434	362	0	72	83,4	0,0	16,6
Hjerting	244	212	1	31	86,9	0,4	13,7
Lintrup	647	521	0	126	80,5	0,0	19,5
Hygum	821	697	2	122	84,9	0,2	14,9
Fole	325	280	2	43	86,2	0,6	13,2
Rødding	1.585	1.350	26	209	85,2	1,6	13,2
Ø. Linnet	579	500	5	74	86,4	0,9	12,7
Gram	2.018	1.676	6	336	83,1	0,3	16,6
Toftlund	1.537	1.194	34	309	77,7	2,2	20,1
Tislund	319	257	0	62	80,6	0,0	19,4
Bevtoft	816	655	1	160	80,3	0,1	19,6
Branderup	451	367	11	73	81,4	2,4	16,2
Agerskov	1.462	1.202	6	254	82,2	0,4	17,4
Arrild	556	401	30	125	72,1	5,4	22,5
Højrup	629	441	15	173	70,1	2,4	27,5
Spandet	389	281	2	106	72,2	0,5	27,2
Roager	397	309	0	88	77,8	0,0	22,2
Hviding	387	331	1	55	85,5	0,3	14,2
Rejsby	316	219	0	97	69,3	0,0	30,7
Brøns	516	424	3	89	82,2	0,6	17,2
Vodder	579	440	7	132	76,0	1,2	22,8
Skærbæk	1.624	1.380	29	215	85,0	1,8	13,2

<i>1960</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>				<i>Danske Tyske Passive</i>		
Haderslev	12.297	10.016	809	1.472	81,5	6,6	11,9
Christiansfeld	530	451	2	77	85,1	0,4	14,5
Tyrstrup	313	262	5	46	83,7	1,6	14,7
Aller	1.104	864	7	233	78,3	0,6	21,1
Fjelstrup	774	604	2	168	78,0	0,3	21,7
Bjerning	222	175	5	42	78,8	2,3	18,9
Moltrup	302	247	6	49	81,8	2,0	16,2
Åstrup	402	314	8	80	78,1	2,0	19,9
Vonsbæk	370	279	0	91	75,4	0,0	24,6
Øsby	1.205	983	6	216	81,6	0,5	17,9
Halk	504	378	26	100	75,0	5,2	19,8
Grarup	98	73	0	25	74,5	0,0	25,5
Starup	534	443	10	81	83,0	1,9	15,1
Vilstrup	748	531	70	147	71,0	9,4	19,6
Høptrup	1.261	1.010	58	193	80,1	4,6	15,3
Gl. Haderslev	380	266	5	109	70,0	1,3	28,7
Stepping	562	441	7	114	78,5	1,2	20,3
Frørup	210	135	3	72	64,3	1,4	34,3
Hjerndrup	214	183	0	31	85,5	0,0	14,5
Hammelev	708	596	2	110	84,2	0,3	15,5
Vedsted	1.508	1.041	42	425	69,0	2,8	28,2
Skrydstrup	680	556	1	123	81,8	0,1	18,1
Nustrup	902	718	6	178	79,6	0,7	19,7
Jegerup	273	234	4	35	85,7	1,5	12,8
Vojens	2.028	1.825	22	181	90,0	1,1	8,9
Magstrup	360	298	4	58	82,8	1,1	16,1
Sommersted	904	743	25	136	82,2	2,8	15,0
Oksenvad	503	409	43	51	81,3	8,5	10,2
Jels	1.005	840	11	154	83,6	1,1	15,3
Skodborg	983	821	2	160	83,5	0,2	16,3
Skrave	408	346	0	62	84,8	0,0	15,2
Hjerting	242	195	1	46	80,6	0,4	19,0
Lintrup	633	507	0	126	80,1	0,0	19,9
Hygum	816	706	0	110	86,5	0,0	13,5
Fole	333	273	2	58	82,0	0,6	17,4
Rødding	1.576	1.383	13	180	87,8	0,8	11,4
Ø. Linnet	566	505	2	59	89,2	0,4	10,4
Gram	2.060	1.766	11	283	85,7	0,5	13,7
Toftlund	1.530	1.248	38	244	81,6	2,5	15,9
Tislund	315	262	0	53	83,2	0,0	16,8
Bevtoft	819	685	1	133	83,6	0,1	16,2
Branderup	446	365	12	69	81,8	2,7	15,5
Agerskov	1.403	1.163	5	235	82,9	0,4	16,7
Arrild	566	432	22	112	76,3	3,9	19,8
Højrup	636	459	17	160	72,2	2,7	25,1
Spandet	401	275	2	124	68,6	0,5	30,9
Roager	398	333	0	65	83,7	0,0	16,3
Hviding	399	351	0	48	88,0	0,0	12,0
Rejsby	304	209	0	95	68,8	0,0	31,2
Brøns	525	411	3	111	78,3	0,6	21,1
Vodder	597	464	7	126	77,7	1,2	21,1
Skærbæk	1.646	1.420	34	192	86,3	2,1	11,7

1964	Vælgere Danske Tyske Passive			Danske Tyske Passive			
Haderslev	13.278	10.779	741	1.758	81,2	5,6	13,2
Christiansfeld	563	502	3	58	89,2	0,5	10,3
Tyrstrup	1.207	997	9	201	82,6	0,7	16,7
Aller	327	280	4	43	85,6	1,2	13,1
Fjelstrup	835	695	6	134	83,2	0,7	16,1
Bjærning	223	177	4	42	79,4	1,8	18,8
Moltrup	303	263	3	37	86,8	1,0	12,2
Åstrup	399	321	7	71	80,5	1,8	17,7
Vonsbæk	347	273	0	74	78,7	0,0	21,3
Øsby	1.181	966	6	209	81,8	0,5	17,7
Halk	505	382	29	94	75,6	5,7	18,7
Grarup	90	72	1	17	80,0	1,1	18,9
Starup	620	510	12	98	82,3	1,9	15,8
Vilstrup	738	552	70	116	74,8	9,5	15,7
Hoptrup	1.322	1.067	56	199	80,7	4,2	15,1
Gl. Haderslev	410	306	8	96	74,6	2,0	23,4
Stepping	570	469	6	95	82,3	1,1	16,7
Frørup	219	149	2	68	68,0	0,9	31,1
Hjerndrup	218	182	0	36	83,5	0,0	16,5
Hammelev	758	636	2	120	83,9	0,3	15,8
Vedsted	1.553	1.177	40	336	75,8	2,6	21,6
Nustrup	935	758	8	169	81,1	0,9	18,1
Jegerup	323	273	7	43	84,5	2,2	13,3
Vojens-Skrydstr.	3.575	3.137	31	407	87,7	0,9	11,4
Magstrup	366	323	6	37	88,3	1,6	10,1
Sommersted	976	817	26	133	83,7	2,7	13,6
Oksenvad	530	416	42	72	78,5	7,9	13,6
Jels	1.104	963	10	131	87,2	0,9	11,9
Skodborg	1.030	854	1	175	82,9	0,1	17,0
Skrave	429	371	0	58	86,5	0,0	13,5
Hjerting	237	199	1	37	84,0	0,4	15,6
Lintrup	624	529	1	94	84,8	0,2	15,1
Hygum	839	708	0	131	84,4	0,0	15,6
Fole	321	263	3	55	81,9	0,9	17,2
Rødning	1.685	1.479	18	188	87,8	1,1	11,1
Ø. Lindet	565	497	2	66	88,0	0,4	11,7
Gram	2.192	1.890	8	294	86,2	0,4	13,4
Toftlund	1.663	1.355	33	275	81,5	2,0	16,5
Tislund	326	265	0	61	81,3	0,0	18,7
Bevtoft	841	721	0	120	85,7	0,0	14,3
Branderup	451	381	12	58	84,5	2,7	12,9
Agerskov	1.478	1.245	13	220	84,2	0,9	14,9
Arrild	583	448	26	109	76,8	4,5	18,7
Højrup	646	492	16	138	76,2	2,5	21,3
Spandet	415	301	2	112	72,5	0,5	27,0
Roager	416	353	0	63	84,9	0,0	15,1
Hviding	426	372	0	54	87,3	0,0	12,7
Rejsby	311	235	1	75	75,6	0,3	24,1
Brøns	544	456	7	81	83,8	1,3	14,9
Vodder	589	457	5	127	77,6	0,8	21,6
Skærbæk	1.786	1.502	42	242	84,1	2,4	13,5

1966	Vælgere Danske Tyske Passive			Danske Tyske Passive		
Haderslev						
og Gl. Haderslev	13.880	12.200	1.680	87,9		12,1
Christiansfeld	591	544	47	92,0		8,0
Tyrstrup	1.230	1.037	193	84,3		15,7
Aller	327	290	37	88,7		11,3
Fjelstrup	865	722	143	83,5		16,5
Bjerning	225	192	33	85,3		14,7
Moltrup	308	278	30	90,3		9,7
Åstrup	393	339	54	86,3		13,7
Vonsbæk	335	284	51	84,8		15,2
Øsby	1.146	997	149	87,0		13,0
Halk	510	439	71	86,1		13,9
Grarup	101	80	21	79,2		20,8
Starup	675	585	90	86,7		13,3
Vilstrup	744	620	124	83,3		16,7
Hoptrup	1.359	1.174	185	86,4		13,6
Stepping	580	490	90	84,5		15,5
Frørup	210	166	44	79,0		21,0
Hjærndrup	229	201	28	87,8		12,2
Hammelev	843	719	124	85,3		14,7
Vedsted	1.590	1.325	265	83,3		16,7
Nustrup	950	804	146	84,6		15,4
Jegerup	338	304	34	89,9		10,1
Vojens	3.731	3.408	323	91,3		8,7
Magstrup	374	342	32	91,4		8,6
Sommersted	984	859	125	87,3		12,7
Oksenvad	515	443	72	86,0		14,0
Jels	1.123	1.013	110	90,2		9,8
Skodborg	1.052	918	134	87,3		12,7
Skrave	400	342	58	85,5		14,5
Hjerting	239	206	33	86,2		13,8
Lintrup	607	518	89	85,3		14,7
Hygum	848	737	111	86,9		13,1
Rødding	1.721	1.588	133	92,3		7,7
Ø. Lindet	593	532	61	89,7		10,3
Gram-Fole	2.534	2.275	259	89,8		10,2
Toftlund-Tislund	2.044	1.739	305	85,1		14,9
Bevtoft	851	735	116	86,4		13,6
Branderup	460	401	59	87,2		12,8
Agerskov	1.472	1.304	168	88,6		11,4
Arrild	570	479	91	84,0		16,0
Højrup	658	542	116	82,4		17,6
Spandet	423	333	90	78,7		21,3
Roager	421	366	55	86,9		13,1
Hviding	444	405	39	91,2		8,8
Rejsby	338	275	63	81,4		18,6
Brøns	549	486	63	88,5		11,5
Vodder	586	481	105	82,1		17,9
Skærbæk	1.852	1.677	175	90,6		9,4

<i>F 1968</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Haderslev	13.907	11.873	570	1.464	85,4	4,1	10,5
Christiansfeld	620	566	2	52	91,3	0,3	8,4
Tyrstrup	1.250	1.079	6	165	86,3	0,5	13,2
Aller	327	297	3	27	90,8	0,9	8,3
Fjelstrup	879	745	3	131	84,8	0,3	14,9
Bjernerup	228	192	6	30	84,2	2,6	13,3
Møltrup	314	287	1	26	91,4	0,3	8,3
Astrup	405	331	6	68	81,7	1,5	16,8
Vonsbæk	323	288	0	35	89,2	0,0	10,8
Øsby	1.131	1.021	8	102	90,3	0,7	9,0
Halk	506	416	26	64	82,3	5,1	12,7
Grarup	90	80	0	10	88,9	0,0	11,1
Starup	699	614	2	83	87,8	0,3	11,9
Vilstrup	764	625	53	86	81,8	6,9	11,3
Hopttrup	1.389	1.217	39	133	87,6	2,8	9,6
Stepping	587	513	0	74	87,4	0,0	12,6
Frørup	212	178	0	34	84,0	0,0	16,0
Hjerndrup	230	206	0	24	89,6	0,0	10,4
Hammelev	897	786	3	108	87,6	0,3	12,1
Vedsted	1.635	1.366	35	234	83,5	2,1	14,3
Nustrup	951	825	5	121	86,8	0,5	12,7
Jegerup	337	299	6	32	88,7	1,8	9,5
Vojens	3.913	3.556	17	340	90,9	0,7	8,7
Magstrup	390	355	6	29	91,0	1,5	7,5
Sommersted	972	878	20	74	90,3	2,1	7,6
Oksenvad	519	450	28	41	86,7	5,4	7,9
Jels	1.143	1.027	9	107	89,9	0,8	9,3
Skodborg	1.061	940	0	121	88,6	0,0	11,4
Skrave	413	359	0	54	86,9	0,0	13,1
Hjerting	243	204	0	39	84,0	0,0	16,0
Lintrup	613	533	0	80	86,9	0,0	13,1
Hygum	849	756	0	93	89,0	0,0	11,0
Rødding	1.751	1.612	13	126	92,1	0,7	7,2
Ø. Lindet	583	524	2	57	89,9	0,3	9,8
Gram	2.550	2.280	7	263	89,4	0,3	10,3
Toftlund	2.081	1.831	18	232	88,0	0,9	11,1
Bevtoft	862	770	2	90	89,3	0,2	10,4
Branderup	469	413	6	50	88,1	1,3	10,7
Agerskov	1.494	1.348	9	137	90,2	0,6	9,2
Arrild	565	478	11	76	84,6	1,9	13,5
Højrup	696	526	7	163	75,6	1,0	23,4
Spandet	413	344	2	67	83,3	0,5	16,2
Roager	431	383	0	48	88,9	0,0	11,1
Hviding	480	431	0	49	89,8	0,0	10,2
Rejsby	336	269	0	67	80,1	0,0	19,9
Brøns	581	490	7	84	84,3	1,2	14,5
Vodder	585	486	6	93	83,1	1,0	15,9
Skærbæk	1.907	1.677	23	207	87,9	1,2	10,9

SOGNETAL FRA SØNDERBORG AMT

1871	Vælgere	Danske	Tyske
Sønderborg		270	212
Dybbøl og Nybøl			
Nybøl	188		5
Broager	530		84
Ullerup	355		12
Sottrup	198		6
Ulkebøl	349		40
Kegnæs	160		4
Lysabild	299		17
Tandslet	176		1
Hørup	220		2
Asserballe	220		2
Notmark	244		6
Ketting	137		9
Egen	302		31
Svenstrup	193		18
Havnbjerg	160		13
Oksbøl	185		1
Holm og Pøl	213		15
Augustenborg	9		50
Nordborg	150		34

1874	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
Sønderborg		310	214				
Dybbøl–Nybøl	306	213	7	86	69,6	2,3	28,1
Broager	867	552	95	220	63,7	11,0	25,3
Ullerup	429	361	8	60	84,1	1,9	14,0
Sottrup	282	214	4	64	75,9	1,4	22,7
Ulkebøl	460	356	36	68	77,4	7,8	14,8
Kegnæs	196	177	1	18	90,3	0,5	9,2
Lysabild	342	314	2	26	91,8	0,6	7,6
Tandslet	222	177	0	45	79,7	0,0	20,3
Hørup	241	214	1	26	88,8	0,4	10,8
Asserballe	203	190	0	13	93,6	0,0	6,4
Notmark	271	251	5	15	92,6	1,8	5,6
Ketting	204	150	5	49	73,5	2,5	24,0
Egen	331?	314	18	?			
Svenstrup	224	184	15	25	82,1	6,7	11,2
Havnbjerg	219	134	7	78	61,2	3,2	35,6
Oksbøl	235	195	2	38	83,0	0,9	16,1
Holm og Pøl	235?	225	13				
Augustenborg		8	45				
Nordborg		145	35				

<i>1877</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Sønderborg	940	308	283	349	32	32,8	30,1	37,1	3,4
Dybbøl og Nybøl	281	210	21	50		74,7	7,5	17,8	
Broager	927	513	150	264	9	55,3	16,2	28,5	1,0
Ullerup	410	332	21	57		81,0	5,1	13,9	
Sottrup	254	192	26	36		75,6	10,2	14,2	
Ulkebøl	458	317	50	91		69,2	10,9	19,9	
Kegnæs	204	167	2	35		81,9	1,0	17,1	
Lysabild	340	273	28	39		80,3	8,2	11,5	
Tandslet	199	171	9	19	1	85,9	4,5	9,6	0,5
Hørup	240	204	11	25		85,0	4,6	10,4	
Asserballe	213	183	5	25		85,9	2,3	11,7	
Notmark	276	227	19	30	1	82,2	6,9	10,9	0,4
Ketting	208	133	35	40		63,9	16,8	19,3	
Egen	349	287	33	29		82,2	9,5	8,3	
Svenstrup	235	154	22	59		65,5	9,4	25,1	
Havnbjerg	194	111	32	51	1	57,2	16,5	26,3	0,5
Oksbøl	233	170	13	50	1	73,0	5,6	21,4	0,4
Holm og Pøl	247	167	25	55	1	67,6	10,1	22,3	0,4
Augustenborg	117	5	87	25		4,3	74,4	21,3	
Nordborg	234	93	59	82		39,7	25,2	35,1	

<i>1878</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Sønderborg	931	292	302	337	8	31,4	32,4	36,2	0,9
Dybbøl og Nybøl	288	190	32	66		66,0	11,1	22,9	
Broager	941	447	202	292	1	47,5	21,5	31,0	0,1
Ullerup	401	293	30	78		73,1	7,5	19,4	
Sottrup	242	176	27	39		72,7	11,2	16,1	
Ulkebøl	433	285	43	105		65,8	9,9	24,3	
Kegnæs	193	146	5	42		75,6	2,6	21,8	
Lysabild	336	176	18	142	1	52,4	5,4	42,3	0,3
Tandslet	196	143	24	29	2	73,0	12,2	14,8	1,0
Hørup	243	208	8	27		85,6	3,3	11,1	
Asserballe	207	169	6	32		81,6	2,9	15,5	
Notmark	266	229	7	30		86,1	2,6	11,3	
Ketting	190	98	36	56		51,6	18,9	29,5	
Egen	349	271	50	28		77,7	14,3	8,0	
Svenstrup	234	156	29	49		66,7	12,4	20,9	
Havnbjerg	205	102	39	64	1	49,8	19,0	31,2	0,5
Oksbøl	217	149	19	49		68,7	8,8	22,6	
Holm og Pøl	253	173	21	59		68,4	8,3	23,3	
Augustenborg	110	8	84	18		7,3	76,4	16,3	
Nordborg	246	92	53	101		37,4	21,5	41,1	

<i>1881, I</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Sønderborg	889	290	300	299	32,6	33,7	33,6
Dybbøl og Nybøl	274	164	25	85	59,9	9,1	31,0
Broager	863	410	149	304	47,5	17,3	35,2
Ullerup	386	283	32	71	73,3	8,3	18,4
Sottrup	241	176	22	43	73,0	9,1	17,9
Ulkebøl	373	241	37	95	64,6	9,9	25,5
Kegnæs	204	142	6	56	69,6	2,9	27,5
Lysabild	321	236	40	45	73,5	12,5	14,0
Tandslet	214	171	14	29	79,9	6,5	13,6
Hørup	231	196	13	22	84,8	5,6	9,6
Asserballe	199	157	18	24	78,9	9,0	12,1
Notmark	247	211	6	30	85,4	2,4	12,2
Ketting	186	88	24	74	47,3	12,9	39,8
Egen	326	235	36	55	72,1	11,0	16,9
Svenstrup	217	130	26	61	59,9	12,0	28,1
Havnbjerg	202	91	42	69	45,0	20,8	34,2
Oksbøl	218	138	14	66	63,3	6,4	30,3
Holm og Pøl	240	172	15	53	71,7	6,3	22,0
Augustenborg	115	2	82	31	1,7	71,3	27,0
Nordborg	234	90	49	95	38,5	20,9	40,6

<i>1884, I</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Sønderborg	870	274	290	306	31,5	33,3	35,2
Dybbøl og Nybøl	267	154	40	73	57,7	15,0	27,3
Broager	854	377	163	314	44,1	19,1	36,8
Ullerup	391	283	45	63	72,4	11,5	16,1
Sottrup	245	168	22	55	68,6	9,0	22,4
Ulkebøl	377	211	36	130	56,0	9,5	34,5
Kegnæs	207	144	2	61	69,6	1,0	29,5
Lysabild	308	212	43	53	68,8	14,0	17,2
Tandslet	207	160	15	32	77,3	7,2	15,5
Hørup	235	178	11	46	75,7	4,7	19,6
Asserballe	193	148	9	36	76,7	4,7	18,6
Notmark	246	201	8	37	81,7	3,3	15,0
Ketting	177	97	21	59	54,8	11,9	33,3
Egen	309	229	40	40	74,2	12,9	12,9
Svenstrup	211	114	25	72	54,0	11,8	34,2
Havnbjerg	202	58	49	95	28,7	24,3	47,0
Oksbøl	227	125	16	86	55,1	7,0	37,9
Holm og Pøl	226	145	17	64	64,2	7,5	28,3
Augustenborg	109	1	83	25	0,9	76,1	23,0
Nordborg	209	70	69	70	33,5	33,0	33,5

1886	Vælgere			Passive	Socdem.			S.
	Danske	Tyske		Danske	Tyske	Passive		
Sønderborg	875	216	309	350	24,7	35,3	40,0	
Dybbøl og Nybøl	271	164	35	72	60,5	12,9	26,6	
Broager	828	348	119	361	5	42,0	14,4	43,6
Ullerup	374	254	45	75	67,9	12,0	20,1	0,6
Sottrup	233	154	18	61	66,1	7,7	26,2	
Ulkebøl	367	172	35	160	46,9	9,5	43,6	
Kegnæs	217	132	8	77	60,8	3,7	35,5	
Lysabild	310	197	45	68	63,5	14,5	22,0	
Tandslet	216	146	22	48	67,6	10,2	22,2	
Hørup	227	168	11	48	74,0	4,8	21,2	
Asserballe	179	139	16	24	77,7	8,9	13,4	
Notmark	235	179	7	49	76,2	3,0	20,8	
Ketting	174	86	27	61	49,4	15,5	35,1	
Egen	314	205	48	61	1	65,3	15,3	19,4
Svenstrup	210	97	24	89	46,2	11,4	42,4	0,3
Havnbjerg	211	46	55	110	21,8	26,1	52,1	
Oksbøl	230	111	25	94	48,3	10,9	40,8	
Holm og Pøl	212	140	13	59	66,0	6,1	27,9	
Augustenborg	113	2	86	25	1,8	76,1	22,1	
Nordborg	206	59	77	70	28,6	37,4	34,0	

1887	Vælgere			Passive	Socdem.		
	Danske	Tyske		Danske	Tyske	Passive	
Sønderborg	869	225	342	302	25,9	39,4	34,8
Dybbøl og Nybøl	245	163	29	53	66,5	11,8	21,7
Broager	836	443	180	213	53,0	21,5	25,5
Ullerup	387	276	39	72	71,3	10,1	18,6
Sottrup	241	157	20	64	65,1	8,3	26,6
Ulkebøl	370	213	43	114	57,6	11,6	30,8
Kegnæs	218	145	7	66	66,5	3,2	30,3
Lysabild	307	204	50	53	66,4	16,3	17,3
Tandslet	221	156	28	37	70,6	12,7	16,7
Hørup	230	166	14	50	72,2	6,1	21,7
Asserballe	181	143	17	21	79,0	9,4	11,6
Notmark	239	189	19	31	79,1	7,9	13,0
Ketting	179	105	36	38	58,7	20,1	21,2
Egen	317	217	57	43	68,5	18,0	13,5
Svenstrup	206	109	38	59	52,9	18,4	28,7
Havnbjerg	210	89	63	58	42,4	30,0	27,6
Oksbøl	235	131	35	69	55,7	14,9	29,4
Holm og Pøl	221	145	25	51	65,6	11,3	23,1
Augustenborg	122	4	102	16	3,3	83,6	13,1
Nordborg	216	75	88	53	34,7	40,7	24,6

<i>1890</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Sønderborg	889	250	295	344	38	28,1	33,2	38,7	4,3
Dybbøl og Nybøl	263	187	33	43		71,1	12,5	16,4	
Broager	842	414	145	283	75	49,2	17,2	33,6	8,9
Ullerup	381	287	44	50		75,3	11,5	13,2	
Sottrup	222	178	13	31		80,2	5,9	13,9	
Ulkebøl	357	219	33	105		61,3	9,2	29,5	
Kegnæs	211	153	8	50		72,5	3,8	23,7	
Lysabild	306	206	42	58		67,3	13,7	19,0	
Tandslet	221	169	15	37		76,5	6,8	16,7	
Hørup	231	171	10	50		74,0	4,3	21,7	
Asserballe	178	125	17	36		70,2	9,6	20,2	
Notmark	221	168	23	30		76,0	10,4	13,6	
Ketting	185	89	47	49		48,1	25,4	26,5	
Egen	328	222	51	55	3	67,7	15,5	16,8	
Svenstrup	202	120	38	44		59,4	18,8	21,8	
Havnbjerg	212	96	57	59		45,3	26,9	27,8	
Oksbøl	211	132	21	58		62,6	10,0	27,4	
Holm og Pøl	234	161	21	52		68,8	9,0	22,2	
Augustenborg	116	1	80	35		0,9	69,0	30,1	
Nordborg	213	65	77	71		30,5	36,2	33,3	

<i>1893</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Sønderborg	912	320	300	292	20	35,1	32,9	32,0	2,2
Dybbøl og Nybøl	308	205	44	59	25	66,6	14,3	19,1	8,1
Broager	891	434	132	325	42	48,7	14,8	36,5	4,7
Ullerup	456	351	44	61	2	77,0	9,6	13,4	0,4
Sottrup	274	218	12	44	4	79,6	4,4	16,0	1,5
Ulkebøl	367	225	37	105		61,3	10,1	28,6	
Kegnæs	209	140	12	57		67,0	5,7	27,3	
Lysabild	346	216	47	83		62,4	13,6	24,0	
Tandslet	242	172	19	51		71,1	7,9	21,0	
Hørup	245	162	9	74	9	66,1	37,7	30,2	3,7
Asserballe	191	143	22	26		74,9	11,5	13,6	
Notmark	249	189	30	30	2	76,0	12,0	12,0	
Ketting	196	91	47	58	7	46,4	24,0	29,6	3,6
Egen	351	234	52	65	3	66,7	14,8	18,5	0,9
Svenstrup	238	165	16	57	1	69,3	6,7	24,0	0,4
Havnbjerg	210	109	47	54		51,9	22,4	25,7	
Oksbøl	229	148	11	70	1	64,6	4,8	30,6	0,4
Holm og Pøl	240	165	15	60		68,8	6,3	25,1	
Augustenborg	119	7	67	45		5,9	56,3	37,8	
Nordborg	211	79	70	62		37,4	33,2	29,4	

<i>1898</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Sønderborg	964	259	343	362	43	26,9	35,9	37,5	4,5
Dybbøl og Nybøl	326	241	44	41		73,9	13,5	12,6	
Broager	1.008	564	166	278	52	56,0	16,5	27,5	5,2
Ullerup	475	373	54	48	1	78,5	11,4	10,1	0,2
Sottrup	282	227	23	32		80,5	8,2	11,3	
Ulkebøl	378	226	41	111	10	59,8	10,8	29,4	2,6
Kegnæs	222	171	7	44		77,0	3,2	19,8	
Lysabild	358	223	58	77		62,3	16,2	21,5	
Tandslet	265	194	25	46	2	73,2	9,4	17,4	0,8
Hørup	261	180	15	66	6	69,0	5,7	25,3	2,3
Asserballe	198	151	25	22	2	76,3	12,6	11,1	1,0
Notmark	266	202	36	28	3	75,9	13,5	10,6	1,1
Ketting	209	105	40	64	2	50,2	19,1	30,7	1,0
Egen	390	272	59	59	3	69,8	15,1	15,1	0,8
Svenstrup	256	202	32	22		78,9	12,5	8,6	
Havnbjerg	225	124	58	43		55,1	25,8	19,1	
Oksbøl	244	189	20	35		77,5	8,2	14,3	
Holm og Pøl	281	214	26	41		76,2	9,1	14,5	
Augustenborg	117	11	74	32	3	9,4	63,2	27,4	2,6
Nordborg	254	87	108	59	2	34,3	42,5	23,2	0,8

<i>1902</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Sønderborg	1.061	198	434	429	88	18,7	40,9	40,4	8,3
Dybbøl og Nybøl	319	241	37	41	8	75,5	11,6	12,9	2,5
Broager	1.022	523	204	295	80	51,2	20,0	28,8	7,8
Ullerup	482	348	66	68	5	72,2	13,7	14,1	1,0
Sottrup	330	249	48	33	1	75,5	14,5	10,0	0,3
Ulkebøl	412	205	57	150	14	49,8	13,8	36,4	3,4
Kegnæs	232	160	15	57		69,0	6,5	24,5	
Lysabild	352	199	66	87	4	56,5	18,8	24,7	1,1
Tandslet	262	172	34	56	9	65,6	13,0	21,4	3,4
Hørup	253	161	22	70	7	63,6	8,7	27,7	2,8
Asserballe	206	120	40	46	3	58,3	19,4	22,3	1,5
Notmark	271	156	41	74	4	57,6	15,1	27,3	1,5
Ketting	198	82	55	61	9	41,4	27,8	30,8	4,5
Egen	388	233	51	104	2	60,1	13,1	26,8	0,5
Svenstrup	266	201	36	29		75,6	13,5	10,9	
Havnbjerg	234	127	50	57	2	54,3	21,4	24,3	0,9
Oksbøl	257	161	41	55	3	62,6	16,0	21,4	1,2
Holm og Pøl	282	189	32	61	2	67,0	11,3	21,7	0,7
Augustenborg	147	19	89	39	4	12,9	60,5	26,6	2,7
Nordborg	261	90	116	55	2	34,5	44,4	21,1	0,8

1903	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Sønderborg	1.073	230	440	403	105	21,4	41,0	37,6	9,8
Dybbøl og Nybøl	332	238	57	37	15	71,7	17,2	11,1	4,5
Broager	1.072	459	316	297	124	42,8	29,5	27,7	11,6
Ullerup	471	362	73	36	8	76,9	15,5	7,6	1,7
Sottrup	344	246	61	37	5	71,5	17,7	10,8	1,5
Ulkebøl	390	199	49	142	22	51,0	12,6	36,4	5,6
Kegnæs	237	164	21	52	2	69,2	8,9	21,9	0,8
Lysabild	366	207	73	86	8	56,6	19,9	23,5	2,2
Tandslet	254	163	43	48	19	64,2	16,9	18,9	7,5
Hørup	250	162	30	58	22	64,8	12,0	23,2	8,8
Asserballe	183	110	55	18		60,1	30,1	9,8	
Notmark	275	184	47	44		66,9	17,1	16,0	
Ketting	190	93	48	49	4	48,9	25,3	25,8	2,1
Egen	387	237	52	98	21	61,2	13,4	25,4	5,4
Svenstrup	256	195	40	21	4	76,2	15,6	8,2	1,6
Havnbjerg	221	121	61	39	6	54,8	27,6	17,6	2,7
Oksbøl	254	162	64	28	7	63,8	25,2	11,0	2,8
Holm og Pøl	284	202	43	39	3	71,1	15,1	13,8	1,1
Augustenborg	141	11	101	29		7,8	71,6	20,6	
Nordborg	267	94	124	49	5	35,2	46,4	18,4	1,9

1906	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Sønderborg	1.328	191	557	580	183	14,4	41,9	43,7	13,8
Dybbøl og Nybøl	351	249	48	54	16	70,9	13,7	15,4	4,6
Broager	1.056	449	313	294	92	42,5	29,6	27,8	8,7
Ullerup	487	352	71	64	9	72,3	14,6	13,1	1,8
Sottrup	328	229	66	33	4	69,8	20,1	10,1	1,2
Ulkebøl	427	199	51	177	27	46,6	11,9	41,5	6,3
Kegnæs	230	158	15	57		68,7	6,5	24,8	
Lysabild	386	210	70	106	7	54,4	18,1	27,5	1,8
Tandslet	264	158	42	64	17	59,8	15,9	24,2	6,4
Hørup	295	164	52	79	26	55,6	17,6	26,8	8,8
Asserballe	193	104	48	41	3	53,9	24,9	21,2	1,6
Notmark	289	181	48	60	5	62,6	16,6	20,8	1,7
Ketting	198	76	52	70	6	38,4	26,3	35,4	3,0
Egen	408	236	68	104	15	57,8	16,7	25,5	3,7
Svenstrup	275	212	45	18		77,1	16,4	6,5	
Havnbjerg	218	113	54	51	5	51,8	24,8	23,4	2,3
Oksbøl	269	156	65	48	12	58,0	24,2	17,8	4,5
Holm og Pøl	299	207	45	47	5	69,2	15,1	15,7	1,7
Augustenborg	159	31	82	46	5	19,5	51,6	28,9	3,1
Nordborg	259	89	128	42	4	34,4	49,4	16,2	1,5

1907	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Sønderborg	1.402	232	524	646	200	16,5	37,4	46,1	14,3
Dybbøl og Nybøl	357	232	44	81	20	65,0	12,3	22,7	5,6
Broager	1.042	475	328	239	76	45,6	31,5	22,9	7,3
Ullerup	478	340	79	59	3	71,1	16,5	12,4	0,6
Sottrup	338	215	67	56	5	63,6	19,8	16,6	1,5
Ulkebøl	443	204	53	186	38	46,0	12,0	42,0	8,6
Kegnæs	234	159	14	61	1	67,9	6,0	26,1	0,4
Lysabild	383	200	77	106	6	52,2	20,1	27,7	1,6
Tandslet	263	165	46	52	14	62,7	17,5	19,8	5,3
Hørup	302	164	52	86	29	54,3	17,2	28,5	9,6
Asserballe	192	104	41	47	5	54,2	21,4	24,4	2,6
Notmark	294	184	39	71		62,6	13,3	24,1	
Ketting	191	81	51	59	3	42,4	26,7	30,9	1,6
Egen	410	239	68	103	14	58,3	16,6	25,1	3,4
Svenstrup	275	207	38	30	3	75,3	13,8	10,9	1,1
Havnbjerg	217	115	65	37	7	53,0	30,0	17,0	3,2
Oksbøl	268	157	51	60	14	58,6	19,0	22,4	5,2
Holm og Pøl	299	214	45	40	2	71,6	15,1	13,3	0,7
Augustenborg	154	31	94	29	1	20,1	61,0	18,8	0,6
Nordborg	263	90	120	53	4	34,2	45,6	20,2	1,5

1912	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Sønderborg	1.644	296	665	683	302	18,0	40,5	41,5	18,4
Dybbøl og Nybøl	380	260	49	71	26	68,4	12,9	18,7	6,8
Broager	1.044	526	305	213	77	50,4	29,2	20,4	7,4
Ullerup	504	366	70	68	17	72,6	13,9	13,5	3,4
Sottrup	355	225	59	71	18	63,4	16,6	20,0	5,1
Ulkebøl	496	250	71	175	54	50,4	14,3	35,3	10,9
Kegnæs	256	180	17	59		70,3	6,6	23,1	
Lysabild	392	218	73	101	8	55,6	18,6	25,8	2,0
Tandslet	285	189	45	51	7	66,3	15,8	17,9	2,5
Hørup	314	179	30	105	60	57,0	9,6	33,4	19,1
Asserballe	192	117	40	35	2	60,9	20,8	18,3	1,0
Notmark	304	222	25	57	3	73,0	8,2	18,8	1,0
Ketting	185	95	34	56	13	51,4	18,4	30,2	7,0
Egen	419	278	42	99	12	66,3	10,0	23,7	2,9
Svenstrup	274	206	39	29	12	75,2	14,2	10,6	4,4
Havnbjerg	218	114	48	56	13	52,3	22,0	25,7	6,0
Oksbøl	267	177	50	40	8	66,3	18,7	15,0	3,0
Holm og Pøl	276	206	35	35	4	74,6	12,7	12,7	1,4
Augustenborg	172	29	88	55	9	16,9	51,2	32,0	5,2
Nordborg	277	104	127	46	7	37,5	45,8	16,6	2,5

Nationalforsamlingsvalget den 19. januar 1919

	Vælgere	Tyske		Aftyske		Passive	S.	
		Danske	ialt	Passive	Socdem. Danske			Tyske
Sønderborg	5.198		2.894	2.304	1.204	55,7	44,3	23,2
Dybbøl og Nybøl	922		61	861	28	6,6	93,4	3,0
Broager	2.254		514	1.740	200	22,8	77,2	8,9
Ullerup	1.111		89	1.022	19	8,0	92,0	1,7
Sottrup	744		68	676	2	9,2	90,8	0,3
Ulkebøl	1.161		158	1.003	78	13,6	86,4	6,7
Kegnæs	559		16	543	0	2,9	97,1	0,0
Lysabild	878		90	788	3	10,2	89,8	0,3
Tandslet	629		48	581	18	7,6	92,4	2,8
Hørup	720		53	669	27	7,3	92,7	3,7
Asserballe	431		20	411	0	4,6	95,4	0,0
Notmark	638		50	588	2	7,8	92,2	0,3
Ketting	381		49	332	11	12,9	87,1	2,9
Egen	940		4	936	0	0,4	99,6	0,0
Svenstrup	589		21	568	9	3,5	96,5	1,5
Havnbjerg	534		15	519	4	2,8	97,2	0,7
Oksbøl	590		70	520	25	11,8	88,2	4,2
Holm og Pøl	614		27	587	1	4,4	95,6	0,2
Augustenborg	450		231	219	44	51,3	48,7	9,8
Nordborg	621		268	353	45	43,2	56,8	7,3

A 1920, I med tilrejsende

	Vælgere				Danskere		
	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive	
Sønderborg	5.302	2.029	2.601	672	38,3	49,1	12,6
Dybbøl	659	562	57	40	85,3	8,6	6,1
Nybøl	510	442	34	34	86,6	6,7	6,7
Broager	3.302	2.323	667	412	70,4	20,2	12,4
Ullerup	1.436	1.218	120	98	84,8	8,4	6,8
Sottrup	956	795	103	58	83,2	10,8	6,0
Ulkebøl	1.403	1.085	210	108	77,3	15,0	7,7
Kegnæs	657	593	16	48	90,3	2,4	7,3
Lysabild	1.063	869	97	97	81,8	9,1	9,1
Tandslet	795	659	65	71	82,9	8,2	8,9
Hørup	848	730	64	54	86,1	7,5	6,4
Asserballe	568	500	25	43	88,0	4,4	7,6
Notmark	794	702	40	52	88,4	5,0	6,6
Ketting	511	391	86	34	76,5	16,8	6,7
Egen	1.179	1.041	58	80	88,3	4,9	6,8
Svenstrup	712	652	32	28	91,6	4,5	3,9
Havnbjerg	611	477	72	62	78,1	11,8	10,1
Oksbøl	748	614	105	29	82,1	14,0	3,9
Holm	399	368	20	11	92,2	5,0	2,8
Pøl	352	274	48	30	77,8	13,6	8,5
Augustenborg	530	256	236	38	48,3	44,5	7,2
Nordborg	929	520	327	82	56,0	35,2	8,8

<i>F 1920</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Sønderborg	4.025	1.685	754	1.586	41,9	18,7	39,4
Dybbøl	506	385	9	112	76,1	1,8	22,1
Nybøl	326	263	3	60	80,7	0,9	18,4
Broager	2.187	1.456	126	605	66,6	5,8	27,6
Ullerup	1.033	730	14	289	70,7	1,4	27,9
Sottrup	661	495	1	165	74,9	0,2	24,9
Ulkebøl	1.085	714	41	330	65,8	3,8	30,4
Kegnæs	508	333	3	172	65,6	0,6	33,8
Lysabild	831	454	20	357	54,6	2,4	43,0
Tandslet	578	379	3	196	65,6	0,5	33,9
Hørup	642	384	9	249	59,8	1,4	38,8
Asserballe	437	334	5	98	76,4	1,1	22,5
Notmark	629	479	10	140	76,2	1,6	22,2
Ketting	370	202	34	134	54,6	9,2	36,2
Egen	879	686	2	191	78,0	0,2	21,8
Svenstrup	569	421	13	135	74,0	2,3	23,7
Havnbjerg	468	263	11	194	56,2	2,4	41,4
Oksbøl	566	348	15	203	61,5	2,7	35,8
Holm	310	174	0	136	56,1	0,0	43,9
Pøl	263	154	10	99	58,6	3,8	37,6
Augustenborg	383	189	92	102	49,3	24,0	26,7
Nordborg	534	309	100	125	57,9	18,7	23,4

<i>1924</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Sønderborg	4.651	2.946	812	893	63,3	17,5	19,2
Dybbøl	560	436	2	122	77,9	0,4	21,7
Nybøl	357	309	5	43	86,6	1,4	12,0
Broager	2.429	1.716	143	570	70,6	5,9	23,5
Ullerup	1.161	737	13	411	63,5	1,1	35,4
Sottrup	715	556	4	155	77,8	0,6	21,6
Ulkebøl	1.157	786	38	333	67,9	3,3	28,8
Kegnæs	530	389	2	139	73,4	0,4	26,2
Lysabild	876	467	29	380	53,3	3,3	43,4
Tandslet	623	399	8	216	64,0	1,3	34,7
Hørup	696	484	12	200	69,5	1,7	28,8
Asserballe	444	307	5	132	69,1	1,1	29,8
Notmark	647	486	7	154	75,1	1,1	23,8
Ketting	357	228	23	106	63,9	6,4	29,7
Egen	967	679	15	273	70,2	1,6	28,2
Svenstrup	576	422	5	149	73,3	0,9	25,9
Havnbjerg	478	265	19	194	55,4	4,0	40,6
Oksbøl	558	349	26	183	62,5	4,7	32,8
•Holm	300	186	3	111	62,0	1,0	37,0
Pøl	259	141	18	100	54,4	6,9	38,7
Augustenborg	393	179	64	150	45,5	16,3	38,2
Nordborg	593	383	75	135	64,6	12,6	28,8

1926	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Selbst.p.	Danske	Tyske	Passive	S.
Sønderborg	5.309	3.205	1.065	1.039	40	60,4	20,1	19,5	0,8
Dybbøl	613	471	11	131	16	76,8	1,8	21,4	2,6
Nybøl	403	338	16	49	3	83,9	4,0	12,1	0,7
Broager	2.554	1.863	214	477	47	72,9	8,4	18,7	1,8
Ullerup	1.058	768	38	252	53	72,6	3,6	23,8	5,0
Sottrup	759	546	55	158	34	71,9	7,2	20,9	4,5
Ulkebøl	1.411	999	78	334	12	70,8	5,5	23,7	0,9
Kegnæs	526	390	6	130	26	74,1	1,1	24,7	4,9
Lysabild	904	537	40	327	84	59,4	4,4	36,2	9,3
Tandslet	651	400	26	225	20	61,4	4,0	34,6	3,1
Hørup	733	556	12	165	13	75,9	1,6	22,5	1,8
Asserballe	463	322	7	134	2	69,5	1,5	28,9	0,4
Notmark	702	495	18	189	30	70,5	2,6	26,9	4,3
Ketting	397	245	36	116	25	61,7	9,1	29,2	6,3
Egen	1.048	653	63	332	23	62,3	6,0	31,7	2,2
Svenstrup	614	420	31	163	39	68,4	5,0	26,5	6,4
Havnbjerg	515	302	53	160	10	58,6	10,3	31,1	1,9
Oksbøl	554	387	32	135	8	69,9	5,8	24,3	1,4
Holm	309	233	3	73	10	75,4	1,0	23,6	3,2
Pøl	261	166	15	80	10	63,6	5,7	30,7	3,8
Augustenborg	513	281	95	137	6	54,8	18,5	26,7	1,2
Nordborg	588	361	98	129	3	61,4	16,7	21,9	0,5

1929	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
Sønderborg	5.273	3.398	959	916	64,4	18,2	17,4
Dybbøl	627	459	16	152	73,2	2,6	24,2
Nybøl	393	352	4	37	89,6	1,0	9,4
Broager	2.517	1.881	196	440	74,7	7,8	17,5
Ullerup	994	723	20	251	72,7	2,0	25,3
Sottrup	709	637	40	132	75,7	5,6	18,7
Ulkebøl	1.394	1.012	73	309	72,6	5,2	22,2
Kegnæs	542	393	5	144	72,5	0,9	26,6
Lysabild	912	577	65	270	63,3	7,1	29,6
Tandslet	625	449	24	152	71,8	3,8	24,4
Hørup	709	550	21	138	77,6	3,0	19,4
Asserballe	475	357	9	109	75,2	1,9	22,9
Notmark	690	498	17	175	72,2	2,5	25,4
Ketting	367	259	26	82	70,6	7,1	22,3
Egen	1.057	688	54	315	65,1	5,1	29,8
Svenstrup	584	426	22	136	72,9	3,8	23,3
Havnbjerg	484	305	38	141	63,0	7,9	29,1
Oksbøl	600	399	28	173	66,5	4,7	28,8
Holm	302	195	6	101	64,6	2,0	33,4
Pøl	250	153	16	81	61,2	6,4	32,4
Augustenborg	501	297	82	122	59,3	16,4	24,3
Nordborg	557	332	90	135	59,6	16,2	24,2

<i>1932</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Sønderborg	5.782	3.807	938	1.037	10	65,8	16,2	18,0	0,2
Dybbøl	626	477	9	140	4	76,2	1,4	22,4	0,6
Nybøl	413	357	8	48	4	86,4	1,9	11,7	1,0
Broager	2.590	1.940	178	472	13	74,9	6,9	18,2	0,5
Ullerup	1.059	762	38	259	25	72,0	3,6	24,4	2,4
Sottrup	724	545	36	143	1	75,3	5,0	19,7	0,1
Ulkebøl	1.425	1.063	59	303	1	74,6	4,1	21,3	0,1
Kegnæs	546	392	4	150	0	71,8	0,7	27,5	0,0
Lysabild	967	642	62	263	5	66,4	6,4	27,2	0,5
Tandslet	683	449	23	211	10	65,7	3,4	30,9	1,5
Hørup	760	572	19	169	5	75,3	2,5	22,2	0,7
Asserballe	520	400	4	116	1	76,9	0,8	22,3	0,2
Notmark	745	556	13	176	2	74,6	1,7	23,7	0,3
Ketting	440	279	23	138	0	63,4	5,2	31,4	0,0
Egen	1.040	714	77	249	2	68,7	7,4	23,9	0,2
Svenstrup	580	431	20	129	0	74,3	3,4	22,3	0,0
Havnbjerg	535	337	43	155	0	63,0	8,0	29,0	0,0
Oksbøl	560	392	36	132	3	70,0	6,4	23,6	0,5
Holm	330	227	8	95	1	68,8	2,4	28,8	0,3
Pøl	262	156	18	88	0	59,5	6,9	33,6	0,0
Augustenborg	600	370	77	153	3	61,7	12,8	25,5	0,5
Nordborg	590	390	83	117	1	66,1	14,1	19,8	0,2

<i>1935</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Sønderborg	6.592	4.495	1.127	970	107	68,2	17,1	14,7	1,6
Dybbøl	662	505	21	136	15	76,3	3,2	20,5	2,3
Nybøl	432	370	17	45	17	85,6	3,9	10,5	3,9
Broager	2.637	1.967	265	405	43	74,6	10,0	15,4	1,3
Ullerup	1.046	824	39	183	168	78,8	3,7	17,5	16,1
Sottrup	730	567	47	116	32	77,7	6,4	15,9	4,4
Ulkebøl	1.497	1.085	97	315	43	72,5	6,5	21,0	2,9
Kegnæs	536	354	24	158	17	66,0	4,5	29,5	3,2
Lysabild	981	666	112	203	31	67,9	11,4	20,7	3,2
Tandslet	669	448	45	176	21	67,0	6,7	26,3	3,1
Hørup	774	558	41	175	10	72,1	5,3	22,6	1,3
Asserballe	510	400	7	103	6	78,4	1,4	20,2	1,2
Notmark	742	577	28	137	21	77,8	3,8	18,4	2,8
Ketting	460	287	59	114	8	62,4	12,8	24,8	1,7
Egen	1.040	754	96	190	31	72,5	9,2	18,3	3,0
Svenstrup	621	486	30	105	2	78,3	4,8	16,9	0,3
Havnbjerg	544	367	74	103	2	67,5	13,6	18,9	0,4
Oksbøl	597	423	49	125	9	70,9	8,2	20,9	1,5
Holm	336	219	13	104	0	65,2	3,9	30,9	0,0
Pøl	280	186	13	81	1	66,4	4,6	28,9	0,4
Augustenborg	664	440	92	132	7	66,3	13,9	19,8	1,1
Nordborg	570	374	91	105	4	65,6	16,0	18,4	0,7

<i>1939</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Sønderborg	7.083	5.074	1.376	633	126	71,6	19,4	8,9	1,8
Dybbøl	664	563	26	75	30	84,8	3,9	11,3	1,8
Nybøl	449	402	23	24	28	89,5	5,1	5,3	6,2
Broager	2.627	2.069	363	195	72	78,8	13,8	7,4	2,7
Ullerup	1.102	924	76	102	154	83,8	6,9	9,3	14,0
Sottrup	745	633	66	46	40	85,0	8,9	6,2	5,4
Ulkebøl	1.508	1.199	143	166	25	79,5	9,5	11,0	1,7
Kegnæs	560	439	49	72	47	78,4	8,8	12,9	8,4
Lysabild	996	750	158	88	19	75,3	15,9	8,8	1,9
Tandslet	706	564	46	96	28	79,9	6,5	13,6	4,0
Hørup	802	675	60	67	31	84,2	7,5	8,4	3,9
Asserballe	525	479	17	29	17	91,2	3,2	5,5	3,2
Notmark	774	639	64	71	21	82,6	8,3	9,1	2,7
Ketting	458	327	68	63	12	71,4	14,8	13,8	2,6
Egen	1.063	801	129	133	44	75,4	12,1	12,5	4,1
Svenstrup	629	524	36	69	11	83,3	5,7	11,0	1,7
Havnbjerg	525	372	90	63	3	70,9	17,1	12,0	0,6
Oksbøl	606	467	67	72	21	77,1	11,1	11,8	3,5
Holm	330	270	16	44	6	81,8	4,8	13,3	1,8
Pøl	290	235	19	36	8	81,0	6,6	12,4	2,8
Augustenborg	664	485	120	59	10	73,0	18,1	8,9	1,5
Nordborg	597	433	103	61	10	72,5	17,3	10,2	1,7

<i>1943</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Sønderborg	7.687	5.723		1.964	300	74,5		25,5	3,9
Dybbøl	661	603		58	55	91,2		8,8	8,3
Nybøl	424	380		44	39	89,6		10,4	9,2
Broager	2.675	2.196		479	107	82,0		18,0	4,0
Ullerup	1.105	971		134	161	87,9		12,1	14,6
Sottrup	740	661		79	41	89,3		10,7	5,5
Ulkebøl	1.561	1.325		236	28	84,9		15,1	1,8
Kegnæs	549	441		108	28	80,3		19,7	5,1
Lysabild	978	797		181	42	81,5		18,5	4,3
Tandslet	719	624		95	33	86,8		13,2	4,6
Hørup	827	730		97	40	88,3		11,7	4,8
Asserballe	526	486		40	13	92,4		7,6	2,5
Notmark	772	651		121	47	84,3		15,7	6,1
Ketting	459	358		101	17	78,0		22,0	3,7
Egen	1.066	889		177	116	83,4		16,6	10,9
Svenstrup	642	571		71	21	88,9		11,1	3,3
Havnbjerg	536	423		113	23	78,9		21,1	4,3
Oksbøl	604	489		115	32	81,0		19,0	5,3
Holm	332	294		38	4	88,6		11,4	1,2
Pøl	289	239		50	3	82,7		17,3	1,0
Augustenborg	689	515		174	14	74,7		25,3	2,0
Nordborg	606	474		132	10	78,2		21,8	1,7

1945	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>		
Sønderborg	8.049	6.731	1.318	83,6		16,4
Dybbøl	672	568	104	84,5		15,5
Nybøl	454	378	76	83,3		16,7
Broager	2.730	2.224	506	81,5		18,5
Ullerup	1.119	918	201	82,0		18,0
Sottrup	749	655	94	87,4		12,6
Ulkebøl	1.607	1.422	185	88,5		11,5
Kegnæs	556	428	128	77,0		23,0
Lysabild	1.010	811	199	80,3		19,7
Tandslet	720	575	145	79,9		20,1
Hørup	848	721	127	85,0		15,0
Asserballe	539	473	66	87,8		12,2
Notmark	772	654	118	84,7		15,3
Ketting	475	390	85	82,1		17,9
Egen	1.056	856	200	81,1		18,9
Svenstrup	650	579	71	89,1		10,9
Havnbjerg	608	490	118	80,6		19,4
Oksbøl	600	476	124	79,3		20,7
Holm	332	296	36	89,2		10,8
Pøl	302	236	66	78,1		21,9
Augustenborg	720	574	146	79,7		20,3
Nordborg	636	501	135	78,8		21,2

1947	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>		
Sønderborg	8.407	6.350	883	75,5	10,5	14,0
Dybbøl	673	548	9	81,4	1,3	17,3
Nybøl	454	381	13	83,9	2,9	13,2
Broager	2.762	2.197	173	79,5	6,3	14,2
Ullerup	1.106	850	56	76,9	5,1	18,0
Sottrup	759	650	34	85,6	4,5	9,9
Ulkebøl	1.663	1.387	70	83,4	4,2	12,4
Kegnæs	545	430	1	78,9	0,2	20,9
Lysabild	1.024	776	26	75,8	2,5	21,7
Tandslet	731	576	11	78,8	1,5	19,7
Hørup	838	717	16	85,6	1,9	12,5
Asserballe	561	479	2	85,4	0,4	14,3
Notmark	731	605	10	82,8	1,4	15,8
Ketting	464	382	15	82,3	3,2	14,5
Egen	1.066	846	45	79,4	4,2	16,4
Svenstrup	671	566	6	84,4	0,9	14,8
Havnbjerg	598	464	18	77,6	3,0	19,4
Oksbøl	603	484	18	80,3	3,0	16,7
Holm	322	283	2	87,9	0,6	11,5
Pøl	302	234	5	77,5	1,7	20,8
Augustenborg	744	559	45	75,1	6,0	18,9
Nordborg	665	510	43	76,7	6,5	16,8

<i>1950</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Sønderborg	9.062	6.773	705	1.584	74,7	7,8	17,5
Dybbøl	694	545	2	147	78,5	0,3	21,2
Nybøl	453	371	7	75	81,9	1,5	16,6
Broager	2.892	2.186	124	582	75,6	4,3	27,1
Ullerup	1.121	839	24	258	74,8	2,1	23,1
Sottrup	770	633	18	119	82,2	2,3	15,5
Ulkebøl	1.711	1.338	31	342	78,2	1,8	20,0
Kegnæs	544	382	0	162	70,2	0,0	29,8
Lysabild	987	693	19	275	70,2	1,9	27,9
Tandslet	719	533	5	181	74,1	0,7	25,2
Hørup	848	667	4	177	78,7	0,5	20,8
Asserballe	578	435	0	143	75,3	0,0	24,7
Notmark	714	498	2	214	69,7	0,3	30,0
Ketting	454	311	9	134	68,5	2,0	29,5
Egen	1.079	732	15	332	67,8	1,4	30,8
Svenstrup	678	556	2	120	82,0	0,3	12,7
Havnbjerg	646	472	15	159	73,1	2,3	24,6
Oksbøl	590	423	10	157	71,7	1,7	26,6
Holm	322	262	3	57	81,4	0,9	17,7
Pøl	293	213	2	78	72,7	0,7	26,6
Augustenborg	822	623	20	179	75,8	2,4	21,8
Nordborg	741	583	37	121	78,7	5,0	16,3

<i>1953, 1</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Sønderborg	9.537	6.966	946	1.625	73,0	9,9	17,1
Dybbøl	662	516	8	138	77,9	1,2	20,8
Nybøl	470	380	14	76	80,9	3,0	16,1
Broager	2.808	2.080	141	587	74,1	5,0	20,9
Ullerup	1.060	765	33	262	72,2	3,1	24,7
Sottrup	780	651	15	114	83,5	1,9	14,6
Ulkebøl	1.754	1.369	45	340	78,1	2,6	19,3
Kegnæs	545	402	0	143	73,8	0,0	26,2
Lysabild	1.019	692	30	297	67,9	2,9	29,2
Tandslet	702	518	5	179	73,8	0,7	25,5
Hørup	848	654	13	181	77,1	1,5	21,4
Asserballe	554	433	1	120	78,2	0,2	21,6
Notmark	723	519	4	200	71,8	0,6	27,6
Ketting	460	320	14	126	69,6	3,0	27,4
Egen	1.095	758	38	299	69,2	3,5	27,3
Svenstrup	703	549	8	146	78,1	1,1	20,8
Havnbjerg	674	480	29	165	71,2	4,3	24,5
Oksbøl	591	425	22	144	71,9	3,7	24,4
Holm	325	249	7	69	76,6	2,2	21,2
Pøl	300	205	8	87	68,3	2,7	29,0
Augustenborg	861	656	39	166	76,2	4,5	19,3
Nordborg	795	618	53	124	77,7	6,7	15,6

<i>1953, 2</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Sønderborg	10.039	7.274	1.023	1.742	72,5	10,2	17,3
Dybbøl	682	536	7	139	78,6	1,0	29,4
Nybøl	498	408	11	79	81,9	2,2	15,9
Broager	2.908	2.159	162	587	74,2	5,6	20,2
Ullerup	1.121	806	38	277	71,9	3,4	24,7
Sottrup	810	669	28	113	82,6	3,5	13,9
Ulkebøl	1.830	1.389	77	364	75,9	4,2	19,9
Kegnæs	553	415	2	136	75,0	0,4	24,6
Lysabild	1.045	715	46	284	68,4	4,4	27,2
Tandslet	737	538	8	191	73,0	1,1	25,9
Hørup	888	690	20	178	77,7	2,3	20,0
Asserballe	571	464	1	106	81,3	0,2	18,5
Notmark	745	518	8	219	69,5	1,1	29,4
Ketting	484	339	18	127	70,0	3,7	26,3
Egen	1.155	820	52	283	71,0	4,5	24,5
Svenstrup	737	583	12	142	79,1	1,6	19,3
Havnbjerg	710	512	36	162	72,1	5,1	22,8
Oksbøl	622	434	30	158	69,8	4,8	25,4
Holm	343	258	10	75	75,2	2,9	21,9
Pøl	313	223	10	80	71,2	3,2	25,6
Augustenborg	928	665	44	219	71,7	4,7	23,6
Nordborg	849	636	62	151	74,9	7,3	17,8

<i>1957</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Sønderborg	11.478	8.636	1.015	1.857	75,2	8,8	16,0
Dybbøl	712	568	9	135	79,8	1,3	19,0
Nybøl	474	382	9	83	80,6	1,9	17,5
Broager	2.919	2.229	157	533	76,4	5,4	18,2
Ullerup	1.103	820	39	244	74,3	3,5	22,2
Sottrup	818	681	19	118	83,3	2,3	14,4
Ulkebøl	1.377	1.119	46	212	81,3	3,3	15,4
Kegnæs	542	386	2	154	71,2	0,4	28,4
Lysabild	1.086	754	35	297	69,4	3,2	27,4
Tandslet	753	557	8	188	74,0	1,1	25,0
Hørup	931	756	17	158	81,2	1,8	17,0
Asserballe	593	459	4	130	77,4	0,7	21,9
Notmark	798	572	11	215	71,7	1,4	26,9
Ketting	496	355	11	130	71,6	2,2	26,2
Egen	1.337	906	38	393	67,8	2,8	29,4
Svenstrup	790	608	13	169	77,0	1,6	21,4
Havnbjerg	1.114	789	46	279	70,9	4,1	25,0
Oksbøl	666	463	27	176	69,5	4,1	26,4
Holm	353	269	9	75	76,2	2,5	21,3
Pøl	348	231	8	109	66,4	2,3	31,3
Augustenborg	1.001	740	41	220	73,9	4,1	22,0
Nordborg	1.127	907	59	161	80,5	5,2	14,3

<i>1960</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Sønderborg	12.741	9.924	958	1.859	77,9	7,5	14,6
Dybbøl	769	639	16	114	83,1	2,1	14,8
Nybøl	492	408	12	72	82,9	2,4	14,6
Broager	3.051	2.355	152	544	77,2	5,0	17,8
Ullerup	1.129	813	49	267	72,0	4,3	23,7
Sottrup	827	703	17	107	85,0	2,1	12,9
Ulkebøl	1.480	1.226	34	220	82,8	2,3	14,9
Kegnæs	541	394	8	139	72,8	1,5	25,7
Lysabild	1.112	824	33	255	74,1	3,0	22,9
Tandslet	781	613	13	155	78,5	1,7	19,8
Hørup	965	790	21	154	81,9	2,2	15,9
Asserballe	595	505	6	84	84,9	1,0	14,1
Notmark	865	664	8	193	76,8	0,9	22,3
Ketting	532	384	10	138	72,2	1,9	25,9
Egen	1.400	1.123	54	223	80,2	3,9	15,9
Svenstrup	850	696	14	140	81,9	1,6	16,5
Havnbjerg	1.715	1.331	45	339	77,6	2,6	19,8
Oksbøl	717	515	27	175	71,8	3,8	24,4
Holm	380	298	7	75	78,4	1,8	19,8
Pøl	403	293	12	98	72,7	3,0	24,3
Augustenborg	1.076	866	39	171	80,5	3,6	15,9
Nordborg	1.420	1.171	62	187	82,5	4,4	13,1

<i>1964</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Sønderborg	14.175	12.204	915	1.056	86,1	6,5	7,4
Dybbøl	902	762	18	122	84,5	2,0	13,5
Nybøl	568	447	17	104	78,7	3,0	18,3
Broager	3.311	2.695	166	450	81,4	5,0	13,6
Ullerup	1.177	867	51	259	73,7	4,3	22,0
Sottrup	878	745	18	115	84,9	2,1	13,0
Ulkebøl	1.869	1.577	45	247	84,4	2,4	13,2
Kegnæs	563	412	6	145	73,2	1,1	25,7
Lysabild	1.135	845	31	259	74,4	2,7	22,9
Tandslet	820	623	11	186	76,0	1,3	22,7
Hørup	1.008	831	18	159	82,4	1,8	15,8
Asserballe	637	530	3	104	83,2	0,5	16,3
Notmark	928	709	15	204	76,4	1,6	22,0
Ketting	576	439	12	125	76,2	2,1	21,7
Egen	1.530	1.273	49	208	83,2	3,2	13,6
Svenstrup	880	707	17	156	80,3	1,9	17,8
Havnbjerg	1.884	1.549	54	281	82,2	2,9	14,9
Oksbøl	781	568	24	189	72,7	3,1	24,2
Holm	406	321	14	71	79,1	3,4	17,5
Pøl	673	529	17	127	78,6	2,5	18,9
Augustenborg	1.279	1.061	54	164	83,0	4,2	12,8
Nordborg	1.753	1.412	58	283	80,5	3,3	16,2

<i>1966</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>		
Sønderborg	14.818	12.888	1.930	87,0		13,0
Dybbøl	1.100	983	117	89,4		10,6
Nybøl	585	508	77	86,8		13,2
Broager	3.443	3.021	422	87,7		12,3
Ullerup	1.183	977	206	82,6		17,4
Sottrup	863	792	71	91,8		8,2
Ulkebøl	2.067	1.851	216	89,6		10,4
Kegnæs	545	416	129	76,3		23,7
Lysbild	1.140	912	228	80,0		20,0
Tandslet	843	661	182	78,4		21,6
Hørup	1.078	931	147	86,4		13,6
Asserballe	651	569	82	87,4		12,6
Notmark	988	814	174	82,4		17,6
Ketting under Augustenborg						
Egen	1.626	1.477	149	90,8		9,2
Svenstrup	993	913	80	91,9		8,1
Havnbjerg	2.165	1.913	252	88,4		11,6
Oksbøl	783	639	144	81,6		18,4
Holm	413	355	58	86,0		14,0
Pøl	705	616	89	87,4		12,6
Augustenborg	2.111	1.773	338	84,0		16,0
Nordborg	1.782	1.600	182	89,8		10,2

<i>F 1968</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>				<i>Danske Tyske Passive</i>		
Sønderborg	14.951	12.565	633	1.753	84,0	4,2	11,8
Dybbøl	1.164	1.029	14	121	88,4	1,2	10,4
Nybøl	587	500	12	75	85,2	2,0	12,8
Broager	3.471	2.981	135	355	85,9	3,9	10,2
Ullerup	1.159	961	43	155	82,9	3,7	13,4
Sottrup	903	809	10	84	89,6	1,1	9,3
Ulkebøl	2.114	1.905	35	174	90,1	1,7	8,2
Kegnæs	556	439	1	116	79,0	0,2	20,8
Lysbild	1.137	960	25	152	84,4	2,2	13,4
Tandslet	823	661	8	154	80,3	1,0	18,7
Hørup	1.132	1.003	16	113	88,6	1,4	10,0
Asserballe og Notmark							
Egen	1.673	1.437	16	220	85,9	1,0	13,1
Svenstrup	1.651	1.478	34	139	89,5	2,1	8,4
Havnbjerg	1.027	902	16	109	87,8	1,6	10,6
Oksbøl	2.276	1.973	36	267	86,7	1,6	11,7
Holm	769	623	20	126	81,0	2,6	16,4
Pøl	400	333	10	57	83,3	2,5	14,2
Asserballe	683	596	8	79	87,3	1,2	11,5
Augustenborg	2.138	1.738	54	346	81,3	2,5	16,2
Nordborg	1.754	1.540	31	183	87,8	1,8	10,4

SOGNETAL FRA ÅBENRÅ AMT

1871	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
Åbenrå med							
Kolstrup		370	408				
Ø. Løgum		249	41				
Løjt		262	76				
Rise		151	63				
Hjordkær		109	39				
Bjolderup		159	31				
Uge		69	51				
Ensted		119	33				
Kliplev		247	67				
Felsted		307	45				
Varnæs og Bovrup		188	17				
Adsbøl og							
Gråsten		124	65				
Kværs		105	33				
Rinkenæs		81	14				
Holbøl		84	37				
Egvad		72	18				
Hellevad		78	12				
Bedsted		81	18				

1874	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Åbenrå med									
Kolstrup	1.221	365	417	439	49	29,9	34,2	36,0	4,0
Ø. Løgum	345	224	38	83		64,9	11,0	24,1	
Løjt	529	241	79	209	2	45,6	14,9	39,5	0,4
Rise	284	144	63	77	5	50,7	22,2	27,1	1,8
Hjordkær	182	116	26	40	1	63,7	14,3	22,0	0,5
Bjolderup	256	159	32	65		62,1	12,5	25,4	
Uge	178	70	41	67		39,3	23,0	37,6	
Ensted	202	122	24	56	1	60,4	11,9	27,7	0,5
Kliplev	383	213	70	100		55,6	18,3	26,1	
Felsted	441	296	35	110	1	67,1	7,9	24,9	0,2
Varnæs og									
Bovrup	259	186	23	50		71,8	8,9	19,3	
Adsbøl og									
Gråsten	346	159	55	132	6	46,0	15,9	38,1	1,7
Kværs	197	103	31	63		52,3	15,7	32,0	
Rinkenæs	271	119	29	123	1	43,9	10,7	45,4	0,4
Holbøl	158	75	38	45		47,5	24,1	28,5	
Egvad	133	64	20	49		48,1	15,0	36,8	
Hellevad	ca.150	88	22	40		58,7	14,7	26,7	
Bedsted	145	73	27	45		50,3	18,6	31,0	

1877	<i>Vælgere</i>				<i>Danske Tyske Passive Socdem.</i>			<i>S.</i>	
Åbenrå med									
Kolstrup	1.253	311	432	510	40	24,8	34,5	40,7	3,2
Ø. Løgum	350	212	36	102		60,6	10,3	29,1	
Løjt	501	198	97	206		39,5	19,4	41,1	
Rise	291	110	63	118	1	37,9	21,6	40,5	0,3
Hjorkær	171	95	31	45		55,6	18,1	26,3	
Bjolderup	240	130	34	76	1	54,2	14,2	31,7	0,4
Uge	184	73	54	57	3	39,7	29,3	31,0	1,6
Ensted	182	109	22	51	1	59,9	12,1	28,0	0,5
Kliplev	357	204	55	98		57,1	15,4	27,5	
Felsted	446	271	43	132		60,8	9,6	29,6	
Varnæs og									
Bovrup	240	167	24	49	1	69,6	10,0	20,4	0,4
Adsbøl og									
Gråsten	326	122	64	140	12	37,4	19,6	43,0	3,7
Kværs	181	86	36	59		47,5	19,9	32,6	
Rinkenæs	295	113	39	143	1	38,3	13,2	48,5	0,3
Holbøl	159	58	54	47	1	36,5	34,0	29,6	0,6
Egvad	129	72	16	41	1	55,8	12,4	31,8	0,8
Hellevad	149	76	17	73		51,0	11,4	37,6	
Bedsted	132	62	24	46		47,0	18,2	34,8	

1878	<i>Vælgere</i>				<i>Danske Tyske Passive</i>		
Åbenrå med							
Kolstrup	1.253	320	427	506	25,5	34,1	40,4
Ø. Løgum	366	179	37	150	48,9	10,1	41,0
Løjt	498	157	81	260	31,5	16,3	52,2
Rise	274	98	65	111	35,8	23,7	40,5
Hjorkær	174	89	32	53	51,1	18,4	30,5
Bjolderup	255	129	48	78	50,6	18,8	30,6
Uge	183	52	50	81	28,4	27,3	44,3
Ensted	169	88	21	60	52,1	12,4	35,5
Kliplev	351	153	41	157	43,6	11,7	44,7
Felsted	409	253	30	126	61,9	7,3	30,8
Varnæs og							
Bovrup	241	163	17	61	67,6	7,1	25,3
Adsbøl og							
Gråsten	300	117	65	118	39,0	21,7	39,3
Kværs	191	71	39	81	37,2	20,4	42,4
Rinkenæs	312	83	48	181	26,6	15,4	58,0
Holbøl	160	48	49	63	30,0	30,6	39,4
Egvad	122	54	14	54	44,3	11,9	44,3
Hellevad	156	58	19	79	37,2	12,2	50,6
Bedsted	132	57	24	51	43,2	18,2	38,6

<i>1881, 1</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Åbenrå med							
Kolstrup	1.117	226	330	561	20,2	29,5	50,2
Ø. Løgum	349	176	25	148	50,4	7,2	42,4
Løjt	455	126	73	256	27,7	16,0	56,3
Rise	290	90	67	133	31,0	23,1	45,9
Hjordkær	170	80	36	54	47,1	21,2	31,8
Bjolderup	259	114	43	102	44,0	16,6	39,4
Uge	172	37	36	99	21,5	20,9	57,6
Ensted	157	82	13	62	52,2	8,3	39,5
Kliplev	324	150	23	151	46,3	7,1	46,6
Felsted	373	199	25	149	53,4	6,7	39,9
Varnæs og							
Bovrup	227	137	12	78	60,4	5,3	34,4
Adsbøl og							
Gråsten	282	92	69	121	32,6	24,5	42,9
Kværs	199	64	35	100	32,2	17,6	50,3
Rinkenæs	278	59	67	152	21,2	24,1	54,7
Holbøl	148	24	44	80	16,2	29,7	54,1
Egvad	113	55	7	51	48,7	6,2	45,1
Hellevad	152	73	19	60	48,0	12,5	39,5
Bedsted	119	45	23	51	37,8	19,3	42,9

<i>1881, 2</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Åbenrå med							
Kolstrup	1.117	248	296	573	22,2	26,5	51,3
Ø. Løgum	349	203	29	117	58,2	8,3	33,5
Løjt	455	164	71	220	36,0	15,6	48,4
Rise	290	104	63	123	35,9	21,7	42,4
Hjordkær	170	81	29	60	47,6	17,1	35,3
Bjolderup	259	134	29	96	51,7	11,2	37,1
Uge	172	55	42	75	32,0	24,4	43,6
Ensted	157	90	13	54	57,3	8,3	34,4
Kliplev	324	182	33	109	56,2	10,2	33,6
Felsted	373	235	21	117	63,0	5,6	31,4
Varnæs og							
Bovrup	227	151	14	62	66,5	6,2	27,3
Adsbøl og							
Gråsten	282	130	65	87	46,1	23,0	30,9
Kværs	199	95	34	70	47,7	17,1	35,2
Rinkenæs	278	104	57	117	37,4	20,5	42,1
Holbøl	148	48	49	51	32,4	33,1	34,5
Egvad	113	69	8	36	61,1	7,1	31,8
Hellevad	152	74	19	59	48,7	12,5	38,8
Bedsted	119	43	23	53	36,1	19,3	44,5

1884	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Åbenrå med									
Kolstrup	1.063	234	423	406	6	22,0	39,8	38,2	0,6
Ø. Løgum	329	185	31	113		56,2	9,4	34,3	
Løjt	443	165	92	186		37,2	20,8	42,0	
Rise	284	110	74	100		38,7	26,1	35,2	
Hjordkær	180	85	40	55		47,2	22,2	30,6	
Bjolderup	250	123	38	89		49,2	15,2	35,6	
Uge	164	41	60	63		25,0	36,6	38,4	
Ensted	159	99	12	48		62,3	7,5	30,2	
Kliplev	325	196	33	96		60,3	10,2	29,5	
Felsted	364	233	19	112		64,0	5,2	30,8	
Varnæs og									
Bovrup	226	156	16	54		69,0	7,1	23,9	
Adsbøl og									
Gråsten	301	123	91	87		40,9	30,2	28,9	
Kværns	176	78	34	64		44,3	19,3	36,4	
Rinkenæs	271	91	58	122		33,6	21,4	45,0	
Holbøl	152	42	45	65		27,6	29,6	42,8	
Egvad	115	53	10	52		46,1	8,7	45,2	
Hellevad	143	69	25	49		48,3	17,5	34,3	
Bedsted	126	49	28	49		38,9	22,2	38,9	

1886	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Åbenrå med									
Kolstrup	1.212	225	432	555	19	18,6	35,6	45,8	1,6
Ø. Løgum	332	185	33	114		55,7	9,9	34,3	
Løjt	432	160	75	197		37,0	17,4	45,6	
Rise	300	95	96	109		31,7	32,0	36,3	
Hjordkær	182	89	36	57		48,9	19,8	31,3	
Bjolderup	262	136	42	84		51,9	16,0	32,1	
Uge	174	53	47	74		30,5	27,0	42,5	
Ensted	156	97	16	43		62,2	10,3	27,6	
Kliplev	331	192	34	105		58,0	10,3	31,7	
Felsted	366	243	19	104		66,4	5,2	28,4	
Varnæs og									
Bovrup	240	164	23	53		68,3	9,6	22,1	
Adsbøl og									
Gråsten	300	135	83	82		45,0	27,7	27,3	
Kværns	167	73	41	53		43,7	24,6	31,7	
Rinkenæs	283	109	64	110		38,5	22,6	38,9	
Holbøl	158	48	56	54		30,4	35,4	34,2	
Egvad	122	56	12	54		45,9	9,8	44,3	
Hellevad	139	65	24	50		46,8	17,3	36,0	
Bedsted	119	41	35	43		34,5	29,4	36,1	

1887	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Abenrå med									
Kolstrup	1.210	250	498	462	16	20,7	41,2	38,2	1,3
Ø. Løggum	325	206	37	82		63,4	11,4	25,2	
Løjt	456	217	105	134		47,6	23,0	29,4	
Rise	300	113	103	84	1	37,7	34,3	28,0	0,3
Hjordkær	181	86	42	53		47,5	23,2	29,3	
Bjolderup	256	126	58	72		49,2	22,7	28,1	
Uge	173	45	58	70		26,0	33,5	40,5	
Ensted	170	108	17	45		63,5	10,0	26,5	
Kliplev	329	181	42	106	2	55,0	12,8	32,2	0,6
Felsted	361	237	23	101		65,7	6,4	28,0	
Varnæs og									
Bovrup	246	154	35	57		62,6	14,2	23,2	
Adsbøl og									
Gråsten	313	131	103	79	7	41,9	32,9	25,2	2,2
Kværs	172	66	53	53	2	38,4	30,8	30,8	1,2
Rinkenæs	286	97	77	112	11	33,9	26,9	39,2	3,8
Holbøl	158	55	50	53	2	34,8	31,6	33,5	1,3
Egvad	119	60	16	43		50,4	13,4	36,2	
Hellevad	145	79	31	35	1	54,5	21,4	24,1	0,7
Bedsted	127	45	49	33	1	35,4	38,6	26,0	0,8

1890	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Abenrå med									
Kolstrup	1.198	249	562	387	49	20,8	46,9	32,3	4,1
Ø. Løggum	332	201	55	76	16	60,5	16,6	22,9	4,8
Løjt	460	167	127	166	35	36,3	27,6	36,1	7,6
Rise	313	102	122	89	11	32,6	39,0	28,4	3,5
Hjordkær	166	69	43	54	7	41,6	25,9	32,5	4,2
Bjolderup	266	132	62	72	4	49,6	23,3	27,1	1,5
Uge	168	47	55	66	3	28,0	32,7	39,3	1,8
Ensted	151	90	9	52	16	59,6	6,0	34,4	10,6
Kliplev	253	142	38	73	7	56,1	15,0	28,9	2,8
Felsted	362	217	26	119	20	59,9	7,2	32,9	5,5
Varnæs og									
Bovrup	240	164	19	57	1	68,3	7,9	23,8	0,4
Adsbøl og									
Gråsten	316	130	112	74	13	41,1	35,4	23,5	4,1
Kværs	173	64	54	55	4	37,0	31,2	31,8	2,3
Rinkenæs	278	77	99	102	27	27,7	35,6	36,7	9,7
Holbøl	217	74	83	60	13	34,1	38,2	27,7	6,0
Egvad	123	62	16	45	3	50,4	13,0	36,6	2,4
Hellevad	144	71	40	33	6	49,3	27,8	22,9	4,2
Bedsted	123	52	50	21		42,3	40,7	17,1	

1893		<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Åbenrå med										
Kolstrup	ca.1.275	292	547	436	80	22,9	42,9	34,2	6,3	
Ø. Løgum	352	208	51	93	5	59,1	14,5	26,4	1,4	
Løjt	ca. 460	186	138	136	12	40,4	30,0	29,6	2,6	
Rise	318	104	116	98	12	32,7	36,5	30,8	3,8	
Hjordkær	174	89	47	38	3	51,1	27,0	21,9	1,7	
Bjolderup	276	139	76	61	2	50,4	27,5	22,1	0,7	
Uge	165	38	55	72	3	23,0	33,3	43,6	1,8	
Ensted	161	85	12	64	18	52,8	7,5	39,7	11,2	
Kliplev	265	123	49	93	8	46,4	18,5	35,1	3,0	
Felsted	393	246	38	109	20	62,6	9,7	27,7	5,1	
Varnæs og										
Bovrup	254	198	32	24	4	78,0	12,6	9,4	1,6	
Adsbøl og										
Gråsten	340	130	101	109	25	38,2	29,7	32,1	7,4	
Kværs	182	60	55	67	13	33,0	30,2	36,8	7,1	
Rinkenæs	294	73	103	118	30	24,8	35,0	40,2	10,2	
Holbøl	220	78	65	77	11	35,5	29,5	35,0	5,0	
Egvad	138	82	18	38	1	59,4	13,0	27,5	0,7	
Hellevad	163	75	47	41	4	46,0	28,8	25,2	2,5	
Bedsted	130	49	47	34	1	37,7	36,2	26,1	0,8	

1898		<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Åbenrå med										
Kolstrup	1.397	318	629	450	98	22,8	45,0	32,2	7,0	
Ø. Løgum	369	196	60	113	7	53,1	16,3	30,6	1,9	
Løjt	465	176	158	131	5	37,8	34,0	28,2	1,1	
Rise	346	118	127	101	6	34,1	36,7	29,2	1,7	
Hjordkær	191	88	57	46	3	46,1	29,8	24,1	1,6	
Bjolderup	298	151	72	75	2	50,7	24,2	25,1	0,7	
Uge	175	47	65	63	3	26,9	37,1	36,0	1,7	
Ensted	197	82	23	92	20	41,6	11,7	46,7	10,2	
Kliplev	287	139	52	96	6	48,4	18,1	33,4	2,1	
Felsted	415	270	49	96	12	65,1	11,8	23,1	2,9	
Varnæs og										
Bovrup	290	214	33	43	4	73,8	11,4	14,8	1,4	
Adsbøl og										
Gråsten	386	117	110	159	41	30,3	28,5	41,2	10,6	
Kværs	190	88	52	50	4	46,3	27,4	26,3	2,1	
Rinkenæs	286	85	81	120	34	29,7	28,3	42,0	11,9	
Holbøl	245	89	79	77	6	36,3	32,2	31,5	2,4	
Egvad	139	91	17	31	2	65,5	12,2	22,3	1,4	
Hellevad	167	83	52	32		49,7	31,1	19,2		
Bedsted	123	29	43	51		23,6	35,0	41,5		

1903	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Åbenrå med									
Kolstrup	1.424	333	603	488	193	23,4	42,3	34,3	13,6
Ø. Løgum	405	185	80	140	15	45,7	19,8	34,6	3,7
Løjt	501	162	152	187	35	32,3	31,3	37,3	7,0
Rise	365	104	121	140	24	28,5	33,2	38,4	6,6
Hjordkær	224	84	57	83	15	37,5	25,4	37,1	6,7
Bjolderup	305	130	71	104	11	42,6	23,3	34,1	3,6
Uge	193	41	54	98	16	21,2	28,0	50,8	8,3
Ensted	178	73	21	84	18	41,0	11,8	47,2	10,1
Kliplev	311	101	79	131	25	32,5	25,4	42,1	8,0
Felsted	462	251	54	157	24	54,3	11,7	34,0	5,2
Varnæs og									
Bovrup	335	199	35	101	18	59,4	10,4	30,2	5,4
Adsbøl og									
Gråsten	391	125	113	153	49	32,0	28,9	39,1	12,5
Kværns	206	87	45	74	15	42,2	21,8	35,9	7,3
Rinkenæs	319	80	79	160	66	25,1	24,8	50,2	20,7
Holbøl	270	67	74	129	30	24,8	27,4	47,8	11,1
Egvad	135	83	12	40	10	61,5	8,9	29,6	7,4
Hellevad	178	30	58	90		16,9	32,6	50,5	
Bedsted	129	73	45	11	9	56,6	34,9	8,5	7,0

1907	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Åbenrå med									
Kolstrup	1.485	333	655	497	271	22,4	44,1	33,5	18,2
Ø. Løgum	420	218	98	104	10	51,9	23,3	24,8	2,4
Løjt	488	160	167	161	33	32,8	34,2	33,0	6,8
Rise	368	106	153	109	19	28,8	41,6	29,6	5,2
Hjordkær	210	86	67	57	11	41,0	31,9	27,1	5,2
Bjolderup	302	119	109	74	10	39,4	36,1	24,5	3,3
Uge	205	50	89	66	12	24,4	43,4	32,2	5,9
Ensted	185	89	28	68	21	48,1	15,1	36,8	11,4
Kliplev	344	121	131	92	11	35,2	38,1	26,7	3,2
Felsted	422	268	58	96	23	63,5	13,7	22,8	5,5
Varnæs og									
Bovrup	351	234	43	74	18	66,7	12,3	21,0	5,1
Adsbøl og									
Gråsten	435	161	154	120	35	37,0	35,4	27,6	8,0
Kværns	204	82	56	66	7	40,2	27,5	32,4	3,4
Rinkenæs	334	89	103	142	53	26,6	30,8	42,5	15,9
Holbøl	260	104	88	68	10	40,0	33,8	26,2	3,8
Egvad	128	83	21	24	2	64,8	16,4	18,8	1,6
Hellevad	188	76	72	40	5	40,4	38,3	21,3	2,7
Bedsted	121	29	30	62		24,0	24,8	51,2	

1912	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Åbenrå med									
Kolstrup	1.670	374	783	513	305	22,4	46,9	30,7	18,3
Ø. Løgum	462	264	107	91	20	57,1	23,2	19,7	4,3
Løjt	481	175	144	162	51	36,4	29,9	33,7	10,6
Rise	426	148	168	110	15	34,7	39,4	25,8	3,5
Hjordkær	250	103	80	67	3	41,2	32,0	26,8	1,2
Bjolderup	325	149	106	70	4	45,8	32,6	21,5	1,2
Uge	192	74	70	48	12	38,5	36,5	25,0	6,3
Ensted	197	103	32	62	21	52,3	16,2	31,5	10,7
Kliplev	400	135	138	127	9	33,8	34,5	31,8	2,3
Felsted	447	294	53	100	15	65,8	11,9	22,4	3,4
Varnæs og									
Bovrup	378	259	51	68	27	68,5	13,5	18,0	7,1
Adsbøl og									
Gråsten	429	152	143	134	51	35,4	33,3	31,2	11,9
Kværs	225	92	63	70	12	40,9	28,0	31,1	5,3
Rinkenæs	340	114	78	148	82	33,5	22,9	43,5	24,1
Holbøl	289	106	85	98	20	36,7	29,4	33,9	6,9
Egvad	153	105	20	28	4	68,6	13,1	18,3	2,6
Hellevad	201	87	72	42	4	43,3	35,8	20,9	2,0
Bedsted	131	38	49	44	8	29,0	37,4	33,6	6,1

Nationalforsamlingsvalget den 19. januar 1919

	Vælgere	Af de tyske				Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
		Danske	Tyske	Passive	ialt					
Åbenrå med										
Kolstrup	4.460		2.632	1.828	1.100		59,0	41,0	24,7	
Ø. Løgum	604		136	468	18		22,5	77,5	3,0	
Løjt	1.521		381	1.140	148		34,7	65,3	9,7	
Rise	985		414	571	54		42,0	58,0	5,5	
Hjordkær	558		146	412	30		26,2	73,8	5,4	
Bjolderup	789		179	610	16		22,7	77,3	2,0	
Uge	520		129	391	19		24,8	75,2	3,6	
Ensted	465		97	368	32		20,9	79,1	6,9	
Kliplev	897		186	711	6		20,8	79,2	0,7	
Felsted	977		48	929	9		4,9	95,1	0,9	
Varnæs	462		7	455	1		1,5	98,5	0,2	
Bovrup	337		24	313	3		7,1	92,9	0,9	
Adsbøl og										
Gråsten	1.000		311	689	68		31,1	68,9	6,8	
Kværs	505		70	435	6		13,9	86,1	1,2	
Rinkenæs	734		210	524	57		28,6	71,4	7,8	
Holbøl	619		184	435	31		29,7	70,3	5,0	
Egvad	293		23	270	0		7,9	92,1	0,0	
Hellevad	477		162	315	17		34,0	66,0	3,6	
Bedsted	314		120	194	0		38,2	61,8	0,0	

<i>A 1920, 1</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Åbenrå med							
Kolstrup	5.659	2.224	2.725	710	39,3	48,2	12,5
Ø. Løgum	1.140	869	181	90	76,2	15,9	7,9
Løjt	1.673	1.119	353	201	66,9	21,1	12,0
Rise	1.264	736	401	127	58,2	31,7	10,1
Hjordkær	724	510	154	60	70,4	21,3	8,3
Bjolderup	961	639	212	110	66,5	22,1	11,4
Uge	374	174	165	35	46,5	44,1	9,5
Ensted	782	551	143	88	70,5	18,3	11,2
Kliplev	1.060	748	187	125	70,6	17,6	11,8
Felsted	1.350	1.108	106	136	82,1	7,9	10,0
Varnæs	548	488	16	44	89,1	2,9	8,0
Bovrup	412	327	40	45	79,4	9,7	10,9
Adsbøl	207	159	30	18	76,8	14,5	8,7
Gråsten	1.112	561	407	144	50,4	36,6	12,9
Kværs	591	426	103	62	72,1	17,4	10,5
Rinkenæs	989	582	283	124	58,8	28,6	12,6
Holbøl	944	598	279	67	63,3	29,6	7,1
Egvad	416	348	31	37	83,7	7,5	8,8
Hellevad	572	355	166	51	62,1	29,0	8,9
Bedsted	422	268	91	63	63,5	21,6	14,9

<i>F 1920</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Åbenrå med							
Kolstrup	3.880	1.654	986	1.240	54,7	25,4	31,9
Ø. Løgum	824	514	70	240	62,4	8,5	29,1
Løjt	1.158	488	146	524	42,1	12,6	45,3
Rise	942	528	140	274	56,1	14,9	29,1
Hjordkær	502	285	32	185	56,8	6,4	36,8
Bjolderup	696	361	98	237	51,9	14,1	34,0
Uge	285	103	83	99	36,1	29,1	34,8
Ensted	529	302	27	200	57,1	5,1	37,8
Kliplev	823	397	47	379	48,2	5,7	46,1
Felsted	937	566	13	358	60,4	1,4	38,2
Varnæs	421	302	2	117	71,7	0,5	27,8
Bovrup	322	161	1	160	50,0	0,3	49,7
Adsbøl og							
Gråsten	923	444	93	386	48,1	10,1	41,8
Kværs	478	225	13	240	47,1	2,7	50,2
Rinkenæs	679	287	116	276	42,3	17,1	40,6
Holbøl	740	403	129	208	54,5	17,4	28,1
Egvad	281	199	10	72	70,8	3,6	25,6
Hellevad	399	208	84	107	52,1	21,1	26,8
Bedsted	273	124	40	109	45,4	14,7	39,9

<i>F 1924</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Åbenrå med							
Kolstrup	4.067	2.401	997	669	59,0	24,5	16,5
Ø. Løgum	823	511	63	249	62,1	7,7	30,2
Løjt	1.117	596	156	365	53,4	14,0	32,6
Rise	1.045	558	121	366	53,4	11,6	35,0
Hjordkær	562	317	32	213	56,4	5,7	37,9
Bjolderup	729	386	71	272	52,9	9,7	37,4
Uge	291	119	75	97	40,9	25,8	33,3
Ensted	589	291	28	270	49,4	4,8	45,8
Kliplev	856	334	37	485	39,0	4,3	56,7
Felsted	952	533	16	403	56,0	1,7	42,3
Varnæs	415	289	0	126	69,6	0,0	30,4
Bovrup	329	172	7	150	52,3	2,1	45,6
Adsbøl og							
Gråsten	1.118	607	78	433	54,3	7,0	38,7
Kværs	473	240	37	196	50,7	7,8	41,5
Rinkenæs	841	365	113	363	43,4	13,4	43,2
Holbøl	798	420	109	269	52,6	13,7	33,7
Egvad	284	148	5	131	52,1	1,8	46,1
Hellevad	442	229	80	133	51,8	18,1	30,1
Bedsted	301	139	51	111	46,2	16,9	36,9

<i>F 1926</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Selvstp.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Åbenrå med									
Kolstrup	4.366	2.585	1.094	687	56	59,2	25,1	15,7	1,3
Ø. Løgum	878	572	106	200	25	65,1	12,1	22,8	2,8
Løjt	1.180	627	200	353	30	53,1	16,9	29,9	2,5
Rise	1.141	711	144	286	16	62,3	12,6	25,1	1,4
Hjordkær	596	404	57	135	53	67,8	9,6	22,7	8,9
Bjolderup	760	441	105	214	13	58,0	13,8	28,2	1,2
Uge	322	144	87	91	11	44,7	27,0	28,3	3,4
Ensted	666	384	68	214	12	57,7	10,2	32,1	1,8
Kliplev	907	486	81	340	55	53,6	8,9	37,5	6,1
Felsted	1.038	646	75	317	52	62,2	7,2	30,5	5,0
Varnæs	428	365	2	61	7	85,3	0,5	14,2	1,6
Bovrup	352	250	28	74	3	71,0	8,0	21,0	0,9
Adsbøl og									
Gråsten	1.285	836	140	309	20	65,1	10,9	24,0	1,6
Kværs	502	289	74	139	40	57,6	14,7	27,7	8,0
Rinkenæs	805	448	148	209	32	55,7	18,4	25,9	4,0
Holbøl	815	465	141	209	58	57,1	17,3	25,6	7,1
Egvad	325	220	10	95	10	67,7	3,1	29,2	3,1
Hellevad	487	253	116	118	1	52,0	23,8	24,2	0,2
Bedsted	326	205	64	57	0	62,9	19,6	17,5	0,0

<i>F 1929</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Åbenrå med							
Kolstrup	4.385	2.756	998	631	62,9	22,8	14,3
Ø. Løgum	882	580	95	207	65,8	10,8	23,4
Løjt	1.226	687	186	353	56,0	15,2	28,8
Rise	1.135	684	129	322	60,3	11,4	28,3
Hjordkær	613	367	60	186	59,9	9,8	30,3
Bjolderup	803	473	92	238	58,9	11,5	29,6
Uge	308	123	98	87	39,9	31,8	28,3
Ensted	700	407	48	245	58,1	6,9	35,0
Kliplev	891	486	84	321	54,5	9,4	36,1
Felsted	1.092	661	59	372	60,5	5,4	34,1
Varnæs	435	357	1	77	82,1	0,2	17,7
Bovrup	349	247	21	81	70,8	6,0	23,2
Adsbøl og							
Gråsten	1.242	861	118	263	69,3	9,5	21,2
Kværns	500	288	51	161	57,6	10,2	32,2
Rinkenæs	791	463	108	220	58,5	13,7	27,8
Holbøl	793	438	128	227	55,2	16,1	28,7
Egvad	310	210	9	91	67,7	2,9	29,4
Hellevad	480	293	94	93	61,0	19,6	19,4
Bedsted	344	225	59	60	65,4	17,2	17,4

<i>F 1932</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Åbenrå med									
Kolstrup	4.858	3.144	972	742	38	64,7	20,0	15,3	0,8
Ø. Løgum	933	685	91	157	44	73,4	9,8	16,8	4,7
Løjt	1.273	768	200	305	9	60,3	15,7	24,0	0,7
Rise	1.210	799	163	248	2	66,0	13,5	20,5	0,2
Hjordkær	633	372	88	173	3	58,8	13,9	27,3	0,5
Bjolderup	896	597	95	204	0	66,6	10,6	22,8	0,0
Uge	345	169	99	77	1	49,0	28,7	22,3	0,3
Ensted	693	458	58	177	6	66,1	8,4	25,5	0,9
Kliplev	940	575	96	269	8	61,2	10,2	28,6	0,9
Felsted	1.152	758	92	302	40	65,8	8,0	26,2	3,5
Varnæs	448	379	3	66	43	84,6	0,7	14,7	9,6
Bovrup	342	244	38	60	19	71,3	11,1	17,6	5,6
Adsbøl og									
Gråsten	1.392	1.024	106	262	4	73,6	7,6	18,8	0,3
Kværns	547	333	66	148	4	60,9	12,1	27,1	0,7
Rinkenæs	861	502	135	224	6	58,3	15,7	26,0	0,7
Holbøl	839	515	143	181	23	61,4	17,0	21,6	2,7
Egvad	344	262	9	73	0	76,2	2,6	21,2	0,0
Hellevad	539	339	87	113	4	62,9	16,1	21,0	0,7
Bedsted	369	251	62	56	15	68,0	16,8	15,2	4,1

<i>F 1935</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Åbenrå med									
Kolstrup	5.500	3.535	1.236	729	92	64,3	22,5	13,3	1,7
Ø. Løgum	981	726	92	163	114	74,0	9,4	16,6	11,6
Løjt	1.361	831	296	234	60	61,1	21,7	17,2	4,4
Rise	1.269	823	198	248	63	64,9	15,6	19,5	5,0
Hjorkær	679	423	113	143	45	62,3	16,6	21,1	6,6
Bjolderup	913	620	132	161	20	67,9	14,5	17,6	2,2
Uge	355	173	134	48	1	48,7	37,7	13,6	0,3
Ensted	728	484	84	160	20	66,5	11,5	22,0	2,7
Kliplev	982	628	152	202	34	64,0	15,5	20,6	3,5
Felsted	1.200	881	130	189	97	73,4	10,8	15,8	8,1
Varnæs	450	370	9	71	53	82,2	2,0	15,8	11,8
Bovrup	362	282	32	48	76	77,9	8,8	13,3	21,0
Adsbøl og									
Gråsten	1.479	1.058	172	249	43	71,5	11,6	16,9	2,9
Kværs	548	344	91	113	38	62,8	16,6	20,6	6,9
Rinkenæs	917	540	190	187	25	58,9	20,7	20,4	2,7
Holbøl	929	584	193	152	55	62,9	20,8	16,4	5,9
Egvad	355	286	14	55	8	80,6	3,9	15,5	2,3
Hellevad	566	337	120	109	8	59,5	21,2	19,3	1,4
Bedsted	395	267	65	63	23	67,6	16,5	15,9	5,8

<i>F 1939</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Åbenrå med									
Kolstrup	5.984	4.127	1.509	348	146	69,0	25,2	5,8	2,4
Ø. Løgum	1.012	812	116	84	114	80,2	11,5	8,3	11,3
Løjt	1.387	936	353	98	133	67,5	25,5	7,1	9,6
Rise	1.224	932	228	64	92	76,1	18,6	5,2	7,5
Hjorkær	674	461	138	75	68	68,4	20,5	11,1	10,1
Bjolderup	927	704	141	82	38	75,9	15,2	8,8	4,1
Uge	365	195	144	26	6	53,4	39,5	7,1	1,6
Ensted	753	583	114	56	36	77,4	15,1	7,4	4,8
Kliplev	1.036	766	194	76	52	73,9	18,7	7,3	5,0
Felsted	1.205	971	156	78	134	80,6	12,9	6,5	11,1
Varnæs	427	385	21	21	102	90,2	4,9	4,9	23,9
Bovrup	386	319	38	29	104	82,6	9,8	7,6	26,9
Adsbøl og									
Gråsten	1.594	1.231	251	112	114	77,2	15,7	7,0	7,2
Kværs	548	378	113	57	50	69,0	20,6	10,4	9,1
Rinkenæs	934	624	219	91	45	66,8	23,4	9,7	4,8
Holbøl	964	705	201	58	73	73,1	20,9	6,0	7,6
Egvad	354	318	20	16	9	89,8	5,6	4,5	2,5
Hellevad	579	405	141	33	17	69,9	24,4	5,7	2,9
Bedsted	415	312	82	21	24	75,2	19,8	5,0	5,8

<i>F 1943</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Åbenrå med									
Kolstrup	6.457	4.517	1.940	211	70,0		30,0	3,3	
Ø. Løggum	1.051	867	184	108	82,5		17,5	10,3	
Løjt	1.389	946	443	89	68,1		31,9	6,4	
Rise	1.327	975	352	76	73,5		26,5	5,7	
Hjorkær	677	507	170	51	74,9		25,1	7,5	
Bjolderup	933	697	236	60	74,7		25,3	6,4	
Uge	375	208	167	7	55,5		44,5	1,9	
Ensted	807	640	167	52	79,3		20,7	6,4	
Kliplev	1.029	756	273	59	73,5		26,5	5,7	
Felsted	1.264	1.052	212	126	83,2		16,8	10,0	
Varnæs	449	400	49	81	89,1		10,9	18,0	
Bovrup	395	338	57	112	85,6		14,4	28,4	
Adsbøl og									
Gråsten	1.657	1.304	353	123	78,7		21,3	7,4	
Kværs	588	432	156	56	73,5		26,5	9,5	
Rinkenæs	968	662	306	44	68,4		31,6	4,5	
Holbøl	1.020	751	269	52	73,6		26,4	5,1	
Egvad	361	337	24	11	93,4		6,6	3,0	
Hellevad	585	421	164	20	72,0		28,0	3,4	
Bedsted	424	329	95	27	77,6		22,4	6,4	

<i>F 1945</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Åbenrå med							
Kolstrup	6.829	5.636	1.193		82,5		17,5
Ø. Løggum	1.105	839	266		75,9		24,1
Løjt	1.450	1.074	376		74,1		25,9
Rise	1.385	996	389		71,9		28,1
Hjorkær	702	534	168		76,1		23,9
Bjolderup	975	716	259		73,4		26,6
Uge	381	257	124		67,5		32,5
Ensted	820	701	119		85,5		14,5
Kliplev	1.121	782	339		69,8		30,2
Felsted	1.288	1.024	264		79,5		20,5
Varnæs	441	375	66		85,0		15,0
Bovrup	404	304	100		75,2		24,8
Adsbøl og							
Gråsten	1.728	1.378	350		79,7		20,3
Kværs	591	432	159		73,1		26,9
Rinkenæs	1.020	732	288		71,8		28,2
Holbøl	1.043	790	253		75,7		24,3
Egvad	373	329	44		88,2		11,8
Hellevad	593	473	120		79,8		20,2
Bedsted	414	335	79		80,9		19,1

<i>F 1947</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Åbenrå med							
Kolstrup	6.887	5.084	827	976	73,8	12,0	14,2
Ø. Løgum	1.079	810	59	210	75,1	5,5	19,4
Løjt	1.432	1.007	156	269	70,3	10,9	18,8
Rise	1.376	956	125	295	69,5	9,1	21,4
Hjordkær	707	520	46	141	73,6	6,5	19,9
Bjolderup	941	673	93	175	71,5	9,9	18,6
Uge	351	218	72	61	62,1	20,5	17,4
Ensted	834	644	49	141	77,2	5,9	16,9
Kliplev	1.098	787	77	234	71,7	7,0	21,3
Felsted	1.281	961	97	223	75,0	7,6	17,4
Varnæs	454	361	10	83	79,5	2,2	18,3
Bovrup	410	265	51	94	64,6	12,4	23,0
Adsbøl og							
Gråsten	1.749	1.340	163	246	76,6	9,3	14,1
Kværs	580	406	73	101	70,0	12,6	17,4
Rinkenæs	985	663	130	192	67,3	13,2	19,5
Holbøl	1.061	784	88	189	73,9	8,3	17,8
Egvad	345	299	3	43	86,7	0,9	12,4
Hellevad	597	453	46	98	75,9	7,7	16,4
Bedsted	405	307	45	53	75,8	11,1	13,1

<i>F 1950</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Åbenrå med							
Kolstrup	7.148	5.228	797	1.123	73,1	11,1	15,8
Ø. Løgum	1.066	709	61	296	66,5	5,7	27,8
Løjt	1.449	954	137	358	65,8	9,5	24,7
Rise	1.424	970	90	364	68,1	6,3	25,6
Hjordkær	719	501	31	187	69,7	4,3	26,0
Bjolderup	956	630	73	253	65,9	7,6	26,5
Uge	360	198	69	93	55,0	19,2	25,8
Ensted	875	623	36	216	71,2	4,1	24,7
Kliplev	1.123	716	69	338	63,8	6,1	30,1
Felsted	1.301	898	68	335	69,0	5,2	25,8
Varnæs	445	326	4	115	73,3	0,9	25,8
Bovrup	396	280	26	90	70,7	6,6	29,0
Adsbøl og							
Gråsten	1.776	1.322	98	356	74,4	5,5	20,1
Kværs	589	410	50	129	69,6	8,5	21,9
Rinkenæs	1.024	720	77	227	70,3	7,5	22,2
Holbøl	1.065	776	82	207	72,9	7,7	19,4
Egvad	361	289	3	69	80,1	0,8	19,1
Hellevad	607	421	45	141	69,4	7,4	23,2
Bedsted	430	307	36	87	71,4	8,4	20,2

<i>F 1953, 1</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Åbenrå med							
Kolstrup	7.823	5.575	1.002	1.246	71,3	12,8	15,9
Ø. Løgum	1.056	697	81	278	66,0	7,7	26,3
Løjt	1.515	948	179	388	62,6	11,8	25,6
Rise	1.505	1.011	122	372	67,2	8,1	24,7
Hjordkær	752	505	49	198	67,2	6,5	26,3
Bjolderup	993	642	95	256	64,7	9,6	25,7
Uge	376	193	91	92	51,3	24,2	24,5
Ensted	939	674	54	211	71,8	5,8	22,4
Kliplev	1.120	691	96	333	61,7	8,6	29,7
Felsted	1.324	901	117	306	68,1	8,8	23,1
Varnæs	441	310	5	126	70,3	1,1	28,6
Bovrup	402	268	35	99	66,7	8,7	24,6
Adsbøl og							
Gråsten	1.835	1.381	142	312	75,3	7,7	17,0
Kværs	623	370	70	183	59,4	11,2	29,4
Rinkenæs	1.045	706	113	226	67,6	10,8	21,6
Holbøl	1.106	786	112	208	71,1	10,1	18,8
Egvad	359	300	6	53	83,6	1,7	14,8
Hellevad	636	430	56	150	67,6	8,8	23,6
Bedsted	462	307	49	106	66,5	10,6	22,9

<i>F 1953, 2</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Åbenrå med							
Kolstrup	8.294	5.806	1.114	1.374	70,0	13,4	16,6
Ø. Løgum	1.093	737	80	276	67,4	7,3	25,3
Løjt	1.588	1.019	200	369	64,2	12,6	23,2
Rise	1.565	1.122	153	290	71,7	9,8	18,5
Hjordkær	797	574	75	148	72,0	9,4	18,6
Bjolderup	1.040	701	106	233	67,4	10,2	22,4
Uge	388	236	103	49	60,8	26,5	12,7
Ensted	978	689	72	217	70,4	7,4	22,2
Kliplev	1.201	799	124	278	66,5	10,3	23,2
Felsted	1.386	940	121	325	67,8	8,7	23,5
Varnæs	457	331	16	110	72,4	3,5	24,1
Bovrup	422	278	41	103	65,9	9,7	24,4
Adsbøl og							
Gråsten	1.904	1.418	169	317	74,5	8,9	16,9
Kværs	632	400	75	157	63,3	11,9	24,8
Rinkenæs	1.107	733	114	260	66,2	10,3	23,5
Holbøl	1.161	790	125	246	68,0	10,8	21,2
Egvad	368	317	8	43	86,1	2,2	11,7
Hellevad	675	447	79	149	66,2	11,7	22,1
Bedsted	472	330	55	87	69,9	11,7	18,4

<i>F 1957</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Abenrå med							
Kolstrup	8.474	6.126	1.049	1.299	72,3	12,4	15,3
Ø. Løgum	1.087	740	77	270	68,1	7,1	24,8
Løjt	1.624	1.034	174	416	63,7	10,7	25,6
Rise	1.586	1.128	150	308	71,1	9,5	19,4
Hjordkær	771	575	57	139	74,6	7,4	18,0
Bjolderup	1.036	717	110	209	69,2	10,6	20,2
Uge	394	219	107	68	55,6	27,2	17,2
Ensted	1.004	711	65	228	70,8	6,5	22,7
Kliplev	1.180	802	114	264	68,0	9,7	22,3
Felsted	1.358	996	114	248	73,3	8,4	18,3
Varnæs	464	318	12	134	68,5	2,6	28,9
Bovrup	430	289	34	107	67,2	7,9	24,9
Adsbøl og							
Gråsten	1.989	1.561	161	267	78,5	8,1	13,4
Kværs	627	401	71	155	64,0	11,3	24,7
Rinkenæs	1.129	798	113	218	70,7	10,0	19,3
Holbøl	1.152	794	132	226	68,9	11,5	19,6
Egvad	374	315	6	53	84,2	1,6	14,2
Hellevad	654	461	63	130	70,5	9,6	19,9
Bedsted	479	347	46	86	72,4	9,6	18,0

<i>F 1960</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Abenrå med							
Kolstrup	8.680	6.652	1.045	983	76,6	12,0	11,4
Ø. Løgum	1.098	796	72	230	72,5	6,6	20,9
Løjt	1.569	1.153	171	245	73,5	10,9	15,6
Rise	1.633	1.170	126	337	71,6	7,7	20,6
Hjordkær	784	598	60	126	76,3	7,7	16,0
Bjolderup	1.047	739	107	201	70,6	10,2	19,2
Uge	387	233	101	53	60,2	26,1	13,7
Ensted	1.031	744	61	226	72,2	5,9	21,9
Kliplev	1.193	866	99	228	72,6	8,3	19,1
Felsted	1.360	1.026	108	226	75,4	7,9	16,7
Varnæs	419	325	14	80	77,6	3,3	19,1
Bovrup	427	286	39	102	67,0	9,1	23,9
Adsbøl og							
Gråsten	2.039	1.639	151	249	80,4	7,4	12,2
Kværs	620	396	66	158	63,9	10,6	25,5
Rinkenæs	1.142	832	100	210	72,9	8,8	18,3
Holbøl	1.153	825	107	221	71,6	9,3	19,2
Egvad	380	307	6	67	80,8	1,6	17,6
Hellevad	648	460	65	123	71,0	10,0	19,0
Bedsted	495	366	46	83	73,9	9,3	16,8

<i>F 1964</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Abenrå med							
Kolstrup	9.440	7.174	1.040	1.226	76,0	11,0	13,0
Ø. Løggum	1.171	855	68	248	73,0	5,8	21,2
Løjt	1.681	1.268	182	231	75,4	10,8	13,8
Rise	1.792	1.366	133	293	76,2	7,4	16,4
Hjordkær	862	639	75	148	74,1	8,7	17,2
Bjolderup	1.082	782	123	177	72,3	11,4	16,3
Uge	397	233	114	50	58,7	28,7	12,6
Ensted	1.183	904	74	205	76,4	6,3	17,3
Kliplev	1.271	897	128	246	70,6	10,1	19,3
Felsted	1.414	1.042	109	263	73,7	7,7	18,6
Varnæs	449	345	10	94	76,8	2,2	21,0
Bovrup	441	330	40	71	74,8	9,1	16,1
Adsbøl og							
Gråsten	2.197	1.748	155	294	79,6	7,1	13,3
Kværs	669	439	74	156	65,6	11,1	23,3
Rinkenæs	1.241	927	108	206	74,7	8,7	16,6
Holbøl	1.209	888	113	208	73,4	9,3	17,2
Egvad	374	323	8	43	86,4	2,1	11,5
Hellevad	655	478	75	102	73,0	11,5	15,5
Bedsted	541	406	47	88	75,0	8,7	16,3

<i>F 1966</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Abenrå med							
Kolstrup	9.654	8.352		1.302	86,5		13,5
Ø. Løggum	1.188	943		245	79,4		20,6
Løjt	1.692	1.469		223	86,8		13,2
Rise	1.948	1.655		293	85,0		15,0
Hjordkær	894	735		159	82,2		17,8
Bjolderup	1.085	857		228	79,0		21,0
Uge	388	256		132	66,0		34,0
Ensted	1.245	1.089		156	87,5		12,5
Kliplev	1.298	1.059		239	81,6		18,4
Felsted	1.443	1.168		275	80,9		19,1
Varnæs	437	372		65	85,1		14,9
Bovrup	442	366		76	82,8		17,2
Rinkenæs,							
Adsbøl og							
Gråsten	3.492	3.007		485	86,1		13,9
Kværs	674	523		151	77,6		22,4
Holbøl	1.224	986		238	80,6		19,4
Egvad	370	326		44	88,1		11,9
Hellevad	670	556		114	83,0		17,0
Bedsted	571	505		66	88,4		11,6

<i>F 1968</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Åbenrå med							
Kolstrup	9.933	8.105	763	1.065	81,6	7,7	10,7
Ø. Løvgum	1.184	961	44	179	81,2	3,7	15,1
Løjt	1.673	1.403	132	138	83,9	7,9	8,2
Rise	1.906	1.622	85	199	85,1	4,5	10,4
Hjordkær	913	716	60	137	78,4	6,6	15,0
Bjolderup	1.074	844	98	132	78,6	9,1	12,3
Uge	396	252	95	49	63,6	24,0	12,4
Ensted	1.295	1.103	45	147	85,2	3,5	11,4
Kliplev	1.291	1.031	85	175	79,9	6,6	13,5
Felsted	1.443	1.133	69	241	78,5	4,8	16,7
Varnæs	443	375	5	63	84,7	1,1	14,2
Bovrup	428	351	25	52	82,0	5,8	12,1
Rinkenæs, Kværs, Adsbøl og							
Gråsten	4.168	3.463	225	480	83,1	5,4	11,5
Holbøl	1.250	955	95	200	76,4	7,6	16,0
Egvad	368	317	6	45	86,1	1,6	12,3
Hellevad	664	533	51	80	80,3	7,7	12,0
Bedsted	567	492	24	51	86,8	4,2	14,1

SOGNETAL FRA TØNDER AMT

1871 *Vælgere Danske Tyske*

Tønder		
Højer		
Højer lds.		
Tønder lds.	79	15
Ubjerg		
Abild	134	29
Løgumkloster	111	69
Løgumkloster lds.	67	11
Nr. Løgum	84	51
Højst	80	31
Ravsted	52	79
Hostrup	98	46
Bylderup	103	34
Burkal	160	63
Tinglev	111	66
Møgeltønder	212	12
Daler og Visby	228	3
Brede	195	11
Døstrup og		
Mjolden	311	1
Randerup,		
Hjerpsted,		
Skast og		
Emmerlev	320	6
Ballum	230	1
Rømpø	120	11

Tønder kreds 1874

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Tønder	650	35	246	369	5,4	37,8	56,8
Højer	215	27	88	100	12,6	40,9	46,5
Højer lds.	96	0	25	71	0,0	26,0	74,0
Tønder lds.							
Ubjerg	90	16	34	40	17,8	37,8	44,4
Ahild og Tønder landsogn	303	120	32	151	39,6	10,6	49,8
Løgumkloster	286	128	57	101	44,8	19,9	35,3
Løgumkloster lds.	103	55	8	40	53,4	7,8	38,8
Nr. Løgum	216	77	45	94	35,6	20,8	43,2
Højst	194	79	20	95	40,7	10,3	49,0
Ravsted	237	47	73	117	19,8	30,8	49,4
Høstrup	220	104	27	89	47,3	12,3	40,4
Bylderup	205	87	30	88	42,4	14,6	43,0
Burkal	362	109	30	223	30,1	8,3	61,6
Tinglev	324	111	46	167	34,3	14,2	51,5
Møgeltønder	254	200	16	38	78,7	6,3	15,0
Daler og Visby	287	196	2	89	68,3	0,7	31,0
Brede	263	200	9	54	76,0	3,4	20,6
Døstrup og Mjolden	304	268	2	34	88,2	0,7	11,2
Randerup, Hjerpsted og Skast	187	135	0	52	72,2	0,0	27,8
Emmerlev	232	189	2	41	81,5	0,9	17,7
Ballum	274	226	0	48	82,5	0,0	17,5
Rømø	226	148	16	62	65,5	7,1	27,4

1877	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Tønder	620	17	248	355	50	2,7	40,0	57,3	8,1
Højer	204	12	107	85		5,9	52,5	41,6	
Højer lds.	87	0	35	52		0,0	40,2	59,8	
Ubjerg	91	2	43	46	2	2,2	47,3	50,5	2,2
Abild og									
Tønder lds.	293	65	45	183		22,2	15,4	62,4	
Løgumkloster	292	125	76	91		42,8	26,0	31,2	
Løgumkl. lds.	91	47	12	32		51,6	13,2	35,2	
Nr. Løgum	210	59	65	86		28,1	31,0	39,9	
Højst	164	74	23	67		43,1	14,0	40,9	
Ravsted	206	0	72	134		0,0	35,0	65,0	
Hostrup	233	75	41	117	2	32,2	17,6	50,2	0,9
Bylderup	215	62	25	128		28,8	11,6	59,5	
Burkal	349	69	40	240		19,8	11,5	68,7	
Tinglev	316	65	64	187		20,6	20,3	59,1	
Møgeltønder	244	167	13	64	1	68,4	5,3	26,2	0,4
Daler-									
Visby	251	176	2	73		70,1	0,8	29,1	
Brede	261	172	6	83		65,9	2,3	31,8	
Døstrup-									
Mjolden	243	213	4	26		87,7	1,6	10,7	
Randerup	53	48	0	5		90,6	0,0	9,4	
Hjerpsted-									
Skast	131	90	0	41		68,7	0,0	31,3	
Emmerlev	219	157	8	54		71,7	3,7	24,6	
Ballum	234	196	0	38		83,8	0,0	16,2	
Rømø	218	129	15	74		59,2	6,9	33,9	

<i>1878</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Tønder	640	12	323	305	7	1,9	50,5	47,7	1,1
Højer	211	9	97	105		4,3	46,0	49,7	
Højer lds.	85	0	43	42			50,6	49,4	
Tønder lds.	91	29	19	43	1	31,9	20,9	47,2	1,1
Ubjerg	93	0	45	48			48,4	51,6	
Abild	201	23	32	146	2	11,4	15,9	72,7	1,0
Løgumkloster	280	103	65	112		36,8	23,2	40,0	
Løgumkloster lds.	86	40	15	31		46,5	17,4	36,1	
Nr.Løgum	209	51	71	87		24,4	34,0	41,6	
Højst	168	56	30	82		33,3	17,9	48,8	
Ravsted	212	0	66	146		0,0	31,1	68,9	
Hostrup	227	56	37	134		24,7	16,3	59,0	
Bylderup	202	26	25	151		12,9	12,4	74,7	
Burkal	340	32	42	266		9,4	12,4	78,2	
Tinglev	302	16	69	217		5,3	22,8	71,9	
Møgeltønder	253	172	20	61		68,0	7,9	24,1	
Daler og Visby	278	176	4	98		63,3	1,4	35,3	
Brede	249	152	13	84		61,0	5,2	33,8	
Døstrup og Mjolden	250	207	5	38		82,8	2,0	15,2	
Randerup, Hjørpsted og Skast	178	136	1	41		76,4	0,6	23,0	
Emmerlev	214	150	7	57		70,1	3,3	26,6	
Ballum	240	181	5	54		75,4	2,1	22,5	
Rømø	209	115	13	81		55,0	6,2	38,8	

<i>1881</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Tønder	681	16	331	334	2,3	48,6	49,1
Højer	184	5	85	94	2,7	46,2	51,1
Højer lds.	83	0	33	50	0,0	39,8	60,2
Tønder lds.	82	27	13	42	32,9	15,9	51,2
Ubjerg	84	0	27	57	0,0	32,1	67,9
Abild	183	28	30	125	15,3	16,4	68,3
Løgumkloster	237	76	70	91	32,1	29,5	38,4
Løgumkloster lds.	72	27	15	30	37,5	20,8	41,7
Nr. Løgum	228	32	61	135	14,0	26,8	59,2
Højst	169	49	27	93	29,0	16,0	55,0
Ravsted	204	1	39	164	0,5	19,1	80,4
Hostrup	214	70	31	113	32,7	14,5	52,8
Bylderup	184	44	14	126	23,9	7,6	68,5
Burkal	323	29	36	258	9,0	11,1	79,9
Tinglev	291	16	54	221	5,5	18,6	75,9
Møgeltønder	227	148	18	61	65,2	7,9	26,9
Daler og Visby	241	140	2	99	58,1	0,8	41,1
Brede	232	141	14	77	60,8	6,0	33,2
Døstrup og Mjolden	227	148	18	61	65,2	7,9	26,9
Randerup, Hjerpsted og Skast	151	101	0	50	66,9	0,0	33,1
Emmerlev	196	110	9	77	56,1	4,6	39,3
Ballum	215	176	0	39	81,9	0,0	18,1
Rømpø	203	103	11	89	50,7	5,4	43,9

<i>1884, I</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Tønder	647	12	386	249	1,9	59,7	38,5
Tønder slotsgrund	21	0	19	2	0,0	90,5	9,5
Højer	185	13	70	102	7,0	37,8	55,1
Højer lds.	83	0	32	51	0,0	38,6	61,4
Tønder lds.	101	31	14	56	30,7	13,9	55,4
Ubjerg	84	0	44	40	0,0	52,4	47,6
Abild	185	26	32	127	14,1	17,3	68,6
Løgumkloster	240	64	99	77	26,7	41,3	32,1
Løgumkloster lds.	72	28	19	25	38,9	26,4	34,7
Nr. Løgum	219	40	83	96	18,3	37,9	43,8
Højst	182	46	41	95	25,3	22,5	52,2
Ravsted	215	0	47	168	0,0	21,9	78,1
Høstrup	205	38	40	127	18,5	19,5	62,0
Bylderup	189	66	15	108	34,9	7,9	57,1
Burkal	302	11	23	268	3,6	7,6	88,8
Tinglev	303	4	64	235	1,3	21,1	77,6
Møgeltonder	217	129	10	78	59,4	4,6	36,0
Daler og Visby	213	126	4	83	59,1	1,9	39,0
Brede	242	114	21	107	47,1	8,7	44,2
Døstrup og Mjolden	202	136	3	63	67,3	1,5	31,2
Randerup, Hjerpsted og Skast	149	83	0	66	55,7	0,0	44,3
Emmerlev	187	79	23	85	42,2	12,3	45,5
Ballum	199	138	0	61	69,3	0,0	30,7
Rømø	189	61	17	111	32,3	9,0	58,7

<i>1884, 2</i>	<i>Vælgere Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Tønder	647	460	187	71,1	28,9	
Tønder slotsgrund	21	19		90,5	9,5	
Højer	185	113	72	61,1	38,9	
Højer lds.	83	44	39	53,0	47,0	
Tønder lds.	101	13	88	12,9	87,1	
Ubjerg	84	48	36	57,1	42,9	
Abild	185	45	140	24,3	75,7	
Løgumkloster	240	129	111	53,8	46,2	
Løgumkloster lds.	72	21	51	29,2	70,8	
Nr. Løgum	219	61	154	28,4	71,6	
Højst	182	61	121	33,5	66,5	
Ravsted	215	61	154	28,4	71,6	
Hostrup	205	51	154	24,9	75,1	
Bylderup	189	28	161	14,8	85,2	
Burkal	302	55	247	18,2	81,8	
Tinglev	303	112	191	37,0	63,0	
Møgeltønder	217	13	204	6,0	94,0	
Daler og Visby	213	10	203	4,7	95,3	
Brede	242	26	216	10,7	89,3	
Døstrup og Mjolden	202	2	200	1,0	99,0	
Randerup, Hjerpsted og Skast	149	1	148	0,7	99,3	
Emmerlev	187	21	166	11,2	88,8	
Ballum	199	2	197	1,0	99,0	
Rønmø	189	21	168	11,1	88,9	

<i>1887</i>	<i>Vælgere Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Tønder	736	535	201	72,7	27,3	
Højer	180	119	61	66,1	33,9	
Højer Ids. og Ubjerg	174	123	51	70,7	29,3	
Tønder Ids.	80	26	54	32,5	67,5	
Abild	182	65	117	35,7	64,3	
Løgumkloster	254	153	101	60,2	39,8	
Løgumkloster Iids.	75	18	57	24,0	76,0	
Nr. Løgum	210	93	117	44,3	55,7	
Højst	168	61	107	36,3	63,7	
Ravsted	202	67	135	33,2	66,8	
Hostrup	193	51	142	26,4	73,6	
Bylderup	194	44	150	22,7	77,3	
Burkal	300	86	214	28,7	71,3	
Tinglev	299	132	167	44,1	55,9	
Møgeltønder	209	10	199	4,8	95,2	
Daler og Visby	209	25	184	12,0	88,0	
Brede	259	30	229	11,6	88,4	
Døstrup og Mjolden	191	6	185	3,1	96,9	
Randerup, Hjerpsted og Skast	141	6	135	4,3	95,7	
Emmerlev	184	21	163	11,4	88,6	
Ballum	194	9	185	4,6	95,4	
Rønmø	187	19	168	10,2	89,8	

1890	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Tønder	698	19	482	197	32	2,7	69,1	28,2	4,6
Tønder slotsgrund	26	0	23	3		0,0	88,5	11,5	
Højer	180	9	104	67	3	5,0	57,8	37,2	1,7
Højer lds.	77	1	57	19		1,3	74,0	24,7	
Tønder lds.	81	40	23	18		49,4	28,4	22,2	
Ubjerg	91	1	65	25		1,1	71,4	27,5	
Abild	182	47	57	78	2	25,8	31,3	42,9	1,1
Løgumkloster	261	71	149	41		27,2	57,1	15,7	
Løgumkloster lds.	82	41	18	23		50,0	22,0	28,0	
Nr. Løgum	200	44	95	61		22,0	47,5	30,5	
Højst	167	62	54	51		37,1	32,3	30,8	
Ravsted	189	50	76	63		26,5	40,2	33,3	
Hostrup	205	69	71	65		33,7	34,6	31,7	
Bylderup	201	90	39	72		44,8	19,4	35,8	
Burkal	280	58	72	150		20,7	25,7	53,6	
Tinglev	307	63	129	115	1	20,5	42,0	37,5	
Møgeltønder	218	148	9	61		67,9	4,1	28,0	
Daler og Visby	215	141	21	53		65,6	9,8	24,6	
Brede	261	137	53	71		52,5	20,3	27,2	
Døstrup og Mjolden	196	156	13	27		79,6	6,6	13,8	
Randerup, Hjerpsted og Skast	134	102	2	30		76,1	1,5	22,4	
Emmerlev	173	104	30	39		60,1	17,3	22,6	
Ballum	173	151	10	12		87,3	5,8	6,9	
Rømø	159	96	25	38		60,4	15,7	23,9	

1893	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Tønder	699	21	473	205	86	3,0	67,7	29,3	12,3
Tønder slotsgrund	25	0	20	5	1	0,0	80,0	20,0	4,0
Højer	209	6	127	76	5	2,9	60,8	36,4	2,4
Højer lds.	81	0	66	15		0,0	81,5	18,5	
Tønder lds.	61	38	18	5		62,3	29,5	8,2	
Ubjerg	112	0	59	53	2	0,0	52,7	47,3	
Abild	189	45	61	83	1	23,8	32,3	43,9	0,5
Løgumkloster	244	65	120	59	5	26,6	49,2	24,2	2,0
Løgumkloster lds.	84	39	15	30	2	46,4	17,9	35,7	2,4
Nr. Løgum	200	42	78	80		21,0	39,0	40,0	
Højst	164	52	64	48		31,7	39,0	29,3	
Ravsted	204	43	74	87		21,1	36,3	42,6	
Hostrup	218	63	79	76	2	28,9	36,2	34,9	0,9
Bylderup	206	82	49	75		39,8	23,8	36,4	
Burkal	286	30	80	176	2	10,5	28,0	61,5	0,7
Tinglev	310	25	144	141	1	8,1	46,5	45,5	0,3
Møgeltønder	215	141	17	57		65,6	7,9	26,5	
Daler og Visby	233	161	31	41		69,1	13,3	17,6	
Brede	255	142	55	58		55,7	21,6	22,7	
Døstrup og Mjolden	213	170	20	23	2	79,8	9,4	10,8	0,9
Randerup, Hjerpsted og Skast	128	95	5	28		74,2	3,9	21,9	
Emmerlev	181	92	27	62	3	50,8	14,9	34,3	1,7
Ballum	172	136	13	23		79,1	7,6	13,4	
Rømø	143	76	20	47		53,1	14,0	32,9	

<i>1898</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Socdem.</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>S.</i>
Tønder	718	13	375	330	43	1,8	52,2	46,0	6,0
Højer	218	7	133	78	2	3,2	61,0	35,8	0,9
Højer lds.	89	0	60	29		0,0	67,4	32,6	
Tønder lds.	79	33	24	22		41,8	30,4	27,8	
Ubjerg	81	2	53	26	2	2,5	65,4	32,1	2,5
Abild	193	55	49	89	2	28,5	25,4	46,1	1,0
Løgumkloster	259	54	138	67	17	20,8	53,3	25,9	6,6
Løgumkloster lds.	89	44	12	33		49,4	13,5	37,1	
Nr. Løgum	206	36	77	93		17,5	37,4	45,1	
Højst	189	56	63	70	1	29,6	33,3	37,1	0,5
Ravsted	203	19	80	104		9,4	39,4	51,2	
Hostrup	195	51	66	78	10	26,2	33,8	40,0	5,1
Bylderup	199	66	50	83		33,2	25,1	41,7	
Burkal	278	18	63	197		6,5	22,7	70,8	
Tinglev	318	20	120	178		6,3	37,7	56,0	
Møgeltønder	215	147	22	46		68,4	10,2	21,4	
Daler og Visby	270	196	31	43	3	72,6	11,5	15,9	1,1
Brede	279	179	55	45		64,2	19,7	16,1	
Døstrup og Mjolden	247	193	25	29		78,1	10,1	11,8	
Randerup, Hjørpsted og Skast	138	111	5	22		80,4	3,6	16,0	
Emmerlev	193	109	23	61		56,5	11,9	31,6	
Ballum	211	170	12	29	1	80,6	5,7	13,7	0,5
Rømø	145	65	31	49		44,8	21,4	33,8	

1903	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Tønder	792	28	439	325	78	3,5	55,4	41,1	9,8
Højer	243	3	157	83	20	1,2	64,6	34,2	8,2
Højer lds.	92	0	51	41	16	0,0	55,4	44,6	17,4
Tønder lds.	81	29	23	29	3	35,8	28,4	35,8	3,7
Ubjerg	82	1	52	29	9	1,2	63,4	35,4	11,0
Abild	192	40	61	91	1	20,8	31,8	47,4	0,5
Løgumkloster	286	68	123	95	27	23,8	43,0	33,2	9,4
Løgumkloster lds.	94	41	23	30	1	43,6	24,5	31,9	1,1
Nr. Løgum	200	42	82	76		21,0	41,0	38,0	
Højst	187	45	70	72		24,1	37,4	38,5	
Ravsted	195	16	68	111		8,2	34,9	56,9	
Hostrup	202	43	77	82	13	21,3	38,1	40,6	6,4
Bylderup	202	74	67	61		36,6	33,2	30,2	
Burkal	284	16	63	205	4	5,6	22,2	72,2	1,4
Tinglev	355	16	180	159		4,5	50,7	44,8	
Møgelønder	257	164	37	56	19	63,8	14,4	21,8	7,4
Daler og Visby	266	167	49	50	10	62,8	18,4	18,8	3,8
Brede	284	156	74	54	3	54,9	26,1	19,0	1,1
Døstrup og Mjolden	250	199	32	19		79,6	12,8	7,6	
Randerup, Hjørpsted og Skast	146	107	10	29		73,3	6,8	19,9	
Emmerlev	195	108	29	58	18	55,4	14,9	29,7	9,2
Ballum	205	158	17	30		77,1	8,3	14,6	
Rømø	154	59	53	42		38,3	34,4	27,3	

1907	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Tønder	868	41	569	258	84	4,7	65,6	29,7	9,7
Højer	239	10	156	73	3	4,2	65,3	30,5	1,3
Højer lds.	91	0	52	39		0,0	57,1	42,9	
Tønder lds.	81	31	34	16	1	24,7	41,8	33,5	2,1
Ubjerg	88	2	60	26	1	2,3	68,2	29,5	1,1
Abild	194	48	81	65	5	24,7	41,8	33,5	2,1
Løgumkloster	288	78	155	55	16	27,1	53,8	19,1	5,6
Løgumkloster lds.	91	46	32	13		50,5	35,2	14,3	
Nr. Løgum	201	53	106	42	1	26,4	52,7	20,9	0,5
Højst	175	62	73	40	1	35,4	41,7	22,9	0,6
Ravsted	192	53	95	44		27,6	49,5	22,9	
Hostrup	200	71	90	39	4	35,5	45,0	19,5	2,0
Bylderup	192	68	72	52		35,4	37,5	27,1	
Burkal	280	27	148	105	1	9,6	52,9	37,5	0,4
Tinglev	375	23	218	134	8	6,1	58,1	35,8	2,1
Møgeltønder	247	180	31	36	4	72,8	12,6	14,6	1,6
Daler og Visby	242	176	44	22	4	72,7	18,2	9,1	1,7
Brede	274	170	70	34	3	62,0	25,5	12,5	1,1
Døstrup og Mjolden	234	190	32	12		81,2	13,7	5,1	
Randerup, Hjørpsted og Skast	80	61	6	13		76,3	7,5	16,3	
Emmerlev	233	130	43	60	10	55,8	18,5	25,8	4,3
Ballum	199	160	21	18		80,4	10,6	9,0	
Rømø	156	58	49	49		37,2	31,4	31,4	

1912	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Socdem.	Danske	Tyske	Passive	S.
Tønder	976	79	687	210	113	8,1	70,4	21,5	11,6
Højer	269	4	200	65	22	1,5	74,3	24,2	8,2
Højer lds.	95	1	73	21	2	1,1	76,8	22,1	2,1
Tønder lds.	76	38	27	11	1	50,0	35,5	14,5	1,3
Ubjerg	89	1	76	12	1	1,1	85,4	13,5	1,1
Abild	183	59	89	35	4	32,2	48,6	19,1	2,2
Løgumkloster	280	85	169	26	18	30,4	60,4	9,3	6,4
Løgumkloster lds.	100	50	37	13		50,0	37,0	13,0	
Nr. Løgum	216	59	119	38		27,3	55,1	17,6	
Højst	189	77	90	22	2	40,7	47,6	11,6	1,1
Ravsted	221	74	104	43	5	35,5	47,1	19,5	2,3
Hostrup	199	67	102	30	6	33,7	51,3	15,0	3,0
Bylderup	201	68	86	47	2	33,8	42,8	23,4	1,0
Burkal	328	33	214	81	3	10,1	65,2	24,7	0,9
Tinglev	396	63	250	83	6	15,9	63,1	21,0	1,5
Møgeltonder	249	164	41	44	28	65,9	16,5	17,7	11,2
Daler og Visby	255	190	38	27	8	74,5	14,9	10,6	3,1
Brede	278	174	75	29	4	62,6	27,0	10,4	1,4
Døstrup og Mjolden	249	200	32	17		80,3	12,9	6,8	
Randerup, Hjerpsted og Skast	90	78	4	8		86,7	4,4	8,9	
Emmerlev	245	159	40	46	16	64,9	16,3	18,8	
Ballum	194	148	16	30	2	76,3	8,2	15,5	1,0
Rønmø	144	60	60	24		41,7	41,7	16,6	1,1

Nationalforsamlingsvalget den 19. januar 1919

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Tønder	2.855		2.322	533		81,3	18,7
Højer	643		505	138		78,5	21,5
Højer lds.	203		140	63		69,0	31,0
Tønder lds.	176		65	111		36,9	63,1
Ubjerg	191		164	27		85,9	14,1
Abild	593		237	356		40,0	50,0
Løgumkloster	807		456	351		56,5	43,5
Løgumkloster lds.	222		42	180		18,9	81,1
Nr. Løgum	513		155	358		30,2	69,8
Højst	424		200	224		47,2	52,8
Ravsted	496		224	272		45,2	54,8
Hostrup	483		231	252		47,8	52,2
Bylderup	428		165	263		38,6	61,4
Burkal	801		313	488		39,1	60,9
Tinglev	997		544	453		54,6	45,4
Møgeltønder	629		124	505		19,7	80,3
Daler og Visby	595		63	532		10,6	89,4
Brede	670		105	565		15,7	64,3
Døstrup	459		35	424		7,6	92,4
Mjolden	171		10	161		5,9	94,1
Randerup og Skast	204		6	198		2,9	97,1
Hjerpsted	109		6	103		5,5	94,5
Emmerlev	468		64	404		13,7	86,3
Ballum	506		20	486		4,0	96,0
Rønmø	356		53	303		14,9	85,1

A 1920, 1 med tilrejsende

	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Tønder	3.507	750	2.448	309	21,4	69,8	8,8
Højer	876	219	581	76	25,0	66,3	8,7
Højer lds.	233	74	119	40	31,8	51,1	17,1
Tønder lds.	335	165	129	41	49,3	38,5	12,2
Ubjerg	279	43	215	21	15,4	77,1	7,5
Åbild	690	402	219	69	58,3	31,7	10,0
Løgumkloster	1.151	542	516	93	47,1	44,8	8,1
Løgumkloster lds.	306	234	53	19	76,5	17,3	6,2
Nr. Løgum	697	363	227	107	52,1	32,6	15,3
Højst	546	282	203	61	51,6	37,2	11,2
Ravsted	656	354	236	66	54,0	36,0	10,0
Hostrup	627	299	285	43	47,7	45,5	6,8
Bylderup	612	348	204	60	56,9	33,3	9,8
Burkal	1.009	445	422	142	44,1	41,8	14,1
Tinglev	1.116	433	568	115	38,8	50,9	10,3
Møgeltønder	904	712	113	179	78,8	12,5	19,7
Daler	445	344	68	33	77,3	15,3	7,4
Visby	485	415	48	22	85,6	9,9	4,5
Brede	1.015	794	138	83	78,2	13,6	8,2
Døstrup	608	536	28	44	88,2	4,6	7,2
Mjolden	260	227	7	26	87,3	2,7	10,0
Randerup	153	130	8	15	85,0	5,2	9,8
Hjerpsted	168	136	20	12	81,0	11,9	7,1
Skast	193	176	3	14	91,2	1,6	7,2
Emmerlev	707	563	89	55	79,6	12,6	7,8
Ballum	781	708	30	43	90,7	3,8	5,5
Rømø	676	514	92	70	76,0	13,6	10,4

<i>F 1920</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>				<i>Danske Tyske Passive</i>		
Tønder	2.216	841	806	569	38,0	36,4	25,6
Højer	564	133	268	163	23,6	47,5	28,9
Højer lds.	168	30	62	76	17,9	36,9	45,2
Tønder lds.	226	103	44	79	45,6	19,5	34,9
Ubjerg	158	27	82	49	17,1	51,9	31,0
Abild	476	222	65	189	46,6	13,7	39,7
Løgumkloster	780	328	157	295	42,1	20,1	37,8
Løgumkloster lds.	198	130	15	53	65,7	7,6	26,7
Nr. Løgum	442	149	80	213	33,7	18,1	48,2
Højst	352	173	92	87	49,1	26,1	24,8
Ravsted	450	207	120	123	46,0	26,7	27,3
Hostrup	429	216	117	96	50,3	27,3	22,4
Bylderup	379	189	78	112	49,9	20,6	29,6
Burkal	763	280	173	310	36,7	22,7	40,6
Tinglev	888	325	219	344	36,6	24,7	38,7
Møgeltønder	613	462	23	128	75,4	3,8	20,8
Daler	295	218	18	59	73,9	6,1	20,0
Visby	298	223	3	72	74,8	1,0	24,2
Brede	667	475	8	184	71,2	1,2	27,6
Døstrup	425	335	1	89	78,8	0,2	20,8
Mjolden	172	143	2	27	83,1	1,2	15,7
Randerup	102	66	0	36	64,7	0,0	35,3
Hjerpsted	115	88	1	26	76,5	0,9	22,6
Skast	121	95	0	26	78,5	0,0	21,5
Emmerlev	462	330	29	103	71,4	6,3	22,3
Ballum	483	374	3	106	77,4	0,6	21,9
Rømpø	406	209	3	194	51,5	0,7	47,8

<i>F 1924</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Tønder	2.674	1.299	930	445	48,6	34,8	16,6
Højer	588	215	244	129	36,6	41,5	21,9
Højer lds.	183	75	64	44	41,0	35,0	24,0
Tønder lds.	248	145	41	62	58,5	16,5	25,0
Ubjerg	226	85	93	48	37,6	41,2	21,2
Abild	470	219	66	185	46,6	14,0	39,4
Løgumkloster	792	366	169	257	46,2	21,3	32,5
Løgumkloster lds.	231	129	8	94	55,8	3,5	40,7
Nr. Løgum	450	145	74	231	32,2	16,4	51,3
Højst	343	137	70	136	39,9	20,4	39,7
Ravsted	471	198	94	179	42,0	20,0	38,0
Hostrup	427	241	90	96	56,4	21,1	22,5
Bylderup	399	161	63	175	40,4	15,8	43,9
Burkal	853	339	166	348	39,7	19,5	40,8
Tinglev	1.069	483	251	335	45,2	23,5	31,3
Møgeltønder	579	443	20	116	76,5	3,5	20,0
Daler	311	202	10	99	65,0	3,2	31,8
Visby	281	226	2	53	80,4	0,7	18,9
Brede	693	514	12	167	74,2	1,7	24,1
Døstrup	460	342	1	117	74,3	0,2	25,4
Mjolden	156	128	0	28	82,1	0,0	17,9
Randerup	97	66	0	31	68,0	0,0	32,0
Hjerpsted	121	108	0	13	89,3	0,0	10,7
Skast	128	88	4	36	68,8	3,1	28,1
Emmerlev	458	270	23	165	59,0	5,0	36,0
Ballum	515	347	5	163	67,4	1,0	31,6
Rømø	400	187	3	210	46,8	0,8	52,4

1926	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	Selvstp.	Danske	Tyske	Passive	S.
Tønder	2.994	1.486	1.060	448	40	49,6	35,4	15,0	1,3
Højer	605	224	279	102	8	37,0	46,1	16,9	1,3
Højer lds.	250	87	88	75	8	34,8	35,2	30,0	3,2
Tønder lds.	275	168	48	59	12	61,1	17,5	21,4	4,4
Ubjerg	224	88	93	43	2	39,3	41,5	19,2	0,9
Abild	493	265	99	129	28	53,8	20,1	26,1	5,7
Løgumkloster	832	408	236	188	18	49,0	28,4	22,6	2,2
Løgumkloster lds.	223	157	12	54	40	70,4	5,4	24,2	17,9
Nr. Løgum	548	246	141	161	20	44,9	25,7	29,4	3,6
Højst	391	193	93	105	10	49,4	23,8	26,8	2,6
Ravsted	511	224	158	129	31	43,8	30,9	25,3	6,1
Hostrup	456	262	114	80	15	57,5	25,0	17,5	3,3
Bylderup	445	228	103	114	22	51,2	23,1	25,6	4,9
Burkal	939	405	274	260	42	43,1	29,2	27,7	4,5
Tinglev	1.192	600	323	269	53	50,3	27,1	22,6	4,4
Møgeltpønder	673	483	37	153	36	71,8	5,5	22,7	5,3
Daler	295	251	12	32	8	85,1	4,1	10,8	2,7
Visby	350	256	3	91	7	73,1	0,9	26,0	2,0
Brede	762	593	25	144	36	77,8	3,3	18,9	4,7
Døstrup	474	392	4	78	18	82,7	0,8	16,5	3,8
Mjolden	156	134	2	20	1	85,9	1,3	12,8	0,6
Randerup	100	84	1	15	3	84,0	1,0	15,0	3,0
Hjerpsted	132	117	0	15	0	88,6	0,0	11,4	0,0
Skast	150	101	10	39	17	67,3	6,7	26,0	11,3
Emmerlev	499	326	41	132	7	65,3	8,2	26,5	1,4
Ballum	550	393	10	147	1	71,5	1,8	26,7	0,2
Rømø	502	285	7	210	4	56,8	1,4	41,8	0,8

1929	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Tønder	2.935	1.563	1.037	335	53,3	35,3	11,4
Højer	623	227	287	109	36,4	46,1	17,5
Højer lds.	209	96	80	33	45,9	38,3	15,8
Tønder lds.	291	169	42	80	58,1	14,4	27,5
Ubjerg	216	83	100	33	38,4	46,3	15,3
Abild	510	238	85	187	46,7	16,7	36,6
Løgumkloster	840	431	231	178	51,3	27,5	21,2
Løgumkloster lds.	236	156	18	62	66,1	7,6	26,3
Nr. Løgum	539	262	141	136	48,6	26,2	25,2
Højst	435	201	109	125	46,2	25,1	28,7
Ravsted	529	247	173	109	46,7	32,7	20,6
Hostrup	468	276	112	80	59,0	23,9	17,1
Bylderup	413	218	117	78	52,8	28,3	18,9
Burkal	953	435	267	251	45,6	28,0	26,4
Tinglev	1.174	611	292	271	52,0	24,9	23,1
Møgeltønder	601	428	45	128	71,2	7,5	21,3
Daler	302	221	13	68	73,2	4,3	22,5
Visby	304	249	3	52	81,9	1,0	17,1
Brede	756	553	21	182	73,1	2,8	24,1
Døstrup	457	378	13	66	82,7	2,8	14,5
Mjolden	158	123	0	35	77,8	0,0	22,2
Randerup	100	71	3	26	71,0	3,0	26,0
Hjerpsted	124	96	2	26	77,4	1,6	21,0
Skast	138	99	5	34	71,7	3,6	24,6
Emmerlev	480	313	35	132	65,2	7,3	27,5
Ballum	511	371	10	130	72,6	2,0	25,4
Rømø	409	213	12	184	52,1	2,9	45,0

1932	Vælgere	Danske	Tyske	Passive	DNSAP	Danske	Tyske	Passive	DNSAP
Tønder	3.004	1.662	965	377	14	55,3	32,1	12,5	0,5
Højer	650	261	283	106	6	40,2	43,5	16,3	0,9
Højer lds.	208	96	72	40	2	46,2	34,6	19,2	1,0
Tønder lds.	319	177	49	93	1	55,5	15,4	29,2	0,3
Ubjerg	223	87	101	35	3	39,0	45,3	15,7	1,3
Abild	498	287	90	121	0	57,6	18,1	24,3	0,0
Løgumkloster	868	493	202	173	3	56,8	23,3	19,9	0,3
Løgumkloster lds.	265	181	21	63	0	68,3	7,9	23,8	0,0
Nr. Løgum	601	339	127	135	1	56,4	21,1	22,5	0,2
Højst	505	275	125	105	4	54,5	24,8	20,7	0,8
Ravsted	577	292	155	130	18	50,6	26,9	22,5	3,1
Hostrup	516	332	116	68	5	64,3	22,5	13,2	1,0
Bylderup	494	276	102	116	3	55,9	20,6	23,5	0,6
Burkal	993	454	294	245	23	45,7	29,6	24,7	2,3
Tinglev	1.217	664	297	256	9	54,6	24,4	21,0	0,7
Møgeltønder	629	477	30	122	0	75,8	4,8	19,4	0,0
Daler	317	243	12	62	1	76,7	3,8	19,5	0,3
Visby	371	282	7	82	0	76,0	1,9	22,1	0,0
Brede	809	604	20	185	8	74,7	2,5	22,9	1,0
Døstrup	500	400	12	88	2	80,0	2,4	17,6	0,4
Mjolden	171	152	3	16	0	88,9	1,8	9,3	0,0
Randerup	96	74	4	18	0	77,1	4,2	18,8	0,0
Hjerpsted	130	110	2	18	0	84,6	1,5	13,9	0,0
Skast	128	96	3	29	0	75,0	2,3	22,7	0,0
Emmerlev	480	344	58	78	0	71,7	12,1	16,2	0,0
Ballum	524	412	14	98	1	78,6	2,7	18,7	0,2
Rømpø	440	276	16	148	0	62,7	3,6	33,6	0,0

<i>1935</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Tønder	3.422	1.924	1.157	341	53	56,2	33,8	10,0	1,5
Højer	672	266	343	63	10	39,6	51,0	9,4	1,5
Højer lds.	214	101	84	29	4	47,2	39,3	13,5	1,9
Tønder lds.	133	83	24	26	4	62,4	18,0	19,6	3,0
Ubjerg	245	96	132	17	2	39,2	53,9	6,9	0,8
Abild	521	303	130	88	24	58,2	25,0	16,8	4,6
Løgumkloster	948	543	251	154	32	57,3	26,5	16,2	3,4
Løgumkloster lds.	269	196	21	52	57	72,9	7,8	19,3	21,2
Nr. Løgum	663	359	198	106	48	54,1	29,9	16,0	7,2
Højst	542	334	136	72	51	61,6	25,1	13,3	9,4
Ravsted	604	338	185	81	60	56,0	30,6	13,4	9,9
Hostrup	529	345	137	47	27	65,2	25,9	8,9	5,1
Bylderup	509	308	120	81	42	60,5	23,6	15,9	8,3
Burkal	1.079	531	352	196	50	49,2	32,6	18,2	4,6
Tinglev	1.283	673	402	208	30	52,5	31,3	16,2	2,3
Møgeltønder	670	510	45	115	39	76,1	6,7	17,2	5,8
Daler	329	247	21	61	7	75,1	6,4	18,5	2,1
Visby	377	302	4	71	19	80,1	1,1	18,8	5,0
Brede	832	614	31	187	73	73,8	3,7	22,5	8,8
Døstrup	510	386	19	105	52	75,7	3,7	20,6	10,2
Mjolden	178	155	4	19	4	87,1	2,2	10,7	2,2
Randerup	99	66	4	29	2	66,7	4,0	29,3	2,0
Hjerpsted	129	108	4	17	9	83,7	3,1	13,2	7,0
Skast	136	105	4	27	19	77,2	2,9	19,9	14,0
Emmerlev	498	381	68	49	4	76,5	13,7	9,8	0,8
Ballum	543	413	12	118	8	76,1	2,2	21,7	1,5
Rømmø	434	266	15	153	2	61,3	3,5	35,2	0,5

<i>F 1939</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>DNSAP</i>
Tønder	3.528	2.114	1.207	207	71	59,9	34,2	5,9	2,0
Højer	710	302	391	17	19	42,5	55,1	2,4	2,7
Højer lds.	219	105	101	13	4	47,9	46,1	6,0	1,8
Tønder lds.	133	92	31	10	2	69,2	23,3	7,5	1,5
Ubjerg	233	93	127	13	2	39,9	54,5	5,6	0,9
Abild	553	369	162	22	28	66,7	29,3	4,0	5,1
Løgumkloster	933	588	278	67	52	63,0	29,8	7,2	5,6
Løgumkloster lds.	280	210	41	29	43	75,0	14,6	10,4	15,4
Nr. Løgum	708	431	217	60	60	60,9	30,6	8,5	8,5
Højst	572	357	166	49	46	62,4	29,0	8,6	8,0
Ravsted	634	396	199	39	85	62,5	31,4	6,1	13,4
Hostrup	541	341	161	39	25	63,0	29,8	7,2	4,6
Bylderup	503	342	137	24	54	68,0	27,2	4,8	10,7
Burkal	1.098	606	400	92	53	55,2	36,4	8,4	4,8
Tinglev	1.300	743	488	69	68	57,2	37,5	5,3	5,2
Møgeltønder	679	592	53	34	50	87,2	7,8	5,0	7,4
Daler	332	276	35	21	11	83,1	10,5	6,4	3,3
Visby	387	355	5	27	25	91,7	1,3	7,0	6,5
Brede	860	708	46	106	68	82,3	5,3	12,3	7,9
Døstrup	551	462	30	59	29	83,8	5,4	10,7	5,3
Mjolden	190	172	4	14	0	90,5	2,1	7,4	0,0
Randerup	105	93	9	3	1	88,6	8,6	2,8	1,0
Hjerpsted	140	124	7	9	8	88,6	5,0	6,4	5,7
Skast	133	118	0	15	36	88,7	0,0	11,3	27,1
Emmerlev	493	386	78	29	8	78,3	15,8	5,9	1,6
Ballum	535	461	17	57	25	86,2	3,2	10,6	4,7
Rønmø	412	349	29	34	22	84,7	7,0	8,3	5,3

1943	Vælgere		DNSAP		DNSAP		
	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive	Danske
Tønder	3.620	2.005	1.615	93	55,4	44,6	2,6
Højer	728	303	425	22	41,6	58,4	3,0
Højer lds.	199	88	111	3	44,2	55,8	1,5
Tønder lds.	138	97	41	0	70,3	29,7	0,0
Ubjerg	217	82	135	3	37,8	62,2	1,4
Abild	547	353	194	10	64,5	35,5	1,8
Løgumkloster	996	606	390	31	60,8	39,2	3,1
Løgumkloster lds.	270	207	63	23	76,7	23,3	8,5
Nr. Løgum	696	416	280	31	59,8	40,2	4,5
Højst	560	346	214	22	61,8	38,2	3,9
Ravsted	630	393	237	52	62,4	37,6	8,3
Hostrup	544	362	182	25	66,5	33,5	4,6
Bylderup	526	342	184	50	65,0	35,0	9,5
Burkal	1.105	634	471	54	57,4	42,6	4,9
Tinglev	1.340	792	548	97	59,1	40,9	7,2
Møgeltønder	716	617	99	39	86,2	13,8	5,4
Daler	330	276	54	13	83,6	16,4	3,9
Visby	384	336	48	11	87,5	12,5	2,9
Brede	880	740	140	37	84,1	15,9	4,2
Døstrup	562	473	89	44	84,2	15,8	7,8
Mjolden	194	186	8	3	95,9	4,1	1,5
Randerup	103	90	13	1	87,4	12,6	1,0
Hjerpsted	133	115	18	1	86,5	13,5	0,8
Skast	131	115	16	20	87,8	12,2	15,3
Emmerlev	496	382	114	2	77,0	23,0	0,4
Ballum	546	475	71	14	87,0	13,0	2,6
Rønmø	434	375	59	15	86,4	13,6	3,5

1945	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>		
Tønder	3.758	2.907	851	77,4		22,6
Højer	760	505	255	66,4		33,6
Højer lds.	212	173	39	81,6		18,4
Tønder lds.	132	106	26	80,3		19,7
Ubjerg	230	148	82	64,3		35,7
Abild	567	399	168	70,4		29,6
Løgumkloster	1.018	757	261	74,4		25,6
Løgumkloster lds.	279	210	69	75,3		24,7
Nr. Løgum	717	463	254	64,6		35,4
Højst	583	421	162	72,2		27,8
Ravsted	652	475	177	72,9		27,1
Hostrup	540	355	185	65,7		34,3
Bylderup	521	359	162	68,9		31,1
Burkal	1.125	707	418	62,8		37,2
Tinglev	1.414	948	466	67,0		33,0
Møgeltønder	747	619	128	82,9		17,1
Daler	342	295	47	86,3		13,7
Visby	388	354	34	91,2		8,8
Brede	910	746	164	82,0		18,0
Døstrup	563	481	82	85,4		14,6
Mjolden	210	187	23	89,0		11,0
Randerup	110	96	14	87,3		12,7
Hjerpsted	137	129	8	94,2		5,8
Skast	128	111	17	86,7		13,3
Emmerlev	515	405	110	78,6		21,4
Ballum	559	504	55	90,2		9,8
Rømpø	437	340	97	77,8		22,2

1947	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Tønder	3.744	2.463	689	592	65,8	18,4	15,8
Højer	725	377	226	122	52,0	31,2	16,8
Højer Ids.	203	126	48	29	62,1	23,6	14,3
Tønder Ids.	130	88	5	37	67,7	3,8	28,5
Ubjerg	225	103	85	37	45,8	37,8	16,4
Abild	562	378	53	131	67,3	9,4	23,3
Løgumkloster	960	654	168	138	68,1	17,5	14,4
Løgumkloster Ids.	259	199	15	45	76,8	5,8	17,4
Nr. Løgum	672	464	120	88	69,0	17,9	13,1
Højst	600	365	95	140	60,8	15,8	23,4
Ravsted	605	358	137	110	59,2	22,6	18,2
Hostrup	501	346	104	51	69,1	20,8	10,1
Bylderup	506	304	73	129	60,1	14,4	25,5
Burkal	1.117	625	216	276	56,0	19,3	24,7
Tinglev	1.368	769	323	276	56,2	23,6	20,2
Møgeltønder	714	574	25	115	80,4	3,5	16,1
Daler	335	282	14	39	84,2	4,2	11,6
Visby	390	335	1	54	85,9	0,3	13,8
Brede	938	730	27	181	77,8	2,9	19,3
Døstrup	580	442	25	113	76,2	4,3	19,5
Mjolden	210	186	1	23	88,6	0,5	11,0
Randerup	104	93	3	8	89,4	2,9	7,7
Hjerpsted	143	127	1	15	88,8	0,7	10,5
Skast	126	105	1	20	83,3	0,8	15,9
Emmerlev	498	394	30	74	79,1	6,0	14,9
Ballum	558	480	5	73	86,0	0,9	13,1
Rømø	434	347	3	84	80,0	0,7	19,3

1950	<i>Vælgere</i>				<i>Danske Tyske Passive</i>		
	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>		<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Tønder	3.778	2.584	644	550	68,4	17,0	14,6
Højer	766	418	218	130	54,6	28,5	16,9
Højer lds.	199	111	47	41	55,8	23,6	20,6
Tønder lds.	132	83	22	27	62,9	16,7	20,5
Ubjerg	216	111	72	33	51,4	33,3	15,3
Abild	562	371	61	130	66,0	10,9	23,1
Løgumkloster	1.000	679	179	142	67,9	17,9	14,2
Løgumkl. lds.	262	182	20	60	69,5	7,6	22,9
Nr. Løgum	694	433	143	118	62,4	20,6	17,0
Højst	594	335	105	154	56,4	17,7	25,9
Ravsted	611	353	147	111	57,8	24,1	18,1
Hostrup	533	330	90	113	61,9	16,9	21,2
Bylderup	524	303	81	140	57,8	15,5	26,7
Burkal	1.143	638	178	327	55,8	15,6	28,6
Tinglev	1.357	751	265	341	55,3	19,5	25,2
Møgeltønder	729	511	18	200	70,1	2,5	27,4
Daler	360	274	12	74	76,1	3,3	20,6
Visby	402	341	1	60	84,8	0,2	15,0
Brede	943	706	29	208	74,9	3,1	22,0
Døstrup	561	432	8	121	77,0	1,4	21,6
Mjolden	200	175	0	25	87,5	0,0	12,5
Randerup	102	86	2	14	84,3	2,0	13,7
Hjerpsted	140	110	0	30	78,6	0,0	21,4
Skast	122	88	0	34	72,1	0,0	27,9
Emmerlev	508	378	22	108	74,4	4,3	21,3
Ballum	567	463	1	103	81,7	0,2	18,1
Rønmø	441	314	5	122	71,2	1,1	27,7

<i>1953, I</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Tønder	4.141	2.669	817	655	64,5	19,7	15,8
Højer	789	429	251	109	54,4	31,8	13,8
Højer lds.	234	122	67	45	52,1	28,6	19,2
Tønder lds.	130	83	26	21	63,8	20,0	16,2
Ubjerg	244	111	98	35	45,5	40,2	14,3
Abild	611	355	96	160	58,1	17,7	26,2
Løgumkloster	1.050	645	230	175	61,4	21,9	16,7
Løgumkl. lds.	269	171	23	75	63,6	8,6	27,8
Nr. Løgum	765	434	149	182	56,7	19,5	23,8
Højst	619	366	138	115	59,1	22,3	18,6
Ravsted	689	387	177	125	56,2	25,7	18,1
Hostrup	563	363	104	96	64,5	18,5	17,0
Bylderup	567	319	112	136	56,3	19,8	23,9
Burkal	1.225	698	282	245	57,0	23,0	20,0
Tinglev	1.452	797	353	302	54,9	24,3	20,8
Møgeltønder	724	508	29	187	70,2	4,0	25,8
Daler	363	273	11	79	75,2	3,0	21,8
Visby	402	309	0	93	76,9	0,0	23,1
Brede	962	716	31	215	74,4	3,2	22,4
Døstrup	569	390	10	169	68,5	1,8	29,7
Mjolden	194	164	0	30	84,5	0,0	15,5
Randerup	110	91	3	16	82,7	2,7	14,6
Hjerpsted	125	102	0	23	81,6	0,0	18,4
Skast	133	84	0	49	63,2	0,0	36,8
Emmerlev	519	386	32	101	74,4	6,2	19,5
Ballum	566	435	0	131	76,9	0,0	23,1
Rømø	439	304	8	127	69,2	1,8	29,0

1953, 2	Vælgere Danske Tyske Passive			Danske Tyske Passive			
Tønder	4.370	2.766	935	669	63,3	21,4	15,3
Højer	825	432	282	111	52,4	34,2	13,4
Højer lds.	247	112	82	53	45,3	33,2	21,5
Tønder lds.	146	91	28	27	62,3	19,2	18,5
Ubjerg	252	111	105	36	44,0	41,7	14,3
Abild	655	423	110	122	64,6	16,8	18,6
Løgumkloster	1.136	674	268	194	59,3	23,6	17,1
Løgumkl. lds.	286	189	32	65	66,1	11,2	22,7
Nr. Løgum	822	484	163	175	58,9	19,8	21,3
Højst	661	403	157	101	61,0	23,8	15,2
Ravsted	712	401	207	104	56,3	29,1	14,6
Hostrup	606	374	117	115	61,7	19,3	19,0
Bylderup	592	355	116	121	60,0	19,6	20,4
Burkal	1.289	698	334	257	54,2	25,9	19,9
Tinglev	1.487	832	372	283	56,0	25,0	19,0
Møgeltønder	755	551	41	163	73,0	5,4	21,6
Daler	372	283	16	73	76,1	4,3	19,6
Visby	417	350	1	66	83,9	0,2	15,9
Brede	1.001	746	34	221	74,5	3,4	22,1
Døstrup	613	445	16	152	72,6	2,6	24,8
Mjolden	199	172	2	25	86,4	1,0	12,6
Randerup	115	96	3	16	83,5	2,6	13,9
Hjerpsted	139	122	0	17	87,8	0,0	12,2
Skast	135	97	2	36	71,9	1,5	26,6
Emmerlev	580	418	48	114	72,1	8,3	19,6
Ballum	577	445	1	131	77,1	0,2	22,7
Rømø	461	323	14	124	70,1	3,0	26,9

1957	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Tønder	4.359	2.901	883	575	66,6	20,3	13,1
Højer	840	450	277	113	53,6	33,0	13,4
Højer lds.	252	138	79	35	54,8	31,3	13,9
Tønder lds.	153	94	24	35	61,4	15,7	22,9
Ubjerg	253	108	107	38	42,7	42,3	15,0
Abild	667	447	94	126	67,0	14,1	18,9
Løgumkloster	1.150	732	250	168	63,7	21,7	14,6
Løgumkl. lds.	290	200	29	61	69,0	10,0	21,0
Nr. Løgum	827	496	182	149	60,0	22,0	18,0
Højst	676	408	139	129	60,4	20,6	19,0
Ravsted	739	440	190	109	59,5	25,7	14,8
Hostrup	612	399	118	95	65,2	19,3	15,5
Bylderup	585	372	96	117	63,6	16,4	20,0
Burkal	1.297	737	328	232	56,8	25,3	17,9
Tinglev	1.538	889	401	248	57,8	26,1	16,1
Møgeltønder	743	593	30	120	79,8	4,0	16,2
Daler	379	281	24	74	74,1	6,3	19,6
Visby	410	357	3	50	87,1	0,7	12,2
Brede	980	769	27	184	78,5	2,8	18,7
Døstrup	605	454	21	130	75,0	3,5	21,5
Mjolden	199	179	2	18	89,9	1,0	9,1
Randerup	117	96	2	19	82,1	1,7	16,2
Hjerpsted	128	117	0	11	91,4	0,0	8,6
Skast	138	111	1	26	80,4	0,7	13,9
Emmerlev	565	396	43	126	70,1	7,6	22,3
Ballum	559	452	1	106	80,9	0,2	18,9
Rømø	441	324	10	107	73,5	2,3	24,2

<i>1960</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>				<i>Danske Tyske Passive</i>		
Tønder	4.373	3.001	877	495	68,6	20,1	11,3
Højer	850	481	272	97	56,6	32,0	11,4
Højer lds.	253	127	89	37	50,2	35,2	14,6
Tønder lds.	143	97	28	18	67,8	19,6	12,6
Ubjerg	240	112	104	24	46,7	43,3	10,0
Abild	649	468	90	91	72,1	13,9	14,0
Løgumkloster	1.170	789	251	130	67,4	21,5	11,1
Løgumkl. lds.	282	194	23	65	68,8	8,2	23,0
Nr. Løgum	834	529	170	135	63,4	20,4	16,2
Højst	693	447	148	98	64,5	21,4	14,1
Ravsted	740	431	199	110	58,2	26,9	14,9
Hostrup	607	397	119	91	65,4	19,6	15,0
Bylderup	590	422	90	78	71,5	15,3	13,2
Burkal	1.350	782	342	226	57,9	25,3	16,8
Tinglev	1.523	889	413	221	58,4	27,1	14,5
Møgeltønder	736	601	31	104	81,7	4,2	14,1
Daler	368	301	30	37	81,8	8,2	10,0
Visby	406	357	4	45	87,9	1,0	11,1
Brede	965	766	31	168	79,4	3,2	17,4
Døstrup	587	451	28	108	76,8	4,8	18,4
Mjolden	199	180	1	18	90,5	0,5	9,0
Randerup	115	88	2	25	76,5	1,7	21,8
Hjerpsted	123	106	0	17	86,2	0,0	13,8
Skast	142	112	2	28	78,9	1,4	19,7
Emmerlev	566	432	43	91	76,3	7,6	16,1
Ballum	551	476	1	74	86,4	0,2	13,4
Rømø	412	333	5	74	80,8	1,2	18,0

1964	Vælgere			Passive	Resultat		
	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive	
Tønder	4.763	3.354	881	528	70,4	18,5	11,1
Højer	890	553	258	79	62,1	29,0	8,9
Højer lds.	266	138	83	45	51,9	31,2	16,9
Tønder lds.	169	125	22	22	74,0	13,0	13,0
Ubjerg	256	124	112	20	48,4	43,8	7,8
Abild	735	540	110	85	73,5	15,0	11,5
Løgumkloster	1.280	912	251	117	71,3	19,6	9,1
Løgumkl. lds.	270	194	30	46	71,9	11,1	17,0
Nr. Løgum	854	556	196	102	65,1	23,0	11,9
Højst	714	466	157	91	65,3	22,0	12,7
Ravsted	756	477	197	82	63,1	26,1	10,8
Hostrup	634	460	109	65	72,6	17,2	10,2
Bylderup	641	459	107	75	71,6	16,7	11,7
Burkal	1.395	829	365	201	59,4	26,2	14,4
Tinglev	1.649	1.016	425	208	61,6	25,8	12,6
Møgeltønder	780	624	32	124	80,0	4,1	15,9
Daler	388	322	21	45	83,0	5,4	11,6
Visby	413	352	4	57	85,2	1,0	13,8
Brede	1.170	856	40	274	73,2	3,4	23,4
Døstrup	622	469	25	128	75,4	4,0	20,6
Mjølden	192	174	1	17	90,6	0,5	8,9
Randerup	108	96	2	10	88,9	1,9	9,2
Hjerpsted	127	102	0	25	80,3	0,0	19,7
Skast	144	114	0	30	79,2	0,0	20,8
Emmerlev	596	464	41	91	77,9	6,9	15,2
Ballum	570	459	1	110	80,5	0,2	19,3
Rønmø	471	372	9	90	79,0	1,9	19,1

<i>1966</i>	<i>Vælgere</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>	<i>Danske</i>	<i>Tyske</i>	<i>Passive</i>
Tønder	4.863	4.076		787	83,8		16,2
Højer	881	743		138	84,3		15,7
Højer lds.	254	190		64	74,8		25,2
Tønder lds.	149	130		19	87,2		12,8
Ubjerg	264	178		86	67,4		32,6
Abild	750	636		114	84,8		15,2
Løgumkloster	1.333	1.090		243	81,8		18,2
Løgumkl. lds.	268	223		45	83,2		16,8
Nr. Løgum	882	694		188	78,7		21,3
Højst	695	538		157	77,4		22,6
Ravsted	745	544		201	73,0		27,0
Hostrup	631	510		121	80,8		19,2
Bylderup	649	507		142	78,1		21,9
Burkal	1.403	1.008		395	71,8		28,2
Tinglev	1.657	1.222		435	73,7		26,3
Møgeltønder	786	671		115	85,4		14,6
Daler	377	338		39	89,7		10,3
Visby	416	369		47	88,7		11,3
Brede	1.094	935		159	85,5		14,5
Døstrup	660	506		154	76,7		23,3
Mjolden	187	166		21	88,8		11,2
Randerup	107	100		7	93,5		6,5
Hjerpsted	123	113		10	91,9		8,1
Skast	138	113		25	81,9		18,1
Emmerlev	600	484		116	80,7		19,3
Ballum	550	477		73	86,7		13,3
Rømø	535	436		99	81,5		18,5

<i>F 1968</i>	<i>Vælgere Danske Tyske Passive</i>			<i>Danske Tyske Passive</i>			
Tønder	4.918	3.812	611	495	77,5	12,4	10,1
Højer	888	601	197	90	67,7	22,2	10,1
Højer lds.	246	156	67	23	63,4	27,2	9,4
Tønder lds.	144	126	11	7	87,5	7,6	4,9
Ubjerg	270	150	88	32	55,6	32,6	11,8
Abild	766	606	80	80	79,1	10,4	10,5
Løgumkloster	1.338	1.035	183	120	77,4	13,7	8,9
Løgumkl. lds.	271	213	27	31	78,6	10,0	11,4
Nr. Løgum	877	634	147	96	72,3	16,8	10,9
Højst	683	478	124	81	70,0	18,2	11,8
Ravsted	730	507	152	71	69,5	20,8	9,7
Hostrup	648	509	91	48	78,5	14,0	7,5
Bylderup	667	504	87	76	75,6	13,0	11,4
Burkal	1.428	979	300	149	68,6	21,0	10,4
Tinglev	1.670	1.131	373	166	67,7	22,3	10,0
Møgeltønder	800	672	25	103	84,0	3,1	12,9
Daler	373	316	16	41	84,7	4,3	11,0
Visby	415	368	3	44	88,7	0,7	10,6
Brede	1.111	961	30	120	86,5	2,7	10,8
Døstrup	629	514	12	103	81,7	1,9	16,4
Mjolden	202	180	1	21	89,1	0,5	10,4
Randerup	106	101	1	4	95,3	0,9	3,8
Hjerpsted	126	104	0	22	82,5	0,0	17,5
Skast	136	115	0	21	84,6	0,0	15,4
Emmerlev	566	478	22	66	84,5	3,9	11,7
Ballum	545	476	1	68	87,3	0,2	12,5
Rønmø	537	465	4	68	86,6	0,7	12,7

Noter og henvisninger

Med hensyn til vælger og stemmetal samt folketællinger henvises til de i kildeoversigterne nævnte trykte og utrykte publikationer og arkivalier.

- S. 21. *Delingstanken*: Håndb. 1901 s. 185–202. – Junigr. I s. 164–65, 259–64 og 320–26.
- S. 22. *London-konferencen*: Junigr. II s. 1145–1374. – Fink: Danmarks Krise 1863–64 s. 70–79. – Wien: Junigr. II s. 1420–1535.
- S. 23. *J. N. Madvig*: Sdrj. Hist. V, 24. – *Efterårsmånederne*: Nævnte aviser de nærmest følgende dage.
- S. 24. *Først at indlemme*: Fædrel. 28. 1.67.
- S. 26. *Ikke den selvskrevne*: Fædrel. 30.1.67. – *J. P. Junggreen*: Fædrel. 26.1.67.
- S. 27. *Achelis*: Festskriftet Corps Holsatia 1938. – *Hånligt*: Dagbl. 3.2.67.
- S. 28ff. *Turneen*: Referater i Freia, Vestsl. Tid., Fædrel. og Dagbl. umiddelbart efter de nævnte mødedage.
- S. 31. *Junggreen*: Freia 11.2.67.
- S. 32. *Ahlmann*: Fædrel. 30.1.67.
- S. 33. *Folkesproget*: Vestsl. Tid. 31.1. 67.
- S. 34. *A. Peschcke Køedt*: Minder fra Flensborg.
- S. 38. *Freia*: 23.2.67. – *Apenrader Nachr.*: no. 22, 1867.
- S. 39. *En lille scene*: Freia 16.2.67. – *Kværsmark*: Freia 14.2.67.
- S. 40. *Nykro*: Dagbl. 18.2.67. – *Valg-handlingen*: Verordnungsblatt für S-H. 1867.
- S. 41. *Født i kongeriget*: Fædrel. 19.2. 67. – Der befandt sig i 1867 2.884 mandlige danske undersåtter i Slesvig, deraf ca. 2.400 i de fire amter nord for 1920-grænsen, men aldersfordelingen er ukendt. Formentlig har der været mindst 1.000 over 25 år, altså over valgretsalderen. – *Felsted mark*: Freia 16.2.67.
- S. 43. *Amtmand Matthiesen*: Dagbl. 11.2.67.
- S. 47. *Stemmetal*: Afstemningen i Slesvig (1867) s. 8–14.
- S. 48. *Freia*: 21.2.67.
- S. 49. 4. kreds: Tønder Landrådsarkiv (LÅ) C, 13.
- S. 52. *Skodborg-Skrave*: Indbyggertal 1860: 2.233, 1867: 2.319.
- S. 54. *Vyk*: Flensb. Nordd. Zeit. 17.2. 67. – *Johs. Moldt*: Håbets Mænd s. 150.
- S. 56. *Ikke særlig formålstjenligt*: Fl. Nordd. Zeit. 21.2.67.
- S. 57. *Ribe*: Katedralskolens Indbydelsesskrift 1920 s. LVI.
- S. 58. *Kirkeby*: Ribe Stifts Tid. 16.2. 67. – *Ballum*: Dagbl. 22.2.67.
- S. 59. *Alt. Mercur*: Ifl. Dagbl. 23.2. 67. – 32 år: Ifl. Dagbl. 9.2.67. – *Dollerød (Dollrott)*: Fl. Nordd. Zeit. 20. 2.67 efter Schlei-Bote i Kappel.
- S. 60. *Middag på Alssund*: Heimdal i Ribe 27.2.67.
- S. 61. *Eid. Wochenbl.*: 20.2.67. – *Nordschl. Tid.*: 21.3.67, lignende tilkendegivelser i Apenrader Nachr. 16. 2.67 og 21.9.67.
- S. 63. *Dagbladet*: 21.2.67.
- S. 64. *Resultatet 31. aug.*: Vore valg til den nordtyske Rigsdag 31. august 1867 og Håndb. 1901 s. 362ff.
- S. 66. *Nordvestlige hjørne*: Ribe St. Tid. 2.9.67. – *En travl dag*: Fædrel. 3.9.67.

- S. 67. *Rødding skole*: Vestsl. Tid. 6.9. 67.
- S. 68. *Fl. Nordd. Zeit.*: 6.9.67. – *Eid. u. St. Wochenbl.*: 4.9.67.
- S. 69. *Flensborg*: *Fædrel.* 3.9.67. – *Haderslev*: *Dagbl. hævder* 2.9.67, at ca. 50 kongerigsk fødte er strøget af valglisten. – *Ap. Nachh.*: 3.9.67.
- S. 70. *Husumer Wochenbl.*: 11.9.67. – *Protest*: *Fædrel.* 27.8.67.
- S. 71. *Valgoprøb*: *Flensborg Avis* 22. 2.71.
- S. 72. *Stemmerne tælles*: *Dannev.* 1. 3.71. – *Sønderborg*: *Dannev.* 9.3.71.
- S. 73. *Landsognene*: *Dannev.* 10.3.71 (*Haderslev kr.*), 16.3.71 (*Sønderborg kr.*), 17.3.71 (*Åbenrå og Flensborg kr.*).
- S. 74. *Tallene endevendt*: *Dannev.* 9. 3.71. – *Høgelund*: *Dannev.* 9.3.71. – *Flensborg*: *Ribe St. Tid.* 11.3.71.
- S. 75. *Vestslesvig*: *Vestsl. Tid.* 10.3.71. – *Bräuer*: *Ribe St. Tid.* 11.3.71. – *Omvalget*: *Dannev.* 16.3.71, *Vestsl. Tid.* 17.3.71.
- S. 76. *Kappel til Dagebøl*: *Vestsl. Tid.* 10.3.71. – *Før*: *Fædrel.* 13.3.71.
- S. 78. *Haderslev by*: *Dannev.* 17.1.74. – *Danske undersætter*: *Dannev.* 22.1. 74.
- S. 79. *Andet syn*: *Dybbøl-Posten* 23. 1.74.
- S. 81. *Dybbøl-Posten*: 17.1.77, bladet anslår, at der i Sønderborg amt findes henimod 800 danske mænd over 25 år uden valgret.
- S. 85. *Socialdemokraten*: *Dybbøl-Posten* 17.1.77. – *Juli 1878*: *Fl. Av.* 23. 7.78.
- S. 86. *H. R. Hiort-Lorenzen*: *Srdj. Hist. V*, 144.
- S. 88. *Mænd over 70 år*: *Håndb.* 1901, 286–88.
- S. 92. *Mahlke*: *Fl. Av.* 22.11.81. – *Vor gode sag*: *Fl. Av.* 4.11.84.
- S. 93. *Knudsen*: *Fl. Av.* 11.11.81.
- S. 95. *Deltage i omvalget*: *Fl. Av.* 23. 10.84.
- S. 96. *Angel*: *Fl. Av.* 2.11.84. – *Gott-*
- burgsen*: *Fl. Av.* 1.11.84.
- S. 97. 4. valgkreds' problemer: *Fl. Av.* 25.10.84.
- S. 98. *Tønder amt*: *Fl. Av.* 29.10.84. – *Visby-Daler*: *Vælgertallet* var faldet fra 353 i 1867 til 213 i 1884, det tyske stemmetal fra 9 til 4. *Sml. tabel A, 6 og bilag Tønder amt 1884, 1.*
- S. 99. *Tyske stemmetal*: *Tønder Landrådsarkiv C, 5 Valgprotokol til rigsdagsvalget 1884 (LA).*
- S. 102. *Næste gang*: *Fl. Av.* 21.2.87.
- S. 103. *Den store hob*: *Fl. Av.* 2.3.87.
- S. 104. *Sommersted*: *Fl. Av.* 2.3.87. *Indbyggertallet* i *Sommersted* var fra 1867 til 1885 vokset fra 309 til 412, i *Vojens* fra 331 til 585 og i *Toftlund* fra 455 til 657. – *Danske undersøtter*: *Fl. Av.* 21.2.87.
- S. 106. *Kaftan*: *Sdrj. Hist. V*, 171. – *En jubeldag*: *Fl. Av.* 15.2.90.
- S. 107. 23 år siden: *Fl. Av.* 17.2.90 (*møde* i *Bylderup*) – *H. P. Hans:en*: samme møde.
- S. 112. *Rigsarkivet*: *Tyske myndigheder*. *Ministeriet for hertugdømmerne Holsten og Lauenborg*. *Tyske folketællinger*. *Optanter 1885*. *Materialet* behandlet uden aldersopdeling af *P. A. Callø* i *Sdrj. Årb.* 1942 s. 110–159. 9.758 mænd og 9.603 kvinder var født i *Sønderjylland*, henholdsvis 4.173 og 2.595 i kongeriget.
- S. 121. *Det løse skøn*: *Nordslesvig 1863–93*, s. 2. – *På landet talte han gårde*: 1863–93, 4ff.
- S. 122. 3.754 tyske stemmer: 1863–93, 87ff. – *Fire sogne*: 1863–93, s. 32–37.
- S. 123. *Den hele masse af tyskeri*: 1863–93, 48ff. – *Tyske efter 1864*: 1863–93, 60ff. – *Dansk og tysk sprog*: 1863–93, 68ff.
- S. 124. *Ravsted*: *RA 5286, F 1890* (alfabetisk efter sognene).
- S. 126. *Hans Jepsen Jepsen*: *Lunets sønner*, afsnittet *Den statsfarlige Ladeport*. – *Brønns-Havervad*: *RA 5286, F. Stat. Opl. om de nat. Forhold i*

Nordslesvig 1900–03. – *V. Sottrup*: Fl. Av. 30.1.07.

S. 127. Nustrup: Fl. Av. 30.1.07. – *Vælgerforeningen i 1902*: RA 5286, F. Stat. Oplysninger. Stat. Materiale og do. tabeller bl.a. vedr. valget 1901 samt Stat. o. Sindelaget bl. Ejendomsbesidderne 1901–03.

S. 128. Augustivalget i 1867: Dagbl. 10.9.67. – *Skærbæk*: Fl. Av. og Hejmdal 18.6.98 og følgende dage.

S. 131. 1.500 optanter og optantbørn: Sdrj. Hist. V, 191 (Ca. 1.500 optanter, med hustruer og børn over 5.000 eller over en fjerdedel af alle i Nordslesvig boende optanter). – *I 1907*: Sdrj. Hist. V, 231 (27 afvistes, 1377 indgav ikke andragende om naturalisation). Antallet af danske undersåtter var i 1867: 4.142, i 1871: 11.868, i 1890: 27.807, i 1895: 20.563, i 1900: 17.246, 1905: 17.601 og 1910: 13.108. Tallene omfatter også godt tusinde i Flensborg og Sydtønder amter. De mandlige danske undersåtters antal var i 1871: 9.035, i 1890: 14.764, i 1895: 10.777, i 1900: 9.076, i 1905: 9.409 og i 1910: 7.090 (Håndb. 1901 s. 294 og Håndb. I (1938) s. 172–73).

S. 134. Tilvandring syd fra: I 1921 var der nord for 1920-grænsen 16.787 personer, som var født syd for grænsen, dvs. 10 pct. af befolkningen.

S. 136. Claus H. Friis: Brev til hr. Anker Jensen i H. V. Clausens Arkiv (RA). – *Indre Mission*: Februar 1902 meddelte Vælgerforeningen, at der 14 dage før valget på opfordring kunne sendes interesserede eksemplarer af Kristeligt Dagblad med opfordring fra Vilhelm Beck og andre ledende mænd inden for Indre Mission om deltagelse i valget.

S. 140. Spørgeskema (og besvarelser): RA 5286 (som anført under s. 127).

S. 144. Fremmedelementet: Indbyggertallet voksede 1895–1905 i Sønderborg fra 5.247 til 7.047 og i Vojens fra 574 til 769. – *170 mænd*: Köller-

periodens optantmageri.

S. 147. Valgkomiteen i Åbenrå: L.A. Vælgerforeningens Arkiv. Åbenrå Valgkomité. 1912. Sager vedrørende Rigsdagsvalg 12.1.1912.

S. 149. Flensborg Avis glædede sig: Ledende artikel (Vinding og Tab) 14. 1.1912.

S. 150. Fole: Dannevirke bemærker, at »Szmeitat gik også hen for at afgive sin stemme. På hvem vides rigtig nok ikke«. Stemmesedlerne blev fra 1902 lagt i ensartede konvolutter før afleveringen.

S. 154. Stigningen i vælgertallet: Håndb. I (1938) s. 291.

S. 156. Folketallet: Se tabel Q.

S. 157. Prins Heinrich: Hurald Jørgensen: Genforeningens statspol. Baggrund (siden benævnt H. J.) s. 9. – *Den mest elementære menneskeret*: Fink: Rids s. 205.

S. 158. 30. december 1918: Hejmdal 15.1.19. – *Tyskerne vil tage*: Fl. Av. 9.1.19. – *Den tyske Forening*: Hejmdal 14.1.19. – *Danske socialdemokrater*: Hejmdal 14.1.19. – *Kirkeligt interesserede*: Hejmdal 15.1.19. – *Karl Alnor*: Folkeafstemningen 1920 s. 44.

S. 160. Alnor giver udtryk for: Handbuch III, 717ff. – *Tiedjes tal*: Bilag til Den tyske Note angående Slesvig.

S. 161. Alnor har anført: Handbuch III, 715.

S. 163. H. P. Johannsen, Rens: Nic. Svendsen og Sv. Thorsen: Tiende Februar s. 89.

S. 164. Sonderburger Zeitung og Apenrader Tageblatt citeret efter Flensburger Nachrichten 21.1.19.

S. 165. Flensborg Avis: 23.1.19.

S. 166. Den 10. februar 1920: Talaterialet fra M. Mackeprangs Arkiv (RA) og Håndbog II (1938).

S. 167. Oprindelig: H. P. Hanssen: Grænsespørgsmålet s. 74f. – *Kravet om 20 års ophold*: H. J. s. 86f og 257–60. – *7. maj 1919*: H. J. s. 299, sml. dog s. 263.

S. 168. *For købstæders:* Afstemningen i Sønderjylland s. 1. – *Et materiale til belysning:* Vælgerforeningens Arkiv (LÅ), Indberetninger om, hvorledes de syd- og nordfra tilrejsende vælgere stemte.

S. 170. *Det var her som overalt:* Indberetning fra Kassø i Hjordkær sogn.

S. 172. *Charitas Dietrich:* Sdrj. Hist. V, 371.

S. 179. *Tællinger:* Die Bevölkerung

der Gemeinden in S-H 1867–1970, diverse numre af Kreisblætter samt materiale fra 1900-tællingen i Haderslev Landrådsarkiv (LÅ).

S. 180. *Den tyske ledelse:* Chr. Voigt: Der deutsche Ausschuss s. 53.

S. 181. *Samme antal mennesker:* Befolkningsfordelingen i byer og (tyske) amter var i oktober 1919 og februar 1921:

	<u>Byer og flækker</u>		<u>Landdistrikterne</u>		<u>Byer og landdistr.</u>	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921
Haderslev	12.775	13.149	51.662	50.474	64.437	63.623
Sønderborg	7.545	8.533	28.640	28.142	36.185	36.675
Åbenrå	7.328	7.961	24.536	24.704	31.864	32.665
Tønder (m.v.)	7.767	7.857	20.668	20.400	28.435	28.257
Bov-Frøslev			2.407	2.602	2.407	2.602
Hele 1. zone	35.415	37.500	127.913	126.322	163.328	163.822

S. 186. *Forsvundet i Paris:* Under korrekturlæsningen erfares, at professor Troels Fink i Paris har fundet et omfattende materiale fra afstemningstiden.

S. 189. *Flere danske stemmer:* Også i en lang række sogne i Haderslev amt (over tyve), i enkelte på Als og et enkelt i Åbenrå amt blev der i februar 1920 afgivet flere danske stemmer, end der havde været stemmeberettigede vælgere i 1919. I syv enklavesogne drejede det sig om i alt 279. Sml. bilagene vedr. N. 1919 og tallene i tabel E, 2 (beregnete sognetal for fast bosiddende) fra 1920.

S. 196. *Johannes Tiedje:* H. J. 204ff.

S. 197. *Neumünster-erklæringen:* Voigt s. 53f. – *Köster:* H. J. s. 344 og 354ff., A. Köster: Der Kampf um Schleswig. – *Åbenrå-resolutionen:* H. J. s. 86f. – *Köster vedstod:* H. J. s. 344.

S. 198. *5. oktober 1918:* H. J. s. 360. – *11. februar 1920:* Thorn: Die erste Teilung Schlesiens s. 141ff.

S. 201. *Førende befolkning:* Den tyske Note s. 11.

S. 202. *11. februar:* Danskeren i Haderslev 17.2.20, sml. Den tyske Note s. 18 om »reduktion af stemmeretten«: Disse har overvejende været tyske stemmer, fordi i h.t. den tidligere lovforfatning kun få danske indvandrere er tilflyttede, mens tyskerne syd fra i overensstemmelse med bevægelsesfriheden i Det tyske Rige er taget ind i embeder, som de sydpå udvandrede med indfødsret har haft, og har fundet et hjem her.

S. 203. *Den endelige indstilling:* Tardieu og v. Jessen: Slesvig på Fredskonferencen s. 145–47. – *En fejltagelse:* sst. s. 248–49. – *En stadig mere ugunstig situation:* Köster s. 10.

S. 204. *Natur og historie:* H. V. Clausen Før Afgørelsen s. 22. – *M. Hammerich:* Sdrj. Månedsskr. 1935: Det slesvigske Spørgsmål 1918–20. – *H. V. Clausen så klart:* Før Afg. s. 34f.

S. 205. *Som dug for solen:* Før Afg. s. 33.

- S. 208. *Fordel for tyskheden*: Der befandt sig i 1867 4.142 danske undersåtter i Nordslesvig, Håndb. 1901.
- S. 209. *H. V. Clausen*: Før Afg. s. 38.
- S. 215. *Rejst sydpå*: Privatarkiv 5934. Div. Sager vedr. Genforeningen 1918–20, I (RA).
- S. 216. *Første folketælling*: Stat. Tabelværk 5. rk. A, 14.
- S. 217. *J. P. Nielsen*: I. P. Mindebogen s. 28. – *J. P. Nielsen i Social-Demokraten*: cit. efter Hejmdal 24.9.20. – *Tondernsche Zeitung*: cit. e. Hejmdal 24.9.20. – *De socialdemokratiske stemmer*: cit. e. Hejmdal 22.9.20.
- S. 218. *Apenrader Tageblatt*: cit. Hejmdal 23.9.20. – *Partisplittelsen*: Hejmdal 22.9.20. – *Johannes Schmidt*: Hejmdal 17.9.20.
- S. 221. *Foreliggende litteratur*: A. H. Feilberg Jørgensens Grænselandet, Troels Finks Sønderjylland siden Genforeningen, Svend Thorsens Delt efter Anskuelse og J. P. Noacks Det tyske Mindretal i Nordslesvig under Besættelsen.
- S. 222. *Folketallet 1919 og 1921*: Se note til side 181.
- S. 225. *Sonderburger Zeitung*: Se s. 164.
- S. 229. *Deichgräber*: Fink: Sdrj. s. Genf. s. 93ff.
- S. 230. *Anders Lebeck*: Vor nationale Arbejdsmark (1926). – *En femtedel*: Lebeck: Vor nat. arb.mark s. 18f.
- S. 231. *Lebeck gør i 1924*: Sdrj. Månedsskr. 1974 s. 377–92 og Lebecks Arkiv (LÅ) nr. 25–53.
- S. 233. *Folketællingerne 1921 og 1940*: Statistisk Tabelværk.
- S. 236. *Jakob Petersen*: Efter manuskript udlånt af fru Jakob Petersen, Åbenrå.
- S. 240. *Tyske skolebørn*: Hans Novrup: Folkeskolen i de sønderjyske Landsdele tabel 1–3 (i Kulturelle Forhold i Sønderjylland 1920–42).
- S. 241. *Tysk krigstjeneste*: Fink: Sdrj. s. Genf. s. 133 sml. Parl. Komm. XIV, s. 66, hvor Jens Møller i 1943 hævder, at 7.500 »folkefæller« var fraværende fra Nordslesvig. Se også K. E. Larsen: Fra en stormfuld Tid s. 20 og Noack: Det tyske Mindretal s. 111–12. – *Tysk kontor*: Parl. Komm. XIV, 65ff.
- S. 244. *Partiaften i Kelstrup*: Delt efter Anskuelse s. 201. J. P. Noack: Det tyske Mindretal under Besættelsen s. 55f og Sdrj. Månedsskr. 1975 s. 343–46.
- S. 245. *5. maj 1945*: Kai Edvard Larsen: Nordslesvig efter Genforeningen s. 55.
- S. 247. *Den danske stemmelyst*: Sdrj. Månedsskr. 1971 s. 348ff.
- S. 252. *Fem sjettedele*: Sml. Stat. Medd. 4 rk. 155. bd. 1. hft. – *Omkring halvdel*: Stat. Medd. 1965, Folketingsvalget 1964.
- S. 259. *Dansksindet dame*: Fru Harro Marquardsen i radiosamtale med Richard Andersen 1971.
- S. 263. *20–25.000 i 1975*: Dokumentation over det tyske Mindretal, fremlagt på Slesvigsk Partis pressemøde på Christiansborg, 27.5.1975 samt bogen »Minoritetsproblemer«, cit. i Sønderjydens Blad 4.8.1975. Med en sådan tilslutning skulle Slesvigsk Parti i 1968 have kunnet præstere 11–14.000 stemmer.
- S. 264. *Folketal og vælgertal*: Tallene vedrører området nord for 1920-grænsen ÷ Bov-Hanved.
- S. 267. *Kvinder havde fået valgret*: At forholdsvis flere kvinder end mænd var dansksindede støttes af Anders Lebecks materiale fra 1924–25 fra elleve sogne nær 1920-grænsen, hvor af mændene de 53,9 og af kvinder de 56,1 procent opføres som dansksindede, 36,3 procent af mændene og kun 32,1 procent af kvinderne som tysksindede. Det drejer sig om et samlet materiale af 1.761 mænd og 1.556 kvinder.
- S. 270. *Lige mange indbyggere*: Tal-

lene for Højer er fra Traps Slesvig I, s. 147 og for Møgeltønder fra Traps Danmark (1. udg.), Spec. Del IIB s. 1029, dvs. tællingerne i henholdsvis 1860 og 1855.

S. 271. *Tilbagegang i folketallet:* Dansk tælling 1860 (Stat. Medd. 4. rk. 63. bd. s. 50–51) og tysk tælling 1885: Die Bevölkerung der Gemeinden in S-H 1867–1970 s. 228–30. Tal for 1867 er desværre ufuldstændige. S. 276. *Vojens:* Folketallet steg i Vojens sogn fra 331 i 1867 til 677 i 1900, 871 i 1910 og 1.033 i 1919. Det steg fra 1867 til 1919 i Sommersted fra 1.054 til 1.458 og i Vedsted fra 1.589 til 1.790, men det faldt i samme tidsrum fra 5.807 til 5.279 i den nuværende storkommunes øvrige sogne, Oksenvad, Nustrup, Hammelev, Magstrup, Jegerup og Skrydstrup, under ét.

S. 279. *Gram 1919–20:* Der er her af den fast bosiddende befolkning i 1920 afgivet flere danske stemmer, end der i 1919 var opført stemmeberetigede vælgere i storkommunens områder. Det samme gælder en snes sogne i Haderslev amt.

S. 280. *Oldefar født i Nørup:* Det drejer sig om farfars far. Stamtavle i Alnors Johannes Schmidt-Wodder. – *Den tyske menighed:* Von Wodder nach Kopenhagen s. 26ff.

S. 290. *Sydals:* Om Kegnæs sogn se side 227.

S. 297. *Hverdagen:* Lærer J. H. Jensen, Felsted, i Sdrj. Månedsskr. 1973, s. 120.

S. 301. *Tønder:* Om vandringer se En By ved Grænsen s. 42–45.

S. 311. *En præst i 1754:* Nic. Nissen, omtalt i H. P. Jørgensen: Uge sogn. – *Friederich Petersen:* Sdrj. Årb. 1929 s. 147. Fr. Petersen: Erlebnisse. – *Bargum:* præst i Ravsted 1801–47. – *Meyer:* Født i Rendsborg 1800, død i Ravsted 1867. – *Schmidt:* Præst i Ravsted 1867–78. – *Stenholdt:* Zeitschr. f. S-H. Geschichte 80 s. 173.

S. 314. *Hjemmetyskhed:* Morten Kamphövener i Sdrj. Månedsskr. 1969 s. 199ff. – *Harboe Kardel:* Nordschleswigs Erbe s. 87. – *Lorenz Christensen:* Sdrj. Årb. 1929 s. 225ff. – *N. P. Nielsen:* Fra Bondedreng til Grænsepræst s. 199ff.

S. 315. *Tysksindede efter 1864:* I H. V. Clausen: Før Afgørelsen hedder det, at »efter de første frafald i årene efter 1864 har overgangen til tysk sindelag kun været ringe, eller rettere, for dem, der er gået over, er der kommet erstatning af folk, der forlod den tyske lejr«.

S. 316. *Godt 2.000 stemmer:* Folketallet ændrede sig fra 1910 til 1919 nord for den nuværende grænse:

	By	Land	I alt
Haderslev amt	÷ 271	+ 1.133	+ 862
Sønderborg amt	÷ 2.446	÷ 1.278	÷ 3.724
Åbenrå amt	÷ 441	÷ 111	÷ 552
Tønder amt	÷ 33	+ 376	+ 343
I alt	÷ 3.191	+ 120	÷ 3.071
Af Flensborg amt		+ 319	+ 319
Hele 1. zone	÷ 3.191	+ 439	÷ 2.752

En del af disse ændringer må være sket i tiden mellem nationalforsamlingsvalget i januar og folketællingen i oktober 1919, men betydningen af disse

ændringer for forskellen mellem de tyske stemmetal i 1912, 1919 og 1920 kan næppe konstateres, dog er tendensen i Sønderborg by ikke til at

tage fejl af.

S. 371. *Reduceret (1919) (1920)*: Tallene angiver de tyske stemmetal i januar 1919 og februar 1920 ÷ 15 procent, svarende til forskellen mellem vælgere i aldersgruppen 20–24 år. I 1939 var valgretsaldren 25, men i 1953 (efterårsvalget) 23 og i 1968 21 år.

S. 408–11. *Tabel O, 18–19*: Fordelingen af vælgere og stemmer ved februar-valget i 1867 mellem Tinglev og Løgumkloster storkommuners områder er beregnet, men som andre beregnede tal uden holdepunkter både bagud og forud behæftet med en væsentlig usikkerhed.

S. 438. *1871*: Tallene hentet fra samtidens aviser og Håndb. 1901.

S. 439. *1874*: Stemmetallene fra aviser og Håndb. 1901, vælgertal fra opgørelse i landrådsarkivet over vælgerne konfessionelle forhold.

S. 441–53. *Vælgertal 1878–1919*: Tal fra landrådsarkiverne for Haderslev og Sønderborg amter, Haderslev Byarkiv og Gottorp.

S. 446. *Højrup-Spandet*: Tallene fra 1890 må være for lave. I alle omgivende distrikter steg det danske stemmetal sammenlignet med 1887, og det virker ikke rimeligt, at vælgertallet i 1890 lå lavere end både i 1887 og 1893.

S. 454. *A. 1920, I med tilrejsende*: Tal-

lene fra Håndb. II (1938) og Mackeprangs Arkiv.

S. 455ff. *F 1920–68*: Tallene fra Stat. Dep. (Danmarks Statistik)s publikationer.

S. 473. *1871*: Tal fra Håndb. 1901. – *1874*: Stemmetal som foran, vælgertal fra opgørelse fra 1873 over vælgerne konfession, tallene for Egen og Holm-Pøl er her afgjort forkerte, de øvrige kan være tvivlsomme og er i hvert fald næppe ajour førte.

S. 474ff. *1877–1968*: Sønderborg Landrådsarkiv og Danmarks Statistik.

S. 491ff. *Sognetal fra Åbenrå amt*: Åbenrå Landrådsarkiv (LÅ), Håndb. 1901. Stadtarchiv Flensburg og Gottorp. Se kildefortegnelsen.

S. 509ff. *Sognetal fra Tønder amt*: *1871*: Vestslesvigsk Tidende, *1874–1912*: Tønder Landrådsarkiv, *1919*: Den tyske Note med bilag, *F 1920ff*: Danmarks Statistik.

S. 514. *Tønder slots- og frigrund*: Stemmetallene findes i landrådsarkivet anført selvstændigt, men er her som regel inkluderet i tallene for selve byen, hvori området forlængst er indlemmet. Der faldt oftest kun tyske stemmer. – *Burkal*: 251 vælgere er det officielle antal, men efter valgprotokollen har der været 302. Øjensynligt har man i optællingen glemt 51 vælgere i Jyndevad.